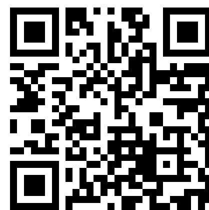
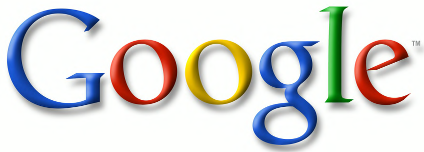
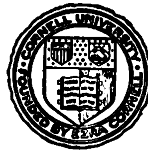

ANNEX
LIBRARY
B
010434

CORNELL UNIVERSITY
FOUNDED BY EZRA CORNELL

OPUSCULA SELECTA NEERLANDICORUM DE ARTE MEDICA

HET „BOECK VAN SURGIEN" VAN MEESTER THOMAES SCELLINCK, VAN THIENEN

HET „BOECK VAN SURGIEN"

VAN

MEESTER

THOMAES SCELLINCK

VAN

THIENEN

NAAR DE HANDSCHRIFTEN VAN DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK TE 'S-GRAVENHAGE EN HET BRITISH MUSEUM TE LONDEN

UITGEGEVEN DOOR

E. C. VAN LEERSUM

TE AMSTERDAM

THE „BOOK OF SURGERIES"

OF

MASTER

THOMAS SCELLINCK

FROM

THIENEN

AFTER THE MANUSCRIPTS OF THE ROYAL LIBRARY, THE HAGUE AND OF THE BRITISH MUSEUM, LONDON

PUPLISHED BY

E. C. VAN LEERSUM

AMSTERDAM

INHOUD.

CONTENTS.

I.

AAN DEN LEZER.

Het is reeds verscheidene jaren geleden dat wijlen Dr. GEIJL en ik, ongeveer ter zelfder tijd en onafhankelijk van elkander, SCELLINCK's „Boeck van Surgien" op 't spoor zijn gekomen. Dr. GEIJL trof een handschrift er van in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage aan, terwijl ik door mijn studie van de handschriften der „Cyrurgie" van JAN IJPERMAN van Yperen met het bestaan van een ander, in het Britsch Museum, bekend was geworden. De kennismaking met den inhoud deed bij elk onzer het verlangen ontstaan om dit oude heelkundige werk in het licht te geven en reeds waren wij, ieder voor zich, met de voorbereiding begonnen, toen wij van elkanders plannen vernamen. Aanvankelijk ging Dr. GEIJL op mijn voorstel in om het werk samen te verrichten, doch later kwam hij daarvan terug, met het verzoek het geheel aan hem over te laten. Ik stemde daarin toe, doch de dood heeft de uitvoering van zijn plan belet. Later heb ik den arts VAN DEN BERG, te 's-Gravenhage, die naar een onderwerp voor een dissertatie zocht, voorgesteld het werk in den vorm van een proefschrift te bewerken en uit te geven. Met grooten ijver heeft hij zich aan den arbeid gezet, doch ook hem was het helaas niet beschoren dien te volbrengen. Wederom kwam de dood tusschenbeide.

Mij is het lot gunstiger gezind geweest. En nu het mij vergund is, de laatste hand aan het werk te leggen, gevoel ik behoefte hier beide mannen te gedenken, GEIJL, den ijverigen en kundigen geschiedvorscher, van wien men de verwachting mocht koesteren dat hij de medico-historische literatuur met een belangrijke uitgaaf zou hebben verrijkt, en VAN DEN BERG, den bescheiden, in den kring zijner patiënten hooggeachten arts, die stellig door een degelijken arbeid op eervolle wijze den doctorstitel zou hebben verworven.

VAN LEERSUM.

I.

PREFACE.

It is already several years since the late Dr. GEIJL and I traced SCELLINCK'S Book of Surgeries, at about the same time and independently from each other. Dr. GEIJL found a manuscript in the Royal Library at The Hague, and my study of the manuscripts of the ,,Cyrurgie" by JAN YPERMAN of Ypres informed me of the existence of another copy in the British Museum. The acquaintance with the contents caused us both to desire to publish this old surgical work, and both had already started the preparations independently, when we learned each others intention. At first Dr. GEIJL accepted my proposal to carry on the work in collaboration, but later on he altered his mind and asked me to leave it all to him. I agreed, but death put an obstacle to the fulfilment of his purpose. Later on I induced the practitioner VAN DEN BERG, at The Hague, who was looking for a subject for a thesis, to carry on this work. He started with great diligence, but alas, he was not destined to bring it to a finish. Again death intervened.

To me fate has been more favourable. And as now I am allowed to finish my task, I want to call to mind those two men, GEIJL, the diligent and able historian, who might have been expected to enrich the medico-historical literature with an important publication, and VAN DEN BERG, the unpretending physician, respected by his patients, who certainly should have gained his doctors' degree honorably by a thorough piece of work.

VAN LEERSUM.

II.

TER INLEIDING.

De verzameling middelnederlandsche geneeskundige geschriften, welke bewaard gebleven zijn, is niet zeer groot, doch zoowel voor de geschiedenis onzer taal als voor die der geneeskunde stellig van belang. Zij zijn in een viertal bundels vereenigd geworden, namelijk

Ms. 15624—41 *Kon. Bibl. Brussel,* met:

een cosmographie;
een verzameling van voorschriften voor de bereiding van waters en oliën;
een vertaling van NICOLAUS' Antidotarium;
een handleiding voor het onderzoek van urine, naar GILLIS VAN SALERNO en ISAÄK;
een geneeskundig werk naar AVICENNA;
een verhandeling over de elementen en complexies;
een gelaatkunde naar HIPPOCRATES;
een geschrift over urine, naar GILLIS, ISAÄK en THEOPHILUS MONACHOS;
een opsomming van de „tekene der doot die YPOCRAS met hem dede graven";
een geneeskundig werk van JAN IJPERMAN;
een gezondheidsleer op rijm;
uittreksels uit de „Naturen Bloeme";
een gedicht handelende over de „heimelijcheden van den man en de vrouw";
een chiromantie;
een gedicht „geestelijke minne" geheeten;
een vertaling van DIOSCORIDES en van het „Circum instans" en
een afschrift van de chirurgie van Meester JAN IJPERMAN.

Ms. A 19, *St. John's College Library,* Cambridge, Engl., waarin voorkomen:

een afschrift van de Chirurgie van IJPERMAN;
een vertaling van een chirurgisch werk, „Lanfrancus juvenis„ en „jon lanfranc" genoemd, waarmede bedoeld wordt LANFRANC's Chirurgia parva.

Ms. Harl. 1864. *Brit. Mus., Tractat. var. Cirurgici Belgici,* waarin:

een tractaat over urine;

II.

INTRODUCTION.

The collection of Mediaeval Dutch manuscripts that have been preserved for us is not very large, but is of importance in regard to the history of our language as well as to the history of medicine. These manuscripts are gathered in four collections, i.g.:

Ms. 15624 *Royal Lib. Bruxelles:*

A cosmography;
A collection of prescriptions for the preparation of waters and oils;
A translation from the Antidotarium by NICOLAUS;
A manual for the examination of urine, after GILLES of SALERNO and ISAAC;
A medical work after AVICENNA;
A treatise on the elements and complexions;
A Physiognomy after HIPPOKRATES;
A manuscript on urine, after GILLIS, ISAAC and THEOPILUS MONACHOS;
An enumeration of „signs of death, as YPOCRAS buried with him";
A medical work by JAN YPERMAN;
A Hygiene put into rhyme;
Excerpts from „Flower of Nature" (by JACOB VAN MAERLANT);
A poem on the „secrecies of man and wife";
A Chiromancy;
A poem called „Spiritual Love";
A translation from DIOSCORIDES and from the „Circum instans", and
A copy from the Surgery of Master JAN YPERMAN.

Ms. A 19, *S. John's College Lib., Cambridge,* with:

A copy of the Surgery of JAN YPERMAN;
A translation of a surgical work, called „Lanfrancus juvenis" and „jon lanfranc", which means LANFRANCS' Chirurgia parva.

Ms. Harl. 1684. *Brit. Mus. Tractat. var. Cirurgici Belgici,* with:

A treatise on urine;

een verzameling van recepten voor de bereiding van „cattaplasma";
een stukje over het zonder pijn doen uitvallen van tanden;
een afschrift van de chirurgie van THOMAS SCELLINCK;
een afschrift van de chirurgie van JAN IJPERMAN.

Hs. 1273, *Universiteits Bibliotheek te Gent*, met:
een afschrift van de chirurgie van JAN IJPERMAN;
een beschrijving van pleisters;
een verhandeling over urine van GILLIS, naar AVICENNA, ISAÄC en ARISTOTELES;
een lijst van teekenen van den dood;
een tractaat over urine; en
een opstel over astrologie.

Van deze geschriften zijn enkele in druk verschenen. Het gedicht „de Mulierum Secreta" en de Chiromantie uit den Brusselschen bundel zijn door N. DE PAUW uitgegeven [1]). Van de chirurgie van JAN IJPERMAN uit denzelfden bundel gaf CAROLUS een Fransche bewerking ten beste [2]). BROECKX heeft aan zijn uitgaaf van de Chirurgie van IJPERMAN [3]) uitsluitend het Ms. A 19 uit de boekerij van St. John's College te Cambridge ten grondslag gelegd. Ook heeft hij IJPERMAN's Medicina in druk gegeven [4]). Voor mijn uitgaaf [5]) van de „Cyrurgie" van IJPERMAN hebben alle vier bekende afschriften gediend.

Van de genoemde geschriften schenen mij nog eenige andere belangrijk genoeg om door den druk in wijder kring bekend te worden gemaakt. Dit is op mijn voorstel geschied met de beide tractaten over urine, uit den bundel van Brussel, door Dr. J. MUNK [6]) en met de middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolaï, door wijlen Dr. W. S. VAN DEN BERG en Mej. S. J. VAN DEN BERG [7]). Thans is na lang wachten, SCELLINCK's „Boeck van Surgien" aan de beurt gekomen. Met IJPERMAN's „Cyrurgie" neemt het bizondere en ongetwijfeld de voornaamste plaatsen in de verzameling van Middelnederlandsche geneeskundige geschriften in, wijl het geen vertalingen zijn, zooals de overige, doch oorspronkelijke werken, al kan dan

[1]) Middelnederlandsche Gedichten en Fragmenten, Gent, 1893.
[2]) La Chirurgie de Maître JEAN IJPERMAN, le père de la chirurgie flamande, mise au jour et annotée par J. CAROLUS. Ann. d. l. Soc. d. Méd. Gand, XXXIIe vol., 1854.
[3]) Antwerpen.
[4]) 1867, Antwerpen, bij J. E. BUSCHMAN.
[5]) De „Cyrurgie" van Meester JAN IJPERMAN. Leiden, 1912.
[6]) Een Vlaamsche leringe van Orinen uit de veertiende eeuw. Leiden, 1917.
[7]) Het Antidolarium Nicolaï. Leiden, 1917.

A collection of recipes for the preparation of „cattaplasma";
A note on a method to cause teeth to drop out painlessly;
A transcript from the Surgery of THOMAS SCELLINCK;
A transcript from the Surgery of JAN YPERMAN.
Ms. 1273. *Library of the University of Ghent:*
A transcript of the Surgery of JAN YPERMAN;
A description of plasters;
A treatise on urine by GILLES, after AVICENNA, ISAAC and ARISTOTLE;

A list of the signs of death;
A treatise on urine;
An essay on astronomy.

Some of these writings have been printed. The poem „de Mulierum Secreta" and the Chiromancy are published by N. DE PAUW [1]). CAROLUS enriched us with a french version of the Surgery of JAN YPERMAN from the same collection [2]). BROECKX founded his publication of YPERMAN'S Surgery [3]) on the Ms. A 19 from the library of S. Johns' College exclusively. YPERMAN'S Medicina has also been published by him [4]). The four known copies of YPERMAN'S „Cyrurgie" have served me for my edition [5]).

Some of the aforementioned manuscripts seemed important enough to be given in print for a wider circle. This happened on my proposal with both the Treatises on Urine from the Brussels collection by Dr. J. MUNK [6]) and with the Mediaeval Dutch translation of the AntidotariumNICOLAI by the late Dr. W. S. VAN DEN BERG and Miss S. J. VAN DEN BERG [7]).

Now after a long time of waiting, the turn has come for SCELLINCK'S Book on Surgeries. With YPERMAN'S „Cyrurgie" it holds a peculiar and undoubtedly most important position in the collection of Mediaeval Dutch manuscripts because they are no translations as the others, but original works, albeit that the originality is but relative since their contents are,

[1]) Middelnederlandsche Gedichten en Fragmenten, Ghent, 1893.
[2]) La chirurgie de Maître JEAN YPERMAN, le père de la chirurgie flamande, mise au jour et annotée par J. CAROLUS. Ann. d. l. Soc. d. Med. Gand, XXXIIe Vol. 1854.
[3]) Antwerp.
[4]) 1867, Antwerp, J. E. BUSCHMAN.
[5]) De „Cyrurgie" van Meester JAN YPERMAN, Leyde, 1912.
[6]) Een vlaamsche Leringe van Orinen uit de veertiende eeuw, Leyde, 1917.
[7]) Het Antidotarium NICOLAI, Leyde, 1917.

de oorspronkelijkheid slechts betrekkelijk heeten, omdat hun inhoud, voor een goed deel althans, compilatie is. Doch dit is een trek die zij met alle middeleeuwsche geneeskundige geschriften gemeen hebben.

Een woord ter kenschetsing van SCELLINCK's werk, dat tevens ter rechtvaardiging van de uitgaaf zal kunnen dienen, moge hier een plaats vinden.

* * *

Wat ik van IJPERMAN meende te mogen getuigen, is ook van toepassing op den schrijver van dit middelnederlandsche „Boeck van Surgien": uit zijn werk spreekt de man van ondervinding, die, met allen eerbied voor de grieksch-arabische overlevering en de ervaringen zijner onmiddellijke voorgangers, toch liefst op datgene vertrouwt, wat hij met eigen oogen gezien en met eigen handen betast heeft. Herhaaldelijk geeft SCELLINCK blijk van een eigen, zelfstandig gevormd inzicht en laat hij, waar het te pas komt, niet na zijn beide „lieve kinderen THOMAS ende JAN, sinen broeder", voor wie hij zegt dit werk geschreven te hebben, dat voor oogen te houden. Hij heeft, bijvoorbeeld, een afzonderlijk kapittel besteed aan zijn ervaring omtrent schedelbreuken, „dat ghelijct contrarie alder ouder vroeder meesters". Ook komt hij voor den dag met een recept van een pleister van eigen vinding, dat „beter is dan alle die ander." Hij heeft bij die „oude vroede meesteren", die zoo gaarne hun naam aan geneesmiddelen hechtten, niet ten achter willen staan, doch als men leest, wat hij zelf van „Salve Gracia Deij" getuigt, welke zoo „goet es ende weerdich, ende bij miraculen werkt", dan vraagt men onwillekeurig of het wel noodig was de reeds zoo bedenkelijk lange lijst van galenica met nog een te vermeerderen. SCELLINCK, die dank zij den goeden roep, waarin hij klaarblijkelijk stond, nog al eens buiten zijn woonplaats in consult geroepen werd, bezat ongetwijfeld een vrij groote ervaring. Volgens zijn zeggen heeft hij „dicke ende menichwarven" gevallen van schedelbreuk, nota bene „thersenbecken al ontween ghemortelt"! in „brabant ende int lant van namen ende overbarch, gheneve op die zee ende op die rijviere van geneven", door zijn wijze van behandeling genezen. Hij somt enkele van die gevallen op, onder andere dat van den neef van HIJMERT van Jansgeest, die bij 't afbreken van een huis te Peteren, bij Geldernaken, door een balk op 't hoofd was getroffen; en niet te vergeten HOESTELIJC van Walhem, geboortig van Vabeernen, wien in Overbarch de hersenpan was ingeslagen. Het relaas van de lotgevallen van dezen pa-

at least for a large part, compilation, a character that they have in common with almost all mediaeval writings.

A few remarks to characterize SCELLINCK's work that possibly in the meantime will justify this publication may here find their place.

* * *

The conception as given by me in regard to YPERMAN holds good for the writer of this Mediaeval Dutch Book of Surgeries: it is the work of a man of experience, who, notwithstanding his respect for the graeco-arabian tradition, and the experience of his immediate predecessors, prefers to trust what his own eyes have seen, his own hands have felt. Repeatedly SCELLINCK shows himself to possess an independent judgment and he does not neglect to impress this on both his „dear children, THOMAS and JAN, his brother" for whom he says this work has been written. For instance, a seperate chapter is devoted to his experiences with fractures of the skull, „that is unlike all older physicians" Also he communicates a recipe of a plaster „better than all others". He did not wish to be less than those „wise old masters" who liked so much to give their name to a remedy but as one reads what he testifies of „Salve Gracia Deij", that it is „good and worthy and works miracles" than one feels involuntarily inclined to ask if it was necessary for him to add a new galenic to a list already hopelessly long.

SCELLINCK seemed to have a good reputation. Thanks to his large experience, he was called repeatedly for a consultation outside his residence. According to his own words many a case of fracture of the skull in which the brain pan was „all to pieces", in Brabant, in the land of Namur, Transmontana (Italy) and Genoa on the sea was cured by his manner of treatment. He mentions several of such cases, e.g. the case of the cousin of HIJMERT of Jansgeest, who, when demolishing a house in Peteren, near Geldernaken, was hit with a rafter on the head, and especially HOESTELIJC of Walhem, whose skull was knocked in at Overbarch The account of these cases is apt to give us an high opinion on Master THOMAS' skill. A master in Overbarch had caused the wound to close too soon, consequently it opened again as the patient was on his way home, „somewhere in Burgundy". The master there could not help him, nothwitstanding the fact that he remained quite a time under his treatment. As little benefit he got from a surgeon in

tiënt was wel geschikt om een hoogen dunk van meester THOMAS' kundigheid te geven. Een meester in Overbach had de wonde te vroeg laten dichtgaan, zoo dat zij, toen de man, op weg naar huis, zich ergens in „bergoengiën" bevond, weer open brak. De meester daar „konde hem niet ghehelpen", ofschoon hij „een stuck tijts" onder zijn behandeling bleef. Even weinig baat vond hij bij een heelmeester in „Mayzieres". Te Dinant viel hij in handen van meester EUSTASE van Genblois, „enen groten beschitere", die in de wond sneed, haar weer dicht maakte en, na zijn „loen" te hebben opgestreken, den zieke met een pot zalf en de verzekering dat hij genezen was naar huis stuurde. Doch het geluk wilde dat hij in Namen COELAERT van „Valecijn", den lijfarts van den graaf van Henegouwen, ontmoette, die zoo verstandig was THOMAS van Thienen, „besworen meester van de stat van Namen", in consult te roepen. „Hi sprac mi vriendelijc toe", verhaalt SCELLINCK, klaarblijkelijk gestreeld, „ende dede sijn hoefheit soe dat hi mi langhe begheert hadde te siene, want hi hadde horen segghen veel doechden van mi."

Dat SCELLINCK herhaaldelijk met de geschriften zijner voorgangers te rade gaat en daaruit tal van wenken, methoden, voorschriften en recepten overneemt, kan men van een middeleeuwschen arts kwalijk anders verwachten. Ook de zoo zelfbewuste practicus IJPERMAN doet zulks herhaaldelijk en men komt dan ook in beider werken dezelfde namen tegen. GALENUS haast op elke bladzijde, en nu en dan HIPPOCRATES en ARISTOTELES. Verder de Arabieren RHAZES, AVICENNA, ALBUCASIS, AVERROËS en AVENZOAR, met hun vertaler CONSTANTINUS AFRICANUS en JOHANNES DAMASCENIS en ISAÄC JUDAEUS, den schrijver van een „Gids voor artsen", wiens ethische voorschriften SCELLINCK overneemt. Natuurlijk ontbreken niet de bekende knappe Italiaansche wondartsen, namelijk ROGERUS van Salerno en diens leerling ROLANDINUS van Parma en hunne verklaarders, de apocriefe Vier Meesters van Salerno, wijders de bisschop-arts THEODORIUS CERVIENSIS, de bij de oude auteurs zwerende BRUNO LONGOBURGENSIS en LANFRANC van Milaan, die te Parijs de heelkunde onderwezen heeft en bij wien IJPERMAN in de leer zou zijn geweest. Evenals IJPERMAN houdt hij „MACER FLORIDUS" voor een persoon. Van Meester „ANCEEL VAN GENUWEN", dien IJPERMAN een „van den gemeinen lekenlieden" scheldt, neemt hij een Unguentum nigrum alcelmij de ianua sumare (l. supra mare) over, „die sonderlinghe goet is ten hooft wonden".

Opmerkelijk, bevreemdend zelfs, is het dat IJPERMAN door SCELLINCK niet wordt genoemd, hoewel zij tijdgenooten van elkander waren en Namen

„Mayzieres" (Mezières). In Dinant he fell into the hands of master EUSTASE of Genblois, „a tremendous quack", who cut into the wound, closed it, and after having pocketed his fee, sent the patient home with a pot of ointment and the assurance that he was cured. But luckily in Namur he met Mr. COELAERT of Valecijn (Valenciennes), physician to the count of Hainault, who was so sensible as to consult THOMAS SCELLINCK of Thienen, „sworn surgeon of the town of Namur". „He spoke kindly to me", tells SCELLINCK, obviously pleased, „and courteously said that for a long time he had wanted to meet me since he had heard much of my abilities".

It is to be expected from a mediaeval surgeon like SCELLINCK that frequently he seeks advice in the writings of his predecessors and from them takes many a hint, method, rule and prescription. The self-conscious practitioner YPERMAN does the same repeatedly and in the works of both one meets the same names. GALENUS appears almost on every page, and occasionally HIPPOKRATES and ARISTOTLE. Furthermore the Arabians RHAZES, AVICENNA, ALBUCASIS, AVERROES and AVENZOAR, with their translator CONSTANTINUS AFRICANUS, JOHANNES DAMASCENIS and ISAAC JUDAEUS, the author of the „Guide for Physicians", whose ethical rules SCELLINCK gives verbatim. Of course the well-known able Italian physicians are present, e.g. ROGERUS of Parma and his pupil ROLANDINUS and their interpreters, the apocryphal Quatuor Magistri di Salerno. Others are the bishop-physician THEODORICUS CERVIENSIS, BRUNO LONGOBURGENSIS, who swears by the ancient writers, and LANFRANC of Milan, who taught medicine in Paris and who possibly was teacher to YPERMAN. Exactly as YPERMAN, SCELLINCK believes „MACER FLORIDUS" to be a person. From Master ANCEL of Genoa, who is called by YPERMAN a „common layman", he takes an „Unguentum nigrum alcelmij de ianua sumare (supra mare) curiously good for wounds of the scalp".

Noteworthy, even surprizing is the fact that SCELLINCK does not mention YPERMAN's name, notwithstanding they are contemporaries and the dis-

toch niet zoo bijster ver van IJperen af gelegen was. Meester JAN is naar alle waarschijnlijkheid in den winter van 1330—1331 gestorven [1]) en SCELLINCK was toen reeds verscheidene jaren in de praktijk werkzaam. Immers een der hier boven aangehaalde consulten heeft in 1317 plaats gehad. IJPERMAN heeft zijn „Cyrurgie" in 1310 [2]) afgemaakt, Scellinck de zijne in 1343. Beide spraken en schreven de „Dietsche tale". Uit het aantal bekende afschriften van IJPERMAN's werk — niet minder dan vier — mag men afleiden, dat het in wijden kring en nog lange jaren na den dood van den schrijver, gebruikt is geworden. Bovendien was IJPERMAN een man van spreekwoordelijke bekendheid, wiens naam nog in den Vlaamschen volksmond voortleeft. „Hij is een tweede IJPERMAN", geldt als een loftuiting. Het is dus moeilijk te gelooven dat SCELLINCK van dezen bekenden en kundigen wondarts nimmer zou hebben hooren gewagen, doch het stellige bewijs voor het vermoeden van opzettelijke verzwijging ontbreekt. Vergelijking van beider geschriften geeft in geen geval aanleiding tot de veronderstelling dat plagiaat de aanleiding daartoe zou zijn geweest. Er bestaat integendeel tusschen beide werken een breed verschil. Het eene is het geschrift van een onvervaard operateur, het andere van een bedachtzaam, ietwat bloedschuwen, wondheeler. Was IJPERMAN vaardig met het mes, SCELLINCK gaf de voorkeur aan het gloeiende ijzer of aan chemische cauteria. En met welk een omzichtigheid gaat hij daarmede te werk! Om, bijvoorbeeld, klieren of absces te doen doorbreken, doet men wel, zegt hij, telkens slechts een weinig van het causticum op de zieke plek te brengen, beter dan op eens veel. En raadzaam acht hij het de omgeving door een wal van deeg tegen het bijtende middel te beschutten. IJPERMAN weidt uit over bloedstelping en wondhechting, SCELLINCK staat uitvoerig stil bij onbloedige handgrepen zooals repositie van gebroken en ontwrichte ledematen. De uitvoerigheid, waarmede hij blaassteen-operaties bespreekt, is een uitzondering op zijn voorliefde tot de zoogenaamde „petite chirurgie". In tegenstelling met IJPERMAN, wordt door SCELLINCK de anatomie stiefmoederlijk behandeld. Daarentegen is hij zeer uitvoerig in het opsommen van wondgeneesmiddelen, zelfs is een geheel tractaat van zijn boek daaraan gewijd.

Natuurlijk is er ook overeenkomst, veel zelfs, doch die bestaat alleen

---

[1]) Note conçernant l'année de la mort de JAN IJPERMAN. JANUS, Archives intern. p. l'histoire de la Médecine, etc. Ann. 1914, blz. 33.

[2]) JANUS, Ann. 1909, blz. 393.

tance from Namur to Ypres is not very far. Master JAN died most probably in the winter 1330—31 [1]), and SCELLINCK had had at that time several years of practice, for the consultation mentioned above took place in 1317. YPERMAN finished his „Cyrurgie" in 1310 [2]), SCELLINCK his work in 1343. Both spoke and wrote the Flamish language. To judge from the number of known copies of YPERMAN's work — no less than four — it may be deducted that it was used many years after the authors' death. Besides, YPERMAN was a man of proverbal notoriety whose name still lives among Flemish people. „He is another YPERMAN" is an eulogium. Therefore it is difficult to believe that SCELLINCK never should have heard the name of this well-known and able surgeon, but the absolute proof of a willful suppression is lacking. Comparison of the works of both surgeons does not give rise to the supposition that plagiarism was the cause. On the contrary, there are wide differences in their works. One is the writing of a bold surgeon, the other that of a cautious physician, more or less shy of blood. YPERMAN was ready with the knife, SCELLINCK prefers the red-hot iron or the chemical caustics. And how cautious is his manner of working. For instance, in order to open up glands or abscessae it is well to administer but a small amount of the caustic on the diseased spot; this is more prudent than too much all at once. And it is advisable to protect the surroundings by a wall of dough against the corroding agent. YPERMAN dwells at length on ligature of the vessels and the suture of wounds, SCELLINCK writes on unbloody manipulations for the reposition of broken or distorted limbs. The circumstantial manner in which he deals with operations for stones in the bladder is an exception to his preference for the „petit chirurgie". In contrast to YPERMAN, SCELLINCK touches anatomy but lightly. On the other hand, his enumeration of wound-healing remedies is very complete, a whole section of his book is devoted to it.

Of course there is conformity, even much; but this is due to the fact that

---

[1]) Note conçernant l'année de la mort de JAN YPERMAN, Janus, Archiv. intern. p. l'Histoire de la Médecine etc. Ann. 1914, p. 33.

[2]) JANUS, Ann. 1909, p. 393.

daar waar beide schrijvers uit dezelfde bronnen hebben geput. De ethische voorschriften, die zij geven, hebben beide klaarblijkelijk uit ISAÄK JUDAEUS overgenomen. Beide bespreken en gebruiken dezelfde galenica, slechts doet SCELLINCK dat uitvoeriger. Beide zijn het eens met GALENOS, dat „moghen wij met drancken die siecheit ghenesen, wij en hebben die sirurgie niet te doene." Overeenkomst bestaat er ook door het streven om het beroep des heelmeesters op hooger peil te brengen. Het dunkt Meester THOMAS „onmoghelijk dat eenighe surgien sonder letteren souden moghen begrijpen die konste der surgine", weshalve hij den raad geeft dat de wondartsen de werken bestudeeren dergenen die „gheleert" zijn. Op een andere plaats heet het: „Daerom eest herde orberlijc dat die surginen conen anthonomien ende dier vint men herde luttel, want si sijn aldermeest leec ende ongheleert ende en kennen die besceidenisse van des menschen leden niet daer men apostemen moet sniden". Het verwijt was welverdiend. De meeste beoefenaren der heelkunst waren empirici, zonder eenige wetenschappelijke opleiding of besef van de waardigheid van den stand. „'t Meeste deel der surginen", schrijft SCELLINCK terecht, „die leeck zijn ende ongheleert dwasen ende sotten ende dorperen, dwelc groot jammer is wat men met recht niet ghedoghen en soude, want si sijn rovers, boffers, clappers ende ondercruijpers ende pinen hem altoes den gheleerden surginen te lachteren ende achter haren rugghe quaet te spreken...." Zij waren uiteraard niet bescheiden, deze onbevoegde mededingers. Een van hen beroemde zich er op schedelwonden, waarin niet slechts dura mater, doch ook pia mater gescheurd was, te hebben genezen, hetwelk, roept meester THOMAES uit, toch immers niet mogelijk was! Dan die meester ROBBIJN van Sinte Truden, „een leekmeester naect van clergien", die in gezelschap van „veel edelder mannen" volhield een man te hebben gecureerd, „die die hersen waren uijtghescoten alsoe groot als enen doren van enen eye". Doch wat te zeggen van het verhaal van die „meesterse dame JULIANE ende haer dochter dameseele MAGHIJN", uit Namen, die „haer beroemde van enen man die die hersenen al uijt ghescoten waren", deze, na hen in een „silveren scale" met warmen wijn gewasschen te hebben, weder op hun plaats te hebben gebracht, met volledig succes, want de man „ghenas ende leefde daernaer menich jaer!" „Die sotte ende ongheleerde surginen" zegt Meester THOMAES smalend, „wanen dat putredo, welke sommighe tijt uijt die wonde geworpen wordt, hersenen is, maer sie liegen openbaerlijc!" Zoowel SCELLINCK als IJPERMAN verzetten zich ook tegen het al te groot vertrouwen, dat destijds in zegenspreuken werd gesteld. „Ic rade u oec" zegt SCELLINCK", dat ghi u niet

both writers used the same sources. The ethical rules as given by them are obviously taken from ISAAC JUDAEUS. Both use and describe the same pharmaceutical preparations, but SCELLINCK does it in a more detailed way. Both agree with GALENUS that, if it is possible to cure with medecine, surgery should not be called on. Conformity there is too in their aim to bring the profession op to a high level. It looks impossible to Master THOMAS that physicians should be able to understand surgery without being literate; therefore he advises the surgeons to study the works of the learned. In an other place he remarks: ,,Most surgeons are laymen, but few have knowledge of anatomy and most are ignorant in regard to the right place to cut apostemata". The remark was justified. Most practioners were empirics without any scientific training or any idea about the dignity of the profession. ,,Most of the surgeons", SCELLINCK writes, ,,are laymen, fools and liars; this is a great pity and should not be tolerated, since they are robbers, braggarts, swaggers and blacklegs, always ready to laugh at the learned surgeons and to talk behind their back." They were not very modest, those unqualified competitors. One of them prided himself on having cured lesions of the skull that had torn not only the dura mater, but the pia as well, ,,a thing obviously impossible". There was this Master ROBBIJN from Sinte Truden, a lay master who never had seen a college, who, in a company of many noble men claimed to have cured a man, who had lost a part of the brain as large as the yolk of an egg. But what can one possibly say about the tale of Mistress JULIANE and her daughter Miss MAGHIJN, from Namur, who prided herself on the cure of a man, whose brain was blown out; they were said to have replaced this organ after rinsing it with warm wine in a silver bowl; the operation was a complete success, for the man recovered and lived many a year afterwards. ,,Those fools and stupid surgeons !", Master THOMAS exclaimes, ,,believe putrido, that sometimes is ejected fron the wound, to be brain substance, but they lie most obviously !" Both oppose the great trust that was put in those days in blessings. ,,I advise you", SCELLINCK says, ,,not to confide too much in blessings". JAN YPERMAN went even further, he dared to doubt the supernatural power of the French (and English) Kings to cure a disease by bare touching. SCELLINCK was not so brave: ,,You shall know that a true King of France has the power from God to cure. Therefore it is called throughout Christianity Kings' Evil. But no author does write it in his books. But I saw many a man in the land of Overbarch who was cured in that way by a King of France".

te zeer en verlaet op die segheninghe." JAN IJPERMAN ging nog verder, hij waagde het de bovennatuurlijke macht der Fransche (en Engelsche) koningen, van door louter aanraking ziekte — sconinx evele — te kunnen genezen, in twijfel te trekken. SCELLINCK durft dat niet aan: „ghi sult oec weten over waer dat een gherecht coninc is in vranckerijck dat hi se metter cracht van gode al ghenesen doet. Ende daerom seit men alle kerstenheit dore dats coninx onghemac van vranckerike. Nochtan en scrivet gheen auctoer in sinen boeken. Mer ic hebber menich ghesien overbarch die ghenesen waren van des coninx weghe van vranckerike."

Evenals IJPERMAN's „Cyrurgie", is SCELLINCK's „Boeck van Surgien" een zeer belangrijke bron voor onze kennis van den stand der heelkunde in de middeleeuwen in de Nederlanden. Het is opmerkelijk, en lang niet genoeg bekend, hoe ver deze tak der geneeskunst toch al reeds gevorderd was. Het toesnoeren van bloedende vaten werd door de goede chirurgen toegepast, dus lang voordat deze handeling door AMBROISE PARÉ is beschreven geworden. De wondhechting geschiedde op doeltreffende wijze. Onbewust gingen zij antiseptisch te werk, want de wijn, waarmede zij de wonden wieschen, de adstringeerende middelen, de balsems en de harsen in hunne pleisters en zalven, waren werkelijk antiseptica.

De heelkunst was uiteraard een bij uitstek practisch vak. De urgentie van vele chirurgische gevallen en van de menigvuldige kwetsuren dwong tot snel en doortastend handelen, waarbij het enge keurslijf der in dogmata verstarde oude geneeskunde maar hinderlijk was. Slechts wat de onmiddelijke waarneming leerde en de dringende nood ingaf, kon destijds de heelkunst vooruitbrengen. SCELLINCK's boek levert menig bewijs van de inderdaad opmerkelijk hoogen graad van hare ontwikkeling, in vergelijking met den stand der langzaam achteraan strompelende geneeskunst. Men haalt wellicht de schouders op bij het vernemen van de speculatieve beschouwingen over het ontstaan en het wezen der kwalen, die SCELLINCK klakkeloos aan de aloude leer der humoraalpathologie ontleent; wij glimlachen, zoolang nog geen walging ons bevangt, over de zonderlinge en zeer samengestelde recepten, waarvan er vele uit de drek-apotheek afkomstig waren; men schudt het hoofd over zoo menige ongemotiveerde of van bijgeloovigheid getuigende kuur. Maar niet minder sterk zal men getroffen worden door de tallooze voorbeelden van nauwkeurige waarneming, door de doeltreffendheid van vele handelingen en de vindingrijkheid en de handigheid van deze oude heelmeesters. Niet voor niets heeft men dit deel der geneeskunde den naam van chirurgie gegeven. „Ghi selt weten dat surgie es griex", schrijft meester

Just as YPERMAN's ,,Cyrurgie", SCELLINCK's Book of Surgeries is a very important source of knowledge regarding the level of surgery during the Mediaeval Ages, in the Netherlands. It is remarkable and not generally known how far the field of surgery extended even in that time. The ligature of bleeding vessels was already practised by able surgeons, therefore long before AMBROISE PARÉ described that operation. The suture of wounds was carried out in an efficient way. Unconsciously they acted on antiseptic principles, for the wine with which they rinsed the wounds, the resins and balsams in their plasters and ointments were real antiseptic agents.

Surgery was of course a true practical business. The urgency of many surgical cases, and the frequent injuries compelled a quick and efficient treatment that could not but be hampered by the dogmatic medecine of old. Nothing but what direct observation could teach and the urgent need of the moment could advance the surgical knowledge of that time. SCELLINCK's book gives many an instance of the truly high level of development of surgery in comparaison with the medical knowledge, stumblingly lagging behind. One shrugs ones shoulders perhaps in reading the speculative considerations on the origin and nature of ailments, as SCELLINCK takes them without further ado from the old doctrine of humoral pathology; we smile, as long as disgust does not seize us, when we read about the queer and very complicated recipes, many straight from the ,,muck-apothecary"; we shake our head in reading many unreasonable and superstitious forms of treatment. But one is struck by the countless examples of exact observation, by the efficiency of many manipulations and the ingenuity and skill of the surgeon. It is not without reason that this part of medicine has been called surgery. ,,You shall know", Master THOMAS writes; ,,that surgery is Greek, and cyros is Greek meaning ,hand' in Dutch; and agija is Greek meaning work, so the word means ,handwork' in Dutch". Indeed,

THOMAES, „ende es gheseit cyros in griexse dat es die hant in dietsche ende agija dat es werck dat es te segghen hantghewerck...." Inderdaad kwam het voornamelijk op het gebruik der handen aan, want het instrumentarium was beperkt, hoewel de grond-typen, het mes in verschillende vormen, de schaar, de tang, de naald en het brandijzer [1]) toch reeds gebruikt werden. Met zoo beperkte hulpmiddelen den steen te snijden, zooals SCELLINCK dat uitvoerig beschrijft, was een kunststuk dat onze bewondering verdient. Die komt ook toe aan het verstandige overleg en de doelmatige behandeling, welke uit de kapittelen over het zetten van gebroken en ontwrichte ledematen spreken. Zoo is er meer, te veel om in deze inleiding de aandacht op te vestigen, dat wel in staat is om ons een goeden dunk van de kunst onzer middeleeuwsche voorgangers te geven. Veel verder heeft zij zich in de gegeven omstandigheden vooreerst niet kunnen ontwikkelen, zelfs in den tijd der renaissance niet. Die heeft wel eenige verbetering in de techniek, grooter verscheidenheid in het instrumentarium en een uitgebreider beoefening van het vak gebracht, maar daarbij is het in hoofdzaak gebleven. Ook heeft de verdieping der anatomische kennis de heelkundige practijk niet zoodanig gebaat, als men allicht zou meenen. Het wachten was op de ontwikkeling der ziekteleer en de ontdekking der ziektekiemen. Toen eerst, dank zij het genie van een PASTEUR en van een LISTER, was het der heelkunst mogelijk de vleugelen wijder uit te slaan en met vluggen wiekslag tot de groote hoogte van thans op te stijgen.

* * *

Den lezer, die naar levensbizonderheden van den auteur van dit belangwekkende middelnederlandsche geneeskundige geschrift mocht verlangen, moet ik teleurstellen. Anders dan met IJPERMAN het geval was, is het mij niet gelukt meer van SCELLINCK te weten te komen dan hij zelf in zijn boek vertelt. Dat is slechts luttel. Wanneer hij geboren is, en waar, ligt in 't duister. Het kan zijn dat hij van Tienen afkomstig was, want als meester COLAERT, de geneesheer van den graaf van Henegouwen, een patiënt den raad geeft zich tot meester THOMAES van Tienen te wenden, dan bedoelt hij SCELLINCK. Uit meer dan één plaats blijkt dat hij te Namen als „ghesworen meester", gevestigd was. Een paar data staan in het boek vermeld, doch zij geven niet veel houvast. Het ongeval, dat het neefje van HIJMER van Jansgeest

---

[1]) Zie de afbeeldingen in „Cyrurgie" van Meester JAN YPERMAN.

the most important part was the use of the hands, since the instruments were very limited albeit the fundamental types, the different forms of knife, the scissors, the forceps, the needle and the cautery were already in use [1]). To perform a stone operation with so limited a number of instruments as SCELLINCK describes at length is a feat that deserves our admiration. The same is due to the judicious contrivance and the efficient treatment as shown in the chapters on the reposition of broken and distorted limbs. There is still more, that gives a high opinion of the art of our mediaeval predecessors, though the limited space of this introduction is too small to indicate it. This art could not develop much farther in the given circumstances, not even in the period of the Renaissance. That epoch saw some improvements of the technique, a multiplication of the instruments, and a wider cultivation of the profession, but that was all. The enlargment of anatomical knowledge as such was of not so much consequence to surgery, as one may be inclined to believe. Progress was waiting for the development of pathology and the discovery of germs. Only then, thanks to the genius of a PASTEUR and a LISTER, was it possible for surgery to develop further and to attain rapidly the high level of nowadays.

* * *

The reader who wants to hear particulars about the life of the author of this interesting Mediaeval Dutch work will be disappointed. In contrast to the case of YPERMAN, I could not succeed in gathering more about SCELLINCK than what he himself tells in his book. This is but little. When he was born and where, is unknown. It is possible that he was born in Thienen, for Master COELAERT, the physician to the count of Hainault, in advising a patient to consult THOMAES of Thienen, meant SCELLINCK. From more than one passage it appears that he was practising in Namur as „sworn master". A few dates are put down in his book but they do not give much support. HIJMER van Jansgeest's cousins' accident happened in Peteren near Geldernaken „in the year of our Lord 1317, 13 days before

[1]) See the pictures in the „Cyrurgie" by Master JAN YPERMAN.

overkwam, had plaats te Peteren bij Geldernaken „in 't jaar ons heeren doemen screef dusent driehondert ende xvii, xiiii daghe voer clein vastelavent." [1]). JAN IJPERMAN was toen geneesheer in het hospitaal „delle Belle" te IJperen en stond midden in de practijk. De „cnape van Overbarch", die, op reis naar huis, het zoo slecht met de geneeskundige hulp getroffen had, bezocht hem „int jaer doemen screef, M. iii[c] ende xxxiiii". Hij cureerde een patient te „Roziers noster damme", dien men de hersenpan had ingeslagen, „metter hulpen Gods volcomelic en leefde daarna een langhe wile ende hi was ghesont ende ras, nochtans waest leden meer dan xvii jaer eer ic dit boec toten goeden einde brochte", hetgeen hij, blijkens de mededeeling op de laatste folio van het handschrift van London, in 1343 heeft gedaan.

Waar SCELLINCK zijn opleiding gehad heeft, zegt hij niet. Men denkt allicht aan Parijs, waar LANFRANC leeraarde en den grondslag der beroemde chirurgische school heeft gelegd en tot wiens leerlingen, zooals CAROLUS, echter op losse gronden [2]), aannam, IJPERMAN zou hebben behoord. Maar dat hij gereisd heeft, en zich zelfs ver van huis heeft gewaagd, mag men uit meer dan een plaats in zijn boek afleiden, o.a. waar hij vertelt van iemand dien een pijl in 't hoofd was geschoten: „Ende ic selven besach enen te geneven op die zee die mijn ghebuer was diet langhen tijd hadde ghedraghen in zijn hoofd.... ende hi was ghescoten op die zee uit eender gheleijen." Genua wordt trouwens meermalen vermeld als een plaats waar hij gewonden gezien heeft. „Diesghelicke es mi menich over handen comen dicke ende menich werven in brabant ende int lant van namen ende overbach, gheneven op die zee ende op die rijviere van geneven." Het lijdt geen twijfel dat hij onderweg zijn oogen den kost heeft gegeven, immers hij zegt van de „surginen" dat „si selen oeck confersacie hebben metten goeden surginen ende besien haer werc, want al can men wel de theoriken van cirurgien, nochtan en conen si niet alle werken, daer om eest zeer goet dat men die goede cirurgien siet werken met snidene, met bernen ende met binden."

Dit zijn de enkele levensbizonderheden, die ik in het „Boeck van Surgien" aangetroffen heb. Misschien dat volhardende nasporingen in Belgische archieven nog enkele meer aan den dag zullen brengen, hoewel de kans daarop niet groot kan worden geacht. Zulke eeuwenoude documenten, als die welke in de Hallen van IJPEREN bewaard werden —en, helaas! door 't oorlogsvuur vernietigd zijn —, waaruit ik zoo menig voorval uit het leven van JAN IJPERMAN heb kunnen putten, zijn schaarsch.

1) 27 Januari van dat jaar.
2) Zie de „Cyrurgie" van Meester JAN YPERMAN. blz. VIII.

„Shrove-Thursday"[1]). At that time JAN YPERMAN was physician in the hospital „delle Belle" at Ypres and was in full practice. „The fellow from Overbach" who, on his home-voyage, had such bad luck with his physicians, consulted SCELLINCK in the year 1334. He cured a patient at „Rozier nostre damme", whose skull was knocked in, „with Gods' assistance completely; he lived afterwards a long time and was healthy and able, and died more than 7 years before this book was finished", which happened after the note on the last page of the London manuscripts in 1343.

SCELLINCK does not tell where he got his training. One is inclined to think of Paris, where LANFRANC taught and laid the foundations of a famous school of surgery. As CAROLUS assumes—but not on conclusive evidence—YPERMAN should have been one of his pupils[2]). But that he travelled and even ventured far from home may be concluded from several places in his book, e.g. where he tells how somebody got an arrow through his head: „and I saw one myself in Genoa on the sea who was my neighbour and had carried it a long time in his head and he had been shot at from a galley". Genoa is mentioned several times as at place where he had seen wounded persons. „Such happenings I met often in Brabant and in the land of Namur and Overbarch and in Genoa on the sea and on the coast of Genoa".

There can be no doubt that he had his eyes about him when travelling; for he says that there must be conversation between „the good surgeons" and that „they have to look at each others work for one may know the theories of surgery, but practice is something different; therefore it is well to see the good surgeons at work and watch their cutting, burning and ligating".

These are the few particulars as found by me in the book of Surgeries. It may be possible that industrious researches in Belgian archives will produce some more, but the chance does not seem favourable. Documents, centuries old, which were kept in the Halls of Ypres—now alas destroyed by the flame of war—and from which I could extract so many dates concerning the life of JAN YPERMAN, are rare.

---

[1]) 27 of January of that year.
[2]) See „Cyrurgie" of Master JAN YPERMAN, p. VIII.

Alêvel, wij mogen ons gelukkig prijzen dat althans het geschrift, hetwelk hij voor zijn „lieven kinderen THOMAS ende JAN SCELLINC sinen broeder", heeft geschreven, in afschrift voor ons gespaard is mogen blijven. Het is, zooals DE FLOU en GAILLIARD terecht verklaard hebben, een alleszins wel geschreven en in meer dan een opzicht merkwaardig werk, dat niet alleen als geneeskundig geschrift, met dat van JAN IJPERMAN, recht heeft op de belangstelling van den medico-historicus, doch ook een belangrijk document is dier oude zoetvloeiende „dietsche tale" en getuigenis aflegt van den ver ontwikkelden staat van beschaving van het Vlaamsche volk reeds in zoo lang vervlogen tijden.

Notwithstanding this, we may call ourselves happy that the manuscript written by him for his ,,dear children THOMAS and his brother JAN" is preserved for us in a transcript. It is, as de FLOU and GAILLARD declared justly, in all regards a well-written and curious work not only considered from a medical point of view, a work, that together with YPERMAN's book justifies the attention of the medico-historian, but also it is a document of the old Dutch language and a proof of the high level of culture of the Flemish people in times long since passed.

III.

DE HANDSCHRIFTEN VAN HET „BOECK VAN SURGIEN".

Van SCELLINCK's „Boeck van Surgien" zijn twee papieren afschriften bekend: het eene berust in de bibliotheek van het British Museum, het andere in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

Het eerst genoemde komt voor in den bundel Ms. Harl. 1648, Tract. var. Cirurgici Belg., welke door GAILLARD en DE FLOU [1]) en door R. PRIEBSCH [2]) beschreven en ook in de inleiding van mijn uitgaaf van IJPERMAN's Cyrurgie [3]) besproken is. Ik kan derhalve volstaan met een verwijzing daarnaar en wil hier alleen opmerken dat, naar de watermerken van het papier te oordeelen, dit afschrift niet later dan het eind van de 14e eeuw moet zijn geschreven. De bundel bestaat uit eenige meer of minder omvangerijke, middelnederlandsche teksten, onder welke, zooals gezegd is, de „cyrurgie" van IJPERMAN en SCELLINCK's Boeck van Surgien, de belangrijkste zijn.

Het afschrift van dit laatste vangt aan (fol 57 r°) met: „Incipit artis cirurgie cum practica thome umbra medici de thenismonte que thomasia vocatur." Het eindigt op fol. 104 r° met: „Explicit cirurgie thome umbre te thenismonte que tholia (sic) vocatur", waarop een mededeeling volgt waarin wordt gezegd dat THOMAS „umbra medicin, in 1343, in die meije, in die stat van Namen dit werc tot enen gueden eijnde ghebrocht" heeft. Onder het Amen, waarmede deze mededeeling besloten wordt, is door den afschrijver dit rijmpje geplaatst:

„Neem dat hoeft van eenre meuwen,
Ende die hoefde van acht leuwen,
Ende die hoefde van twee vincken [4])
Die mogen der selver tijt gedencken

[1]) Versl. en Meded. d. Kon. Vlaamsche Akad. 1897, blz. 463.

[2]) Deutsche Handschriften in England. Erlangen, 1896 T. II, blz. 7.

[3]) De „Cyrurgie" van Meester JAN YPERMAN. Leiden, 1912.

[4]) Hiermede is dus bedoeld M + 8L + 2V, dat wil zeggen 1410. Woensdag na Half Vasten viel op den 5en Maart.

III.

THE MANUSCRIPTS OF THE BOOK OF SURGERIES.

Two transcripts on paper are known of SCELLINCK's Book of Surgeries. One is found in the Library of the British Museum, the other one in the Royal Library, the Hague.

The first mentioned transcript appears in the collection Ms. Harl. 1648, Tract. var. Cirurgici Belg. which has been described by GAILLARD and de FLOU [1]) and by R. PRIEBSCH [2]), and also in the introduction to my publication of YPERMAN's Cyrurgie [3]). It is therefore sufficient to refer to these publications and to remark that, the watermarks considered, this transcript cannot have been made later than the last part of the 14-th century. The collection consists of some more or less extensive Mediaeval Dutch writings among which, as said before, the „Cyrurgie" of YPERMAN and SCELLINCK's Book of Surgeries are the most important.

The transcript of the latter commences: (fol. 57 r°) „Incipit artis Cirurgie cum practica thome umbra medici de thenismonte que thomasia vocatur". It finishes on fol. 104 r°. with: „Explicit cirurgie thome umbra de thenismonte que tholia (sic) vocatur", which is followed by a communication of the contents that THOMAS umbra physician in the town of Namur, in 1343 in the month of May, brought this work to a good end.

The Amen, that concludes this communication, is followed by a Dutch rhyme by the transcriber, in which the date of the finishing of the copy (the fifth of March 1410) can be bound.

---

1) Versl. en Meded. Kon. Vlaamsche Akad. 1897, p. 463.
2) Deutsche Handschriften in England, T. II, p. 7.
3) De „cyrurgie" van JAN YPERMAN, Leyde, 1912.

Dat ic dit boek volscreef sonder sorghen
's Woendaeghs na half vasten.
Des moet God ghelovet sijn,
Ende moet ons brenghen wt der pijn
Na desen leven in hemelrijc
So moghen wi alle wesen vrolic."

De bundel in de Koninkijke Bibliotheek, genummerd 78 *O* 27, heeft een blauw-grijzen papieren omslag en bestaat uit 140 bladen, ter grootte van 28 bij 20,6 cM. Wijl dit handschrift nog niet beschreven is, zij het mij vergund enkele bizonderheden er van mede te deelen.

Fol 1—90 worden in beslag genomen door de Chirurgie van THOMAS SCELLINK; Fol. 91—140 r° door een middelnederlandsche vertaling van een werk van den Italiaanschen heelmeester ROGERINUS. Deze afschriften zijn in denzelfden tijd gemaakt, doch door verschillende handen geschreven. Het schrift is over twee kolommen verdeeld, die van SCELLINCK's werk zijn 23,5 × 8 c.M., en die van het andere een weinig kleiner. De kolommen tellen gemiddeld 42 regels. Beide stukken zijn regelmatig en met een duidelijke letter geschreven en met zulk deugdelijk materiaal, dat het schrift nog maar weinig verbleekt is. De eerste initiaal van SCELLINCK's geschrift, een I, meet 8,3 bij 6 c M en is rood met lila ornament. Andere initialen zijn kleiner, 1,5 bij 2 c.M., en eveneens in rood en lila. De hoofdletters in den tekst zijn gerubriceerd. Ook komen eenige ¶ teekens voor, eveneens in rood. Sommige persoonsnamen zijn met rooden inkt onderstreept. Een aantal titels van hoofdstukken zijn tusschen roode lijnen gevat en enkele zijn met rooden inkt geschreven. Andere versiering is voor het afschrift niet gebruikt geworden.

De chirurgie van SCELLINCK begint (op fol. 1 r°) met: „Ic THOMAS SCELLINCK umbra medicina hebbe ghemerct dat have ende goet vergaet mer goede conste bliift...."

Op fol. 2 r° staat de opgaaf van (xx) capittelen. Fol 29 v° is blanco. Het eerste stuk eindigt op fol. 30 r°: „Expliciunt Explicit primus tractatus jstius librij". Op fol. 50 v° eindigt het tweede, op fol. 80 v° het derde. Dan begint het vierde met: „Hier begint die vierde tractaet van onsen boeck ende is dat leste ende die anthidodaris van surgien". Dit eindigt op fol. 90 v° met de woorden: „Explicit cirurgie thoma umbra medicina de tenismonte que thomasia vocatur". Onmiddellijk volgt hier op een recept voor een wondzalf. Het geschrift besluit met: AMEN, Amen.

The collection in the Royal Library in the Hague has a greyblue cover and consists of 140 pages, 28 × 20.6 cM. Since the manuscript has not been described as yet, it is allowable to give here some particulars.

Pages 1—90 are taken up by the Surgery of THOMAS SCELLINCK; pages 91—140 by a Mediaeval Dutch translation of a work by the Italian surgeon ROGERINUS. These transcripts have been made at the same time, but not by the same hand. The writing is divided into two columns, those in SCELLINCK's book measure 23.5 × 8 cM., those in the other transcript are a little smaller. Each column contains in the average 42 lines. Both handwritings are regular and clear; the material is so good that the ink is but little faded. The first initial in SCELLINCK's work, an I, measures 8.3 × 6 cM. and is red with lilac. The other initials are smaller, 1.5 × 2 cM. and are also red and lilac. The capitals in the context are rubricated. ¶ signs are present, also in red. Some names of persons are underlined with red ink; a certain number of titles of chapters are placed between red lines, a few are written in red. No other decorations are used in the manuscript.

SCELLINK's surgery commences: „I THOMAS SCELLINCK umbra medicina have noticed that goods and chattels will pass, but that true art will remain...."

On page 2 r° the contents are indicated. Page 29 v° is blank. The first part ends on page 30 r°: „Expliciunt Explicit primus tractatus jstius librij". On page 50 v° the second part ends, on page 80 v° the third. The fourth commences: Here begins the fourth section of our book, the last, on the antidotes of surgery". This ends on page 90 v° with the words: „Explicit cirurgie thoma umbra medicina de tenismonte que thomasia vocatur". immediately followed by a recipe for a wound-ointment. The writer concludes with: AMEN, Amen.

Op fol. 91 r° begint een verkorte vertaling van de chirurgie van ROGERINUS, waarvan de aanhef luidt: „Secundum rogerinum nos debemus scire et considerare quod hic clavis et flos de figura de doctrina composita ab AVICENNA et practica composita a quator magistris a quibus iste liber est tractatus in brevibus verbis et in parva practica. Et debemus considerare omnia secreta quae sunt necessaria cyrurgie et talia nuncupamus opus manuale scilicet operatum cum manu operatoris sicut sua et suorum infirmorum inter eos. Ut impleret curam suam deo mediante. Et in primo dicit ROGERINUS qui cumque erit peritus cyrurgis opertet ipsum habere intellectum quatuor elementorum etcetera.

Hier begint die slotel ende die bloemen van den surgien. Alsoe alse leert rogerijn. Ende die leeringhe van avicenna ende die praktiken van den viere elementen. Ende van den viere meesters van salerne van den welken desen boek is ghetreckt met corten worden ende met cleenen practiken."

De rubricatie van dit stuk wijkt eenigszins van die van het vorige af.

Op fol. 92 v° staat een ruwe schematische voorstelling van de ligging der hersenvliezen en hersenen ten opzichte van elkander en op fol 93 v° de inhoudsopgaaf. Het afschrift eindigt op fol. 140 r°.

Er zijn voor dit handschrift verschillende soorten van papier gebruikt, zooals uit de watermerken, een sikkel, een ossekop, een hazewindhond met lelie, een P, een kroon, een Y en een kan, blijkt. Het merk Ossekop is afgebeeld op pl. VI van het werk van DE STOPPELAAR en in dat van BRIQUET, onder nos. 14194 en 14198. Deze soort van papier is uit de 14e eeuw afkomstig. Naar het schrift te oordeelen is het handschrift in het eind van de vijftiende eeuw geschreven.

De interpunctie is schaarsch; er is slechts gebruik gemaakt van de dubbele punt en het paragraafteeken: ¶. Stijl en spelling zijn vrij goed, beter dan van het afschrift in het British Museum. Van afkortingen is een ruim gebruik gemaakt, zoowel voor begin- als voor eindlettergrepen. Zij betreffen: *con*, *per*, *pro*, *prae*, de uitgangen *um*, *us*, *ar*, *er*, *or*, *ur*, de letters *m* en *n* en de woorden *et*, *semi* en *vel*, en zijn door de gebruikelijke afkortingsteekens vervangen.

De maker van het Haagsche afschrift was stellig geen geneeskundige. Herhaaldelijk toont hij weinig of geen begrip te hebben van hetgeen hij afschreef. Zoo zette hij „venster" voor „ventres", schreef hij van etter die „dicht" was, in plaats van „dic", van bloed dat zou „gloyen" voor „vloyen", gaf hij „dit" voor „'t lit" en „syrurgyen" voor „cyringen". Een groot aantal van zulke verkeerde uitdrukkingen, die, in verband met den volzin waarin zij staan, geen zin hebben of een averechtsche indruk te weeg brengen, heb

On page 91 r° an abreviated translation of the Surgery of ROGERINUS commences. Its beginning reads: „Secundum rogerinum nos debemus scire et considerare quod hic clavis et flos de figura de doctrina composita ab AVICENNA et practica composita a quator magistris a quibis iste liber est tractatus in brevibus verbis et in parva practica. Et debemus considerare omnia secreta quae sunt necessaria cyrurgie et talia nuncupamus opus manuale scilicet operatum cum manu operatoris sicut sua et suorum infirmorum inter eos. Ut impleret curam suam deo mediante. Et in primo dicit ROGERINUS qui cumque erit peritus cyrurgis opertet ipsum habere intellectum quator elementorum etcetera.

Here begins the key and flower of surgery. As taught by rogerinus. And the teaching by avicenna and the practice of the four elements. And from the four masters of salerno from whom this book has been extracted with short words and small practice".

The rubrication of this section is somewhat different from the others.

Page 92 v° shows a rough diagram of the relative positions of the membranes and brain, and on page 93 v° the contents is given. The transcript ends on page 140 r°.

For this manuscript different kinds of paper are used, as is shown by the watermarks: a sickle, an ox-head, a greyhound, a lely, a P, a crown, an Y and a jug. The mark of the ox-head is shown on plate VI of the work of de STOPPELAAR and in that of BRIQUET under nos. 14194 and 14198. This kind of paper originates from the 14-th century. To judge by the writing the manuscript has been copied in the end of the 15-th.

The marks of punctuation are scarce; only double stop and the ¶ sign have been used. Style and orthography are rather good, better than in the copy in the British Museum. Abbreviations are used freely, for beginning as well as for ending syllables. They concern: *con, per, pro, prae,* the terminations *um, us, ar, or, ur,* the letters *m* and *n* and the words *et, semi* and *vel,* and are replaced by the usual signs of abbreviation.

The maker of the Hague-transcription certainly was not a medical man. Repeatedly he appears to have little or no understanding of the matter he was copying. He writes „venster" (window) for „ventres"; pus being „dicht" instead of „dic" (closed for thick); blood that is „glowing" instead of „flowing", „dit" (that) for „'tlit" (the limb) and „cyrurgien" instead of „cyringen". A great many of such wrong expressions, what have no meaning in the sentence in which they are placed, are corrected by me in notes

ik met behulp van den Londenschen tekst kunnen verbeteren of ophelderen. De schrijver van deze copie heeft onder zijn werk ook weleens een steek laten vallen, bijvoorbeeld, waar hij gewaagt van „proper medicinen die cancker doen hebben", waar „camer" of stoelgang bedoeld is, doch zulke lapsus calami zijn zeldzaam. Met de wetenschappelijke en de vak-termen begaat hij niet dikwijls een vergissing.

Dat ik nochtans voor den afdruk aan het Haagsche afschrift de voorkeur gegeven heb, ligt aan de beter verzorgde taal — al is die op menige plaats nog gebrekkig en duister genoeg — en aan de grootere uitvoerigheid en volledigheid. Wel zijn er een paar groote hiaten in — o.a. ontbreekt het capittel over de anatomie van het oog — maar de Londensche copie is over 't geheel veel onvollediger; zij bevat verscheidene capittels, die verkort zijn en den indruk geven dat de copiïst zich gehaast heeft met zijn taak af te maken, of met opzet zekere gedeelten heeft weggelaten omdat hij die niet belangrijk vond. Zijn werk is niettemin van groot nut geweest bij het ophelderen van onleesbare, onherkenbare of duistere plaatsen. Door het ontbrekende in het Haagsche afschrift aan te vullen en het gebrekkige met betere lezingen van het Londensche te verbeteren, heb ik getracht van beiden één te maken, zonder evenwel aan den Haagschen tekst te raken. Ik heb er naar gestreefd deze letterlijk weer te geven en daarom alle aanvullingen, die uit den Londenschen Tekst afkomstig zijn, ter onderscheiding tusschen [ ] geplaatst, terwijl betere lezingen en andere verbeteringen een plaats aan den voet der kolommen hebben gekregen. Om echter het aantal der noten niet hinderlijk groot te doen zijn en te voorkomen dat de boomen zouden beletten het bosch te zien, zijn alle meer uitvoerige opmerkingen en toelichtingen in een afzonderlijke rubriek van „Aanteekeningen" of in de „Woordenlijst" opgenomen.

Alvorens deze bespreking te besluiten gevoel ik mij gedrongen mijn dank te uiten aan Prof. Dr. F. A. Stoett voor de wenken van taalkundigen aard, die hij ten beste heeft gegeven en aan mijn vriend Dr. John D. Comrie, te Edinburgh, wijl hij zich de moeite heeft willen getroosten over de Engelsche vertaling van deze inleiding zijn oog te laten gaan.

---

al the foot of the page. The writer of the latter copy also is sometimes caught napping, for instance when he speaks of medecines that are good to produce ,,cancker", for ,,camer" (cancer instead of stool) but that is a slip of the pen that may happen to any one. Seldom does he makes a mistake in the scientific expressions.

That notwithstanding this the Hague copy was preferred by me for the publication finds its reason in the better language—albeit many a place is very dark and defective—and in the fact that this copy is more extensive and complete. There may be large gaps—the chapter on the anatomy of the eye is missing—but the London copy is on the whole more incomplete. Several of its chapters are abbreviated, giving the impression that the copyist was hurrying towards the end of his task or omitted certain parts on purpose because he did not think them important. However, this work has been of great use in order to throw light upon unreadable, unrecognisable or dark places. By completing the gaps in the Hague copy and by correcting the defective places with better versions from the London copy I have tried to unite both, without touching the Haguan text. I have tried to give the latter verbatim and therefore all additions from the London text are placed in brackets. Better versions and corrections have found a place at the foot of the column. In order to avoid to great an increase in the number of footnotes, all more circumstantial notes are brought together in a separate rubric ,,Annotations".

I have thankfully to acknowledge the help which I have received from Prof. Dr. F. A. Stoett, at Amsterdam, who has allowed me to consult him upon some grammatical questions. I wish also to express my thanks to my friend Dr. John D. Comrie, at Edinburgh, who has been good enough to read over the proof of this translation of the Introduction.

IV.

DE TRACTAETEN EN CAPITTELEN VAN HET BOECK VAN SURGIEN.

[Incipit summa artis Cirurgie cum practica Thome umbra medici de thenismonte que thomasia vocatur. Incipit prohemium].

De Tractaeten ende Capittelen van het boeck van Surgien.

V.

HET BOECK VAN SURGIEN.

Ic Thomaes Scel
linck vmbra me
decina hebbe ghe
merct dat hare
een goet vergaert
met goeder const
te bliven den me
selve alle sijn le
ven lanck want
alsoe aristoteles
seit scientie es
een edel conste
en hi es edel die
se heeft Daer
om wil ic Thomaes Scellinck vm
bra medecina minnen kennen kin
deren en alle die ghene die sur
gie beghere te doene samen
en maken enen boec van sur
gien in dietscher talen ghetoghen
die bloeme vt allen den boeken
der ander meesteren die over
menich iaer hebben ghewest
Als vt galienus die de beste een
was En vt avicenna vt albucra
sijn vt almansorem vt rasum vt
brunum longoburgensem vt lanc
francum vt rodericum vt roelan
dum en vt rogerium en der
glosen der vier meesteren En
vt den anderen vraeden meest
eren daer af datmen houden sal
Daer an hope kinder ontfaet
dit werc bliedelike want ic
en wel daer af geen quite ont
staen En bidt onser lieuer
vrouwen der edelder maghet
en moeder ons liefs heeren
en den heilighen meesteren
en vrienden gods sinte cosme
en damiane en alle den ghelike

Mede den heilighen van hemelrike
dat si bidden den almachtighen god dat
hi mi ghespare soe langhe dat ic dit
werc tot enen goeden ende mach vol
brenghen want den arbeit sal mi we
sen groot en swaer nochtan salt mi we
sen harde soete om dat ghi daer mede
selt comen tot groter eeren en tot gro
ten goede op dat ghi wilt werc neerst
ichede en willen sijn daer toe keeren
lieue kinder dat seldi nu weten dat
dit boec es ghedeelt in iiii parten Ende
hebt begrepen noch een deel capittelen
om datment te lichtelijcker sal vinden
met haren ghetale alment hebben
wille Mer eer wi comen toten eersten
tractate soldi weten wat es te segghene
surgie en hoe ghedaen selen wesen
die surgiene en wat haer ghedaen
ten sullen sijn en in hoe menigher
sperien surgie wort ghedeelt Ghi
selt weten dat surgie es grieci en es
gheset cyros in griecsce dat es die hant
in dietsche en agia es werke dat es
te segghen hantghewerc in des men
schen lichamen dat der ghesondicheit
toe behoert of datmen te bescheidelijker
segghen mach surgie dat es dat leste
instrument van medicinen Dat eerste
instrument van medicinen dat es dieet
en es dat beste Alsoe galienus seit in
die glose vanden heeten onghemake
hi seit eest dat wi den mensche met diee
ten ghenesen mo en selen hem ghe
dranken gheuen Dat ander instru
ment van medecinen dat es dranc
of medecine daer af seit galienus of
seit moghen wi met dranke ende siec
heit ghenesen wi en hebben die yser
niet te doene Jo sede dat sake dat
wi niet en weten ierste instrumente
niet en conen die siecheit verdriuen

Verkl. afb. van de eerste bladzijde van Hs. 78 C. 27, Kon. Bibl. 's Gravenhage.

[Incipit summa artis Cirurgie cum practica Thome umbra medici de thenismonte que thomasia vocatur. Incipit prohemium.]

1 r 1 IC THOMAES SCELLINCK
5 r 1 umbra medicina hebbe ghemerct dat have ende goet vergaet mer goede [sciencie ende] konste bliift den mensche alle siin leven lanck want alsoo aristoteles seit siencie es een edel konste ende hi es edel die se heeft [1]. Daer om wil ic THOMAES SCELLINCK umbra medecina minen lieven kinderen [THOMAS ende JAN SCELLINC sinen broeder] ende alle dieghene die surgie [volcomelic] begheeren te doene scriven ende maken enen boeck van surgien in dietscher talen ghetogen die bloeme uut allen den boeken der ander meesteren die over menich jaer [voir ons ghemaect] hebben gheweest.

Als uut galienus die de beste een was. Ende uut avicenna uut albucasim uut almansorum uut rasum uut brunum longoburgensem uut lancfrancum uut teodoricum uut roelandum ende uut roegierium ende der glosen der vier meesteren. Ende uut den anderen vroeden meesteren daer af dat men houden sal. Daarom lieve kinder ontfaet dit werc blidelike want ic en wil daer af geen pine ontsien. Ende bidt onser liever vrouwen der edelder maghet ende moeder ons liefs heeren ende den heilighen meesteren [1] ende vrienden gods sinte cosme ende damiane ende
1 r 2 alle den ghebenediden heilighen van hemelriick dat si bid-
5 r 2 den den almachtighen god dat hi mi ghespare soe langhe dat ic dit werc tot enen goeden einde mach volbrenghen want den arbeit sal mi wesen groot ende swaer nochtan salt mi wesen harde soete omdat [ic hope dat] ghi daer mede selt comen tot groter eeren ende tot groten goede op dat ghi wilt uwe neersticheit ende uwen sin daer toe keeren. Lieve kinder dat seldi nu weten dat dit boec is ghedeelt in iiii pertien. Ende hebt [ic] vergadert aen [2] een deel capittelen om datment te lichteliker sal vinden met haren ghetale al [3] ment hebben wille. Mer eer wi comen toten eersten tractate suldi weten wat es te seggene surgie ende hoe ghedaen selen wesen die surgyene

---

[1] aristoteles seit die sciencie is een deel renten des syns.

[1] arsatre
[2] in
[3] wat

ende wat haer ghedaenten [1] sullen siin ende in hoe menigher specien surgie wort gedeelt. Ghi selt weten dat surgie es griex ende es gheset [2] cyros in griexse dat es die hant in dietsche ende agya [dat] es werck dat es te seggen hantghewerck in des menschen lichaem dat der ghesondicheit [3] toe behoert of dat men te besceideliker seggen mach surgie dat es dat leste instrument van medicinen. Dat eerste instrument van medicinen dat es dye [4] ende es dat beste Alsoe galienus seit in die glose van den heeten onghemaken hi seit con[n]en wi den mensche met dieten ghenesen wi en selen hem gheen drancken gheven. Dat ander instrument van medicinen dat es dranc of mede-
5 v 1 cine daer af oeck galienus af seit moghen wi met drancke die siecheit ghenesen wi en hebben die cuer [5] niet te doene. Is oeck dat sake dat wi metten tween jersten instrumenten niet en connen die siecheit ver-
I V I driven soe moeten wi metten derden werken dat est metter curgien dat es met sniden of met bernen of met cauterien te maken met corosiven of met ruptorien.

[1] gedachten
[2] gheseit
[3] datter ghesontheit
[4] dieta
[5] sirurgie

HOE DIE SURGINEN SELEN SIIN.

Nu seldi weten hoe ghedaen selen siin die curginen [dat syn darsateren] die surginen sellen hebben in allen weghen ghereet haer instrumenten mede te werken ende haer naelden ghedraet om daermede te naijen si selen oeck confersacie hebben metten goeden surginen ende besien haer werc want al connen si som daer af wel spreken [1] nochtan en conen si niet alle werken daer om eest zeer goet dat mense [2] siet werken met snidene met bernen ende met binden. Ende si en selen niet bloede sijn mer si selen [coen ende] sachtmoedich siin ende voersienich suptiil van sinnen ende sonderlinghe daert sorchliic es te werkene als int hoeft daert hersenbecken al doir es toter liesen ende elwaert daert sorgheliic is ende hem hoeden van dronckenscappen want alle dat der surgien toebehoert ende dat daer orberliic toe is dat en conen si al in die boeken
5 v 2 niet begripen daer om selen die

[1] want al can men wel de theoriken van cirurgien
[2] die guede cirurgien

surginen suptiil siin van sinnen ende behendich want utermate zeere es te prisene natuerliicheit der sinnen ende sonderlinghe alsoe damascenus seit die natuerlike sinnen helpen zeer der konsten ende dat onghenatuert es van sinnen belet der natueren wel te vaerne.[1] Ende die surginen selen oec wesen gheleerde lieden ende goede clerken of si selen ten minsten leeren vinden [2] ghenen die gheleert siin want het dunct
1 v 2 my onmogheliic dat enighe surgien sonder letteren souden moghen begrypen die konste der surginen. Nu sie ic dat tmeeste deel der surginen siin leeck ende ongheleert dwasen ende sotten ende dorperen dwelc groot jammer is want [3] men met recht dat niet ghedoghen en soude want si siin rovers boffers clappers ende ondercruypers ende pinen hem altoes den gheleerden surginen te lachteren ende achter haren rugghe quaet te spreken om dat si duchten dat men in haer werc straffen soude moghen ende daerom laten sij ende scuwen goede meesters ende gheleerde mannen[4]. Ende oeck

[1] vaeren

[2] van den

[3] l. wat

[4] te lachterne ende te blameren die ghene die gheleert syn ende guede meesters syn ende guede clerken.

dat noch meerder jammer es ende tontfarmen ende alder onbequaemst dat es dat die onweerdighe wiven dese konst aennemen Ende vermeten hem die namen [1] vanden onghemaken te kennen ende te ghenesen ende die si niet en weten noch en kennen. Ende alle dit seit die edel ende die groote meester almansor. Als alsulke sur-
6 r 1 ginen jemende ghenesen dat es bi aventueren ende niet bi konsten want si en hebben daerin gheen rechte reden noch en kennen niet die complexie des menschen die menigher hande is onder die sempel menschen. Daer om seg ic dat menich mensche wort bederft onder haer hande die een bliift [mancende] verleemt die ander onghenesen die derde ghefisteleert ende doen si se varen ten sancten waert tot sinte quierin of tot sinte loey [of sinte citillis].

2 r 1 Ende dat doen si dan den sieken doen omdat si met halver eeren daer af comen souden. Item som ansteken si metten quaden viere ende menich vaerter qualiic. Ende qualiic moeten si varen die aldus ghedane leeke surginen voert trecken [ende vorderen] want

[1] maniere

sy siin veel quader dan die [moerdenaren] in die bosschen ligghen en roven ende moerden. Hier eint onse prohemine.

Nu willic u scriven die capittelen vanden eersten tracthate en dier siinder XX.

DI GHEDACHTEN DER SURGIINS.

Dat eerste capittel is van wat ghedachten selen wesen die surginen met haren werken. Dat tweede capittel van den wonden die int vleesch siin hoemen se vergaderen sal te curren [1]. Dat derde capittel van simpelen wonden die gheen letsel en hebben van senuwen die voren gheseit selen siin int eynde van den eersten [capit-
6 r 2 telen]. Dat vierde capittel van langhen wonden die ghehouwen siin met sweerden of met wapen dierghelike. Dat viifte capittel van den wonden die in die pesen siin ende van den medicinen die orberliic siin den wonden die in die pesen siin. Dat seste capittel van wonden daer die beene mede ghequets siin ende ghewont. Dat sevende capittel van hooftwonden dat int hersenbecken is ende vander annotomien van den hoefde. Item van ghebroken hersenbecken wat men daer toe doen sal ende hoe ment uut

[1] ende cureren

sal doen ende tot wat tyde Item medicinen die versach-
2 r 2 ten sweeringhe van wonden. Dat achste capittel dat gheliict contrarie allen arsater van den pigmenten van der heer hugo van luca ende siinre coniuracien [1] die goet es. Item een ander coniuracie metter welker [2]. Tneghende capittel van der scorfheden des hoefts. Tiende capittel van haer te doen wassen. Telfte capittel is van dieten der hoeftwonden. Dat twalfte capittel is van bloede te stelpen of te stremmene. Tertienste es van ghemeenre dispotacien der wonden ende van den ulceren oft van sweeren [die heten ulceum]. Tfeertiende es die redene waerom dat die wonden langhe siin om te ghenesen. Tfiiftiende van wonden die in leden siin die den doot beteekenen ende hoe mense bekennen sal. Item van wonden die in die borst vallen oft in den rugghe. Dat sestiende van wonden die in den buiic siin daer die darmen uut scieten ende als een daer in [3] ghewont
6 v 1 es wat men daer toe doen sal. vander annothomien van den buijke ende van den darmen. Dat seventiende van den [ghe-]

[1] quiracien
[2] wollen
[3] darme

scutte ende van den dooren [1]
ende van splinteren uut te
doene. Dat achtiende van den
ghemeenen cueren der ulceren
ende hoe men die quade beken-
nen sal. Dat neghentiende ca-
pittel van den sommen van den
cueren van alle die fistelen waer
si siin van arsenicum sublima-
tum. Dat twintichste capittel
es van der sommen ende ghe-
meenre cueren van alle den can-
ckeren ende van haren ocusoene.

|Hier beghint deerste tractaet van onsen boec Capittelum 1].

HOE GHI VOERSIENICH SELT SIIN.

Nu seldi weten lieve kinder
dat elc surgien siin werken
ende [2] seker redenen in [3] dinghen
die hem helpen tot siinder rede-
nen in allen wonden te ghene-
sene sal u jerste redene ende me-
ninghe siin die wonden te con-
solideren ende toe te sluijten
maer dat en mach niet siin het
2 v 1 en waer een sempel [4] wonde
int vleesch. Want dander als
been ende pesen ende dat knor-
sel been die haerder siin dan
vlees ende moruwer dan been
ende die liesen of vellekens van

[1] doerne
[2] sal hebben in sine werken
[3] ende
[4] simplen

den beenen die die beenen be-
decken si en heelen niet vol-
comeliic noch en versamenen [1]
niet met haers selfs marterie
daersi af siin. Es si vanden
vader of vander moeder siecte [2]
dat men heet sperma in latine
mer voerdat in hem ghebrack
waer yet ghestau[r]eert dat
haer macht volmocht [3] die ver-
loren was want sommighe
6 v 2 meesters wanen dat si ont-
faen haer rechte consoledacie
alst vlees maer ic segge dat si
en doen si en consolideren niet
volcomeliic als haer wonden
goet [4] siin maer siin si cleene so
consenteer ic dat si consoli-
deren als maer vlees dat van
den bloede wast ende die ma-
terie dat bloet es dat alle da-
ghe in des menschen lichaem
wort ghemeerdert mocht wel
gherechteliic worden gheris-
taureert ende gheconsolideert.
Hierom sal alle weghe u ghe-
dachte siin te consolideeren
wonden die int vleesch siin het
en waer dat sake dat u enich
van desen vii dinghen u be-
lette. Dat eerste es als een pese
ghesteken es. Dat andere es als
een wonde int been is. Dat der-
de es als een wonde es gheap-

[1] l. versamen
[2] tsaet
[3] volmaect
[4] l. groot

stumeert. Dat vierde es als een lit [1] es qualiic te ghereke. Dat viifte es als een wonde zeer diep es. Dat seste als die wonde niet en es biessure [2]. Dat sevende es als die wonde es van quaden feniinden beesten ghesteken. Alle dese dinghen brenghen den surgiin tot vremden ghedachten waer om die wonden worden belet te sluijtene of te ghenesen.

[Capm. 2. van den wonden int vleysch die menigherhande syn hoemen se sal vergaderen].

Van wonden weder sie doer
2v2 siin of [niet] en siin sulke wonden siin cleene som middelbaer ende som groot som siin si buten ende som siin si in die middewaert ende som gaen si te [3] gronde ende sulke
7r1 siin daer een stuc al af ende som siin si openbaer als dieghene die ghehouwen siin met sweerden of dierghelike ende van allen soe siin alder quaets te ghenesen die ronde wonden omdat si hebben veel begriips voert aen [4] siin sulke wonden in 't vlees sulck op die pesen sulck op die beenen ende daerna moet ghi u cueren veranderen. ALBUCASIM seit dat alle die wonden die worden gheworpen met steenen of met messen ghehouwen of met sweerden of met ghelaiven [1] of met hout of dies gheliic die siin gheheeten solucie in latiin continuitatis als si versch siin mer alsi veroudert siin ende niet en ghenesen ende altoes veel quaets gheven dan en heet men se niet vulnus [2] maer men heetse ulcus dat es een quaet sweer oft men heet se plaga putrida dat es een verrotte wonde. Ghy selt weten lieve kinder eer ghi u piint die wonde te ghenesen metter medicinen carnis cicativam dat es met medicinen die vlees doen wassen in die wonden [ende die wonden doen sluten] ghi selt eerst u pinen bloet te stelpen ende te wederstane ende te weerne [haer] apposte-
7r2 men. Nochtan als die wonde al doer gaet soe en seldi u niet pinen alsoe [3] zeer bloet te stoppene of ten ware dat si [4] al te cranck worden [5] ende dat si al te zeer bloeden ende dat selen wy noch hier na vermanen [6].

---

[1] die wonde
[2] Tseste als die wonde es met bloetsueren
[3] dore tot den
[4] begripens voirt al

[1] glavien
[2] solucio
[3] alte
[4] die ghewonde
[5] waere
[6] ellewaerts verhalen

3 r 1 Dander es datmen op die won-
de sal legghen medecinen die
quaet doen gheven ja specialiic
op die wonden die vander lucht
siin verandert ende gheargert
sonderlinghe op die wonden die
op die pesen siin ende oeck op
die wonden die met quesueren [1]
siin soe salmen orberen medici-
nen die quaet doen gheven om
dat sie seerich siin ende ghe-
apstumeert ende hier sal siin
gheordineert een capittel spe-
ciael. Terde es als die wonde
quaet gheeft dat men dat weder
sal verdriven [2]. Ende die reden
es omdat dat bloet niet te zeer
en vloye dat die sieke niet zeer
en sincopieere dat es dat hi in
onmachten niet en valle. Avi-
cenna seit als een wonde vloijt
redeliic dat es herde goet want
het en laet die wonde niet ap[o]-
stumeren ende verbidt den
rede die medicinen die de won-
den quaet doen gheven helpen
daer om den wonden dat es als
7 v 1 dat bloet ghestelpt es soe eest
van heete appostemen ver-
sekert ende dan wort die swe-
ringhe versacht vander won-
den ende die poren vanden live
ontloken ende die natuerlike
hitten die worden in die won-
den ghesterct ende gheeft haer
goede voedinghe totdat die ma-

[1] bloesueren
[2] verdroghen

terie wort [ghedigereert dat is]
gheriipt. YPOCRAS seit dat
ronde [1] wonden die siin quaet
ende die riipe siin goet. Won-
den die gheen quaet en geven
die en siin niet versekert van
spasme ende die quaet geven
die en siin niet tonsiene ende
3 r 2 dat es te verstane als dat quaet
gheneeret [2] es in die wonden
met hulpen van medesinen
ende met werken der natueren
ende dat quaet dat in die won-
den es daer die natuere niet in
en heeft ghewrocht en es niet
goet moet [3] het es herde quaet.
GALYENUS seit in die glose
vanden pronostiken dat es drie-
erhande werken van hitten
want als die natuerlike hitte
werct soe worden die humoren
7 v 2 verandert in atter ende als die
aventuere al werct dan wort
ghevoet eenderhande quaet
ende heet putredo. Ghi sult
weten dat in wonden vierder-
hande quaet moghen wesen het
es saneus [4] putredo pus ende
verus [5] ende dat es dat alder-
quaetste van desen es verus
want het es dunne ende quaet
veniin ende dat alderbeste dat
es sanies albalenis [6] et equalis

[1] raeuwe
[2] ghegenereert
[3] mar
[4] sanies
[5] virus
[6] alba

[dat] es wit quaet noch te dicke noch te dunne. Daer na es dat beste pus pus[dat] es dicke ende een luttel ghevaruwt ende het en vloyt niet. Putredo es ghemenct quaet dicke ende dunne gheliic als uut appostemen vloyt. Nu seldi weten wanneer ghi hebt vercreghen quaets ghenoegch met holpen van medecinen dan moet mense weder droeghen met linen doecken of met carpien dat es [met vesen] van cleinen edelen [1] hoeftdoecken ghepluct of ghescaeft of oec met medecinen die verdroeghen doen soe dat die wonden moghen consolideren want waer in die wonde veel quaets sie en mochten niet consolideren want alsoe galienus ende avicenna segghen sanies es corosiif ende es dat alder meeste
8 r 1 letsel die wonden te consolideren. Daeromme die nachte [2] ende ongheleerde surginen [3] die geen reden en hebben noch en
3 v 1 verstaen [4] legghen alle weghe haer pappen sonder besceet [5] op die wonden alsoe wel ten lesten als te jersten welke quaet es waerom si dat doen hebbe ic dicwil ghevraecht ende si antwoerden mi dat si gheen beter medecine en vonden dan pappen want si riipen die wonden ende doen versachten die sweeren ende conforteren ende mondifeeren ende consolideren ende doen die wonden vullen met goeden vleesche ende si en deeren in gheenen dinghen. Dat openbaer quade valsche loghen es sonder dat si gheblecte wonden doen rijpen versachten dat houdic waer. Die wonden daer die pappen toe dienen als ic voren gheseit hebbe want der vroeder meesters ghedochten en es anders niet danmen die wonden doet droeghen met medecinen die vlees doen wassen in die wonden. Ende eest dat sake dat men wille dat vleesch [doen wassen in die wonde dan salmen die wonde] droghe mondijficeren want alsoe galienus seit goet vleesch in die wonden en mach niet werden ghenereert [1] si en werden wel ghemondificeert ende gesuvert van overtoldicheit die in hem es want sanies ende daer si uut comen vanden heffen ende [2] vander derder digesten ghi selt weten dat siin drye digesten die eerste es in die maghe die ander in der lever die derde in

[1] witten
[2] naecte
[3] sotten
[4] verstant
[5] onbescedelike

[1] ghegenereert
[2] want sanies es sucht comende vanden heffene

alle leden ende in dat liif
8 r 2 vanden mensche maer daer af wil ic nu swighen want dat suldi vinden in der anthonomien daer om seggic u voerwaer dat der vroeder surginen ghedochten ende der gheproefder en es anders niet dan die wonden te suveren ende te mondificeren ende te verdroeghen ende daerbi worden si gherestaureert maer si en worden niet gherestaureert met olien noch met smoute noch
3 v 2 met anderen dinghen dye doen rotten daer die nachte surginen [1] haer pappen op legghen ende maken die den dreck in die wonden meerderen doet. Ende nu suldi weten datmen die wonden sal verbinden ii werven inden winter ende driewerven inden somer want alsoe averoys [2] seyt die wonden verrotten meer inden somer dan inden winter. Nochtan en sal dat niet siin ten waren groote wonden ende diepe die al doer [den lichaem] int liif gaen of in die hersenen of in die wonden die in die junctueren [3] siin van den leden ende dander vleesch wonden salmen verbinden eens in den winter ende tweewerf inden somer.

[1] naecte sotten
[2] avicenna
[3] gheweren

[Camp. 3 van den simple wonden die gheen letten en hebben van den 7 die te voren gheseit syn].

WONDEN DIE GHEEN LITTEKEN HEBBEN.

Dit capittel es van den anderen wonden die gheen litteeken en hebben dan die senuwen [1] die te voren gheseyt siin. Daerom die wonden die aldervolx siin [te] ghenesen ende gheconsolideert dat siin die wonden die ghesteken siin met messen of met glavien of met ghescutte of met anderen dinghen dier ghelike opdat gheen pese gheraect en es of oeck die
8 v 1 liese die de beene bedect ende dat salmen bekennen dat die wonde niet en sweert noch seer en doet. Ende en seldi daer anders niet toe doen dan een wieke ghenet in olie rosarum die de wonde open hout enen dach ende doet den sieken rusten van allen werken ende eest dat sake dat die sieke gheen sweeringhe ende ghevoelt noch gheen gheswel soe laet die wonde toesluten ende laet den sieken noch rusten ii daghe hi sal ghenesen. Waer oec dat saken dat hi ghevoelde
4 r 1 sweeringhe dat waer een teeken dat die pese of die liese die dat been bedect ghequets waer

dan moetij die wonde vol olie
rosarum gieten ghewermt ende
maect een wieke die niet te
groot en sy noch te lanc dat
si die pese niet en quetse datse
geen sweeren noch geen wee
en ghedoghe [1] ende menct dan
doyeren van eyeren met olie
van rosen ende net die wieke
daer in ende vander selver me-
desinen legt daer boven op die
wonde ende bestriict die wonde
al om metter medesinen die
ghemaect sal siin van eenre ℥ [2]
olie van rosen ende een viere-
deel van eenre ℥ wiin asiin [3]
ende $^1/_2$ ℥ boli arminicus ende
dat doet toter tiit toe dat die
sweringhe al vergaen es ende
die wonde quaet gheeft [4] want
dan es die wonde versekert
daerna doet in die wonde wie-
ken van moruwen liwaede of
werc ende daer na [5] plaesteren
van deser medesinen die zeer
goet es ende wel mondificeert
8v2 ende suvert die wonde. Ghi
sult nemen iii ℥ mel rosarum
dat sal ghesleghen [6] siin ende
I ℥ garstenmeel [ende $^1/_2$. ℥.
terpentine ghewasschen ende
tmeel] dat sal siin ghebuedelt
[doer enen dicken meelbudel]

[1] doe
[2] · ℥ · I
[3] · ℥ · 2 wyn edicx
[4] dracht gevet
[5] boven
[6] ghebudelt

ende dit seldi al te gader men-
ghen ende siedent alsoe langhe
tot dat van pas dick sy ende
aldus soe seldi alle die wonden
ghenesen ende consolideeren
in 't eynde. Waer oeck dat
[sake dat die zweringhe] niet
en sesseerde [1] met olie rosa-
rum die ghi in die wonde ghe-
ghoten [hebt] al warm ende
met den [2] wederstane van boli
armini alsoe voerseit is soe
doet den sieken laten op dan-
der side opdat hi starck si ende
4r2 waer hi cranck soe doeten
hicken metter vliemen ende
doet hem alle daghe camer
hebben met suppositorien ende
doet hem nauwe [3] hoeden van
eten ende van drincken tot der
tiit [4] dat die sweeringhe si ver-
sacht ende die apposteme ende
die sweeringhe si versoncken
ende salft die wonde alom
met der medecinen die voer-
seit is als van den bolis ende
wiinedeick ende olie rosarum.
Item om gheen maniere van
gheswel of steken in die pesen
en seldi plaesteren legghen van
cruden ende van smoute of
van anderen dinghen die riipen
of rotten doen noch om gheen
weedom noch sweringhe en

[1] cesseerden
[2] niet en
[3] harde nauwe
[4] ander stont

laet den wonden ghenaken
9 r 1 werm water want alle dit doet
rotten ende tlit verliesen.

[Capittelum 4 van langhe wonden die ghehouwen sijn met zwaerden of met andere instrumenten].

Wonden die ghehouden siin.

Dit capittel es van wonden die ghehouwen siin met swaerden of met anderen wapenen die grote wonden maken ende langhe. Besiet of die wonde soe clein is dat men die lippen vander wonde vergaderen mach mer net u plaesteren eerst in warm water ende duwet twater uuiit ende netse in wit vanden eye ende legse op die wonde ende binse. Ende ghi en hebt gheen ander medesine te doene. Ende es oeck dat sake dat die wonde es soe groot dat mense met binden niet vergaderen en mach soe nayt die lippen vander wonden met siden [of met enen ghewasten drade] ende den enen punt even na bi dweers vingher van malkanderen [1] ende laet onder een gat daert tquaede alder best uut purgeren mach daermen een wieke insteket. op die draden salmen legghen pulver ghemaect van een deel wieroek ende ii deel draken bloet ende iii deel ongheblust calc ende alsment al niet hebben en mach soe mach men nemen een deel calc [1] ende
4 v 1 daer op legghen want dat
poeder behoet die punten dat
si niet en rotten op dat pulver
seldy legghen nyeuwe doexkens
van ouden linen doecken ghe-
9 r 2 net in dat witte van eye ende
daer na legt daer op die plaester van werke oeck ghenet in dat selve wit van den eye. Ende aldus seldi die wonde vermaken tot int eynde. Waer oec dat sake dat die wonde veranderde [vander lucht ende ghene soludacie en hadden] ende die punten waren ghebroken soe salmense mondificeren metter medecinen die sal wesen ghemaect van taruwen bloemen ende van zeeme ende van water te gader ghesoden alsoe dicke als een pappe tot int ende. int leste salmen legghen plaesteren van werke op die wonden in wermen wiin ghenet. Ghi selt oec weten es die wonde lenck [2] soe en derfmense niet nayen maer es si dweers ghequets vanden live soe moetmense nayen. Ende dat selve

[1] ende laet den enen poeynt van den anderen bi na enen dwersen vinghere

[1] den calc allene
[2] lancx

seit avicenna. Ghi selt oec
weten hoe dat het edelder [1] es
ende alder openbaerste soe-
men suverliker [2] nayen sal
ende die lippen te samen ver-
gaderen als int aensicht ende
dierghelike. Men en sal oeck
die punt [3] niet soe vast toe
trecken noch alte slap laten
maer in die middel mate. Ende
dat seit galienus es die wonde
al te starc toe ghenayt soe
doese die wonde appostumeren.
Waer oec dat sake dat die
wonde waer verandert vander
lucht ende si niet en waer
versch toe ghenayt dan seldise
ververschen met enighen ins-
9 v 1 termenten soe dat si bloede
ende dan nayse alwaert dat
die sieke hadde grote wee.
Eest oec dat die sieke niet en
wil ghedoghen dat men die
4 v 2 wonde vernieuwe soe seldise
kueren [4] met anderen mede-
sinen toter tiit dat si ghenesen
is. Es oec die wonde herde
hol ende in die pese soe en derf-
men se niet nayen. Maer wonden
die lanck ende wiit siin ende
daer geen stuc aen en es ende al
afghehouden [5] die salmen [nayen
ende] ghenesen medesinen in-

[1] soe tletdelre
[2] alre suverlijcste
[3] steken
[4] cureren
[5] ende daer gheen stic en is al of ghehouden.

carnativen ende met medesinen
repercussiven die de appostu-
men wederstaen ende met me-
desinen die de lede houden in
natuerliker complexien. Ghi
selt oec weten dat medesinen
niet ende behoeren incarnati-
ven [1] in diepe wonden om
[dat] si [soe] verdroeghen die
natuere daer goet vlees af
soude wassen in die wonden.
Maer hem behoert toe mede-
sinen die vleesch doen wassen.
Noch het en behoert oec niet
dat men diepe ende holle won-
den vergaderen sal met nayen
of met binden datter gheen
onderscot en blive. Alsoe gali-
nus seit ende u tuijcht dat
sanies daer in vergadert worde
soe moest men die wonde
weder op sniden omdat dat
[sanies 't] lit niet en verrotte.
9 v 2 Es oec daer diepen gront
soe salmen starker op den
gront van der wonden binden
ende op den mont vander
wonden soeteliker ende slap-
per dat quade virus niet en
worde belet uijt te vloyen ende
dat let salmen legghen dat den
mont nederwaert legghe ende
die gront opwaert [2] ende alsoe
gheneest die wonde inden
gront sonder gat. Nu seldi

[1] dat medecine incarnative niet en behoeren
[2] soe mach lichteliker uut vloyen

weten welc die wonden siin ende die leden diemen alsoe legghen mach dat es den arm tusschen den ellenboghe ende tusschen die oxele ende den arm tusschen den ellenboghe ende die hant die dije ende den voet ende es een wonde in alsulc een let datmen dat niet doen en mach soe seit almansor datmen sal besien des anderen dat es [1] of dat vier daer in es of die gront van der wonden begint te minderen of indien gront geen virus noch putredo en gadert noch en bliift soe en derf men niet ontsien men en sal die pipe [2] ende hole wonde wel ghenesen sonder anders anders te doene. Alsoe almen ander langhe wonden heeft sonder dat mense niet toe nayen en sal noch te zeer dwinghen met bindene alsoe alsmen die grote langhe wonden doet ende es oeck [sake] dat virus ende putredo daer in ghegadert soe moetmense toten gronde alte mael op sniden int gheheel toten eynde toe. Ende waert sake dat pesen of anders yet U belette dan seldi doergaten den gront daert alder nederst es soe dat virus ende putredo onder uuiit vloyt lichteliic ende in elc gat sel di een

[1] daghes
[2] diepe

wieke steken. Ende die wile dat vlees wast soe suldi die eerste wieke minderen ende dat onderste gat suldi lanst open houden om te consolideren. Dat oeck te houden es in allen wonden daer twee gaten siin ende die wonde aldoer gaet. Ende GALIENUS ende avicenna seggen dat [1] ander oude vroede meesters datmen die wonde die [al] doer gaet dat mense heele [2] datter gheen water aen en ghenake maer waert dat sake dat die sieke [om evele ende om ander sake] most baden soe salmen die wonde bedecken met doecken ghenet in olie oft in ghesmolten was soe dat aen die wonde gheen water en come.

[Capm. 5 van wonden in die pesen in die arme in die voete ende handen dwars over ghehouwen met swaerden of anderen wapenen].

DIE WONDEN IN DIE PESEN.

Dit capittel es vanden wonden die in die pesen ghehouwen siin dweers met sweerden of diesghelike in die armen of in die handen of in die beene of diesghelike of die voeten. Al es dat sake dat thodericus ende

[1] ende
[2] houwe

veel ander meesters seggen dat
quaet es dat men pesen nayt
om dies wille als een pese ge-
steken es soe doeget die sieke
groote sweeringhe ende smerte
mer daerom sal ment niet
laten men en sal die enden
vanden pesen te gader nayen
met enen starken drade ende
op dien draet [1] doen olie rosaet
daer in ghesoden selen siin pier-
wormen die in deerde ligghen
ende men sal die wonde wach-
ten dat sie niet en ontnaye al-
soe men lanxte mach alsoe wel
om die pesen te consolideren
als om tflees daer buyten want
bi alsulks nayen wort menighe
scomme bi [2] ghenesen ende
bliift menich daer om ver-
leemt [3] ende verminct ende
sonderlinghe lieden ende als
die wonden versch siin die
wonden bliven vermenct ende
waren die pesen metten vlee-
sche boven toe ghenayt. Noch
en ontsiet u niet vander swee-
ringhen of van den weedoende
om der steken wille van der
pesen want die sweeringhe en-
de die weedumme vergaen vlus [4]
met der voerseit olie rosaet
10 v 1 daer die pierwormen [in] ghe-
soden siin noch dat let en

[1] steken
[2] scoenre ende wel
[3] verlamt
[4] vollike

mach niet werden ghesasmieet [1]
om dat die pese was al over
dwers ghehouwen. Galienus en-
de haly ende ander gheproefde
meesters segghen dat die won-
den in die pesen gheerne ma-
ken spasmum ende om dat si
grote ghevoelnisse hebben ende
omdat si vergaderen metten
hersenen ende daerom seit ga-
lienus als een pese ghesteken
es soe coemter [gaerne of] spas-
mus ende eest dat sake dat spas-
mus coemt van menigherhande
5 v 1 occusoene in die wonden [van
den] pesen nochtan siin die al-
dermeeste occusoenen ende
voertste dat es coude ende
sweeringhe ende verherdenis-
se [2]. Alle coude medesinen dee-
ren den pesen want alle haer
supstancie es cout alle wee-
domme alle sweeringhe ver-
meerdert reuma der apposte-
men ende gheswel daer af
coemt lichteliic spasmus. Item
als putredo in die wonden
coemt [3] in die [wonden van
den] pesen het [ende] en can
niet uuiit ghevloyen om dat
die mont vander wonden ghe-
stopt es soe verrotse binnen
ende dat lit wort ghecorrum-
peert ende daer af wert [4] spas-

[1] ghespasmeert
[2] verrottenisse
[3] vergaert
[4] comt

mus. Ghi selt weten dat die pesen van verscher merterien [1] siin ghemaect met grooter cout-heden te gader vergadert als si es of als die versche marterie
10 v 2 daer die pesen af siin die waren vergadert metten live. Ende daerom als die wonde binnen rot op die pesen soe coemter af spasmus daerom sal u ghedachte altoes siin te verbiedene ende te wederstane alle dat hier voerseit is daer spasmus af comen mach daerom seldi nemen uwe sien neerstich [2] om die wonden op te houden dat virus hebben mach siin vloyt [3] uuter wonden te vloyen ende en haest U niet te zeere die wonde te consolideren alsoe die nachte [4] surginen doen die niet daeraf en weten toter tiit toe dat die sweeringhe ende weedom siin vergaen ende versacht ende die wonde wel ghemondificeert ende versekert es van heeten appostemen ende den lichaem ghepurgeert op dats te doen es. Es oeck dat sake dat die wonde lanchs waer dat waer beter dan of si dweers ware. Ende dat seit GALIENUS es si dweers soe es si te meer tontsiene. Daer af seit AVICENNA es die wonde

[1] materien
[2] neerstich suldi syn
[3] vlucht
[4] naecte

dweers in die pese ende en es si niet al oversneden soe moet
5 v 2 mense al oversniden om versekert te siin van spasma ende galienus seit hadde oec die pese die ghesteken waer sweeringhe soe soude die wonde appostumeren daer die pese niet oversneden en ware. Ende daer soude een quade weedum ende een vreeseliic onghemack
11 r 1 toe comen tot inden hersenen ende maken in hem spasme. Ende dan moeti den sieken doen laten in der ader hoe cranck dat hi is ende moet hem salven siin hooft sinen hals siin storte [1] met wermer olien ende siin ruggebeen ende onder siin oxele dat seldi dicwil doen opdat die wonde es boven die gordelstat mer es si beneden der gordelstat darwaert salment stryken [2] die dyen dat been ende die voeten ende boven tghemachte ende oeck tghemachte. Weet dat voerwaer dat men den sieken aldus versekert van spasmus. Ja waert sake dat spasma comen soude daerom als die pese es al oversneden moet men se nayen ende vergaderen ende dan consolideert si. Ende AVICENNA seit waert bi alsoe dat men die pese niet en nayde bi aventue-

[1] strote
[2] smeren

ren si en sou niet [gheglutine-
ren noch] consolideren ende
soe bliift dat lit verminct daer
die pese op dienen waer dat lit
gheleghen is.

[Vanden pesen dit sijn die medicijn die oirberlic sijn ten wonden die in die pesen sijn of vallen].

DIE MEDESINE TOTEN PESEN.

Dit siin die medecinen die
orberliic siin ten wonden
die in die pesen vallen die moe-
ten siin heet ende droghe in haer
natuere ende van suptiilre sup-
stancien ende haer verdroe-
chede es harde goet met eender
toe treckkender natueren ende
ne geen te stoppene noch te
stempene ende haer hitte es
ghetimpert want overtollighe
11 r 2 hitte en es niet goet noch or-
berliic.
6 r 1 Men sal die sweeringhe ende
weedum versachten met olie
rosarum als voerseit es daer
pierwormen in ghesoden siin.
Ende al es dat sake dat die olie
madoet rotten nochtan es si harde
orberliic om die wonden te
doen sachten die in die pesen
of elder siin ende [maect] die
medesinen suptiil ende vloy-
ende daer om moet die olie siin
suptiil met eender stremeder [1]
natueren als die olie rosarum
ende daerom rot si te min ende
si en doet niet te zeer trecken.
Ende galienus seit dat die oude
olie es van natueren dat se die
humoren seer doet smelten
ende versche olie doet alle zeer
ende weedom versachten mer
middelbaer olie die niet te out
noch te jonc en es die es herde
orberliic. Men moet die olie
oeck veranderen na den tiit
[dat hi hevet ende nae den tiit]
vanden jare dats te somer olie
rosaet ende te winter olie co-
muyn want te winter moeten si
heeter siin dan inden somer en-
de somwiil machment ver-
sachten met heeten doeken
daer op te legghen ongheblust
sulfer met olien ghemenct als
een salve die niet te dicke
noch te dunne en es. Si es
herde goet gheleyt op die won-
den van pesen. Item onghe-
blust calc met soeten water
dicwil ghewassen ende al ghe-
puert ende met olien ghemenct
machmen orberen seke[r]liik
11 v 1 Ende tuthia inder selver ma-
nieren ghewassen als dat calc
es oeck seer orberliic GALIENUS
plach in aldus ghedane won-
den te orberen terbertiin al
sonder ander medesine maer
6 r 2 dat was in kinderen of in
wiven die waren van verscher
complexcien. Maer die ghene

[1] l. stremmender

die waren van drogher harder
natueren ende complexien daer
mencde hi een luttel eufor-
bium metten terbentine. Ende
denghenen die alder droechst
waren mencde hi euforbium
met olie smout ende met den
terbentine. GHALIENUS seit dat
een plaester van asafetida es
goet. Ghi selt merken of die
pese es bloot [of] ontdect ende
die wonde wort [1] open soe en
mocht die wonde niet ghe-
doghen herde heete medecinen
als euforbium ende solfor ende
diesghelike. Maer medecinen
die niet alsoe heet en siin ghe-
liic thutie ghewasschen die
machmen dan orberen. Ende
GALIENUS seit dat si sal ghe-
menct siin met seeme ende oeck
dat ghewasschen calc. Ende
alle dese medecinen salmen
legghen niet te heet noch niet
te cout van goeden sonderlin-
ghen medecinen compositen.
GALIENUS medecine die ic me-
nich werf gheproeft hebben
dats datmen was menct met
euforbium ende rasine [2] ende
pec ende olie rosaet ende dies
salmen nemen noch soe vele
als vanden anderen een. Lieve
kinder ghi sult oec neersteliic
merken dat uwe medecinen

[1] wide
[2] l. resina

niet te heet en siin noch te
11v2 droghe ende dies saltu werden
gheware als die wonde root
wert ende hert dan seldii tlet
vercoelen totdat die hitte es
vergaen. Ende es oec dat sake
datmen die wonde moet was-
schen alsoe doet alsoe GALIE-
NUS seit dat men eerst dat
quade uuten wonden sal droe-
ghen met catoen of met li-
waede daer na salmen wassen
met soeten wine of met ghe-
soden most of met ghesoden
wine met seeme te gader ende
droghense weder met liwade
soe dat die vuchticheit uut sy.
Ende hoet u in alle weghe van
medecinen die weyken doen
6v1 maer medecine die droeghen
want GALIENUS seit het ghe-
viel enen mensche dat hi was
ghesteken in die hant met enen
cleinen jser soe dat die hant
naulijc doer was gheen pese
gheraect. Maer die sweeringhe
bego[n]st ter pesen comen [1]
ende daer quam een meester toe
nacht [2] van consten ende leide
daer op medecinen om te wer-
ken van pappen van taru-
wen mele ende water ende
smout ende daermede verrotte
die hand ende die mensche
starf des sevende daechs. Had-

[1] te comen
[2] naect

de die onsalighe nacht[1] surgiin die wonde open ghelaten ende hadde hi daer op gheeleet medecinen die droghen ende trecken met eenre suptiilre supstancien dat es met eenre suptiilre natueren die mensche en
12 r 1 hadde daer af niet ghestorven. Ghi selt weten lieve kinder waerom datmen legghen sal op die wonden van pesen medecinen van suptiilre natueren dat es omdat si sonder pine ende sonder wee ten gronde gaen want die pesen liggen in den gront om dies wille dat si werden behoet ende bescermt van alle dat hem van buijten mochte ghescien met der huijt ende met den vleesche daer si van buiiten mede gedect siin. Voertaen[2] ghevielt alsoe dat die wonden van pesen appostumeerden soe sal al u neersticheit siin die appostume te wederstane ende die sweeren te versachten ende dat sal siin met plaesteren van garstenmele of van bonen meel of meel van wicken ghesoden met wiinedic of met water daerin ghesoden sal siin serapinum ende deze plaester salmen legghen lau want AVICENNA seit dat die wonden van den pesen geen dinck quader en es noch meer deeret dan coude dinghen ende als die pesen werden gheblust ende ghefrusseert[1] ende dan gheappostumeert soe salmense cuereren met medecinen die de weedomme ende sweeringhe verdriven dat es
6 v 2 met wermen olien malvaniscus es oec herde goet ghesoden ende ghestoten [op die] quetsuere
12 r 2 gheleit ende soe doet oeck ajuijn wel ghebraden ende der opgelet.

[Capm 6 van wonden daer die bene mede sijn ghewont].

WONDEN METTEN BEENEN GHEQUETS.

Soe wanneer dat wonden siin daer die beene mede ghequets siin soe en laet die wonde niet consolideeren van den vleesche toter tiit dat die beenen gheconsolideert siin. Nochtan en mach geen wonde die int been es worden gheconsolideert maer overmids hart vleesch dat daer tusschen wast in die wonden van den beenen doet die wonde knoepen ende dat been restaureren ende dat harde vleesch is gheheeten in der medecinen porus sarcoydes of caro poroydes ende steket in des beens stat. Ende daerom salmen int eerste in die wonde

[1] naecte
[2] Want al

[1] ghefrotseert

die int been es laten knoepen metten harden vleesche eer men die wonde laet ghenesen die int vleesch es want anders en mocht die wonde niet restaureren van beenen noch knoepen die verscheit die int vlees es die soude dat been beletten. Men droghe die wonde [want] die beene siin droghe ende die materie van den repermenten en es anders niet dan die voedinghe die de beene ontfaen ende dat es droghe van natueren. Ghi selt u hoeden dat ghi gheen wonden en sluiit noch en nayt in die armen noch in die beenen daer die beenen mede siin ghewont want dat let soude appostumeren. Ende
12 v 1 waer oeck dat sake dat enich mensche hadde ghenayt alsulke wonden ende u ter hant quame ontnayese ghernighe [1] ende doet die wonde open ende suvertse binnen. Ende ghi sult dat weten en uwe neersticheit daer toe keeren waert een arm of een been over ghehouwen tot eenre stat of tot tween
7 r 1 of meer soe seldi die wonde binnen tasten met den vingher of daer enich stucken [2] vanden beene siin die men uuiit moste doen soe doe se uut ende dan

[1] vollike
[2] scerven

seldi die wonde nayen ende sult onder steken een wicke ende sult die eynden van den beenen dat over [1] ghehouwen es vergaderen dat eene [eynde] teghen dander ende hebben u plaesteren ghereet als ghi weet dats te doen es ende hebt ghereet u vesschen [2] mede te binden ende als ghi dat let hebt ghebonden soe selt ghi nemen een spaen wel ghewermt met werke of met catoen opt spaen ghehouden met linen doeken ende op dat let gheleit suverliic ghebonden opt spaen soe dat niet uuiit en werpe ende altoes verhoeden van appostumeren ende curet orbeliic en behendeliic met alsulke medecinen als daer orbeliic toe siin. Ende als ghi siit versekert van appostumeerne ende ghi die beenen die overgehouwen waren siin begonnen te kuspene [3] soe seldi den sieken doen eten ende doen drincken goede spisen als goede pappen metter melc ende bonen ende riis ende vleesch ende drincken goeden dranck als
12 v 2 wiin ende bier maer al bi maten soe salt heelen.

[1] duer
[2] scroede
[3] knopen

[Capm. 7 van den hooft wonden daert shersenbecken mede ghewont is of te broken].

VAN HOOFDWONDEN.

Als dat hooft ghewont es ende dat hersenbecken daer mede soe seldi proeven of thersenbecken al doer es ende dat moech di proeven in menigher hande manieren. Ende dat es als die sieke altoes over keert ten monde dat hi binnen heeft ende dat hi heeft grote wee ende sweeringhe. Ende dat hi is int aensicht seer ontsteken.
7 r 2 Ende dat hi siet alomme ende hem siin oghen keeren int hooft ende met desen experimente dat niet en faelgeert dat es dat ghi selt nemen enen draet ii vout ghedraijt wel ghewast ende ghevet den sieken metten einde in den mont tusschen siin tande wel vaste ende dan beghint metten naghelen te striken tot aenden mont toe ende den draet sal lanc siin van den hant toten ellenboghe toe ende doet den draet seer criiselen en luyden ende dat doet dicwille. Mach die sieke dat gheluijt verdraghen ende ghedoghen soe en es dat hersenbecken niet al doer want waert al doere hi en soude niet moghe ghedoeghen datmen metten naghelen op den draet streke. Men sal oeck opt hooft cloppen met enen lichten stocke van lichten houte ende van droghen als van dinnen [1] houte of van linden ende horen na tgheluyt of dat gheluijt ghe-
13r1 sont es dan es dat hersenbecken ghesont. Ende hoerde ghi dat tgheluijt doef waer als van eenre droefer clocken die ghescoert es so es dat hersenbecken ghescoert. Ende en verlaet u niet op des sieken eten of op siin slapen ende al gaet hi wel ter camer ende dies ghelike daer ROGYERIUS ende roelandus af spreken want die teekenen siin bedriegheliic. Ende sulken tiit machment openbaren ende tasten [2] met den vingher dattet aldoer es. Ende als ghi seker siit dat al doer es soe seldi merken op die wonde int vleesch of si minder es dan int been soe seldi die wonde vanden vleesche mee[r]deren ende widen ende dat hersenbecken dat ghescoert is altemael ontdecken opdat ghi gheen teeken en siet vander doot want dan doeter u hant af ende beveelten gode. Als ghi die wonde van den hersenbecken ontdect hebt soe neemt waer op tghebroken stick vanden hersenbecken oft es onder

[1] dennen

[2] openberlyc tasten

tghesonden of daer enich scul-
verkiin es dat duera mater
quetsen mach want die stuc-
ken moet ghi uuiit doen met
behendicheiden met uwen in-
7 v 1 stermenten ende huet u dat
ghi dura mater niet en quets
ende die stucke seldi al uuiit
doen endi ghi selt besien waer
dat stuc onder ghescoten es.
Ende waert dat hilde met den
ghesonden of dat stuck alte-
mael al om ende onder ghe-
scoten es dan gietet werm olie
rosaet op dat stuck dat onder
ghescoten es ende doet die
13 r 2 vleeschwonde al vol cleins
wercs oft liwaet ghenet in olie
rosaet ende doren van eyeren
ende dit seldi doen ii daghe.
Ende des [derden] daechs seldi
u pinen met instermenten lich-
teliic die stucken ende die scel-
veren die tusschen dat gheson-
de ende dura mater siin uut te
doene. Nu wil ic u leeren als
dat stick altemael onder tghe-
sonde es ghescoten hoe ghi dat
uut doen sult. Alst harde vast
hout ende men dat niet uuiit
en can ghelichten om dies wille
dat ghesonde been al om soe
vast hout ende dwincghet dat
stuck dat onder es Ghi selt
nemen enen doerslach die sal
goet ende scarp siin ende wel
snidende ende dat sal hebben
enen knoep op deinde. Ende
ghi sult dat ghesonde been al
om houden suverliic ende wi-
dent soe dat ghi daer tusschen
sult moghen brenghen een in-
sterment dat sal siin op deynde
crom daer ghi dat stuck mede
op sult lichten ende dan suldi
u pinen dat stuck mede proper-
liic uuyt te lichten ende te
trecken. Ende den hamer daer
ghi mede clopt op den doer-
slach sal siin van loede omdat
niet seer luijden en sal. Ende
als ghi dat werct soe seldi den
sieken siin oren stoppen met
catoene soe dat hi dat gheluiit
van den cloppen niet en hore.
Ende ghi sult hem oec enen
stoc doen houden tussen siin
13 v 1 tande alle die wile dat ghi
werct. Ende es oeck dat stuck
niet al onder ghescoten op die
een side ende dander gheheel
daert niet ghescoten en es latet
staen dat es miin raet. Want
ic hebber veel sien ghenesen.
Maer waren die hoeken van
den stucken soe na bi een dat
zeer tonsien ware in aldus
7 v 2 danigher manieren coenliic soe
seldiit beginnen ende [1] drilen
met eenre drijlen die daer toe
ghemaect sal siin. Ende ghi
sult beghinnen op den hoeck
daert ghesonde es ende metten
doerslaghe al om af slaen ende

[1] te

effen dat ghesonde al om alst
stick uuijt es. Ende ghi sult
hebben menigherhande drielen
som langher som corter na dat
hersenbecken dic es of dunne.
Ende als dat stuck uuiit es ende
die scelveringhe ende al datter
uut te doen es dan suldi nemen
drye cleyn sachte doeken van
[witten reynen] hoo[ft]doeken
ghenet in [een deel] mel rosa-
rum ghewermt ende de ii deel
olie rosarum. Ende legghense
tusschen dat hersenbecken en-
de dure mater behendeliic ende
safteliic ende vollet altemale
die wonde vanden hersenbec-
ken op die liese. Ende als die
wonde aldus ghevult es tot der
wonden van den vleessche toe
soe salmen vullen met linen
doeken of met werke ghenet in
olie rosaet ende doderen van
eyeren te samen gheminghet.
Daer na seldi hebben plaeste-
ren van werke alsoe breet ende
alsoe groot alsoe dat si be-
decke die wonde altemael van-
13 v 2 den vleessche ghenet in die
selve medesine. Daer na seldi
hebben int leste breeder ende
meerder plaesteren van werke
ghenet in cout water te somere
ende te winter in werm water
ende dat [water] reyn uut ghe-
duwet ende ghewronghen. En-
de ghi sulse netten in medecin-
nen die ghemaect sal siin van
ii ʒ [1] olie rosarum ende 1/2 ʒ
wiinedic ende 1 ʒ boli arminici
ende legt [2] daer boven [maer]
dat haer moet af ghescoren
siin ende dit seldi doen tot
der tiit tot dat die wonde
quaet ghevet. Ende dan be-
gint te legghen op dure mater
pulver van wierock herde clei-
ne ghepulvert ende op dat
pulver doeken ghenet in mel
8 r 1 rosarum ende olie rosarum
alsoe voerscreven es. Maer dan
salmen die doeken bet uut-
duwen van der medecinen.
Ende met die doeken die wonde
vullen vanden hersenbecken.
Voert in die wonde suldi doen
al vol droegher doeken ghe-
pluct. Ende boven der wonden
seldi legghen plaesteren ghenet
in der medecinen die ghemaect
es van mel rosarum ende van
garstenen mele alsoe voer-
screven es dat herde wel suvert
ende mondificeert. Ende alom
seldi legghen diffenciven van
bolus arminicum. Int einde [leit]
consolidativen cicatrizativum
daer ic u af scriven sal int leste
tractaet. In allen anderen quet-
14 r 1 singhen die int hersenbecken
siin daert niet al doer en es.
Ende daeraf en seldi niet an-
ders doen dan legghe opt been

[1] ʒ. 12.
[2] legt se

datter ghequets is wieken ghenet in olie rosarum en doders van eyeren tot dattet wel quaet gheeft ende daerboven diffensiven van bolus arminicus. Ende alst beghint quaet te gheven dan legt op dat hersenbecken wieken ghenet in olie rosarum en vollet die wonde vanden vleesche met droegher carpien ende boven op die wonde mondificativum van mel rosarum ende van garstenmeel ende om die wonde diffenciven van bolus arminicus tot int eynde dat die wonde ghenesen es. Lieve kinder al hebbe ic ghescreven een corte cuere vanden wonden van den hersenbecken en houtse niet voer onweert [1] want si es herde orberliic ende goet maer nochtan en wil ic niet laten om der clappers wille om dat tfolc [2] seggen soude wildi reden daertoe doen ende ic sal u dat scriven noch meerder [redene dair af] dan alle surgi-
8 r 2 nen die niet meesteren siin die niet phisiken weten oft connen.

[Vanden anathomie ende sceppenisse van den hoefde].

HOE DAT HOOFT ES GHEMAECT.

Nu seldi weten dat dat hoeft es ront ende ghemaect in iii manieren van vleesche ende van merghe dat siin die hersenen ende als [1] buijten ghedect met hare ende onder dat vleesch
14 r 2 opt hersenbecken es een liese ende es gheheten almucati ende onder dat been vanden hersenbecken siin ii liesen daeraf dat deene heet duere mater ende die es starker dan die ander want si behoet die ander om der hersen wille die daer in ligghen als een buedelken ende si es gheheten pia mater ende si ontfant die hersenen ende alle die siecten die in die v sinnen comen die comen vanden hersenen. Ende uut den hersenen coemt alle beroeringhe der leden ende die beroernisse coemt vanden hersenen in die pesen ende liden al doer die necke tot allen den leden die beroernisse hebben ende ghevoelnisse. Nu suldi weten dat dese twee liesen die gheheeten siin dure mater ende pia mater int latiin miringi cerebrij die maken iii wonden [2] int hersenbecken besceilike ende steken die een voren int hersenbecken dweers ende die ander oeck dweers achter ende tusschen desen ii inde middelt eene. Ende dese ii siin bescheiden ende tsamen

[1] onwairdicht
[2] die vollic

[1] is
[2] vouden

ghevoecht met vleesche als met tanden gheliic ii saghen deen in dander sluytende ende behendeliic ghesaudeert. Ende dese iii siin ghesceiden van een met eender wonderliker natueren vergadert te gader daermen besceydeliic mede sal bekennen drie [camere] die int
14v1 latiin siin gheheeten tres cellule cerebry anterior dat es die vorste posterior dat es die achterste media dat es die middelste. In desen iii cameren [daer die ziele in haer habiteert ende woent] siin iii edele ende heilighe natueren. In anteriori dat es in die voerste camer die es werm ende droeghe die natuere doet imagineren dat es [visieren ende] ordineren alle dinc. In die middelste camer leghet die natuere die heeft die redene te vernemene ende te verstane wat-
8 v 1 men hoert ende es heet ende versch dat die ander siin ende heeft veel gheesten ende veel van hersenen. In die achterste leet die natuere vander memorien dat es voer dencken ende onthouden ende si es cout ende droeghe bi dat die ander siin ende hevet veel gheesten ende luttel hersenen. Ende om des wille dat dese cameren siin [van] menigher hande complexien soe behoeven si menigherhande remegien [1] van medecinen. Ende weet dat die siecte [2] es in die hersenen soe siin alle medicinen die ten hoofde behoren gheheeten yera dats heilich. Ende ghi weet dat die hersenen siin ghedect met ii liesen dat es met dure mater ende pia mater. Ende ic segge u voerwaer dat pia mater es herde dunne ende es seere te ontsiene als si doer es soe eest vreese vanden live ende tontsiene vander doot. Lieve kinder eer ghi u onderwint te curen wonden vanden hoefde seldi merken ende besien die accidencien vanden sieken we-
14v2 der sie quaet ofte goet siin. Ende dat quade accidencien siin die sieke verliest siin verstandenisse ende valt in onmachte ende verliest siin sprake ende siin stemme onvalt hem ende hem siin aensicht root is ende hem die puysten [3] uut broddelen ende hi sinen appotiit verliest ende hi sieck wort inden lichaem ende ten monde cort [4] bitter coleren ende hi valt in heete colera ende in onmachte ende wert gespasmeert ende dies ghelike. Ende daerom als ghi siet alle

---

[1] remedien
[2] ziele
[3] oghe
[4] koort

dese teeken of som[mige] sonder
twifel die sieke en sal niet ghe-
nesen ende daerom vliet van
hem ende onderwindes u niet
dat es miin raet. Maer siedi
goede teeken aen hem soe en
ontsiet u niet. Ende menich-
werven heb ic ghesien dat dure
mater doer was ende die quade
accedencien en obenbaerden
hem niet ende die sieke genasen
8 v 2 metter voerseider cueren ende
ic derre coenliic segghen om
ghetuyghenisse van experien-
cien dat ic menichwerven heb-
be ghesien ende ghenesen die
doergaet hadden dura mater.
Maer die quade accedencien
heb ic luttel sien ghenesen.
Nochtan heb ic se sien ghene-
sen die pia mater doer gaet
hadden al scijnet onmogheliic [1]
maer dat was alsoe luttel dat
die hersene doer pia mater niet
15 r 1 mochte. Ende GALIENUS tughet
oeck int convent [2] vanden am-
phorisme dat hiit dicwil ghe-
sien hadde. Maer ic segghe u
voerwaer coemt die quetsin-
ghe doer beide die liesen tot in
die supstancie vanden hersenen
sonder twifel die sieke sal ster-
ven. Ende men leest in panteg-
ni constantini inden anderen
tractaet als merch vanden her-
senen es ghequets dat es oc-

[1] onlofelic

[2] comment

cusoen vander doot. Daerom
ist quaet ende valsch dat deese
[quaede] ongheleerde sotten
hem beromen [1] te segghen ende
te clappen dat si ghenesen heb-
ben niet alleene duere mater
mer piamater ghequets ende
doergaet. Maer dat noch meer
es si segghen dat si enighe ca-
meren ghedeelt hebben van
den breijne ende hebbense
weder in gheleit ende ghevult
ende ghenesen dwelke groteliic
ghelogen es. Ende ic was te
diest in brabant daer een leeck
meester was ende nacht van
clergien ende hi was gheheeten
meester roeliin [2] van sintru-
den [3] ende beroemde hem daer
wi saten met veel edelder man-
nen ter tafele ende aten dat hi
ghenas enen man die die hersen
waren uuijt ghescoten alsoe
groot als enen doren van enen
eye ende hi en seide niet waer.
Te namen was oeck een mees-
terse ende hiet dame juliane
ende haer dochter dameseele
maghiin ende beroemde haer
15 r 2 van enen man die die hersenen
9 r 1 al uuiit ghescoten waren ende
si namen die hersenen ende
leidese in een silveren scale
ende wiesense in warmen wiin
ende leidense weder int hooft

[1] beroemen

[2] Robbijn

[3] sinte truden

ende die man ghenas ende leefde daernaer menich jaer. Ende ic segge dat sommighe tiit putredo van boven tot onder thersenbecken loopt ende metter werke der natuerliker hitten wert putredo ghedigereert ende daerna coemt die wonderlike edele natuere ende werpt dat uuijt doer die wonde. Ende dan wanen die sotten ongheleerde surginen die niet en weten wat dat es ende segghen dat die hersenen siin ende ander leeke lieden die dat sien wanen dat die sotten ongheleerde [1] surginen waer segghen. Maer si liegen openbaerliic [2]. Ende ghi sult dat weten alsoe ghelikerwiis dat thooft es gedeelt in iii partien ende dat es in vleesch ende in been ende in merch. Alsoe siin die hersen ghedeelt in iii deelen dat es in liesen in merch ende in budelkiin dwelke datmen heet ventercerebry. Ende dit seit AVICENNA ende der venster [3] siin iii anteryoer medius et posterioer ende daerligghen iii crachten [4] in al soe voerscreven is viertus imaginativa virtus cogitaviam virtus memorial.

[1] onkunstighe
[2] alle
[3] ventres
[4] synnen

[Vanden hersenbecken alst ghebroken is].

VANDEN GHEBROKEN HERSENBECKEN.

Nu seldi weten dat GALIENUS seit als dat hersenbecken
ghebroken es soe eest sorgheli-
15 v 1 ker dan van anderen beenen
want als dat hersenbecken ghebroken es soe en machment niet weder ghenesen ende daerom moet ment uuijt doen van den beenen dat ghebroken is. Ende daerom segghen sulke oude vroede meesters dat mense [s]al uuiit doe alsmen alder eerst mach datmen te somer niet langher beiden en mach dan
vii daghen ende te winter x
9 r 2 daghen. Ende alsoe men langher
beit soe quader es nochtan ghenas ic enen te rosiers [noster damme] die iii weken lach dat hi niet en sprack noch verstandenisse en hadde ende hadde [1] accedencien eer ic die beene uuiit dede ende alsoe vroech [2] als die beene uuiit waren ende die liesen ghesuvert waren vanden bloede ende ic die wonde ende die liese ververste met wermer olie van rosen soe begonste hi te spreken ende te verstane. Ende ghi

[1] veel quader
[2] varing

sult weten dat hi was ghe-
slaghen met enen cluppel met
enen groten hoefde [in den
slape van den hoefde] soe dat
in die side vanden hoefde ther-
senbecken al ontween ghemor-
telt was [1] tot onder die ore
dat in alle die side gheen been
heel en bleef men mosse al
uuijt doen. Ende doen hi ghe-
slaghen was dat vleesch en had-
de gheen wonde. Ende om dat
hersenbecken al ontween ghe-
mortels tot onder die oren met-
ter hulpen gods cureerdict hem
volcomeliic ende leefde daerna
een langhe wile ende hi was
ghesont ende ras nochtan
waest leden [2] meer dan xvi
jaer eer ic dit boek toten goeden
eynde brochte. Ende diesghe-
like es mi menich voerhanden
comen dicke ende menich wer-
ven in brabant ende int lant
van namen ende over barch
15 v 2 [gheneve op die zee] ende op
die ryviere [van geneven] die ic
al ghenas metter voerseider
curen. Ende ghi sult oec weten
dat dat hooft mach werden
ghewont in menigher manye-
ren nadat die wapen siin daer
mede datmen wert ghequets.
Ende van allen wonden die int
hersenbecken siin die alder
vreeseliix siin ende alder sor-

[1] ghemorselt
[2] is gheleden veel

gheliixst dat siin dieghenen die
met carlen gheworpen [1] siin
of met scerpen orden van mes-
sen of diesghelike want si gaen
henen al doer die hersenen.
Ende siin die wonde enghe
ende clein aen te sien van buten
ende herde heimeliic het mo-
ghen oec wonden siin int her-
sen becken die smal siin ende
ghecloven alsoe cleine [2] als een
haer ende diesghelike es ghe-
heten van den surginen frac-
tura capillaris. Ende als ghi
vint alsulke curen [3] int her-
senbecken soe suldise ontdec-
ken ende scoen wisschen ende
9 v 1 vaghen [4] ende giet daer int op
daermen mede scriift ende dat
maect die clove swart ende
tekense hoe verre dat dat hooft
ghescoert es ende dan suldi
vander cloven scaven met u-
wen instermenten enen roc
vanden hersenbecken. Ende
bliift die clove noch altoes
swart dat es een teeken dat die
score noch al doer gaet al toter
liesen. Ende en bliift in die
clove geen teeken vanden inte
soe en gaet si niet dore. Ende
als dese wonde die de surginen
heeten fractura capillaris es
16 r 1 sonder wonde int vleesch soe

[1] quartelen ghescoten
[2] smal
[3] scueren
[4] droghen

seldise bekennen met desen
accidencien die hem toe vallen
dats appoplexia scothomia en-
de dat hi siin stemme alte mael
verliest ende dat hi gheenen
appotiit en heeft ende dat niet
en digereert noch ghenen ca-
merganc en heeft ende dat hi
valt in heete onmachte ende
dies ghelike ende dan vliet van
hem ende beveelten gode dat
es miin raet. Ende en siin daer
der accedencien gheene soe
seldi coenliic querteleren ende
den hoeck[1] af steken vanden
hersenbecken dat ghewont es
ende tangherliic dat bloet stem-
pen ende verbinden ende laten
alsoe ligghen den derden daghe
ende dan seldi die wonde ont-
binden tangherliic ende wach-
tense van bloede als ghi u
plaesteren afdoet. Ende dan
seldi in elken hoeck[1] enen
draet twee vout ghedraet daer-
ghise mede ontlicht ende ghi
sult die hoeken salven met ghe-
scaefden speke dat die plaester
te lichteliker afgaet. Ende dan
seldi u pinen die beenen lich-
teliic uuijt te doene. Ende ghi
selt u hoeden dat ghi die beene
op den selven dach niet uut
en doet als ghi ghequerteleert
hebt. Ende ghi sult u oeck
hoeden dat ghi op den selven
dach niet en querteleert dat

[1] hornec

ghequets was. Ende dat es daer
omme dat ghi altoes sult aen-
sien die cracht uwer sieken.
Waer alsoe gheringhe[1] als ghi
coemt toten sieken seldi u pinen
9 v 2 bloet te stempen. Want querte-
leerdi hem op den selven dach
dat die quetsinghe ghedaen was
ende die quetsinghe groot ware
16 r 2 soe mochte die sieke sincopiee-
ren ende in onmachte vallen en-
de dat waer quaet. Maer latetet
toten derden daghe dat es veel
beter ende soe moechdi coen-
liic comen om den orber te
doene. Ende men vint oec
alsulke sotten die de hoeken
af sniden ende werpense wech
dwelke es groote dwaesheit ende
daeraf seldi u hoeden ende selse
metten draden suverliic oplich-
ten. Ende als ghi u wieken hebt
gheleit soe neemt die hoeken
metten drade ende legse su-
verliic te gader ende vergader-
se metten palmen ende vindise
geswollen ende ghedronten dat
es een goet teeken ende dat
seit IPOCRAS in den amphoros-
me want het betekent dat dat
let onfaet goede voedinghe
metter geesteliker natueren
ende humoren. Ende vint-
mense oec in die hoeken ghe-
mindert ende vercrompen dat
es een quaet teiken want dat
betekent dat dat let heeft

[1] vollic

verloren siin natuerlike hitte
ende gheen voedinghe en ont-
faet om ghebrec vanden gees-
teliken humoren. Item mindert
oec sanies eer tiit [is] dats een
teeken vander doot. Ende eest
[oec dat sake] dat sanies meer-
dert ende dicht [1] dats een goet
teeken want dat beteekent dat
natuere goet ende starck es want
dat siin geestelike humoren
die daer teghenwordich comen.
Nu suldi weten dat galienus
seit datmen niet meer beens
uuten hoofde en sal doen dan
behoefeliic is want het es niet
orbeliic datmen alle weghe die
16 v 1 cure volcht. Alsoe doen konsti-
ge surginen. Ende waert oeck
10 r 1 dat u groot noot daertoe dwon-
ghe als dat sanies niet uut
vloyen en mocht soe doet dat
been uut ende wiit die clove
want anders en mach men die
hersene niet wel ruijmen [2].
Ende GALIENUS seit dat hi
enen ghenas daer hi niet meer
beens uut en dede dan alsoe vele
dat sanies uut mochte vloyen.
Ende op die liese die ontdect
was dede die natuere vleesch
wassen. Ende galienus seit
oeck mede moghen wi sanies
verdroghen sonder been uut te
doene dats beste want het staet [3]

[1] dict
[2] roerene
[3] scadet mynste

in die hersenen. Ende hoet
u oeck dat u niet en doet
dolen dat sommighe surginen
enen hebben gheseit datmen
die cloeven inden hersenbecken
sal in beiden siden doerboren
want het en dunct mij niet
redeliic. Ende waert oeck rede-
liic ende goet duncken der
vroeder meesteren si hadden
yet in haer boeken daer af
gheseit maer ic en vinder niet
af in gheenen boeken. Ende
gheen dinc en dincke mi beter
wesen dan datmen doe als
galienus ende hali ende avi-
cenna [ende constantyn] seg-
ghen dat es alsmen hevet dat
been uut ghedaen soe volchter
gheerne na harde [1] appostemen
ende ander quade accedencien
die den sieke geerne brenghen
ter doot. Ende dat es omdatter
bi tiiten onder thersenbecken
leghet een stuck vanden beene
dat scerp is ende quets die
16 v 2 liese ende die hersene of dat
het es omdat te stiif ghebon-
den es ende die wieken quetsen
of het es comen van couden
10 r 2 of van veel etens ende drinc-
kens [of] van wine [2] of het es van
heimeliken occusoene. Ende
[siede] dat coemt van open-
baren occusoene soe doeten af
ende coemet van heimeliken

[1] heten
[2] wive

occusoene soe doeten laten
daert u best dunct ende en
laeten niet veel eten noch
drincken ende regeertene alsoe
men hem regeert die in heeten
cortse ligghen en cureerce als
die ghene die heete apposte-
men hebben dats datmen sal
gieten werm olie rosaet in die
wonden of men sal daer in
gieten water daer in ghesoden
sal siin bismalve ende camo-
millen ende venigrieck ende
liinsaet ofte plaester van gars-
ten mele ende water ende olie
rosarum. Ende salvet thooft
ende den hals ende dat rug-
ghebeen met ghesmolten hoen-
der smout. Ende in die oren
seldi gieten werm olie rosarum
ende en vergheet dus niet die
heete apposteme soe suldien
ter camer doen gaen met me-
decinen laxativen opdat hi niet
te cranc en es want ypocras
lidet. Ende als ghi siit versekert
van heeten appostemen soe
seldi voert werken met mede-
cinen creativam carnis dat es
die vleesch doen wassen in die
wonden ende die moet siin
herde droghe ende [1] haer na-
tuere sonder corroderen ende
dit es pulvis capitalis dats ghe-
maect van cercocollen [2] ende
van cleinen wieroek ende van

[1] in
[2] l. sarcocolle

merren ende van sanguinis
draconis ende van yrios ende
van arestologia ende van rog-
ghen mele ende met dies ghe-
like. Dit pulver salmen doen
op die liese ende die wonde
met linen doeken of met goeden
cleinen werke tot int eynde.
17r1 Ende hoet u van verschen din-
ghen in alsulke cueren. Noch
en laet geen quaet gaderen in
die wonde dat die liese niet en
verrotte want quade acceden-
cien mochten daer af comen.
Die vroede meesters segghen
dat duremater sumtiit ver-
sweert [1]. Ende dat mach sum-
tiit comen van medecinen die
de natuere in hem hebben
[dat sy zwerten]. Ende dan
seldi nemen een deel seems
ende drye deel olie rosarum
ende daerin netten enen doeck
10v1 en dien legghen op dure mater
tot die sweeringhe [2] es vergaen.
Ende quame die sweeringhe [2]
van haer selven ende ghinghe
tot den oghen ende sonder-
linghe tot den ogen met qua-
den teekenen alsoe ic voren
gheseyt hebbe dan moet hi
sterven want dat betekent dat
die natuerlike hitte verstorven
is ende al verteert. Item het
pleghe oeck dicke overtolich
vleesch op dure mater te was-

[1] wort zwart
[2] zwertheit

sen dat seldi merken of des vleesch [te] veel es of [luttel] en es. Ende eest luttel soe seldiit verdriven met zeespongen die luttel siin ghewasschen. Ende es daer veel overtolichs vleesch soe seldi daerop stroyen pulver van hermodatteli maer dat sal siin bi maten want [het] es sterck. Ende en hebdiis niet soe seldi nemen dies ghelike dat niet alsoe starck en es. Ende ungentum viride dat ic sal scriven inden antidotarius dat es sonderlinghe goet. Item cockox loock dat men heet int lattijn allelua j luijula (*sic*) ghedroecht ende ghepulverseert ende op wonden gheleit dat verdriift doot vleesch. Item pulver van aluijne succarim. Item neemt [flos
17 r 2 eris dats] spaens groen ende zeem ende wiinedick ende siedet alte gader dit doet ghenesen die wonden ende corrodeert doot vleesch. Item neemt litergirum ende pulverseert [herde] cleine ende doeter toe olie van oliven ende wiinedich ende menghet te gader ende stoetet alsoe langhe dat wit werde ende meerder wasse ende [1] werde salve. Item dan neemt es ustum [2] dat es ghebrant coperroot cadinnie [3] argenti dat es die nuemine [1] daer men silver af maect blaeusteen [2] galle sanguis draconis aluijn spaens groen alsoe vele vanden enen als vanden anderen. Ende van alle gader tsestendeel [3] alsoe vele als vanden anderen salven die voren gheseit es vanden lidergirum [4] ende vander olie ende vanden aceto.
10 v 2 Alle dit dit salmen cleen pulverseren ende menghent al te samen metter salven. Dese salve salmen legghen op die wonde si doet die wonde ghenesen ende verdroecht overtollich vleesch ende verscheijt ende si corrodeert doot vleesch.

[1] ende mirre ende was dats
[2] eris ustum
[3] cadame

[Medicyn die versachten doen alle zweringhe van wonden.]

VAN WONDEN DIE SWEEREN.

Het ghevalt dicwil dat wonden seer sweeren ende dan moetmen die sweeringhe verdriven met medecinen die versachten. Ende dan seldi nemen een medecine [die] heet licium in medecinen. Ende es ghemaect van bladeren van caprifolien mer neemt tsap van bladeren van caprifolien ende die bloemen ende menct daer mede

[1] mine
[2] balau steen. Bedoeld is wel balaustide
[3] . 12. deel
[4] littergierum

aloe epaticum ende dan laet-
ment droeghen tot dat hert
17 v 1 wert ende dat heet licium ende
dat salmen pulveren ende men-
ghent met swinen smeer. Item
dese salve salmen smeeren op
werken plaesteren die ghenet
si in cout water ende legghent
op die wonden die sweeren
want si versacht die sweerin-
ghe. Item die wortel van nas-
scaden [1] cleene ghestoten met
swinen smoute ende inder sel-
ver manyeren alsoe voerseit
es daer op gheleit dat versacht
oeck die wonden ende ver-
driift gheswel ende quade heete
complexie doet [het] verande-
ren.

Ghi sult dat weten [hoe] dat-
men quade heete complexie sal
veranderen beide heete ende
coude die sonder overtollicheit [2]
siin van quaden humoren. Ende
die quade complexie met hu-
moren salmen doen die humo-
ren digereren ende daer na
purgeren met medecinen die
daer toe dienen maer dat be-
hoert toe den meesteren van
pisica [3]. Item paritarie ghe-
soden in wiin ende werm op
gheswel vanden handen ende
11 r 1 vanden voeten gheleijt doese
ontswellen. Item daer groot

[1] l. nachtschade
[2] habundancie
[3] visiken l. phisiken

gheswel es daer seldi nemen
tsap van adicke ende van vliere
ende timperen daer mede meel
van liinsade of van venigriec-
ken of van beiden te gader
ende timperent te samen ende
legghent al werm opt gheswel
of op die wonde. Item neemt
broot ende stotet wel ende tim-
peret met sap van eppen ende
legghet op die wonde dat doet
oeck die sweeren herde zeer
17 v 2 versachten ende verdriven ghe-
swel. Item teghen gheswel ende
frussuere [1] suldi nemen ghe-
brande beenen [2] ende siedense
in wiin ende dan suldise wel
stampen ende incoruperse met
seeme ende wermen in een pan-
ne ende legghen dat op die
weedomme [3] si sullen wel ver-
gaen ende tgheswel sal minde-
ren. Item verkensdreck in wiin
ghesoden ende daerop gheleit.
Ende coyen dreck in wiin ghe-
soden dat doet oeck dat selve.
Item neemt bolus [armicum]
ende bonen meel ende weghe-
breede ende incorroperse met
sterken wiinedick dat verdriift
oeck de weedom ende doet
ontswellen. Waert oeck dat
sake datmen tgheswel hier
mede niet en konst verdriven
dan moet ghi nemen plaesteren

[1] blutswere
[2] ghezwolle bonen
[3] weete

die riipen doen ende trecken
ende ontluijken ende dat es
dese neemt boter ende seem
ende olie ende wiin ende met
desen seldiit temperen garsten
meel ende taruwen meel ende
al en eest niet ghesoden daer
en leit niet an mer dat werm
si gheleet daer op dat opent
ende doet rijpen ende trect
ende als die sweeringhe es ghe-
riipt ende tquade uut es dan
suldi maken salve van zeeme
ende van [plumen van] aluijne
ende in die salve salmen netten
die wieken ende men salse
steken in die gront [van den
wonde] wilt ghiit suver hebben
11 r 2 want anders blivet quaet gront
18 r 1 want si mondificeert die wonde
ende behoetse van fistelen
ende van kanckeren.

[Camp. 8 dat ghelijct contrarie alder ouder vroeder meesters].

WAT THOMAES GHEBOERT ES.

Lieve kinder nu hebdi ghe-
hoert auctoriteiten van
veel ander vroede meesteren
die over menich jaer voer ons
siin gheweest vanden wonden
int hooft ende van haren acce-
dencien die hem toe moghen
vallen. Nu wil ic u segghen wat
mi ghevallen es tot menigher
stat dat al gheliic contrarie es
van haren ghedachten. Het
gheviel int iaer ons heeren
doemen screef dusent drie-
hondert ende xvii xiiii da-
ghe voer clein vastelavent te
peteren by geldernaken dat
een goet riic man was ende hiet
heiimer [1] van jansgeest ende
dede siin huijs afbreken. Ende
een siinder suster[s] sone stont
daer ende hem viel een balck
[metten eynde] op siin hooft
ende voerde hem een ront
stuck [wel] een palm breet
vanden hersenbecken tot onder
ghesonde been [dat] alsoe vast
hinc [2] datment niet en conste
gheroeren ende dat ment ner-
ghent mede en konst ghenaken
daerment mede hadde moghen
uut doen sonder wonde int
vleesch. Daertoe was ic ghe-
haelt des anderdaechs ende ic
querteleerdet voetstaens. Ende
doen ic hem verbonden hadde
doen wilde icken [3] verdinghen
ende iesch hem een pont groot
ende het hadde hem onwaert
ende ontboden den besten
18 r 2 meester van luijdeke meester
geeraert doen en woude ic mi
niet meer onderwinden ende
liet hem ghewerden [4]. Ende
doen hi ontboden was ende hi
sach dat stuck dat inghescoten
onder tghesonde been doen

[1] hannert
[2] hielt
[3] hi
[4] ghebaren

vermat hi hem dat hiit uut
soude doen [comen] met plaeste-
ren. Ende nam doeken bestreken
met fuscum ende volde die
wonde daermede vanden her-
senbecken tot miins ondanc-
kens ende daer stonden herde
veel lieden bi meer dan .c. ende
het docht hem [herde] goet
dat hi seide. Doen hoerde ic
die sotte reden die hi seide.
11 v 1 Ende dies hi hem vermat
voer die lieden diet goet dochte
dat hi seide. Doen en const ic
niet langher gheswighen ende
ic seide voer alle die lieden
gaen wi eten ende als wi gheten
hebben soe willen wi onsen
sieken besien. Ende ghi selt
hem vinden ontsteken met hit-
ten ende met dier curen en sal
hi niet leven acht daghe. Doen
ghinghen wi eten ende doen wi
geten hadden ghinghen wi tot
onsen sieken ende wi vonden
hem ontsteken met der hitten
int aensicht ende alle siin liif
alsoe heet als een vier ende
sinen pols sloech sterkeliic.
Doen dat die vrienden sagen
baden si mi dat icken onder-
stonde men soude den meester
van luijdick ghenoech doen
van sinen weghen ende si gaven
hem j pont groot ende deden
18 v 1 hem siins quite. Doen nam ic
een driele ende drielde hem een
gat int ghesonde been vander
eender siden. Al scriif ic dat
ic een gat boerde ic boerder
vele al vast aen malcanderen
ende doen ghinc ic al suverliic
ende lichte dat stuc ende dede
dat stuck lichteliic uut. Ende
een deel van duremater volch-
der mede daer pia mater met-
ten hersenen uut volchde mer
pia mater was ghesont. Doen
ghenas icken metter voerseider
curen ende cuerreerden. Ende
ic most tot elken verbinden
hebben miin plaesteren ghe-
reet. Ende als ic die eene af
nam soe leidick die ander op
ende dat most ic haesteliic
doen omdat pia mater uut
scoot. Ende die knape leefde
daerna menich jaer ende was
vroom ende starck ende leefde
met wive ende met kinderen
een langhe wile. Ende in den
selven hove ghevielt op enen
cleenen vastelavont dat alle
die ionghe lieden quamen ten
spele vanden dorpe ende speel-
den ende dansten ende het was
doncker ende dat hof was
meest gheworpen al vol stroos.
Ende doen quam een k(n)ape
ende brocht een bornende kaer-
11 v 2 se ende nam een pike die dijser
hadde wel een elle lanc ende
waende steken midden inden
dans om die keerse daer aan te
clevene ende hi gheraecte enen
jonghen knecht van xv jaren

die gheborghen lach int stroo
in die een side vanden hoofde
tot in die ander side dattet al
doer ginc ende metten uuiit
trecken wranck hi met crachte
18v2 die boerde ende scoerde ende
scoerde dat hersenbecken al
om. Doen quam eens berbiers
wiif ende scoer hem dat haer
af al om die wonde ende vanct
die wonde cleene [ende enghe]
want tijser vanden piickstave
was cleine ende smal ende si
en waende niet dat diep in
ghinghe ende si achterwaerde
dus twee weken met haere
salven ende waenden aldus
ghenesen. Ende daertoe waert
ic gheroepen ende sach dat die
wonde cleene was van buijten
ende ic stac daer in miin tinte [1]
ende si scoet al in dweers dore
ende hadse langher gheweest
si hadde noch dieper in ghe-
gaen ende dat behaechde mi
qualiicken. Doen onderstont
icken voer doot ende querte-
leerde die wonde ende dat
vlees ende hilt niet aent been
ende ic sneet vast voert ende
ic vant dat hersenbecken al
droghe ende daer en hilt ner-
ghens vleesch aent been. Doen
mostic sniden dat vleesch al
om ende om met cleinen clo-
ven. Ende doen dedick maken
scaven die harde scerp waren

[1] taste

[ende ene scaven met scarpen
tanden] want ic en const met
gheender scaven comen toten
bloede sonder metter ghetan-
der scaven [doen effendic met-
ter ander scaven]. Ende in die
wonde vanden beene goot ic
alle weghe werm olie rosarum
12r1 ghement met doren van eyeren
ende daerop gaderde ic weder
die stat [1] vanden vleesche su-
verliic metten palmen. Ende
daerboven als in die voerst
cuere gheseit ende dat kint
ghenas scone ende wel ende
19r1 leefde langhe ende wert een
scoen man ende vroem. Item
int jaer dat men screef. m.iiic.
ende xxxiiij doen quam een
knape van overbarch ende was
ghoboren van vabeernen [2] ende
hiet hoesteliic van walhem
ende bracht een wonde in
siin hooft die hem overbarch
was gheslaghen met eender
cusen [3] dat die slach aldoer
ghinc. Doen quam een meester
ende dede die wonde al [toe
sluten] ende hi waende dat si
al ghenesen waer. Ende haeste-
liic quam hi te lande waert ende
die wonde brac weder op op
den wech van bergoengien en-
de hi bleef daer bi enen surgiin
een stuck tiits maer hi en

[1] sticken
[2] walen
[3] maetsuwen

conde hem niet ghehelpen. Doen quam hi al voert tot na sieres[1] ende lach daer oeck langhe bie nen meester ende die en conde hem [oec] niet ghehelpen. Doen voer hi voert tot dinant ende vant daer meester eustasse van geniblies[2] [enen groten beschitere] ende die sneeten ende waenden ghenesen maer hi dede die wonde toe sluten vanden vleessche bi na ende seide gaet tot uwen lande waert ghi siit ghenesen ende draecht dese busse salven met u ende gheeft mi miin loen. Doen quam hi haesteliic tot namen ende hoerde segghen dat daer die grave van sorssam mijn heere [jan] van beemont[3] waere[4] alst waer was ende
12r2 dat meester colaert van valecijn der graven meester van henegouwe ende siin broeder heer ians daer ware. Ende hij haesteliic [ghinc] tot meester colaert ende bat hem dat
19r2 hi hem woude onderstaen ende hi besach hem ende waende datter niet en ware. Ende seide gane ende haelt meester thomaes van tienen die de stat van namen besworen meester es ende [ic] wil met hem drincken.

[1] mayziercs l. Mezières
[2] genblois
[3] byamont
[4] te namen

Hi haelde mi ende [ic] ginc met hem in die taveerne ende hi sprac my vriendeliic toe ende dede siin hoescheijt[1] soe dat hi mi langhe begheert hadde te siene want hi hadde horen segghen veel doechden van mi. Doen bat hi mij dat ic die wonde besaghe ende ondersochte. Ende ic nam miin tiinte[2] ende stacse in die wonde ende si en conste daer niet in comen want si was al vol doot vleesch. Doen seide ic meester colaert dat overtollich vleesch en laet ons den gront niet vinden maer laet [ons] legghen corosiven dat ons den wech opene. Doen leijde ic daerin vitrolum romanum dwelke ons die canduijten ontdecte. Doen vonden wi een canduijt daer die tinte[3] alte mael in scoot totten paletten. Ende doen si daer in was keerde men se doer ende doer dat hooft als in enen jdelen pot. Ende doen ic die tinte uut track daer volchde na veel wits quaets dat noch te dicke noch te dunne en was ende quam met groten stucken uut vloyende ende het sceen dat die hersen altemael uut souden vloyen. Doen wy beede dat saghen doen seide

[1] hoefheit
[2] taste
[3] taste

meester colaert die man waer
doot. Doen sprac die man haes-
19 v 1 teliic datmen hem helpen soude
ende datmen hem coenliic sou-
de querteleren ende seide ic
hebbe een goet herte ende ic
hebbe liever dat ic sterve dan
langher aldus te leven het es
12 v 1 meer dan een jaer dat ic aldus
ghequets was. Doen bat mi
meester colaert dat icken
onderstonde voer enen doden
man want hi moste siinen heer
volghen dat was doemen te
rode waert voer. Doen querte-
leerde ic hem ende ontdecte
hem dat hersenbecken ende
vant een stuc beens ontween
ende dat dedic hem uut. Doen
quam daer alsoe veel wits
quaets uut vallende dat allen
diet saghen seiden die man
waer doot ende hi en mochte
niet leven toten avende toe
ende dat quaet quam van be-
siden uuijt. Doen most ic dat
ghesonde hersenbecken drielen
al toten daer dat quaet uut
quam. Ende dede hem uut val-
len van den ghesonden beene
wel.iiii.vingher breet. Ende
doen vant ic dure mater verrot
alsoe verre als ic tghesonde
been uut dede nochtan en
hadde pia mater gheenen noot.
[Ende alle diegheene diet sa-
ghen seide dat hi doot ware.
Ende niet leven en soude tot-
ten avonde]. Ende hi en dorste
hem niet laten legghen te mur-
bilen in siin huijs van vreesen [1]
dat hij sterven soude mer die
meyer leende hem een yedel
huijs [der nyement in en woen-
de] ende daer lach hi toter tiit
dat hi versekert was vander
quetsueren ende hi ghenas
19 v 2 volcomeliic ende wel ende was
langhe daerna vroem ende
sterck ende voer weder over-
barch om soudie te winnene
ende quam weder te lande ende
diende een langhe wile heeren.
Item int jaer m.iii.c. ende
.xxxvi. gheviel te landines
in gielenshof [dat] siin knape
die met hem plach te ridene
sloech siin der joncvrouwen die
met met hem plach te dienen
int hoft met enen groten clippel
dat si neder viel ende gaf
haer metten clippel soe mene-
gen slach soe dat si bleef lig-
ghen over doot ende die knape
waende dat si doot was ende
vloot wech. Ende doen sie
weder bequam doen bracht
12 v 2 mense te namen ende men
ontboot mi daer si was doen
icse sach die wonde was herde
cleene ende ic stacker in die
tinte [2] al tote paletten toe als
in enen yedelen pot ende keer-

---

[1] nyement en dorste hem in syn huus laten legghen van anxt

[2] taste

dese aldoer dat hooft ende daer viel quaet recht [1] oft die hersen waren. Ende daer was een [lanc] stick vanden hersenbecken in ghescoten tot onder tghesonde been dat men niet lichteliic en conde twee vingher daer onder ghesteken tussen [den] stick ende tghesonde been ende altoes horten die hersenen alsoe zeere dat tot elken male als icse verbant het sceen dat die hersen uut liepen of uuijt vielen. Ende dat stick dat daer onder ghescoten was was wel .v. dumen lanck ende meer dan drie dumen breet. Ende dat wiif en hadde gheen vriende daer om en dorste icse niet querteleren. Ende ic hadde vreese haddic haer dat stuck uut ghedaen die hersen souden al uut ghescoten hebben tot enen male ende die wonde die int vlees was was
20r1 herde cleene. Maer daer omtrent wast een deel [vleisch] ghefrotseert ende al ontween ghemortelt ende dat smeerde ic al toter [2] wonden [ende cureerde die wonde] die doer thersenbecken ginc al met olie rosarum want het was in die hontsdaghen ende metter voerseider curen wert dat wiif ghesont ende heeft sint ghe-

[1] uut als
[2] sneet ic uut der

dient int gasthuijs van namen te buekenen [1]. Ende dat stick dat diep onder ghescoten was leghet herde vaste gheconsolideert ende dat dal es diepe al doer int hooft. Lieve kinder daerom hebbe ic u dese quetsinghe ghescreven omdat si scinen den anderen meesters contrarie ende daerom en seldi
13r1 u niet onthopen al siedi grote wonde elke [2] quetsinghe int hooft daer ghi gheen quade accedencien en siet toe vallen. Ende daer [3] die sieke heeft goet herte ende starck. Want dat helpt allen sieken herde zeere te ghenesen. Ende metter vorseider curen en sach ic nye gheenen ghequetsten sterven daer gheen quade accedencien toe en quamen die voren gheseit siin want mij es dees gheliix veel voer oghen ghecomen dicke ende menich werven.

Novum [4] pigmentum domini hugonis de luca.

Ende om des wille dat aldus ghedane [5] hooftwonden daer dura mater en pia mater doer
20r2 siin ende quade accedencien toevallen siin te onthopen soe seit theordicus [6] dat de heere

[1] ter kokenen
[2] ende wonderlinghe
[3] dat
[4] Nota
[5] aldusdanighe
[6] theodoricus

hugo van luydic [1] ordeneerde
enen dranck die es ghemaect
van iiii cruden ende van een-
der wortelen ende van specien
die ghi horen selt ende dit
pigmentum es een dranck ghe-
maect al ghi horen sult ende es
een claereit.

Dit is die resepte ghi sult
nemen goeden caneel .j.ʒ goe-
den witten genghebae.j .ʒ grayn
de paradiis .j.ʒ cardomum dat
tam is galighalanghen [2] peper
elck .j.ʒ. groffels nagle .xii.
swarte peper .xv. corne alle
dese specien salmen cleene
pulverseren ende teemsen ende
dan salmen nemen .v. ℔ goe-
den wiin ende .j. ℔ seems ende
den seem salmen sieden met
een luttel wiins ende dan sal-
ment vanden vier doen ende
men sal daer in doen vander
voerseider specien alsoe te ma-
ten dat si van goeden smake es
13 r 2 dat niet te starc en si vander
specien. Daerna seldi nemen
den anderen wiin die niet ghe-
soden en es ende sulten men-
ghen toten anderen wine daer
die specien in ghesoden siin
ende roerent al te gader die
specien ende den wiin. Daer
na suldiit clarificeren als men
clareit clarificeert. Van dese
pigmenten seldi nemen xv
toghen ende daer mede seldi
menghen dit weerdighe pulver
dat ghemaect es van .iiii. cru-
den ende van eender wortelen.
Dat eerste cruit es pilosella
[dats musen ore in duytsche]
ende pimponelle ende glorifi-
laet [1] ende vaelriaen ende die
20 v 1 wortel van ganciaen. Maer ghy
sult nemen tweewerven alsoe
veel vanden eersten [2] als van-
den anderen ende die cruyden
seldi droeghen ende harde wel
pulverseren ende teemsen. En-
de van desen pulver seldi ne-
men alsoe veel als ghi met drie
vinger nemen moecht ten iii
malen ende sullet menghen
metten pigmenten alst ghe-
claerificeert es ende sullet daer
op stroyen cruijswiis ende sul-
let segghen In nomine patris
et filii et spiritus sancti. Amen.
In nomine sancte et individue
trinitatis dextera domini fecit
virtutem non moriar sed vi-
vam et narrabo opera domini
castigans castigavit me domi-
nus et morti non tradidit me.
Ende aldus salmen iii werven
doen ende seggen die oracie met
groter begheerten tot onsen
heere dat hem god ghesonde
verleene met desen pulver.
Nu sal ic u seggen hoemen den
sieken den dranc gheven sal

[1] luca
[2] galigaen lanc

[1] garioflata
[2] musenozen

ghi en selten hem niet gheven op den eersten dach noch op den anderen dat hi ghequets is.
13 v 1 Maer inden derden of inden vierden als ghi siet dat hi beghint tetene ende hi te drincken eyst soe seldi hem den dranck ten eersten geven enen cleinen toghe vanden pigmentum met den weerdighen pulver van u cruden die voren gheseit siin ende als ghiit hem gheeft soe seldi maken een cruijs ende die oracie die ghi
20 v 2 seit doen ghiit pulver mencdet metten pigmenten. Ende dat sal siin des morghens ende des avens ende telken male seldi segghen die oracie. Ende aldus seldiit hem gheven drie daghe tennen een metter seegheninghe ende metten oracien. In desen pulver es veel merx te hebbene opdat die sieke niet weder en keert binnen iii daghen. Ende hout hiit drie daghe binnen sonder overgheven soe vaert voert met deser curen ende met desen drancke tot int einde.

Item een coniuraci die herde ghemein is om wonden te genesen.

Tres boni fratres obviaverunt domino et dominus noster jhesus christus interrogavit et dixit: Tres boni fratres quo itis? Domine nos ymus ad montem oliveti ad col[l]igendum arbos placacionis doloris et sanacionis. Ende (*sic*) dominus noster jhesus christus dixit eis: ite et ponatus[1] supra vulnere lanam succidam madefcatam[2] in olio olivarum et dicatis hanc coniuracionem: si-
13 v 2 cut vulnera domini nostri in cruce pendentis non putruerunt nec doluerunt nec rancielaverunt sic vulnus istud nec putruat nec doleat nec ransulet sed dominus noster ab omni malo accidente custodiat et defendat: In nomine patris + et filii + et spiritus santi + amen.

Nu hebdi ghehoort lieve kinder van desen hooftwonden [die] diversiteit maer hout u altoes
21 r 1 aen dat sekerste dat es mijn raet. Ic segghe u voerwaer dat sulke gheneest van groter quetsinghen dier van hondert niet een ghenesen en souden. Ic rade u oec dat ghi u niet te zeer en verlaet op die segheninghe metten wollen metten yeken in groten widen ende diepen wonden want ghi worter bi bedroghen. Maer cleene wonden moghen daer lichteliic mede ghenesen want die yeke metten[3] wollen es resolatiif ende behoedet die apstumeringhe ende die olie olive versacht die wonden ende alle quetsueren.

[1] l. ponatis
[2] l. madefactam
[3] vanden

Camp. 9 vanden scorfden hoofden ende van moertdranc.

Nu willic u voert scriven van scorfden hoefden ende segghen u dat scorftheit somtiit coemt overmits den arsartre die sulctiit [1] leghet plasteren die alte heet siin ende alte droge die die versheit vander huijt verteeren ende maken die huijt hert soe dat die haren uut vallen ende en conen niet weder ghewassen om die droechheit ende om die hertheit vander huiit. Item plaesteren die te langhe ligghen doen tselve. Item somtiit comet van salsum flegma ende die es met groten juecsele [2] ende maect veel scellen omdat die materie ghemaect [3] es van flegma ende van colera. Item sulctiit comet van melancolien
14 r 1 ende dan en eest niet met soe groten joecsele [4] omdat die materie cout es ende dat die humoren grof siin soe maken
21 r 2 si puijsten als buylen inden genen die wel eten ende luttel arbeyden ende niet en baren [5] [of zweten] Ende die comen van menigherhande humoren. Eest

---

[1] sulc stont
[2] iecten
[3] ghemynct
[4] iocten
[5] baden

dat sake dat die plaesteren [1] quaet gheven soe coemse van heeten bloede alre meest. Ende siin sij cleine ende droeghe dat es van bloede ende van coleren. Ende siin die puysten grof ende groot soe comen si van bloede ende siin si [cleen ende] scerp soe comen si meest van coleren. Ende siin si oec sonder quaet te gheven noch dat si niet en juecken noch seer en doen soe comen si van swarten coleren. Isser oec vele met joecten soe comen si van souten flumen. Nu hebdi ghehoert waer af dat scorftheit coemt [ende die werken daerof]. Nu seggic dat kinder moghen scorft siin ende si siint aldermeest ende moghen oec siin jonge ende oude beide. Die ionghe ende die oude als die scorftheit verandert si moeten ghepurgeert siin vanden humoren daer die scorftheit af coemt op dats te doen es. Ende daer om eest [dat sake] dat coemt van bloede so salmen die natuere [3] [doen] digereren met oxisakeren ende men sal doen laten die ghemeen adere [dats die middel adre] inden arm ende daerna salmen purgeren met cassia fistula ende met

---

[1] puustelen
[2] materie

manna ende met tamarinden dese medecine salmen hem geven met watere dae[r] fioletten in ghesoden sullen siin ende daer af salmen hem gheven te drincken een werf [sdaghes] ende als hi ghepurgeert
14 r 2 is soe sal hij baden of stoven ende wel sweeten ende alle
21 v 1 daghe sal hi drincken sierope van fumus terre. Coemt oec scorftheit van salsum flegma soe suldi die materie digereren met oximelle ende purgeren met yeraruffiin ende met cateracum limperiale[1] want dese medecine purgeren verbrande humoren. [Ende dernae sal hi stoven ende dairnae wasschen met ghesouten watere wa[n]t het suvert ende opent die poren ende droecht. Deze medicin die syn ghemeen in die humoren die verbrant syn]. Daer na salmen dat hooft doen weeken met water daerin ghesoden sal siin malve ende violetten cruijt ende soete boter salmer toe doen. Ende als dat hooft gheweect es soe salmen dat cruiit stoten ende daerop legghen dit salmen dicke doen ende thooft wassen metten selven water. Ende als dat hooft gheweict ende ghebat es[2] soe salmen die quade haren uut trecken

[1] l. catharticum imperiale
[2] ende die zieke dicke heeft ghebaet

met enen noepjser[1] of met psilacrum[2]. Ende ghedoecht hi alte grote smerte soe seldien smeeren metter salven die alle siecte versoet ende versacht ende si es oec goet tot wonden die verdroecht siin. Neemt olie violaet ende rosaet ende ii doren van eyeren ende ghesmolten barghensmeer[3] ende inco[r]poreet al te gader ende maect daer salve af ende smeert thooft dermede want si versacht bernende smerte. Daer na suldiit verdroeghen metter medecinen. Ghi sult nemen mostaert saet ende tsaet van staphisagere ende sulse pulverseren ende temperen met seeme ende salven thooft daer mede maer men en
21 v 2 salse niet langhe laten opt hooft want si mochte hem doen hebben [den] rede. Item duven quaet[4] ghemenct met wiin edic ende met zeeme es oec goet. Ende dese plaester es oec goet den voeten die gheswollen siin van watere
14 v 1 ende oec van gane. Item neemt seepe ende levende sulpher ende peper ende piritrum ende stafisagere ende gheblust quicsilver metter spe-

[1] nepysere
[2] pusletorien
[3] swinensmout
[4] messe

kelen [1] van elx even vele maer min vanden quicsilver dan van den anderen dit salmen alte gader conficeren met swinen smoute of met wasse [2] hier mede salment thooft salven want si suvert ende verdriift scorftheit van den hoefde

UNG[U]ENTUM.

Ungentum tegen mormael ende es goet ende orbeliic ten moerdrancke [3] ende den scorfden hoefden. Neemt ongheblust calc ende orpiment ende pulverseret ende incopereret met morwer seepen ende oliif smout ende salvet daermede want het es herde goet ten mormale want het droecht herde zeere. Item neemt storax liquida .vi.3. ende menghet met wiin edic ende met oliifsmout ende salvet thooft daer mede want het es sonderlinghe goet teghen salse [4] flumen. Item neemt litergierum .ii.3 ende pulverseert herde cleine ende .j.3. olie ende .j.3. wiin edic dit menct alte gader ende maecter salve af ende salft daer mede scorfde hoofde het cureert die scorftheit ende ma-

[1] l. kwikzilver met speeksel gebluscht
[2] of met vossensmout
[3] moermael
[4] salsum

lum mortuum ende alle ruijdicheit die van couden coemt. Item neemt lappacium acutum dats wortel van perdicken
22r1 ende scabiose ende sietse in wiin of in asiin van wine of in olie al met alle den sope ende daer mede salmen distepereren [1] litergirum cleene ghepulvert of met pulver van stafisageren ende salvent hooft daer mede. Item dese salve es goet teghen malum mortuum ende den puijsten die niet en siin verandert. Item neemt ongheblust calc ende orpiment
14v2 ana ende pulverseert ende timpert met olysmout dat cureert die scorftheit sonder haer uut te trecken ende sonder verliesen. Item dit experment is herde goet ieghen scorftheit ende crausel ende malum mortuum ende ieghen die luijsen ende iegen die clieren die inden hals ligghen ende ieghen die clieren vanden hoefde. Neemt .ii.ʒ. litergierum clein ghepulvert olie van okernoten .j.ʒ tsap van affadillis dats cruijt dat ghelu bloemen draecht ende es gheheten in medecine affodili of centum capita om dat veel hoofden heeft jari enule campana brioni celedonie van allen desen cruijden salmen nemen tsap van elken

[1] temperen.

even vele ende alsoe veel edix ende menghet al te gader ende incopererent metten litergierum ende sulter mede bestriken die onghemaken die ic u ghenoemt hebbe want het es een medecine daer toe die goet es ende edel. Item neemt viridi dats spaens groen ende swinen smeer ende incopereret te gader ende salfter scrofde [1] hoefde ende dan seldi nemen pulver van ouden ghebranden solen ende beide dese pulver te gader menghen te weten pulver van coeyen stronte ende pulver van ouden solen ende
22 r 2 daer opt hooft stroijen totdat thooft ghesocht [2] es ende aldus salmen doen enen dach of twee ende daer na salment wasschen met ghesouten wermen water ende daer na droeghen met linen doeken ende daer na salment weder salven met groender salven ende bestroyent metten pulver van solen ende vanden coestront ende aldus salment doen tot dat al ghenesen es. Item neemt gheroest sant [3] ende roet ende moru pec ende olie ende menghet al te gader ende maect daer af salve ende salfter mede want si es goet teghen scorftheit ende malum mortuum ende cancrum ende si verdriift quaet overtollich vleesch van den wonden want het ver-
15 r 1 droecht herde zere ende corrodeert alle dese voerseit medecinen siin om scorftheit mede te verdriven.

[Camp. 10 van hair weder te doen wassen].

HAER TE DOEN WASSEN.

Nu wil ic u leeren hoemen haer sal doen wassen ghi sult eerst werf wriven die huijt met enen scarpen linen doeke sterkeliic totdat begint te bloeden ende siedi dat daer uut gaet bloed soe salder wel haer wassen ende oec anders niet. Dan suldi nemen boter ende alsen ende egelgars dat flammula heet in latine ende gersorie [1] dats fumus terre dit salmen alte gader sieden in water ende men salt eerst al ontween stoten ende hier mede salmen hem dicwil thooft wassen dat die porren ontluken ende doet
22 v 1 uut comen die lucht ende den roeke toter huijt trecken dat haer doet wassen. Item doetet haer afsceeren ende salvet hooft met den seeme ende stroijt daer op pulver van ouden solen

[1] l. scorfde
[2] ghesacht
[3] gheroost sout

[1] grisorie

ende van coestront. Ende aldus suldiit laeten staen tot dat pulver af droecht [1]. Daer na seldi thooft wassen met water daer in ghesoden sal siin fumus terre dit doet oec ghenesen scorfde hoofden ende doet haer wassen. Item siedet perdike en lapacium [a]cute [al] metter wortelen in goeden wiin ende wasset thooft daermede dat doet haer dic wassen ende vele ende latet haer [niet] uut riisen. Ende en latet niet soe seer grau werden. Ende dit selve doet agrimonie. Item om haer te doen wassen ghi sult nemen byen ende doense in enen pot ende bernense ende maken daer pulver af ende incorporeert met zeeme ende salven die placken daer mede daer gheen haer en wast. Maer men salt eerst wriven met seeme of met ajune alsoe sterkeliic dat die witte huiit al[bloet] root wert ende het es een sonder-
15 r 2 linghe goet experment om haer mede te doen wassen hier af en wil ic niet meer segghen mer ic wil u voert scriven die dieten vanden ontsiene hooft wonden.

[Capm. 11. Die dieten van den hoeft wonden].

DIE DIETEN.

22 v 2 Die diete sal siin int eerste als die wonden int hooft sorgheliixt siin ende dat hersenbecken al doer es ende men ontsiet vander liesen. Ende oec die wonde vanden pesen ende die sieke cranc es. Soe salmen hem gheven broeseme [1] van broede ghebroesemt [2] ende .x. werven ghewassen met wermen water inden winter. Ende daer naer met couden .iii. werven ende dan salmen daerop stroyen wit suker. Te somer sal ment wassen met couden water. Men sal hem oec wellinghe maken van ghesoden gersten die sal siin gheweyct [3] ende ghestoten ende ghesicht dat men sieden sal ende peniit daer in doen [4] of suker rosaet of amandelmelc op dat die wonde niet tonsiene en es. Maer es si tontsiene ende thersenbecken al doer is ende men ducht voer die liese soe es hem die amandelmelc quaet. Ende en coendi geen ronde garste ghecrighen soe neemt grote van evenen [5]. Of minct tarwen starkeliic ende gietet op water dat werm es ende siedet ende coudet met peniit of met suker rosaet. Ghevet hem oec appelen ge-

[1] al verdroecht is

[1] briselinghe
[2] ghebrischt
[3] gheweect
[4] dit salmen sieden met peniden
[5] gorte van haveren

braden. Waer die sieke zeer
cranck van natueren soe moech
di hem gheven jonghe hoender
ghesoden met verguijs of met
23r1 baken vleessche of met ver-
kensvoeten ende al met ver-
juijs of met wine van appelen
van garnaten. Siin dranc sal
15 v 1 siin teseine op gerste ghesoden
of water ghemenct met x deel
wiins van prumen garnaten
of water ghemenct met claren
verjuijs dat niet ghesouten en
es. Maer dat siin die ghene die
niet sorgheliic ghewont en siin
int hooft of in die pesen. Of
men sal hem gheven desen
goeden dranc die de maghe
seer conferteert ende weder-
staet die quade lucht ende roec
vander maghen int hooft op te
vaerne. Ende en stopt met [1]
den lichaem ende blust die
quade hitte. Item ghi sult
nemen ronde garste .ii.ʒ broe-
sem van brode j.ʒ suker rosaet
.j.ʒ die keernen van prumen
granaten .j.ʒ ende .x. prumen
van damaske. j.ʒ. Alle dit
salmen sieden in .x. pont waters
toter helft ende dan salment
cleesen [2] ende houdent in een
glasen vat. Ende desen dranc
salmen cout gheven drincken.
Van anderen wonden die alsoe
zeer sorgheliic niet en siin

[1] constupeert niet
[2] claerss en (zuiveren?)

machmen gheven tot .ix. da-
ghen teseine ende dunne bier-
ken. Ende na die .ix. daghen
machmen hem gheven wiin
ghemenct met water [1] op dat
hi gheenen rede en heeft of
quade hitte ende die wonde
versekert es van heeten appos-
temen. Want binnen .ix. da-
ghen siin ghemeenliic alle won-
den versekert van heeten ap-
postemen ende van der cortse
ende en siin si niet versekert
dat coemt bi die scult der
sieken dat hi sinen meester
23r2 niet ghehoersam [2] en heeft
gheweest ende hi en heeft hem
selven niet ghewacht [3]. Of het
es smeesters scult omdat hi
mach hebben plaesteren gheleit
die niet orberliic en siin op die
wonde. Men mach hem oec wel
15 v 2 gheven vleesch ende ander spiise
die goede voedinghe maken.

Capm. xii bloet te stelpen [dat uten wonde comt].

Die leerer [4] tuycht ende het
es openbaer dat bloet
dat die wonden bloeden al
comet uut den aderen het
coemt uut groten aderen of
uuijt cleinen die met vleesche
siin ghespreet [5]. Daer om wil ic

[1] borne
[2] onderhorich
[3] ghehoet
[4] auctoren
[5] die in vleisch syn gebreit

u leeren hoe ghi bloet stelpen selt. Ghi sult merken uut wat aderen dat bloet coemt of vloijt want daer siin sulc aderen die niet en slaen ende die siin lichteliic te stelpen ende siin onsorgheliic. Ende daer siin sulke die slaen ende heeten arterien ende siin den andere contrarie. Ende alle arteryen comen uuiit der herte ende daer om slaen se. Ende alle die ander die niet en slaen die comen uut der lever. Nu suldi bekennen die arteryen als dat bloet vloyt al springhende ende trect weder achterwaert ende dicwil comet weder ghespronghen haesteliic. Ende tbloet es veel rooder [dan] dat uuiit den anderen aderen coemt ende dat ander loept eenpaerliic [1] sonder springhen ende sonder rusten ende alsoe comet uuiit den anderen aderen die ghesneden siin. AVICENNA seit als een te seere wort verbloet van arterien die ghewont siin ende tbloet ver-
23v1 volcht ende hem toe coemt spasmus sonder twifel hi moet sterven. Ende wert siin glottende [2] soe sterft hi oec siin glotten dat es nocken of hicken metter kele. Ende sincopeert hi ende siin glot beide te samen soe sterft hi saen. Ende verandert hem siin

[1] cousselic
[2] wort hy singlottende

reden dat siin oec quade teeken. Ende daer om moetmen haesteliic bloet stelpen.

Nu wil ic u voert leeren die namen [1] hoement stelpen sal ghi selt dat let datter bloet opwaert
16r1 houden int beginsel ende selet begieten al om met couden water. Ende daerna seldi die wonde met medecinen die bloet stelpen daer op legghen ende maken plaesteren daeraf ende legghen se daer op alsoe dat niet te vast en si ghebonden soe dat hier geen weedom af en ghevoele. Ende GALIENUS tuijcht dat gheen dinc meer en deert noch en doet bloeden dan wee want si doet comen heeten appostemen. Ende van den medecinen die daer zeer goet toe siin ende orberliic ende wonder werken int bloet te stelpene. Dat es dat ghi sult nemen witten wieroek die clibberachtig is ende aloe epaticum sanguis draconis ende bolus arminicus van elken even vele ghepulverseert ende ghemenct met haer van hasen herde cleijne onttwee ghesneden ende ghemenct altegader met witte van eyeren also dat alsoe dicke
23v2 si als zeem. Item dat sterkeliker stelpt ende beter es. Ghi sult nemen ongheblust calc

[1] manieren.
[2] Dits

ende sanguis draconis ende
gips dat is [plaester] daer men
die huijse mede wit maect in
lumbardijen of in vrankerike
aloe epaticum, wieroc vitro-
lum van elken even vele ende
menghet met haer van hasen
ende met spinne webbe ende
met wit vanden eijeren alsoe
voerseit es. Item een ander dat
harde machtich ende goet es.
Ghi sult nemen sercocolle su-
mac ghebrande sponcien ghe-
brande teglen sulpher loot
scuijm ende dat es alsmen tloot
scuijmt [1] dien dreck die daer
boven leet al droghe dat heet
int latiin scaria plumbi dat es
loot scuijme dragantum dat es(!)
viterolum tuijthije dat es van
elken even vele ende dat sal-
men menghen met wit vanden
16 r 2 eijeren alsoe voerscreven es.
Item een goede medecine die
ghemaect es [2] neemt calcotha [3]
xx.3 ende [cleinen witten wie-
roec 16.3. aloes glu sicci(?) ana
8 arsenicum 4.3. gipsi, 20.3 van
allen desen] maect daer pulver
af ende teemsent cleine ende
stroyent op die wonde [volhan-
dich] sonder sparen ende die
wieke wisen ende widen daer in
want het es wonderlike goet.
Ende eest dat sake datmen alle

[1] smelt
[2] die galienus maecte
[3] colcathar

dese medecine niet ghecrighen
en konst soe salmen nemen die-
men ghecrighen can ende men-
ghent met den wit van den
eyeren ende met den hare van
hasen alsoe voerseit es. Ghi
24 r 1 sult leggen uwen vingher op
die ader daer dat bloet uuijt
coemt ende houden langen tiit
daer op ligghende. Ende dan
suldi daer op legghen u plaeste-
ren ghenoech ende sonder spa-
ren. Ende hoedt u als ghise
weder ontbint [1] des derden
daghes dat ghi die plaester niet
af en doet met crachte want
het waer quaet ghedaen. Maer
als ghise soe vint [2] soe legter
op vander selver medecinen
veel morwer en weeker dan die
ander waren of al[leen] ghenet
int witte vanden eije alsoe vele
ende alsoe langhe dat die ander
[eerste] plaesteren doorweect
siin dat si lichteliic af gaen
sonder pine ende hoet u dat
ghi se niet af en weect met
wermen water als die onghe-
leerde sotten doen want dan
sal die ader of die arterie siin
gheconsolideert. Ende deser
medecinen gheliic en gheliict
gheen ander medecine of [3] bloet
te stelpen ende die aderen te
consolideeren. Het [ghe]valt
oec dicwil datter bloet vloijt

[1] verbint
[2] of wilt doen
[3] l. om

uut den cleenen aderen die int vlees siin ghespreet ende dan en behoefdi niet soe sterke medecine want men stelpse wel met witte van den eyeren. Ende des winters salmen doren metten witte menghen. Ghi sult weten alst bloet vloijt uuijt den arterijen of uut den groten aderen ende die voerseide medecinen niet en helpen
16 v 1 dan suldi nemen die arterie of die grote ader daer dat bloet uut vloijt met enen haexken. Mer hoet u dat ghi die ader niet en doersteect ende nayse wel met eender naelden en knoepse vaste soe dat bloet daer niet uut en vloye. Ende alsoe salmen oec doen den anderen arterien. Daer na suldi enighen vanden anderen medecinen die voerseit daer op legghen ende suverliic binden
24r2 toten derden daghe sonder ontbinden. Ende eest datmen dat niet ghedoen en can alsoe voerseit es soe en helpt gheen onscout ghi en bernt die ader of die arterie met enen ghegloijden [1] jser alsoe diepe ende alsoe dicke dat het make een grote dicke [ende harde] korste [die langhe dueren ende] die niet haesteliic af en valle eer die ader wel ghestelpt si. Ende hoet u dat ghi gheen pesen en bernt.

[1] gloyende

Nu wil ic u segghen wat mi eens gheviel te gemblies. Ic quam daer riden op mijn paert doer die stadt recht ieghen die vleeschhalle ende daer quamen [vele] lieden mi ieghen ende baden mi of ic af sitten woude ende dat ic met hem gaen woude. Ende si leiden mi op een sale [1] die al vol lieden was en der op lach een man die ghewont was in siin hant ende meester jan van gembloes hadde hem onderstaen [2] ghehat meer dan vi weken. Ende die hant was soe seer verrot dat der een ader al doer gherot was. Ende bloede alsoe zeere dat het op spranc alsoe hoghe ende alsoe seere als een man die seere piste. Ende daer stonden drie oude meesters ende heeten drie isers met hoefden ende bernden die ader.
16 v 2 Ende soe sij meer bernden soe si sterkeliic meer bloede ende die man lach of hi doot gheweest hadde want die ader was met den bernen alsoe verscoert ende verhit dat die man was ghescepen [3] onder haer hande als een dode ende alsoe
24v1 bleec int aensicht als die eerde [4] Doen ginc ic tot hem ende leide

[1] solre
[2] onder handen
[3] geschapen: het was met hem gesteld
[4] asse

minen vingher op die ader ende stoptese ende dede haesteliic comen .ii. papen metten heilighen sak[r]amente ende metten heylighen olisel ende ic gaf die ader den eenen pape ende ic dedese hem stoppen tot dat hem die ander pape hem siin biechte ende sakarment ende siin olisel ghegeven hadde. Ende die wile dedic halen ongheblust calc ende ghepulverseert ende maecte veel plaesteren van werke ende nettese in dat wit vanden eyeren ende ic werp die wonde al vol van den levenden calcke ende leyder op die plaesteren ghenet in dat wit van den eyeren. Ende ic bonse daer op suverliic ende die man ghenas ende en hadde ic daer niet ghecomen die man en hadde niet gheleeft iii of iiii pater noster tiits.

ULCEREN.

Capm. xiij vander ghemeender disputacien der wonden ende vanden sweeren die men heet ulcera.

Al es dat sake dat ic ghenoech hebbe gheseit vanden wonden ende vanden sweeren diemen heet ulcera in haren properen staet nochtan wil ic om te lichter ende te beter kennisse te hebben daer af[segghen] een ghemeen dispotacie na galienus. Daer om segic dat alle die wonden ende ulceren van beginsel coemt soe siin droghe medecine orbeliic sonder in die wonden die van quetsueren comen maer als sij siin gheriipt ende ghemondifi-
17 r.1 ceert int einde dan behoevense medecine die droghen. Ende
24 v 2 tbehoert oec in al sulke wonden die vander lucht verandert en verderft siin. Alsoe als wiit vinden vanden wonden die int vleesch siin dat voren int capittel es geseit. Item oec die wonden van pesen of biden pesen salmen vlien als vanden viere dat es in haer proper stat gheseit. Maer vanden wonden ende van den ulceren daer een stuck al af es es onse ghedachte vleesch te doen wassen. Maer dat en sal niet wesen dan met etene ende met drinckene met goeden bloede ende met medecinen die droghen ende niet te zeere en mondificeren. Ende AVICENNA seit dat alle die medecinen die droghen sonder corroderen siin vander natueren datse vlees doen wassen in die wonden ende in die ulceren. Maer in ouden [1] wonden daert stuck niet [al] af en es ende salmen anders niet legghen

[1] ander

dan medecinen die de huijt
doen wassen ende die moet
wesen seer stiptich ende seer
verdroeghende die wonden die
bloedich siin ende versch ende
die de lucht niet en heeft ver-
andert. Ende die[t] stuck met-
ter huijt ende metten vleesche
niet af en es ghehouwen en
salmen anders niet doen dan
die lippen doen vergaderen
ende dat siin met medecijne
seer droghende ende stiptich.
Ende die oec hebben die natuer
te mundificerene. Waer oec
dat sake dat in dese wonden
overtollich vleesch wiese soe
suldi daerop legghen medecinen
corsiif die heet ende droghen
25r1 siin van natueren. Ende waer
oec verrotte ulceren daer co-
rosive medecine niet ghenoech
en conde ghewerken soe seldi
nemen medecinen die bernen
als vier. Ende die wonden die
veel quaets gheven suldi mun-
dificeren met medecinen die
veel machtigher siin dan die
gene die vlees doen wassen.
17 r 2 Ende ghi [sult oec weten] ende
gheloeven dat die onrein won-
den die alte veel quaets geven
es orberliic die medecine die
seer mondificeert ende suvert
meer dan in dander wonden
die moeten wesen een luttel
corosiifs. Vindi oec wonden of
ulceren met quaden complex-
ien soe sullen wise cureren met
medecinen die contrarie siin
der quader complexien dat es
die droghen metten verschen
ende die heeten met den cou-
den. Ende aldus sullen wy ver-
staen in allen anderen. Ende
wy sullen alle weghen verhoe-
den die complexie vanden vlee-
sche ende vanden leden dier
ghewont siin.

Capm. xiiij. [Waer om ende bi wat sake dat die wonde merren te ghenesen langhe. Ende wat hem letten mach].

Alsoe als galienus seit ende
tuiicht int boec de ingenio
sanitatis dat die wonden mer-
ren langhen te ghenesen om
die quade complexie van den
vleesche daer die wonden in
siin of om tquade bloet datter
ghecorrumpeert es in qualitate
25r2 of in quantitate. In qualitate
dats dat die wonde soude ghe-
ven goede voedinghe ende en
can want dat bloet es alte
suptiil of alte grof of het es
alte sterc ghecorosiift soe dat
niet en deert den vleesche al-
leene datter ghewont es. Ende
dat coemt meest van quaden
complexien vanden lever of
vander milten dat men be-
kennen mach bider varwen
van des sieken lichaem. Dats
als die varwe ghelu es of bleec

of met quaden ghedaenten.
Ende dan moetmen die quade
complexie vander lever of van-
den milten pinen te beteren
met medecinen die daer orbe-
liic toe siin ende met latene
ende met spiisen die goet bloet
doen wassen. Ende dan salmen
die wonde cuereren. Ende es oec
tbloets meer dant sculdich
17 v 1 es te wesene dat salmen be-
kennen bi dien dat die lichae-
men [ende daderen] vol siin
van bloede. Ende es oec des
bloets min dant sculdich es te
sine dat machmen oec beken-
nen aen die magherheit des
lichaems ende hi hevet lettel
goeder varuwen [1]. Dat es een
teeken dat die natuere en vint
geen materie daer si vlees af
mochte ghenereren. Dan seldi
dat let baden met warmen
water tot dier stont toe dat
25 v 1 beghint te heffen ende te swel-
len ende root te werden. Ende
men sal hem doen eten goede
spise ende goeden dranck doen
drincken. Nu suldi weten dat
die quade complexie vanden
vleesche dat in die wonden es
mach siin van hitten of van
couden of van droechten of
van verscheden. Eest dat sake
dat coemt van hitten soe sul-
diit met desen teeken beken-
nen dat es dat lit root wert
ende heet ende die wonde ghe-
vet al te veel quaets. Ende
comet van couder complexien
soe siin alle die teeken contra-
rie. Ende comet van droechten
soe es dat lit hert ende scerp
ende gheeft luttel quaets. Ende
comet van verscheiden dan
eest het moru ende gheeft
dicke quaet. Ende alle dese
complexien salmen cuereren
met medecinen die contrarie
siin als die heete metter couder
medecinen die natuere heb-
ben te stelpene alst tsap van
nasscaden of met wiin edic of
met water daer scorsen van
appel van garnaten in ghe-
soden siin ende met dies ghe-
like. Die coude metten heeten
Die droghe metten verschen
als met baden met wermen
water tot dat begint te swel-
lenne ende root te werdene
maer hoet u dat ghi niet te
langhe en badet met wermen
17 v 2 water want daer soude alte
25 v 2 veel meterien toe trecken met
groten hinder. Ende die plaes-
teren die men op dus ghedaen
wonden sal legghen en selen
niet alte droghe siin als met
bolus arminicus ende met wiin-
edic ende met dies ghelike. Nu
seldi weten dat dicwil wast
quaet vlees in die wonden.
Ende dat salmen verdriven
met medecinen die corosiif siin

[1] verwen

gheliic int capittel vanden fistelen want daer overtollich vleesch is daer en can die natuere niet wel ghewerken. Ende daer om en seldiit niet verschen als men doet daermen vlees doet wassen. Want vanden werken die de natuer werct wast goet vleesch in die wonden. Het ghevalt oec sulc tiit dat die lippen vanden wonden hert siin ende daer om en can in die wonden gheen goet vleesch ghewassen. Ende daerom salmen hicken met eender vliemen of met den oerde vanden scaerse of met enighen anderen instrumenten soe datter bloet uut vloijt. Siin si oec alte hert soe suldise af sinden toten goede vleesche ende dan suldi die wonde cureren. Het
26r1 ghevalt oec somtiit dat in die wonden wassen persepeken [1] ende dan moetmen se laten ende purgeren den lichaem met medecinen ende men moeten hoeden van grover spisen ende voeden met suptiiker. Ende sumtiit ligghen der enich stucken van beenen inden gront vander wonden ende dat en laetse niet ghenesen. Ende dat suldi u pinen met behendicheiden uut te doenen. Het ghevalt oec sumtiit dat die wonde niet en can ghenesen metter voerseider manieren ende dan moetmense cureren alsoe men ulceren cureert. Ende soe wie die cueren niet en can hi en weet niet alst qualiic ende wonderliic metten wonden gaet ende waer hi daer mede henen sal ende hoe hi die cueren veranderen ende beteren sal.

[1] pocken

18r1 **[Capm. 15. Vanden wonden die in die lenden sijn, die die doot betekenen ende hoemense bekennen sal].**

DIE TEEKEN VANDER DOOT ALS DIE MENSCHE GHEWONT IS.

Die leden die de doot beteekenen alsi siin ghewont. Dat es die blase. Die hersene. Die nijeren. Dat herte. Die lever. Die longhene. Die milte. [Die maghe]. Die dyafragma. Ende die clein smale darmen ende dat conserveert [2] ypocras in sinen amphorijsine [3]
26r2 ende seghet als die blase es ghewont. Of die hersene. Of therte. Of die lendenen. Of dyafragma of enich van den smalen darmen. Of die maghe Of die milte. Of die lever. Of die longhene betekenen al die doot Ende GALIENUS seit ende expo-

[1] confirmeert
[2] l. aphorismen

neert die glose [ende int coment
van den amphorismen] ende
seit alst therte es ghewont
soe eest bloet dat uter herten
coemt swart ende die wonde
es in die luchter side van-
der borst bider mammen ende
die sieke sweet en duijstert
[zwymt] ende die [uterste] le-
den siin cout. Ende dat betee-
kent die doot. Es oec die wonde
in dijafragma soe es die wonde
biden corten ribben ende dan
hasemt die sieke sterkeliic ende
dicwil ende met sterker wee-
dom ende versucht al in een
ende roert al in eene beede die
oxselen als ghi siet alle dese
teekene al sterckeliic es hem
die doot bi. Ja op dat die
wonde gaet ter pesen waert
maer es int vleesch of ten
vleesch waert soe seit galye-
nus datmense wel cuereren
mach. Is oec die wonde in die
longhene soe comet tbloet uut
al scuymende [ende hi aes-
semt haestelike] ende siin va-
ruwe wert verwandelt. Is die
wonde oec in die maghe soe
coemt die spise uter wonden.
Ende es die wonde in die dar-
men soe volcht die stront uter
26 v 1 wonden ende somtiit coemter
sirbus dats smeer daer mede.
Es oec die wonde in die her-
senen soe suldiit bekennen
[metten tekenen] int capittel
vanden hooftwonden. Waer oec
dat sake dat in allen voerseide
leden en scenen [1] gheen ster-
18 r 2 kelike [2] teeken dan suldi soe-
ken [3] alle die behendicheit die
ghi coent ende moecht om
mede te cureren want metter
hulpen van gode soe salse
licht ghenesen. Ende siedi oec
sterfelike teeken soe doeter u
hant af ende beveelse gode.
Ende AVICENNA seit dat die
ghene die ghewont es inden
buijc ende hi wort walgende of
nockende [4] of veerdich inden
lichaem dat hi sterft. Ende
waert datter adem quame uuter
wonden die in die borst waer
ende dat herte bevede ende
den adem cort wert soe sterft
hi oec. Om dieswille dat die
meesters hebben verredent en-
de hebben versproken [5] vander
wonden vander longhene soe
wil ic yet daer af disputeren.
Daer om seggic dat die lon-
ghene mach siin ghewont in
.ii. manieren dats van binnen
of van buijten. Wertse ghewont
van binnen soe wert die men-
sche ptisicus. Ende serapio
seit daertoe drierhande reden
dats ptisicus en mach niet
ghenesen. Die eerste reden es

[1] schenen
[2] sterflike
[3] pinen
[4] glottende
[5] ghesproken

dat die die cracht vander medicinen niet en can ghecomen
26v2 toter longherne. Dander occusoen is dat die longen versch van haer selven is. Die derde reden is dat si niet rustelyc en es maer sij slaet altoes ende roert maer ghij sult weten dat serapionis menighen waren van ouden verrotten wonden. Ende GALIENUS seit waren die wonden van longhere versch eer sanies daer in begonde te vergaderen [1] soe mach si wel ghenesen. Ende daerom en sal niement onthopen te cuereren. Nu seggic u vanden occusoene van buyten es die wonde versch soe mach si wel ghenesen ende consolideren alsment wel verwaert [2]. Ende die wonde die
18 v 1 van buijten coemt es veel beter te ghenesen ende te mondificeren dan die van binnen coemt alsoe ic u te voren gheseit hebbe dat die wonde vander longere niet en can ghenesen dat doet haer verschheit ende haer bloijenes [3] .Ende AVICENNA [4] seit dat die leden die ghewont siin moeten hebben ruste sullen sij ghenesen. Ende en hebben si geen ruste soe en moghen si niet ghenesen. Item

[1] der uut begonste te vloeyen
[2] achterwert
[3] veroernisse
[4] galienus

voert die wonden die comen uut den einde vanden laceerten dats iiii vingher [breet] boven den knijen ende iiii vingher beneden den knien of boven tgeweere vander hant [of] tusschen den ellenboghe ende den oxelen siin dootwonden. Ende [GALIENUS seit] ALMANSOR seit dat muscula dats te seggene [in Dietschen] die
27r1 muijs siin ghemaect vanden vleesche ende pesen ende vanden banden ende vanden instrumenten van begheerende beroerenisse nochtan es haer ghedaente crom als een boghe. Ende omdat haer beginsel eens deels coemt vanden hersenen ende eens deels vander herten daer om siin die wonden die in die muijs vallen sorgheliic ende quaet. Ende wanneer spasmus coemt vanden wonden die vallen op die laceerten dat es int wassene soe en moghen [sy] niet ghenesen. Ende dat seit AVICENNA ende waert datmen die laceerten dweers over snede soe en machmen spasmus anders niet cureren dan metten lacerten te oversniden soe radic datmen se laet staen het es beter. Maer mach dat anders niet siin soe eest beter alsoe galienus seit datmen die lacerten dweers over snide ende cureert aldus den sieken van

18 v 2 spasme ghemeenliic. Alle die wonden die in die pesen siin ende in die gheweeren vanden leden [die] siin sorgheliic want dicwil volghen daer na quade accedencien als spasmus ende veranderinghe der reden ende verandert haer gedachte ende haer wesen ende dies ghelike ende waer dat die wonden siin in welke leden die herde diep siin en siin niet sonder vreese. Ende alle die wonden die int vlees siin daer luttel goet of pesen in siin of bande of liesen
27 r 2 of ander die niet herde diep en siin noch niet veel bevaens en hebben siin seker te ghenesen. ROELANDUS seit als enighe lever of longhene uut der wonde coemt ende wij ontsien hem die wonde te widene soe selen wi hem aldus helpen. Ghi sult den sieken doen ligghen op sinen rugghe ende selten doen recken. Ende dan suldi nemen van boven die huijt metter hand vol dweers ende een ander salt nemen [tvel] van onder oec alsoe metter hant vol. Ende als ghien[1] onder u beijden hebt soe saldaer een trecken opwaert ende die ander nederwaert. Ende dan suldi u pinen die lever ende die longhene in te doene op dat si niet verarcht en is vander lucht. Ende dan heete[1] ROELANT coutriseren[2] met enen gheloyden jser. Ende seit als haer [alsoe sal] die wonde wel mondifiseren en suveren. Ende ROELANT seide dat hi wert ghehaelt te balloengien[3] in italien[4] tot enen man die hadde gheleghen v daghe of .vi. ende vant een deel vander longhere uuijt ghe-
19 r 1 scoten ende zo seer ghedrunten ende gheswollen datmen se niet in en conde ghedoen. Want die ribben hildense soe vast ende dwongense te gader datmense niet en mochte indoen. Ende daer om was die longhere verarcht vander lucht
27 v 1 ende verstorven dat si was al te vol maden. Ende seide dat daer toe werden ghehaelt alle die besten van balloengien vander const van surgiien ende si judiseerden hem voer doot. Ende [hi] seit dat hien onderstont ende sneet dat stuc al af ende metten roden pulver ende met anderen medecinen ghenas hi den man. Ende leefde daer na menich iaer ende hi voer te jherusalem met sinen meester ende quam weder te lande ghesont ende wel varende.

---

[1] ghine

---

[1] hietse
[2] cauteriseren
[3] l. Bologna
[4] lombardien

GALIENUS seit [1] waer oec enich man die vraghen woude wat ic daertoe hadde ghedaen of ic daer toe gheroepen hadde gheweest int beginsel ic antwoerde weder ende seide dat ic die wonde hadde suverliic open ghedaen met enen beitele ende die longhere die uut was ghescoten haddic verwermt met enen hane of met eender hennen op den rugghe ghecloeft ende alsoe die longen daer mede in gheduwet ende hadde die wonde open ghehouwen tote dat si wel ende volcomeliic ghesuvert hadde gheweest. GALIENUS seit waer oec jement die vraghen woude hoe enich mochte leven sonder longen. Daer op antwoerde ic datter een deel vander longhene datter
19 r 2 binnen bleef es ghewassen ende
27 v 2 heeft ontfaen voedinghe van natueren dat ander deel vander longhen es weder ghewassen bider hulpen van natueren dat lichteliic ghesciet in die moruwe leden. Ende om dies willen dat die longhen es soe bider herten die fontein es der natuerliker hitten daer alle die leden ende den gheheelen lichaem mede wort ghevoet.

[1]) ,GALIENUS seit' is hier misplaatst en ontbreekt in Ms. Harl. Het is SCELLINCK, die spreekt.

[Vanden wonden in die borst of inden rugghebeen].

WONDEN [IN] DIE BORST.

Voert an die wonden die in die borst vallen of inden rugge of elre die al doer gaen die salmen aldus cureren. GALIENUS seit ghi sult u hoeden van medecine die bloet doen stelpen want alsoe als die vroe meesters van syencien [1] segghen blivet bloet binnen ende keeret weder ter herten het soude den mensche doen sterven. GALIENUS seit maer men sal legghen medecinen die trecken ende ghi sult u oec hoeden van medecinen die weyken soe dat inden gront vander wonden geen verscheit en vergadere. Want aldus ghedane wonden siin herde quaet te suveren ende te mondificeren om des wille dat haer gront es diepe ende heimeliic. Ende daer om seit GALIENUS datmen in die wonde vander longhene of dyafracma of in siphac moet men alle weghe studeren soemen meest mach om te doen verdroghene of met plaesteren buijten gheleit of met drancke.
28 r 1 Ende es dat sake dat ghi niet en hebt medecinen actractiven soe suldi daer op legghen cathoen die drinct ende suvert

[1] l. sciencie

19 v 1 die verscheit die uter wonden loept. Die wieken die ghy daer in steken sult sullen siin met groten hoofden soe datmen se niet en verliese in die wonden maer dat die hoofden buijten bliven. Want scoten sy daer in ende si daer in bleven die wonde soude binnen verrotten. Ende beveelt den sieken dat hi op die wonden slape [1] soe datter geen quaet in en blive. Waer oec dat sake datmense moste wasschen soe seldi sieden seem met water ende daer mede sel dise wasschen. Ende hoet u als ghise wilt mondificeren van starken medicinen als flos eris [spaens groen coperose] ende viterolum of dier ghelike want die sieke souder af sterven. Ende als ghi niet en siit versekert van den bloede of vanden quaden drecke dat inden gront van der wonde is vergadert ende niet can gheruijmen noch werden ghemondificeert [noch ghezuveren] soe seldi hem doen drincken wiin of reghenwater daer in ghesoden sal siin terra siggillata of sumac balaustia ende spiden[2] ende dies ghelike. Aldus ghedane medecinen siin harde orberliic in wonden die al doer gaen want si heelense ende con-

[1] nl. op de zieke zijde.
[2] psidie

28 r 2 soliderense van binnen. Wildise oec heelen ende mondiferense van binnen met drancke soe suldi nemen diapenydum ende diadragantum met water daer in ghesoden sal siin liqerritie [1] ijsope rosinen ende dies ghelike. Eest oec bi alsoe dat dusdanighe wonden langhe staen son-
19 v 2 der ghenesen soe wordent fistelen. Ende dat seit albucasim dat dese herde qualiic ende selden ghenesen daer om seldi u haesten ende seer eernstich wesen aldus ghedaen wonden te cuerreren ende te ghenesen.

Capm. xvi vanden wonden [in den buuc] daer die darmen uut gaen hoemen doen sal.

WONDEN DER DERMEN.

Avicenna seit dat daer iiii dinghen toe behoeren. Dat jerste is datmen die darme weder in doen sal [in den lichaem]. Dander is dat men die wonden naijen sal. Dat derde is datmen daer op legghen sal medecinen die orberlic siin als medecinen incarnativen. Dat vierde es datmen sal neersteliic verhoeden dat gheen van den edelen leden en swellen dat is dat bloet binnen den lichaem niet en runne. Daer om seg ic corteliic waerdi ghereet inder ieghenwoerdicheit eer die dar-

[1] l. liquiritia

men worden verandert van
der lucht ghi soutse lichte-
liic weder in doen sonder pine
maer siin si verandert vander
28 v 1 lucht soe moet di verdriven die
wint die daer in vergadert es
om des couts wille vander lucht
of ghi moet die wonde widen
maer het dinct mij beter dat-
men den wint verdrive op dat
ment doen mach. Ghi sult
nemen zee sponghen ende net-
tense in werm water ende leg-
ghense [so] op die darmen ende
men doe dat met ouden wine
dat es beter dant water want
het conferteert die darmen.
Ende als die darmen siin ont-
swollen soe doet mense weder
20 r 1 in den lichaem het ghevalt dic-
ke dat weder cout es ende dat
men den wint aldus niet ver-
driven en can dan sal men doen
als GALIENUS leert ende ander
goede gheproefde meesters als
halij almansor ende seit dat
men den sieken leiden sal in die
stove ende op houden metten
handen ende met den voeten
soe dat dien rugghe uutwaert
buijghe ende den buijc inwaert
ende aldus salmen keeren ende
weinden soe selen die darme
lichteliic weder in gaen. Ende
en canmen se aldus niet weder
in ghedoen soe moetmen die
wonde aldus meerderen en-
de widen met aldus danighen
instrument dat aldus ghe-
maect es. Ende es dat sake dat
sirbus met den darmen uut
coemt alle datter swart of groen
es salmen af sinden want bleeft
daer in het soude verrotten
altemale. IPOCRAS seit quaem
sirbus metten darmen uut het
souder verrotten haesteliic al
28 v 2 waert onlanghe uut daer om
[salmen] sirbus binden met
enen drade van siden met alle
sinen aderen suldiit gaderen
ende bindent metten drade
ende snident af op dat dat
[uterste] sirbus dat es dat smeer
uuter wonden hanct. Ende en
deediit aldus niet soe soude dat
lichaem altemael binnen ver-
rotten om dat bloet datter in
soude gloyen [1]. Als dit al ghe-
20 r 2 daen es soe suldi die wonde toe
te nayen. GALIENUS seit int
boec van ingenio [sanitatis] dat
men sal naijen te gader my-
rach ende siphac want mirach
heeft veel pesen ende daer om-
me vergaderet node maer alst
alsomet siphac te gader ghe-
naijt es soe vergaderet vollijc
ende gheneest teer. Daer na
suldi daer op leggen mede-
cinen incaernatijfen die deen
metten anderen doen con-
glutineren ende die sieke sal
ligghen averrecht op sinen
rugge soe dat hi ligghe crom

[1] vloeyen

ende den buiic in volle-
ghen [1]. Ghi sult oec mer-
ken dat alle die wonden van-
den buiicke die opwaert siin.
Soen sen [2] sieken doen neder-
waert hanghen die beene aent
hooft. Ende es die wonde ne-
derwaert soe seldij den sieken
legghen opwaert metten voeten
Waer oec die wonde in die
rechter side soe seldien doen
leggen op die slincker side.
Ende waer oec die wonde in die
slincker side soe sal hi ligghen
op die rechter side. Aldus sal-
men doen om dieswille dat die
29r1 darmen niet en scieten ter
wonden waert. Die sieke sal
hem oec hoeden van spise die
wint maken inden lichaem ende
sal siin suptiile dijeten. Waer
oec dat sake dat enich vanden
darmen worde ghewont soe
ghebieden die oude meesteren
datmen settet een cliisterie met
wermen roden wine want dat
en salse niet laten verrotten
ende sal verdriven die weedom
20v1 ende versachten ende segghen
sy voert in haren boeken worde
enich van den groten dar-
men ghewont die souden lichte-
liker ghenesen dan die cleene
maer die cleene daer die ghe-
heeten es jenuum die en sal niet
ghenesen als hi ghewont es.

[1] gheboghen
[2] so suldi die

Ende dat segghen die meeste-
ren dat es om dat hi veel aderen
ende arterien heeft. Ende om-
dat hi es suptiil om dies wille
dat hi legghet alder naest der
lever. Nu wil ic u segghen die
manieren vanden darmen die
ghewont siin op dat si niet te
seer ghewont en siin dat ghise
sult naijen met eender cleender
naelden met enen syden draet.
Ende dan suldise weder inden
lichaem doen ende sult die
einden van den drade buijten
laten vander wonden. Ende en
laet die wonde buijten niet toe
sluijten toot aender stont dat
die wonde vanden darme si
ghenesen. Ghi sult oec legghen
29r2 op die wonde vanden darme
medecinen incarnativen op dat
ment ghedoen can. Albucasus
seit dat sulke meesters van
expermenten hebben gheseit
als die darmen siin ghewont
soe salmen nemen mijeren met
groten hoefden ende men sal
vergaderen die lippen vanden
wonden tsamen ende legghen
die mieren daer op die eene
neven dander tot int eijnde
vander wonden tot dat die
wonde toe ghesloten si metten
hoofden vanden mijeren. Daer
na suldi die darme inden li-
20v2 chaem doen ende die wonde
buijten toe naijen die hoofden
vanden mieren bliven aen die

darme gheknoept tot dat die wonde vanden darme al si ghenesen. Ende den sieken niet en mach ghescien noch [1] deeren. Ende die expermenterers segghen dat die manier es goet ende seker. ALBUCASUS seit oec waer dat sake dat enich vanden cleinen darmen worde ghewont zeere het en baet konst noch list want hi en soude niet ghenesen watmen hem dede [2].

Camp. xvii vander anthonomie [van den buycke ende] van den darmen.

Lieve kinder nu hebdi ghehoert hoemen die darme die uut den lichaem siin weder in doen sal ende watmen doen sal den darmen die ghewont siin. Nu wil ic u leeren vander anthonomie vanden buijke ende vanden darmen. Ende den
29v 1 buiic heet vulgo ende es ghemaect buiiten [van den velle] ende binnen van dunnen lijesen Ende die heet GALIENUS AMONICA na desen liesen siin . ii . lacerten die besachtich [3] siin ende dunne als liesen ende siin soe ghevoecht deen metten anderen dat mense niet ghesceijen can. Ende daer om alle die

[1] ghene
[2] wat mer toe dede
[3] peesachtigh

meesters van anthonomien tuijghen dat een lacerte es ende niet twee want sii siin alte dunne. Na desen siinder [noch] twee vleeschachtig die comen vander borst dalende tot beneden aenden [1] ghemachte. Ende alle dese vergaderen te gader ende worden ghevoecht deen met den anderen. Ende alle dese conpositien siin gheheeten mijrach. Ende daer coemt pito-
21 r 1 neum ende heet syphac ende alle dit omgaet den buijc ende heeft gheen bloet want het es besachtich [2]. Nu seldi weten dat inden buyc siin sesterhande darmen. Die eerste es gheheeten jntestinum duodenum ende daer om es hi gheheeten duodenum om dat hi lanc es .xii . dumen vanden ghemeenen die hi es [3]. Ende oec heet menne die overste poerte vander maghen ende es deerste vanden smalen darmen. Die ander es gheheten jenunum intestinum omdat hi alle weghe yedel es want men en vinter niet in. Ende es oec van den smalen darmen doch es hi grover dan duodenum ende cleinder ende smaelder dan die ghene die daer na volcht. Die iiide es gheheeten orobus dat en es

[1] boven 't
[2] peesachtich
[3] des gheens des hi is

anders niet dan een sac ende
es een vanden groten darmen.
Die vierde die hier na volcht es
29 v 2 gheheeten ylion ende es vander
alder smaelsten darmen ende
die alder meest leget ghewon-
den ende weder wonden ende
die siin gheheeten in dietsche
ghecronkelde darmen. Ende
daer om siin sij gheheeten ylion
om dat si keeren ende weinden
deen jeghen den anderen ende
maken confucen. Ende daer
om die ghewont siin in die
darmen die en moghen niet
ghenesen. Die viifte es ghehee-
ten colon omdat al dat in hem
coemt wort alder volchxt uut
gheseghen ende wel haesteliic
ghedeijlt.[1] Die seste ende die
leste es gheheeten longaon ofte
21 r 2 anus ende oec heet men intes-
tinum rectum ende dese twee
leste siin vanden 2 meesten.
Daer om suldi weten als con-
stantinus seijt in pantegni
dat onser darmen siin . vi .
drie die overste ende drie die
onderste. Drie grove ende drie
cleene smale. Ende als die
smale ghewont siin soe siin sij
quaet te ghenesen. Ende die
grove machmen wel ghenesen
in sulker manieren als ghi
voren ghehoert hebt.

[1] alre volichst uut gheseghen ende vele haesteliker dan uut ylion.

Capm. 18 vanden ghescutte van doerne ende van die ghelike.

Alsoe als die ghedaente siin
menegherhande vanden
ghescutten alsoe menegherhan-
de es die manijere uut te trec-
ken want som siin sij ghebaert
dat is met wederhaken. Ende
som hebbense langhe stelen
30 r 1 ende som cort som ront ende
som verhoect. Nu seldi weten
dat sy som vallen in pesen oft
in vlees of in been ende sulken
tiit gaen si al doer inden gront
vanden lichame ende sulken
tiit en gaense niet doere. Oec
suldi dat weten dat alsi al doer
gaen ende die raken enich
vanden edelen leden als die
hersenen of dat herte of die
lever of die longene of die
maghe of enich lit dat die doot
beteekent soe seldiit laten uut[1]
trecken. Eest oec dat sake dat
ghi gheen dode teyken en siet
dan suldi u aensicht daer toe
keeren behendeliic want die
sieke sal lichteliic ghenesen.
21 v 1 Ende laet ghiit daer in steken
die sieke sal sterven. Nu wilic
u scriven die teekene daer ghi
mede sult bekennen alst qua-
reel ghevalt in die hersene.
Heeft die sieke hooft sweer
ende swimelinghe[2] ende siin

[1] u l. uw
[2] swindelnesse

oghen worden root ende siin
aensicht al ontsteken ende hi
verliest alle siin verstandenisse
ende keert ter kelen bitter co-
leren. Ende bi aventueren vloyt
hen tbloet ter nosen ende ten
oren uut ende hem ontvalt siin
sprake ende verliest siin stem-
me. Ende die verscheit die uu-
ter wonde vloyt es also moru [1]
als pap. Alsmen dese teeken
siet soe eest harde sorgheliic
ende zeer tonsiene nochtan en
eest niet alte male te onthopen
want men heefter menich langhe
sien leven die de careelen [2]
int hooft waren ghedronghen.
30 r 2 Ende ic selven enen besach te
geneven op die zee die miin
ghebuer was diet langhen tiit
hadde ghedraghen in siin hooft
ende was vroem ende wel be-
dect. Ende siin meester hadde
hem den scacht uut ghetoghen
ende tyser was hem in siin
hersen bleven. Ende hi was
ghescoten op die zee uut eender
gheleijen onder tbeckeneel int
voerhoeft. Nu suldi bekennen
die teeken alst ghescut valt
int herte soe es die wonde inde
slincker side onder die mamme
ende die sieke voelt careel [3]
roeren ende waghen om die be-
roerenisse vander herten. Ende

[1] wit
[2] quarelen
[3] tquareel

uut der wonden sal vloyen
swart bloet ende uuterste leden
21 v 2 selen sweeten cout sweet ende
hi sal siin onmachtich [1]. Ende
als ghi dese teeken siet soe vliet
van hem want die doot es hem
bij. Als quareel valt in die
longere soe vloijt daer uut
scuijmachtich bloet. Ende den
sieken verandert siin varuwe
ende siin adem es hoghe ende
groffeliic ende sweet ende be-
gheert die coude lucht. Ende
alst tcareel valt in dyafragma
dat es in die liese vander borst
soe es die wonde buijten den
cleenen corten ribben ende dan
ademt hi met groter pinen
30 v 1 ende sweet sterkeliic ende ver-
heft beyde die scuederen. Alst
tcareel valt in die maghe soe
coemt die spijse uut al rau met
den careele. Valt hi oec inde
buijc in zirbus ende inden
stront of enich vanden darmen [2]
als int capittel voerseit es dat
es zeer tonsiene. Valt hi oec in
die blase ende coemter yet uute
soe en mach hi niet ghenesen.
Die ander leden als dien hals
die scuederen die storte dat
rugghebeen die darmen die
dijen die been die scenkelen
ende dier ghelike ghenesen alre-
meest. Die maniere van ghe-

[1] in onghemacht vallen
[2] so comter uut mes ende sirbus of een ghescoerde darm

scutten uut te treckene es niet
een dinc dat [men] volcomeliic
can begripen want die meeste-
ren alle daghe met suptiilheden[1]
maken ende vinden [nuwe]
instermenten [ende vinden nu-
wen manieren] quareelen mede
uut te doene. Nu die eene
maniere nu die ander. Ic wil
nochtan setten enighe manier
waer bij die onbehendighe sur-
gienen moghen enighe maniere
22r1 vercrighen daer si hem mede
mogen helpen als si comen
daert noot es om uut te doene.
Ende daer om segic dat siin . ii .
manieren van ghescutte om
uut te doene trecken. Of men
moet uut trecken ter selver
stat daert in quam of op dander
side jeghen daert in quam.
Ende als men uut trecken moet
ter selver stat daert in quam
ende het quaet is uut te trec-
ken soe moet men daer soe
lange in laten tot dat tijser dat
vlees verrotte ende dan salmen
lichteliic uut doen. Ende eest
int been vanden dien ende en
30v2 canment niet uut ghedoen soe
salment oec laten ende alle
daghe suverliic roeren ende
waghen al treckende. Ende en
wilt aldus niet uut gaen soe
salmen dat been al omme ende
omme dat ijser daer boven[2] met

[1] met hare behendicheit
[2] tbeen doir bore

enen suverliken boerken[1] als
met eenre elsen of dies ghelike
tot aen der stont dat quareel
bereit sy lichteliic uut te doene
als dat gat ghewiit es. Miin raet
es soe waer een ghescut ghesco-
ten es in des menschen live ende
welker neven es ende in wat
lede dat steect suldi u pinen
met alder behendicheit die ghi
vinden moecht met tanghen
ende met anderen instrumenten
suldiit uut trecken soe ghi alder
lichteliixs moecht ende suver-
liicst. Hout dat jser int been
vast ende es dat hout uten jser
soe seldi nemen een foret dat
ghewronghen es als die wiin
22r2 tappers[2] hebben ende dat sal
[ghewronghen ende] welgetim-
pert siin van stale. Ende het
sal siin alsoe grof dat niet en
sal gaen ten gronde vanden
yser ende dat foret salmen
steken int huijs vanden ijser
ende dan suldiit in draijen
gheliic of ghiit wout doer boren.
31r1 Ende alst niet diep en can in
comen soe suldij dat foret uut
trecken met crachte. Ende dat
foret sal houden harde vaste.
Ende eest dat sake dat tijser
heeft wederhaken soe suldi die
tanghe in steken ende gripen al-
soe ghi alder wiiseliixst moecht
ende gripen metter tanghen die

[1] boirkine
[2] copers haer tonnen mede boren

wederhaken vanden ijser wiseliic [ende dwinget die wederhaken metten quareel zuverlic metten tanghen]. Ende en can men des niet ghedoen soe salmen nemen piipkens van copere of van ysere. Ende en canmen die niet ghehebben soe salmen nemen gansen piipen ende steken die in die weder haken ende dan griipse metten tangen ende dwinghetse te gader ende trecse al te gader uut metten jser suverliic ende met behendicheiden ende roeret tijser [1] harwaert ende darwaert soe langhe dat been daert tijser in steect widet. Ende die wonde vanden vleesche salmen laten verrotten al om ende om dat ijser. Ende ghi sult u hoeden met dat ghi dat ijser roert dat ghiit niet en breect int been. Ende ghij sult u oec hoeden dat ghi niet en quets met snidene al om dat ijser die pesen ende die aderen ende die corden ende die arterien ende sult soeken alle die behendicheit
22 v 1 die ghi vinden moecht dat ijser mede uut te trecken uut wat
31 r 2 leden dat het si. Es oec een ghescut in die hersenen of in die liese of int hersenbecken alleene opdat hem die sterke teeken niet en togen die voerseit siin soe en suldi u niet

[1] quareel

onthopen. Ende alst ghescut uut es ghetoghen op dat die sieke die macht heeft soe seldi u pijnen die wonde te cureren met der cueren vanden hoeft wonden die voerscreven siin. Al hebbe ic ghescreven alst ghescut in die hersen is ende in die liesen men dat uut sal trecken dat en es miin raet niet wat datmen scriift of leert. Want ic hebber voetstaens sien sterven alsoe scier alsdat ijser uut was maer ic rade bet datment der in laet ende men trecke dat hout uut of men saghet af soe men suptijlste mach naest den vleesche ende laet der natueren gebaren [ende gode] dat es miin raet. Waer oec tghescut inde borst of inden rugghe soe salmen cuereren alsoe alst int capittel es gescreven vanden wonden die indie borst doergaen tot inden gront. Ende vallet oec in die darmen soe seldiit cuereren alsoet int capittel es ghescreven vanden wonden inden buiic ende in die darmen. Waer oec dat ghescut gheveniint waer dat suldi bekennen met desen
31 v 1 teekene. Dat es dat dat vleesch al om swart es ende [1] bleec ende al verstorven ende verandert siin varuwe. Ende dan

[1] of

22v2 moeti al dat vleesch dat be-
grepen es metten fenine of
snijden toten gronde. Ende
daer na cuereren die wonde met
medecinen die daer orberliic
toe siin. Nu wil ic u scriven
hoe ghedaen dat die tanghe
sullen siin daer mede datmen
tghescut uut doen sal. Die tan-
ghe siin ghescepen voren als
[die] bec van enen vogel [die
langhe becken hebben] ende
voren ghemaect als een saghe
met tanghen [1] die sullen siin
ghemaect van finen stale ende
wel ghetempert alsoet tijser
heeft begrepen alsoe dat hem
niet en ontga. Ende daer moeter
veel siin ende menigherhande
som clein som groot ende som
middelbaer na dat die ghescut-
ten siin clein of groot ende die
wonde wiit es of nauwe. Nu
willic u scriven int einde van
desen capittel een experment
dat mij zeer goed dunct want
het es met gode onsen heere
die alle dinc machtich [is]. Als
ghi coemt daer die sieke es
ende ghi dat ijser uut wilt
trecken soe suldi vallen op u
knijen ende segghen . iii . pater
noster ende iii ave maria. Ende
als die gheseit siin soe seldi ne-
men dat yser met beiden han-
31v2 den ende segghen noch Nicode-
mus extraxit clavos ex manibus
et pedibus domini nostri jhesu
christi. Sic trahatur sagitta ista
de corpore huius pacientis. In
nomine patris et filij et spiritus
sancti amen. et statim per vir-
tutem dey exibit.

[1] tanden

Van doren of splinteren uut te trekken.

23r1 Doren ende splinteren ende
al sulke dinghen die den men-
sche int liif steken mach men
uijt doen met plaesteren ende
met medecinen die uyt reckende
siin. Neemt armoniacum ende
menct met zeeme ende legt
daer op. Item cepe narcisci dats
een maniere van aiuyne dat
ghestoten met zeeme ende daer
op gheleit. Item die wortel van
ryede ghestoten ende met zeer
ghemenct ende daer op ghe-
leyt. Die alle dese medecine
mengede te gader ende daer
op leide si souden sterkeliic
trecken ende werken. Avicen-
na seit dat een ghevilt vorsch
daerop gheleit trect wonderlike
zeer of die den vorsch stiete te
pulver ontween ende leiden
daer op. Ende alsoe doet den
creeft ghestoten. Item thooft
van den laceerten alst of ghe-
32r1 sneden is met langher hoel-
wortel ende wortel van riede
ende aijuun te gader ghe-
stoeten ende daer op ghelijt

[1] l. zeeme

trect wonderlike zeer. Ende
macer seit dat riet arundo met
smeere daar op gheleit dat
trect wonderlike zeer doren en-
de splinteren uut op dat si niet
te vast en steken. Item ghescut
ende aldat int liif steect trect
uut bladeren beeten ende dipta-
mus te gader ghemenct. Ende
macer seit dat aristologie ro-
tundum ghestoten ende daer
op gheleit trect uuiit alle dinc.
Ende hi seit dat die wortel
23 r 2 van eraca[1] dats vanden witten
peper dat in der lieden hove[2]
wast [als ander wermoes] dat
ghesoden ende daer op gheleit
trect die beene uut die verrot
siin. Ic segghe u oec dat spolium
serpentum dat es der slanghe
sluiif ghestoeten met swinen
smeere ende daer op gheleit doet
tselve dat alle die ander doen.
Item een plaester appostoli-
cum dat na siin recht ghe-
maect es na de resepte vanden
antidotarius es sonderlinghe
goet quareele uuiit te treckene
ende alle dinc dat int liif steect.

Capm. [18]. van allen ulceren int gemeen ende hoemense bekennen sal.

Het tuijghet GALIENUS ende
AVICENNA dat alle die
ulceren werden gegenereert van
wonden ende vanden apposte-
men die qualiic verwaert siin
ende die siin ghecorrumpeert
ende sij comen oec van puiisten
32 r 2 want alsoe ic gheseit hebbe
wanneer dat die wonden ghe-
ven meer quaets dan si gheven
souden met rechte dan salmen
se heeten ulcus. AVICENNA seit
dat geen dinc in die wonde of
apposteme maken pus dan[1]
die spise daer die sieke of soude
ontfaen [die] voedinghe dat
wert ghetoghen daer toe ende
wert ghecorrumpeert om die
crancheit van den leden daer
die wonden in siin of om die
salven of om die plaesteren die
doent mollificeren ende dat
het versachten met haerre gro-
ter verscheit ende vetheit. Avi-
cenna seit oec dat pus dat
suptiil es ende dunne dat ghe-
heeten es virus ende dat dic is
ende grof dat es gheheeten sor-
dicies of sanies ende es gheron-
23 v 1 nen quaet ende es een luttel
swartachtich of het es als hef-
fen Virus waert ghegenereert
van subtilen humoren ende van
verschen ende van heeten.
Ende sordicies ghegenereert
van groven humoren ende hadt
te doene te mo[n]dificeeren als
virus. Ghi sult oec weten dat
men alle fistelen ende kankeren
mogen heeten ulcus. Maer ulcus

[1] eruca
[2] tune

[1] omdat

en es niet fistula of cancker
32 v 1 want fistel of canker siin quader te regeeren of te cuereren dan ulcera. Ende daerom en wil ic anders in dit capittel niet spreken ende scriven dan van ulceren die niet en siin gheliic den fistelen ende den canckeren. AVICENNA seit dat die ulceren siin openbaer of si siin verborgen diep ende hol. Ende vanden ghenen die diep siin ende hol ende haer vleesch al om ende om verherd es salmen noemen fistula. Want het es een pipe die doer dat lit gaet. Het siin oec alsulke ulceren die reijn siin van quaden ende sulc onreijn van quaden. Want in hem es veel ontallichs humoren ende verscheit al en siin si niet quaet. Die ulceren die openbaer siin dat siin die niet diep en siin die en behoeven anders niet dan datmense consolidere met medecinen die niet te sterc en siin mer ulceren die niet te diep[1] en siin behoeven datmense doet vullen met vleesche met medecinen die vleesch doen wassen. Ghi sult oec weten ende des gheloeven dat galienus seit dat gheen vleesch en mach wassen dan van bloede [allene] dat alle die leden doergaet ende goede voedinghe te maken.

23 v 2 Daer om suldi voer alle dinc die complexie vanden leden diermen vleisch in moet doen wassen ende die complexie vanden lichaem verhoeden. Ghi
32 v 2 sult doen eten lichte spijse die lichteliic doet veranderen die maghe ende maken goede digestien. Ende daer na seldi werken met medecinen die zeer droeghen ende mondificeren. GALIENUS seit hoe dat ulcus meere ende dieper es soe hi dan behoeft sterker medecinen om te verdroeghen om des wille dat daer veel bloets invloyt nochtan seldij u hoeden van medecinen die alte heet siin om des wille dat dat suptiil niet en wert gheconsolideert ende dat grove niet hert en wert. Ende hoet u dat die stat dat[1] ulcus [op] staet U niet en bedrieghe dat vijrus inden gront niet en scuijle. Ende ghi weet wel daer voer daer af ghenoech hebben gheseit int capittel vanden [wonden]. Noch [tan] willic u een luttel daer af vertrecken ende toe doen want hier ist te doene. In de ulceren die diep siin daer virus in scuijlt tot inden gront suldi alsoe legghen dat die mont vander wonden han[g]t nederwaert ende den gront opwaert

[1] die diep

[1] dair

soe sal die virus te lichteliker
uut vloijen. Ende en canmen
des niet ghedoen dan salment
clieven tot inden gront vander
wortelen soe dat daer niet in
en blive dan den sack daer virus
in mach scuijlen. Dan suldi
33 r 1 beginnen binnen [1] op den mont
vanden ulcus. Ende voert vin-
di [2] toten gronden alsoe verre
als het ontdect es al hadt ghe-
weest contrarieert doent ont-
dect ende ghecloven was. Es
oec dat sake dat mens niet
24 r 1 clieven en mach dan moet-
mense wassen binnen met sy-
rurgyen [3] of met clistorien.
Ende die medecinen daermen
mede wassen sal sal siin seem
ghemenct met wine ende met
loeghen ghemaect met water
van asschen van wiingaerde of
met loeghen ghemaect van
weede asschen ende dit wassen
is herde sterck soe dat die ul-
ceren die niet herde onreijn en
siin noch herde veel vijrus en
geven en consten niet ghe-
doeghen. Mer die ghene die
seer vloijen van quaden die eest
orberliic. Ende zee water of
ghesouten water daer sout
in gesoden waer want het ver-
droecht seer ende doet ghene-
sen. Waer oec veel vijrus daer
in soe suldiit wasschen met
water daer in ghesoden sal siin
aluijn want het es utermaten
goet ende het wascht wel ende
mondificeert ende droecht. En-
de is repercussiif ende verbiedt
dat geen humoren daer toe en
trecken. Ende avicenna seit
dat alle deze wassinghe deeren
den ulceren op datter mede
is apposteme. Daer na alse
wel siin ghewassen soe seldi
wieken metter medecine die
vleesch doet wassen ende daer
in steken. Ic segge u dat voer-
waer dat die ulceren die diep
siin ende hol ende daer geen
33 r 2 medecine in en can comen toten
gronde diet vleesch doen was-
sen si en siin vloijende ende
wassende ende men gietse in
toten gronde met cliisterien of
met wieken. Ende oec gheval-
let in sulke ulceren dat mede-
cinen die vlees doen wassen
moeten siin viscoijs liimachtich
soe dat si cleven ende sulc siin
dunne. Ende ghi sult u hoeden
dat gi geen medecine en sult
24 r 2 orbaren die vleesch doen wassen
tot aender stont dat ghi se wel
hebt ghemondificeert die ul-
ceren ende ghi hebt ghetoghen
die voedinghe toten leden daer
ulcus is op dat die voedinghe
ghemindert es int lit in wat
leden dat is. Ende waer dat het
es als dat ulcus es ghemondifi-

[1] te verbinden
[2] binden
[3] cycainghe l. syringen

ceert ende ghesuvert suldi u
hoeden van sterker medecinen
die mondificeren. Ghi selt oec
merken vroedeliic die comple-
xie vanden leden die ghewont
siin of daer ulcus in is ende
die complexie van alle den li-
chaem als ic dicwiil eer [1] hebbe
geseit. Ghi sult oec conside-
reren of daer ulcus is ghecon-
glutineert wael ende volcome-
liic. Ende dat suldi weten of
daer luttel quaets uut coemt.
Ende quaet dat goet is dats
wit ende licht ende effen noch
te dicke noch te dunne ende
dan gheneset sekerliic op dat
33v 1 niet en sciint [2]. Ende ic sal u
noch scriven vanden quaden dat
uut den wonden gaet int capit-
tel vanden fistelen na dat u te
doen es. GALIENUS seit dat die
menschen die vlusch ghenesen
van ulceren siin van goeder
complexien ende haer bloet es
goet ende si en hebben geen
overtollich verscheit. Ende alle
die ghene die overtollich ver-
scheit hebben ende overtollich
droecheit haer ulceren ghene-
sen node. Al is dat sake dat der
kinder lichaem siin versch ende
ontfaen vulken [3] ulceren ende
quade zeere dan oude lieden
ulceren en moghen niet ghene-

[1] elre
[2] stinct
[3] vollike

sen. Ende daerom dat si luttel
goets bloets hebben dat goed is.
Ende der kinder verscheit is
natuerliic. Ende ic spreec van-
der onghenatuerder verscheit.
Ende daer om siin die ghene
diet water hebben quaet te
ghenesen want haer verscheit
is overtallich ende vremde.
24 v 1 Ende die ulceren vanden wiven
die kinder draghen siin oec
quaet te genesen. Ende alle
vrouwen die gheen menstrum
en hebben tot haren tiden. Nu
wil ic u leeren kennen die beste
uuijtvercorenste medecine ende
die gheproefde diet vlees doen
wassen in die diepe wonden
ende ulceren doen vollen van
goeden vleessche. Ende dat
siin dese die ic u noemen sal.
Dats sarcolle sentaura plum-
bum ustum antijnamum [1] com-
33v 2 bustum limatura [ferri] com-
busta vel cupra dat is dat ghe-
wiist [2] is van ısere of van copre
stof meel van der molen ende
liim van vissche. Mer ic rade
u lieve kinder dat ghi u hoet
van medecinen die vlees doen
wasschen datse niet en siin alte
corosiif want si souden vleesch
doen smelten ende souden ma-
ken verscheit dat die onghe-
leerde surginen souden wanen
dat virus waer. Ende daer om

[1] l. antimonium
[2] gevilt

souden si daer noch sterker
medecinen toe doen die noch
seerder souden mondificeren
ende dat soude die ulceren al-
te mael bederven. Ende dat
seldi bekennen met desen tee-
ken dat dese verscheit coemt
van sterker medecinen. Dat is
als die ulceren worden soe lanc
soe dieper ende wider ende
holre ende heet ende root. Ende
die verscheit die daer uut vloijt
is [dunne ende] rootachtich en-
de coemt vanden vleesche dat
smelt om die stercheit vanden
medecinen ende siint sonder-
linghe als die sieke is cranc van
der medecinen die vleesch doen
wassen soe suldi die medecine
minderen die mondificeren. Die
ulceren die veel virus geven die
hebben te doene datmen eerst-
werven medecinen sal open-
24 v 2 baren die droeghen ende mon-
dificeren virus. Ende als virus
ghemondificeert is dan seldi
legghen die vleesch doen was-
34 r 1 sen. Ende ist dat sake dat virus
niet en mindert ende die ul-
ceren werden hoe lanc hoe ver-
scher dan suldi weten dat die
medecinen niet en siin droeghe
ghenoech tot des lichaems be-
hoef. Ende daerom salmen
pinen den lichaem te confer-
teren. Ende dan suldi u pinen
te mondificeren als met zeeme
ende medecinen die stiptich
siin dat is die stelpen als ba-
laustie ende aluijn. Waer oec
dat sake dat ulcus waer soe zeer
verdroecht dan suldi minderen
die cracht vander medecinen
die droeghen ende mondifij-
ceren ende stempense. Ic seg u
dat voerwaer soe wie dat die
canum [1] niet en verstaet noch
en weet noch en can wat dat
hi doet dat es quaet te aven-
tueren. Ende die medecinen
verdroghen die ulceren die veel
virus hebben. Dat siin balaustie
galle psidra die scorse vanden
boemen die wieroc gheeft liter-
girum die bloem vanden roden
olien dat men heet in latijn
papaver rubium ende garsten
meel ende wasset met zeewater
ende met water daer aluijn in
ghesoden is dat es herde goet
virus mede te verdroeghen.
Ende conponeerten [2] medecine
es wonderlike goet en sonder-
linghe der pesen siin die salve
die herde zeer prisen avicenna
ende almansor. Ende eest dat
ghi sult nemen litergirum ghe-
pulvert ende ghemenct met
34 r 2 olie rosarum ende met wiin
edic sal sonderlinghe menghen
ende incoporerent soe langhe
dattet beghint te dicken ende
wit te werden ende dan men-
ghet antimonium ustum dat

[1] occazioen
[2] compositen

es ghebernt coper calc cumi-
25 r 1 num dats ghebernt vitrolum
blau steen [1] pieringhe galnoten
sanguis draconis aluijn cadu-
nie argenti dats mine van
silver van elken alsoe veel als
dat sestendeel vander salven
ende dat salmen al pulverseren
ende werpent inden mortier
ende vergaderent al te samen
ende maken daerof salve. AVI-
CENNA seit dat plaesteren ghe-
maect van notelteeren [2] bla-
deren groen ghestoten ende
daer op gheleit. Of vanden groe-
nen noten alsoe al si siin of
vanden scorsen ghestoten ende
in wiin ghesoden is herde
goet het verdroecht ende ver-
verscht sonder enich deeren.
Onrein wonden ende ulceren
die veel quaets geven die moet
men met medecinen die sterc
siin eerst werven mondificeren
ende suveren tot aen der stont
dat die onrein drec die quaet siin
al ghemondificeert ende ghesu-
vert siin. Daer na suldij allenc-
ken u medecinen versachten
dat si niet en sullen siin alsoe
bitende sterck. Ende als si wel
siin ghesuvert ende ghereinicht
dan suldi werken met mede-
cinen die vleesch doen wassen.
Nu wil ic u scriven die mede-
cinen die die onrein ulceren

[1] balaustrum
[2] note boom

mondificeren ende suveren. Dat
34 v 1 is jrios met seem ende meel
van vitsen orobi oec met zeem.
Ende aristologie met zeem ende
met wijn edic. Ende vanden
campointen [1] is wonderlike
goet ungentum viridi ALMANSO-
RIS want het verdrijft quaet
vleesch ende corrodeert ende
dat salmen doen eerstwerven.
Nem flos eris dat es spaens groen
ende seem van elken een ʒ dit
seldi te gader menghen ende
orberen want het es een sonder-
25 r 2 linghe medecine die versach-
ten. Hi sal nemen .ii.ʒ. zeems
ende .i.ʒ. spaens groen. Item
een ander salve die sonder-
linghe goet is. Neemt droesene
van heffen olie rosarum wiin
edic zeem van elken .j.ʒ. viridi
eris .iii.ʒ. al dit salmen te gader
menghen ende maken daer
af salve want si is herde goet.
Ghi sult weten dat aristologie
longa orberliker is in ulceren
dan rotonda want die langhe
suvert ende mondificeert bet
dan die ronde. Mer die ronde
es beter in wonden dan die
lange. Nu suldi weten dat sulc
ulceren siin die hem selven
eten ende coroderen ende dan
moetmen alte mael ende oec
tlit daer ulcus in es met ven-
tosen of met echelen die men
daer op sal setten ende dit

[1] compositen

salmen verstaen te cuereren dat niet quader en worde want het ghesciet somtiit dattet tlit soe wort ghecorrodeert al om ende om datment moet of sniden om den lichaem mede mede te behouden. Ghi sult
34 v 2 oec weten dat sulke ulceren siin die corroderen sonder verrotten. Ende sulc corroderen ende verotten. Ende daerom moet gi besceedeliic merken welc die een of die ander siin eer ghi onderstaet die cuere. Ende die medecinen die orberliic siin den ulceren die corroderen sonder rotten. Dat is datmense sal doen baijen met water dat vercoelt ende droecht als rose water of water daer in ghesoden sal siin murta of reghen water met wiin edic of met water daer in ghesoden sal siin rose blader of eyken scorsen. Die ulceren die corroderen met verrotheit salmen wassen met zee water of met loeghen want het es orberliic ende goet daer toe. AVICENNA
25 v 1 seijt dat die beste curacie [met te cureerne] dat siin stiptich medecinen die vercouden ende verdroghen als psidia dat es die scorse van pumegarnaten ende mirtillen dats eenderhande keerneken of saet ende wast over barch ende over zee of eenderhande ende es winters en somers groen ende heeft bladeren als palm boemen ende ruijket uuter maten wel. Ende siin natuere es cout ende droghe ende stiptich ende men maect daer af olie mirtiin ende sirroop ende es herde stiptich. Ende antea dat es dat soet van rosen. Ende plaesteren ghemaect van accedula dat es van sucelen die ghesoden siin in wiinedic of met sijroop accetois[1] te gader ghemenct. Of met droghen cucubiten ghebernt met edic of
35 r 1 met sijroop accetois ghemenct. Ende ghi sult weten dat GALIENUS heet aldus ghedaen ulceren ignem persicum of formica ambulativa in[2] die ulceren die corroderen. Die ulceren die quaet ende verrot siin die salmen den lichaem purgeren met medecinen ende dat lit met echelen. Men sal die cuere haesten ende niet merren want die verst[3] doet die quaetheit meeren. Is oec dat sake dat aldus ghedaen ulceren overtollich zeer rotten dan moetmen se cautriseren met gheloijden jseren of met sterker corrosiven. Ende daerna versachten met soeter boteren. Oec dat die corsten die verbrandt siin worden verandert in pus. Ende

[1] l. acetosis
[2] ja
[3] vorsten

somtiit sniden wi die quaede
vleeschen die verrot siin al af
dat daer niet dan goet vlees
en is ende dat machment be-
kennen aen dat bloet dat goet
25v2 is ende aen siin hitten. Ende
bi aventueren moet men dat
lit af sniden soe dat die lichaem
behouden blive. Ende AVICENNA
seit al en siin aldustanighe ul-
ceren of[1] fistelen of[1] canckeren
nochtan siin si quaet ende zeer
tontsiene. Ende daer om sal-
mense wasschen met zeewater
ende [met capitellen ende] met
sterker loeghen ende met dies
gelike. Ghi sult oec weten lieve
kinder dat dicwil coemt alsoe
veel humoren toten ulceren
ghevloijt dat die ulceren werden
gheapstumeert ende dan sal-
men vulc[1] pinen te weder
35r2 staen ende den lichaem pur-
geren met medecinen of met
fomiten[2]. Ende IPOCRAS seit
dat vomitus es herde orberliic
daer toe want dat doet die
materie verwandelen vanden
enen toten anderen. Ende
men legghe plaesteren daer op
die apposteem weder staen als
ic ghescreven hebbe int capit-
tel vanden wonden. Ende en
canmens niet weder staen soe
beveelt die cuere gode want

[1] noch
[2] vollike
[3] vomitum

het es in pasibel[1] datmen die
apposteem cuerreren mach.
AVICENNA seit dat ulceren die
quaet siin te cuereren ende te
consolideren ende siin niet
sonder corroderen noch sonder
rotten die en siin niet te meer
tonsiene dan ghemeen dinc
sonder proper want sij siin
[beide] wandelinge[2] die cor-
roderen ende rotten. Nu wil ic
u seggen waer omdat si quaet
siin te cureren ende te conso-
lideren. Dat es om dat bloet
quaet ende die medecine daer-
men se mede cureert ende siin
niet orberliic want sien verdro-
gen niet genoech noch si en
mondificeren niet ghenoch. En-
de dat suldi bekennen met dien
dat meer quaets [gheeft] dant
plach. Of dat seer corrodeert en-
de diep wert dant plach als ic u
26r1 te voren gheseit hebbe om dat
te zeere mondificeert of dat die
medecinen te zeer verhitten.
Ende daer om wert die com-
plexie vanden mensche zeer
35v1 onttimpert. Of die complexie
vercout of wert te moru of si ver-
droecht te zeere. Of dat vleesch
wert [te] hert op die lippe
vanden ulceren of binnen den
ulceren. Of dat been is ghe-
corrumpeert inden gront van-
den ulceren. Ende alle dit

[1] inpossibel
[2] wandelende

hebbe ic ghenesen [1] ende hoe ghedaen datmen sal cuerreren die quaetheit vanden bloede ende hoemen sal die quade complexie re[cti]ficeren met contrarien dingen ende dat overtollich vleesch verdriven ende therde vlees hoement cuereren sal is gheseit ende noch segghen sal. AVICENNA seit dat overtollich vleesch en wast niet in die wonden of in die ulceren dan omdat verhaest is met medecinen die vleesch doen wassen eer si ghemondificeert siin. Nu suldi wete wel die medecinen die orberliic die quade ulceren mede te mondificeren ende te cuereren. Dats datmen viilt dat coper of van jser of van flos eris limatura eris. ana. j.ʒ. conglutina coins [2] auri catine. ana. iii. gummi cipressi .ʒ. .iiii. gome .ʒ. ii. aristo-
35 v 2 logie combusta thijris minuti alsoe veel dats ghenoech si [3] mede te conferteren. Item een ander medecine die AVICENNA

[1] al dit heb ik gheseit int Capittel wair om de wonde merren te ghenesen

[2] l. conglutinacionis

[3] dit is dat men vylt van coper of van ysere of flos eris ende vitriolum rubrum. Ende van desen compositen medecinen is dat men metten flos eris ende limatura eris ā ʒ. i. conglutinationis auri cathinie ā. ʒ. iij. gonmi cipressi ʒ. 4. sal gemme ʒ. 2. aristologie combuste thuris minute 5. ʒ. cere olei mirtini also vele dats ghenoech is.

makede. Item limaturam eris ende ferri van beiden even vele die salmen menghen met aluijn water ende men salt doen in roden leem ende bernen in enen heeten oven ende dan salmen af maken pulver ende orberent men maecter af van litergirum ende van oli mirtien of van olie mastici ende des gheliic plaesteren het es wonderlike goet.
26 r 2 Ende ghi dat [1] weten datmen en geen olie en sal doen in ulceren hi en si herde verdroghende ende houde stiptich als olie rosarum ende olie mirtinium ende olie masticium want alle medecinen daer men ulceren mede cureren sal moten hebben natuere die een [2] te verdroeghen. Ende daer suldi u hoeden van medecinen die mollificeren het en waer in ulceren die comen waren van quetsueren als ic elre hebbe gheseit. Of ten waren ulceren met groter smerten die sweerende werden ende dan machmen orberen medecinen die mollificeren al scinet contrarie. Is oec dat sake dat aldus ghedaen ulcus niet en gheneest ende werdet tlit verhert ende
36 r 1 corodeert ende rottet eer lanc soe meer ende heeft leden 1/2 jaer ende meer dan machment wel heeten fistula of kancker.

[1] sult

[2] doen

Capm. xix vander summen ende va[n]der ghemeender cueren van allen fistulen. waer dat sij sijn.[1]

Fistula es een ulcus diepe en enghe in die mont ende weerachtig ende hert van vleesche datter om gaet. Ende es als een gansepipe die doer tlit ginghe. Ende waert ghenaemt fistula na aenscine die een pipe heeft daermen den adem mede in blaest in den balch daer[2] uuiit is ende is daer occusuene [2. rehande maniere want hi] comet van binnen of van buijten. Die occusoene die van binnen coemt is van quaden ghecorrumpeerden humoren. Die occusuene die van buiiten coemt die coemt van wonden of van ulceren die qualiic ende onbesceideliic siin ghecurreert. Ende dat machmen bekennen in tween manieren of dat is met haer ghedaenten ende[3] met accidente dat is met toevallen beide te gader met toevallen en-
26 v 1 de haer ghedaente machmen bekennen met desen teeken. Als dat vleesch dat al om die fistelen gaet hert is ende die mont enghe ende den gront wiit. Maer

[1] **Capm. die somme van allen cure van festule waer dat sij sijn.**
[2] die
[3] of

die coemt van accedencien alleene die teijkenen siin aldus ghedaen niet want in hem es veel sanies dat seer stinct ende
36 r 2 quaet es ende onghenatuert ende dat sulc stont al teniet gaet ende verdroeghet al. Ende dat is [dieghene die niet en zijn vervult van quade] humoren noch die niet en siin van verscher complexien ende die anders ghesont siin van lichaeme ende die ghevoet siin met droegher spisen. Ende als men tlit verhoet daer die fistel in es van arbeide ende van vergrillene[1] ende van die ghelike. Ende mach aldus .viij. daghe of .xiiij. daghe oft .xx. somtiit meer somtiit min. Ende breket weder uuiit. Ende vloijet sanies somtiit grof ende dicke ende somtiit suptiil ende dunne nader menichvuldicheit vanden leden. Ende hebbe u elders gheseit dicker dan eens hier te voren besceeden is[2] van quaden dat uut den wonden vloyt ende van der ghedaenten ende hoemen se curereren sal elc na siin ghedaente. Ja met binden ende met leggen ende met doergaten ende met anderen manieren. Ende dat es oec hier ghenoech gheseit van dien[3]

[1] couden
[2] besceedenisse
[3] den quade

dat uiit den fistelen vloijt. Ende vander verscheit ende vanden fistelen. Mer vander curen van den fistelen om dier wil ic scriven ende seggen met haeste. Ende dat alsoe als die fistelen siin menegherhande na den leden daer si in siin alsoe menegerhande moten siin die
36 v 1 curen. Want sulc is in moru vleesch. Ende sulc in pesen ende in die ander leden [1] ende dan is hi quaet te ghenesen
26 v 2 ende wederspenich. Ende sulc is in die herde beenen ende die ghemeen teekenen als die fistel is in enich van desen leden siin openbaer [te] bekennen Ende dat suldi bekennen met desen teekenen die niet en faelgeren Want ghi weet wel die peesachtige leden ende die beenachtighe. Ende ghi siet oec wel wat quaetheiden in hem is. Oec seldi weten hoe out si is vanden sieken want heeft hi iet langhe op die pese ghestaen of op herde been soe heeft hise sekerliic ghearcht ende ghecorrumpeert. AVICENNA seit oec ander teijken na ghedaenten van den quaden datter uut coemt. Dat is als die fistel coemt op die pesen dat quaet datter uiit vloijt is suptiil ende dunne ende stinct ende dat coemt om die couthede wille vander pesen want die pesen siin cout van natueren. Ende als die fistel is op die herde beene dan ist quaet veel dunne[r] ende is als elsap. Ende alst coemt uiit die arterien ende aderen soe eest dicwil als heffene. Ende alst coemt int vleesch soe vloijter veel quaets uut dat es grof ende dicke ende droeve ende
36 v 2 niet ghedigereert. Ghi sult oec wete dat die fistel die int vleesch is en doet niet alsoe wee noch en sweert niet alsoe zeer als die op die pese is. Ja alsmen die gront tast [metter tasten] ende dats daerom dat die pesen ghevoelachtich siin. Ende dat seit GALIENUS als die pesen ghequets siin soe gevoelsi dweers die ander leden [1]. Ende die fistel die int herde been is en ghevoelt geen ghebeente [2] om dat herde been en heeft gheen ghevoelenisse. Oec seldi bekennen die fistel die int herde been is dat vleesch boven dat been is moru ende oec datmen dat been metter tasten lichteliic tast. Ghij sult oec weten dat sulc fistel is out ende sulc versch. Ende die ghene die versch is ende niet out dat siin
27 r 1 die ghene die niet verjaert en siin. Ende die out is ende een jaer heeft die is herde zeere

[1] in aderen

[1] myn dan dander leden
[2] weete

ghecorrumpeert diep inden
gront vanden leden. Ende al
sulke fistelen siin quaet te
cuerreren. Dat gene dat alder
orberliixte is tot alsulken fis-
telen die verout[1] siin ende die
sieke verout is van quaden
humoren die die fistel letten
te ghenesen dat is datmen
se eerstwerven sal purgeren op
dat die sieke alsulc is dat hiit
mach verdraghen. Ende ghi
37 r 1 sult consuderen welc humoren
siin te purgeren. Al is dat sake
dat in die fistelen alre meest
hapundeert ghecorrumpeerde
fluijma ende die consideraci
is ghenomen vanden surginen
die naect siin van konsten ende
geen medecine en connen. Nu
suldi considereren als fleuma
habundeert soe is die stat daert
fistel in is wit ende moru. Ende
putredo die daer uut vloijt is
grof ende wit achtich ende veel
habundeert melancolie soe is
die stat blauachtich ende swart-
achtich ende hert. Ende putre-
do [is] vaelachtich ende swart
habundeert colera so is die stat
gheelachtich met groter ber-
nender steecten ende putredo
vloijt daer uut gheelachtich
habundeert oec bloet soe is die
stat root ende die aderen van
alle den lichaem siin vol ende
ghedrunten. Ende putredo die

[1] verrot

daer uut vloijt is bloetachtich.
Nu soe moeti die humoren ende
kennesse wel[1] met teeken die ic
u voer hebbe gheseit ende ghe-
screven. Nu wil ic u voert lee-
ren hoemen se purgeren sal.
Als fluma habundeert soe suldi
eerstwerven purgeren ende di-
dereren[2] met oximelle ende
dan purgeren met benedicta of
27 r 2 met pillulen anee[3] of met
anderen medecinen lacsativen
37 r 2 die fluijma purgeren. Ende
waer die sieke soe cranc dat hi
niet nemen en mochte die elec-
tuarie of pillen dan salmen met
[desen] medecine purgeren nem
turbit .ii. deel ghemalen geni-
vaer ende pulver van suker .iii.
deel ende dat salmen al te
gader menghen ende daer af
suldi den sieken gheven 1/2 ʒ
met [warmen] water. Ende
des derden daeche na die pur-
gacie suldi hem doen baden.
Ende als hi uut den bade gaet
dan seldi hem geven .j.ʒ. opia-
ten die heet is [als] triakle of
medriacum[4] ofte aurea alex-
andrina die noch beter is ende
dese sal men gheven met wer-
men wine. Dopiaten medecinen
gheeftmen om datse verteert
die quade heffenen weder si heet

[1] Nu weetti wel die humoren ende bekentse
[2] digeren
[3] auree
[4] l. mithridaat

of cout siin die bleven siin in
den lichaem Jeghen melanco-
lie te digereren suldi geven oxi-
melle compointe[1] ende pur-
geren met yralogodion ende
sulten doen baden des derden
daechs ende als hi uut den bade
gaet suldi hem geven triacle of
metriacium ende en hebdi geen
yralogodion soe suldi nemen
ander medecinen die melan-
colie purgeren. Jeghen die co-
lera te digereren sal di nemen
37 v 1 exisatan[2] met wermen water
[ende purgiren] met tertaci-
cum[3] imperiale dat beide die
coleren purgeren beide de rode
ende die gheluwe. Ende daer
na suldi hem gheven rubiam
trosiscatam of ander dies ghe-
liic. Alst bloet habundeert soe
suldi doen laten ende dan suldi
die fistel beginnen te cuereren.
Mer eer ghi begint die fistel
te cuereren soe suldi versien[4]
die iii dinghen. Teerste es dat-
men die fistel sal mondificeren
met[5] wassen. Dat ander is dat-
mense sal droegen ende moti-
ficeren[6]. Dat derde is datmen
die gront ende die stat sal
27 v 1 vollen van vleesche met mede-
cinen diet vleesch doen wassen

[1] composite
[2] oxisacra
[3] catharticum
[4] voirsien
[5] ende
[6] mortificeeren

ende consolideren. Ende die
fistel mondificeert men ende
wast alsoe ic u hebbe ghe-
toent in die ulceren. Ende dat
water daermen die fistel mede
sal wasschen sal siin zeewater
of water dat ghesouten es ende
loeghe ende scerp water als
seepwater [ende aluin water
als ic u voren hebbe gezeit
int Capm der ulceren]. Ende
somtiit machment int water
doen dat ic hebbe gheseit
smelten armoniacum of flos
eris ende wassent seer than-
gheliic. Nu suldij weten die
maniere vanden wasschen. Ghi
sult die fistel al vol gieten toten
gronde met uwer behendicheit
37 v 2 die ghi cont ende en condise niet
ghevollen met anderen din-
ghen soe vulse met cliisterien
[en] dan stop die mont vander
fistelen ende latet daerin een
ure ende dan dwinghet metten
handen aldaer ghi weet den
gront vander fistelen ende
duwet uut al suverliic ende dan
volletse weder als ghi eerst
dedet ende stopse ende laetse
daer in van des merghens toten
avende ende van den avent tote
den merghen. Ende dat salmen
doen alsoe langhe totdat virus
es ghemondifyceert. Die quaet-
heit vander fistelen machmen
mortificeren ende verdriven in
drie manieren. Dat is met

snidene dat vleesch aft dat
ghecorrumpeert is of met ster-
ker corsiven die ic in dit selve
capittel noch scriven sal of met
couterien van viere dat alre
orberliicts es ende dat lichste
ende dat alder beste. Den sack
vander fistelen salmen vullen
met medecinen die vleesch doen
wassen die ic sal scriven int
capitel ende daerom eest be-
27 v 2 hoerliic int beginsel dat mense
versoeke met tasten om te
weten of hi recht gaet oft crom
(e)s gaetse crom soe moet ghi
tasten met eenre tenten [1] van
loede want si es ghevoechghe-
liker dan dander tasten want
si boeghet na die cromheit
van der fistelen. Ende ist dat
38 r 1 si heeft veel gaten soe seldi
tasten elc gat bisonderlinghe
ende merken of si hebben een
canduijt of elc gat siin can-
duijt ende sinen sack sonder-
linghe heeft ende niet te gader
en vergadert inden gront van-
der fistelen dan en eest niet een
fistel mer meer dan een. Ende
ALBUCASIS seit dat sulke niet
en conen [2] begripen metter tas-
ten mer ghi sult moeten be-
soeken met cliisterien oft coemt
ten anderen gaet uut soe en
eest mer een fistel. Als ghi aldus
die warheit bevonden hebt soe

[1] tasten
[2] dat ghi niet en sult

suldiit veel te lichteliker cuere-
ren. Es oec die mont vander fis-
telen]te] enghe als si pleghen te
sine soe suldien op sniden ende
widen of ghi sult nemen merch
van vliere ende verdriven [1] soe
dat smal werde ende stekent
int gat of ghi sulter in steken
vleijsch van musen of dies ghe-
like op dat die sieke ontsiet te
snidene metten jser. Ende daer
suldise mondificeren ende was-
sen also als ghiit weet tot aen-
der stont dat virus al te niet es
ghegaen. Daer na suldi wieken
maken nader lenghen vander
diepheit soe dat het gaet toten
gronde vander fistelen ende die
wieken selen siin ghewonden
onder sterke medecinen die
mortificeren doen. Ende dat
suldi doen tot aender stont tot
dat die fistel sal siin al ver-
38 r 2 droecht ende ghemondificeert
28 r 1 Ende het ghevalt oec somtiit
dat die wieke niet en can comen
toten gronde vander fistelen
metter medecinen om dies-
wille dat die fistel alte diep es
of dat gat crom es ende niet
recht en gaet ende menigher-
hande es. Ende ghij sult oec
weten dat droeghe medecinen
niet en moghen comen ten
gronde ende daerom en mach
die fistel niet worden ghemon-

[1] wrinct

dificeert [1]. Ende daerom suldi
u medecinen mede mortificeren
menghen ende temperen
met [goeden starken] wiinedic
soe dat si vloijende siin ende
dan gietse daerin met alder
behendicheit die ghi weet soe
dat si comen ten gronde ende
dan stoppet tgat toe. Ende
[doet] soe dat dat gat al opwaert
ligge ende den gront
nederwaert ende dan suldi van
buten salven met couden dingen
ende doet tlit [2] vercoelen
dats miin raet want het es herde
orbaerliic. Ende als die fistel
verdroecht is dan suldi versachten
met soeter boteren of met
[verschen] swinen smoute dat
onghesouten is of dier ghelike
tot dat die corsten siin verbrant
ende af vallen ende die fistel begint
haer quaet te geven. Ende
als ghi siet vloijen sanies dat es
goet ende ghedigereert ende si
begint te minderen ende niet
38 v 1 soe zeer en vloijt als het placht
te vloien dat is een teeken dat
hi ghemondificeert is ende daerna
cureerse met medecinen die
vleesch doen wassen tot int ende.
Ende die edel Ipocras seit
int boec vanden pronosticaten
28 r 2 dat goet sanies es wit al doer
ende doer even gheliic ende dat
niet qualiic en riect ende dat is

[1] mortifieert
[2] die tlet

licht ende niet swaer [1] ende dat
is een teiken dat natuerlike hitte
in haer werct ende maect goede
digestie ende en laet niet meer
corroderen of rotten van binnen
der fistelen. Ende quade sanies
stinct alle weghe ende dat is
een teiken datse rotten doet
ende datsi is contrarie der
goeder digestien ende beteekent
quade overtollighe hitte van
binnen der fistelen. Waer oec
dat sake dat die fistele en waer
niet diep ende dat se niet en
ginghe recht inwaert doer tlit
mer datse volghede die huiit
alleene dan suldi daer in steken
een tente van houte al toten
gronde ende clieven dat vleesch
boven al tote den ende [van
der taste] gedelinereert [2] si ende
sniden dat quade verrotte
vleesch al of om ende om waer
oec dat sake dat u dat bloet
lette soe suldi stempe alsoe ic
u voer gheseit hebbe int capittel
vanden bloede te stempen
ende daer na cuereerse met
medecinen diet vleesch doen
wasschen. Waer oec sake die
sieke niet en conste ghedoghen
datmen dat vleesch of snede
38 v 2 als die fistel ghecloven is soe
seldi daer in leggen medecinen
die mortificeren doen. Ende
daer na medecinen die ver-

[1] swart
[2] gheulceert

sachten doen ende al om ende
omme medecinen repercussi-
ven ende daerna medecinen die
vleijsch doen wassen. Es oec
dat sake dat ghise [aldus] niet
en cont ghecurreren soe suldise
cautrijseren toten gronde. Ende
ghi sult u oec hoeden dat ghi
niet en wert bedroghen metten
cutriseren inden gront want
het ghesciet dicwile met ver-
sumenisse der ongheleerder
meesters die niet en weten van
medecinen. Want een fistel die
28 v 1 mer een gat en heeft heeft veel
onderscoten te cautriseren die
een wert ghecautriseert ende
die ander bliift te cautriseren
soe en sullen u werken niet be-
scieten want alle die macht
van den fistelen is datmen dien
gront rake [1] metter cauterien
te mortificeren. Is oec dat
sake dat die fistel alsoe diep
is datmen ten gronde niet en
can comen noch met cuterien
noch met mortificative of dat-
men dan ontsiet dat die cau-
terie of mortificacie medecinen
mochten comen tot enighe
edelen leden van binnen of
toten leden principale als tot
der herten of toten hersenen
of toten leveren of toter milten
of toter blasen of toten cullen
of toter darmen. Of dat lit daer
die fistel in waer en mocht niet
ghedoghen den snede dan laet
der natueren gheworden ende
god want het en mach niet
ghenesen. Is oec dat sake dat
39 r 1 die fistel coemt in enich lit van
den rugge of in enich ribbe of
in enich lit van den gheweere
of in die hant of in die voet of
in die pesen of in die grote
aderen of arterien dat siin pols
aderen die slaen of in den si-
phac van den lichame is incu-
rabel mer die fistel die in die
pese is dier gheliic en siin ner-
ghent om incurabel dan dat
men daer niet sniden en mach
noch met bernen noch met
sterken corosiven mortificeren
noch men en salse niet onder-
staen te cureren ten waer dat
sake dat si waer herde versch
nieuwelinghe aen[ghe]comen
ende dan salmense mortificeren
met sachten ende met soeten
medecinen die verdroeghen. Is
oec dat sake dat die fistel es
int herde been ende is bedect
28 v 2 metten vleesche soe suldi u
pinen te ontdecken met alder
behendicheit die ghi cont ende
met instermenten die oberliic
siin ende scavet al af datter
ghecorrumpeert is es vanden
been versweert ende verdroecht
alle die verscheit want die ver-
scheit en soude laten geen goet
vlees opt been wassen. Ende

[1] ghenaken

AVICENNA seit dat alderzeerste
vleesch doet wassen dat is dat
men dat been droeghe sal hou-
den vander verscheit. Waer
oec die fistel in dat been van
den dijen ende dies ghelike
ende gaet tot int merch dan
salment scaven toten merche
39 r 2 alsoe verre alst ghecorrum-
peert is. Ende daer na seldiit
restaureren soe ghi best cont.
Is oec tbeen te mael ghecor-
rumpeert soe en macht niet
ghenesen men en doet alte mael
uut. Ende waert oec uut den
hoefde vanden dien of van-
den hopen beene of vanden
rugghe beene dan en seldiis
u niet ondervinden om die
vreese vanden halse ende van-
den nacke. Nu wil ic u scri-
ven ende leeren kennen ende
maken die medecinen die won-
derlike goet siin die fistelen
mede te mortificeren ende die
canckeren ende alle ander
quade ulceren ende quade
onghemake die niet ghenesen
en moghen sonder mortifi-
seren. Nem sal armoniaci ar-
cenici citrini dat geel oper-
ment want men vint oec dat
root is mer hier salmen nemen
dat geel [is] sulpherum vivi
dats ongeblust swevel flos eris
.ana.i.ʒ. limature ferri dra-
29 r 1 gaganti dats vitriolum ro-
mani aluuns jam cui antimo-
num .ana.ii.ʒ. argenti vivi
.i.ʒ. calcis vivi. 1/2 lib. al dat
salmen cleen pulverzeren ende
teemsen ende quicsilver ghe-
blust metter spekelen salmen
daer toe doen daer na salment
te gader conficeren met loeghen
die sterck is of met ghesouden
water daer af salmen [maken]
trosistos ende droghense in die
sonne of in enen [heten] oven
ende als si gedroecht siin soe
39 v 1 salmense pulverseren ende leg-
ghent in enen alluchel ende
sublimerent ende datter af
ghesublijmeert is dat salmen
houden in eenen glas. Ende
dese medecine sal siin bernende
als cautriseren met gloijden
iseren. Ende ghi sult weten dat
alluchel is een vat [1] dat ghe-
maect is [aldus een decsel
boven ende] onder als een pot
als die meesters hebben die
werken in alkemie ende is ghe-
maect van glasen of van eerden
[mer die ghemaect is van eer-
den] sal siin binnen verloot [2]
soe dat die specie [3] van der
medecinen niet uut en mach
vlieghen. Nu willic u scrijven
die maniere van sublimieren.
Ghij sult nemen die medecine
diemen sublimieren sal dat is
dat pulver doen inden bodem

[1] elenbyc
[2] verglaest
[3] spiritum

vanden pot van alluchel [1] dan
suldien van buijten bestrijken
metter medecinen diemen heet
latum discrecionis [2] ende die
salsiin ghemaect van menschen-
hare herde cleen ontween ghe-
sneden ende dan colen ontween
ghestoten van esels strontte of
van poteerden elc even vele
ende dat te gader ghemenct
ende that salmen daer mede
alom ende omme beblecken [3]
29 r 2 op dat alluchel [4] van gheliisder
eerden es ghemaect mer ist
alleen van glasen soe en derf
ment anders niet doen dan dat
decsel vanden aluchel [5] [6] te ga-
der ende bestrikent met lutum
39 v 2 sapiencie daert decsel ende
alluchel vergaderen. Ende als
si alsoe vergadert siin ende
ghestopt decsel metten pot
vanden alluchel sel die droegen
biit fier van verre of in die
sonne. Ende daer na int ver-
naijs [7] ende maken daer onder
een cleen vier ende sacht ende
latent soe twee ueren vanden
daghe staen. Ende daer na
salment laten staen couden
alden nacht. Ende des ander
daechs salmen dat vat af doen
ende dat men boven vint aent
decsel dat salmen vergaderen
ende dat in den bodem leet
salmen wech werpen. Item
een ander medecine die herde
goet es neemt limatura ferri
arcenici citrini calce cuminom
eris usta coperrose van elx even
vele dats ghenoech si dit sal-
men al te gader pulverzeeren
ende conficieren met ghescuijm-
den seeme ende maken daeraf
trosisken ende daer op leggen
droghe ende dan salmense pul-
verseren ende conficieren met
zeeme. Aldus salmen drie-
werven doen ende maken tro-
ciskos ende op leggen droeghe
soe datse niet en corrumpeeren
noch en smelten. Ende als ghise
wilt orberen suldise pulverse-
ren alsoe vele als ghij te doen
hebt. Item een ander mede-
cine diemen orberen sal daer
pesen in siin nem tsap vander
wortelen van selidonien ende
kinders orine van elken .3.iiii.
calcus vive .3.iii. arcenici citrini
.3.i. Ende dit suldi aldus con-
ficieren dat sap ende die orine
suldi sieden in enen pot ende
29 v 1 den calc wel dairmede incor-
poreren. Dairnae alst een luttel
40 r 1 heeft ghesoden dairmede men-
ghen den arcenicum en latent
al zuverlike zieden ende niet

[1] alenbice
[2] lucum discreanus l. lutum, lijm of leem om distilleervaten mede dicht te maken.
[3] te gader geplacken
[4] alenbyc
[5] l. aludel
[6] alembice met een luttel vanden vorseider medicinen
[7] fornoeys

te zere ende latent couden ende dan formerent dair of trocisces. Item ende een ander die oic guet is selven elebori albi aristologie centaurea radic scolopendere yreos farine orobi ana. Dit salmen pulverizeren ende sal die fistel dair mede vollen dic wile want het sal den fistel dairmede vollen. Dit siin die medicijnen die tvleysch mynderen doen ende corodeeren ende siin herde absterstijf ende bitende dats vitrolum hermodattulen elleborus albiis flos eris ende vele ander die ic noch scriven sal int leste inden antidotarius van dese boke ende ghi weet dat elc guet is sonderlinghe dovertallich vleijsch mede te verdriven. Ende die wil machse menghen alte gader. Ende dat lichtste ende dat beste is van allen dats vitriolum romanum.

Want alsoe als GALIENUS seit indie voirseide wonden van den lichaem mijnret dovertallich vleysch ende in droge consolideert. Item een composite medicine die herde guet is ende seer corodiert. Niemt calcis vive .ʒ.3. arcenicum citerni .ʒ.i. ende mijngt alte gader ende incorporeert mit warmen watere ende maecter of trocisces ende droechtse. Ende als ghise oirbaeren wilt pulverizeert enen ende oirbaerse.

Capm. xx vander somme ende vanden cueren van allen den canckeren ende van haren occusoene.

40 r 2 Cancer is alsoe als AVICENNA seit is een aposteme melancoleus van ghebrander melancolien van coliken materien of dair die melancolie is ghebrant in. Ende met[1] ghebrant reijnre melancolie mer van quader stinkende melancolie ende is cancker ghenoemt na den creeft. Want also als die creeft vaste cleeft dair hi in comt also doet dese aposteme int vleysch dair hi in is. Of om des wille dat hi hout die ghedaente van den creeften. Ende heeft vele aderen die gheliken den voeten van den creeften ende hi comt van melancolien van binnen of van buten. Der occuzoen die van binnen comt is van quaden ghecorrumpeerden humoren van melancolien ghesent int tlet metter craft van der natueren der occusoene die van buten comt is van wonden of van ulceren die qualic ghecureert siin ende dit siin die teijkenen dair of dair men den brant mede be-

[1] l. niet

kennen sal. Int beghinsel is ghescepen als een arwete of als een bone. Ende dairna wasset also groot also groot als een cauwoerde dair men betaelgen of maect. Die comen van provinchie[1] wairt ende is ront ende herde hart ende is zwartachtich. Ende is in hem is hitte. Ende siin aderen
40 v 1 al groene of blaeuachtich. Mer als hi is gheulceert so stinct hi ende siin lippen siin grof dic ende hart ende siin uutwaert ghekeert. Ende den mont van den kanker wijt ende ront van hem selven. Den kanker mach men besceiden na 3 rehande maniere van occuzoen ende na menichvoudicheit van den leden tiden. Na die besceidenisse van der occuzoene wanter een comt van natuerliken melancolien die cout is ende droge. Ende dan en ist niet zere gheulceert noch niet zere zwert. Ende dander comt van melancolie die die natuerliker colera heeft verbrant ende die is herde zeer gheulceert met groter weeten. Mer distigneerse oic na die menichvoudicheit van den leden wanter een is in die morwe leden als int vleisch. Ende dander in die middelber lede als in den pesen ende des gheliics. Ende die dorde in die herde bene. Mer die comt in die middelste lede die seit men dat hi incurabel is. Ende dat selve seit YPOCRAS dat hi seit so wie met den canker verborghen is beter onghecureert dan ghecureert. Want den ghenen die ghecureert siin het sij met sniden of met bernen of met starcke mortificate stervet vollic. Ende darmen[1] laet te cuereren moge langhe dair na leven. Ende dit seit YPOCRAS in den boec van der pronostike. Mar distignare na den menichvoudicheit van der tide dat hi heeft dair sulc is
40 v 2 nuwe ende sulc is out. Den ouden kent men dat hi is blaeuachtich zwert ende hart ende zeer ghecorrodeert. Ende canker wert oec ghedistigneert van den meesteren na der menichvoudicheit van der ghedaente want also als die meesreren willen heten se den enen noli metangere den anderen lupus dats den wolf. Ende den derden canker ende besceiden elc van desen siin stat. Ende segghen dat noli metangere comt van den knien opwairt. Ende sij besceijdense oic na dier ghedaente van der complexie. Want sij segghen dat canker ende lupus van vele

[1] Provence?

[1] l. die men

heter complexien dan noli metangere. Ende si maken oic differencie tusschen canckrum ende lupum Ende segghen dat lupus is vele heter van coleren dan canker om dies wille dat hi meer corodeert dan canker Mer ic en hebbe van aldus ghedane besceidenisse nerghent vonden in gheen boec van den ouden meesteren metter wairheit. AVICENNA ende almansor segghen dat als canker beghint dat men mach wederstaen ende verhoeden dat hi niet quader en worde gheulcereert. Mer als ghi (!) beghint te wassen so bliift hi alle weghen also. Ende hi is quader veel als hi gheulcereert. Ende dair om int beghinsel eer hi begint te wassen ende te meren ende te ulceren. Suldine tangerlike wederstane. Ende dat sal siin met laten in die middel adere van den armen ende
41 r 1 men sal purgeren met ephitmum[1] acartartico imperiale ende dair na salmen hem gheven rubeam trociscatam metten vierendele van driacle. Ende hi sal hem oic hoeden van spisen die genereren zwerte colera als linalgel coijen vleijsch gheiten vleijsch gansen enden ende des gheliics. Ende hi sal hem oic hoeden voir groenen wine. Siin dijeten sullen siin jonc hamel velthoenrekieken doderen van eijeren ghesopen hi sal oic gueden raspen dunnen wiin drincke ende dies gheliic. Op ten cancker salmen legghen plaesteren van couden cruden als van weghebladen van nasscaden van spillum van porselainen van cyareynen van wilden caerden van desghelike. Of men salsse salven ende bestriken met olie rosarum ende met groven vernise dat werct herde zere ende verbiet den cancker te ulceren. Item een herde guede salve ten selve.

℞ tuthie herde wel ghewasschen olibani ghewasschen ceruse ana dat sal men stoten alte gader met olie rosarum ende met groener vernise dat werct herde zere of metten voirseiden couden cruden te gader mijnget ende conficeren als een salve. Ende hier mede mach ment aventueren den cancker verhoeden van ulceerne. Es oic die cancker gheulcereert so en besaet niet die coude medicijn. Men moetse mundificeren met herde heeter medicine als cauterien met viere of met starcken ber-
41 r 2 nende medicijn. Mer hoet u dat ghi u niet en onderwint te bernen met gloyenden ysere

[1] Epithema zeker niet want dit is een uitwendig middel, een fomentatie.

noch met bernende medicine te mortificeren den cancker als hi is gheulcereert van ouden tiden. Ende dit seit albucasim. Ende die maniere van cancker te cureerne die gheulcereert is dat is dat men int eerste selden lichaem purgieren op dats te doen is. Ende dair na so suldi merken oft int let dair die canker in is is grote hitte. Ende dat suldi vercoelen met couden cruden mette zape dairna suldi den canker al of sniden. Avicenna seit dat men met ghenen dinghen en can distrueren men en snide alte male also verre als hi tlit bevaen heeft helpt god wat sals dat dan ghewerde als hi is in die peesachtige leden dair vele pesen siin dairmen sniden noch bernen en mach noch met starcken medicinen die distrueerne. Ende niet metten wortelen uut hebben en mach dan salmen den cancker nemen met enen hake al om ende om holen ende sniden al siin aderen ende uuttrecken so datter ghene in en blive noch niet van den canker. Ende hoet u dat ghi tbloet niet so vollic en stopt mer latet langhe ende ghenoech bloeden ende perset uut alom ende omme metten handen dat ghebent is ende ghescumen uut ga. Mer al dit en is noch niet ghenoech mede te cureerne dairom moet
41 v 1 men naemaels bernen met gloeijede ijsere. Ende wat besaet dit en mach niet siin in die peesachtige leden of in die principael leden. Wair oic dat sake dat die zieke niet en mochte ghedoghen noch sniden noch bernen dan salmen met starcken medicijn die voren gheseit is int capm van den fistel werken ende cueren dairna met medicinen diet vleijsch doen wassen tot dan ghenesen si. Nu wildi weten en bekennen wanneer die canker gheblossen is ende guet vleijsch uut comt al omme ende om ende quade ende groene verwe al wech is dan is die canker sekerlic gheblossen. Ware oic dat sake dat die sieke niet en mochte ghedoghen starcke medicijnen dan latem gaen ende onderwindes u niet meer. Nochtan al ware dat sake dat canker ware in die peesachtige besteden of leden [al] heb ik gheseit dat hi is incurabile en zuldijs niet laten ghi en sultem succureeren met medicijn dair men den fistel mede succureert die in die peesachtige leden siin. Mair dat moet siin in beghinsel als die cancker comt. Nu wil ic scriven medicijnen die herde guet ende oirberlic siin ten cancker die

ic hebbe ghenomen uten mees-
ters boeken. Ende is dat dese
salve die GALIENUS maecte
ende is gheheten unguentum
diaponfolingen. Ende is oic guet
te blussen wonden die onste-
ken siin. Ende sij is oic guet
41 v 2 boven allen anderen den can-
ker ende den onreinen ulceren
te mundificeren. Ende sij is
oic guet boven allen anderen
medicijnen den quaden benen
mede te ghenesen want sij
voltse van vleysch ende ver-
coelse ende cycaterizeerze scoen
lic. Nemt olie rosarum ende
wit was ana .ʒ. 6 ent tsap van
den hoefde van lupina .ʒ. 4.
salis nitri pulver van ghebern-
de lode ende dat ghewasschen
.ʒ.i. ponsi longi[1] dat is spodij
olibani ana .ʒ.i. nu suldiit aldus
conficeren ghi sult nemen die
olie rosarum ende twas te
gader smelten met enen cley-
nen viere. Ende sult dair in
doen alle die specien cleyne
ghepulveriseert. Ende doir
enen dicken teems gheteemset
ende sultet in enen mortier
te samen ghemengen ende alsen
zap ende uva lupina (?) ghieten
dairop. Ende also alst wel
ghemenget is zul dijt laten
staen enen halven dach of
meer. Ende dan suldi tsap
dat dair boven vliet of ghieten

[1] l. pompholyx

ende dan oirberen als ghise te
doen hebt. Item unguentum
dat goet is ende oirberlic den
fistelen ende den canker ende
den onreijne ulceren ℞ axunge
porcius .℥.2. olie rosaet dat
herde out is .℥.3. aristolige
yrios ana .3.℥. al dit pul-
verizeren met swinen smere[1]
al te gader minghen pulver
metten smoute ende maker of
30 r 1 salve. Item porcine vetussime
.iii.ʒ. olie rosarum die out
is .iii.ʒ. auripigmenti .ii.ʒ. vi-
troli .iii.ʒ. aristologij yreos
.iii.ʒ. al dit pulverseert ende
dat swinensmeer sel di smelten
metter ouder olie ende al te
gader menghen dat pulver
metten smoute ende maken
daer af salve.

Item mater[2] seit dat ghe-
42 r 1 stoten coel[3] op oude wonden
gheleit doese ghenesen ende
op cancer. Mer die wonden en-
de cancer salmen eerst wassen
met wermen wiin ende des
daechs driewerven verbinden
metten coel die sullen siin ghe-
stoten. Item trifolium dat is
die duiitsche seysmoer ghe-
stoten ende op den cancer ghe-
leit doeten ghenesen. Item
assche vanden ghebranden dille

[1] zuldiet smelten metten olie-smouten
[2] l. Macer
[3] colen

inden cancer gheleit ende in die onrein ulceren is herde orberliic ende cureert alle dese quade sweere. Item lolium dats dolc ghestoten met rafanum dat[s] met miradeke ende met een luttel souts dat gheneest wonden ende canceren versachtet ende gheneesten. Item draguncia is herde goet ten canceren. Item mater[1] seit dat pulver ghemaect van ghebranden mans stront ende ghemenct met peper van elc even vele ende op cancer gheleit is seer goet ende geen dinc beter. *Expliciunt Explicit primus tractatus istius librij.*

[Hier beghint dat anderde tractaet ende alre eerst wat een aposteme is ende van hoe menighe occuzoene of saken].

30 r 2 Hier beginnen die capittelen
van den anderen trac-
taet van surgien van allen den
appostemen ende van haren
occusuene ende met haren na-
men sonderlinge [oic van allen
ghebrokenen leden ende ont-
42 r 2 sette leden] ende die curen.
Ende dat tractaet hout over al
.xxxix. capittelen.

Capm. .i. van appostemen ende wat aposteme is ende van menighen occusune dat si comen.

[1] Macer

Capm. .ii. van appostemen ende heet flegmon.

Capm. .iii. van couden appostemen te doen riipen.

Capm. .iiii. van antrax ende carbunkele.

Capm. .v. van herusipila te curreren.

Capm. .vi. van formica te cureren.

Capm. .vii. van igne persico dat is quaet fuer.

Capm. .viii. van noli me tangere te cureren.

Capm. .ix. van herpes estiomnes[1] dat is die wolf.

Capm. .x. van couden appossemen van simia.

Capm. .xi. van cancer ende sephiros die differencie.

Capm. .xii. van bubo dat siin claporen.

Capm. .xiii. van testudo die cureren.

Capm. .xiiii. van bocium dats den cossum[2].

Capm. .xv. van nata die cueren.

Capm. .xvi. van den scrufelen ende glandulam.

Capm. .xvii. van den scroffulen sonder sniden.

Capm. .xviii. van den scroffelen met sniden.

[1] h. exedens sive *ἕρπης ἐσδιόμενος*, diepe zweer in de huid

[2] collum. Bedoeld is: aan den hals waar het gezwel bocium of kropgezwel voorkomt

Capm. .xix. van den glandulen te cureren.

Capm. xx. van exteroghen te cureren.

Capm. .xxi. van allen ghebroken leden [ghemeenlic] te cureren ende hoemense vergaderen sal.

Capm. .xxii. van [allen] den ghebroken leden [sonderlinghe] ende ierst vanden kinnebacken.

Capm. .xxiii. van den halstevenen [1] die curen.

42 v 1 Capm. .xxiiii. vanden ghebroken ribben.

Capm. .xxv. vander broken boven den ellenboghe.

Capm. .xxvi. van den ghebroken armen daer dat overste [2] been af ontween is tussen den ellenboghe ende der hant.

Capm. .xxvii. vanden broken
30 v 1 inden scenkel.

Capm. .xxviii. van den ghebroken beene beneden den dien [3].

Capm. .xxix. vanden leden die ontset siin uut den gheweere.

Capm. .xxx. vanden kinnebacken uuten gheweere.

Capm. .xxxi. vanden scuderen uuter leden.

Capm. .xxxii. vanden elleboghe uter leden.

[1] canen
[2] minste
[3] dye

Capm. .xxxiii. vander hant uut der leden.

Capm. .xxxiiii. van den vingheren uuter leden.

Capm. .xxxv. vanden rugghebeene uut den gheweere.

Capm. .xxxvi. vander hope uuter gheweere.

Capm. .xxxvii. vanden kinnen [1] uuter leden.

Capm. .xxxviii. vander kniescijve ontset.

Capm. .xxxix. vanden voeten uut den gheweere.

Capm. i vanden appostemen sonderlinge met haren namen Incipit tractatus secundus wat appostema is. [Ende van hoe menigher occuzoene of saken dat si comen].

Apostema is een gheswel of alderhande ghedrontenis sonder natuer. Ende dat seit GALIENUS ende AVICENNA dat alderhande apostemen occusunen siin tweederhande [dats] dat hi coemt van binnen en [2] van buijten. Der occusunen die van binnen comen coemt
42 v 2 van quaden ghecorrumpeerden humoren. Die occusune die van buijten coemt die coemt van [quetsinghe of van] vallen of van slane. Nu suldi weten dat alle apostemen siin .iiii. simpel

[1] knye
[2] of

specien. Ende dat mach siin
van bloede ende is gheheeten
flegmon of het mach siin van
roden coleren ende es ghehee-
ten herijsipila [1] dat es vier of
het mach siin van fluijmen [2]
ende is gheheeten zimia of het
mach siin ende comen van
swarten verbernden coleren
ende is gheheeten sephiros of
cancer. Nu suldi bekennen van
allen desen flegmon die van
30 v 2 overtolich bloet coemt hi is
met groter hitten ende met
grote weewuten [3] ende ghe-
swelle. Dit siin die teeken[en]
van herisipilen die van rooden
coleren coemt hi is rootachtich
ghemenct met gheelre varwen
ende met sterker sweer[en]
ende wast hart [ende breit hem]
volc [4]. Dit siin die teeken[en]
van simia die coemt van fluij-
men dat is van witter varwen
gheliic den ghesonden vleesche
ende moru ende alst men tast
ende duwet daer op metten
vingheren soe bliift daer in een
dal als oft waer in deech. Dit
siin die teyken[en] van sephi-
ros ende van cancer die comen
van coleren die swart hebben
ende grote hertheit ende siin
swartachtich ende sonder ghe-

[1] erisipula
[2] flegma
[3] weeten
[4] vollic

voelenisse. Ghi sult oec weten
lieve kinder dat AVICENNA seit
dat herde luttel appostemen
siin van simpelen huijmoren.
Mer sij siin meest van ghe-
men[g]der humoren. Dan siin
43 r 1 si veel quader te bekennen
omdat haer teiken siin ghe-
menct. Ende daerom seldi mer-
ken met alder behendicheit
die ghi moecht daertoe keeren
om te bekennen welc humoren
siin alre meest of alre minst
ende daerna suldi die curen
ordineren. Daer omme wil ic
u nu [maken vroet] na die
macht van minen sinnen [ende]
scriven ende leeren sonderlin-
ghe ende besceideliic die curen
van elker specien ende eerst-
werven van flegmon.

Capm. .ii. van flegmon.

Ic segghe dat flegmon mach
comen beide van buijten
31 r 1 of van buijten [1]. Coemt hi van
buten soe mach hi siin sonder
habundancie of met habunda-
cien van bloede. Ende comet
sonder habundacie van bloede
soe en seldi anders niet doen
dan die appostemen cureren.
Ghi sult oec weten dat alle
appostemen hebben .iiii. tijden
in principium dats int beginsel
als die humoren beginnen te
veranderen ende te vergaderen

[1] l. binnen

tot eenre aposteme die tiit
mach [dueren] drie daghe of
een luttel meer. Ende dan sal-
men daer op leggen medecinen
repercusive die die aposteme
wederstaen. Ende die mede-
cinen moeten cout ende droghe
siin in haer natuer. Ende die
siin als donder blaen [1] ende
nasscade ende wilde carden
bladelose ende wiin edic ghe-
menct met water ende dies
ghelike. Augmentum dat es die
43 r 2 tiit dat die aposteme begint te
wassen ende duert tot dat hi al
volwassen is. Ende dan salmen
leggen medecine resoletiven
ende die siin heet ende droeghe
in haer natuere. Ende die sal
ik u alle noemen met haren
namen int eijnde vanden curen
van flegmon. Eritus [2] dat es
die tiit als die aposteme niet
meer en wast ende dan moet-
men legghen medecinen die
risolveren ende doen ripen.
Declinacio is die tiit als die
aposteme riip ende vol quaet es
ende dat hi uuiit ghebroken is
ende begint te ghenesen. Ende
dan behoeft medecinen die mon-
31 r 2 dificeren dae[r] ic u afscriven
sal in den anthidodarius van
desen boeke. Den flegmon die
van binnen coemt ende salmen
niet wederstaen met couden

[1] domebaert l. donderbaert
[2] status

noch met droghen medecinen
die siin repercussiif. Mer men
sal dat eerste beginsel den
sieken doen laten [ter aderen]
op dander side vander apos-
temen op dats te doen is men
sal den lichaem purgeeren met
medecinen op dat die lichaem
alte zeer vervult is of die apos-
teme alte groot is ende alte
veel bevaen heeft. Ende die
lichaem purgeert aldus met
laten ende met medecinen re-
percussiven het en waer dat
enich van desen .vii. dinghen
verbode. Dat jerste is of enich
43 v 1 aposteme waer in jonghen kin-
deren. Dat ander in ouden
luyden. Dat derde lude die
ghenesen siin [cortelicken] van
groter siecten. Dat vierde als
die materie herde veel es.
Tfiifte als die materie herde
crachtich [1] is. Dat seste als die
aposteme onder die kele is of
onder die oxele ende nevent
tghemacht. Dat sevende als
die aposteme coemt uten [ede-
len] leden als uut den hersenen
of uut der herten of uuter lever
of uut der cullen. Ende en
latet [2] ne geen van desen seve-
nen occusoenen soe moghet ghi
coenliic die aposteem weder-
staen met sape van couden
cruden als met solatrum dats

[1] overcrachtich
[2] lettet

nasscade die met eender heime-
liker [re]solucien repercuseert
dat is wederstaet die heete
aposteem int beginsel ende met
wilder portulainen [1] met om-
bilicum veneris met olie rosa-
rum ende een luttel wiinedic
ende een luttel bolus armini-
cus te gader ghemenct. Dit
siin die medecinen repercusi-
ven sonder enich stoppenisse
der poren dats olie rosarum
31 v 1 ende solatrum. Dit siin die
ghene die de poren een luttel
stoppen als die tamme porse-
leine ende cauwoerden donder-
blaer [2] crassula mayor dats
smeercruiit [3]. Dit siin die me-
decinen repercussiven die de
leden doen versterven ende
men niet ontberen en mach [4]
43 v 2 daer groot overtollich sweer is.
Dat is tsap van tammer la-
tuwen jusquiamus dats belsen-
cruiit olie ende apie [5]. Dit siin
die medecine repercussive die
herde goet siin ende orberliic
die salmen pulverseeren dat
siin die rosen ende alle drie
d[i]e sandelen ende spodium
ende bolus arminicus ende
terra siggillata van allen desen
moechdi elc sonderlingh bi
hem selven alleen [bezighen

[1] porseleynen
[2] donrebaert
[3] smeerwort
[4] orbaren en ware
[5] papaver ende opie

ende] orbaren of gheminct.
Mer wil di orbaren dese sape
van desen medecinen ende
wildi dat [te] bet doer slaen
doet daer toe wat wiin edic soe
salt te bat wederstaen. Wildi
oec maken composiit repercus-
sive die herde goet es ende or-
beliic soe neemt tsap van ene-
gen den voerseiden cruden
.ii.ʒ. olie rosarum .i.ʒ. ende
.$^1/_2$.ʒ. wiinedic. Item olie rosa-
rum .ii.ʒ. bolus arminicus .$^1/_2$.ʒ.
aseto [1] .i $^1/_2$. ʒ. Ende onsiet gi
u dat dat mach werden ghe-
corrumpeert doet daertoe .ii.ʒ.
terra siggillata dit repercussiif
mach die coenliic legghen op
elc lit daer ghi u af ontsiet dat-
ter enich humoren mach toe
trecken. Ende is dat sake dat-
ter enich toe getrocken is ende
die aposteem gheconvermeert
is of dat hi gheulcereert is soe
en doeter op gheen repercus-
sive mer al om daerbi daert
eerst begon te sweeren. Deze
voerseide medecine repercus-
sive sal men orbaren int be-
44 r 1 ginsel als die aposteme die heet
31 v 2 is begint dats in den eersten
[tijden]. Nu suldi weten in den
eersten wat men doen [sal] in
augmento dats in den anderen
tiit als die heete aposteme be-
gint te wassen en te breiden
dan salmen orberen medeciin

[1] aceti

repercussiif ende resolvatiif te gader ghemenct als taruwen [1] achterlinc in wiin edic ghesoden ende dit daer op gheleit. Nu suldi weten dat siin medecinen die resolveeren dats camomilla die bloemen daer of ende olie van anetum dats olie ghemaect van den bloemen [ende tzaet] van dille ende van olie smoute alsoe men maect olie rosarum ende dat saet van den dille is resolutiif ende penninc cruiit ende malve ende paritarie terwen achterlinc ende gansen smout hoender smout sambucus ebulus branca ursina coel ende haer saet storax liquide laudanum mastiic isopus humida. Dit is die jeke van der wollen ghesoden alsoe langhe dat si wert als zeem ende die salve es herde resolatiif ende heeten die curginen die geleert siin isapij humidi ende die wolle metter jeken ende menich ander die ic u nu niet noemen en wille mer ic salse bet noemen in den antidodarius. Als ghi enich orbaren wilt van allen desen medecinen te resolveren in augmento van heeten apostemen suldi iet menghen daer mede van den repercussiven
44 r 2 medecinen die voerseit siin.
Item een herde goede plaester

[1] terwen

mede te resolveeren. Ghi sult nemen peninc malve coelblader bloemen van camonilla van
32 r 1 elken een hantvol dat salmen sieden in water ende stotent. Daerna salmen maken pulver van dillen sade ende van coelsade ende menghent met taruwen achterlinc ende maken plaester daer af ende leggent daer op. Item ungentum die herde goet is daertoe neemt olie camomille of olie anetini .vi.ʒ. swinensmout of hoendersmout ana .i.ʒ. dilsaet ende bloemen van camamille van allen te gader ghepulvert van elken .ii.ʒ. ende maect daer af salve. Nu hebdi ghehoert wat medicinen dat men orberen sal in principio ende in augmento. Nu wil ic u scriven wat men doen sal in statu dat es in den derden tiit dat die aposteme stil staet dat si niet en mee[r]dert noch en mindert. Dan sal men orbaren medicinen die ripen doen ende sceeden ende werken. Dat is als tarwenheefsel ghemenct met hoendersmout daer op gheleit doet herde wel ripen ende sceyden. Dit siin medicinen die rypen doen malve die in die hove [1] wast die vet is ende die wortel van bismalve
44 v 1 ende die wortel van perduken [2]

[1] tuun
[2] perteken

ende van lelien ende van loeke
ende van aijune ende die wortel
van palternake [1] ende menich
ander wortelen ende cruijden
ende li[n]saet ende venigriec en-
de tarwendunst ende heefsel
ende verkenssmout. Ende die
een composite medicine heb-
ben ghetimperde [2] hitten met
32 r 2 viscosiiteit. Item een goede
plaester die ripen doet bloet-
achtighe apostemen die ge-
menct siin met heeten [3] ende
beroert [4] siin quaet te gheven.
Neemt malven blader ende fio-
letten cruut van elken .j.
hantvol ende .ii. hantvol van
der wortelen van bismalven
ende sietse herde seer ende
stootse herde seer al ontween.
Dan neemt .j. ℔. oude olie
[smoute] of [out] swinensmout
onghesouten ende meel van
liinsade ende van venigrieke
van elx. j.ʒ. ende van tarwen-
dunst [5] .ii.ʒ. al dat sal men te
gader stoten ende menghent
met den cruden ende met water
daert in ghesoden si ende
maect daer af plaesteren die
niet te dic en si of te dunne.
Mer ghi sult u hoeden dat ghi
geenen venigriec daer toe en
sult doen op dat ghi [u] ontsiet
van te zeer te verhittene soe
soutet doen ontsteken.

[1] pasternake
[2] ghetemperde
[3] hitten
[4] bereet
[5] tarwenbloeme

Capm. van couden apostemen [te doen rijpen].

44v2 Die couden apostemen sal-
men doen ripen met
plaesteren. Ghi sult nemen een
hooft ajunum ende een hoo[f]t
loox ende 2 eyeren ende dat sal
men braden in die ameren [1] en-
de al te gader stoten ende nemen
alsoe veel riip heefsels als alle
die andere siin ende menghense
te gader met olie smoute ende
maecter af salve. Nu wil ic u
laten ende swighen van den cou-
den apostemen tot dier tiit dat
ik u hebbe gheseit van hee-
ten [apostemen] die occusuene
ende die cure volcomeliic. Ende
daerna wil ic u leeren die curen
ende besceidenis van den cou-
32 v 1 den apostemen. Nu hebdi ghe-
hoert van flegmon wat men sal
doen in principio ende in aug-
mento ende in statu. Nu wil ic
u leeren voert wat men doen
sal in declinacione. Ghi sult
merken of flegmon die van over-
tollighen bloede coemt als ander
heete apostemen siin riip dan sal
u ghedachten siin te doen uut
breken met sniden of mit plaes-
teren. Nu wil ic u leren ken-
45r1 nen of si volcomeliic riip siin
dat is als die hertheit begint te

[1] asche. Amerdijn: heete asch

versachten ende rootheit bleict
ende die sweeren ende die
weedom [1] te minderen ende dat
niet meer en slaet of en clapt
ende den reden is vergaan Nu [2]
suldi u pinen met neersticheit
op [3] te doen nochtan suldi dat
weten dat sulke apostemen uut
breken van haer selven ende
dat siin dieghene die haer
materie subtiil is ende sterck
ende die niet herde diep en is
ende die scerp siin int hooft
ende hooch verheven. Ende
daerom ist dat sake dat u dunct
dat van haer selven uut sal
breken alst tiit es so en dorfdiit
niet snyden met vliemen noch
met scaermessen [4]. Waer oec
dat sake dat men plaesteren
uut mach doen breken dat es
goet soe en derftment niet
sniden. Alle goede meesters
tuijghen dat alle die apostemen
die vleeschachtig siin [5] en sal-
men niet sniden noch uut doen
breken si en siin al riip. Ende
hier uut is ghenomen van den
vleeschachtighen leden die a-
postemen [die int aerscat co-
32 v 2 men die] sal men sniden ende [6]
uut doen breken met wat
behendicheit dat mach siin eer

[1] wieten
[2] dan
[3] l. open
[4] scaersen
[5] die in vleyschachtighe leden sijn
[6] of

45r2 si vol riip siin. ALBUCASIM seit
dat men se uut sal doen breken
of sniden al rau eer hi diep [1] si
om des wille dat hi niet te diep
en sweert noch en rotte of en
werde fistele int aerscat. In die
apostemen die siin in die [pees]-
sachtige leden of biden ge-
weere en sal men niet beiden
tot dat si al riip siin mer eer si
vol riip siin salmense sni-
den haesteliic of steken met
vliemen. Waer oec dat sake
dat men snede die aposteme
of uut dede breken die in die
vleeschach[tige] steden siin
dat is int quade vleesch soe
sout langhe siin eert quaet
gave ende soe souden die lip-
pen van den wonden hert wor-
den ende souden veel quaets
daerin gaderen. Ende al dit
is contrarie den apostemen die
in die peesachtighe leden siin
ende biden gheweere als men
beit tot dat si al riip siin. Want
die pesen souden rotten ende
herde quaet werden te ghene-
sen ende noch eweliic bliven
verleemt. Als ghi al dit hebt
versien ende onthouden neer-
steliic dan suldi u pinen die
apostemen op te doen daer ghi
siet dat hi alre hoochste is ende
alder riipste ende hoet u van
den arterien ende van den ade-
45v1 ren ende corden. Ende sniit

[1] rijp

7

alle weghe na die hertheit [1] van
den live nadat ghi siet dats te
doen es. Dat opdoen vanden
apostemen is menigherhande
na die menichvoudicheit van
den leden ende vanden steden
daer si in siin want overal daert
slecht is ende geen rimpen en
siin daer salmen sniden lanc
33 r 1 den rimpen [ende dair rimpen
syn dair salmen sniden metten
rimpen] sonder int voerhooft.
Want alsoe als AVICENNA seit
volghede men den rumpen die
int voerhoeft siin die wiinch-
brauwen souten sincken ende
vallen over die oghen. Ende
daerom eest herde orbeliic dat
die surginen conen anthono-
mien ende dier vint men herde
luttel want si siin aldermeest
leec ende ongheleert ende en
kennen die besceidenisse van
des menschen leden niet daer
men apostemen moet sniden.
Nochtan wil ic u leeren een be-
sceidenisse vanden leden alle
sonderlinghe daer apostemen
siin die men sniden moet na
die leere vanden ouden vroeden
meesteren. Als die aposteme es
int hoeft dan salmen sniden
na der lancheit. Ende soude
men sniden bi dat oghe soe
soude men sniden dweers. Want
die oghen staen dweers. Ende
in die nase na der lancheit van

[1] lancheit

der nasen. Ende in die kinne-
bac na der lancheit. Ende ach-
45 v 2 ter die ore sal men sniden na
der lancheit effene want die
stat is effen. Ende al dit mach
men bekennen in ouden luijden
om haer ruyschen die si hebben.
Ende in die armen ende in die
scenkelen ende in die dien ende
in dien vede ende in den cullen
ende in den lacerten van den
buke ende in den rugge salmen
sniden lanx ende in die handen
ende in die vingheren ende in
voeten salmen sniden effene na
33 r 2 die lancheit onder de oxelen
ende boven tgemacht dat siin
die claporen ende bider stat [1]
salmen sniden ront dats dat
yet begriipe van der dweersheit
ende van der lancheit. Ende in
die siden ende op die ribben
siin dweers gheset. Ende voer-
siet alle weghe dat ghi niet en
raect die pesen noch die lacer-
ten noch die arterien noch die
groote aderen. Ghi sult oec in
die grote apostemen sniden
grote gaten ende grote wonden
ende in cleene apostemen clee-
ne wonden. Ende ALBUCASIM
seit waer de huut van enen
quaden sweere ghedunt ende
doer gaet als een doeck ende
al verstorven dan moet men
sniden toten gronde want dat
es een teyken dat die humoren

[1] bi taergat

siin subtiil ende ghecorrum-
peert ende en conen niet ghe-
losen van goeden vleesche om
haar subtiilheit wille. Als ghi
die apostemen hebt op ghedaen
dan suldi al dat quade datter in
es uut duwen ende den vin-
gher daerin steken ende uut ha-
46 r 1 len ende soeken alom met den
vingher ende en sulter geen
quaet in laten. Ja siedij dats te
doen es. Nochtan segghe ic u
dat waer die aposteme groot
soe en seldiis niet tot enen
male [al] uut doen maer al-
lencken dat die sieke niet en
sincopieere dats dat hi niet en
valle in geen onghemac [1]. Ende
sonderlinghe waer die sieke
cranck of herde out [of] jonghe
kinder of vrouwen die kinder
draghen. Daerna suldi hem
binnen vollen met ouden linen
doeken of met goeden cleenen
werke ghenet in dat witte van
den eyeren. Ende waert dat
sake dat herde zeer bloede dan
suldi nemen cout water ende
33 v 1 wiin edic ende wit van den
eyeren ende stelpet daer mede
ende helpt u dit niet soe suldi
doen als int proper capittel
staet van den bloede te stelpen.
Ende hoet u dat in die wonde
geen water of geen edic of geen
smout of geen vette dinc en
come. Ende eest te doen te

[1] onmachte

wasschen soe seldi sieden water
met zeeme ende daermede was-
set want dat wast ende mondi-
ficeert. Of men siede seem met
wine ende wast daer mede
want dat doet dat vlees ver-
gaderen. Mer die wiin most
siin stiptich of met zeeme ende
met sarcocolle te gader ghe-
menct ende gesoden alsoe dicke
als salve. Mer ghi sult dat zeem
eerste sieden totdat dicke wer-
de ende dan suldi daerin stroijen
sarcocolle ghepulvert ende te
gader menghen ende bi aven-
tueren ten sal niet te doen we-
46 r 2 sen te wassen of te mondifi-
ceren. Mer men sal daerop
legghen medicinen carnis ci-
caturam dat siin medicinen
die vlees doen wassen tot
dattet ghenesen is. Waer oec
dat sake dat men die apos-
temen hadde op ghedaen eer
hij riip waer om der occu-
suene die voerseit is soe sal
men maken een broken [1] dat
siin plaesteren van taruwen-
dunst ende van sape van ep-
pen ende met seeme ende dat
te gader ghesoden ende dat
daerop gheleit dat digereert die
materie ende resolveert ende
mondificeert sanies. Ende weet
dat [dit] es die rechte kennisse
in achterwaren alle die apos-
temen na den werck ende na

[1] embroken. Embrocatio?

die maniere van ripen. Daer
33 v 2 om soe behout dit capittel met voersiennicheit want het es een goede heimelike behendicheit daer luttel goede surgien af weten noch en connen. Nu wil ic u scriven ende leeren die medicinen die de quade sweren ende apostemen doen uut breken. Dat es die wortel van maroscus[1] ghesoden met water ende met seem ende maect plaesteren ende legse daer op die stadt daert alre haestichst es[2]. Of ghi sult nemen mel[3] anacordi ende olie ende morupec van elken even vele dat salmen altegader over tfier menghen ende daermede bestriken daerment
46 v 1 wil doen uut breken het sal voetstaens uutbreken. Ende [dese] componite medicinen maecte almansar. Item neemt fermentum dats heefsel ende vitrum ende mostaertsaet ende duvenmes ende hoendermes of enden[mes] of mes van sporwaren[4] Dit sal men al te gader menghen met doren van eyeren of met mostersaet- of hofkerssaet dat wael dic ghesoden ende maect daeraf plaesteren want het is sonderlinghe goet. Item ghebernt been [van] wat beesten dat gi wilt ende maect daer pulver of ende menghet met ouden swinensmoute ende legget daer op. Item neemt die keernen van appelen van peeren ende stoetse met seeme ende legse daer op het doet uutbreken. Ende wildiit sterker maken uut te doen breken neemt cantaride ende wriifse ontween met ouden olie smout ende [warmet een luttel ende] maect daer plaetseren ende legget daerop het doet herde wel uutbreken mer gi sult er toe doen wiinedic. Item neemt sal armoniacum ende vitrum ende
34 r 1 flos eris van elken evenvele ende conficeert al met zeeme ende out oliesmout ende maecter of plaesteren ende legse daer op het is goet.

Capm. iiii van antrax van carbunculus die cueren ende die differencie.

Antrax ende carbunculus hebben grote besceidenis want antrax coemt van quaden ghemencden ende gheveniinden humoren ende daerom is hi herde sorgheliic. Ende car-
46 v 2 bunculus komt van heeten bernenden bloede ende dat quaet ende ghecorrumpeert is ende grof. Ende aldus ghedaen apostemen siin [root of] geel [of] groen of swart. Ende

[1] nartiscum. Nasturtium?
[2] alre hoechste is
[3] meel
[4] l. spaerwaren

AVICENNA seit die rode es alder
sekerste ende daerna die geel
ende die swarte es alder quaets
ende alder sorgheliicst ende
daer en mach men niet af ghe-
nesen ende sonderlinghe als si
siin biden herten [of biden
hersenen]. Ende Galienus seit
lichteliic brenghen sulke apos-
temen quaetheit doer die ar-
terien toter herten ende dan
keert die sieke toter kelen aldat
hi binnen heeft ende die sieke
valt in onmachten ende dat
siin alle quade teeken. Ghi sult
dat weten dat dese apostemen
siin gheheeten bonam vesicam.
Ende van sommighen nijgra
pustula ende in dietsche die
kerschebloemen. Ende ghi sult
dat weten int beginsel is cleen-
re minre dan [een] crocke ende
is eerstwerven seer blauachtig
daernaer root ende daerna
swart. Nu suldi weten dat
eerste remedie dat men daer-
toe doen sal dat sal siin dat
men den sieken sal doen laten-
ter ader in die selve side daer
die aposteme staet ende doen
houden subtiile dieten. Ende
34 r 2 men sal hem gheven medicinen
diet therte sterken ende con-
forteeren met vercoelnis die
wel ruken als prumen gar-
naten die acetuns [syn ende
appelen en peren ende hoenre
kieken wel ghesoden met ver-
iuse wijn edic. Ende men sal
hem wel doen ruken welruken-
der dingen als rosen ende cam-
phore]. Ende men sal hem ghe-
ven wiin met prume garnaten
met tyenwerven alsoe veel
47 r 1 waters ghemenct cout hi sal
hem oec hoeden na siin macht
van vleische [Ende en can hijs
hem niet hoeden soe ete hi
alsulc vleysch] als ic u te voren
gheseit hebbe ghecruut [1] met
veriuse of met sterken wiin-
edic. Hem is oec herde orber-
liic goede trijakel. Waer oec
dat sake dat hi altoes woude
slapen soe sal men wecken met
tamburen ende salse roepen
met haren name. Men sal hem
oec legghen plaesteren op ther-
te van .j.ʒ. rode rosen ende van
al soe veel scandalen ende.ii.ʒ.
garstenmeels ende van .ii.ʒ.
camphers ghedistempeert met
rosen water. Is die aposteme
van vore soe salmen die plaes-
ter leggen al om den navel [2] op
die borst. Is hi oec achter soe
salmen die plaester leggen tus-
schen beide die scouderen. Op
die aposteem sal men leggen
plaesteren die resolveren ende
doen rijpen ende uutbreken.
Ende dat sal siin tarwendunst
ende oliesmout ende sout te
gader ghemencht of tarwe ghe-

[1] ghewect
[2] mammen

knuijt [1] op [2] witte vighen met
sempe [3] of meel van liinsade.
Of men stote vette vighen met
vitrum ende legse daerop. Ro-
sinen ghestoten met soute ende
47 r 2 met olie van oliven doet uut-
breken ende suvert. Ende do-
ren van eijeren ghemenct met
soute ende daerop gheleit is
herdegoet ende doet uutbre-
ken. Op den carbunkel sal men
legghen een plaester van sape
van eppen met seeme ende
tarwendunst. Scabiose ghe-
stoten ende gheleit op antrax
siin toten [4] uutbreken ende
34 v 1 versterven binnen drien ueren
ende geeft mense drincken met
wijne soe purgeerse virus ende
mondificeert antracem. Men
seit dat die clene consolide die
men heet medesuete [5] ghestoten
ende daerop gheleit verdriift
antracem ende doeten ghene-
sen met eender goddeliker
cracht. Mer mach hen oec doen
ripen met plaesteren die ic
hebbe gescriven int flegmon.
Ende noch sal ic u scriven in
den antidotarius van desen
boec die speciael medicinen
antrax ende carbunculus mede
te doen rijpen. Ghi sult alom
ende omme legghen medicine

[1] ghecaut
[2] of
[3] l. senpe, mosterd
[4] doeten
[5] matelleve

repercussiven. Ende als hi uut-
ghebroken is dan suldien mon-
dificeren metter medicinen die
te voren gheseit siin ende cue-
reren metter medicinen die
vleesch doen wassen ende die
consolideeren. Waer oec dat
sake dat ghi [1] langhe merrede
uut te breken soe suldi hem
sniden ende dat quaet al uut
duwen ende curreren alsoe als
wi hebben geseit. Ic segge u
dat voerwaer dat aldus ghe-
dane apostemen als antrax en-
de carbunculus comen geerne
in dien tiit van der pestelen-
cien dan sienider vele.

Capm. v van herusipula [die cuere der of].

47 v 1 Herusipula is een herde qua-
de aposteme gheveniint.
Ende al is dat sake dat ic hebbe
ghescreven besceidenisse int
capittel van flegmon tussen
flegmon ende herusipula. Noch-
tan wil ic u hier een luttel die
redenen van den ondersceit
34 v 2 overleggen hoe dat mense te
bat mach bekennen die een
voer den anderen. Ende daer-
om suldi weten bi wat teiken
dat ghi sult bekennen flegmon
voer herusipula. Ende ic segghe
u dat der teiken siin vele ende
openbaer want herisipula is
root ende tonet [2] hem open-

[1] hi
[2] toget

baerliic. Ende die rootheit van
flegmon is groenachtich ende
zwartachtich. Ende die root-
heit van herusipula is ghe-
menct met geelre varwen als
van sofferaen. Ende als men
tast herusipula soe vergaet die
rootheit te niet ende wert al
wit ende daerna wordet al
weder wit root. Ende herusipu-
la is meer buten in die huut.
Ende flegmon is diep in dat
vleesch. Ende herusipula ver-
brant van groten hitten die
huijt boven ende bladert al om.
Ende die sieke heeft den rede
veel sterker ende veel eer van
herisipula dan van flegmon.
Ende die sweer es veel meere
dan van herusipula want die
weede comt van den groten
47 v 2 persen van dien gheswelle van
binnen int vleesch van fleg-
mon. Nu soe wil ic voert[an]
swighen van der besceydenis
van hem beiden want het
mach wel ghenoeghen Ende
wil die cuere van herusipula
beghinnen. Daerom suldi int
beghinsel den lichaem purgeren
ende rumen met medicinen die
coleram purgeren sonder veel
hitte. Daerna legget medicinen
die vercoelen sterkeliic. Ende
doet alle dat ic u ghescreven
hebbe in die cuere van flegmon
nochtan seit AVICENNA dat
men moet herusipula meer ver-
35 r 1 coelen dan flegmon. Ende in
flegmon behoeft men meer
purgacien dan in herusipula
dat is daerom dat die humoren
ende die materie veel grover
ende quader te digereren ende
te ripen siin. Ende dic coemt
herisipula van quader gheve-
niinder materien. Ende dan sal
mense wederstaen met couden
medecinen dat die gheveniinde
materie niet weder in den
lichaam en slae. Maer men sal
legghen alom repercussive me-
decinen ende hoet u dat ghi
die materie niet te zeer en
wederstaet want het soude
grote sweringhe maken of die
aposteem soude werden heet [1]
of groen of swart ende soude
beginnen te corrumpeeren. En-
48 r 1 de als ghi ijet siet van allen
desen suldise cureren met me-
decinen die mollificeren. Ende
als ghi u ontsiet dat dat lit
beghint te corrumperen soe
seldien doen hicken met vlie-
men [of met eckelen ende set-
ten echelen diet quade bloet
uut zughen. Nochtan als die
aposteme groot is ende tlet
groot so salmen die diepheit
metter vliemen] ende is dat
lit clein soe en derf mens en
niet [al te] dicke [2] hicken met-
ter vliemen.

[1] hart
[2] diep

Capm. .vi. van formien te curreren.

Formica is een clein pustula ende comen van colериken materien ende coemt met juecsel ende met sterken sweer ende met hitten ende somtiit wa(n)delt ende breidet hem ende ulcereert die stat ende siin varuwe is gheluachtich ende siin substancie is bont ende swartachtich. Mer die wortel daer af is breet. Ende in alle formiken ghevoelt men steken of de mieren hadden gheseict. Ende AVICENNA seit
35 r 2 dat alle die apostemen die in die huijt siin ende wandelen die heeten formica. Ende haer cueren siin dat men den lichaem sal purgeren ende daerna sal men die stat vercoelen metten medecinen die ic u seide in die cuere van flegmon. Maer waer die stat gheulcereert soe en salmen niet vercoelen dan alom ende om. Ende op die ulceren en salmen geen molificatiif legghen dan alle weghe siccatiif. Ende daertoe
48 r 2 is goet dese salve die ghemaect is van seruse ende litergierum gheconfisiert met oleum rosarum ende men salse purgeren met medecinen die colera purgeren.

Capm. .vij. de igne persico [dats quade vier].

Ignis persicus dat es een aposteme ende coemt met ioccele [1] ende met groter sterker bernender hitten ende alle die stat wert ghebladert ende die bladeren siin al vol duns waters ende dat es al veniin. Ende sulc stont is alle die stat ghevarwet als assen of swart als colen of vael als loec [2]. Ende aldus ghedaen apostemen siin sorcheliic ende siin geheeten dat helsche vier. Ende oec heet mense carbo in medecinen. Ende tussen ignem persicum ende carbonem is differencie. Nochtan siin si beide coleren citrini die brant is al vuer ende is ghemenct met melancolien. Nochtan in igne persico regneert veel meer coleram dan in carbone. Ende in carbone regneert veel meer melancolien ende daerom wert si swart
35 v 1 als een coel. Ende aldus ghedaen apostemen siin herde sorgheliic ende daerom seint [3] mense tot sinte anthonus van vionoys [4] of [te Walcuort] tot onser vrouwen ten nijvele of tot sinte geertruyden of te lin-

[1] jocsele
[2] loot
[3] sent
[4] branois

teren tot sinte genoliven. Ende
die men aldus voert toten
sancten seit men dat si les-
schen in .ix. daghen ende dat
es scoen mirak[e]l [van onsen
here god van hemelrike] of si
sterven binnen neghen daghen.
Maer ic darf wel seggen voer-
waer dat men aldus ghedaen
vuer wel mach blussen in .ix.
48 v 1 daghen met medecinen of min.
Daerom wil ic u leeren hoe
mense lesschen sal ende ghe-
nesen. Dat eerste dat men doen
sal men sal den sieken doen
laten dat quade bloet uut dat-
ter ghemenct es met quaden
coleren ende men sal diep sni-
den daert verbrant es dat
quade veniin datter in verga-
dert es ende doent uut loepen.
Ende daerna salmen legghen
plaesteren van couden mede-
cinen ende al omme repercus-
siven als met bolus arminicus
ende met rosewater ende met
wiinedic of met groenen gallen
ende met wiinedic of met ande-
ren medecinen repercussive die
voer gheseit siin ende die ic
scrive in den antidotarius van
desen boeke. Op den brant
suldi legghen medicinen die
den brant doen rotten ende
weiken. Ende als die brant af
is ende ghi siet natuerliic
vleisch dan salmen op die won-
de legghen medecine die sach-
teliic droeghen als es cetorum [1]
dat men maect van serusen en-
de van witter wasse ende van
35 v 2 olie rosarum ende van een lut-
tel camphoren ende dit seit
Rasis. Item ghi sult nemen sco-
riam plumbum dat is ghebrant
loot ende tsap van rase [2] ende
olie rosarum ende was ende wit
hers ende maken daer of plaes-
seren. Item neemt flos eris .ii.3.
was [ende] wit hars van elken
.vii.3. flos eris seldi stoten ende
dat ander smelten met een
luttel olien ende dan flos eris
dan daer in doen ende bestri-
ken daer mede daert gheulser-
reert es dese selve cuere sal
men in formicam miliaren. Of
48 v 2 men sal nemen galle van eenen
buck met sout ende met wiin
ende wiinedic. Dit salmen al
te gader sieden ende den ul-
cus daer mede bestriken. Item
neemt die hoefden van ghe-
souden [3] vissche met wiin ende
met aterment ende wiinedic
dit suldi legghen op die ulce-
ren. Nu wil ic dat ghi weet
dat formica is van drie ma-
nieren. De eene is gheheeten
formica ambulativa. Die an-
der formica manducativa of
corrosiva dats alleleens. Dat
derde es gheheeten formica

[1] l. ceroten
[2] ruten
[3] l. ghesouten

mirialis [1] of granosa dats oec alleleens. Ende men vindet serpigo ende impetigo. Ende ghi sult dat weten dat formica ambulativa of corrosiva of impetigo siin van subtiilre coleren ende serpigo is van grover coleren. Ende formica mortificativa of corrosiva siin oec van grover coleren. Ende formica granosa of miliaris die siin noch van alre groofster coleren. In allen desen mag werden ghemenct flegmon ende verbrande melancolien ende wert gheheiten ignus persicus of carbunculus of priema. Ende dit seit serapio
36 r 1 ende galienus seit dat alle apostemen die corroderen siin van verbrander melancolien. In alle dese apostemen salmen int beghinsel die colere [2] materie purgeren met colagogum dats met medecinen die quade coleren purgeren of met latene. Ende daerna salmense vercoelen als te voren gheseit is ende daerna alst gheulcerreert is sal men legghen medicinen die resolveren of dulceren tweewerven des daechs ende eenwerven des nachs. Ende ghi sult weten dat men sterkeliic sal vercoelen van coleren ende van bloede.

[1] l. miliaris
[2] colerike

Capm. .viij. van noli me tangere [die] cuere.

49 r 1 Nu wil ic u scriven van enen ulcus dat gheheeten noli me tangere om ii reden. Die een reden si soe men hem meer roert ende handelt soe hi arger ende quader wort. Die ander reden is om dieswille dat is morbus contagiosus dats tonghemac dat van den eenen gaet opt dander als cremsel lasarie ende dies gheliic.

Nu wil ic u leeren den occusuene kennen van nolimetangere. Ghi sult weten dat nolimetangere coemt van tweederhande coleren van roeden coleren ende van verbrande coleren. Die verbrande coleren comen van buijten ende daerom maecse buten swarte corsten. Ende alsmen die swarte corsten afdoet soe vint men daeronder root vleesch ende hert ende dat is die rode colere die niet verbernt en es. Ende
36 r 2 ghi sult weten dat eerstwerven is ghescapen als een buijlken ende daerna wordet ulcus corrodens ende begint te corroderen ende wast int aensicht bider nasen. Ende ghi sult weten dat cancer meer corrodeert in enen daghe dan noli me tangere in tien daghen. Ende lupus meer in enen daghe

dan cancer in eenre maent. Miin eerste raet is dat ghi den sieken sult doen laten die hoeftader en daerna die materie doen vergaderen met oxisa-
49 r 2 kere of sieroop acetens [1] ende purgeeren met colagogum ruberbarum ghetimpert met gheitenweije ende mondificeert die humoren die bereet siin te bernen als bloet. Ende die coleren des derden daechs doen stoven met couden cruijden als [violetten cruut] nasscade witte wilghen bladeren wiingaertblaen ende papelblaen. Ende als hi uten stoven gaet suldi hem gheven goede triacle al soe veel als een swart tarnois mach weghen met wine daerin ghesoden sal siin liinnaria dats wilt vlas. Daerna suldi opdoen die corste ende sulter oplegghen pulver dat sal siin ghemaect van salgemma ende assen van ouden wiingaert rancken en sult al om ende om smeeren met popeljoen des ander daghes des morghens seldi weder die corst af doen ende wasschen metten sape van wegheblaen of met lauwen wiinedic. Ende daerna seldi stoten die blader van weghebreen of die blader van taxom barbatum met mastike. Item wast dat ulcus dicke met siins selfs
36 v 1 orine ende daerna tempert aterment ende wiinedic tegader ende dropt daerop met eenre veren ende dan legt daerop taxum barbatum met mastiic ghestoten .ii. werven des daechs. Ende is dat sake dat ghiis aldus niet en coent ghecurreren dan suldi nemen ater-
49 v 1 ment ende ongeblust calc ende tartrum van elx even vele ende maken daer af pulver en timperent met loeghen van asschen van [ouden] wiingaertrancken soe dat te dic noch te dunne en es ende leggent daerop alle den nacht ende salvet alom ende om met popelgoen [1] Ende des ander daechs es daer veel [2] corsten op die doet af ende timpert dan weder sal gemmen met sape van weghebreede [bladen] ende leggent daerop. Ende daerna suldiit wasschen metter voerseider loeghen ende sult stoten wegheblaen ende dat sap een luttel uutwringen ende dan suldise daerop legghen ende dat suldi negen daghe doen. Ende als die aposteme es ghemondificeert soe sal dat vleesch root siin. Ende soe sal daer uutdrupen bloetachtighe dropen ende dan suldi stoten liinaria ende sulse daerop legghen al metten

[1] acetose

[1] popelione
[2] vel of

sape want het es sonderlinghe
goet teghen noli me tangere te
curreren als hi ghemondificeert
is. Ende des ander daechs sul-
dien wassen met der voerseider
loeghen ende sulter op leggen
pulver van rose ende van wie-
roec ende van mastiic. Ende als
die ulcus ghevult is van goeden
vleesche dan suldien consolide-
ren ende ciicatrieren alsoe als-
36v2 men in die ander apostemen
gheseit heeft ende die sieke sal
hem hoeden van wiin ende van
starken drank ende van allen
49v2 somer coleren[1] ende van allen
vleisch dat melancolie genereert
als runtvleesch geiten hasen
gansen herten ende anden ende
desgheliic. Ende hi moet scu-
wen alle dat die maghe rau helt[2]
ende verseren[3] dat goede di-
gestie maect als goet tarwen-
broot jonghe hoender kieken
ende die wael ghesoden ende
alle[4] sal siin cout ende ghe-
timpert. Ghi sult u hoeden dat
ghi dat onghemac nerghent en[5]
ruert dan metter medecinen.

Capm. .ix. van herpos estiomnes dats die wolf.

Herpos estiomnes es een her-
de quade aposteeme ende
es te segghen dat hem selven
eet. Noch anders est gheheeten
lupus dat is een wolf. Ende
lupus coemt van herisipila die
te voren gheweest heeft ende
niet en heeft gheweest ghe-
tempert ende daerom eest thel-
sche vuer of sinte anthoniis
vuer ende coemt van heeter
bernender coleren ende ghecor-
rumpeerder die ghetoghen es
toten leden daert corrodeert en-
de eet ende breit hem starkeliic
al corroderende. Ende int begin-
sel voelt die sieke grote steec-
ten met bernender hitten. Ende
als lupus verandert [so is hi
blaeu] es soe bekennet men dat
[tlet] hart is ende swart ende
diep ghecorrodeert es. Ende
dan moet men haesten tan-
gherliic te cautriseren met gloij-
den jseren of men legghe daer-
op sterke medecinen die morti-
50r1 ficeren als arsenicum sublima-
tum of realgar ghereperreert.
Ende ghi sult weten dat men
37r1 realgar aldus sal reperreren
men sal nemen .ii. jseren platen
of coperen ende salse gloijende
heet maken ende sal dien real-
gar daer tussen legghen ende
latent droeghen. Ende aldus
sal men doen .iii. of vierwerven
daermede salt blesschen ende
verliesen siin veniintheit ende
sal goet siin mede te mortifi-
ceren lupus cancer ende fiste-

[1] zomercoerne
[2] hout
[3] useren
[4] syn diete
[5] mede

len ende noli me tangere ende alle quade onghemake. Ende dan suldi legghen al om ende om repercussiven ende ghi sult nemen mose van wiinedic ende menghet [ende salve] daer mede al om. Ende alst swart es [ende weec] soe suldi daerop legghen sulpher met boteren ghemenct totdat die swarte corsten al afvallen. Ende dit suldi doen totdat dat quaet [doot] vleesch al af is ghevallen ende dan suldiit wassen met water ende met wiinedic ende dan suldien curreren met medecinen die vleesch doen wassen. Ende en haest men niet tangherliic te succureren ende te helpen hi soude al te zeer corroderen ende breiden. Ende ic segghe u dat voerwaer dat dit is dat beste dat men daertoe doen mach van curen dat is met arsenicum sublimatum want in herpes estiomnes doet voetstaens verdriven die sterke bernende steken ende scier maket een ander apposteme.
50r2 Ende herpeten mortificeret ende beneemt [1] hem te breijden. Ende alst al gheseit es soe is die cuere van cancer ende van herpeten alleleens

[1] verbieten

Capm. .x. van couden apostemen ende [die] sinia [hieten].

37r2 Nu hebdi ghehoert alle die occusuene ende besceidenis met haren teiken ende die cueren van den heeten apostemen. Nu wil ic u voert scriven van couden apostemen ende eerstwerven van sinia daer ghi af hebt ghehoert int beginsel die teiken van den apostemen. Ende ic segge dat men int beginsel den lichaem sal purgeren met medecinen die flegmon purgeren. Ende is die lichaem herde seer vervult soe suldien laten ende sulten doen hoeden van veel etens ende van veel waters te drincken ende van alderhande spise die flegmon voeden. Ende dan suldi die aposteme cureeren ende die medicinen moeten dan siin van natueren datse verdroeghen ende resolveren. Ende men en sal niet wederstaen met couden medecinen die droghen ende repercussiven als die heete aposteme int beginsel mer medecinen die resolveren. Ende die medecinen die daertoe herde orbaerliic siin dat is loeghe van asschen van wiingaertrancken ghemenct met wiinedic ende I sponse daerin ghenet of eenen doeck .ii. vout of .iii. ende daerop gheleit of

men nette sponse in seepwater
50v1 of in aluijnwater. Ende de me-
decinen die ic gheproeft hebbe
siin herde goet ende orbaerliic
dat is aluijn mirre ende sout
ende sulpher al te gader ghe-
menc met olie rosarum ende
37 v 1 wiinedic ende oude gheiten-
stront is herde goet met edic
ghetempert ende soe is coijen-
stront. Men sal oec nemen coe-
len ende dille ende alsene ende
siedense in water ende netten
daer een sponse in ende leg-
ghense daerop. Of nemet aloe
ende sofferaen ende bolis arme-
nicus ende achacie[1] ajuijn ende
mirre ende conficeert al te
gader met wiinedic ende coel-
sade. Of make een plaester met
bolus [armenicum] ende olie
ende sout. Ende men salt alsoe
binden dat die bant die apos-
teeme begriipt al om ende om
soe dat die aposteme niet en
sincke die materie [ter ander
siden wert. Ende] in die mid-
delt van der aposteme salmen
strecken ende binden. Ende
ghi sult weten dat in die apos-
teme van rechter natuerliker
flegmon sien gaderen selden
quaet mer si worden alre dic-
ste te niet gheresolveert. Ende
waer oec dat sake dat mense
niet en conste [te niet] doen
gaen met medecinen die re-
solveren soe suldi u pinen te
doen rijpen. Ende dat siin die
medicinen die ripen doen apos-
temen van flegmon ende oec
van melancolien ende alder-
hande coude apostemen die
van couden humoren comen.
Ghi sult nemen dat sap van
vliere ende van adeke ende van
parellen ende van loegher-
50v2 stocken ende vanckel ende
siedent wel met dianteijt ende
met zeem ende met olien ende
met boteren altegader dat doet
apostemen utermaten wel ripen
Item die blader van poerloeke
ende van cardum benedictum
ende die wortel van bismalven
ende alsene. Ende als dit alte-
mael is ghesoden in water sal-
ment stoten met swinensmoute
ende dit is een weerdich ma-
37 v 2 turatiif. Ende ghi sult weten
die herden apostemen en sal
men niet plaesteren met mede-
cinen die herde heet siin ende
herde droeghe want si souden
noch droger werden ende her-
der mer met medecinen die
molificeren doen ende dissol-
veren als march van herten
ende van runderen van calve-
ren van bucken van leuwen
mer men salder mede men-
[ghen] storax liquida.

[1] acacie.

Capm. .xi. van cancer ende saphiros van beiden [die differencie].

Als ghi vint een herde aposteme van swarten coleren soe is hi gheheeten saphiros of cancer mer daer is differencie tussen want in den cancer ghevoelt men sweer ende weedom ende gheswelle slaet [ende] alom ende om daer legghen aderen al[st] warent voeten [van spinnen of] van creeften ende die siin swartachtich of groen. Ende dit en es niet in saphiros want saphiros en heeft
51 r 1 gheen ghevoelenisse of sweer.
Ende ghi hebt gehoert die cueren van cancer ulceratim int proper capitel ende dat is u ghenoech. Mer ic wil u scriven die cure van sephiros. Ghi sult int beginsel den lichaem purgeren met medecinen die swarte coleren purgeren ende ende doen hoeden van spisen die swarte coleren voeden. Ende daerna suldi beginnen te werken in den aposteme met medicinen die resolveren ende versachten te gader want men behoevet niet dat ment cureert simpele met dien dat resolveert ende verdroecht want het soude worden hert als een steen ende dat subtiil is soude te niet gaen metter resolucien ende dat grof is soude metter droecheit werden hert als een steen. Ende hi sal hem oec hoeden van baden want dat bat resolveert die subtiil materie ende die dicke materie maket hert. Ende die medecinen die resolveren ende
38 r 1 sachten tegader dat siin die medecinen die ic alre gheseit hebbe als alle die smoute die marghe ende die saden van venigrecum ende van liinsade. Item armoniacum bidellum [1] storax ende lapdanum ende out olive olie ende olie van lelien ende dies ghelike. Ende int leste soe gheliict die cuere van sephiros de cuere van scroffelen. Ende daer om laet
51 r 2 u duncken die curen van sephiros als ghiis hebt te doen ende soekentse int capittel van den scroffelen.

Capm. .xii. van bubo dat siin claporen.

Bubo is een aposteme die gheerne coemt onder doxele of [in] inguine dats boven den ghemachte. Ende dicwil wort men daermede bekeert van heeten onghemaken. Ende daerom en sal men niet weder staen met medecinen repercussiif dat haer materie niet weder en keere toten edelen

[1] bdellum

leden principael ende currum-
peerse. Want bubo die onder
oxel coemt haer materie coemt
uter herten [ende diese reper-
cusseerde si soude weder keren
toter herten] ende souden den
sieken doen sterven. Ende bu-
bo coemt neven den ghemachte
haer materie coemt uter lever.
Ende diese dede wederkeeren
met medecinen repercussiif
haer materie soude weder-
keeren toter lever ende soude
die lever doen verherden ende
doen hebben die quade geel-
sucht of die materie soude
wederkeeren ten gemachte en-
de soude die cullen doen swel-
len ende corrumperen. Daerom
suldi u hoeden dat ghi niet en
legt medecinen repercussiif.
Ghi sult weten dat dese apos-
teme is gheheeten na enen
voghel ende bubo dats een ule
die bi nachte vliecht. Ende
38 r 2 metten daghe leit hi verborgen
in sinen nest alsoe leet dese
aposteme diep ende groot ende
hert vergadert. Ende haer ma-
terie is uten edelen principael
51 v 1 leden verdreven met groter
verbernender hitten. Nu suldi
weten die cuere. Ende ic seg u
dat boven alle dinc soe suldi
ierstwerven den lichaem pur-
geren ende suveren. Ende siin
diete sal siin subtiil. Ende ghi
sult [en] doen laten op die hant
die leverader op dander side
van der aposteme. Ende dan
suldi u pinen die aposteme te
resolveren met medecinen die
sachteliic resolveren ende sulc
stont doet resolveren olie van
camomille alleene. Ende hoet
u dat ghi niet en piint te re-
solveren ghi en hebt den li-
chaem eerst ghepurgeert met
medecinen of met laten. Want
het waer te ontsiene dat daer
veel humoren toe mochten
trecken. Ende is dat sake dat
na die materie niet en worde
gheresolveert ende die hitte
meerdert ende begint te slane
dan siidiit seker dat sanies
daerin begint te vergaderen.
Ende moechdi u pinen te doen
ripen ende dan op te doene.
Ende ghi sult maken een ronde
snede ende sult cureren totdat
hi ghenesen sij. Ende is dat
sake dat ghi en aldus niet en
cont ghenesen soe suldien cu-
triseren met gloyden jseren of
sulte cureren met sterken coro-
siven als arcenicum sublima-
tum met gheblusschen realgar
als te voren gheseit is. Ende
ghi sult weten dat bubonis siin
claporen in duijtsche ende in
walsch [1].

---

[1] vlaemsche

Capm. .xiij. testudo dats een bollior.

38 v 1 Testudo is een bolloijr in
walsche en dat coemt
51 v 2 gheerne kinderen int hooft
ende is quaet te ghenesen want
het heeft enen sack als die
scrofelen ende glandelen daer-
om moet men querteleren ende
den sack al uut doen want ble-
ve daer yet van den sacke soe
en mocht niet ghenesen ende
daerom salment dan corrode-
ren al uut met corosive.

Capm. xiiij [van bossum] dat is den cossum[1].

Bocium is een vleeschach-
tighe aposteme ende coemt
in die kele ende is ghe-
heeten in duiitsche croppen
onder die kele ende coemt al-
dermeest den wiven aen ende
is gheheten[2] der onder[3] huit.
Nu suldi weten dat sulc comet
van natueren ende sulc van
aventueren. ALBUCASUS seit
dat dieghene die van natueren
coemt ende mach men niet
ghenesen noch en besciet geen
medecine. Maer die comt van
aventueren die mach men ghe-
nesen op dat hi clein is. Ende
die cuere is datmen sal sniden
ende metten sack uut trecken
soe datter niet en blive vanden
sacke. Dan seldiit naijen ende
daerop legghen werc ghenet in
dat witte van den eye of in
water of in wiinedic dat die
humoren niet doer en trecken
ende dat bloet dick werde daer-
na cureret totdat ghenesen sij.
Maer ghi sult u hoeden dat ghi
niet en sult sniden met jser
daert in pesen es [vergadert]
ende in aderen ende arterien
52 r 1 ende oec in geenen groten bo-
cium. Mer men sallen weder-
staen metten lichaem te pur-
38 v 2 geren. Als ghi beghint die fleg-
mon te purgeren asetosum (?)
Ende dat is pulver van turbit
ende hi sal luttel eten ende
drincken ende hi sal hem hoe-
den van water te drincken ende
van alderhande grover spisen
die node smelten in die maghe
ende die cout siin. Ende siin
spise die sal siin wel ghesoden
ende wel ghebraden. Ende siin
broot sal siin wel ghehovent[1]
ende licht ende siin vleesch
sal siin van jonghe hamelen
j jaer out ende gheiten ende
kieken ende paertrisen ende
dies ghelike ende haren wiin
sal siin root ende claer ende
van goede roke ende smake.

[1] collum
[2] ghelijc
[3] den ander

[1] gheheven

Capm. .xv. van nata [die curen].

Nata is een gheswel alsoe groot als een campernoel ende is van overtolighen vleesche ende moru ende en sweert niet noch en doet niet herde seer noch en is niet heet noch en slaet. Ende sulc werden alsoe [groot datse meere worden dan] als eens mans hooft of dan enich ander lit dat een mensche heeft. Ende brunus longobrunensis[1] [seit] dat een quam tot hem te beloynien die hadde natam in siin scouderen op siin assele ende doen hem brunus sach waende hi dat hi een cussen hadde op siin scouderen. Doen hiit ontdecte ende sach dat onghemac doen ontsach hiit hem te onderstane omdat soe groot was ende senden weder tot sinen heere ende ontseiden. Ende hi ginc tot
52 r 2 enen surgiin die hi wel kende ende die ghenas hem herde wel ende hi deden weghen ende hi woech .vii. ℞ Mer des en vint men niet vele. Ende die cuere van hem es dat men sal sniden al om ende om ende om [of] villen ende daerna sal men herde wel cautriseren met gloijden isere om dat bloet te
39 r 1 stelpen. Ende het soude rechte voert weder wassen ende wert niet ghecautriseert. Hadde oec nata al te groote wortelen soe waert vreese te sniden. Nochtan salment half afsniden ende die ander helft cautriseren. Ende sulc hebben die wortelen soe clein ende soe subtiil dat se hangen als cullen ende dan en derf men [se] niet villen [mer] al te mael of sniden met enen breeden gloyden iser tot neven den lichaem. Ende ghi sult u hoeden dat ghi niet en sniit die nata die swartachtich is ende luttel ghevoelenisse heeft want het is een aposteme cancrosum.

Capm. .xvi. van scrofelen ende van gla[n]dulen.

Scrofelen comen gheerne in den hals onder die kele ende onder de oxele ende boven tghemachte ende comen van quaden digestien. Ende AVICENNA seit datse nerghent om en siin gheheeten scrofelen dan datse veel ghevallen den verkenen om haer geellicheit[1] ende om des wille [dat] van een waster vele. Ende als onder die scrofulen wassen int smenschen
52 v 1 lichaem onder dinghen die den scrofelen gheliic siin als glandelen nodus bubo testudo bocium cancer. Ende haer der alder differencie wil ic u doen

[1] longoburgensis

[1] glotheit

verstaen in dien dat ghi ghe-
noech doet denghenen dier [u]
af vraghen. Daerom seg ic u
dat die scrofelen hebben tbeste
diverse [1] van den glandulen
want scrofelen houden hem al
te gader ende si en siin niet
ghesceiden van den vleesche
maer si siin daerin ghewonden
alte male ende met groten
sweer. Glandulen dat siin clie-
ren dier isser luttel goet int
ghetal. Ende al tast mense si en
39 r 2 doen niet seer. Ende men doese
gaen van der eender stat tot der
ander [als] of si van den vleij-
sche gesceyden waren want si
en hebben gheen wortelen noch
beginsel int vleesch. In die glan-
dulen is meer flegmon dan me-
lancolie. Ende [in] die scrofelen
regneert meer melancolie [dan]
flegmon. Ende ghi sult weten dat
nodus heet in dietsche overber [2]
ende is ghesceiden van den
anderen ende coemt alre meest
in den rugghe of in die hande
of in die voeten. Ende oec
comet geerne in die wonden
van den gheweere ende daerom
en hevet gheen ghevoelen ende
en doet enen niet (zere). Ende
het is ront ende herder dan
enich van den anderen sonder
52 v 2 cancer. Testudo heeft oec be-
sceidenis van allen den ande-

[1] besceidenisse
[2] l. overbeen

ren die voergheseit siin want
het is meerder ende moruwer.
Ende dat meeste deel daeraf
coemt van fleuma ende dat
minste deel daer het af comen
mach is melancolie. Bubo heeft
oec besceidenis van alle den
anderen. Want ten is niet ghe-
sceiden van den vleesche mer
het is daerin ghewonden sterke-
liic als die cancer ende en
coemt nergent elre dan onder
doxele ende nevent tghemacht
ende is gheheeten bubo na den
voghel ule om datter veel heeft
ende [1] een groot hooft ende bi
nachte vliecht ende des da-
ghes leghet verborghen in siin
holen. Alsoe heeft deze apos-
teme een hooft uutgaende ende
diep int vleisch verborghen
ende houter in herde vaste ende
comet in die verkens stede [2] als
onder doxel ende neven tghe-
machte. Bocium heeft oec be-
sceidenisse van alle den ande-
ren want het coemt alle weghe
onder die kele ende wast ende
meerdert dat die ander niet en
doen [ende het wast] van over-
toligher couden versche vlee-
sche ende fleumatiick is dat
coemt vanden hersenen dalen
39 v 1 drupende onder die kele van
reuma ende die aposteme [3] ge-

[1] omdat die ule heeft
[2] verborghen stede
[3] l. bocium

valt meest in die landen die droeghe siin ende viscous ende luttel wiins drincken ende water herde cout ende dat drincken sonder wiin. Ende dat is int gheberchte ende in calaberen ende in dier ghelike. Ende dairom suldi weten ende merken
53r1 dat van allen desen apostemen die voer ghenoemt siin soe si moruwer siim soe si meer hebben van fluijmen[1]. Ende oec siin sulc dat si[2] houden van bloede ende die siin rootachtich ende sweeren zeerder dan dander doen ende die ripen dicke ende trecken te quade ende die ghenesen. Cancer heeft oec groot besceidenisse te bekennen tegen alle die ander die voerseit siin ende dat vindi int capittel van cancer. Nu hebdi wel ghehoert die differencie van allen den apostemen ende haerder alder cueren sonderlinghe. Ende nu wil ic u scriven die proper cueren van den scrofelen ende eerstwerven sonder sniden. Ende ghi sult oec weten over waer dat een ghe[recht coninc] is in vranckeriick dat ghi[3] metter cracht van gode al ghenesen doet. Ende daerom seit men alle kerstenheit dore dats coninx onghemac

[1] soe sy meerre houden van melancolien ende so sy morwer syn so sy meerre houden van fleugma.

[2] die

[3] hi se

van vranckerike. Nochtan en scrivet[gheen] auctoer in sinen boeken. Mer ic hebber menich ghesien overbarch die ghenesen waren des coninx weghen van vranckerike.

Capm. .xvij. van den scrofelen te cuereren sonder sniden met medecinen.

Scrofelen te ghenesen sonder sniden seggen alle die oude vroede meesters in den beginsel
53r2 sal men den lichaem purgeren
39v2 ende een luttel goets doen eten ende drincken ende groten hongher doen overliden. Ende den lichaem te purgeren sal siin in twee manieren. Dat sal siin met medecinen die camer doen hebben ende met latene. Ende die proper medecinen die de camer doen hebben dat siin die de grove fleuma purgeren als pulver dat men maect van goeden turbit ende gingebar ende sucute[1] want alsoe als avicenna seit het en verhert noch ende verliest die darmen. Ende ic segge dat niet so goet en es als vemitus[2] dats die maghe te rumene met keerne ter kelen ende te laten die hooftader. Men sal oec doen overliden groten[3] hongher ende daerna niet laten sat eten. Noch hi en sal niet eten

[1] suker

[2] vomitus

[3] doen liden

grove spise noch water drincken hi sal hem hoeden veel sprekens ende lachens ende dies ghelike want van alsulken dinghen trecken veel materien daertoe ende hi sal hem hoeden soe hi meest mach van hooft sweer. Ende als hi slaept sal hi siin hooft leggen leeghe ende niet hoghe. Ende AVICENNA seit dat ventosen niet orbaerliic en siin denghenen die scrofelen hebben want si en conen niet getrecken uut den scrofelen. Mer sie trecken meer die
53 v 1 materie toten scrofelen ende maken se grover. Als dat es ghedaen sal men beginnen aen die scrofelen te werken. Ende dat es met medecinen die tegader resolveren ende molificeren als fenigrecum ende metten sade van malvavistum ende van liinsade [ende van lelien] ende met alrehande marghe ende smout [ende] dat beste smout dat is van beeren ende van leuwen van dassen van wolven ende van vossen. Ende dit siin die medecinen die noch
40 r 1 sterker resolveren. Armoniacum galbanum bidellum storax mastiic ende laudanum [1]. Ende ghi sult u oec hoeden dat ghi niet en selt resolveren met medecinen die droghen want die dunne materie ende die

[1] lapdanum

subtiile soude te niet gaen ende die grove soude werden hert als ic hebbe gheseit. Nu wil ic u scriven die composite medecinen die gheproeft siin ende die sonderlinghe goet siin alle herde dinghen mede te resolveren binnen drien daghen of binnen een weke ten lanxten ende dit seit GALIENUS in thotagenis [1]. Neemt mostaert netelsaet sulpher seescuijmen aristologie van elx. i.ʒ. bidellum armoniacum out oliesmout ende was ende maect daeraf een plaester. Item diapulon [2] is goet dat die oude meesters plaghen te maken. Neemt litergierum ghepulvert .i.ʒ. ende doet in een panne ende doeter
53 v 2 toe .iii ʒ olismout ende menghet tegader in een panne ende doet over een cleen vuer ende latet suverliic sieden soe dat niet en berne tot dat litergierum ghesmolten si ende daerna nemet tsap malvavisce .j.ʒ. ende liinsaet ende venigrieck elx .ii.ʒ. ende menghet altegader ende siedet totdat begint te dicken dan doet van den viere ende rueret totdat cout es ende dicke ende dan maecter af trosisken ende houdet totdat ghiis te doen hebt. Item een ander plaester dat

[1] cartagiesis
[2] diaquilon

wonderlike goet es om te re-
solveren neemt picis liquide
ende out oliesmout ende duve
mes ende aluimen tamini [1]
ende die wortel van capparis
ende verkenssmout van elken
even vele. Dit salmen alte-
gader in een panne doen over
tvier met seeme ende maken
daeraf een plaester. Item farine
arabi farine fabarum out gei-
tenmes van elk .ii.ʒ. verkens-
smout .$^1/_2$.ʒ. ende dit salmen
40 r 2 altegader conficeren met zeem
of met orinen of met wine[edic]
Item geitenmes met wiinedic
ghemenct es goet ende scapen-
mes es goet. Item een plaester
dat gheproeft is ende dat herde
goet is tot allen herden apos-
temen armoniacum bidellum
ende galbanum ana doetter
toe sulphur ende maect daeraf
54 r 1 een plaester. Dit mach men
oec alleen doen met armonia-
cum. AVICENNA seit dat een
wonderliic plaester is die men
maect van der wortel van lelien
ende liinsaet ende duven mes
alst men altegader conficiert
met wine. Is oec dat sake dat
dit al niet en besciet soe moet
men met iser daeraen werken sal
die sieke ghenesen. Maer dat
moste siin een goet meester en-
de gheproeft. Als die scrofelen
siin in den hals onder die kele.

[1] nativum of catinum?

Ende nu wil ic u voert leeren
hoe men werken sal met sniden.

**Capm. .xviij. van den scrofe-
len hoe men werken sal met
sniden.**

Int beginsel sal men die scro-
felen nemen metter [eenre]
hant ende houdense vast ende
dan sniit die huijt op die scro-
felen na der lengden van den
lichaeme. Ende hoet u dat ghi
niet verder en sniit dan si gaet
die huijt op van [1] den scrofelen
want waer dat sake dat daer
die sack waer ghesneden soe
soudse men herde qualiic uut
moghen trecken Ende dan ont-
pluijct beede die siden met
scerpen haken ende vilt af al
om ende omme den sack van
den scrofelen. Ende dan neemt
dese scrofele met enen hake
ende trekse uut alte mael
40 v 1 gheheel soe dat er niets in en
blive opdat ghescien mach
weder van den sacke noch een
54 r 2 clein scrofelken. Ende waer dat
sake dat u dat bloet lette te
werken soe vullet die wonde
met medecinen die bloet stel-
pen. Ende als dat bloet is ghe-
stelpt dan suldi nemen waer
af [2] is iet in bleven van den
sack. Ende is daer iet in bleven
soe en suldi daer niet meer met

[1] dan die huut gaet op
[2] wair nemen of

jser in werken om die vreese van den pesen of van arterien mer gi sulter in legghen sterke medecine ende corosive totdat al verrot es datter in bleven is ende dat te niet gaet of die scrofelen souden weder wassen. Daerna suldi daerin legghen botere totdat die corsten al verrot siin ende dattet quaet gheeft. Ende als die scrofele is wael ghemundificeert dan suldi u pinen te consolideren. Ende ghi sult oec weten dat sulke lieden siin die liever dat onghemac hebben te draghen dan hem te laten helpen omdat si dat sniden ontsien of datse gheen goede meesters en vinden. Ende daerom dieghene die dat sniden soe ontsien sal men dese cuere doen. Men sal legghen op die scrofelen corosiif dat die huut doet vleyschen [1] als duvenquaet of met cantariden ghemenct met edic. Ende als die huut af is suldi daerop leggen sterke medicinen die rotten doen ende te niet gaen als calc viva ghemenct met seepen of met dies ghelike. Ende dit is een experment dat herde goet is. Neemt calcis
54 v 1 vive .ii.ʒ. arcenici citrini .ii.ʒ. realgar .$^{1}/_{2}$.ʒ. dit sal men al stoten ende menghen met see-

[2] doir breken

me ende maken magliones [1] totdat des te doen es ende die
40 v 2 huut af es ghevleescht soe legt die medecinen daerop ende siit neerstich ende repercusseerten al om ende om met couden medecinen. Ende doet den sieken hoeden dat die medecine niet af en riset [2] op een ander stadt ende dattet tvleijsch niet en verberne daert niet te doen en es ende dect den stanc [3] al omme ende omme voer den scrofele met wasse of met deeghe daer maect enen rinc af daer die medecine in ligge. Ende hoet u dat die scrofele niet vast en clevet ende gheknocht [sy] aen pesen of aen arterien want dan en besciet dese sterke medecine niet men mocht er niet uut hebben sonder grote quetsinge ende scade van den leden noch met snidene. Ende als die scrofele is ghecorrumpeert ende gheconsumeert ende verbrant dan suldise met botere ende met speeksel doen rotten dat verbrant met sterker medecinen ende [die] corsten af doen vallen. Ende men moet [voir] sien dat die sterke medecine niet te veel noch te luttel en si want hoeveel datter siin sal

[1] magdalionis
[2] ride
[3] stat

te punte des en can ic niet ghescriven besceideliic mer dat leghet aen den meister van besceidenisse [1] die wel kent die stat ende disposicien van den onghemaken ende die sterckheit van medecinen ende des
54v2 gheliic. Ende dat aldersekerste dat men doen mach dat is datmen die sterke medecine dicke vernieuwe met een luttel daerop te leggen dan tot enen mael [te] vele. Het ghevalt oec dat men vint scrofelen ghemenct met [bloede] die te quade willen trecken ende die sal men doen ripen met liinsade ende met fenigriec ende met dies ghelike. Ende daerna suldise op doen ende in die wonde een wieke doen ghenet in sterke medicine
41r1 soe dat alle die overtollicheit uut corrodeert ende dan dat verbrant is met der sterker medecinen sal men doen af rotten met soeter boteren ende daerna cureren met medecinen die daer orbaerliic toe siin daer men ander wonden mede cureert totdat si ghenesen siin.

Capm. .xix. van glandulen te cuereren met snidene.

Nu suldi weten dat gla[n]delen siin clieren ende nodi dat siin overbeene die en sullen anders niet worden ghecureert dan met sniden als ic te voren gheseit hebbe van den scrofelen. Den glandulen en sal men anders niet doen dan mense sal op sniden ende uuttrecken. Mer die overbeen die men heet nodus die mach men int beginsel ghenesen sonder sniden. Ende dat sal siin dat men sterkeliic daerop sal dwinghen met groter persen ende wrijven
55r1 sterkeliic soe langhe dattet al te niet gae ende die stat al idel siin ende effen. Ende daerna salmen daerop leggen van medecine stiptich ende dat is [ɘls] aloe ende acacie mirra ende olibanum sarcocolle ende dies ghelike. Ende dese medecine salmen pulverseren ende sal dat pulver menghen met den witte van den eie of met wiinedic of men sal daerop maken plaesteren ende daerop leggen ende bindent sterc ende latent daerop liggen ende dicke vernieuwen of men make een plate van loode ende bintse daerop wel vaste ende laetse aldus langen tiit ghebonden want het es herde goet.

Capm. .xx. van exteroghen te cureren.

41r2 Clavus dit is een exteroghe in dietsche ende in walsche heetet vinnit dagutse (?)

[1] an die besceidenheit van den meestre

ende is een hert vleesch als
enen nagel ende wast geerne
aen die voeten of aen die teen.
Ende het let den mensch herde
seer aen siin gaen. Ende dit is
die cuere daer af men salt al
om ende om of sniden ende dat
herde doen sceiden van den
vleesche ende allencken af lich-
ten ende uut den vleesche
trecken ende dan cautriseren
met enen heeten jser of legt in
die wonde een luttel onghe-
blust calck ghemenct met mo-
ruwer seepen ende met capittel
ende daerna salment versoeten
met soeter boteren of met ver-
schen swinensmoute totdat die
corste dier verbrant is afvalle
55r2 ende dan curreert alsoe u
dunct dats te doen is si siin
sere volliic ghenesen. Item
exterogen of doren af te doene
sal men den voet ierstwerf
wassen ende weiken in warm
water ende honich ende dan
salment boven een luttel op
scaven of sniden ende dan sal
men op dien doren leggen een
plaester van onghepiinder her-
sen op een leder.

Capm. .xxi. van allen ghebroken leden [ende ghemeenlic te cureren].

Ghy hebt ghehoert van den
wonden ende van den
apostemen. Nu wil ic u scriven
van allen den ghebroken leden
die uten gheweere siin ende
van den ontsetten leden. Ende
segge dat miin meeninghe ende
ghedochte daertoe te cueren es
dat men dat lit gerechteliic sal
vergaderen ende suverliic ende
wel houden met binden ende
dat waert ghe[res]taureert met
41 v 1 porro sarcoydes dat is metten
knoope die de been tegader
doet knopen ende vesten ende
daerom wil ic [u in dit] capitel
corteliic voerdencken ende lee-
ren van allen den ghebroken
leden hoe ghedaenwiis dat
mense sal rechten ende ver-
gaderen ende restaureren. Mer
ic wil eerstwerven haer teiken
aensien dat er niet in en come
grote twyfel ende dolinghe van
den onbesceiden meesteren en-
de onkonstighe. Ende daerom
seg ic u dat als enich lit ghe-
broken is het toent hem open-
baerliic ghenoech want het is
goet te tasten ende te siene.
Want het hevet op die ene side
ene hovel. Ende op die andere
side een dal. Ende alsment
neersteliic tast soe hoert ment
lude cassen ende die beene die
ghebroken siin tegader clate-
ren. Daerom als ghi dit siet dat
55v1 een lit ghebroken is soe en suldi
boven enen dach niet beiden te
vergaderen. Want soe ghi lan-
gher beit soe het swaerder sal

siin ende herder te vergaderen ende te restaureeren [1] want die beene verherden ende men en soudse niet moghen rechten noch vergaderen het en soude siin met overtolighen trecken ende dat en mochte niet wesen sonder vreese ende dat oec langhe te vergaderen ware daer mocht veel quaets af comen als apostemen ende dies ghelike. Alle die manieren van den trecken ende vergaderen. Dat lit sal men nemen met beiden handen ende in beide die siden van den leden ende sueteliic trecken ende recken [2] soe dattet een deel wart ghevoecht [3] met den anderen. Ende dat sal men doen herde suverliic want woudement met crachte doen het mochte daeraf apostemeren.
41 v 2 Ende daerna suldiit tlit tasten oft effen staet ende dan salment binden met sachten lusschen [4] dat die sieke geen pine daeraf en ghevoele. Ende men en salt oec niet soe slap binden hi en ghevoelt niet .[Ende recht] daert ghebroken es daer salment sterkeliic[er] binden bet dan daert ghesont es. Ende soet vorder gaet van der broken soe ment slapper binden

[1] rectificeren
[2] rechten
[3] gherecht
[4] waesschen

sal. Ende ghi sult u ghevoech [1] nemen in beiden siden van den ghesonden. Ende der lijtschen [2] sal siin drie of viere na dats te doen es. Ende die veeschen
55 v 2 sullen [3] siin teghen dat lit is groot of lanc of cort. Ende GALIENUS seit in die borste sullen die lasschen siin groot mer dat en sellense niet in die hant of in die vinger. Ende hi seit oec tot allen staden sullen die veesschen siin soe sy breetste moghen. Ende men sal hoeden datter niet in ghevouden en sal siin. Ende op die veesschen sal men legghen spaenre om datter gheen hovel en blive in die broke op dat niet en es gheapstumeert noch gheswollen. Albucasus seit als een ghebroken lit groot es dan en sal men die spaenre niet af doen binnen .vij. dagen of meer teghen dat men versekert es van heeten apostemen. Ende die spaenre sullen siin behendeliic ghemaect ende subtiiliic ende sullen siin van dunnen houte of van wilgenhoute ende dies ghelike. Ende die lencte van den spaenderen sullen siin na die grootheit of na die cleinheit van den leden. Ende dat een spaen en sal niet lig-

[1] verre ghenoech
[2] vaesschen
[3] breide van den laesschen sal

gen van den anderen niet
breeder [1] dan enen vingher
breet. Ende daerna suldi bin-
den die spaenre nadat ghi ghe-
sien hebt met cordekens ende
met pipen wreijelen [2] ende niet
te vaste want het mochter of
ontsteken. Ende waer dat sake
42r1 dat dat [ghesonde] vleijsch
worde ghequets met den enden
van den spaenderen soe suldi
overbinden die spaenre met
werke [3] of met dies ghelike.
Ende AVICENNA seit dat men
56r1 niet en sal haesten die spaenre
af te doene tot dier tiit dat die
ghebroken beene worden ghe-
conglutineert ende gheneest
soe dat om die crancheit van
den leden dat ghebroken is dat
dat lit niet crom en blive. Maer
het is beter dat si daerop
blive langher dan haer be-
hoerte is dan dat mense af dede
eer eert haer behoerte ware.
Ende tot hoe menighen daghe
dat men se ontbinden sal sal
men versien of dat lit heeft
enighe sweer of groot jucsel of
enighe heete aposteme. Ende
siedi dat daer gheen en siin
soe en derfdiis niet verbinden
voer des derden daechs. Ist in
die hant of in die vingher des
vierden daechs. Ende ist in
den armen den viiften of den
sevenden daghe. Ende ist in
die dien van den knien op-
waert soe salmen laten .xii.
daghe of meer. Ende ist van
den knien nederwaert int been
ten .vii. of ten .ix. dagen. Ende
en siet men geen quade acci-
dencien binnen dese tiden soe
mach ment coenliic laten staen
te verbinden totdat gheristau-
reert is ende gheknoept [1]. Ende
GALIENUS seit dat goet ende
orbaerliic is dat ment laet
staen te verbinden totdat ghe-
knoept sij ende ghenesen op
datter en gheen van der voor-
seider accedencien toe en co-
men. Ende waert sake dat haer
enich van den quaden acceden-
cien hem toenden soe waert
orbaerliic dat ment alle dage
verbonde. Ende waren daer in
sweeren soe salmen daerop
56r2 legghen wolle metter ieken
42r2 ghenet in olie rosarum ende
men en salt niet soe vast bin-
den alst ten eersten ghebonden
was. Ende waer daer in groot
jucsel soe salment baden met
wermen water want dat wa-
ter resolveert die materie daer
dat jucsel af coemt. Ende daer-
na sal men doeken netten in
olie rosarum ghemenct met
wiinedic ende daerna opgheleit

[1] vorder l. verder
[2] pipen vriescelen
[3] so suldi onder dende vanden spaenren winden sachte werke

[1] gheknoecht

tot aen der stont dat dat jucsel
si vergaen. Ende waer daer
aposteme soe salmen haeste-
liic laten op die ander side ende
al in een vercouden tlit met
medecinen repercussive totdat
tlit altemael vercoelt. Ende ghi
moeter op legghen blau doeken
ghenet in olie rosarum ende
olie [van] camomille tegader
ghemenct ende daerop gheleit.
Of doeken ghenet in roden wiin
die stiptich si want hi confer-
teert tlit herde zeer ende sterc-
ket het conferteert herde seer
ende resolveert oec die aposte-
men. Ende dan en salmen niet
vaste binden dan al suverliic
dat die plaester daerop blive
behouden die den aposteem
wederstaen. Ende als ghi siit
versekert van der aposteme
dat hi te niet is ghegaen ende
die swere al vergaen soe suldiit
dan wederbinden van eersten
suverliic ende niet te sterc
totdat ghi siit versekert dat
alle die quade accedencien siin
56 v 1 te niet ghegaen. Ende duncket
u dan orbaerliic soe bindet
weder sterc alst van eersten
was. Nochtan suldi u hoeden
dat ghi niet en bindet soe
sterck dat die voedinghe niet
en mach comen toter broken.
Ende dan suldi bekennen alst
tlit begint te verdroeghen ende
te versmalen. Ende als ghi dat
siet so suldi dat lit beghinnen
te baden met wermen water.
Ende ghi sult den bant allen-
ken slappen soe dat die voe-
42 v 1 dinghe beghint te comen ter
broken dan bindet als van
eersten. Die medecinen die
orbaerliic siin mede te restau-
reeren die ghebroken leden en-
de die uut den gheweer siin
ende ghewronghen [1]. Dit siin
die ghene die in haer natuer
droghe siin ende een luttel
liimachtich ende heet als wie-
roc mirre ende dies ghelike.
Ende ghi sult weten dat ipo-
cras verbiet dat men niet en
sal leggen consolidatiif voer
.vii. daghen of voer dies maels
dat men versekert es van apos-
temen ende van gheswelle [2].
Ende galienus seit dat men tlit
niet en can brenghen te punte
men legghe int beginsel consoli-
datiif. Mer begonde tlit root
te werden ende te swellen ende
te sweeren dat [3] raet galienus
dat mens niet en doe. Mer hi
raet dat men die materie trect
van der eender stat tot der
ander dat wi dat lit vercoelen
soe wi meest moghen met
56 v 2 medecinen repercussiven. Ende
dese plaester siin goet tot allen
broken ende dissolacien ende

[1] verwrongen
[2] swellen
[3] dan

torcien dats dat dat lit uten
geweere es ende niet alte male
ende dat heet torcio ende dat
is ghewronghen. Dit plaghen
die ander [oude] meesters te
orbaren. Ende dat is dat men
neemt meel dat ghestoven is
aen die want van der molen
want het is orbaerliic tot me-
nigherhande complexien ende
sonderlinghe den wiven ende
den kinderen want het is ghe-
tempert in heeten [1] ende in
couden. Ende die maniere van
den plaesteren te maken dat es
dat men meel sal tempereren
metten witten van den eijeren
soe dat dicke si in goede mate.
Item een ander plaester dat
42 v 2 sonderlinghe goet is want het
ristaureert die beene die ghe-
broken siin volliic. Ende es
herde orbaerliic tot menigher-
hande complexien. Neemt aloe
epaticum bolus armenicus thu-
rus mirre acacie sanguis draco-
nis sipressij dragantij mastiic
van elx even vele dit sal men
altegader menghen metten wit-
ten van den eyeren ende men
salder toe menghen een luttel
meels van der molen daer voer
af gheseit es ende niet soe te
dicke noch te dunne. Ende dat
sal men breiden op een starc
linen laken ende daerop leggen.
Ende die sieke sal houden int

[1] hitte

beghinsel subtiil dijete van
eten ende van drincken totdat
hi versekert is van swellinge
ende van heeten apostemen.
57 r 1 Ende daerna sal hi eten grove
spise ende viscouse daer die
broke af sal werden volliic
gheconglutineert ende ghe-
k[n]ocht. Ende dit is die spijse
die grof es als daertoe goet als
taruwe wel ghesoden ende riis
ende die hoofden ende die
voeten van quecken [1] die groen
ende vers siin. Ende melc van
verschen kase ende groven
wiin ende dies ghelike. Porus
sarcoydes dat is een hert
vleesch als een knoop dat ghe-
maect es van den voetsel daert
been af es ghevoet als van des
beens materie ende van natue-
ren als van occusoene daert af
ghemaect is ende dat is die ghe-
meen materie te consolideeren
als dander lede als vleijsch
ende pesen. Dat been wort
ghegroot [2] van groven dicken
bloede ende daerom salment
voeden met grover spisen ende
dranc als ic voer gheseit hebbe.
Ende ghi sult u oec hoeden van
allen dien dat bloet maect
dunne Als dunnen wiin ende
claer ende dies ghelike. Ende
waer dat sake dat porus sar-
coydes worde al te groot alst

[1] quacken
[2] ghegroyt

dicwile ghevalt ende dan moet
43 r 1 men laten die grove spise ende
dranc ende weder beginnen te
voeden met subtiilre dieten
ende weder sterker te binden.
Ende men sal daerop legghen
plaesteren die stiiptich siin als
57 r 2 prumen garnaten ende blader
van mirten ende van mispelen
ende van eyken ende dies ghe-
liic ende van olie van mirten
ende van olie rosarum ende
dies gheliic. Ende de dinghen
verbieden die snode siin[1] ende
minderen die natuere ende
materie. Ende het ghesciet oec
somwiil dat aen tghebroken is
met wonden ende dan moet
men die wonde ontdect laten bli-
ven ende hoeden dat die spaenre
niet en ghenaken der wonden.
Ende des avens ende des mer-
ghens legt in die wonde carpie[2]
dat van cleinen witten doeken
es. Ende altoes houden die won-
de suver ende reine dat er geen
sanies in en vergader. Ende als
gij dat[3] versekert siit ende der
aposteme dan suldi die wonde
cuereren met medecinen carnis
creatuere[4]. Ende alst tlit dat
ghebroken is is ghebonden na
siin behoert met sinen veeschen

[1] ende deze dingen verbieden tscei-
denisse
[2] cathoen
[3] des
[4] cicative

dan sal mense decken soe dat
niet en werde verandert van der
lucht. Ende daerna als die won-
de ghenesen is ist te doene soe
moechdi die spaenre afdoen
sonder vreese. Ende als die
beene in die broke siin ontween
ghemortelt[1] dan en ist niet
sonder vreese want en succu-
reert men niet volliic met laten
dat is dat men hict metter
vliemen soe datter tbloet uut
gaet dat lit soude versterven
ende daer soude worden her-
post estiomnes[2] ende soude
verrotten tlit ende corrum-
peren. Ende alst tbloet daer-
uut loept soe wederstaen alle
dese vreese. Ende waren in die
57 v 1 wonde stucken van beenen die
al ghesceiden waren van den
anderen die moet men met be-
hendicheiden uuttrecken. Ende
43 r 2 en waren si niet al af ghescei-
den ende deden tlit versweeren
ende seer doen met steecten
soe salment clieven daer op
ende ontdeckent soe men alder
behendicht mach ende sal se
uuttrecken. Waer oec dat sake
dat quaet in die wonde meer-
derde dan minderde dat be-
teikent dat daer in waren ble-
ven stucken van beenen al en
tonense hem niet. Ende dan
salment versoeken metter tas-

[1] ghemorselt
[2] l. herpes esdiomenos

ten totdat mense vint ende
sulse met behendicheit u pinen
uut te doene. Ende alle weghe
bereidet alsoe datter geen
quaet in en blive mer dattet
redeliic uut loepe. Ende ghi
sult u oec hoeden dat ghi der
wonden [met] gheen smout
noch gheen vette dinghen en
ghenaect. Want daer soude
veel quaets uut comen datte
tlit mochte corrumpeeren. En-
de ghi sult dat weten dat leden
breken in menigher manieren
na die grootheit van haer
quaetheit want als avicenna
seit soe is die ronde broke
quaetste te vergaderen ende te
incarneren [1]. Ende ipocras seit
dat die broke die inwaert gaet
is veel quader dan die uut-
waert gaet. Ende dat is om die
57 v 2 quetsinge van den pesen. Ende
die broke met wonden daert
tbloet uut vloyt ende met quet-
sueren [2] ende die siin gheap-
stumeert dat siin die quaetste
van allen. Ende die broke die
coemt in die grote lede is
quader te punte te brengen en-
de te vergaderen dan die coemt
in de cleine leden. Ende als ver-
cout ende niet soe werm is ghe-
set soe moet ment met meere
cracht recken ende strecken.
Ende dies en hebben die clein
leden gheen doen want een
arm is beter te punte te bren-
ghen dan een been dat ghe-
broken is ende volliker ghe-
nesen ende gherestaureert. En-
de dat been van den knie neder-
waert dan die dijen [1] van den
knien opwaert. Ende ghi sult
oec weten dat die broke van
den beenen niet en wort alsoe
gerechteliic gheristaureert alst
43 v 1 sculdich waer te siin ende blivet
crom ende onrecht. Ende het
mach siin des meesters scult of
dat eerstwerf was qualiic te
punte gheset ende gherecht of
het mach siin der spaenderen
scult omdat mense te haest
of te vroech heeft af ghedaen
eert begonde te knopen. Of het
mach siins selfs scout siin dat
hi niet stillle en leget als hi
sculdich es te doene. Ende dan
pleghent som meesters weder
58 r 1 te breken. Ende albucasim seit
hadt orbaerliic gheweest die
oude meesters hadden daer
iet af ghescreven in haren
boeken. Ende hi seit oec dat-
tet beter es ghelaten dan ghe-
daen want daeraf mocht comen
grote vreese ende dat lit mocht
veel quader werden. Mer ghe-
vielt alsoe dat siin moste ende
dats te doen ware soe moetij
besien waer porus sarcoydes
dat gherestaureert es ende ghe-

[1] cuereren
[2] bloetsure l. bloetswere

[1] tbeen

knoopt [1]. Ende ist herde groot
ende sterck soe en suldiis niet
weder breken dat [want AVI-
CENNA seit dat lichte niet weder
en soude breken daert] eerst-
werven ghebroken was mer het
mocht andersins wel [2] breken.
Ende waert porus sarcoydes
niet groot ende sterc soe sal-
ment consteliic baden met wer-
men water daerin ghesoden
sal siin malva ende violetten
ende milloete ende die wortel
van bismalven ende dies ghe-
like [tot ander tyt] dat porus
sarcoydes sal siin wael ghe-
weict ende ghemorwet. Ende
daerna suldiit breken ende
weder rechten ende te punte
setten ende bindent vast alsoe
alst orbaerliic is. Ende als
porus sterck es ende groot ende
ment weder rechten moet soe
salment boven sniden ende
58r2 daert been crom staet salment
ontdecken ende rechten dat lit.
Ende alsoe alst orbaerliic is
met groten neerste restaure-
ren. Ende dan wil ic [3] ist mo-
gheliic dat men mach die broke
cureren die qualiic is gheres-
43v2 taureert op dat si nijeut [4] es
ende niet out met plaesteren
die mollificeren als bladeren

[1] ghecnocht
[2] elre
[3] dicwile
[4] nuwe

die ic voer gheseit hebbe. Ende
dese plaesteren siin daertoe
goet die ghesoden siin als mal-
va visca ende venigriec ende
van liinsade ende dit mach
men conficeren met enden-
smoute of met hoendersmoute
of met olie van lelien ende van
gheelen wasse. Ende plaeste-
ren ghemenct [1] [van merg] van
coienscenkelen ende van en-
densmoute ende van botere
ende van olie van lelien ende
van geelen wasse si is daertoe
herde orbaerliic. Ende het is
oec een herde goet plaester van
vetten vighen of van dattelen
met duven mes. Ende daerna
als dat lit is wel ghemolificeert
dan suldij dat lit [recken ende]
rechten ende te punte weder
setten in siin stat. Het ghevalt
oec somstont dat na die res-
tauracie valt eenen knoop ende
onsiert dat lit herde seere. En-
de als die knoop is biden ghe-
weere so benemet hi den leden
siin natuerlike werken ende
beroeren. Ende die occusuene
58v1 waerom dat het es heb ic voer
gheseit als van den porus sar-
coydes dat die ghebroken been
tegader bint ende knoopt. En-
de ic heb u die cure gheseit niet
vaste te binden ende met sub-
tiilre dieten ende metten plaes-
teren die stiptich siin ende ver-

[1] ghemaect

bieden die voedinghe daertoe te comen daer porus sarcoydes af wast dat overtolich ende zeer maket den knoop ende te groot[1]. Ende die plaesteren siin als van natacien (?) ende mirren ende olibanum ende dies ghelike al[s]mense conferteert met wit van den eije of met stiptighen wiin of edic ghemenc met wine. Ende al dat die stiptiche medecinen [doen] dat doet een plate van loede sterc ghebonden op den knoop. Ende als gheworden is alte hart als een steen dan salment boven clieven ende die consolidacie vanden beene ontdecken ende sceeden den overtolighen knoop die sal men af sniden ende [af]scaven met instrimenten die daer orbaerliic toe siin. Ende daerna cure-
44 r 1 ret die wonde alsoe als ghi weet dat men ander wonden cuerreert. Nochtan suldi weten dat na die restauracie sulc stont dat lit blivet cranc ende minder dant siin soude. Ende daerna omdat die restauracie niet vast en es. Ende die occusue[2] die dat doet is menigher hande als dat al te sterck was ghebonden soedat die voedinghe daertoe niet en conde comen. Of het hadde teveel bande die dat lit verswaerden of het was te dicke verbonden
58 v 2 of dat te veel ghebayt was met wermen water. Of dat dat lit dat ghebroken is teveel verleechde[1] of verroerde eert tiit was of te luttel voedingen of te subtiil of het hadde teveel cleen ghebroken splinteren van den beene. Ende daerom al sulke versumen tlit ende cranc te cuerne ende te beteren moet men den sieken voeden met grover spisen die veel voedinghe geven ende grove ende dic moet siin. Mer ververschen totdat bloet begint te meerderen ende te wassen ende men sallen dicwil baden in wermen water ende dat niet te heet. Daerna suldi legghen op dat lit emplium pecium[2] dat daertoe trecke veel voedinghen ende dat sal men daerop legghen langhe. Ende dat is emplium[2] picium dat men neemt colophoniam ende swart pec dat men heet in latiin picis navalis ende resinam dats wit hers van elken even vele. Ende men sal een konsteliic werm water maken daert tlit in baden sal totdat die voedinghe ontfaet ende dat tot hem selven si ghecomen tot siinre ghe-

[1] dat wast overtollich zere ende maect den knoop te groot
[2] l. occusoene

[1] verleide
[2] l. emplastrum picium

daenten. Ende die sieke sal hem oec hoeden van gramscappen ende van erren moede[1] Ende [2] alsoe als johannes dalmascenus seit alle dat deert hem die in gramscappen siin ende in doe-
59r1 ghen volcht der complexien vanden lichaem des menschen[3].

Capm. .xxij. van allen den ghebroken leden sonderlinghe te cuerreren ende eerste vander kinnebacken.

44r2 Nu hebdi ghehoert dat ghemeen capittel van den ghebroken leden nu wil ic u voert scriven van elken lede sonderlinghe te cureren ende eerstwerven vander kinnebacken. Ende ic segge dat wel mach ghevallen dat die kinnebacken breect inwaert ende dat es te breken goet[4]. Ende als ghi wilt ranficeren[5] soe suldiit considereren oft inwaert es ghevoecht[6] sonder breken in tween stucken. Ende dan suldi steken den voersten vingher van uwer rechter hant in den mont opdat die broke is in die luchter side. Ende is die broke in der rechter side soe seldi steken den voersten vingher van uwer luchter hant in den mont ende duwen uutwaert dat buijlken vander broken dat inwaert steet gheboghen ende metter ander hant effenen suverliic dattet staet effen als het plach te stane. Ende dat suldi bekennen aen die tanden als si effen voeghen tegader in haer staen. Ende is die kinnebacken vaneen ghesceiden in tween stucken dan sal mense van beiden siden recken ende[1] aen der stont dat si natuerliic staen effen alst plach te stane.
59r2 Ende ist dat die tanden wagghelen soe bindet den enen tant aen den anderen met enen gulden drade of met eenen silveren of met eenen starken siden draet. Ende waer oec dat sake dat ghi u ontsaecht van hecte apostemen dan suldi cattoen of wolle met der ieken ende olie van rosen ende wit vanden eijeren daerop legghen ende dan bindet alsoe u dunct dat men alderbeste binden mach. Ende en ontsiet ghi u niet van heete apostemen soe en suldi voetstaens daer niet op legghen[2] plaesteren van ghestoven meel vander molen dat aen die want han[c]t ende

[1] toernen
[2] want
[3] al dat des mensch syn verwerret in doghene of in gramscape volcht ende mynret die complexie vanden lichaem des menschen
[4] goet te bekennen
[5] l. rectificeeren
[6] gheboghen

[1] tot
[2] daer op legghen

ghemenct ende ghetimpert met witte vanden eijeren ende dat sal men breiden op enen doeck
44 v 1 tweevout ghevouden ende daerboven salmen legghen een breet spaen na de breide vander kinnebacken of een stuc van enen soel van enen ouden scoen ende aldus salment laten lighen ghebonden tot dat ghenesen sy. Ende waer dat sake dat weder apostumeerde of datter in quame grote sterke sweer of grote juecte. Ende waert dat enich van desen accedencien gheviele dan seldi doen als ic u voerseide int ghemeen capitel van den ghebroken leden tot aen der stont dat die quade accedencien vergaen siin. Ende daerna gaet weder plaesteren ende verbinden totdat ghenesen. Ende saechdi dat niet effen en stonde soe ontbindet ende effent weder soedat naturlike staende is. Ende waer dese broken met wonden soe
59 v 1 besiit of daer siin enich stucken van beenen die of ghesceiden siin soe suldi u pinen met instrumenten die daer orbaerliic toe siin uut te doene. Ende waer die wonde soe [1] cleine alsoe suldise meerderen alsoe als u dunct dats te doen es ende daerna cureerse totdat ghenesen es ende ghi sult oec den sieken bevelen dat hi hem hoet van onvrede ende houde siin rust ende siin ghemac. Ende siin spise sal siin dunne ende licht als supen. Ende die oude vroede meesters seghen dat dese broke dicwil wort ghecureert ende gheristaureert ende al ghenesen binnen drie weken. Ende dat seit haly [1] dat is daerom dat been vander kinnebacken is no [2] ende heeft march binnen.

[1] te

Capm. .xxiij. vanden ghebroken halskake [3] ende die cuere.

Die halskake is gheheiten in latiin furcula pectoris die waert dicwile ghebroken ende dat mach men lichteliic bekennen ende [4] tasten. Alst ghe-
44 v 2 broken is ende ghi daertoe gheroepen siit soe suldi daertoe roepen twee hulpe [5] daer een ophouden sal ad iutorum [6] dat es den arm boven den ellenboghe ende sullen trecken achterwaert ende opwaert ende die ander sal recken den hals ter ander siden waert dat die hals scanene niet ghebroken en es. Ende dan suldi die broke
59 v 2 effenen met uwen vingheren al-

[1] galienus
[2] nuwe
[3] halscane
[4] met
[5] l. helpers
[6] l. adiutorium

soe alst betaemliic is soe datter
geen oneffen[heit] en blive
noch gheen dale. Ende dan seldi
legghen onder die oxcel een
cussen van wolle of van doeken
suverliic ende groot na dats te
doen es. Ende recht den ellen-
boghe dat hi den ribben ghe-
nake. Ende waer dat sake dat
die eijnden vanden halskake
waer inwaert ghebroken soe
dat men die eijnden niet uut-
waert en conde ghetrecken
om datse diep in is ghesteken
dan doet hem averrecht liggen
op sinen hals ende legt onder
sine scouderen een cussen.
Ende u helpers sullen u[1] scue-
deren dwinghen inwaert tot dat
eijnde vanden halskake dat diep
in leget ghesteken opwaert ghe-
licht ende dan rechtet suver-
liic. Is oec dat sake dat die
sieke ghevoelt steecte alsment
tast metten vinger dan siidiis
seker datter in siin splinteren
van beenkens. Ende dan suldij
haesteliic clieven op die broke
ende sult die splinteren uut-
doen. Ende hielder enich stuc
aen enighe side vander broken
soe suldi over[2] tbeen enighe
instrument van houte steken
soedat syphac niet en worde
ghescoert ende daerop suldi
sniden ende uutdoen. Ende
waer die wonde groot soe sul-
dise naijen ende tegader ver-
60 r 1 gaderen ende incarneren. Maer
ontsaech di u erghent of soe
en suldiis niet doen. Mer ghi
sulten cureren soe ghi sachte-
liicste moecht met olie rosa-
rum ende met wiinedic ende
met dies ghelike. Ende als die
45 r 1 broke es sonder wonde ende
sonder snede dan suldi leggen
plaester van ghestove van der
molen of enich restauratiif ende
legter op sacht werck ende
boven dat werc enen twevol-
dighen doec ende daerboven
suldi leggen een dunne spaen
dat sal siin drie vingher breet
ende vier vingher lanc. Daerna
seldi binden met eenre ves-
schen die sal siin.iii.vinger breet
of vier ende sulse laten gaen over
den hals ende bren[c]se weder
onder beide die oxelen. Ende
daerna bindet den arm aen den
hals ende onder die oxel legt een
cleijn oercussen des nachs al[s]
hi [slaept. Ende hi] sal slapen
op sinen rugge. Ghi en sult oec
niet verbinden voer viif of vii
daghen ten waer of daer enich
[quade] accedencien toequamen
als apostemen of sweeren of
juecsel. Ende daerna doet die
plaester af totdat ghenesen si.
Ende ghi moet besien alle
daghe oft [dien bant] niet en
slapt ende ist [hi] gheslapt soe

[1] die
[2] onder

suldiit weder van nyens ver-
binden. Die oude meesters
hebben gheseit dat men die
halscanene moet cureren met
groter behendicheit ende sub-
tiilheit want si is herde piin-
liic te binden ende te restau-
reeren. Ende selke vroede
meesters seiden dat die hals-
cane waert gherestaureert ende
wel ghenesen ende gheneset bin-
nen .xxviii. daghen of binnen
.xxx. daghen. Ende selke lie-
den werden wel haesteliic ghe-
60r2 nesen. Ende dat is miin seggen
want ic des menichwerven
hebbe gheproeft aen menighe
die te lanxsten binnen 3 weken
waren genesen.

Capm. .xxiiij. van ghebroken ribben die cuere.

Alst ghevalt dat een ribbe
breect soe en ist niet
verborghen als men die stat
soect metten vingher ende
taster na so seldiit vinden on-
neffen ende bi aventueren men
hoert de beene crijselen. Ende
een ribbe mach breken in twee
45r2 manieren hi mach breken in-
waert ende uutwaert ende die-
ghene die inwaert breect is lich-
ter ende beter te cuereren dan
dieghene die uutwaert breect
ende [1] rechter ende effender soe-
dattet stae alsoe effen als het
plach te stane. Daerna suldiit
baden met water daerin gheso-
den sal siin goet cruijt als we-
ghebladeren [1] ende alle die con-
solideren ende dies ghelike. En-
de dan sal men een spaen daerop
binden op dats te doen is. Ende
waer oec dat sake dat een ribbe
waer inwaert ghebroken dat
suldi bekennen [dat] die sieke
ghevoelt grote weedum ende
grote steecten als dieghene die
hebben dat vledersiin [2]. GALIE-
NUS seit pleuresis is een aposte-
me die van binnen coemt op
die ribben ende met groten
weedum ende met groten steec-
ten ende met heeten onghe-
make. Ende oec sterven daer
meer luijden af dan ghenesen.
Ende omdat die sieke alsoe
grote steecten voelt dat is
daerom dattet [denden] van der
ghebroken ribben dwinct op
die liesen van diafragma. Ende
oec die sieke heeft den adem
cort ende heeft den hoest ende
60v1 keert ter kelen zeer veel bloets.
Ende dan en can ment niet
gherechten metter hant. Noch-
tan hebben gheseit sulke oude
meesters ende raden dat men
den sieken gheen spisen teten
en gheve die veel wints voeden
ende den lichaem doen swellen
want dat gheswel vanden li-

[1] die suldi

[1] weghebreden
[2] pleuresyn

chaem driift die broke vanden ribben uut[wert]. Ende al ist dat dit som stont orbaerliic ghevalt om ghebrec vanden anderen behendicheden nochtan dunct mi quaet ende ic en priis niet want het soude volliic doen comen heete apostemen. Het seiden oec sulke meesters die vroet waren dat men daerop soude setten ventosen ende[1] trecke zeere tot hem ende dit dunct mi veel beter ten waer
45 v 1 dat si teveel materien soude toetrecken. Het waren oec sulke anderen die seiden dat men daerop soude legghen wolle metter jeken ghenet in werm olivensmout ende dat men tussen die ribben soude legghen werc of doec soedat die bant effen legghe al om den lichaem. Ende si seiden oec noch waert sekerliker[2] dinc dat die sieke niet en mochte ghedraghen den steke omdat vander ghebrokender ribben noopt diafragma ende steect. Dan moet men daerop clieven ende die ghebroken ribbe ontdecken ende afsniden met behendicheit die stucken die diafragma noept ende steect. Ende waer die wonde groot soe
60 v 2 suldise naijen ende tegader vergaderen. Ende dan suldise cuereren alsoe als men die wonden cureert ten waer of daer enighe heete apostemen toe quamen. Ende waer daer heete aposteme so salmen daerop leggen plaester ghenet in werm olie. Ende dan salment cuereren met medecinen daer men heete apostemen mede cureert van binnen. Ende men sal hem voeden met spise ende met drincken die daertoe behoerliic siin. Ende hi sal slapen op die side daer hiit alderbeste ghedoghen mach tot aender stont dat hi ghenesen sij. Ende een ghebroken ribbe mach wel ghenesen ende worden ghestaureert binnen .xx. daghen.

[1] die
[2] vreselike

Capm. .xxv. van ghebroken adiutorium [1].

ALBUCASUS seit dat adiutorium is die arm tussen den ellenboghe ende thooft van der asselen. Ende AVICENNA seit als die broke soe breect si breect lichter uutwaer[t] dan inwaert. Ende als men wil rectificeren ende te punte setten
45 v 2 soe moetene haere twee siin ende die een sal den arm recken ende die ander sal die hant houden op die broke. Ende ghi sult tasten die broke metten vinger ende effenen daerna

[1] Van ghebroken armen boven den elleboghe

suldier oplegghen plaesteren
consolidatieven opdat ghi u
niet en ontsiet van heete apos-
temen. Ende binten soe dat
die veesche opwaert ga tot
61r1 biden scouderen ende neder-
waert tot biden ellenboghe op-
dat die broke in die middelt
is vanden adiutorium. Ende
waer die broke bi den lichaem
dan suldi die veesche laten
gaen over die scouderen ende
bindent daermede. Ende waer
die broke bider ellenboghe dan
suldiit binden met den ellen-
boghe ende die veesche sal siin
drie vingher breet of viere.
Ende ghi sult laten te verbin-
den tot .vii. daghen ten waer
ofter iet lette. Ende dan suldi
weder binden met den spaenre
die soe lanc sullen siin datse
in elke side vander broke over
sullen gaen drie vinger. Ende
en ontsiet ghi u niet van eni-
ghen accedencien soe suldi ver-
binden over den anderen dach.
Ende het dunct ipocras herde
goet ende orbaerliic want het
behoet[1] alle weghe quade ac-
cedencien. Ende men mach
se te lichteliker wederstaen alle
quade accedencien die te ont-
sien die restaureren moghen
letten. Ende waer oec dat sake
dat ghi int beginsel ontsaecht
van heeten apostemen dat giit

[1] verhoet

saecht root ende gheswollen
dan en suldi niet [vaste] bin-
den met plaesteren [noch met
spaenren] voer seven daghen
of langer totdat ghi siit ver-
sekert van heeten apostemen
ende legter op dat versacht als
wolle metter ieken ghenet in
olie rosarum ende wiinedic te-
gader gemenct. Ende daerna
als ghi versekert siit van heeten
61r2 apostemen dan suldiit seer en-
de vast binden. Ende doen als
ic u ghescreven hebbe int ghe-
meen capittel vanden broken.
Ghi sult oec alle daghe besien
of die bant iet slapt ende of
dat lit qualiic staet ende dan
suldiit vaster binden ende tlit
46r1 weder rechten. Ende doet den
sieken ligghen op sinen rugghe
ende siin hant legt op siin
maghe ende een moru oercus-
sen over[1] adiutorium. Ende
siin diete sal siin alsulc als ic
hebbe gheseit int ghemeen
capitel vanden broken ende
dat sal siin lichte spise ende
suptiil int beginsel totdat die
broke begint te restaureren
ende te knopen. Ende daerna
sal siin spise grof siin ende vis-
couse. Het hebben gheseit
vroede meesters dat een ghe-
broken adiutorium ende een
ghebroken been vander knien
nederwaert mach wel ghenesen

[1] onder

binnen .xl. daghen. Ende dan
suldiit ontbinden ende badent
met wermen water. Ende dunct
u die restauracie niet vast ghe-
noech dan suldiit weder vast-
binden metten spaenderen en-
de latent tot .l. daghen of [tot]
twee maenden.

Capm. xxvi. van ghebroken armen vanden elleboghe nederwaert.

Die vroede meesters seg-
ghen dat dien arm van
den ellenboghe toter hant is
ghemaect van ii beenen ende
61v1 siin beede gheheeten focilia
ende die eene is clein ende die
ander meerder. Ende die cleine
steect[1] boven ende volcht den
dume. Ende dat meeste is dat
onder den cleinen vinger steect[1]
Ende het ghevalt somstont dat
die eene alleene breect of het
es groot of het es cleine. Ende
somtiit breken si beide tegader.
Nu suldij weten als dat cleine
boven den duijme is ghebroken
es beter te ranficeren[2] ende
te ghenesen dan dat grote. En-
de alsdat grote breect dat on-
der steect[1] is herde swaer ende
quaet te ghenesen ende veel
quader dan offe beide ghebro-
ken waren. Ende alst clein
boven is ghebroken soe salmen

[1] staet
[2] rectificeren

suverliic rechten ende suverliic
trecken. Ende waert [tgrote]
ghebroken dat onder steect[1] dat
moet men sterkeliic trecken en-
de effenen. Ende warense bee-
de ghebroken tegader dan sou-
de[2] mense trecken veel sterke-
46r2 liicker ende effenen. Ende dat
mach men met medecinen car-
nis cicaturam[3] lichteliken te
ghenesen. Ende alsmen gheneest
adiutorium sal men cuereren
den arme. Ende men sal op
een ghebroken arm doen seven
spaenre soe worden deen of
dander van den focilen ghe-
broken siin of beide of[4] spaen
dat men legghe op die broke
sal siin sterker ende breeder
dan die ander. Ende ghi weet
wel dat ik u gheseit hebbe int
ghemeen capittel van[den] bro-
ken hoe men se sal binden
sterker op die broke ende soe
men vorder[5] gaet van der
broken soe ment slapper bin-
den sal. Ende [ghi] sult alle
weghe verhoeden die materie
61v2 te trecken vanden bloede
toter broken datter geen apos-
teme en come. Mer als ghi die
voedinghe wilt trecken toter
broken dan suldiit sterker ende
vaster binden van der broken

[1] staet
[2] moet
[3] l. cicatrivam
[4] l. het
[5] varder

dan op die broke. Ende waer dat sake dat hem enich stuc vanden beene toende in die broke dat niet al af en ware ghesceiden dan suldi u pinen dat stuc weder te setten in siin stat na uwer machten. Ende waer dat stuc al afghesceiden ende dat steke in die huijt dat[1] siit seker dat niet en mach worden gherestaureert ghi en snidet op en windet[2] stuck uut. Ende ghi sult den sieken den arm doen hanghen aen sinen hals in een dwale of in enen doeck Die sal siin soe breet dat hi alle den arm bevaet dat hi effen ligge ende doeten hoeden van wandelinghen totdat den arm is gheknoept ende ghenesen ende doeten slapen op sinen rugge. Die vroede oude meesteren seggen dat dese broke worde gheristaureert binnen .xxx. daghen of sulc tiit binnen .xxviii. daghen. Ende dat is nadat die sieke siin complexie is goet ende siin machte.

Capm. [xxvij] vanden ghebroken dien.

46 v 1 Als die dien ghebroken siin dat mach men bekennen met tasten ende si mach breken inwaert ende uutwaert want dat been vanden dien is breet van natueren. Ende die dije heeft mer een been ende dat sal men aldus restaureren.

62 r 1 Men sal den sieken doen ligghen op sinen buijc metten aensicht ter eerdenwaert ghestrect. Dan sal men aen beide siden die dije met banden winden of in ander manieren dat men die dije trecken mach aldermeest met tween ministeren die sterkeliic trecken aan beiden siden ende sult die broke effenen met beiden handen. Ende vindi metten tasten enich been ghesceiden vanden anderen dat steect int vleesch [sodoet] als ic u dicwil gheseit hebbe. Ist al afghesceiden vanden anderen soe snidet af ende doeghet uut[1]. Ende ist niet al af soe rechtet ende settet in siin stat weder ende daerna bindet. Ende mensal hem regieren met dieten alsoe ic u gheseit hebbe in die broken vanden adiutorium. AVICENNA seit dat dieghene die siin coxa ghebroken heeft dat hi moet een luttel houten. Ende daerom moet ghi studeren met uwer behendicheit te binden waele. Ende sulc stont is die broke herde groot ende dan sal men leggen boven den bant een groot bort ende lanc toten voeten ende bindet boven die veesche. Ende dat

[1] dan
[2] ende dan snidet op en trec

[1] so sniden op en doetet uit

doet men daerom dat die voete
niet en mach roeren noch dat
been als hi slaept. Mer dat en
sal men niet doen als men ont-
siet die heete aposteme. Mer
men sallen ontbinden ende
cureren met dien dat ghi wael
weet. Die vroede meesteren
seggen dat men die broke mach
62r2 restaureren binnen .l. daghen
luttel min of meer.

Capm. xxviii van ghebroken been beneden die knien.

46v2 Int been vanden knien ne-
derwaert siin twee beenen.
Een been dat groot is ende is
gheheeten crux. Dat ander
is cleyn ende is gheheeten
focila. Ende het ghevalt dat
een breect alleene [ende som-
tijt beide te gader. Ende alst
cleine breect] soe est beter te
ghenesen ende te ristaureeren
dan dat grote. Ende dat clein
breect inwaert ende dat grote
breect uutwaert. Ende als si
beede breken soe siin si veel
quader ende swaerder te ghe-
nesen ende te ristaureren. En-
de alser een ghebroken is dat
is herde goet te bekennen
want het voeghet tot welker
siden dat men wille. Ende men
sal dat been alsoe cuereren
als men den arm cuerreert
want haerder beider broken
ende haerder beider curen siin
alleleens[1]. Nochtans wil ALBU-
CASUS seggen dat men enen [2]
ghebroken been maken sal
twee spaenre alsoe lanc als dat
been is vanden knien neder-
waert tot den voeten toe. Ende
dat [3] een spaen leggen op die
een side vanden beene ende
dat ander spaen op die ander
side. Ende die sal men boven
die banden binden met drie
banden op elc eijnde een ende [4]
in die middewaert eene opdat
hi dat been niet roeren en sal
als ic u hebbe gheseit vanden
ghebroken dijen. Ende die vroe-
62v1 de meesters seggen dat men
dat been sal legghen in een
kiste van houte ghemaect na
die lencte vanden beene omt
beroeren vanden beene. Ende
ghi sult dat weten lieve kinder
al ist dat ic niet en hebbe ghe-
screven sonderlinghe van alle
den ghebroken leden. Nochtan
moechdi herde wel nemen ex-
sempel aen alle dese [die ic]
daeraf ghescreven ende gheseit
hebbe.

---

[1] ghelike
[2] ten
[3] doen
[4] Ende dan salmen boven binden enen bant te 3 steden op elc ende ende

Capm. .xxix. van leden die ontset siin uut den gheweere hoe mense weder insetten sal ende curerense.

47 r 1 Dislocacio dat is een sceidenisse dat een lit verseeet deen vanden anderen uten gheweer of dat tgheweer uut siinre stat is ende verbiet beroerdenisse vanden leden dat uut den gheweer is ende ontsiert dat lid. Ende alst ghevalt dat enich vanden leden werden ontset uut den gheweere dan suldi eerstwerven voersien ofter enich ander onghemac toe is ghemenct als met wonden of met ulceren of met heeten apostemen. Ende is die dislocasie simpel soe suldise haesteliic weder insetten eer die stadt vercoude of apostimeerde. Ende waerse ghenct[1] met anderen onghemaken soe en suldise niet weder insetten. Mer ghi sult dat onghemac cuereren want waert ingheset eert onghemac waer ghecureert bij aventueren die sieke
62 v 2 mochte spasmeren. Ende AVICENNA seit dattet sceeren is ende seit aldus als die dislocacie is sulc dat mense mach lichteliic insetten sonder grote weuwet[2]. Al waer dat sake dat die dislocacie waer ghemenct met ander siecheit men mocht coenliic weder insetten. Ende dan die wonde of die aposteme of wat onghemac datter ware soe salmense cureren alsoe als ghi weet in die ghebroken leden. Ende in die gheweere siin sulc dislocacie die goet siin weder in te setten alst gheweer vander hant ende vanden vingheren. Ende daer siinder sulc die herde quaet siin weder in te setten alst gheweer vanden ellenboghe ende dat es die piinliixste vander dislocacie. Ende die dislocacie die piinliicste is weder in te setten dat is dieghene daer die eijnde vanden gheweere ende van den beenen medeghebroken siin.

47 r 2 **Capm. .xxx. vander kinnebacke uten gheweere.**

Dislocacie mandibile dat is die kinnebac die selden uut den gheweere gaet. Ende alst ghevalt dat se uut gaet dat mach men bekennen dat die onderste tande oneffen staen tegen die overste tande ende hi en can niet wel ghespreken. Nu suldi weten hoe mense weder in sal setten ghi sult nemen beide die eijnden van der kinnebac onder die oren opdat die dislocacie is in beiden

[1] l. ghemenct
[2] vrese

siden. Mer en is si niet dan op
63r 1 deen side soe sal men die kinnebac nemen metten enen eijnde. Ende dan suldise lichteliic trecken uutwaert totdat si voeghen weder te gader. Ende dat is als die tanden weder te gader comen ende den mont toeluiict daerna sal men daerop leggen doeken die sullen siin ghemaect van wasse ende olie rosarum die doeken daerin ghenet. Ende daerna suldi dat binden lichteliic ende sult den bant laten gaen onder die kinne ende over thooft. Ende siin spise sal siin supene ende hi en sal niet knauwen voer dies male dat die weute al vergaen es ende die kinnebac ghesuvert es. Ende het ghevalt sulcstont dat die dislocacie vander kinnebac alsoe hinghe [1] heeft gheweest ontset uut den gheweer dat mense niet weder in en can ghebrenghen ende dan moet mense salven met [oli] violaet in een bat. Ende ghi moetse baden veel ende ghenoech met wermen water soe lange datse moru worde ende die hertheit vergae. Ende daerna suldi doen als ic gheseit hebbe te voren ende ghi sulse dan lichteliker insetten wilt god. Mer ghi sult dat weten als beide die kinnebacken siin uut den gheweere

[1] lange

tegader dan moet mense voetstaens weder insetten of daer sullen al te quade accedencien toe vallen als dien rede ende ansteliic [1] den hooftsweer ende dat is omdat die laceerten die te zeer verrect siin. Ende bi aventueren ghevielt dat hi siec
47 v 1 worde in den lichaem ende
63r 2 keert toter kelen dese [2] coleren soe moet hi sterven.

Capm. .xxxi. vanden ontsetten scouderen.

Dislocacie humeri dat siin die scouderen ende dat seggen die vroede meesters dat die scouderen moghen worden ontset in .iii. manieren. Die eerste is opwaert die ander is vorwaert die derde is nederwaert. Achterwaert en machse niet ontset worden ende dat es om des scouderblats wille dat weert. Ghi sult weten dat humerus selden wert ontset uut den gheweer opwaert om des wille dat [se] hanct nederwaert. Ende het ghevalt oec selden uutwaert omdat die pesen weeren. Mer het ghevalt alredicste inwaert [3] ende dat is sonderlinghe in magheren lieden. Ende het ghevalt in hem herde lichteliic ende in

[1] l. anxsteliic
[2] claer
[3] voirwaert

vetten lieden herde selden. Dat
teijken van dislocacie is een
ronde uut gaen onder doxelen
ende een diepheit op die asselen
Ende een besceidentheit te-
ghen die ghesonde scouderen.
Ende die sieke en can siin
hant niet gherechten op tot
sinen oren. Ende hi en mach
den arm niet lichteliic roeren.
Ende als ghi daertoe gheroepen
siit soe suldi doen uwen minis-
ter opwaert richten metter
hant en dan setten uwen dume
onder doxele of legter onder
een hart ront dinc als een bolle
ghemaect van doeken of van
werke ende licht daermede dat
been dat uut den lede is ster-
keliic opwaert tenwaer dat die
63v1 sieke waer een kint. Of dat die
dislocacie versch waer ende
niet verout. Ende waert oec
alsoe swaer dat mense aldus
niet en mocht weder insetten
omdat verout waer. Dan sal-
men die stat baden met wer-
men water daerin ghesoden sal
siin cruden die weiken doen
ende mollificeren als malve
ende fioletten ende die wortel
van bismalve ende millaete [1]
ende dies ghelike ende daerna
47v2 suldi den sieken legghen op
sinen rugghe ende ghi sult ne-
men enen ronden cloot of een
bal van doeken ghemaect als

[1] mellilote

ic te voren gheseit hebbe ende
legt onder doxele. Ende ghi
sult u strecken tegen hem ende
setten uwen voet op den cloot.
Ende ghi sult nemen siin hant
met uwer hant ende trecken
den arm sterkeliic na u ende
duwen metten voet sterkeliic
den cloot die onder doxel le-
ghet. Ende men sal hem thooft
vaste houden dat hi niet en
roere. Ende aldus sal die scou-
der lichteliic in worden gheset.
Of men sal doen aldus men sal
nemen eenen starken man die
langher sal siin dan die sieke
ende hi sal setten siin scouder
onder die sieke assele ende sal
sterkeliic opwaert heffen met al
siinder macht soe dat die sieke
altemael ghelicht si vander
eerden op tot in der lucht.
Ende dus [1] sal een ander siin
die siin hant sal trecken neder-
waert ten lichame. Ende waer
die sieke licht soe sal men een
63v2 swaer dinc aen hem hanghen
soedat hi te swaerder si. Ende
aldus wort hi voetstaens in
gheset ende die scoudere te
punte ghebracht. Ende oec
mach mense weder insetten
ghi sult nemen een leeder ende
sult legghen adiutorium op een
sporte die omwonden sal siin
met sachten doeken. Ende dan
suldi des sieken hant sterkeliic

[1] dair

neder duwen ende trecken op deen side. Mer ghi sult weten dat hiermede lichteliic mochte breken adiutorium. Ende daerom sal men legghen die sporte recht onder de oxele neven thooft van adiutorium eer men begint te trecken. Ende dies gheliixs brenghen groot verdriet toe die ic nu swighen
48 r 1 wille want het soude mijn boeck te seer verlenghen ende mi verdriet des. Als die scouder weder is ingheset in haer stat dan sal men legghen onder doxele een cloot van wollen ghemaect of van wercke of van doeken. Ende dan suldi daerna legghen plaesteren van stove vander molen ghemenct met wit vanden eye ende met wierock ende dat gheleit op die scouderen ende dan bindet alsoe alst behoerliic si. Ende men moet die hant binden aen den hals. Ende hi sal binnen den eersten luttel goets eten ende lichte spise totdat die dislocacie ghenesen is ende ghesterct tot .vii. daghen ende ghi en dorves niet verbinden. Ende waer dat sake dat die
64 r 1 scouder bevoelde enich swaernisse nadat si ghenesen waer ende qualiic mochte beroeren dan moet ghi hem baden alsoe langhe dat die scouder tot haer selven come [can].

Capm. .xxxii. vanden ontsetten ellenboge.

Dislocacie cubite dat is den ellenboghe als hi uut den lede is soe is hi swaer te ghenesen ende weder in te setten dan alle dander. Ende dat is om die grote cracht vanden cleinen peeskens diet tgheweer houden te gader ghebonden ende dat si cort siin. Ende oec om tweder stanenisse dat si hol is. Ende den ellenboghe mach tot allen siden worden ontset. Ende sonderlinghe achterwaert ende vorwaert. Ende tquaetste is dat hi achterwaert is ontset ende dat is om dat vleesch dat men dat qualiic te punte brenghen mach. Ende het is goet te bekennen als hi
48 r 2 uut den lede es want het es openbaer om des wille dat op die een side es hoghe. Ende die ander side es neder. Ende die sieke en can siin arm niet ghevouden noch hi en can siin hant niet ghebrenghen op siin scouder. Ende oec moechdi mercken aen den ghesonden arm teghen den sieken. Ende men en macht niet vercueren mer insetten alsoe warm dat niet en vercoude want het soude volc[1] apstumeeren om die grote weeute die de sieke

[1] vollic

hebben soude. Ende waert
gheapstumeert men soudet
cume weder in conen ghesetten
ende cume soudet ghenesen ja
waert achterwaert ontset. En-
64r2 de bi aventueren die sieke
mochter af sterven om die
grote weeudom ende sweer.
Ende alst men alsoe werm in
heeft gheset eert vercout is soe
eest goet ende licht in te set-
ten. Ende u minister sal sinen
arm legghen op den sieken as-
sele. Ende daerna suldi legghen
u op sinen ellenboghe ende
duwent tlit met uwen dume
of met den palmen totdat
weder in is gheset te punte in
siin stat. Ende waer dat sake
dat inwaert uut waer ontset
dan sal men doen als ipocras
leert. Ende dat is dat haer
twee den arm sullen recken
alsoe als ic hebbe gheseit. Ende
daerna sal men nemen die hant
vanden sieken arme soedat hi
die hant legghe op die scoude-
ren. Ende aldus salt siin voet-
staens ghenesen. Ende waer
dat sake dat waer ontset ach-
terwaert dan en ist niet alsoe
goet weder in te setten. Dan
48 v 1 suldi den arm recken met gro-
ter cracht ende keeren tot allen
siden. Ende ghi sult u handen
salven met olien ende selten
met dien ghesalfden handen
sterkeliic indoen met groter
cracht soe dattet in come. Ende
daerna salment winden [1] met
plaesteren gherestaureert alsoe
alst behoerliic is. Ende ghi sult
den arm doen hanghen aen den
hals. Ende latent alsoe ghe-
bonden tot dattet gheweer es
ghevest in siin stat. Ende
dan ontbinten. Ende dunct u
dat niet ghevest en is dan
suldiit weder binden met plaes-
teren totdat ghevest werde.
64v1 Ende bliifter enich swaerheit
of traecheit in den gheweere
van den beroernisse nadat ghe-
nesen is dan suldi den arm doen
baden [in wermen watere] ende
wriven suverliic totdat [hi]
versacht is ende salvent met
scapenruet ende met botere
tegader ghemenct voert badet
hem daerna. Ende als ghiit
salven wilt soe wermt die salve
ende niet te heet.

Capm. .xxxiii. vander hant uut den lede.

Disiuntaura [2] manus dat is die hant als si uut den lede is soe mach mense lichteliic weder in setten. Ende ghi sulten [arme] recken achterwaert ende nemen die hant ende reckense vorwaert ende sult trecken elken vingher sonderlinghe. Ende sult beginnen

[1] dwingen
[2] Disiunctura

aen den dume ende alsoe voer-
48 v 2 waert tot den cleinen vingher toe ende aldus salse worden gheeffent. Ende dit is noch een ander maniere ghi sult legghen tgheweer van der hant op een bort ende dan suldi legghen u hant op den hovel vanden gheweere ende dwinghen dat dien hovel effen werde. Ende daerna dwinct met plaesteren restauratiif ende latet alsoe ghebonden met plaesteren viif daghe lanc of .vii. ende dan ontbindet. Ende en ist alsoe niet ghenesen soe doet alsoe ic u voer seit hebbe met baden ende met salven.

Capm. .xxxiiij. vanden vingheren uut den lede die cure.

Dislocacie digitorum als enich vanden vingher uut den lede siin dan suldiin recken ende insetten ende du-
64 v 2 wen met uwen dume op dat onneffen tot dat hi is in siin stat [ende dat in setten] van den vingher vanden handen ende vanden teen vanden voeten die uut den lede siin is alleleens.

Capm. .xxxv. van den rugbeen uut den gheweer die cure.

Dislocacie spondelium dat is vanden rugghebeene als dat uut den lede is soe eest herde sorgheliic. Waert dat sake datter een volcomeliic uut den gheweer waer ontset. Ende ghi sult dat weten waert dat hem voetstaens niet gheholpen en waer ende al werm ingheset werde sonder twijfel die sieke sterft om die grote
49 r 1 perse van den halse. Ende sterc bedwanc dat machmen bekennen dat hi hem bescijt ende bepist ende sonder lust ende sonder weten [1] dat coemt van der crancheit vander blasen ende vanden aersgate. Om des wille dat die laceerten vanden aersgate ende vander blasen hebben haer natuer verloren ende worden ghecranct. Sulc ander leden als die armen ende die beene ende die voeten [worden oic ghecranct]. Ende ist deerste spondile vanden halse dat den necke volcht soe vervolt [2] den adem ende [hi] sterft voetstaens. Ende ghi sult weten dat constantinus in pantegni [seit] dat die hals sesse spondila heeft met ghetale. Ende den rugghe .xii. ende der laceerten is v^c ende .lxxx. Ende van alle desen siin sulke dat hooft ende sulke die oghen ende sulke dat aensicht ende sulke die ander leden doen roeren. Ende daerom gaen die pesen opwaert ende nederwaert

[1] voele
[2] verlescht

Ende sulc halen te menigher
stede daert die leden af hebben.
Ende daerom als die spondila
vanden halse is uut de ghe-
weere dan suldi doen recken
den sieken hoeft opwaert al
suverliic ende dan suldi spon-
dilia recken ende effenen alsoe
als ghi alderbest cont metten
handen. Ende als ghiit te punte
hebt gheset ende gheeffent
65r1 dan suldi daerop leggen plaes-
teren restauratiif ende daer-
boven een spaen breet ende
lanc na die breide ende na die
lencte van den halse. Ende dat
suldi dan aent hooft sien ende
49r2 aen adiutorium [binden] dat
niet en roere ende weder ontset
en werde in [1] siin stat. Ende
die drade daer ment mede sal
binden en sullen niet siin ront
mer plat omdat si niet en
quetsen. Ende het sullen siin
scrodelen van doeken. Waer
oec dislocacie in die spondilen
vanden ruggebeene soe suldi
conside[re]ren tot welker siden
dat ontset [is]. Want het mach
werden ontset te vier siden
waert. Ende ist ontset inwaert
ter borsten soe en bescietet te
gheen behendicheit die men
daertoe doen can noch die-
ghene die ontset is te beide
siden waert. Ende dieghene die
ontset is uutwaert die is daer

[1] uut

boelte [1] ende het ghesciet kin-
deren soe en can mens niet
ghenesen of hi sal daeraf ster-
ven of hi bliift daeraf onghe-
sont. Ende dit seit IPOCRAS mer
dat ghesciet van vallen of van
slane of van al sulken saken
dat mach men wel cureren.
Ende dan suldi doen als ipo-
cras seit ende dats dat men den
sieken sal doen ligghen op si-
nen buijc ende men salder on-
der doen legghen yet dat sacht
is dat die borst niet en quetse.
Ende sult gaen staen op hem
ende duwent been in dat uut-
ghescoten is met den versenen
soe langhe dat weder come in
siin stat ende dan effenent met
den palmen. Of ghi sult daerop
legghen een bort ende sult
daerop treden met den voeten
ende in duwen. Ende en con-
diit aldus niet inghebrenghen
65r2 dan suldi nemen een tafel op
een voet [2] ende maken in die
want een gat daer die sieke
sal bi ligghen op sinen buijc.
Ende steken dat bort met den
eenen einde in dat gat vanden
49v1 want soe dat die helft vanden
borde comt liggen recht op
die bulte vanden rugghebeen.
Ende ghi sult staen metten voe-
ten op[dander] deijnde vanden
borde ende treden daerop soe-

[1] buult
[2] of een bort

dat weder in siin stat come. Daerna alst wel is gheeffent dan suldier op legghen plaesteren restauratiif ende daer boven wercs ghenoech ende daerboven een spaen drie vingher breet ende lanc teghen dat die bult groot is soe dat een luttel op come toten [1] ghesonden. Ende daerna suldiit binden soe dattet spaen ende plaester hout [2]. Ende waer dat sake dat er iet onneffens bleve na de restauracie dan suldi langhe daerop doen leggen medecinen die doen mollificeren ende versachten ende alle weghe spaenre daer boven. Ende oec waer herde goet daerop ghebonden een plate van loode.

Capm. .xxxvi. vander hopen si uut den gheweer is die cure.

Dislocacie anteancha [3] in latine dat is die hope in dietsche die mach werden ontset in vier manieren inwaert uutwaert vorwaert ende achterwaert. Dat teiken daerment mede sal bekennen dat inwaert uut den lede es dat is als men beide die beene tegader voeghet ende leghet den voet bi den ghesonden dien
65 v 1 voet is langher dan dat ghesonde been. Noch die sieke en mach dien voet niet brenghen [ten] ghemachtewaert. Ende die knije vanden sieken been
49 v 2 coemt oec langher nederwaert dant ghesonde been ende al om tghemachte ist gheswollen. Ende daerom dat [t]hooft van der hopen[1] coemt daertoe. Dat teyken daer men mede bekennen mach dat uutwaert uut den lede is dat is contrarie van den anderen want dien voet die ontset is is ghecort. Ende daert int ander te voren gheseit tghemachte gheswollen is dat is hier deelachtich [2] ende diepe ende daer jeghen hoghe ende volachtich [3]. Ende dat teiken dat vorwaert uut den lede is dat is dat die sieken been bughet tot allen siden waert nochtan is die knie sonder grote weedom niet ende hi en mach niet wandelen op tbeen hi en tredet op [die] versene ende hi en can niet siin orine ghemaken ende het es gheswollen al om tghemachte. Ende dat teijken dat achterwaert is uut den lede dat is dat hi die knie niet en mach bughen ende thoeft dat daer opwaert staet doet swellen [4]. Nu moeti considereren eer ghi

---

[1] datter luttel of over come opt
[2] wel houde
[3] ancha

---

[1] dyen
[2] dalachtigh
[3] buulachtich
[4] ende thooft vanden dye openbaert hem an die aersbillen

die hant daertoe doet of dese dislocacie vercout sij of veroudert. Ende siin si veroudert soe en onderwindes u niet. Ende siin si nu soe mach men se wael cureren. Ende die cuere van allen dese vier manieren van dislocacien die voerseit siin die orbaerliic siin dat siin
65v2 diegene die IPOCRAS leerde dat ghi sult nemen al reckende die einden [1] ende voeghen tgheweer ter rechter siden waert ende ter slincker siden waert soe langhe dat weder come in siin gheweer. [Ende] dese cuere leert
50r1 IPOCRAS. Ende dits een ander ghemeen cuere dat is dat die minister sal sterkeliic dat been trecken met den handen inwaert ende nederwaert. Of men sal dat been binden boven die knie met eenre dwalen en een ander minister sal dat been [2] sterkeliic houden. Ende ghi sult staen ter siden ter slincker [3] die ghequets es en selt uwen dume [4] setten neven den bant neven tghemacht ende sult dat einde vanden bande sterkeliic trecken ende een ander salt trecken metten anderen einde vanden bande die op dander side staet. Ende aldus suldi beede tegader trecken soe dattet tgheweer tegader dwinghe. Ende ghi sult op u side siin neerstich in te duwen metten handen ende metten voeten. Ende dat teiken dat in es dat is als ghi beide die beene tegader voeghet van den sieken even effen ende gheliic tegader even lanck. Ende daerna legter plaesteren op ende dwinghet alsoet behoerliic is. Item ghi sult den sieken bevelen dat hi stille ligge soedat die hope niet en roere ende latet alsoe ligghen twee [1] daghe ende daerna suldien ontbinden ende die plaester of doen ende voeghet dat been met den anderen. Ende siedi dat si beide effen ligghen soe is die dislocacie wel ghevest.
50r2 Ende dan suldi dicwil doen
66r1 baden ende en waren se niet wel ghevest soe legghet weder plaesteren als [van eersten noch] .iii. of vier daghe. Ende daerna ontbindet ende hi en sal hem niet verhaesten met wandelen totdat wel ghevest is. Waer oec die dislocacie van alte veel verscher humoren soe suldiit cautriseren alst in gheset is in siin stat alsoe als ic u sal leeren.

---

[1] die dye
[2] den lichaem
[3] ter side waert
[4] voet

[1] zeven

Capm. .xxxvii. vander knie dat uut den lede es.

Disuntura[1] genu dat is die knie die uut den lede es Die oude vroede meesters hebben gheseit dat die mach werden ontset in drie manieren sy mach werden ontset inwaert [uutwert ende achterwert]. Voerwaert mach si niet werden ontset ende dat is om die kniescive diet bewaert. Ende dit is daer ment mede bekennen mach dat is dat been niet en weghet[2] metten dijen ende men salse weder in setten alsoe men in set den ellenboghe ende alsoe cureren.

Capm. .xxxviij. vander kniescive die uut den lede is die cure.

Dislocacie rotule rotula dat is die kniescive als die wert ontset soe sal men die voet setten op die eerde ende metten handen weder insetten ende legghen doecken of werc op rotula daerse uut waer ghescoten ende een spaen daerop binden soedat niet weder uut en sciete. Ende als ghiit aldus hebt bereit soe en laet hem die knie niet lichteliic bughen noch haesteliic totdat ghesacht sij.

[1] Dislocacie disiunctura
[2] voecht

Capm. .xxxix. vanden voet als hi uut den lede es die cure.

50 v 1 Dislocacie pedes als die voet ontset is uut den lede.
66 r 2 Ist dat verandert is ende verout ende vercout dan suldien baden ende salven ende sult den voet sterkeliic doen recken ende den hovel induwen dat effen staet alst eerst stont. Ende dan suldi den voet veeschen[1] met plaesteren ende met spaenderen alsoe als u dunct dats te doen es. Ende dat ic u scrive vanden voete dat selve suldi verstaen van den knoselen. Ic hebbe gheseit ende ghescreven vanden dislocacien dat is vanden ontsetten leden die uut den gheweer siin hoe ghedaen wiis dat mense weder setten sal te punte in hoe[2] gheweere ende cureren alsoe ic menich jaer heb gheproeft. Mer dier meer of wil weten die soeke AVICENNA ende albucasim dier ghenoech af segghen. Ende ic hadde u daer meer af ghescreven mer het dunct mi ghenoech mettien dat ic gheproeft hebbe. Ende die behendich is hi mach daer af ende toe doen na dat hem dunct dats te doen es.

[1] binden
[2] hair

EXPLICIT SECUNDUS TRACTATUS ISTIUS LIBERIJ.

Hier eindet die ander tractaet van desen boec als van den apostemen ende van allen ghebroken leden ende van dislocacien. Nu wil ic u int derde tractaet scriven ende leeren van allen anderen onghemaken beide die van binnen ende van buten comen. Ja die der surginen toe behoeren. Ende met der gracien van onsen lieven heere wil ic beginnen ende ierstwerven van sommighen
50 v 2 onghemaken van den oghen ende van anderen onghemaken die daerna volghen als vander nasen ende vanden oren ende ander onghemake die int aensicht comen ende in die kele ende in den mont. Ende van menighen anderen onghemaken als vanden ghescorden
66 v 1 ende vanden steene ende van der laserijen ende van ydropensij [1] dats van watere ende vanden cautriseren dat is van branden te maken.

Hier begint capitel van den derden boec.

Capittel [.i.] van der anathomie vanden oghen ende van optalmen. Van lopenden oghen die alle weghe ....ipen [1] die cure daeraf. Van der liese die op doghe wast. Van naglen op doghen. Van bloede in die oghen. Van cataracten in die ogen uut te doen. Capm. tweede van allen onghemaken vander nasen. Van polipus van stinkenden [nose] die cure daeraf. Van bloeden te stelpen die cure. Capm. .iii. van den onghemaken in die lippen vanden tantvleesche ende vanden tantsweere die cure daeraf. Capm. .iiii. van allen onghemaken der tonghen dat menegher hande es. Ende ierstwerven van ranula. Van uvula [2] dat is dat hoeft ontset die cure vanden brancij ende van amigdale die cure. Capm. .v. vanden spinancien [3] ende van haren specien. Van beenen of graten of ander dinghen die in die kele moghen siin. Capm. [.vi. van alden onghemake van den monde van siecheit der tonghen. Van puustelen in die mont van vula [4] of den huuf. Van swellinge biden wortel van der tonghe. Van squinancie. Capm. .vii.] van allen onghemaken inden oren [eerstwerven die wormen of steenkine of ander dinc die

[1] ydropesie

[1] onleesbaar. In margine: zypen. Hs. L. geeft: pipen.

[2] humila

[3] squinancie

[4] l. uvula

in doren vallen] vander doofheit vanden oren die rusen [of pipen] vanden bloede dat uut den oren loept ende vau anderen quade vanden oren daer
51r1 veel quaets sanies uutloept. Capm. .vii. van allen waringhen die int aensicht comen. Capm. .viii. van serpigo ende inpetigo die cure daeraf. Capm. .ix. van morfea die cure. Capm. .x. vanden crausele. Capm. .xi. vanden lusen. Capm. .xii. vander laserijen [ende] van den pocken. Capm. .xiij. van den gheveniinden beesten die biten ende steken van verwoeden hontsbeten van byen steken van scorpioens steken. Capm. .xiiii. van ydropresen dats vanden watere. Capm. .xv. vanden emerroyden dat siin spenen [ende] vanden aersdarmen die uutgaet van den fistelen inden aers. Capm. .xvi. vanden steenen [in die blase vander stenen] inder wivenblasen vanden ghescoerden onder den navel. Van den ghescoerden als die darmen nederwaert sincken van den ghescoerden te cureren [met cauterien] vanden selven met sniden. Van darmen alsi si scieten in den culbalch dats hernia intestinalis. Capm.
67r1 .xvij. van hernia dat gheheeten is in walsche scornufelen ende van haren spenen. Capm. .xviij. vanden veden. Capm. .xix. van hermofrodia dats van denghenen die hebben mans en wiifs sceppenisse. Capm. .xx. vanden cauterien dats van den branden. Capm. .xxi. van die verbrant ende verscout [1] siin. Capm. .xxii. van spasme.

Capm. .i. vanden anathomien vanden oghen die cure.

Dit derde tractaet van onsen boeke wil ic u scriven ende leeren eerstwerf van den oghen. Mer eer ic beginne van den onghemake vanden oghen
51r2 wil ic u een luttel scriven van den anathomien vanden oghen. Ende segge dat de oge herde wonderliic ende herde behendeliic ghemaect met der natueren ende geeste alsoe onbekent als die onghemaken siin vanden oghen om des wille dat si soe subtiil siin ende soe wonderliic ghemaect als ic u te voren gheseit hebbe van den seven rocken ende van .iii. humoren. Ende dit siin die drie onghemake vanden oghen die men alrebest bekennen mach ende die alreghemeenste siin ende dat is opstalmia pructus lacrime [1] inflacio ende rubedo macule ungula chataractara

[1] verscroyt
[2] l. punctum lacrymale

dese comen dicwil den surginen te cureren [1].

67r2 [Het derde tractaet van onsen boeken wil ic u scriven ende leren. Eerstwerven van den oghen. Mer eer ic beghinne vanden onghemake van den oghen wil ic u een luttel scriven vander anathomie vanden oghen. Ende ic segghe dat doghe is herde wonderlic ende herde behendelic ghemaect metter natueren gheestelic. Want si is ghemaect van .7. tunicas. Tunyca in latijn dats een roc in Duutsche. Ende si is oic ghemaect van 3 humoren als menseit in asagogis. Die 3 voerste rocken syn vele subtijlre dan die 4 achterste. Ende dair om syn si vele claerre want in die drie voerste wordet tsien volmaect. Ende dachterste syn vele grover ende dicker ende doncker. Nu suldi weten hoe dese seven tunica
67r2 ghemaect syn. Deerste tunica is gheheten retina. Dander secundina. Die derde roc sclyrosis [2]. Die 4 tela aranea. Die eerste humore vanden 3 is gheheten vitr[e]us. Die ander cristallinus. Die ander derde albugines. Nu suldi weten dat cristallinus humoers es rechts in die midden lichtende ende claerre als een cristal want hi is een alte machtich instrument vanden ziene. Ende hi is dat men niet lichtelic mach quetsen ende hi is ront want hi is alle wege bernende. Ende hi is omdat hi alrehande verwe begripen mach. Na cristallinus humore comt vitreus sonder enich middelheit. Ende hi en is niet also hart als cristallinus humore. Ende dats dairom dat hi tempert die van cristallinus ende is gheheten vitreus om dies wille dat hi licht als glas want vitrum in latine is glas in dietsche. Ende dese humore morwet die comt van den cristallinum. Na vitrum humore comt retina tunica van den hersenewairt ende comt sprutende uut pia mater ende is bedect met pesen ende met aderen ende met arterien als met enen nette dat mijnct in die oghe. Die retina volcht secundina ende dese comt sprutende uut dura matre. Na secundinam volcht sclirosis ende dese comt sprutende uut den hersenbecke ende het is hert van voren. Na cristallinum volcht arane tunica om des wille dat hi is subtyl ende dunne als

[1] De anatomie van het oog ontbreekt in 't Haagsche Handschrift. Dit gedeelte is uit het handschrift van Londen overgenomen en tusschen [ ] geplaatst.

[2] l. sclerotica

spinnewebbe. Want tela aranea dats in dietsche een spinne-
67 v 1 webbe. Na aranea volcht albuginea omdat ghelijc is wit van eyeren ende dese humoren werct die witheit van den oghe ofte zwertheit. Want is vele ende dicke van desen humoren ende clare so wort doghe wit. Ende ist in die middelmate dats noch te vele noch te luttel noch te dicke noch te dunne so wert doge middelber noch te wit noch tezwert. Albugineahumore volghet uvea tunica ende is gheheten uvea tunica om des wille dat ghelijc in synre claerheit als een wijnbeyen uvea in latine dats een wijnbeye in dietsche. Na uveam tunicam volcht corneca[1] die licht als een horen. Die sevende tunica die en besluut niet alle dander in midden. Mer nochtan bevaet sise al om ende omme. Ende is gheheten tunicam om des wille datsi alle dander al omme ende omme bevaet ende ghevoecht hair metten anderen ende si is in den midden doergaet. Nu suldi weten dat fantasticam cellulam comt sprutende opticus nervus beide uut dura mater ende uut piamater. Ende oic comter uut aderen ende pesen ende arterien so clene ende subtile ende som grovere die hem recken toten oghe dair die tunice mede werden ghemaect herde bесeidelike dunre ende grovere. Ende dat selve suldi weten van den 3 humoren ende diesghelijc moechdi sien dat van eenre wortel comen sprutende beide van cruden ende van bomen menigherhande beide telgen ende stocke ende lovere ende
67 v 2 bloem ende vrucht ende elc heeft sonderlinghe sine bescheidenisse. Alse comen uut fantasticam cellulam sprutende pesen aderen ende arterien ende oblicus[1] nervus dat hol is ende heeft .2. telgen deen gaet tot int sien vanden rechter oghe. Ende dander telligh gaet in die slinker oghe ende doer die hole pesen obticos[1] comt int zwerte van den oghe. Ende wordet tzien verwarmt ende ghestarct. Ende dan keert die gheest van ziene in fantasticam dair die zieke[2] in leghet ende gheeft die zieke[2] te verstaen wat dat hi buten vernomen heeft. Ende dan metten ordinancien vanden zielen so begripet syn verwe ende ghedaente ende grootheit ende cleynheit van allen dinghen. Ende als men den oge toe luuct so keert dat sien int an-

[1] l. cornea

[1] l. opticus
[2] l. ziele

der oge. Ende so ontfaet deen
oge tzien van beiden den ogen
ja als doghen ghesont syn. Nu
suldi weten dat nervi obtici [2]
mogen worden verstopt van
grover humore so dat die craft
vanden ziene niet en can ghe-
comen toten pipullam oculi
dats toten sien vanden ogen.
Ende dan verliest die mensche
syn siene nochtan heeft hi die
ogen claer ende scone ende
sonder wete ende zwere ende
dat heet gutta serena ende dat
en mach men niet ghenesen
met ghenen medicinen van
buten ende qualic van bynnen.
Ende dairom wil icker of
swigen want het hoert den
phisiken toe ende niet ter cirur-
gien. Mer ic wil u scriven die
cure vanden onghemake van
den ogen die dicwile den cur-
68 r 1 gine te hande ende die alreghe-
mynste syn ende alrebest be-
kent want ghi sult dat weten
dat een geen onghemac en is
van allen leden des menschen
lichaem. Also onbekent also
donghemake syn vanden ogen
om des wille datse so subtilijc
ende so wonderlic ghemaect
syn. Als ic u te vore gheseit
hebbe vanden 7 rocken ende
vanden 3 humoren.]

[1] l. optici

VAN DEN OPTALMIA.

Optalmia is een aposteme
of eenen loop van humo-
ren toten oghen die somtiit is
cleine ende somtiit is groot
ende somtiit alte quaet. Die
cleine comt van luttel goede
humoren en somstont alleen van
quader heeter complexien en
die hitte vander sonne of van
ghescubbe of van roke of van
wakene. Ende dese minste op-
talmia mach men lichteliic ghe-
nesen ende verdriven met ghe-
temperder dieten ende met
witte vanden eijeren wel ghe-
clapt ende ghescuijmt ende
in doghe ghedropt. Ende dese
medecine is jeghen die hitte
ende ieghen die rootheit ende
ieghen die steecten ende ieghen
menigherhande onghemac van
den oghen dat van hitten
coemt want twitte vanden
eyeren is cout ende wederstaet
die hitte ende suvert die oghen
binnen. Ende het heeft eenre-
hande natuere dat congluti-
neert ende dat hevet en geene
51 v 1 simpel medecine. Die grote op-
talmie is als dat oghe heeft
68 r 2 grote sweeren ende die con-
trarie coniunctura [1] is root en-
de sterke hitte die ogen tranen.
Die alre grootste ende die alre
quaetste bekent men met dien

[1] l. conjunctiva

dat die coniunctura tunica haer niet en tonet mer het esser op ghewassen veel roots vlees ende die oghe scedelen siin gheswollen ende omghekeert ende dat oghe alte mael gheswollen. Ende dese optalmie wert volken gheulcerreert in doghe. Nu suldi weten dat in die grote optalmia ende in die meeste ende in die quaetste na die grootheit ende die cleinheit is orbaerliic laten die hooftader ende purgeren die heete humoren ende doen houden die suptiil dieten als die ghene die ligghen in heete onghemake. Ende colirium album ghetempert met vrouwensponne die een meijsken soecht droppet daerin. Ende plaesteren daerop legghen totdat gheswel al wech sij. Ende die plaester sal siin ghemaect van roden rosen ende van roden sandelen van elken .j.℥. ende garstenmeel ende camphora .j.ʒ. dit salmen alle temperen met rosewater ende maken daeraf plaesteren ende legghense op dat oghe. Ende als die humoren hebben ghelaten haren loop ende doghe niet meer en sweert dan suldise baden met water daerin ghesoden sal siin rosen met een luttel souts. Ende en gheneset aldus niet soe moet ghi daerin drupen colirium dat riipen doet. Ende dat is ghemaect van wierock ende daerin pulver citrini om doghe te mondificeren. Ende waer dat sake dat daerna weder ulcus in doghen quame dat
51 v 2 men bekennen mach also in die
68 v 1 coniunctiva is een rode plecke [ende in cornea een witte plecke] dan soe suldi weder in dropen colirium album om die sweere ende die weute mede te verdriven. Of waer die ulcus herde groot dat ghi u ontsaghet dat uvea tunica mocht uut den oghen opscieten ende worden een onghemack dat gheheeten is bothor ende dat es ghedaen als een wiinbeyer ende leget opt doghe ende dan moet men daerin dropen [colirium dat ripen doen. Ende dat is ghemaect van wieroec ende dat moeti dair in drupen] colerium helesir [1] dat is te seggen doergaet [2]. Ende en ontsiet ghi u daeraf niet dat ghi den ulcus wilt consolideren dan suldier in dropen colirium de plumbo. Waer oec dat sake dat na die consolidacie bleve twitte op die oge dat suldi verdriven ende cureren met colirium van den stronte van den lacerten. Nu suldi weten hoe dat men alle colirium maken sal. Ende

[1] Hs. L. geeft eleysir
[2] dat dore gaet

eerstwerf colirium album. Ghi
sult nemen ghewasschen seru-
se .x.ʒ. opii .i$^1/_2$.ʒ. ende al dit
sal men pulverseren herde clei-
ne ende incoperreret met scoe-
nen claren reghenwater ende
maken daeraf cleene ronde
clotterkiins minre dan crocken.
Ende als te doen is sal men een
ontempereren met vrouwen-
sponne van eenre dochter ende
dat sal men int oghe drupen
met eenre vederen. Colirium van
wierock dat rijpen doen der
oghen aposteme maect men
aldus R. thurus .x.ʒ. anthi-
mony sarcocolle ana .ij.ʒ. dit
sal men conficeren met im-
allaginen (?) malvavistij feni-
grecij ende crocij ende maken
daeraf colirium ende doent int
oghe. Dit is die confex van den
52 r 1 pulver citrini. R. sarcocolle
.x.ʒ. aloes .ii .ʒ. croci .ii.ʒ.
68 v 2 mirre .i.ʒ. liinsaet .ii.ʒ. al dit
sal men pulverseren ende bu-
delent ende orbaren. Colirium
plumbi dat mondificeert ende
suvert die oghen ende consoli-
deert die ulceren vanden
oghen R. plumbum usti an-
thimonii thutie ablute eris usti
gummii arabicij dragacanti ana
.ʒ.viii. opi .$^1/_2$.ʒ. Colirium hele-
sir[1]. R. anthimonii lapidis ema-
ticis [2] ana .x.ʒ. acacie aloe ana

[1] eleyser
[2] cinaberis

.i.ʒ. al dit sal men wriven ont-
ween ende conficeren metten
sape van verbena of metten
sape van corrogiola ende for-
meren daerof cleene formen als
peper coren ende droghent. En-
de als ghiit orbaren wilt ontim-
pert een met wit van eyeren.
Dit colirium is herde goet alsoe
gi u ontsiet dat vanden ulcus
vanden oghen uut ghinghe
uvea tunica ende worde int
oghe bothor. Ghi sult oec int
beginsel van optalmia doen
laten die hooftader tusschen
den dume ende den vorsten
vingher. Ende ghi sult hem
doen setten ventosen in den
necke. Item ghi sult maken
plaesteren ende daerop legghen
int beginsel. Ghi sult nemen
tsap van violettencruijt ende
wit van eyeren ende rosewater
ende hiermede salmen tempe-
ren garstenmeel of van bonen
ende dit selve mach men doen
metten sape van weghebreeden
of van donderbaer of van nas-
scaden int beginsel van swee-
ren. Item tegen den sterken
ende den groten oghesweer
suldi maken plaesteren van
broesemen van brode ghesto-
ten ende ghetempert met vrou-
wensponne ende met rosewater
ende met doren van eyeren
ende daerop legghen. Dit coli-
69 r 1 rium is ghemeen ende sonder-

linghe [guet] teghen die ber-
52r2 nende hitte in die oghen ende
die grote steken ende die grote
sweer[e] ende verdriift die root-
heit ende die wederkeerende
oghe scedele: R. thurus mastiic
dragaganti albi gummi arabici
amidi rosarum thutie.ana. ende
dit sal men subtiiliic pulverse-
ren ende met rosewater ende
met vrouwensponne ende met
den sape lacteken[1] temperen
ende hieraf sal men .iii. drope-
len drupen in die hornic van
den oghen des avens als ghi
slapen gaet. Item een ander
colirium dat men in dies ghe-
like ende in wonden vanden
oghen moet orbaren: R. le
mathicis amidi tlichte coralle
albi [et] rubei dragagantij gum-
mi arabici sandali albi ende
rubei ana. Al dit sal men clein
pulverseren ende ontemperen
met rosewater ende met vrou-
wensponne ende daerin netten
catoen ende leggent opt doghe.
Al es dat sake dat men int be-
ginsel moet leggen repercussi-
ven dat en sal niet siin alte
sterc mer het sal siin sachte.
Men en sal [in] doge geen matu-
ratiif doen dattet de oghe niet en
doet rotten: Item om tsien te
verclaren ende teghen die be-
deckenisse vanden siene van
den oghen is dit collirium alte

[1] van lachteken.

goet. R. mirre aloes olibanum
mastiic sarcocolle castorij cro-
ci ireos. ana al dit sal men pul-
verseren ende met claren wit-
ten wine te gader menghen
ende temperen ende in den
hornic van den oghen drupen.
Het mochte enich man twive-
len ende vraghen want[1] op-
talmia coemt van couden hu-
moren alsoe wel als van heeten.
Al coemt hi van heeten dicwil[2]
dan van couden waerom heet
apostema calida dat wil ic u
besceiden ende seggen dat cou-
52v1 de humoren moghen int oghe
wel maken heete apostemen.
Dat is als die coude humoren
69r2 liggen bedwonghen in de liese
vanden oghen soe makense
een sterke weude[3] ende sweer.
Ende om tgrote verkeernisse[4]
vanden geesten ende daeraf
worden die coude humoren ver-
rot. Ende GALIENUS seit dat
alle dat verrot is is heet. Ende
hierom heetment optalmia cali-
dum apostema al comet hi oec
van couden humoren.

Capm. vanden lopenden oghen die tranen die cure.

Dits vanden lopenden oghen
ende die tranen. Ghi sult

[1] wane
[2] dicker
[3] wewete
[4] verbernisse

weten dat die tranen vanden
ogen moghen comen van den [1]
occusoene van buijten of van
binnen. Die occusuene van
binnen als van [2] waterrachti-
ghen humoren die vanden
hoefde comen ghedropen tot
in die oghe. Die occusuene die
van buten coemt die is al van
blijscappen of van rouwe want
daeraf wort eenderhande com-
plexie in die hersenen daer
water af wert ghediisteleert.
Ende ghi sult weten die tranen
die van binnen comen in [3] die
aderen die onder thersenbec-
ken liggen. Ende dit wil ic u
besceideliic te kennen gheven.
Wanneer dat si comen van
binnen ende van onder thersen-
becken of van boven thersen-
becken. Als si van onder comen
dan nijest die sieke dicwil daer-
mede. Ende als si comen doer
die aderen daer boven dan voelt
die sieke in die aderen van den
52 v 2 voerhoefde ende van den slape
crupen herwaert ende dar-
waert [oft waren mieren die
crupen ende wandelen]. Nu
hebdi wel ghehoert die occu-
suene van tranen wanen dat
si comen ende die besceidenis-
se daeraf. Nu wil ic u voert
leeren hoe mense cureren sal.

[1] 2
[2] is al
[3] door

Ghi sult eerstwerven dan hooft
vanden sieken doen sceeren
ende daerna suldi den hals
doen dwinghen met eenre dwa-
len of elwaer mede al suverliic
soe dat haer die aderen vanden
hoefde toenen. Ende dan suldi
nemen twee naelden gheva-
demt met cleinen draden ende
69 v 1 ghi sulse beide steken onder
die aderen al doer mer hoet u
dat ghi die aderen niet en
raect noch en wondet. Ende
die een naelde sal steken drie
vingher verre vander ander.
Ende dan suldi tussen beide
die naelden recht in die mid-
delt over sniden dweers die
ader ende sulter later [1] dat
bloet dweers (?) uut lopen al
soe vele dats ghenoech si. Ende
alst ghenoech heeft ghebloet
dan suldi die ader binden met-
ten draden vander naelden
ende knopen die einden van
den drade soe dat tbloet ghe-
stelpt si. Ende daerna seldi
leggen catoen of werc ghenet
in dat wit van den eyeren om
dat bloet te stelpen. Ende ist
te doene soe leghet men daerop
medecinen die bloet stelpen.
Ende voert soe cureert die
wonde alsmen ander wonden
cureert. Ende aldus salmen
doen in die aderen vanden
slape als dat onghemac is in

[1] laten

die [side] dan salmen die ader oversniden in die [selve] side. Item het siin goet cauterien
53 r 1 die ic u sal scriven in siin proper capittel: Item plaesteren die herde goet siin ende orbaerliic daertoe die men sal legghen opt voerhoeft ende op den slaep om die tranen te doen verdroeghen ende tbloet: R. aloes thuris mastiic bolus armenicus acacie mirre ana perte [1] equales die salmen altegader pulverseren ende conficeren met rosewater ende maken plaesteren ende legghense opt voerhooft ende op den slaep: Item collirium ten selven dat sonderlinghe goet es: R. thuris mastic aloe epatici ematicis litergirum ana. dat sal men al conficieren met reghenwater. Item waer int oghe groot juecsel dan suldi ontempere aloe epaticum met wine ende met rosewater ende dat drupen in die ogen. Nu suldi weten wat men doen sal als die tranen comen daer die aderen vanden hersenbecken die onder thersenbecken staen dan eest orbaerliic dat men purgeer thooft met pillen ierapihigra of met pillen aureus. Ende oec moet hem die sieke hoeden van verscher spisen totdat hi ghenesen is. Ghi sult

[1] l. partes

u oec hoeden dat u niet en bedrieghe onghenatuerde haren die in die oghebrauwen wassen som die doghen tranen ende loepen [want si steken dogen ende taensicht]. Ende als ghi dat vint soe seldi die oghescedelen omkeeren ende met enen instrument uut trecken ende metten wortelen. Dat is van den oghen die root siin
53 r 2 ende gheswollen alsulke oghen seldit dat haer eerstwerven afsceeren van den voerhoefde ende sult .iii. vinger boven tfoerhoeft [houden die huut effen. Ende daerna] sniden dweers vanden enen hornic vanden slape tot den anderen hornic van den slape [1]. Nochtan hoet u dat ghi niet en quets die laceerten vanden slape. Mer als daer ghenoech bloets uut es gheloepen dan suldiit bernen met enen gloijden iser ende daerna suldier op leggen boter ende des ghelike totdat die corst afvalle ende daerna cureert die wonde als men ander wonden cureert.

Capm. vander liesen die op doghen wast.

Penxans [2] oculorum dat is die liese die op die oghe wast.

[1] sniden dwars inden enen hornic vanden slape
[2] Pannus

CONSTANTINUS [seit] als coemt
van wonden of van pocken of
van dies ghelike soe ist incu-
rabel. Mer alst coemt van hu-
moren die tusschen uveam
tunicam ende cristalinum hu-
moren leghet gheconglutineert
70r1 soe machment wel cureren. Als
ghi dat wilt cureren soe moet
ghi considereren ende verne-
men oft nijeuwelinghe aen co-
men is of van outs. Ende of dat
dicke ende grof is of dunne
ende suptiil is. Want alst nijeu
ende suptill dan machment
wael cureren [met] medicinen.
Mer alst out ende hert ende
grof es dan en mach mens niet
cureren met medecinen mer
men cureret somtiit met mede-
cinen [1]. Als die liese is versch
ende suptiil dan salmen dese
medecine daertoe orbaren. Ghi
sult nemen tsap van roden
papaver dats van roden coe-
len [2] ende tsap van wilden
53v1 caerden van elken even vele
ende dit sal men in die oghen
drupen: Ist oec te doen sterker
medecine maect pulver van
sarcocolle ende van sukoreije
ende van amidum ende van
camphoren van elken even
vele ende doet in doghen:
Item neemt thuijtije .1.3. spu-
me maris ende eyerscalen van

[1] cirurgus
[2] olie

elken .ii.3. anthimoni ceruse
.$^{1}/_{2}$.3. dit sal men herde suptiil
pulverseren ende in die oghen
doen: Item een ander pulver
ten selven dat herde goet is als
die meesters segghen: R. die
vilinghe van coper ende legse
seven daghe te weiken in
goeden wiin edic ende daerna
legt in die sonne te droeghen
ende maecter af suptiil pulver
ende doet in dat oghe. Item
teghen twitte ende die liese op
die oghe ghi sult nemen tsap
van [van wortelen van] ve-
[nne]coel ende doet in een
coperen vat ende latet daerin
staen neghen dagen ende dru-
pent in doghen. Item ieghen
dat selve suldi sieden venckel-
wortelen in goeden witten wiin
toter helft of meer ende dan
suldiit cleesen [1] ende in doghen
drupen: Item contra pannum
et manctaz [2] oculorum dat is
te segghen dat witte ende die
liese op die oghen suldi nemen
blau bloemen die int coren
wassen ende die suldi hanghen
70r2 in enen ordenael [3] in die sonne
ende dat water datter uut
diisteleert sal men in doghen
drupen want het verdrivet
twitte ende die liese op die
oghen met groter cracht. Item

[1] sien
[2] maculas
[3] orinael

utermaten een goet colirium teghen twitte vanden oghen ende teghen juecsel ende teghen den naghel ende teghen alderhande decsel vanden oghen R. arcenicum rubeum vitri .i.3. sal armoniaci .ii.3. calcanti usti .vi.3. flos eris .iii.3. Ghi sult sal armoniaci [legghen] int sap van ruijten en alle die ander salmen pulverseren ende met den sape van ruten daer sal armoniaci in is ghesmolten [dit] sal men al te gader menghen ende maken collirium ende doent in die oghen. Item teghen die oghen die scinen dat si altemael uut den hoofde scieten souden ende groot uut siin ghescoten. Dan suldi nemen blader van agrimonie ende stotense met wit van den eyeren ende legghense op doge hi sal ghenesen.

Capm. van naglen op die oghe die cure daeraf.

Angula[1] in oculo dat is die nagle int oghe ende is vierderhande. Die een is hert ende peesachtich dat seit albucasis ende gheliict harden syphac. Die ander en is niet peesachtich ende is gheliic eenre witte versc[h]eit die beroerende is. Ende ungula begint te wassen in den enen

[1] Ungula

hoornic vanden oghe ende dan wasset allenxkens totdat doghe al overdect es ende tsien benemet. Die maniere vander curen is dat mense af sceiden sal metter surgien. Nochtan dwerc metter surgien is sorgheliic in die oghen want is te ontsiene dat men mocht gheraken corneam tunicam ende doergaten pupillam oculi dats tsien vanden oghen. Ende al ist dat sake dat ic er niet ghe-
70 v 1 doen en can noch mi niet en
54 r 1 wille onderwiinden van alsulken cueren nochtan wil icse u leeren cuereren na miin[e]r konst. Ende segge u dat ghi den sieken sult doen legghen siin hooft in uwen scoot ende daerna suldi met uwer hant den oghescedel op houden. Ende dan suldi den naghel grijpen met enen haecxken dat een luttel sal siin gheboecht opt deinde. Ende daer suldi ungulam op lichten ende dan suldi nemen een naelde ende doen daerin peerts haer of een coyen haer of eenen sterken vaden ende die naelde sal op deinde een luttel gheboghen siin. Ende daer na suldise steken doer ungulam metten drade of met den hare ende trect ungulam daermede opwaert. Ende wilt[1] ungulam metten drade tot den

[1] l. vilt

einde dat pupillam volcht tot
opt dander einde. Ende als
ghiit altemael hebt ghevilt dan
snidet al toten gronde met
enen cleinen sceerken of el-
waer mede. Ende hoet u noch-
tan dat ghi niet en sniit vleesch
want daeraf soude comen dat
die oghe alle weghe soude lo-
pen ende tranen. Ende som-
stont ghevallet datmen ungu-
lam mach grijpen met haexkens
alleen of metten draden alleen
als te voren gheseit is. Ende
trect men ungulam opwaert
ende villet metten instrumen-
ten die de oude meesters pla-
ghen te heeten spatumen [1].
Ende als ghi ghedaen hebt
soe werpt een luttel souts in
doghe soe dattet smelte dat
vanden nagel ghebleven is of
54r2 sout ende commyn [2] te samen
ghewreven ende met water
ghemenct ende in die oge ghe-
70v2 dropen ende daerboven seldi
leggen catoen ende wit van
eyeren ende in olie rosarum
ghenet totdat ghi versekert
siit van heten apostemen. Des
anders daghes soe besiet oft
begint te verhitten dan legter
op dat vercoele ende versacht
der aposteme. Ende is die niet [3]
soe cureret met medecinen die
orbaerliie siin totdat ghenesen
sij. Dese medecine sal men doen
als dat vel of die liese op dat
oghe veroudert is ende verhert
dan mach men coenliic werken
met deser medecine. Ende
waer dat sake dat men in dien
naghel op doghe niet en mochte
steken een naelde noch dat
men geen haexken daerin en
mochte steken omdat noch te
moru waer ende te weeck om
dies wille dat te peesaehtich is
dan moechdiit wel cureren
metter medicinen die voerseit
es.

Capm. vanden bloede int oge die cure.

Als dat oghe al vol bloets is
van quetsinghe of van
elwaer af ende dies veel is dan
suldi den sieken doen laten die
hooft adere ende sult legghen
opt oge medecinen repercus-
siif totdat bloet al wech is van
den oghe. Ende en gatet alsoe
niet af dan suldaer opleggen
medecinen die sceyden doen
ende resolveren. Ende vander
medecinen die resolveren ende
sceyden tegader alse comin
ghepulvert ende ghemenct met
wasse ende [ghewarmt] opt
oghe [ghe]leit. Ende dit is die
maniere daer op te leggen ghi
54v1 sult opt oghe legghen een wit
sindael ende sult maken een

---

[1] l. spatula
[2] calmyn
[3] verhit si niet

plaester vanden wasse ende
vanden comine ende sult die
plaester doergaten te menigher
stat met eenre griffien off dies
71 r 1 ghelike ende sulse werm leggen
opt oghe ende tsindael daer-
onder ende dit suldi dicwil ver-
wermen tot dattet altemael
vergaen sij. Het ghevalt som-
stont dat uvea tunica scoert
ende sciet uten oghenscedel al
oft waer een rosenbeijer. Ende
haly seit dat die sieke met dien
oghe tsien nemmermeer en
mach vercoeveren [1]. Mer die
groote smerte ende weute ende
steecten vergaen ende dat oghe
bliift leeliic ende overtset [2].
Ende dit is die cure daeraf dat
men een naelde steken sal van
onder opwaert in die wortel
vanden uvea tunica en een
ander ghevademt met eenen
tweevoudighen drade ende ste-
kense doer die wortel van uvea
tunica op den hornic vanden
oghe ende die een [3] seldi laten
steken [dair in] ende dan suldi
metten eenen drade dat een
deel van uvea binden opwaert
ende metten anderen deel [4] van
den drade dat onderste deel
uvea binden nederwaert. Ende
alst al ghebonden is dan sal-

[1] nimmermeer metten ogen sien en mag
[2] ontset
[3] deerste naelde
[4] eynde

men die naelde uuttrecken.
Ende dan salmen daerop leg-
ghen dat die aposteme ver-
sacht. Ende dit salmen laten
alsoe langhe dat uvea [tunica
met] die drade al afvallen van
hem selven ende dan voert an
cureren soe [1] dattet ghenesen
si. Ende het ghevalt oec som-
stont dattet doghe altemael
uutsciet ende nochtan en lettet
hem niet aen tsien. Ende wil-
dise dan weder insetten soe
54 v 2 doet den sieken laten die hoeft-
ader todat die wonde is ghe-
resolveert van den oghen. Ende
daerna suldi doen setten ven-
tosen sonder vliemen in den
71 r 2 necke ende legt plaesteren opt
oghe van stiptigher medecinen
als van acacien [2] ende van aloe
ende van olibanum ende van
sarcocolle. Ende dwinct die
plaester soe vast als doghe ghe-
doghen mach [met vele plaeste-
ren] ende latet tplaester lig-
ghen [vaste ghebonden] enen
dach ende enen nacht. Ende
daerna besiet of dien bant ont-
slapt is ende is dien bant ijet
gheslapt soe suldi dien bant
nog vaster binden. Ende alst
alsoe heeft gheleghen ghebon-
den eenen nacht soe suldi dat
oghe ontbinden. Ende is dat
oghe weder gheset in siin stat

[1] tot
[2] cicoleye

alset plach te staen natuerliic dat es goet. Ende en ist niet weder in siin stat alst sculdich is te stane natuerliic soe beginnet weder als van eerst metten plaesteren ende met den dwinghen ende metten ventoijsen in den necken sonder vliemen. Ende dit doet soe langhe dat doghe weder stae in sien stat natuerliic.

Capm. vanden catharacteren in dogen [uut te doen].

Het coemt int oghe eender-
hande onghemac ende es
es gheheeten catharacteren en-
de het es eenderhande water
dat vergadert is op pupilla ende
71 v 1 bedecket tsien ja alst veroudert
is ende verhert. Ende alsmen
pupillam besiet nauwe sie sci-
net bestopt siin. Ende dit
water mach siin tweederhande
dat eene mach men cureren
ende dat andere niet. Ende dat
men cureren mach mach men
bekennen met desen teiken.
Als men dat oghe besiet soe
eest binnen claer ende als ghi
den sieken dat oghe toe doet
luuken ende dan dwinct dat
55 r 1 oghescedel met den dume ende
wriift doghe in beijden siden
ende als hise dat [1] op luijct
ende ghi dat water dat ghe-
sceiden is weder siet vergade-

[1] l. dan

ren tot eene hoepe dan mach ment wel cureeren. Ende dat water dat swart is ende alsmen dat oge wriivet ende dat water dat ghesceiden is niet voetstaens weder en vergadert ende daerna weder overlanc vergadert dat en machmen niet ghenesen. Ende dit is die cure die men ghenesen mach. Ghi sult den sieken doen baden tghesonde oge ende hi sal siin hant daerop doen en daerna sal hi dat sieke ogheop luijken ende dat sal siin daert herde claer is. Ende dan suldi hebben u instrumenten ghereet daer die meesteren plaghen aldus ghedaen water mede af te doen ende te cureren. Ende si siin ghemaect na der vormen van der naelden mer si moeten op deen side siin dicke. Ende die naelde daer men mede weeken [1] sal sal siin op een einde dicke ende overwonden met garen om te bet te keeren met den vinger ende op dander einde salse siin scarp. Ende dit instrument sal men steken in conjuncturam tunicam [dats int witte van den ogen bij corneam tunicam] ende keeren dweers alsoeligghe [2] also men siet dat oert vander naelden suldi inwaert steken toten oort vander

[1] werken
[2] lange

naelden coemt op[1] die cor-
neam tunicam daert jedel is
ende daert water leghet voert
71v2 tgat vanden siene [ende tziene
beneemt. Ende dien suldi sni-
den metten oerde vanden
naelde 't water ende sultet u
pinen nederwert te brenghen
vanden ziene]. Ende siedi dat
water blive ende niet weder
en keere ende die sieke siet
besceideliic wat dat men hem
55r2 toent. Ende siedi dat water
wederkeert soe doet weder an-
derwerf totdat niet weder en
keere ende dan trect u instru-
ment uut. Ende dan suldi in
die oge drupen [water] daer in
gheleghen sal hebben comiin
ende sout of water daerin ghe-
leghen sal hebben scoen claer
sal gemi[n]e. Ende dan suldi
legghen opt oge catoen ghenet
in dat wit vanden eyeren ende
olie rosarum ende legten daert
doncker is .x. daghe. Ende gi
sult hem bevelen dat hi hem
niet en roere binnen die tien
dagen noch en hoest of en
nijese. Ende hi sal hem nauwe
houden[2] van grover spisen. En-
de ghi sulten hoeden van drinc-
ken. Ende ghi sulten ontbinden
eens [sderden daghes] ende
hem toenen alrehande dinc
ende ghi sult hem toenen ende

[1] onder

[2] l. hoeden

laten sien ende dan suldien
weder verbinden alsoe ic u ghe-
seit hebbe. Ende laten hem
alsoe liggen seven daghe eer
ghi hem verbint ten waer dat
oge verswoer ende grote hitte
ghevoelde ende grote steecten
dan suldiit verbinden eer die
seven dage liden. Ende en ghe-
voelt hiis niet soe laeten liggen
eer ghi hem verbindt die seven
dagen al uut. Ende als coemt
die sevende dach ontbinten
ende toent hem alrehande din-
ghen. Mer dat en suldi niet doen
voetstaens als ghi u instru-
ment uutghetoghen hebt want
dat water soude weder om
keeren sterkeliic ten siene
[waert]. Ende ic segge u dat
dese cure es swaer ende sorghe-
liic. Een meester hebse sien
werken enen goeden meester
die dat water conen verdriven
ende cuerreren ende haer in-
strumenten daer sij dit mede
werken nochtan diet al ghe-
55v1 sien heeft het is herde be-
driechgeliic want blijft herde
72r1 selden [ghenesen] het en coemt
weder. Nochtan sacht ict bli-
ven in die stat van thienen
aen eenen ouden man die was
ouder dan .c. jaer ende het
was een[1] ketelboeter ende hi
hadde siin sien verloren meer
dan seven iaer. [Ende meester]

[1] hiet aerent die oude

simons sone van bergien [1] die
curreerdet hem die te namen
woende ende ic was daer ieghen
waerdich ende ic holp hem. Nu
suldi weten dat die catharac-
tara die niet gheconfermeert
en siin noch verhert die sal
men nemen ende cureren met
dicwil thooft te purgeren met
pillen cochie ende te derven
wiin te drincken ende van al-
derhande spise ende dranc die
root maken ende climmen int
hooft ende oec met collirium
van voghelsgallen. Ghi sult
nemen die gallen [van] voghe-
len die leven van prijen [2] .x.3.
die sullen siin ghedroecht ende
euforbium ende coloquintida
ende seraphini van elken.j.3.
van allen desen suldi maken
collirium met den sap van
vennecoel. Der namen vanden
onghemaken vanden oghen siin
vele als macula albugo dat
twit op die oghen ungula dat
is die nagle. Ende catharactara
dat is twater daer ghi af hebt
ghehoert. Nu suldi weten dat
macula coemt in cornea van
den [oghe] int doergate in ee-
nen van tunica ende es sulc
van eenre bleeker varuwen
ende eerden [3] ende coemt van
meerder occusuene dan dat

[1] burgoenghen
[2] bi proyen
[3] als een dode

van menighen humoren coemt
die ghemenghet siin. Ende die
macula is incurabel. Ende ghi
sult oec weten dat albugo niet
55 v 2 anders en es dan een verouder-
de macula. Pannus coemt van
liimachtighen humoren in die
72 r 2 oge. Ende pannus in doghe is
in walsche ende in dietsche die
liese die de oghe overdect als
oft waer een doocke ende dat
mach men [op lichten ende]
afvillen. Ungula coemt in den
eenen hoornic vanden oghe
ende wast al over dat oghe
[tot in den anderen hornic.
Ende is som stont in die
substancie vanden oghe] En-
de coemt van eenrehande hu-
moren die int oghe habun-
deertende dat [1] mach men
afsniden ende villen [als pan-
nus] alse ja alse is bi der
tunicam die meer verscheiden
ansiet van humoren danse
soude daert af dict eene ver-
hertheit. Catharactara coemt
van humoren die comen vloy-
ende in die oghen ende vloyen
nederwaert tussen uveam hu-
moren ende cristallinum [2] ende
dan en toenet hem niet van
buijten ende dan en bescietet
niet wat men van buijten
daerop doet. Mer moet hem

[1] dan
[2] tusschen araneam tunicam ende
cristallinum humores

van binnen curreren alsoe ghi
te voren hebt ghehoert ende
met pillule aurea ghemenct
met esula. Ende met pulver
ghenomen met den monde dat
ic u in dit boec niet en wille
scriven want het behoert der
phisiken. Mer ic salse u noch
alle leeren ganst mi god onse
heere. Nu suldi weten dat
somstont vloyen humoren tus-
schen cristallinum ende albu-
giinum ende dat mach mensom-
stont cureren ende somstont
niet ende dat mach men aldus
bekennen die sieke sullen dat
sieke oge toeluijken ende wri-
vent met den vinger den oghe-
56r1 scedel ende lichten haesteliic
weder op ende siedi [dan] pu-
pillam openbaerliic breiden en-
de sceiden dan salment wel
cureren.

Capm. vander nasen cuere.

72v1 Nu hebdi ghehoert die curen
vanden onghemake van
den oghen nu wil u sriven
die onghemaken vander nasen
ende eerstwerven van eenen
onghemake heet polipus ende
is overtollich vleesch dat hem
tonet van binnen der nasen.
Ende die occusuene daeraf is
een grove humore viscoijs die
coemt ghemorificeert [1] vanden

[1] ghereumatizeert

hoofde dalen ter nasen [1] [so]
dattet vleysch wert. Ende dat
mach men bekennen dat die
nase ghesopt es soe datter
gheen adem uutlosen en mach.
Ende die roke is quaet die daer-
uut coemt ende stinct ende men
siet daerin vleesch. Ende oec
coemter uten nasegaten som-
tiit een dinc gescoten al oft
waer een blase. Ende somtiit
meerdert die nase van desen
onghemake ende wort al water-
achtich [2]. Ende dese sieken
ghevoelt niet goets ende die
nase wort al hart. Ende dat
quade vleesch dat in die nase
is en comt niet uutwaert ende
dan en suldier niet toe doen
want het es een maer [3] van
cancer. Ende waer dat sake die
nase ghesont scene van buyten
ende moru ende dat mense wel
mochte handelen ende dat hi
niet en waer swartachtich
dan cureerten coenliic sonder
56r2 vreese dan suldi die nase op-
luijken ende sult dat vleesch
nemen met eenen haec ende
treckent uutwaert ende snident
alte mael of ende waert dat
giit niet altemael of en const
ghesniden ende datter aen-
72v2 bliift suldi altemael af scaven
met enen subtilen instrument

[1] te dale toten nose gate
[2] zwartachtich
[3] maniere

soe dat wel ghesuvert si. Ende
daerna suldiit cautriseren ende
die wortel uutbernen met eenen
gloijden iser of legter op sterke
corosive dat [al] af ete ende
daerna legter op boter tot dat
die corste afvalle ende dan
suldiit cureren tot dat ghene-
sen si: Ic heb oec dicke polipus
ghenesen met sterken coro-
siven sonder sniden. Het ghe-
valt oec somtiit dat dat vleesch
was doer dat opperste been [1]
dat doergaet is daer gheen in-
strument toe comen en mach
noch en can. Ende dat suldi be-
kennen als ghi hem averrecht
doet liggen op sinen rugge ende
als ghi hem giet in siin nase-
gaten edic of wiin of water en
gheen verscheit daer af en
come in die kele. Ende dit is
daeraf die cure. Ghi sult nemen
enen draet die een luttel grof
sal siin ende sulter aen knoepen
veel knoepen ende den eenen
knoep vanden anderen een
vingherbreet. Ende sal die
sieke steken dat een einde
van onder opwaert met eenre
tasten of met eenen subtilen
iser of met enighen anderen
subtilen dinghen tot dat hi come
tot den oppersten gate ende
dan trect den adem vander
56v1 nasen opwaert totdat dat ein-
de come in den mont ende dan
suldi nemen beide die enden
vanden drade ende trecken
harwaerts ende darwaert al[s]
men trect een saghe daer men
hout mede saecht soe dattet
vleesch afga metten knoepen.
Daerna suldi den draet uut-
trecken ende sult een wieke
daerin steken die sal siin ghe-
net in sterke medecine dessic-
catiif ende steect inden nase
73r1 een looden pijpe todat ghe-
nesen sij. Quame oec in die
nase enich ander onghemac
als oft waer een wratte of dies-
ghelike soe suldi se cureren
alsoe men polipus doet.

[1] overbeen

Capm. vanden stanc vander nasen [die curen der of].

Die stanc die vander nasen coemt als GALIENUS seit die coemt van ghecorrumpeerder humoren die uut den hoofde comen int knoeselvleesch vander nase daert in vertaijt ende verliimt dan worden die humoren verrot met eenrehande hitte daeraf coemt eenrehande ghecorrumpeerde lucht ende stinct ende die sal men aldus cureren. Men sal purgeren thooft met iralogodian of met pillulen daeraf ghemaect. Men sal oec thooft salven met wermer olien. Ghi sult oec nemen calami aromatici anteras dat is dat saet van rosen

gariofilorum ana 1.3. galle
mirre ana. $^{1}/_{2}$.3. musci. $^{1}/_{2}$.3.
Al dit sal men pulverseren ende
in die nase doen. Item tsap van
eerculle [1] dit daerin ghedaen
is herde goet. Item neemt
spika nardi gallie muscate ga-
56 v 2 rio fiolarum [2] ana .ii. 3. dit sal
men sieden in drie pinten goets
wits wiins ende wel rukende
ende dit sal hi gargarificeren [3]
ende wieken daerin netten ende
steken die in die nase: Item
neemt tsap van swarter men-
ten ende van ruten ende gie-
tent hem in die nase. Item
doet hem drincken sentaura [4]
met wiin ghemenct ende die
wortel van varen in water ghe-
soden ende tien daghe alle
daghe daerin ghedaen dat es
herde goet.

Capm. van bloede te stelpen ter nasen.

73 r 2 Bloeden ter nasen mach siin
van drie manieren hoet
coemt van groter sterker hitten
die bloet doen vallen of het
coemt van veel overtolichs
bloet of van groter cracht van
natueren. Ist overkeerachtich [5]
bloet dan suldi maken wieken

[1] aertvelt
[2] l. gariofilate
[3] gargarizeren
[4] l. centaurea
[5] overcrachtich

van cempenwerc [1] ende nettent
int witte van deneijeren ende
[stroyen dair op] pulver van ro-
sen ende mirtillen ende wieroc
ende mastic van elx 1.3. ende
steken die wieke in die nase:
Item coemt dat bloet uter
rechter nasen soe suldi nemen
dat sap van weghebreeden
ende wiinedic van beiden even
vele ende tegader menghen.
Of int sap van umbilicus vene-
ris of donderbaer of nasscade
ende netten daer een doec
[van lynwaden] viervout of
meer ghewonden ende legten
op die lever in die rechter side.
Ende vloijet uter slinker siden
dan suldi die plaester legghen
op die milte. Ghi sult oec ven-
tosen doen setten sonder vlie-
men. Ghi sult oec binden den
arm boven den ellenboghe ende
57 r 1 die dien. Item verkensstront al
werm ghehouden voer die nase
ende gheroken stelpt bloet
[haestelike]. Item blaeder van
plompen ghehouden onder [die
tonghe] stelpt dat bloet. Item
manscullen gheleit in water
ende in sterken wiinedic. Item [2]
der vrouwenborsten daermede
ghewasschen stelpt bloet ter
nase ten waer dat die natuer soe
ondercomen waer ende ghe-
crenct dat sij niet onthouden

[1] hanepen werke
[2] ende

73v1 en conste dan en bescietet
gheen medecinen ende dan ghe-
vet god op.

Capm. van allen onghemaken die comen moghen in die lippen.

In die lippen in den mont
ende in de kele comen meni-
gherhande onghemaken. Ende
ic wilse u hier al sonderlinghe
noemen. Ende ic wil van elken
sonderlinghe scriven die cuere
volcomeliic. Ende ic segge dat
van heeten ende van sterken
humoren worden die lippen
gheulcereert ende ghecloven.
Ende dit siin die medecinen
die daertoe goet siin ende
openbaerliic: R. gumme dra-
gagantij amidi pennidi ana
pulverseert ende tempert met
rosewater ende daermede sul-
dise salven of met olie rosarum.
Ende die medecinen die goet
siin ten ghecloven lippen [dat
is dat] Ghi sult nemen die
keerne van okernoten ende
bernense ende die wortel van
porceleine van beiden even
veel ende conficeert met seeme
ende met olien dat uter ghe-
bernder keernen vander oker-
57r2 noten coemt is oec utermaten
goet ende spilium [1] met ghe-
soden wine ende laten vento-
sen setten onder die kinne dat
es goet ieghen ulceren vanden
lippen ende ieghen ghecloven
lippen. Ende als alle dese mede-
cine niet en besciet[en] dan
suldise cautriseren met gloyden
iseren ende toten gronde ende
dan cureert alsoe ghi cont.

[1] psyllium

Capm. vanden tantvleesche [dat verrot is of vervult of versworen] de cure.

Dit tantvleesch wordt som-
tiit verrot ende gheul-
cereert of tghehemelte ende
dan salment wasschen met
starken wiinedic ofte met ghe-
souten water ende daermede
salment wriven [sterkelike] soe
dat bloet ende die verrotte ver-
scheit uut come ende daerna
droghet [ende] stroijter dit
pulver op: R. consolida maior
groffels naglen rosen caneel
scorsen van prumen garnaten
73v2 ana. Dicwil verandert die ver-
rotheit int tantvleesch ende int
tghehemelte ende wart cancer
of fistel ende dan salment was-
schen met wiinedic ende met
ghesouten water ende wriven
alsoe ic u voerseide ende daer-
na sal men daerop stroijen dit
pulver: R caneel groffels nagle
noten miscaten rosen aluijn
zuccarini pieritrum die hoof-
den ende die beenen vanden
creeften die steenen vanden
dattelen ghebernt ende die
scorsen van prumen garnaten

van elken even vele. Ende en
besciet dit al niet soe salment
cautriseren toten gronde. Ende
en gheneset niet metten cau-
triseren dan moet ment ont-
decken ende dat been dat ghe-
57 v 1 corrumpeert is uut doen ende
voertaen cureren totdat ghe-
nesen sij. Ende wast daeruut
overtollich vleesch dat sal men
met eenen haexken af lichten
ende al af sniden toten gronde
ende latent wael bloeden. Ende
daerna opstroien pulver desic-
catiif. Mer om dies wille dat al-
dus danich overtollich vleesch
pleghet gheerne weder te was-
sen soe eest beter dat men cau-
triseer dat al[st] afghesneden is.

Capm. vanden tantsweer [die comen mach van veel manieren] die cuere.

Het ghevalt dicwil dat die
tanden harde seer sweren
ende dat mach comen van
heeten humoren ende van cou-
den gereumatiseert vanden
hoefde tot in die tanden weder
het es van heeten humoren of
van couden suldi doen setten
ventosen in den nacke. Oec
suldi nemen poerlooc saet ende
doent sieden in water. Ende
sult dien tant die swart is [1]
daermede roken in aldus da-
ghiger manieren. Ghi sult ne-
men twater vanden poerlooc
74 r 1 ende ghi sullet in eenen pot
sieden ende daerop setten een
trachter ende die pipe vanden
trachter op den tant ende rooc
ontfaen in den mont ende in
den tant. Ende daer siin oec
ghemaect dese veersen in latiin.
Dentem sic sana poriaci collige
grana inde per embotum den-
tem sub fumiga totum. Nec
careas thure cum iusquiamus
simul ore: Item die wortel van
tintimalle in wiinedic ghesoden
ende werm in den mont ghe-
57 v 2 houden is herdegoet teghen den
tantsweer waer af dat hi coemt:
Item comet hi van heeten hu-
moren ende dat tantvleesch
al vol bloets is ende al den li-
chaem vervult van heeten hu-
moren dan suldi doen laten
die hooftader. Ende en is dies
niet ghenoech soe salmen doen
laten onder die tonge. Item
siet in wiin comijn ende olijven
smout ende netter in een
plaester al werm ende legse
op die storte: Item teghen die
verrotte tande die ghegaet siin
die sulke [1] ontfunken die stoc-
ken van origanum ende steken
al bernende int gat. Item die
wortel van tintimalle ghesoden
in wiin toter helft met dunnen
wine ende die tanden suldi was-
sen tweewerven ter maent ende

[1] zweert

[1] suldi

ghi en sult nemmermeer hebben tantsweer: Item teghen groten ende swaren tantsweer suldi sieden in wiinedic nassaden bislen [1] saet ende wit coelsaet. Ende in dien wiinedic daer dit al in ghesoden sal siin suldi doen een luttel opiums ende daerin laten sincken. Ende die decoccie suldi den sieken doen houden in sinen mont op die side daer die tantsweer is: Item een goet versachtenis ieghen ten tantsweer siet die beieren van eertnelle of die bladeren in wiin ende dien wiin salmen langhe in den mont houden: Item waer die tant verrot soe salmen uuttrecken. Of ghi sult leggen in sterken
74r2 wiinedic die wortel van eergal
58r1 ende daerna salmen stoten
ende legghent in die sonne te droghen totdat het werde als seem ende daermede sal men bestriken die wortel van den tande die men uut wil trecken ende hi sal uutvallen sonder pine. Of men make van eenen deel pulver [2]. Ende [als] die wortel vanden tande die quaet is ghesalft is dan suldiit pulver vanden anderen deel daerop stroijen ende die ghesonde tande die daer bi staen suldi omwinden met wasse dat die medecine hem niet en ghenake want hi soude uutvallen: Item tempert taruwenduijst met melke [1] ende maect daeraf plaesteren ende legt op die wortel vanden tanden ende ghi sult verhoeden die ander tanden. Ende [dit] siin expermenten die luttel [guet] surginen [noch] conen of weten.

[1] l. bilsen
[2] vanden enen dese pulver

Capm. vanden onghemake van der tonghen van ranula die cuere.

Het ghevalt dicwil dat die tonghe wert siec ende wast daeronder eenderhande aposteme ende is gheheeten ranula daer om dat ghescapen is als een cleen vorsche ende let der tonghe aen de sprake. Ende somstont wasset alsoe zeere dat die mont al vol waert. Ende daerom int beginsel eer het groot werde salment wriven met deser medecinen. Ghi sult nemen arcenicum citrini ende ruber .$^{1}/_{2}$.3. genber galle peper aluijn van elken .j.3. ende menghet al met wiinedic ende con-
74v1 ficeert daermede. Ende ghi
moghet daeraf maken trosiscos wildi ende alst te doen is pulverseert een luttel ende wrivet daerme onder die tonghe. Ende
58r2 daerna suldi dem sieken doen
houden inden mont olie ro-

[1] metter mele van titimallen

sarum totdat die smerte al vergaen is vander stercheit vander medecinen. Ende besciet dese medecine niet dan suldiit afsniden. Mer siedi dat soe verworden is ende versworen als een herde aposteme dat hem niet seer en doet dan en onderwindes u niet want het es van eenre manieren van melancolien die men niet cureren en mach. Mer die ranule die men afsniden mach sonder vreese is witachtich ende is niet sonder versche humoren. Ende dese moechdi coenliic afsniden in deser manieren. Ghi sult een haexken steken onder die tonghe ende al afsniden die aposteme ende wel af sceijden alom ende om ende treckent uut. Ende dan doet den mont wassen met wiinedic ende een luttel souts daerin ende dan suldiit voerdaen cureren [als ghi weet dat oirberlic tot dat ghenesen sy]:

[Van squinancie dats een aposteme wassende in die kele.

74v1 Squinancie is een aposteme deser stede apostemen worden in lacerten van buten sodat vanden materien niet en lijt inwairt. Of si wert in lacerten van binnen of inden substancien gheheten mery ysophogus die wech der mage. Of in eenre hande holheit tusschen canna pulmonis ende in die men heet hysmen [1]. Ende si sijn alremeest sanguineus ende dicker flumatic ende selden coleric. Ende alre mynst
74v2 melancolic. Die overvloeyende humoren wert ghekent bi haren teken. Ende die materie wesende in die uterste lacerten wort bekent bider blickinghe der apostemen. Ende dat die zwellinge of toe treckinghe der lucht niet belet en worde. Ende die materie in dindenste lacerte is bekent om dat een deel des ghezwels buten blijvet. Ende met pinen ghezwelget wort. Ende die materie wesende in hismen of dair bynnen wort bekent bi dat vanden ghezwelle buten niet en blijvet. Ende die en mach niet zwelgen ende qualic sinen adem uut ende in dragen. Ende worde die toevallende aposteme ghestijft die oge pulen hem uut hi en can die tonghe in sinen mont niet ghehouden noch spreken in gheenre manieren. Ende hem gaen scumen uten monde. Ende die lacerten pervoris [2] dats ter borst zere pinen ende schinen springende. Dan en behoert den cururgien niet te seggen dan hem ontsine.

[1] l. ysmon
[2] l. pectoris

Mer in die bedecte hete materie niet die toevalle hebbende ghenesen in beghin met latene basilica dats die leveradere. Ende is die aposteme vele dagen begonnen omme dattie van eersten dairtoe niet gheropen en waerste dan laten die medianen twelke is sculdich te syn tot sincopis specialic als die lichaem is sterc van vleysch. Ende des ander dages die adere onder die tonge. Ende emmer en laet onder die tonge niet ten si dat die latingen der medianen ende cefalica voir gheweest heeft want anders ende dicke ghesciet haestige doot ende specialic is die sieke plectoricus dats van vulen live.
75r1 tLaten ghedaen men gheve
hem inden mont te houdene ghesoden rosewater sumac balaustra lenticlam ende gallen met ghetempert in diamoron ende houde in sinen mont starcus yerunduum [1] ende ydromelle of starcus passarum [2] stercus gallinarum starcus canis allene bene etende. Ende specialic starcus unius pueri lactencus [3] die verdroecht is in die sonne. Item R. starcus canis allene bene etende gallarum satureije ana pulvert

[1] l. stercus hirundinum
[2] l. passerum
[3] l. lactentis

Ende dat ghecleynsde siedet met een luttel zeems. Ende scinct den sieken met peniden. Ende wair dat sake dat hijt niet ghezwelgen en conste so set een cleen ventose met viere int begin op de fonteijn des sonder catharusum van gruse in deser manieren R. tarwengruus een scotele met heten watere ende dect ende dan laet drogen enen wile dan wrivet in enen mortier ende cleynset. ende tempert met zeewater ende maect gargarismen of gagrisium. Ende drincken gheerstenwater. Ende en ete niet hals so sal hi zwelgen. Die storte ende den hals buten salft met olie camomillen ende legter op wolle metter yeken. Men legget oic op subtilic een plaester ghemaect van zwaluenneste dat ghemenc is der squinancien ende der apostemen der sturten ende des hals in elken manieren twelke men maect aldus: Nemt den nest der zwaluen ende doeten langhe wallen in watere dairna cleynstene met enen dunnen teemse sodat die grove paelgen wech gheworpen worde ende tzoete oft cleyne dat dair blijft ghehouden wort. Dan so walt in ander water radicem psillij
75r2 radicem bismalve radicem bri-
oni folia malvarum et viola-

rum ende paritaria die welken ghewaken men stoetse harde wel metten zwaluenwater voirseit. Ende met scerpen docten ende met mele van lijnzade dat het worde als zap. Ende men doeter toe oleum commune of out smeer sonder sout ende wallet al ende maect een confixie van ende plaesteren. Want die voirseide plaester ontbint hem selven bi miraculen of rijpt squinancien weder dat is bynnen of buten alsment spreect[1] op lakene ende ment baleit al heet op die kele of dairomtrent. Dit is guet den hals salven met olie van camomillen ghemenct met ouden botere onghesouten. Ende bewindet in wolle metter yeken. Dit is guet der aposteme es bynne of tmeeste deel van hare als die tijt wort verlinget. Dat si niet weder en slaet noch en ontbint dat men metten ripende gargarismen als dese R. droge vigen semen malve semen lini ende sietse in water ende gargarizeert. Of vigen met water met botere met wine ghemenct want het rijpt alle aposteme die bynnen syn in die storte of in die maghe of in die darmen ghewassen. Ende alst u kent dat rijpe is dat men kennen mach bi dien dat twee buten ghesocht is entie toe vallen. Dan bute met eenre vliemen doirstekende. Ende emmer hoeden van quetsinge der aderen der zenuwen ende der arterien ende nader openheit suvert. Ende ist binnen ende het niet en scort metten gargarisinen voirscriven men breect met subtile sinnen na die lere haly albatis met botere ende water
75 v 1 van vigen ende met wine dats te wetene met gargarisinen stipticorum als decoctie gallarum achasie psidiarum balaustra aluminis jameni want dese tegader trecken die liese der stede ende daposteme wort ghescort. Ende die aposteme ghescort ende tetter uut ghelect met heten watere. Int welke men broke botere ende olium violarum ende gargarizeert tote al tetter uut ghescoten is. Dairna met water der liquerrissie in ghesoden is yere camarissi maect gargarisma. Die is guet doderen van eyeren ghesoden. Mer is die materie cout te myn wederslaet men ende te heter gargarissmen behoefmen torbaerne. Ende na der openinghe behoeft men starker vaghinghe met zuverenden dingen inden welke yet si van mirren van sarcocolle.

[1] l. spreet

Van benen of lemen of ander dinc in die kele.

Dat ghevalt onderwilen dat in die storten mach verwarren of bliven een been of een graet of ander dinc dan lech den pacient die storte jegen die sonne. Ende duwet die tonge neder ende moghes cunt zien so trect subtijlic uut met engiene van crommen tangen. Ende condijt niet ghesien noch uutghetrecken so ghe[e]f hem te zwelgen grote brocke oft inwert gaen mochte. Ende helpt dat niet so doetene braken eer die spise in die maghe verteert is. Ende en helpt dat niet so doetene zwelgen een stic vleyschs dair een draet an is. Ende dan trecket weder uut metten drade. Of een spongestic inder manieren subtilic besmeert of metter velle van eenre prumen mach mense hebben dat bynnenste uutwert keert. Of pellen van ghe-
75v2 braden ape[l]sen te winter.

Capm. 6 van al den onghemake van den mont.

Eerstwerven vanden anathomie vanden monde. Of dats die mont inden welken bynnen al omtrent gaet een velleken twelke is ghetunceert met mery ende metter mage wair omdat ghevalt .Als vele dingen ghenaken den roeste dat si den mensch doen broken Ende ter holhede vanden mont comen .2. wegen. Ende int overste is opyglotum [1] twelke is ghescepen om die boce te volmakene. Ende omdat moet hebben yet van toeghetrecter lucht te ademe. Epyglotis is ghemaect van .3. cartillagines deen is blikende vore ende is gheheten clipialis. Ende van den leken den sturte of die crop vander kelen. Ende tander achter ghecontinueert metten bene alanda ende is gheheten sonder name. Die .3. wart gheheten simbalaris wart beroert met haren musclen. Wairom als een mensch eet so wert die wech der lo[n]gheren besloten. Ende dan so opent die van ysophagus dats mery of die wech der maghen. Ende als een mensch spreect so ondoet die canne of die wech der longen waer omme dat ghevalt als die mensche eet ende haestelike wil spreken of haestelic syn adem verhalen so scieter yet in die canne pulmonis of wech der longheren wairom die natuere beroert wort te hoestene ende niet en cesseert voirdat ute es ghehoest dat in die canne was ghegaen. Op dit

[1] l. epiglottis

let so hanct vula[1] of die huuf
die welke is boven groot ende
beneden cleen diewelke vula
doet wel luden die voce die
76 r 1 gheconfirmeert wert biden epi-
glotis biden welke epiglotis dat
oic mede wort purgiert dover-
vloedichede vanden hersene.
Ende in die holhede der mont
wort ghescedelt die tonghe die
welke is ghecomponeerde lit
van wit morwen vleysch al vul
zenuwen ende arterien der wel-
ken is nootsakelic hebben een
let van synre grote. Ende dese
tonge heeft in die wortel .2.
fonteynen in die welke dat die
specle wort vergadert bedou-
wende ende verschende die
tonghe. Dit lit dient der na-
tuerlic virtuut bedi het ver-
volt die stene vanden moel-
nare kerende ende wendende
die spise onder die tanden. En-
de dese voirscreven tonghe ghe-
voelt die smake wairom die die
smake by hair wort ghesent
ten ghemenen synne. Ende si
dient oic ter redeliker virtuut
wanneer sy wort beroert met-
ten ghebiedene der virtuut om-
me te formere twoert ende te
vervolne die termine der sille-
ben. Der tanden syn inden
meesten .32. dats in elken cake
.16. Ende in somme synre mer
.28. dats .14. in elken kaken.

[1] l. uvula

Dese tanden al ist dat sy syn
van beenachtigher materien
nochtan ghevoelen si. Al syn
si bene dat dander bene niet
en doen. Voir die tanden syn
die lippen die welke syn anden
mont als die dore ant huus en-
de gaen omtrent dese lede alse
sturte tanden tonge gingive.

Vander siecheit der tonghe.

Die tonghe ghedoecht veel
siecheit als puisten zwellin-
gen clievingen curtinghen bin-
76 r 2 dingen spasmus ende relasacien
of reckingen ende ramula[1].
Ende dese ramula comt on-
der die tonge als voirseit is
ende is dicke een coude fleu-
matike aposteme. Mer isse me-
lancolic dat selde ghevalt so
syn haer tekene bleke verwe
met hartheden dan so doeter
u hant in gheenre manieren an.
Mer issie fleumatic ende clene
so wrijfse starkelic met soute
toter bloet uut come. Ende en
ist also niet ghenoech so snijtse
met enen scaerse ende dairna
wrijfse Entie wrungen met
heten saken is oic goet. Die
puusten entie ulceren werden
ghecureert ghelijc den alkohol[2]
van den monde dairof men
seggen sel int selve capittel.
Die zwellinge op apostemen est

[1] l. ranula
[2] l. alcolae

dat si comen van heten humoren worden ghecureert bider latingen dats die hoeftader ende siedingen der vruchten. Ende metter dwaeing die men seggen sal in vula [1]. Ende te houden inden mont tzap van latuwen. Mer si daposteme of die zwellinge comende van couden saken so purgeerten met pigrum [2] galieni cochias die purgacie ghedaen dan useert uterende dwanigen. Die clievingen der tonge worden cureert met pulvis draganti ende mussalagen malve ende psillium ghesoden ende ghemenct met sukere. Item met scumen die comen vanden stocken van wanalven tegader ghewreven ende gheeft hem drincken tysane. Ende eten ghesoden voete van verke of scape ende wrive die tonge metten zenuwen
76v1 vanden voete. Die draet die onder die tonghe is gaet onderwilen toten eynde vanden tonge onder ende trect deynde inwert so dat se inwert wort ghevonden wairom dat hi niet wel en wert beroert te sprekene die letten die cuere is te snidene. Ende dairnae te cauterzeerne nochtan ist beter dat men tene male snijt met enen goudinen instrumente ghemaect als een hakescare ghegloeyt int vier. Die spasme der tonge ende datse wert tegader ghetrect boven ten wortelen. Ende ghegroeft des welcx cuere is te houdene in den mont olium anetini ende camomille ende betten thooft ende den nacke met wermen watere ende metter voirseiden olium.

[1] l. uvula
[2] l. picrum

Van puustkijns inden mont.

Die mont ghedoech diverscheden allene als puustkine ende onthudinghe die welke is gheheten in arabijtschen altrohol [1] die welke sijn onderwile heet ende onderwile cout. Die hete worden cureret mit flembothomie [2] ende scarificacire [3] onder den kin. Ende met siedinge der vruchten dicke geseit ende met deser gheproefde medecine R. spodium rosarum sumac coriandrum siccum gheperlde lentes sene semen portulace ana ende een luttel camfers ende maect pulver met welken ghi moet wriven den mont dairna dwaet cum aqua rosarum ende aceto al werm. Die coude worden ghenesen mit cochias purgierende ende met zeeme ende atuminte [4] wrivende ende dicke

[1] l. alcolae
[2] l. phlebotomie
[3] l. scarificatie
[4] l. atramente

dwaende mit oximelle. Ende houden dicke inden mont mirabolani kebuli ende pieritrum.

Vanden huuf.

76 v 2 Die vula of humuyla[1] of huuf wort onderwilen ghezwollen ende onderwilen gheapostumeert omme die lopinge der humoren. Ende hi wort onderwilen ghelaxeert ute ghetrect. Daposteme van vula comt onderwilen van hete humoren twelke wort bekent ende bider rootheden der steden ende bider hetten. Ende dan moet voren gaen die latinghe van sefalica[2] ende purgieren van colera met siedinge der vruchten ende daerna moet volgen dese dwainge met welken dat men dicke gargarizeert R. lentes balaustien psidia galle rosen sumac alle of die meeste hoop siedet met .2. deel waters ende .1.deel asyns ende maecter of gargarisere. Item lecht anden roest van rosen balausten sandalen ende een luttel canfers ende duwet dairan metter tonge want dit helpt als is laxeert van heten humoren. Ende comet van couden humoren dair en is ghene hitten noch rootheden. Mer der is menichte van speclen dan purgierten met cochias teerste ende met pigra dairmede gargarizeert met deser siedinge R. acetum .2. deel zeem .1. deel ende siedet ende doeter zaet van mirtillen rasum pieretrum ende gingiber. Dairna maect pulver van peper ende sal armoniacum antimonium ende gallen ende blast pulver in die uutgherecte vula doer een pipe. Ende isser alte grote meersschede[1] so wederstaet met verterende dingen als diamorum ende sape nucium ende diesghelijc. Ende ist dat die ghelaxeerde vula niet weder en keert te synre propere stede of
77 r 1 vor men metten voirscreven dingen. So besiet of hi herde groot is. Dan en doeter die hant niet an specialic als hi gaet tote ander rode verwen of bleker. Mer issen boven herde subtijl als die stort van eenre muus so versnijt se tot des hi comt tzijnre natuerliker vormen. Mer dat wachtende dat ghijt en snijt boven natuerlike maten datter ghene onghemake na en bare diewelke volgen den ghesnede huuf dats te weten ewelike heesscede[2] een properlike hoeste entie quetsinghe der longheren ende der borsten om die ghenomen bu-

[1] l. uvula
[2] l. vena cephalica

[1] l. verscheden
[2] heescheit

tenste lucht of die quetsinghe der couder lucht comende onghetempert toter longheren Dese deringe werden belet of verhoet met niet te snidene.

Vanden branci ende vanden amigdalen die cure.

Dat ghevalt onder tiden dat omme den ranne (?) beetende vanden hoefde anden wortel vanden tonge an beide side wast ene uutwassinge die ghedaen scinen als .2. amandelen die diewelke beletten die arterien trachea dat duutganc ende dinganc te nauwe is dat welke men gheneest metten selven medecinen ende bider selver manieren ydelende wederslaende onbindende ende bi ordinen ripende als men seggen sal voir int capittel van den squinancien.

Captm. 5. Vanden squinancien ende van haren specien van benen of benen of anderen inder kele [1]

Onderwilen worden zweringe in doren om enig dinc
77 r 2 die int ore ghinc als worm coren g..nsteen (?) of water welke men kent bi den tekene ende vonnes des dogens. Nu wil ic u eerst scriven van dingen die in doren crupen mogen het ghevalt wel dat wormen crupen inder lieden oren die hem grote pine doen. Ende als ghi dairtoe geropen sijt so suldi stoten sentaurea [1] alsen ende marubium ende mengen rosewater metten voirseiden cruden ende dat zap is herde goet den worm mede uut te doen ende elder oic dan in doren. Mer ghi sult u hoeden dat ghi gheen cout dinc in en drupet. Want doren syn van natueren cout ende droge ende houde die natuere in dese pesen. Ende dairom is tonsiene dat alle coude dingen dairin ghedaan syn ende ware ghewarmt sonder doren. Als die worm doot is suldine uuttrecken met enen haexkine dat ghecromt sal syn op deen eynde ofte elre mede ofte yement soghet uut mede. Quaem oic die dinge als van buten dat int ore ware ghevallen ende al sulke dingen syn menigherhande ofte het syn steenkine of yser of glas of het syn worme of vloeyende dingen als water of loghe ofte dies ghelyc. Synt als steenkine dan suldi den sieken doen nyesen ende sult hem nose ende den mont stoppen doen. Ende ghi sult hem dore nederwaert doen houden. Ende dairop setten

[1] De woorden „squinancien", „of benen", „of anderen" zijn doorgehaald.

[1] l. centaurea

yet dat uutwaert soeghe ende uuttrecken met groter craft. Ende en comet aldus niet uut so trect uut met ene haexkine met groter cracht ende en can-
77 v 1 mens aldus niet uut ghehebben so trecket uut met enen clenen nopysere op [1] met diesghelike. Ende en canment aldus niet uut ghehebben so suldi maken een subtile taste van houte ende wint opt eynde vander taste cathoen ende dende suldi netten in terre[2] dairmen voghele mede vaet of met terbentine. Ende dat suldi steken in dore. Ende dat sal cleven an steenkine of ant saet of an so wat dat is so vaste dat der tasten volgen sal. Ende dairmede zuldijt alrebest uuttrecken. Ende en condijt aldus niet uut ghehebben dan suldijt moeten sniden tot dairt is eer dair come hete aposteme of spasmus ende dan trect uut ende nayt die wonde ende cureertse als men ander wonde cuereert. Warent oic dierkine die mach men lichtelike uuttrecken ja opdat sy syn cleyn als vloen of des ghelijc als ic u te voren gheseit hebbe met medicinen die wormen doen sterven. Ende dat sy doot syn zuldi weten

[1] l. of
[2] l. teer. Bedoeld is wel iets als vogellijm gelijk uit het volgende blijkt

ende bekennen. Ende dan suldise doen niesen ende den nose ende den mont doen stoppen dat salse uut doen vallen. Ende en ware die vloe oec niet doot. Ende datse en ware int hooft niet al te diep so suldi dair bi doen haer of wolle. Ende die vloe salre an cleven. Ende dan over een wile trecket uut of ghietet ore al vol waters ende dan leet metten oren. Ende sy sal vloeyen uut metten watere of men ghietse al vol orine dats vele beter dan yet anders teghen die vloeyen ende ander dierkine. Wair oic water met badene in dore ghevloeyt of loghe of diesghelijc so suldi nemen merch van biesen of ander desghelijc. Ende steken deen eynde in dore
77 v 2 ende dander ontsteect totdat beiden oreghebernt[1] sy. Ende dan suldijt uuttrecken ende een ander insteken. Ende dit so suldi dicke doen deen naden anderen tot dat al uut sy of ghi sult winden cathoen opt dende van eenre subtijlre tasten ende stekent int gat van den ore. Ende dairin sal twater trecken ende dan doen uut. Ende dit doet so langhe dattet al uut is. Ende doeten al in een niesen ende nose ende mont stoppen want het is herde

[1] l. opghebernt

oirberlic. Isser oic zweringhe
in tore omme die vergaderin-
ghe der heter humoren dan
salmen die zweringe versachten
comede dairin te doen warme olie
van rosen metten vierdeel a-
zijns. Ende en helpet niet so
doeter toe .j. luttel opiums dair
na alst ghecesseert is sal men
bloet laten in die hooftader an
58 r 2 die selve side][1]. Item teghen
squinancie: R. piritrum jsoep
mostaertsaet honich ende siet
in water ende gorghelt in die
kele ende weder uut. Item een
water tot seericheit inden
mont ende tot ulceren ende
cancer mede te dwaen: R.
flos eris .j.3. arcenicum .ii.3.
ende .j. pinte wiins dit sal men
tsamen setten in een coperen
becken .ix. daghen lanc ende
roerent alle daghe eens om.

Capm. vander doofheit van den oren.

Nu hebdi ghehoert vander sweer vander tonghen[2] ende den occuzoene ende die cuere. Nu wil ic u voirt scriven vander doofheit. Ende segghe dat die doofheit mach siin in drie manieren. Alsoe als AVICENNA seit. Dat horen mach worden ghemiindert of het
mach worden verandert of het
mach altemael worden ver-
loren. Dit seit AVICENNA. Nu
58 v 1 suldi weten dat dit mach co-
men van heeten of van couden.
Ende comet van overtoligher
hitten seldier in dropen tsap
van prumen gernaten ghe-
menct met olie rosarum of tsap
van nasscaden of van lach-
teken ghemenct met een luttel
wierocs ende wiinedic dat ghe-
noech[1] is aldaer wonde in is.
Mer om des wille dat die doof-
heit dicker coemt van coude
78 r 1 dan van hitten soe wil ic daer
ieghen scriven meesterliic[2] die
cure dan dat van hitten coemt.
Comet van couder materien
tqualiic horen soe seldi die
coude materie doen digereren
ende alst ghedigereert is dan
suldi cureren[3] ende aldus thooft
purgeren. Ende dan suldi van
binnen beginnen te werken.
Ende dit seit constantinus dan
suldi doen sieden heete cruij-
den in water ende roken [doen]
daer over. Ende die cruden
sullen siin als levender[4] satu-
reya salvia bethonica absinsi-
um ende dies gheliic. Ende
men salse oec salven ende daer-
in druijpen met finen balseme

---

[1] Hier eindigt het gedeelte uit Hs. L., hetwelk in Hs. H. ontbreekt
[2] oren

---

[1] goet
[2] naerstelike
[3] evacueren
[4] lavendula

opdat hi riic is ende ment vercrighen mach of met olien costino [1] of met olien van bitteren amandelen of ghi sult indropen galle van enen verre of van sinen orine ghemenct met mirre of ghi sult hem maken dit collirium. Ghi sult nemen tsap van beiden sentauren [2] en tsap van poerloeke ende van aiuijne ende sterken wiinedic van elc even vele hier salmen in doen sieden eyere van mieren ende pieringhe ghemenct met bloede van alen ende hieraf sal men in die oren dropen al lau. Ende wat dat men in die oren drupet dat sal lau
58 v 2 siin ende niet [te] cout noch [te] heet. Item in olie muscilinum is oec herde goet. Ende elke galle van voghelen die van proyen leven in dore ghedropen is herde goet: Item neemt een aiuijn ende hoelten binnen ende doet daerin tsap van aiuijne ende van poerloeke ende van alsene met olie muscilinum ende met vrouwensponne ende dan suldi die scorsen afdoen alom vanden aiuijne ende dat ander suldi wringhen [3] doer eene sterken doeck ende daer-
78 r 2 af suldi drupen enen dropel int ore. Ende dan suldi die ore toestoppen met catoen. Ende achtwerven suldiit daerin doen telken die ore suver ende rein maken binnen. Ende dan suldi weder over een wile daerin drupen ende aldus suldi doen dicwiille want ic weet wel dat dit herde orbaerliic is ende goet. Ghi sult nochtan hoeden als een mensche beheert van een heet onghemac of van anderen groten onghemaken dat ghi hem niet en sult drupen in die oren omdat die natuer mocht worden belet al worde hi oec al doef. Ende al hadde hi oec grote sweer in die oren want als die overtollighe humoren uut den lichaem ghepurgeert siin die oresweer sal altemael te niet gaen.

[1] l. costus
[2] i. centaurea
[3] wriven

Capm. van tunicus arum[1] [van die oren die ruten ende blasen].

Nu hebdi ghehoert vander doofheit vanden oren ende wat daertoe behoert. Nu wil ic u voert leeren vanden oren die alle weghe pijpen ende blasen ende ruten ende screijen Ende segghe dat coemt van groter subtiilheit ende scerpheit van sinne of van groter crancheit van natueren inden mensche of van quader lucht ende wint die in die hersen leghet ende blaset. Dat van

[1] l. tinnitus aurium

groter subtiilheit coemt ende
59 r 1 scerpheit van sinne ende dat is van groter droecheit vanden geesten in die hersenen. Dat van crancheit coemt van natueren dat coemt van quader complexien vanden hersenen daer lichteliic die cracht van den hersenen [1] af wort ghemindert ende ghecrenct ende verandert van allen dinghen van buijten. Die wint ende die lucht die alle weghe piipt ende blaest ende ruut die coemt van heimeliken occusuene vanden hersenen of hi coemt uter maghen. Ende die wint mach oec comen van buijten ende van binnen. Dat van buijten coemt is van quetsingen of van keerne ter kelen of van over-
78 v 1 tolligen hongher daer die humoren onghemanie[r]liic af werden vervaert ende in die maghe ghetoghen. Of van alter groter couden. Of van alte groter hitten. Of het mach oec comen van dronkenscap. Ende dat van binnen coemt is van groter vervuijlenisse vanden hoefde [2] of vanden lichaem of het coemt van humoren die rooken uter mage. Ende het coemt oec van crancheit van der natuerliker hitten of van

[1] hoerene
[2] overvloeynisse van der magen

sanien [1] die daerin is of van opilacien [2] dat is van verstoptheit. Nu hebdi ghehoert die occusuene die comen beide van binnen ende van buijten.
59 r 2 Nu wil ic u leeren hoe men sal bekennen dat veel meer ruijst na dat tasten dan voer dat tasten[3]. Ende dat rusen [dat] coemt van crancheit der natueren dat bekent men dat die sieke hadde ghequolen [4] ende dat die natuere haer selven hadde altemael [5] verijedelt met medecinen laxatiif. Ende dat van buijten coemt dat weet die sieke selve wel. Ende dat coemt van overtollighen humoren dat is goet te bekennen. Nu hebdi ghehoert die teiken. Nu wil ic u voert scriven die cueren. Ende segge dat hem die sieke eerstwerf sal hoeden van baden ende van sonnensciin ende van alre [hande] claerheit ende van veel roepens ende van vervultheit. Ende hi moet oec den raet doen dat hi den lichaem heeft alle weghe veerdich ende dit is ghemeene alle den occusuene vanden pijpen ende

[1] sanies
[2] l. oppilatio
[3] hoe men sal bekennen dat ruten ende dat blasen. Dat van scerpen sinne comt sal men bekennen dat vele meer ruut naden eten dan voir den eten
[4] van ,,qualen"
[5] al te zere

vanden blasen ende vanden
screien ende van dies ghelike.
Comet oec van alten scarpen
sinnen soe sal men daerin
droppen olie rosarum met wiin-
edic ende met castorium of
olie rosarum met usquiamus [1].
Coemt het oec van crancheit
van natueren soe salmen hem
ordineren goede dieten die
78v2 conforteren. Ende daerna sal
men hem dropen in collirium
in die oren. Ghi sult nemen
gengebaer ende groffels nagle
ende poerloocsaet van elken
.3.i. musci .$^{1}/_{2}$.3. dat sal men
altegader menghen met wine
ende wringent doer enen doeck
59v1 of met sape van ruten ende
daeraf suldi in dat ore drupen.
Item men sal sieden in goeden
wiin die blader van loerboem
of die blader van balmen [2] of
die blader van prumen [3] ende
doren daermede wassen. Comet
van buten soe salment confer-
teren alsoe te voren gheseit is.
Comet oec van binnen als van
groven humoren ende van ster-
ken groven winde dat die
natuerlike hitte te zeer ge-
cranct is ende niet en can sub-
tiil ghemaken dan salmen in
die ore drupen dat colirium.
Ghi sult nemen elleborum al-

[1] l. jusquiamus
[2] palmboem
[3] pijn boemen

bum .i.3. croci .v.3. mirre .x.3.
Dit sal men temperen met wine
of met sape van ruten. Het es
oec herde goet ende orbaerliic
dat men dicke wasse met wine
ghewermt. Comet [oec van]
blasen van verkeerden onghe-
make soe en salmen daer niet
toe doen.

Capm. vanden bloede dat uut den oren loept ende vanden quaden [1].

Als die oren bloeden of
quaet gheven ende dat
coemt van bekeerden [2] onghe-
make dan en salmer niet toe
doen ten waer dat utermaten
seer vloijde ende quaet gave.
Ende dat te seer vloijt dat
mach comen bi dat die aderen
te vol siin van bloede ende
scoren. Of het coemt dat bloet
te sterc es of te scerp. Of het
mach comen van buijten of
[alse] van vallen of van slane
of van dies gheliic. Comet van
59v2 vervoltheit soe suldi den sieken
doen laten die hooftader. Of
ghi sult setten ventosen tus-
sen die scouderen of inden
necke. Daerna suldi die oren
binnen wael suveren van dien
[quade] dat daerin is bliven
79r1 ligghen dat horen [3] niet ghe-

[1] der veel quaets etter uut loopt
[2] bekerende
[3] 't oir

stopt en worde. Ende daerna suldi met stiptighen medecinen die stelpen ende vercoelen als met water ende met wiinedic daerin ghesoden sal siin galle spidia ende balaustien. Daerna salmer in blasen pulver van mastiic ende van wieroc. Item tsap van nasscaden of met het sap van wilden caerden met wiinedic daerin ghedropt is oec herde goet. Ende tsap van poerlooc met wiinedic daerin ghedropt is oec herde goet. Ende al dit selve is herde goet ieghen bloeden dat [hem] van buijten coemt. Coemt oec quaet uut den oren ghevloijt [ofte] dunne waterachtich dinc dan suldi pulverseren aterment ende sal nitrum ende in die oren blasen. Item nettet een wieke in galle van geijten ende steecse daerin. Item doet hem ligghen [die ore] op [2] herde heete eerde want dat trect herde seer uutwaert. Item olie van bitteren amandelen daerin ghedropt is herde goet. Item olie van scorpionen suvert ende reinicht die oren herde seer ende oec ist gheproeft want het verdriift die doofheit ende doet wel hooren. Item een wieke ghenet in seem ghemenct met terbentiin ende in doren ghesteken
60r1 trect uut ende suvert herde seer. Item een wieke ghenet int tsap van nasturcium dats van broeckerse[1] met sal nitrium in doren ghesteken ende daerin ghelaten eenen dach ende daerna veerdeliken uut ghetoghen dat sal veel quaets doen uutvloijen.

Vanden oren die altoes veel quaets sanies uutgheven die cuere.

Nu hebdi ghehoert vanden oren die vloijen nu wil ic u voert scriven vanden oren die alle weghe veel quaets sanies gheven. Ende dit sanies coemt van apostemen van binnen of van buijten of van humoren die van binnen verrot siin. Of dat die hersenen gebrec hebben van voedenisse of thooft altemale. Die besceiden teikenen van aldus ghedaen occusune siin ghenoech openbaer te kennen. Want comet
79r2 van ghebrec van voedinghen van allen den lichame soe wort dat lichaem magher ende alle siin sinnen ghecrenct. Die aposteme die van binnen coemt is herde sorgheliic. Ende IPOCRAS seit dat die ionghe luden daer haesteliic af sterven om den sterken sweer. Ende die oude luijden en sterven daer soe haesteliic niet af. Die ghemeen

[1] l. op die ore

[1] l. bruinkersse

cure van desen sal siin dat men int beginsel sal ordineren goede dieten. Men sal hem gheven goede lichte spijse ende niet te veel die die goede humoeren genezen. Is dat sake dat die sweer is al te groot ende sterc soe sal men jerstwerven versachten soedat die cracht niet
60r2 en gae altemaal te niet ende daerna salmen die oren beginnen te mondificeren ende te suveren. Alst coemt van heeten occusune soe suldise wassen met water ende met wiinedic. Coemmet oec van couden soe sal mense wassen met oximelle ende met water ende met wiin. Item men nette wieke van [1] galle in [2] verre [3] of van honden ende doense in die oren. Als sanies te seer vloijt daerna sal men daerin dropen orine van kinderen. Item water daer ghesouten visch in ghesoden si suvert ende mondificeert herde zeer. Item men sal wieken netten in seem daerin ghemenct sal siin pulver van wieroc ende van mirren ende van mastiic ende al in een daer inhouden [4] Ende men sal den sieken verbieden dat hi niet en ligghe op die ghesonde ore omdat sanies

[1] in
[2] van
[3] l. verke
[4] inleggen

niet inwaert en sincke. Men sal oec legghen op de ore herde heete eerde want het is actratiif in den oersweer die van quetsinghen coemt als van slane of van vallen of van quetsinghen of van gheswelle het is oec sonderlinghe goet die broeseme van tarwenbrode ghe-
79v1 stoten met wermen wiin ende met sape van alsenen ende al werm daerop gheleit. Ende dat selve is goet op ghesteken pesen ende op articukelen [1] die comen van couden occusune Ende oec die niet en ware van alte hete occuzoene want het dissolveert herde seer ende versacht. In die fistelen van den oren salmen indropen die galle van voghelen ende van ossen want si mondificeert ende suvert utermaten zeere alderhande fistelen.

60v1 **Capm. .vii. van alle die weringhe [2] die in den aensicht pleghen te comen.**

Nu hebdi ghehoert van allen den onghemaken vanden oren. Nu wil ic u voert scriven vanden weringhen die int aensicht comen als van rootheit van lentiginen [2] ende van gutta rosacea ende van fistula in

[1] aertetiken
[2] l. werringe
[3] l. lentigenes

mandibula ende van dies gheliic. Die rootheit van den aensicht die van buten coemt als van vier of dat vander sonnen coemt dat sal men aldus cureren. Ghi sult nemen meel van witten arwten of van siceren [1] of van bonen of van garsten ende temperent met olie rosarum ende bestrikent dat aensicht daermede dat suvert ende verdriift die rootheit vanden aensichte ende van aller onreinicheit vanden aensichte. Het coemt oec int aensicht somtiit puijstela van fluijmen of van coleren of van bloede of van melancolien. Die van fluijmen comen siin weec ende moru. Ende die salmen aldus cureren. Ghi sult nemen serpentaria brionia ende die wortel van wilden trigonieren [2] ende die wortel van malumterre ende hermodattali al dit sal men stoten ende conficeren met seem ende die puijsten daermede salven .ii. werven of .iii. werven des daechs. Waer
79 v 2 oec dat sake dat si waren scelachtich ende root dan neemt die blader van lapacium acutum ende stotet tegader ende legget op die puijsten. Waren oec die puijsten van fluijmen ende van melancolien ende

[1] l. ciceren
[2] l. trigonella

verandert alsoe als die lasersche soe suldien purgeren in den somer met vomitum.[1] Ende in den winden [2] met miralanen [3] citrini. Ende daerna salmen die puij[s]tilen doen molificeren ende weiken .iii. of vier
60 v 2 daghen al met olien salmen dicwil salven. Ende daerna suldij leggen die [4] ruptorien. Ghi sult nemen caltuce cumenon [5] flos eris gumme armoniacum van allen desen sal men maken pulver ende temperen met witter seepen ende en heeft men gheen seepe soe salmen die armoni[a]cum smelten met wiinedic over tfuer ende doen sieden ende doen daerin dat voerseide pulver ende maken als een salve ende leggent op die puijstelen ende latense aldaer corroderen toten gronde. Ende dan legter op consolidatiif als van pulver van rosen aloes ende olibanum. Of ghi sult nemen vitriolum auripigmentum ende calce viva ende sult al te gader pulverseren ende temperent met seeme. Ende dat suldi winden in eenen linen doeck die sal siin ghenet in water ende legghen onder die heete ameren ende latent

[1] l. vomitorium
[2] l. winter
[3] l. mirabolanen
[4] dit
[5] l. caltusc cumeno

daeronder ligghen alle den
nacht ende des merghens sul-
diit nemen ende maken daeraf
subtiil pulver ende legghent op
die puiisten. Mer men salse ten
eerste op doen met eenre vlie-
men ende of sniden [of elre] me-
de ende dit pulver daerop doen
alle daghe tweewerven of .iii.
werven alsoe dattet overtoli-
ghe vleesch al af corrodeert.
Ende daerna suldi legghen
pulver van hermodattelen tot-
dat dat overtolighe vlees alte
mael af si ende uut ghegheten.
Ende daerna consolideert als
ic u te voren gheseit hebbe.
80 r 1 Comen die puijsten oec van
coleren of van bloede soe suldij
nemen die wortel van lapacium
acutum ende stotense met aloe
ende bestriken die puijsten daer-
mede. Of ghi sult nemen die
scavelinghe van cauwoerden
61 r 1 ende stotense met aloe ende
doet daerop. Ende dat en cu-
reert niet alleene die rode ma-
culen vanden aensichte mer
het verdriift oec die pockteike-
nen. Of ghi sult nemen oxicro-
cium ende stroient daerop cal-
tuce cumenen dat is gheber[n]t
coper dat legghent daerop.
Mer en lates u niet vergeten
comen die puijstelen van co-
leren purgierten inden somer
met triiscoram sarcacenicam [1]

[1] l. trifera saracenica

gheacureert [1] met anderen la-
xativen of met oxilaxatiif of
met electien [2] van den sape van
rosen. Comen si oec van bloede
soe seldi hem doen setten ven-
tosen onder die kinne of inden
necke. Item van wat occusuene
dat si comen salt laten goet
siin [met ventosen] onder die
kinne of ruptorien met canta-
riden ende met heefsele ende
met wiinedic. Item in alrehan-
de occusuene soe es goet dat
men hict van voren ende niet
van achter in die braden ende
bloet [uut] trecken want dat
suvert ende reinicht dat aen-
sicht van allen occusunen. Mer
daer na salmen nemen pulver
van bayen ende ghescuijmt
seem ende menghent te gader
daermede salment taensicht
smeeren. Men sal ten eersten
stoven [3] met deser decoxien
daerin ghesoden sal siin alsene
ende caf van garste. Ende des
merghens sal ment wassen
met water daerin ghesoden sal
siin taruwen achterlinc. Item
rotula [4] set menigherhande
medecine ende experment dat
dat aensicht mede te suveren
ende te reinighen. Ende seit
80 r 2 datmen sal temperen borax

[1] geadjuveert?
[2] electuarie
[3] wasschen scone
[4] l. Trotula

ende meel van bonen metten
sape van lijmonen ende met
61 r 2 rosewater ende daer salmen
toe doen een luttel musci hier
mede sal men aensicht was-
schen ende bestriken des avens
ende des morghens. Item noch
een ander dat herde goet is. Item
entale [ende] dentale ende bo-
rax ende sercocolle ende wit
cristal ende wit corale van
elken even vele ende daertoe
een luttel meels van witten
siceren of arweten of bonen of
kempsade [1]. Ende dit sal men
distemperen metten sape van
lijmonen of met water van
bloemen van bonen of met rose-
water ende een luttel musci
ende dit salmen droeghen in
die scade ende maken daeraf
trosisken ende dit mach men
houden menich jaer. Ende alst
men wil orbaren soe salmen
een distemperen met rose-
water of met water van bloe-
men van bonen. Ende dat aen-
sicht des avens daermede be-
strijken ende des merghens
wasschen. Dese medicine mon-
dificeert dat aensicht boven
alle dinc. Item in gutta rosacea
sal men dat aensicht salven
met ouden swinensmeer dat
gheleghen sal hebben drie da-
ghe in sterken wiinedic ende
operment ende quicsilver ende
int sap van garuwen [1].

[1] hanepe

Capm. van impetigo ende serpigo.

Impetigo ende serpigo siin
.ii. onghemaken ende co-
men van materien die siin heet
ende droghe. Impetigo is noch-
tan van veel heeter materien
ende haestigher dan serpigo en-
de breidet hem ende gaet op
en neder. Serpigo is van grover
61 v 1 materien ende niet alsoe heet
daerom en gae[t]se niet op-
waert als impetigo mer si breit
haer al omme ende gaet neder-
waert. Ghi sult weten datter
80 v 1 differencie tussen dese twee
ende laserie ende masersocht.
Want die laserie ende maser-
socht comen van couden ende
van drooghen materien impe-
tigo ende serpigo comen van
heeter materien. Ende daerom
ghevoelen si bernende hitte
met juecsel ende met herder
huut. Nochtans seggen alsulke
meesters dat impetigo ende
serpigo comen als [2] heete ende
subtile humoren ende werden
ghemenct met couden ende
groven ende droghen humoren.
Ende als die subtiil droghe hu-
moren habunderen soe ist im-
petigo. Ende als de grove ha-

[1] millefolium
[2] van also

bunderen soe ist serpigo. Is dat
sake dat die subtiil ende die
grove te gader even gheliic ha-
bunderen soe wordet al gromel-
achtich als oft waer [eenrehan-
de] saet ende heet milum ende
dan machment heeten serpigo
miliaris of serpigo granosa want
om dies wille dat die subtiil
materie ende humoren reg-
neren [zeer] dan die grove is
donghemac ende subtiilre ende
tangere ende bernender dan die
vol[li]ke ghenesen. Ende dat
selve es te verstaen vanden
groven humoren ende materien.
Ghi sult weten bliift dat onghe-
mack langhe duerende het
ulcerreert om die grote bernen-
de [hitte] met sterken juecsel
buten der huijt ende maket
61 v 2 roven ende breit hem ende dat
heet in duijtsche wilt vier. Mer
impetigo helt hem onder die
huijt root met groten hitten.
Ende alst coemt in den lichaem[1]
om die gordelstat soe eest ghe-
heeten in dietsche [ommele-
ghe] ende in walsche der cingel.
Ende daerom seit men alst
alom die gordelstaet gaet ende
te gader vergadert doet den
sieken sterven. Nu wil ic u
scriven ende leeren hoe mense
cureren sal. Vanden beginsel
sal men dat onghemac cureren
met medecinen laxativen die

[1] middel

die cameren[gang] doen hebben.
Ende waer dat sake dat die
sieke seer waer vervult van
humoren dan salmen hem
80 v 2 doen laten eer men hem gheeft
enich laxatief. Ende als hi ghe-
laten es soe salmen hem ghe-
ven colagogum dat es mede-
cine die coleren purgeren die
ghemaect sal siin van prumen
dalmascenen ende van iuiuben
ende van violetten ende van
couden saden ende van casa-
fistelen [1] ende van manna ende
van mirabolanen citrini ende
van mirabolanen indi. Alle
dese medecinen mondificeren
ende purgeren die verbrande
humoren. Daerna sal men doen
baden in warmen water dat
die wermte opluket [2] die poren
ende maket die materie subtiil
ende licht te digereren. Ende
die verscheit vanden wermen
[zoete] water die scheijt ende
stelpt [3] ende bedwinct ende
62 r 1 tempert die materie van hare
stercheit. Men sal den sieken
doen houden ghetemperde die-
ten van eten ende van drincken.
Ende alsoe als roegirius seit is
die sieke herde seer vervult
van quaden humoren ende die
stat herde veel begrepen heeft

[1] cassia fistula
[2] want die warmte vanden soeten watere ontpluuct
[3] die bestopt

dat siin teeken dat alle die lede ende alle die humoren ghemeenliic bereet siin te corrumpeeren ende ter laserien. Daerom sal men die materie digereren met oxisakere en met sirope van fumusterre van elken even vele. Ende als die materie es ghedigereert soe sal men purgeren met twee deel cartacium [1] imperiale ende dat derdendeel van ijeraruffiin. Ende des derden daechs sal men doen stoven met couden cruden ende daer sal men toe doen scabiose ende fumusterre ende lapacium acuijtum. Als hi uutten stoven gaet dan sal hi nemen rubeam trociscatam metten derdendeel van der goeder drieakle. Ende des ander daechs sal men doen laten die leverader. Als alle dit is ghedaen dan sal men salven met deser salve R. die wortel van lapacium acutum ende wassche wel ende dat hert dat daer binnen [is] dat werpt wech ende
81r1 die wortel sal men al ontween sniden in cleenen stucken ende dit sal men laten ligghen ghestoten ende ghemenct met boteren .ii. dage lanck ende
62r2 des derden daechs salment sieden ende doer enen sterken doeck wringhen ende daerin smelten was ende maken salve.

[1] l. catharticum

Item een herde goed salve ieghen impetigo ende serpigo alse veroudert siin: Item neemt radicem lapaci acuti ende stoetse wel ontween ende doeter toe gheblust quicsilver ende menghent wel tegader metten pistelen. Daerna suldi smelten in een panne swinensmeer ende was ende dan doeter toe quicsilver ende lapaci acuti ende aterment ende maecter salve daeraf: Item olie van taruwe es oec herde doet ende dat salmen aldus maken. Ghi sult nemen twee jseren platen ende maken se gloijende heet ende legt die tarwe tussen beide die platen ende bernense tegader ende die olie sal daeruut loepen si doet ghenesen impetigo ende [serpigo ende] al dat verbrant is van vuere of van olien of van heeten water.

Capm. van morpheam ende ictericiam.

Morphea is te segghen veroudenis [1] van verwen als die natuerlike varwe des menschen van der huiit verandert ende onghenatuerde varwe. Ende het is differencie tusschen morpheam ende ictericiam[2]. Yctericia is die geelsocht. Ende morphea dat siin witte

[1] verandernisse
[2] l. icterus

of swarte plecken. Ende sera-
pheon seit dat boras[1] dat is die
witte morphea die coemt van
bloetachtighen fleumen die is
taij ende viscoijs want si ver-
anderen ende voeden die na-
tuerlike varwe vander huiit
waer bi dat die huiit is wit
62 v 1 ende placachtich. Ende dat
seit seraphio ende het mach
wel waer siin want als fluma
wort verhert ende verbrant soe
wortse taij ende viscoijs. Die
swarte morphea is vander
selver materien dat impetigo
81 r 2 is want het is vander sterker
bernender hitten dan die witte
morphea. Nochtan beide die
witte ende die swarte comen
van crancheit der cracht. Ghi
sult weten dat alle morphea
[syn niet curabel. Ghi sult die
placken van morpheam] stoe-
ten met eenre naelde soe dat
die huijt niet al doer en gae.
Ende gaet daer dan uut dun
quaet als eelsap soe ist incu-
rabel: Is oec dat sake dat mor-
pheam welkerhande dat het si is
die stat becommert waer dat het
si ende veel spacien begriipt
ende haer breijt ende verandert
die en mach niet ghenesen.
Mer die luttel goede plecken
heeft ende niet veroudert en is
die mach wel ghenesen. Ende
dit is die cuere daeraf men sal

[1] baras

eerstwerven ordineren die die-
ten die contrarie siin sal den hu-
moren daer morphea af coemt
ende daerna salmen die mate-
rie digereren ende daerna pur-
geren. Die van fleumen coemt
sal men purgeeren met ijera
logidien[1] of met theodoricon
anacordion [empiscon of met
dies ghelike. Die van melan-
colien comen salmen purgee-
ren met yera ruffini of met
theodoricon elx even vele]
of met flemagogeum ende me-
lagogum of met ephitima
ende met mirabolamum indi
ende met polopodi ende met
elleborum album ende nigrum
ende dies ghelike dat fleuma
62 v 2 ende melancolien beide tegader
purgeren. Ende als die materie
altegader ghedigereert es ende
ghepurgeert dan suldi curreren.
Ghi sult nemen elleborum al-
bum ende van gallen tegader
ghetempert met sterken wiin-
edick ende die plecken van
morpheam mede bestriken en-
de salven: Item een goede salve
daer mense mede bestriken
sal: R. mostaertsaet ende die
scorsen van anabulla ende sca-
81 v 1 monea ende sebesten van elken
even veel ende conficeert al te-
gader met bloede van scorpioen
met bloede van swal[u]wen en-
de bestrikent daermede: Item

[1] l. logodion

een ander: R. ghebernt sulpher
euforbien elleborum album ana
.ii.ʒ. anacordis .v.ʒ. piritrum
cappara ana .ii.ʒ. pulvert ende
conficeert met [starken] wiin-
edic: Item een ander: R. coel-
saet ende mostaertsaet ende
bornkerse van elken even vele
ende conficeert tegader met
sterken wiinedic. Albaras dat
morphea nigra die salmen cu-
reren als men cureert impetigo.
Ghi sult weten dat morphea
is een teijken van laserien. Mer
morphea heeft die huiit ghe-
corrumpeert alleen ende niet
dat vleesch. Ende laserie heeft
die huijt ghecorrumpeert ende
oec dat vleesch mede. Item
men sal den sieken stoven ende
met sueten water wassen ende
wel wriven sterckeliic ende die
plecken droghen: Item een
herde goede salve. R. onghe-
blust calc ende wasschet ne-
ghenwerven ende dan menct
63r1 met boxruete dat is herde goet
daertoe: Item ungentum ci-
trinum is herde goet ende or-
baerliic al[s] ment dicke daer
mede salvet. Item bloet van
hasen. daerop ghestreken is
goet ende orbaerliic ende het
is oec goet ieghen sproeten
ende plecken die den wiven
comen van menstruum die
opghetoghen siin ende ont-
houden van langhen tijden.
Mer die plecken van morphea
sal men eerst hicken met eenre
vliemen eer mense bestriict
metten bloede vanden hase
ende dat bloet sal siin werm.
Ende daerna suldi daerop stro-
yen pulver van anacarden. En-
de men sal den hase voeden
ende alle daghe als men te
doen heeft sal men tbloet trec-
ken uut siinre oren of uut den
voersten voeten daer dat bloet
alre wermste es ende bestriken
op die plecken van morphea
ja welkerhande dat si isset
wit of swart of van wat hu-
81v2 moren dat sij is.

Capm. .x. vanden crausel [of jocsel].

Scabies dat es juecsel of
crausel in dietsche ende
dat siin op alle tliif [of op
een stat]. Ende dat mach
comen van bloede of van co-
leren of van fleumen of van
melancolien of van souten flu-
men. Als deze humoren hab-
underen ghemeenliic in den
live ende die crancheit [1] van
63r2 der natueren wilse uut ver-
driven ende purgeren. Ende de-
se comen tussen die huijt
ende dat vleesch ende [alsi]
daer bliven soe doense die huijt
rotten ende corrumperen om
des wille dat die grofheit van

[1] cracht

den humoren niet en can altemael uut verdriven noch te niet doen gaen soe blivense daertussen die huiit ende dat vlees verrotten ende corrumperen omdat die nature uut [te] verdreven [te] cranck es Ende oec een deels omdat die humoren grof siin. Nu suldi dat weten dat die humoren die aldus[1] verrot siin ende ghecorrumpeert ende ghevenijnt soe moet hi hem seer crauwen ende doghen groote pine ende smerte. Ende als dit ghevalt ouden luden soe en moghen si daeraf niet ghenesen soe siin si alsoe maer als[2] lasarien. Meir men machse wel versueten ende versachten met goeden dieten ende met anderen dinghen. Als dese scabies coemt van overtolighen bloede soe salmense bekennen dat die huiit root es ende die puijsten moru ende gheven veel quaets ende dat aensicht is root ende dies gheliic. Die scabies die van souten fluijmen comen die huiit ende puijsten siin witachtich ende met groten juecsel ende die puusten gheven veel quaets ende [dan] joecken die ellenboghen ende die dijen ende alle den lichaem ende dit coemt van souten flu-

[1] alse dese humoren aldus
[2] meer

men. Die scabies die coemt van
63 v 1 melancolien maect die huiit
82 r 1 ende die puijsten bleec ende vaelachtich ende donckerachtich ende swart ende droghe ende met cleinen joecsele ende luttel verscheit ende si hebben clieren [onder doxelen ende] in die liese bi tghemeacht ende elwaer ende dicwil hebben sij malum mortuum en al haer liif is qualiic ghevarwet. Die scabies die van bloede coemt die salmen eerstwerven cureren met latene die ghemeen adere. Ende die van coleren comet die purgeert met colagogum dats met medicinen die coleram purgeren ende met medecinen die tbloet mondificeren. Ende dan sal mense doen stoven ende met desen medecinen ende cruden: R malve lachteke perdelle grisorie scabiose violettencruut ende garstencaf ende haverenstroo ende blader van bonen ende die loveren of die wortel van neglentier[1] ende smeercruut ende mesueten[2] ende hontsribben ende pentafilon ende die blader van aelplumpen van allen desen suldi nemen even veel ende siedense in enen eerden pot wel ghestopt ende alle dat salmen gieten in een bade cupe

[1] l. eglentier
[2] matelieven

ende daerin stoven ende sitten langhe daerin ende wel ghedect dat hi langhe ende ghenoech sweete. Ende als hi langhe ghenoech ghesweet heeft ende uut wil gaen dan sal hi nemen rubeam trociscatam met wermen water. Ende dan salmen salven met un-
63 v 2 gentum citrinam ende ungentum alboleo [1] rosarum of papeljoen tegader ghemenct van elken even veel. Ende men salder toe doen litergierum amidum ende seruse van elke ii.ʒ. ende olie rosarum. $^1/_2$.ʒ. Ende alle maenden sal men hem doen laten .ii. of .iii.ʒ. bloets ende alle weghe ten eersten stoven. Ende hi sal hem hoeden van ongansen eten ende drincken. Ende hi sal hem hoeden
82 r 2 van sterken arbeit. Comet scabies van salten fleumen of van bernender coleren die swert is soe salmen ierstwerven oxamel squillitico [2] ende siroepe van fumusterre van elken even veel beite [3] tegader ghemenct ende ghevent hem ende daerna purgeren met oxi laxativo ende benedicta gheacueert met lacticia [4]. Nu wil ic leeren corteliic alderhande crausel te cureren

[1] l. album oleo
[2] l. oxymel squilliticum
[3] l. beide
[4] l. laxantfa

met salven. Ghij sult nemen tsap vander wortel vander adecke ende versche boter ende siedent altegader met seem. Ende alst cout is soe salmen den sieken daermede salven in die sonne of bi den vuer: Item een goede salve jeghen alderhande crausel nemet tsap van adec ende van vlier ende van fumusterre ende van lapacium acutum ende olie van oliven ende siedent altegader soe langhe dat die sapen verteert siin ende dan doetet vanden
64 r 1 vuer ende doeter in pulver van wieroc ende van mastiic van litergierem ende van gebernden lode. Of ghi sult nemen die voer[r]seide sapen ende stotense met ouden swinensmere ende dan doeter toe die voerseide pulveren ende compereert wel te gader [1]. Item goede salve teghen alderhande crausel ghi sult sieden die wortel van lapacium acutum ende van scabiosen in oliifsmout ende [of in smout van] okernoten dat wel verteert [2] is ende sighet dan doer enen doeck ende doeter toe was ende pulver van wierock :Item een goede salve ieghen alderhande crausel ende ieghen serpiginen en impetiginen ende teghen

[1] incorporeren
[2] vele beter dair toe

morpheam ende teghen alderhande ulceren die in die huiit comen: Item die wortel van lapacium acutum ghemondeert .ii. ℞ die wortel van enula campana .j.ʒ. ende sap van fumusterre ende sap van alsen ende sap van agrimonie ende seem ghedispumeert ende met ouden swinensmeer ghewasschen ende versche boter ende smout van gansen ende smout van hennen ende wiinedic ende olie van okernoten van elken .iiii.ʒ. sulphur scapen ruet van elken .ii.ʒ. gumme van kersbomen of van pruijmboemen ende picule dat es vloyende pec van elken .i.$^{1}/_{2}$.ʒ. ende $^{1}/_{2}$.ʒ tartrum dats wiinsteen nitri olibani ceruse van elken .vi.ʒ. litergierum
82 v 1 argentum vivum ana .iiii.ʒ. dit suldi aldus conficeren.

64 r 2 Die wortel van lapacium [acutum ende van enula] die seldi langhe [wel wasschen ende] sieden in souten water soedat si moru worde ende dan sal men die scorsen wech werpen. Ende dat hert dat daer binnen is ende vanden morwen sal men[1] stoten .ii. ℞ ende salder toe doen swinensmeer ende die boter ende dat gansensmout ende dit sal men altegader wel menghen ende incorporeren ende die gummen sal men temperen met wiinedic enen dach ende enen nacht. Ende daerna sal men die sape menghen daermede ende salt over tfuer doen ende enula ende lapacium ghestoten daerin doen met den smeer ende daerna den zeem ende die olie altegader incorpereren daerna pec ende was ende sient. Ende dan salment weder doen te viere ende salder indoen tartrum ende sulphur ende olibanum ende die ceruse ende litergierum ende alle weghe cureren[1] metter spatulen ende ten laetsten salmer toedoen quicsilver gheblust ende haesteliic vanden vuer doen ende wel menghen tegader ende houdent ende salven den sieken daermede biden vuere. Item goede salve teghen alderhande crausel daer men mede sal salven den pols vanden armen: R. aloe epatici .j.ʒ. olie laurini $^{1}/_{2}$.ʒ. quicsilver .$^{1}/_{2}$.ʒ. gheblust metter speekelen ende dit sal men altegader incorporeren ende salven den sieken daermede sinen pols vanden armen ende hi sal ghenesen. Item een ander salve teghen alderhande crau-

[1] Ende dan sal men weckwerpen die scorse ende therte datter bynnen is. Ende vanden morwe sal men . . .

[1] roeren

sel daer men mede salvet die
palmen vanden handen ende
die planten vanden voeten
teghen tfuer. Mer men salse
64 v 1 eerst wasschen met urine ende
daerna salven. Ende ghi sult
weten dat dese salve is van
sulker cracht datse doet die
quade humoren purgeren met
wakelen int liif: R. .ii.$^1/_2$.ʒ. ver-
kenssmout [1] ende .ii.$^1/_2$.ʒ. sape
82 v 2 van weghebreeden ende alsoe
veel van fumusterre ende .i.ʒ.
saep van lapacium acutum
ende .i. ʒ. wiinedic ende .i.$^1/_2$.ʒ.
van witten wieroc ende .ii.ʒ.
souts ende .i.ʒ. quicsilvers ende
.$^1/_2$.ʒ. olie laurinum. Die sape
suldi sieden metten edic ende
met den swijnensmoute soe lan-
ghe dat die sape ende die wiin-
edic al te niet siin ghesoden en-
de daer niet meer en blive dan
smout daerna suldi daerin doen
twas ende den wieroc ende tsout
ende daerna sieden ende daer-
[na] tquicsilver wel ghemenct
ende ghetempert met olie lau-
rini daerin doen ende dan sul-
diit altegader wael incorporeren
ende menghen. Van deser sal-
ven [sal men] salven die palmen
ende die planten vanden voe-
ten si gheneset alrehande crau-
sel dat vanden bloede comet
ende van anderen toevallen
sonder enighe vreese: Item

[1] .ʒ.2. scapen roets

een salve die ic gheproeft heb-
be teghen versche crausel dat
van bloede coemet of van fleu-
men of van souten fleumen:
R. .ii.ʒ. terbentiins .ix. werven
ghewassen in claer water ende
een quartier out swinensmout
ende een doder van enen eije
64 v 2 Ende dat ghemenct altegader
ende daermede ghesalft totdat
het heelt dat quade crausel
dat van verscheden coemt:
Nu wil ic u leeren een ander
cuere teghen alderhande crau-
sel die herde goet es mer si es
swaer te doen. Gh sult nemen
cantariden ghepulverseert ende
menghense met heefsel ende
met wiinedic ende maken plae-
steren ende bindense tot me-
nigher stat op t^{l}iif ende latense
ligghen enen dach ende enen
nach ende als ghise afdoet soe
suldier op legghen plaesteren
van ungentum album daertoe
sal siin [ghemenct] pulver van
ghebernt loot ende daer sulli
si mede ghenesen die wonden
vanden cantarijen ende die
83 r 1 sieke sullen al ghenesen van
wat crausel dat sij siec siin al
waert alsoe meer als laserije.

Capm. .xi. van lusen.

Bediculi naszuntur [1] die lu-
sen wassen vanden qua-
den ghecorrumpeerden humo-

[1] l. pediculi nascuntur

ren die die natuer uut den
vleesche verdriift ende die hu-
moren bliven tusschen die
huiit ende dat vlees overtol-
lich. Ende ghi sult dat weten
als die luse overtollich comen
soe wort die mensche laserus.
Als ghi wilt die lusen verdriven
dan suldien salven met deser
salve: R. ongheblust sulphur
wieroc aspaltum nitrum eris
ustum piperis stafisagere ana
.ii.ʒ. picis resine cere ana .v.ʒ.
al dit sal men op een cleen
vier doen ende daerna men-
ghen die pulveren vanden
anderen medicinen die men
65r1 pulverseren moet ende maken
daeraf salve ende salvent tliif
daer mede: Item water daerin
ghesoden sal siin lupini tliif
daermede ghewasschen ver-
driift die lusen: Item quicsilver
inder palmen metter speekelen
gheblust ende alsoe metter
palmen opt liif ghewreven ver-
driift die lusen.

Capm. .xii. vander laserien die cuere daer af.

Lepora is corrupcio corpo-
ris exterius et interius
lepora dat is laserie ende coemt
van quaden onreinen humoren
die den lichaem binnen ende
buten hebben ghecorrumpeert
altemael. Ende daerom seit
galienus alsoe dat haer com-
plexie is quaet ende ghecor-
rumpeert alsoe siin haer ghe-
dachten ende haer ghepens [1] is
quaet ende gheveniint. Ende
daerom salmense sceiden uut
den ghesonden luijden. Ende
men en salse niet laten comen
bi noch na biden ghesonden
noch wandelen onder hem.
Want galienus seit dat van
haren adem die lucht wort
ghecorrumpeert ende vander
lucht moghen die ghesonde
luden worden laserich. Ende
die lucht en mach niet worden
verteert tensi met vuere. Nu
suldi weten dat laserie is vier-
83r2 derhande ende is gheheeten
olefancia na een dier dat heit
olifant ende het es dat alre-
stercste dier dat men vint. En-
de alsoe is dit onghemac ende
coemt van melancolien ende
die hebben puijsten int aen-
sicht ende die oghen al ront.
Die ander is gheheeten leoni-
nana na eenen leeuwe omdat
65r2 hij is anxteliic ende rampende [2]
ende die lede vanden vinghe-
ren ende vanden teen vallen
gheerne af. Die derde is ghe-
heeten tijria[na] na een serpent
ende is gheheeten tijrus. Ende
dat serpent doet dicke siin
sluijf [3] af alsoe doet die sieke

---

[1] ghepeyns
[2] ropende
[3] slove

hem scellet dicke siin huiit ende siin wiinbrauwen vallen uut ende hi stinct herde seer. Die vierde is gheheeten allopicia na den wolf allopes dat siin wolven ende haer aensicht is root ende ghedronten ende die wiinbrauwen vallen uut. Elefancia comet van melancolien leonina comet van coleren tyria [comt van fleuma alopecia] comet van bloede. Nu wil ic u scriven besceideliic alle die teiken van laserijen haer stemme is doof ende heesch ende sie spreken doer die nase. Ende hebben gheerne den cancer onder thole van haren voeten of elwaer die hande vet. Al gote men daer water op si en souden niet nat werden. Al screve men met enen helme [1] op haren hals sien souden niet ghevoelen: Item doet hem laten ende als siin bloet een luttel vercout is dan doeter in .iii. cor[n]en souts ende smeltet haest [2] soe es hi laserus: Item doet een luttel bloets in u palme ende wriift metten vingher ende ist vetachtich soe is hi laserus. Item neemt siin bloet in eenen doeck en wasset metten doeke in een vlietende water soe langhe dat daer gheen bloet in en blive ende dat in den doeck

[1] halm
[2] vollic

blivet is scoen wit vlees soe is hi ghesont. Ende en ist niet als ghesont wit vleesch soe legget in u palme ende wrivet
83v1 metten vingher. Ende ist scerp als savel [1] soe es hi laserus ende
65v1 dat en faelgeert u niet. Nu suldi weten dat men int beginsel dit onghemac mach cureren nochtan soe eest herde quaet te cureren. Nu wil ic u scriven die curen. Ghi selt hem int beginsel doen nemen alle merghen ende alle avonde sijrope van fumusterre of tsap van fumusterre. Maer hi sal daer voer nemen diaprunis ende diaboraginata of diasene. Want alle laserije comen van verbranden humoren daerom moetmense purgeren met medecinen die verbrande humoren purgeren ende dat is kartacico imperili [2] ende met diasene ende met dies ghelike. Item men make cauterien in die beene ende in die arme ventosen salmen setten daer men se setten mach overal. Ende si selen hem hoeden van vrouwenspele. Item men sal hem gheven eens ter maent goede dryacle metten sape van fumus terre in deser manieren. Men sal hem tsap sieden ende int sap salmen hem

[1] sant
[2] catartico imperiale

sieden pulver van thimum[1] [sene] ende aristologie rotunda genciaen mirre bactas[2] lauri caneele gengibre ende vleisch van serpenten aldus bereet. Ghi sult nemen een serpent die men vint in droghen bosschen daert niet en es waterachtich ende dat gheen swarte strijpen en heeft onder den buijc ende den rugge niet swart noch niet speckelachtich en is doet af dat hooft ende den steert ende die darmen [uut] ende dat middelste siet int voerseide sap van fumus terre soe langhe dat
65 v 2 alsoe meer als te niet en waer ghesoden ende dan doeter toe suker ende make sijrope ende daeraf sal hi drincken over den
83 v 2 derden dach een eijscale vol. Hij sal oec nutten dese electuarie aldus bereit. Ghi sult nemen van dien serpenten alsoe ghesoden ende ghewasschen in witten wiin ende sult die beenen wech werpen ende sulter toe doen dat derden deel [vleysch] vanden serpenten met tweedeel van dyassene terdedeel van rosaten novellen ende tander derdendeel van den serpenten dat men daertoe doen sal sal siin al ontween ghestoten ende metten anderen ghemenct. Ende dit electuarie aldus bereit sal hi nemen voer tsieroep alsoe groot als een hase[l]noot groot es.

[1] arminicum
[2] bacci

Capm. van pocken ende masersocht.

Variole dat siin pocken ende comen al van quaden ghecorrumpeerden humoren ende bloede ende siin gheheeten variole om des wille datse die huiit veranderen van menighen teiken ende maecselen[1] die men heet pocken. Ende die siin vierderhande. Som siin si wit ende gheven quaet ende comen van fleumen. Die ander siin cleene puijsten ende root die heeten properliic morbilli dats die macersocht ende die comen van valschen[2] fleumen ende van coleren ende van bloede ende hebben elderghernst die kinder die in der moeder lichaem hebben gheweest ghevoet vanden onreijne bloede van menstrum dat in die matrix bleef ende daeraf comen pocken ende masersocht ende ander onreinicheit
66 r 1 als fistelen canceren ende quade drope ende scorftheit ende menigherhande onrein onghemake. Of het mach comen van quader ghecorrumpeerder melc die de kinder suijghen alse

[1] maculen
[2] salsum

gheboren siin. Die derde is
grof ende swart mer daer en
84r1 is mer vier of vive[1] inden
lichaem. Ende dese sal men
meer ontsien dan dander want
si siin veel quader want si
comen van onghenaetuerder
melancolien. Ende in die heete
onghemake daer die humoren
in verbernen. Die vierde ma-
nier vanden pocken die is ghe-
heeten lenticulo in latine ende
die pocken siin al swartachtich
als die lentilgen siin. Ende die
pocken comen somstont met
bernende rede ende somstont
sonder bernenden rede. Ende
dese pocken comen van quader
bernender lucht ende van pes-
telencien ende van quader ghe-
corrumpeerder spisen. Ende si
comen oec geerne aen van enen
anderen die se heeft. Want het
heet morbus contagiosus. Nu
wil ic u scriven ende leeren ken-
nen die voerteykenen die de
pocken hebben sullen. Sij heb-
ben groten hooftsweer ende si
niesen vele ende die nase joect
hem ende haer stemme is hem
heesch haer kele is ghedronten
ende hem walcht ende alle den
lichaem is swaer. Ende si ghe-
voelen grote steecten int liif
als van naelden om die grote[2]
materie van den pocken die

[1] die en is niet vele
[2] l. grove

doer dat vleijsch comen ende
steect doer die huiit. Nu wil
ic u scriven die curen. Sij moe-
66r2 ten hem hoeden van couden
die[1] die poren niet toe en
sluten ende materie werde be-
roeren[2]. Haer diede[3] al siin
herde subtiil als dergheenre die
ligghen in heete onghemake
met bernende rede. Ende men
salse doen laten opdat ment
doen mach. Of men salse doen
hicken met vliemen in die scou-
deren. Of men salse doen swee-
ten. Ende men salse winden in
ronden[4] wollen cleederen met
grauwen[5] ghevarwet. Sij sullen
oec tsap van eppen ende van
venckel nutten omdat die ma-
terie te lichteliker uut come
[sel met oxisakeren. Ende dat
sullen si drincken nuchteren
tot des maels dat die pocken al
uut comen syn]. Ende ist een
kint dat die borst sughet soe
84r2 sal haer die voester hoeden en-
de doen alle dat die sieke doen
soude. Die kinder sal men bin-
den die arme dat si niet en
crauwen noch die huiit af en
trecken noch die nase want si
liden groot joecsel. Ghi sult oec
bestriken met rosenwater daer-

[1] dat
[2] vervroren
[3] l. diete
[4] l. roden
[5] greynen

in ghesoden sal siin spillum [1] ende temperen tegader [ende stricken] om die oghen ende om den mont datse niet en benipen [2]. Ende blivet oec int aensicht pockenteyken soe sal men dat aensicht met ungentum citrinum of olie tartrum [3] besmeeren want dese twee verdriven pockteiken.

Capm. .xiij. van gheveniinden beesten die biten ende steken.

Menigherhande gheveniinde steken als serpenten scorpionen ende verwoede honden ende verwoede mannen ende wiven die catten [muushonden] bien ende wespen ende menigherhande ander gheveniinde beesten die haer veniin steken in eens menschen lichaem. Ende sulc veniin is heet ende sulc veniin is cout na dat der beesten natuer es. Theete ve-
66 v 1 niin sal men bekennen in dien [4] dat die stat herde root es of gheele ende gheswollen ende puijstelen als cornekens ende dies ghelike ende sweert sterkeliic .Ende cout feniin salmen bekennen dat die stat wit is of bleec ende swart ende sweert ende de sieke is al versuft ende verveert ende versaecht. Als men des ghewaer wort sal men haesten al [so] men eerst mach te purgeren met medicinen laxatiif ende met late [1] ter ader op dander side daer die quetsinghe niet en is. Op den beet of op den steec sal men nemen die wortel van medesueten [2] ghestoten ende daerop gheleit ja op dat tfeniin heet is: Item die wortel van der lelien ghestoten ende met wit van eye daerop gheleit is herde goet: Item pimpenelle met rosewater ghestoeten ende daerop gheleit
84 v 1 ende dicwil daermede bestreken ende eenen doec daerin ghenet ende daerop gheleit is herde goet. Ende ghi sult weten dat alle dit selve is goet ende orbaerliic op anthrax ende op nolimetangere want sonder twijfel si siin beede herde veniint. Item int heete veniint sal men nemen okernoten ende vighen ende sout ende plaesteren ghemaect daeraf mach men daer coenliic op leggen: Item pulver van ronden aristologie ende van genciaen van elken even vele ende ghemenct met
66 v 2 sape van loeke ende met een luttel seems ende daerop gheleit is herde goet weder het is heet of cout. Men sal hem ghe-

---

[1] psyllium
[2] benemen
[3] l. ol. tartari
[4] met dien

[1] l. laten
[2] matelieuen

ven goede drijacle die galienus maecte of metridatum of esdrom. Ende dit selve is dat beste remedium in anthracen die men doen mach. Item in gheveniinde beten of steken seit johannes dalmansenus [1] dat sonderlinghe goet is dese plaester die men maect van galbanum ende van bolus arminicus ende die ronde aristologie ende mirre ende rosen ende ganciaen van elken evenvele alle dese medecinen sal men conficeren metten sape [van rute of metten sape] van loecke alle tegader ghemenct ende op die beten of op die steken van allen ghevenijnden beesten geleit doe se ghenesen opdat se niet te seer en siin verandert want als si te seer siin verandert soe coemter af eenderhande onghemake dat is gheheeten ydroforbia [2] ende die sieke ghevoelt met uren grote coude ende met uren grote hitte ende heeft grote corrumpee[r]inghe [3] dat hem alle siin lede ende tliif hert crimpt [4] ende scudt ende die uterste leden [als] die arme ende die hant ende die beenen ende die voeten siin verstorven van

1 l. damascenus
2 l. hydrophobie
3 crimpenisse
4 vercrimpt

couden ende dan heeft hi met uren grote pine ende sweeren in die leden ende het vergaet hem bij uren. Daerom sal men den sieken haesteliic cureren met plaesteren ende met anderen dinghen. Ghi sult nemen .$^1/_2$.3. van coloquintida of van
67 r 1 asafetida ghesoden in wiin ende daermede ghetempert ende op den bete of op den steke gheleit.
84 v 2 Het es oec herde goet daerop gheleit goede driacle met een luttel scamonien [1]: Item men sal hem maken dese confexien: R. castorium ende die scorsen vander wortel van caperis ende piritrum ende aristologie longa van elken .1.3. ganciaen .ii.3. dit sal men al conficeren met seem ghedipuneert [2] ende ghevens hem .ii.3. met ouden wiin. Ghi sult weten dat men maect olie van scorpionen die die beten ende die steken gheneset van venijnden beesten als men die wonden daermede salvet ende bestriict ende in die wonde druiipt: R. Aristologie ganciaen die scorsen vander wortel van capperus ana .i.3. alle dit sal men legghen in .i.℔. olie van bitter amandelen of in olie van keernen van perzixsteenen ende latent daerin liggen een

1 scapiosa
2 dispumeert

weke ende dan salment sieden ende salder in doen .x. scorpionen ende latent alsoe staen ter sonnen drie weken ende daerna salment sieden ende houdent in glasen vaten ende als te doen is soe orbaret.

Capm. van verwoeden hontsbeten.

Nu wil ic u scriven van ydroforbia [1] wat te segghen is. Ghi sult weten dat ydroforbia is een herde sterck [2] onghemac ende is gheseit van ydros in
67 r 2 griexen dat es te segghen water
ende forbias dat es vreese dat hem een mensche ontsiet. Of ydroforbia is een gheluut ende water [3] dat ydroforbia horen in hem selven ende hem dunct dat hi int water verdrincken sal van dat si hooren. Ende dit onghemac coemt van beten ende van steken van menigherhande gheveniinde beesten ende sonderlingh van verwoeden honden. Ende oec vanden scuijme die [van hem] int water vallen soe werden alle beesten verwoet alsoe wel als die menschen. Die verwoetheit comet sulken aen binnen den jare sulc ter maent sulc vroech sulc spade
85 r 1 na dat een sterc[er] is van na-
tueren [dan die ander]. Ende oec teghen dat tfenijn sterc es of cranc. Die dit onghemac hebben alle weghe begeeren si water te drincken met groter vreesen ende met groten anxt sonder reden. Ende hem dunct alle weghe datse die honden biten ende daerom beven se ende siin bedroeft. Ende si en connen niet gheslapen. Ende na den eten ghevoelen si grote swaerheit in die maghe ende gheswel ende scuden ende beven ende haer stemme wort heesch. Ende den adem wort hem cort ende dat sien verdonkert hem. Ende gapen ende laten die tonghe hanghen uut den monde. Die lippen siin gheladen met scuijme sij laten dat hooft nederwaert hanghen si verliesen al haer macht ende haer eten. Ende somstont suchten si. Ende als si wandelen dan vallen si lichteliic ende
67 v 1 hem comet grote coude aen
met bevene of met sweete soe stervense. Daerom salmen se haesteliic pinen te cureren. Ende men sal hem gheven spijse ende dranc die goet siin ende lichte te digereren. Mer dat eten ende dat drincken dat men hem ghevet en sal men hem niet laten [syen]. Synse sterc ende sonder reden men salse doen laten soe men naest

[1] l. hydrophobia
[2] sorghelic
[3] een luut van vlietende watere

mach den bete. Ende op den bete sal men legghen medecinen ende plaesteren actractiif als van loecke ende ajuijn ende met ruten ghetempert met olivensmout. Ende op die bete salmen setten een ventose met vuer ende ghevliemt. Men sal hem oec ghe[ven] drincken nuchteren ganciaen of drieacle met wiisn voer den eten ende savens daerna: Item men salse doen keeren ter kele ende men sal hem setten clijsterien laxatiif: Item die maghe van hasen ende die tonghe van honden [1] [met] mede ghedronken is herde goet: Item als den lichaem gheruijmt es soe sal men doen stoven ende als hi uutter stoven gaet dan sal men hem gheven goede tryacle of metridatum. Ende en succurreert [2] men [hem] niet haesteliic si werden
85r2 maniaci. Mania is die si hebben is gheheiten mania demonica dats een quaet woet alsof si beseten waren metten viant ende daerna sterven se.

Capm. vanden steken vanden byen.

67v2 Die[n die] byen of die wespen steken die doghen grote pine ende smerte want si laten haer anghelen daer si mede steken int liif: Item int beginsel vander curen sal men die anghelen uuttrecken ende legghen daerop plaesteren van coeyenstronte ende wiinedic al werm dat trect dat feniin uut ende doet te niet gaen: Item bestreken metten sape vander malven of van prumen garnaten is herde goet daer toe: Item bien ontween ghestoten ende opt ghevenijnde beten of steken gheleit is herde orbaerliic ende herde goet daer toe.

Capm. van steken van scorpijoenen [d'welker tweer natueren is].

Het siin twee manieren van scorpionen die eene houden haren steert opwaert ghecromt ende die vint men in spaengien ende in ytalien. Ytalien dat is alle dat lant van overberch tot grieken. Ende dit siin die meest[e ende die] gheveniint[ste] siin mer sy en sien niet die quaetste. Die ander maniere siin cleyne scorpyonen ende slepen haren steert na hem ende die vint men in oryenten bi dien lande daer men alexander in besloot ende magach [1] ende die siin herde quaet ende gheveniint Scorpionen siin herde gheliic eenrehande dieren

[1] ende van jonghen honden
[2] l. secoreert

[1] daer alexander in besloot goch ende magoch

ende [1] heeten scarabey sonder
den steert. Ende dit dier biit
ende steect ende beide beten
ende steken doen den mensche
sterven. Die teiken daer mense
mede bi bekennen mach die
68 r 1 beten of die steken van scorpi-
onen dat is dat dat vleesch
wort alom ende om voetstaens
hert ende ghepustuleert ende
root ende met groten ende met
sterken sweere. Ende die sieke
ghevoelt grote coude ende bi
wilen grote hitte ende sweet
85 v 1 ende grote crimpinghe dat hem
alle siin liif haer [ver]crimpt
ende scuddet ende bevet. Ende
alle die uterste lede [als] die
arme ende die hande ende die
beenen ende die voeten
siin verstorven van couden.
Ende dan heeft hi met
uren grote piin ende sweer
ende [2] siin ghemachte ende
met uren vergatet hem. Ende
daerom salmen al[s]men dit
siet den sieken haesteliic suc-
cureren [3] met plaesteren ende
met anderen dinghen. Ghi sult
nemen .i.$^1/_2$.ʒ. van coloquin-
tida of asafetida ghesoden in
wiin ende [der mede] ghetem-
pert ende op den steec of op
den beet gheleit: Item het es
oec herde goet daerop gheleit

[1] die
[2] in
[3] l. secoreeren

van goeder trijacle ende met
een luttel scamoneien [1]: Item
men sal hem maken dese
confeccie: Item castorium ende
die scorsen van capparis ende
piritrum ende aristologie longa
van elken .i.ʒ. ganciaen .ii.ʒ.
dit sal men conficeren met ghe-
dispumeerden seem ende ghe-
ven hem .ii.ʒ. met ouden wiin.
Ghi sult weten dat men maect
olie van scorpionen die alle
beten of steken van gheveniin-
den beesten doet ghenesen als
men die wonde daermede be-
striict of in die wonde ghe-
68 r 2 dropt: R. aristologie ganciaen
die scorse vander wortel van
capparis ana .i.ʒ. ende .i.℔.
olie van bitter amandelen of
van keernen van perrixsteenen [2]
ende latent daerin ligghen een
weke ende dan salmen tsieden
[ende salre toe doen 10 scorpi-
one ende latent also staen ter
zonne .iii. weken. Ende daerna
sal ment sien] ende houdent
een glasen vat ende als te doen
es soe orbaert.

Capm. .xiiij. vanden water die cuere [3].

Nu wil ic u leeren vanden
water dat in latijn is ghe-

[1] scabiose
[2] perkerstene l. perziksteenen
[3] Van der ydropisien dats van der watersucht

heeten ydrapicis ende is ghe-
seit van ydros in griexen [ende
ptisis dat is tonghemac] dat
is te seggen [vanden] water
[ende] dat is vierderhande.
Ende daer isser twee die hee-
ten[1] als alchistes ende tim-
85v2 panistes[2] ende dese twee siin
incurabel. Dese ander twee die
comen van couden als lento-
fleumatica[3] ende iposarta[4] ende
die mach men wel cureren. Men
en salder gheen curreren met
iser noch met bernen noch met
sniden dan diegene die ghe-
heeten siin alsistes daert water-
af leghet tussen tsiphac ende
die darmen. Ende als ghi daer-
toe siit gheroepen te curreren
met snijden dan suldi nemen
den lichaem met beiden han-
den ende striken nederwaert
soe dat alle dat water neder-
waert sincke tot den ghemach-
tewaert. Ende daerna besiet
ende merct herde nauwe oft
water coemt vanden darmen
of vander lever of vander
milten: Is dat sake dat coemt
vanden darmen soe sal men
drie vingher breet onder den
navel die huiit al doer sniden
68v1 tot dat comet int ydel al tot
den ciphac. Comet oec van

[1] van hitten
[2] l. tympanitis
[3] l. leucophlegmatica
[4] l. hyposarca

der lever dat is vander rech-
ter siden so seldi hem sniden
ter slinker sidenwaert. Comet
vander milten soe seldi hem
sniden ter rechter siden. Men
en sal niet sniden op die side
daer die sieke wil ligghen dat
die overtollicheit vanden wa-
ter niet darwaert en vloyt.
Ende alst ghesneden is soe
seldi in die wonde steken een
pype van coper of van silver
daer twater doer loept. Ende
hoet u dat ghiis niet te veel
uut en laet loepen te eenen
male want hi soude daerom[1]
sterven. Ende het esser me-
nich om doot [ghebleven] mer
ghi sult uut laten loepen te-
ghen dat ghi siet dat siin
macht verdraghen mach ende
dan trect die pipe uut ende
stoppet tgat. Ende des ander
daghes ontstoppet weder ende
laeter noch wat uut loepen.
Ende aldus alle daghe totdat
dat water al uut es gheloepen-
Is oec dat sake dat ghii u ont.
siet en onderwindes u niet met
sniden dat raet ic u. Nu wil ic u
scriven die teiken van alchistes
dat is dat al om den navel is
86r1 groot ende gheswollen ende
den lichaem uutgherecht ende
alle die uterste leden worden
smal als den hals ende die arme
ende die beene. Ende haer

[1] daer of

orijne is root ende si nemen af van live soe langher soe meer ende sij siin qualiic ghevarwet als van geelre varuwen of van
68 v 2 groenere of swatachtich ende als men op den buijc clopt soe ludet [l]eech als een vat dat niet vol [waters] es. Ende alchitis is in griexe die buijc: In timpanisten is die buiic veel meerder uutgherect ende harder ende drogher om den wint daer die lichaem af vervult es. Ende alle die teiken die voerseit in alchistes sonder dat die lichaem als menre op clopt dan ludet als een tamboere. Ende daerom is dat water (!) gheheiten timpanistes na een tambuere: In leucofleumacia siin alle die leden gheswollen haer orine is vet ende dicke int beginsel. Ende in augmento ende in stata[1] is die orine seer claer ende dunne omdat die lever noch meer is gheopileert om die grote coude ende om die grove humoren soe is die orine claer ende dunne alsoe claer als water ende si hebben goeden appentiit ende si hebben den lichaem veerdich. Ende al haer leden siin swaer ende traech ende si siin qualiic ghevarwet ende si slapen swaerliic ende hem droomt vele van water ende

[1] l. statu

van baden ende van dies ghelijke: In yposarca[1] siin teiken dat alle die huiit die staet vanden vleessche ende dat heet johannicium fetidum vulnus ydrapicorum dat is te seggen die[2] idrapijken stinkende wonden ende dat es waer. Want haer liif stinct om des quaets roecs wille die ghecorrumpeert es vanden winde die besloten leghet tusschen tfleijs ende die huiit ende daeraf hevet den naem ontfaen yposarca. Want ypos te seggen in griexen is onder ende sarchos is te segghen vleisch ende
69 r 1 daeraf coemt yposarca om des wille dat die onghema[ke] ligghen ende scuijlen onder die huiit. Ende die huiit licht ende
86 r 2 haer maghe is herde rau om des wints wille is si rauwer dan in dander specien vanden water. Ende daerom hebben si groten dorst ende begeeren meer water te drincken dan anderen dranc. Nu suldi weten dat dieghene die twitte water hebben begeeren meer den dranc dan die dat rode water hebben ende dat sciint teghen reden want dat rode water coemt van heeten ende dat witte coemt van couden. Mer dat es daeromme dat si veel

[1] l. hyposarca
[2] der

rauwer siin die dat witte water hebben dan die dat rode water hebben. Ende om dies wille coudet seer haer natuere meer dan die wermde: In alchistes ende in timpanisten sal men maken cauterien ende laten die branden. Ende men sal hem maken dit syroep: R. succum solant [1] dat is sap van nasscaden van weghebreeden van wilt vlas van citeren ende van latuwen alle dese sapen sal men sieden ende suker daertoe doen ende maken daeraf syroep ende dit sullen si drincken des morghens ende des avens met water daerin ghesoden sal siin sandel ende die coude saden: Item seeum [2] capernum dat is wey van scapencase of van geyten is hem herde goet alle merghen nuchteren ghedronken. Dieghene die dat witte water hebben sal men hoeden van drincken.

68 r 2 Comet den wiven van ouden [3] menstruum of van ouden spenen die pleghen te bloeden ende altemael ghestelpt siin of die hem plaghen te laten ende siin afghestaen dit salmen altiit doen. Men sal se laten onder den enckel van binnen den voet. Men sal oec laten

[1] solatri
[2] l. serum
[3] onthouden

met ventosen op die lenden: Item eenwerven of tweewerven sal men hem [sterken] cliisterien doen setten. Item alle die autoren seggen dat een lepel vol geyten orine of van eenen swarten scape daerin ghesoden sal siin spikanardi doet ghenesen vanden witten water. [Item die pureye van ciceren of van grauwer arweten dair in ghesoden syn mirradeke dats raphanum ende anijs ende bethonie ende ghemenct met witten wine ende dat ghedroncken]. Item men salse doen baden in souten water: Item esula ghedronken metten sape van vencel doet ghenesen vanden witten water: Item

86 v 1 tsap vander wortel van adeke [doet ghenesen] ende vanden scorsen vanden vlieder een eyscale vol nuchteren ghedroncken purgeert beneden ende boven.

Capm. .xv. van den spenen [1].

Amorcoydes [2] dat siin die spenen in duijtsche ende in walschen brockes [3] ende siin .v. aderen vergaderen in den steert ende siin als viif tacken die comen spruten uut vera-

[1] Vanden aenbeyen ende spenen int fundament
[2] l. haemorroiden
[3] les brokes

bilis[1] ende dese .v. aderen ontfanghen dat overtollich bloet dat melancolius is ende grof ende swaer ende in alle den lichaem habundeert. Ende het ghevalt dat dese aderen opt deijnde swellen ende vervullen van dien overtollighen bloede. Ende het ghevalt somstont dat die aderen uutbreken ende comen[2] van buten als het sweeren soude[3] .i. of .ii. of .iii of sulke sieke van viven[4] ende bloeden. Ende datse uutbreken[5] dat mach comen van groter
69 v 1 stercker droecheit die die aderen alsoe persen dat si moeten scoren. Emoroydes siin in .ii. manieren of si siin van binnen datse niet en comen[6] van buten dan loepter uut als gheel water of een luttel bloets ende dat is alle wege consteliic ende siin ghenaemt[7] als ghesonde leden[8]. Ghi sult dat weten dat is een natuerlike purgacie diet heeft van maenden te maenden of seldender. Emoroydes wort gheseit van emos in griecken dat es bloet ende roys dat vloijt van bloede van binnen:

[1] uveam hilis
[2] togen hem
[3] alst waren talken(?) som den lieden
[4] sommigen alle 5
[5] Ende bloeden en dese uitbreken
[6] togen
[7] gheverwet
[8] alst ghesonde lijf

Is oec dat sake dat se te zeer vloijen soe coemt[er] af ydropicis of ethica of ander quade siecheden. Ende siin si oec veroudert ende stelpense dat se nemmermeer en bloeden daer coemter quade onghemaken aen als ydrapicis of ptisis of mania dat is die woet. Ende dit seit IPOCRAS ende daerom en salmense al niet stelpen die vloijen meir men salse[ene] laten te ghenesen die vloijen. Ende daerom seit IPOCRAS die emoroydes die bloeden en sal men niet ghenesen. Mer men sal
86 v 2 se[1] laten bloeden want daer comen quade accedencien ane als ic te voren gheseit hebbe gheliic die wiven doen die gheen menstruum en hebben ende alte mael siin onthouden. Dese vloet machmen bekennen dat bloet coemt na die camer. Ende dat bloet dat van den anderen occusunen coemt dat soe coemt [alsoe wel] voer der camer ende daerna ende ghemenct met der camer. Als si onthouden siin ende niet en vloijen dan salmense doen
69 v 2 laten die ader onder den enckel van beiden voeten buten beens ende men sal hem gheven diasene of diaboraginatum: Item siet in water calamentum

[1] een

calendulum sal vitrum [1] ende daeraf sal si [2] ontfaen den roock doer eenen ghegaeten stoel: Jeghen alte grote vloet sal men laten in den rechten arm ende men sal hem gheven trypheram magnam met sanguis draconis ende men sal hem doen baden daerin ghesoden sal siin cruiit dat menstrum geert [3] ende stelpt: Item men stote mille follum met wiin ende gevet hem drincken des merghens ende des avens lau: Item het ghevalt dat die voerseide aderen swellen ende si en conen niet ontpluijken noch bloeden ende die sieke liit grote pine ende sweer [4]. Ende dan sal men doen laten op den voet of onder den [anclen van den] voet buten beens. Ende men legge daerop plaesteren van calamentum ende van colendelen [5] ghesoden ende ghestoten ende daerop gheleit: Item tapsus barbatum ghesoden in wiin ende daermede ghebaedt al werm ende tcruiit int liif ghesteken ende alsoe in den aers ghehouden ende alsoe dit [6] ghedaen doetet tgheswel te niet gaen. Ende en moghen si

[1] nitrum
[2] die sieke
[3] constring uut, l. constringeert
[4] perse
[5] calendulam
[6] dicke

niet uutbreken so siet morabium [1] ende ontfaen den roock daer af ende stove hem daer boven ende legt tcruijt in den aers ende doet dicwil alsoe sullen si uutbreken: Item apium emoroydarum ghesoden in wiin ende op die aersbillen gheplaestert dat doet tgheswel vanden emoroyden verdro-
70 r 1 ghen ende te niet gaen. Item
87 r 1 pulver van desen apium ghebernt ende ghemenct met seeme ende daerop gheleit doen die emoroyden ontswellen ende verdriifse ende daerom heitet apium emoroydarum.

Capm. vanden aersdarme die uutgaet.

Longaen dat is den aersdarm ende gaet som den luden uut ende aldergerinxte [2] den jonghen kinderen ende dat coemt van groter persen datse hem te zeer voeden [3]. Of hi mach uutgaen omdat die laceerten van hem siin ghelaxeert ende dat is paralicis ende dan en ghevoelen siis niet als hi uutgaet ende somstont gaet die stront mede uut. Ende dit onghemac sal men cureren met medecinen constrictiif. Sij sullen sitten in water daerin

[1] marubeun
[2] alder gaernste
[3] noden

ghesoden sal siin balaustie
psidia glandes gallen sumac
arnoglossa ende dies gheliic.
Ende daerna salmen den darm
salven met pix liquida of met
sade[1] van malven. Dat dic
[ende] viscois is ende met olien
van oliven. Ende dan doeten
weder in ende ruetten[2] met
der stiptigher medecinen ghe-
maect ende stroijt daer op den
steertbeen ende inden aers het
es herde goet daertoe.

Capitelum van fistelen int aersgat [die comen van wonden].

Het ghevallen fistelen int
aersgat die comen van
den wonden [die] qualiic ghe-
curreert siin of si comen van
apostemen die buten comen
bi den aersgate ja als men wil
datse wel gheriipt siin ende
70 r 2 dan infistelerense geerne si en
werden haesteliic ghesuccu-
reert. Ende int aersgat moghen
fistelen comen vanden emo-
royden die gheulcereert siin. Nu
suldi weten dat sulke fistelen
comen ende siin al doergaende
ende de selke niet al doergaende.
Die teyken daer mense mede
bekennen sal die fistelen die al
doergaende siin dat vanden
stront yet daeruut comet ende

[1] l. sape
[2] druetene weder

wint ende somstont comen daer
[orine ende somstont] wormen
uut. Ende als ghi steket uwen
vingher int aersgat ende dan
die tast int gat vanden fiste-
len ende ghi[1] tast doer die
87 r 2 fistel metten vingher ende ghe-
voelt van binnen. Item vanden
fistelen die al doer gaen sulke
gaen al dore al bi dat aersgat
ende die een meer ende die an-
der min vanden ghenen die ghe-
nesen moghen. Ende sulke gaen
doer die blase ende dan gaet
die orine uut der wonden van
den fistelen ende dan en mach
mense niet consolideren al
waer die fistel al ghemortifi-
ceert om die orine die se alle
daghe versch hout. Ende sulc
gaen doer toten herde beene
vander dien ende toten knope
vanden stertbeene. Ende dat
mach men bekennen als men
metter tasten tot daertoe is op-
dat die fistel niet en gaet her-
waert ende darwaert ghe-
cromt. Ende in allen desen
fistelen die doergaen soude[2] die-
ghene die bi den aersgate doer-
gaen en es gheen cure te doene
wantsi en mogen niet ghenesen.
Ende albucasis seit dat die-
ghene die alsulke fistelen on-
derstaen te cureren die siin
70 v 1 sot want en es anders niet dan

[1] l. die
[2] sonder

[pine ende] ijdelheit. Die fistelen int aersgat die niet al doer en gaen die mach men wel ende lichteliic cureren. Ende dat is alsoe ic u ghescreven hebbe int ghemeen capittel vanden fistelen. Nochtan prise ic meer dese fistelen te cureren met gheloyden yseren ende te cautriseren want het es veel orbaerliker ende beter dan metter starker medecinen. Ende men heefse veel eer ghecureert ende met minre smerten. Mer dien mont vanden fistelen moste siin eerstwerf ghewiit. Ende eernsteliic die gront siin versocht vander fistelen. Ende en hebbet niet tonwaert metten cauterien te mortifiseren. Die taste daer ghij mede sult besueken den gront die sal siin herde suptiil. Ende die cauterie oec daer mense mede sal besoeken ende cautriseren die sal siin smal ende subtiil na de wiide ende die breede vander fistelen. Ende die fistel die doergaet den aersdarme mach
87 v 1 men cureren in twee manieren. Die een manier is met sniden met enen drade. Ende die ander manier met [snidene] ijsere. Die eerste met enen drade dat ghi sult nemen een taste van loede die op dat een einde doergaet als een naelde. Ende in dat gat vander tasten seldi steken enen draet van linen gaerne of van side ende daerna steken uwen voersten vingher ghesalft met olien in den aers ende die taste in den fistel al so diep als ghi comt toten gronde.
70 v 2 Ende dat ghi die taste met den vingher ghevoelt ende dan voeghet ende tast metten vingher [1] ende trecse uut den aerse. Ende daerna vergadert beide die eijnden van den drade ende trecse [2] beede tegader soe vast dat den draet dat vleesch over snide dat begrepen is metden drade. Ende soe dien draet snidet soe ghien meer toe biinden selt ende dwinghen. Ende alle die wile moechdise mortifiseren met sterken medecinen ende helpen den vleesche dat het aen [3] come. Ende daerna curreert se met anderen medecinen daer men wonden mede cureert. Die ander manier is dat men beide die eynden van den drade sal tegader cnoepen. Ende desen draet sal grover ende sterker siin dan den anderen die dat vlees soude oversniden. Ende daerna trect met der eender hant den draet uut ende metter ander hant snidet dat vleesch over dat

[1] ende dan bughet die taste metten vinger
[2] cnoepse
[3] of

tussen beide die enden is van
den drade met eenre scaren[1]
of met enen crommen instru-
ment als een sekel [so] dat die
draet ghelivereert si ende daer-
na suldi mortificeren. Al is dat
sake dat sulke meesters seggen
dats niet te doen en es al[s]
dat vleesch overghesneden is
ende dan te cureren met mede-
cinen die vlees doen wassen
87v2 ende dat dunct my herde on-
seker. Ende daerna sal mense
cureren met medecinen die
vleesch doen wassen ende die
fistelen doen ghenesen. Ende
ic segghe u dat voerwaer dat
71r1 dese ander manier es beter
ende sekerder dan die erste
want sniden metten drade
maect langhe wieken[2] ende
sweer ende het es costeliic[3]
ende daerom eest te ontsiene
dat die sieke mocht spasmeren
want die stat is cartulaginen-
sachtich[4]. Ende in die einde van
den eerstdarme soe soemt la-
certus in dien dat die eer[s]-
darm onthelt[5] ende begriipt.

Capm. .xvj. vanden steen.

Die steen wort in die luden
ghenereert in die lenden

---

[1] sceermesse
[2] weete
[3] cuustelike
[4] cartilagineusachtig
[5] onthout

ende sulc in die blase. Ende als
die autoren seggen den ouden
ende den vetten luden waster
alder gherincste[1] in die lenden.
Ende den kinderen ende den
jonghen in die blase. Ende dat
is daerom dat die crop van
der blasen enghe is ende en
can die materie vander blasen
niet uut ghelosen daer die steen
afwast. Vanden steen die in
der lenden wast ende vergadert
en dencke ic niet te scriven in
mijn boec om dies wille dat
mens niet en mach cureren met
curgijenen. Mer vanden steene
die in der blasen wast wil ic
corteliic een reden scriven ende
segghen miin ghedachte ende
mijn meininghe. Ende daerom
seg ic u na der sentencie der
autoren dat die occusuene van
den steene die in die blase wast
coemt van grover ende lijm-
achtighen humoren. Die tey-
ken daer men die steen mede
bekennen mach is menigher-
hande den steen in die blase.
71r2 Die orine is wit ende dunne
van hem ende savelachtich en-
de si pissen met groter pinen
ende smerten. Ende sij hebben
weedom int ghemachte ende
die kinder grijpen den vede
met den handen ende wriven
te stucken ende liden grote
pinen. Ende die vede staet

---

[1] alregaernste

88r1 hem dicwiil stiif. Ende die
aersdarm gaet hem dicwiil uut.
Ende alsmen die blase tast
metter hant soe ghevoelt ment
daer binnen al hart. Nu suldi
weten dat die steene siin me-
nigherhande. Die een is cleijn
die ander is groot som sijn
scerp ende som sacht ende som
lanc ende som ront. Ende som
traechachtich [1]. Ende dieghene
die sacht is ende ront is alder-
beste ende lichst uut te doen.
Mer dieghene die lanc is ende
scarp ende tacachtich is alre-
quaets uut te doene. Ende die
moet men uutdoen met sniden:
Item RASUS seit dat sulke steen
siin die gheerne breken ende
sulc niet en breken. Ende daer-
om radie dat men eerstwerven
proeve met medecinen die den
steen doen breken eer men
sniit. Nu wil ic u noemen die
simpel medecinen die daertoe
goet siin ende die compositen
vanden simpelen medecinen
dat siin acorus spica calamus
aromaticus eppensaet peterce-
lisaet cascalignea[2] siperus sax-
sifragie milium solis petreceli-
num macedonicum. Alle dese
simpele medecinen siin aperitiif
ende hebben grote cracht sulke
steene te breken al[s]mense
gheeft metten sape van eppen

[1] tacachtig
[2] l. cassia lignea

71v1 of van ruten of van venckel of
metter poneien [1] van swarten
ciceren. Ende daer is sonder-
linge goet toe die asschen van
ghebranden scorpionen ende die
asschen van crekelen. Ende oec
eest sonderlinghe goet dat bloet
vanden bucke. Nu hebdi ghe-
hoert sum [2] die simpele mede-
cine die den steen doen breken.
Nu wil ic u scriven die com-
posite medecinen dat is electua-
rium ducis justinum adrianum
filonum ende filoantropis ende
litontripon dese electuarium
sal men nemen ghemenct met
opobalsemum. Ende men sal-
se nemen in een badt of bi den
vuere. Benedicta is goet want
sy doet die camer hebben. Alle
dieghene die den steen hebben
ende es niet soe goet als lich-
88r2 teliken camerganc te hebben.
Dat bloet van eenen bucke van
drien jaren out die men in den
oest slaet van drien jaren ouȝ
ende ghemenct met mirren
ende ghedroecht mach men
houden menich jaer in groter
viertuiit [3] den steen mede te
breken. GALIENUS vercoes dese
medecine den steen mede te
breken: R. polium montanum
rubij speragi brusci niter [4]

[1] pureyden
[2] l. som
[3] vertuut
[4] nitro

combusti lapides spongie en de acetum squilicitum. [Item merch van enen lamme ghesmouten op 't fier ende ghemenct met olie van noten ende met wit suker ende disteleert op enen saterdach ghedronken brect den steen in die blase. Ende helpt dien 't bloet pissen. Ende die pijn an hair vede hebben of inden blasen of inden nieren]. Item dat beste experment dat men maken mach den steen mede te breken is dit: R. sinamomi
71 v 2 xilocassie spice celticemeufe[1] ana .iii.ʒ. mirre camedrios semen curcurbite ana .vi.ʒ. al dit sal men pulverceren en-əp met ghescuumden seem conficeren. Ende daeraf sal men den sieken gheven alsoe groot als een bone. Sij pleghen oec te hebben grote smerte int hoeft vander roeden. Ende daer teghen sullen si nutten dese medecine: R. semen jusquiami albi .ii.ʒ. citruli cucurbite cucumeris papaveris albi portulace ana .iii.ʒ. seminis melonum mundatorum .xxx.ʒ. witten suker alsoe veel als alle die ander in ghewichte maket van allen desen pulver ende dit sal die sieke nemen des avens ende des merghens met j.ʒ.

[1] l. spica celtica meu se

syrop violaet. Noch wil ic u scriven een goet experment dat sette die edel avenzear[1]
88 v 1 in sinen boeke daer hi mede ghenas des coninx hali van arabien sinen liefsten joncheere. Ende ghi sult weten dat die coninc hali van arabien was een groot meister van philosophien ende van medecinen. Ende avensor[2] was een mate practisijn en practiseerde in arabien ende hadden vercreghen [grote] name alle dat conincrijke doer van arabien. Ende dit hadde die coninc onwaert dat men soe vele van hem hielt ende dede avensor vaen ende werpen in eenen kerker daer hi lach twee jaer tot sinen onghemake. Doen ghevielt dat die jonchere des coninx was bina op die doot comen vanden steene. Doen hi niet vorder en dochte ende
72 r 1 hi dachte dat hi emmer sterven moste doen dochte hiem den

[1] l. Avenzoar. In Hs. L. staat Amasor, l. Almansor

[2] Bedoeld zal wel zijn Avenzoar of Ebn Zohr, en met Hali Ali die in Cordoba stadhouder was van Khalief Abraham ben Joessoef Ebn Attassin van Marokko. Avenzoar was in dienst van Ali en is door dezen langen tijd in gevangenschap gehouden.

Almanzor is geen persoon, doch een boek van Rhazes, het Liber medicinalis Almansoris, dus genaamd omdat het aan den vorst van Chorasan El Mansoer Ebn Johak opgedragen is.

ghevanghen [meester] die de
coninc hadde doen vanghen
van nidicheit ende hi ghinc tot
hem daer hi lach ghevanghen
ende hi bad hem om gods wille
dat hi hem gave raet vanden
steene want hi en mocht niet
langher ghedueren. Doen
vraechde hem AVENSOR of hem
siin meister die coninc niet en
conste ghehelpen. Ende die
sieke antwoerde hi hadde daer-
toe ghedaen alle siin const ende
macht ende het en halp mi niet.
Doen seide AVENSOR gaet toter
apotheken ende segt dat men u
gheve .$^{1}/_{2}$.ʒ. olij [alquissemi]
ende ghi sult staphans ghene-
sen. Ende die sieke ghinc ter
appoteken ende namt ende
alsoe vroech [1] als hiit ghedron-
cken hadde soe piste hij den
steen ghetempert metten wa-
ter [2]. Ende hi was voetstaens
op die selve ure ghenesen. Doen
liep hi van groter bliscap tot
sinen heere den coninc daer hi
sat over tafel ten eten ende sei-
de heere ik ben ghenesen. Doen
dede die coninc den ghevan-
ghen voer hem comen ende
vraechde hem of hi sinen knape
hadde ghenesen. Ende AVEN-
88v2 SOR antwoerde den coninc dede
hi dat ic hem hiet soe es hi ghe-

[1] vollic

[2] als mose die ghetempert ware met watere

nesen. Doen vraechde hem die
coninc of hi de conste hadde
van hem selven of van wien.
Doen antwoerde AVENSOR hee-
re van mij selven en hebbe
72r2 ic niet. Mer ic hebt vanden
oversten gode ende van minen
vader [1]. Doen dede hem die
coninc uut der vanghenisse
laten. Ende liet hem gaen win-
nen daer hi konste ende mochte
in siin conincrike. Doen ghinc
hi maken siin boec van mede-
cinen dat gheheeten is aven-
sor [2] dat ghetranslateert was
uut den arabic in latine te
genua op die zee van missier
ghelui della toir [3] die darabic
conste ende alle die boeken
hadde van philosophien in
arabic. Ende hi corregeerden
AVICENNA. Ghi sult weten dat
hi sette in sinen boec als men
niet ghecrighen en can olium
[alquissemi] soe sal men nemen
daervoer siin apobalsamum
want het doet al dat selve.
Ghi sult oec weten dat aver-
rois commentator priset in
sinen boec van medicinen dat
gheheeten is coliget [4] AVENSOR
voer alle die ander meesters
van medecinen als voer hali [5]
ende AVICENNA. Nu suldi weten

[1] van den oversten gode minen vader

[2] messire Willem Dellacor

[3] almansor

[4] collegit

[5] galienus

datmen den sieken neersteliic
cureert met medecinen een
maent ende het niet en betert
noch die orine te lichteliker
en coemt of en comet gheen
sant als savel soe seldi seker
siin dat die steen is hert ende
volwassen ende en mach niet
breken. Dan moet men peinsen
te werken metter surgienen
ende dat is met snidene. Ghi
sult u nochtan hoeden te sniden
mannen die out siin noch stee-
nen die al te groot siin. Want
albucasis seit datmen iet sne-
72v1 de vander blasen die sieke
soude sterven of hi souden
houden een lopende gat [1]. Ende
dit segghen die oude vroede
89r1 meesters. Ende die cuere is
herde licht te snidene vanden
kinderen tot .xiiij. jaren. Ende
sy is herde sorgheliic van ouden
luden. Want alsoe als hali die
coninc seit haer leden siin herde
droghe daerom ghenesen si
node. Als ghi den steen wilt
uut doen soe sal men den sieken
eerstwerven setten cliisterien
die die darmen doen rumen
vanden stronte dat men den
steen te bat mach vinden als
men soect of men laten vasten
twee daghe ende luttel eten
ende dat selve dat men eet sal
siin supen. Mer kinderen die

[1] of dat die orine liepe al tene uut der wonde

men niet en mach clisterien
ende oec niet en mogen vasten
die doet eenen dach of twee
luttel goets eten. Ghi sult oec
den sieken bevelen dat hi [van]
hoghe springhe te dale [wart
so] dat die steen nederwaert
sincke ten cropwaert vander
blasen. Ende daerna suldi set-
ten enen disch daert claer is.
Ende op dat ende [vanden]
dissche sal sitten een man die
den sieken sal voer hem houden
Mer siin dien sullen siin ghe-
bonden aen sinen hals met
langhen veeschen soedat die
blase nederwaert hanghe. Of
eest een jonc kint soe sal die
man diet hout houden metten
dien ende treckense opwaert
tot diesmale dat dien steen
72v2 uut is ende die orbaer al vol-
daen es. Daerna sal die meester
sinen voersten vingher van
siinder slincker hant salven
met olijen ende steken in des
sieken aers. Ende met der an-
der hant suldi die blase opt
tgeemachte boven sterkeliic du-
wen nederwaert ende sueken
den steen metten vingher tot-
dat ghien [vint ende] hout on-
der den vingher ende allenx-
kens nederwaert duwen ten
halsewaert van der blasen recht
al daer ghi sniden wilt. Ende
dan suldi bevelen uwer meister[1]

[1] mynster l. minister

die u dient dat hi die cullen metten vede opwaert trecke ende hout die metter eenre hant ende [metter ander hant]
89 r 2 doet tfel achterwaert dat onder die cullen is vander stat daer men sniden sal. Ende dan sniit recht op den steen tusschen den eers ende die cullen. Mer dat en sal niet siin recht in die middewaert mer ter slinker sidenwaert. Ende die snede sal siin lans ende buten sal die wonde siin wiit ende binnen enghe nadat die steen groot of clein is. Daerna suldi steken uwen lepel die die curgienen heeten precrare[1] ende daer trect den steen mede uut. Ende het ghevalt wel dat men den steen met den vingher lichteliic uut trect die in den eers is sonder lepel ende sonder piin. Ende is der steenen meer dan eene soe seit albucasis dat men metter hant vast duwe nederwaert ten monde vander blasen ende sniit recht op den
73 r 1 steen ende trecten uut. Ende aldus suldi doen al isser meer dan twee. Ende als dit ghedaen es dan seldi legghen op die wonde plaester van werke in olie rosarum ghenet ende ghemenc met water of met den witte vanden eyeren om te versekeren van heeten appostemen alsoe langhe dat ghi altemael siit versekert. Als ghi eerstwerven u plaesteren hebt gheleit soe suldi beide die dien tegader leggen eest een kint soe suldise tegader binden met veesschen suverliic dat die plaester daerop blive. Ende als ghi wael versekert siit van apostemen dan suldi die wonde baden des avens ende des merghens met wermen water daerin ghesoden sal siin malve of dies ghelike dat die smerte versacht vander orinen ende dat die conduten doet opluijken[1] of daer ijet in bleven waer vanden steenen dat die lichtelike uut quame metter
89 v 1 orinen: Ja [is] die wonde groot soe suldise naijen ende currerense met medecinen die se doen ghenesen ende consolideren. Ende ghi sult weten dat sumstont ghevalt dat dat bloet runt in die blase ende maket daer een aposteme soe dat die orine niet ghelosen en can. Ende dat mach men bekennen dattet tbloet volcht metter orinen. Ende dan suldi u haesten dat bloet uut te trecken opdat die wonde wiit ghenoech is ende met den vinger. Ende is die wonde enge soe suldise
73 r 2 uuthalen metten wieken want bleve daer bloet in die blase

[1] percare

[1] ontsluten op avonture

[si] soude rotten ende corrumperen soe waer die sieke verloren. Daerna suldi die wonde wasschen met wiinedic ende met water tegader ghemenct. Ende ghi sult u ghedachten daerop setten als ghi siit gheroepen om den steen te cureren dat ghi sult hebben al u ghereescap den steen mede te sniden eer ghi den steen besuect. Want dat besueken maect dicke wile meer pinen dan dat snijden. Daerom seldi hebben alle uwe ghereescap ende instermenten mede te ontcommeren [1]. Ende ghi sult der instermenten hebben meer dan eene of twee. Die eene cleen die ander meerder na dats te doen is. Ende haer enden selen crom siin: Is oec den steen soe cleen dat hi voert sciet tot in die roede ende bestopt die conduten soe dat die orine niet en can gheliden soe seldi die roede binden met eenen drade over den steen soe dat hij niet weder en keere ter blasenwaert. Ende met enen andere draet soe seldi die roede binden boven den steen. Ende dan
89v2 sniit op den steen tusschen die drade ende trecken uut. Ende dan ontbint die roede ende suvert die wonde vanden bloede. Ende als men die roede bint soe sal men dat vel achterwaert trecken want als die steen uut is soe dect dat vel die wonde ende soe is si te eer ghenesen.

[1] continueerde

73v1 **Vanden steene die inder wijven [blase] wast.**

Die steen wast selden in der wiven. Ende CONSTANTINUS seit dat die materie daer die steen af wast en can in die wiven niet wel vergaderen om des wille dat die crop vander blasen is cort ende wiit vanden vrouwen ende slecht. Ende die steen in den wiven is piinliker te cureren dan in die mannen omdat die steen diep leghet vander stat daer men sniden moet. Ende daerom moet men herde diep sniden ende dat is te ontsiene. Alsoe als albucasis seit. Ende als ghi daertoe gheroepen siit soe moet men eerstwerf considereren of twiif maghet is of niet. Ende is si maecht soe steket die meester of meesterse den voersten vingher [vanden slinker hant] in den [aers] ende sueke den steen. Ende als hi vonden is soe sal men metten vingher duwen vast nederwaert tot der wortelen vanden dien. Ende dan snijt recht op den steen ende trecten uut als ic u te voren gheseit hebbe. Ende is

dat sake dat dat wiif gheen
maghet en es soe bevelet der
meisteren of een ander [vroede]
vrouwe die haer wel behelpen
can ende behendich is dat si
haren vingher steke in des
sieken wiifs conte op die blase
ende duwen vast nederwaert
ten dien waert ende als sie den
73 v 2 steen vonden heeft soe trecten
uut.

90 r 1 **Capm. .xvi. vanden ghescoerden de cure.**

Het ghevalt dicwil dat hem die syphac uut recht[1] dat[2] die lichaem [is] ghescoert dat is [dat] die liese die over den buijc is van binnen. Ende somstont soe comet[3] hem oec boven tghemachte of boven den lichaem om den navele van aldus ghedaen recken. Of het coemt dat sijphac ghescoert es ende dan scieten die darmen uut of sirbus. Ende dat mach men bekennen als haer[4] die butse van buten coemt ende men[5] duwet ende perst inwaert datse te niet gaet. Ende als men die hant of doet soe toent si haer weder. Of als die sieke sinen adem hout ende inhaelt ende soe seer hoest ende dan hoert men groot gheluijt. Ende somstont als die adem uut ende in gaet. Ende oec macht ghescien van groten arbeide. Ende als hi leeghet averrecht soe gatet weder te niet. Ende als hi hem weder op recht ende wandelt soe gaet weder uut ende toent hem soe het eerstwerven dede.

Capm. vanden ghescoerden om den navel.

Nu wil ic u scriven eerstwerven die cuere vanden
buke in den navel. Die sieke
sal recht staen ende hem
recken ende sinen adem inhalen
ende soe langhe houden
dat hem die navel uut recke
ende die butse haer tone. Ende
dan maket teiken om den
navel met inte of met colen.
Daerna doet den sieken liggen
74 r 1 averrecht op sinen rugghe ende
sniit den rinc al om den navel
die ghi gheteijkent hadt metten
inte. Ende dan nemet een
haecsken ende steket in de
middewaert vander butsen ende
recket opwaert ende biindet
met eenen drade sterkeliic al om
ende om soe dat dien draet
sy ghestrict. Ende daerna clieft
die butse boven [ende] sniitse
af. Ende ghi sult den vingher
eerst steken in die wonde ende

[1] rect
[2] als
[3] toghet
[4] ghi
[5] die butse die hair van buten toucht

sult tasten na den darm of hi ghebonden es metten drade of
90r2 sirbus. Ende is den darm ghebonden soe ontbinten weder ende duwet den darm nederwaert uut den lichaem. Ende vindier sirbum sniit af datter overtollich is. Ende let u dat bloet yet om dat ghi hadt ghesneden enighe ader of arterien soe suldi u pinen te stelpen. Ende alst ghestelpt is soe suldi nemen twee naelden met tweevoude garens ghevessemt dat sterck is ende steecse int vleesch dat ghi eerst hadt ghesneden al doer ende al om ende om den navel cruijswiis ende bint den draet tot vier steden tegader ende doet die naelde af. Ende latet alsoe tote dat dat vleijsch verrot dat ghebonden is ende dat afvalle ende dan cureert die wonde totdat se ghenesen is.

Capm. .xvij. van den ghescoerden de cure [1].

Nu wil ic u leeren ende scrijven die cueren vanden ghescoerden daer die darmen comen ten ghemachtewaert ende en scieten niet altemale te dale al in den culbach of dat se een luttel nederscieten in den culbach ende tot alle stonden keeren lichteliic weder in. Ende
74r2 wildi u dat pinen te cureren met medecinen soe moetij consideren of die sieke zeer ghescoert si of [niet] en is. Ende ghi moet consideren den tiit of die outheit of die joncheit van den sieken [1]. Want dese quetsinge en mach niet ghenesen met medecinen dan als die quetsinghe clein is ende niet veroudert en es ende die sieke ionc is. Ende nochtan eest piinliic ghenoech te ghenesen. Want tsijphac is peesachtich ende incarneert [2] herde node. Ende alle dieghene die seggen dat sise ghenesen sullen dieghene die seer ghescoert siin ende dat veroudert is si lieghen ende siin quade bedriegers. Ende ghi sult weten dat dieghene die ghescoert siin soe haer lichaem verscher is van natueren soe si beter siin te ghenesen. Die cure te ghenesen met medecinen is dat men daerop bindet plaesteren die den wiint verdriven ende die herde stiptich siin ende conglutineren. Als is nux cypressi dragagantum mirre ende dies
90v1 ghelike. Ende die plaester sal men legghen ende binden sterc ende die sieke sal ligghen op sinen rugghe .xl. daghe lanc.

---

[1] Als die dermen nederwert sincken

[1] dat niet veroudt en is ende die sieke jonc is

[2] heelt

Ende hi sal houden die dieten
die ic u noch namaels scriven
sal. Ende hi sal nemen in siin
aet ende in sinen dranc alle
daghe tsmerghens ende des
avens dinghen die herde stip-
tich siin. Ende waert dat hi
ontsaghe al te vaste te worden
in den lichaem dan sal hi
nemen ondertusschen van .iii.
daghen tot drien daghen laxa-
74v1 tiif. Ende als die .xl. daghe siin
omleden dan sal hi opstaen
ende nochtan en sal men die
plaester niet ontbinden ende
hi sal se noch .xl. daerop hou-
den opdat hiis te doen heeft,
Ende vanden besten plaeste-
ren die men maken mach den
ghescoerden mede te ghenesen
dat is dese: R. pici [navelis]
cere rubei colofonie ana .ii.ʒ.
litergieri armoniarci galbani
terbentine masticis thyris radi-
cis consolide maioris et mino-
ris ana .j.ʒ. visci quertini gipci
mirre sarcocolle aloes occicro-
cium ana .v.3. sanguis humani
ad libidum. Dit sal men aldus
conficeren: Neemt een scaep-
vel dat ghebloet [1] is vander
wolle ende siet in water soe
langhe dat al smelte. Ende dan
doet vanden vuer ende latet
couden in .iii. ueren vanden
daghe. Daerna suldi nemen al
die voerseide medecinen clein
ghepulvert ende ghebudelt
doer een siden doeck ende
menghet met des menschen
bloede ende met den lime van
den velle ende doet tegader
sieden totdat dic werde ende
swart ende dan doet vanden
vuer ende maect daeraf plaes-
90v2 teren als te doen is. Dese
plaesteren siin [so] goet [die
een dropel dropet in eens
honts oghe dat oghe soude so
vaste] toe te heelen ende te
sluten dat hiis nemmermeer en
soude moghen luijken: Item
een ander plaester dat herde
goet is ende gheproeft R. acha-
cie nucis cipresse galle balaus-
tie ana .v.3. dragagantum mirre
sarcocolle thuris masticis gum-
mi arabici ana .ii.3. alle dit sal
men stoten teemsen ende confi-
ceren met wiinedic: Item een
herde goede plaester die ghe-
74v2 proeft is ende dat rasus set
in libero divisionum: Item R.
nucis cipressi sansuci gallarum
achacie gallorum thuris gum-
mie arabici van elken even
vele. Dit sal men legghen in
wiin ende daermede conficie-
ren: Item ghebrande caneel [1]
ende die ghepulvert ende met
ouden swinensmeer ghemenct
doet ghenesen die ghescoerde:
Item haer diete sal siin ghetim-
pert ende si selen hem wachten

[1] van bloeyen: schroeien

[1] coelen

van grover spisen die wint maken. Ende men sal hem gheven medicinen die wijnt verdriven. Ende si selen hem oec hoeden van overtollighen wanderen ende van sterken arbeid ende van lachen [van hoestene] ende van nijesen. Ende van te zeer te roepen ende van baden in heet water ende van luxuerien ende met vrouwen te siin. Want alle dies ghelike doet die darmen nederwaert sincken ende ontpluijken die conduijten: Nu suldi weten die manieren vanden medecinen te nemen metten ate ende met den drancke. Men sal nemen nucis sipressi ende men salt sieden in reghenwater. Ende men sal daermede sinen wiin temperen. Ende men sal pulver maken van wortelen vander groter
91r1 consonden [1] [die men in dietschen heet radecle] ende van mille folium. Dat sal hi drinken met wermen wiin: Item men make pulver van bolus arminicus ende van sanguis draconis ende van mommie ende gheefse met spisen die men supen mach of elc bi hem selven: Item eene goeden dranc daertoe: R. epaticum ende alle drie die consoliden metten wortelen ende metten cruden ende garofiolaten ende die
75r1 wortel vanden bruscus of die wortel vanden lacea [1] nigra. Dat sal men al sieden in sueten wiin ende daeraf sal hi drincken alle daghe. Of men sal hem maken dese electuarie: R. consolida maior nuces sypressi picis greci dragaganti masticis gummi arabici boli armenici sanguinis draconis mummie van elken even vele. Ende van hasenhaer clein ontween ghesneden alsoe veel als u goet dunc. Alle dit salmen pulverseren ende met ghescuumden seem conficeren. Van desen electuarien sal die sieke nemen des merghens ende des avens. Want het is wonderlike goet: Is dat sake dat ghi niet en coent ghenesen met medecinen alsoe ic u gheseit hebbe soe moet ghi u helpen metter surgien ende dat is tweederhande. Ende dat is met cauterien of met sniden. Ende dat wil ic u scriven van elken wat men doen sal na die maniere vanden ouden meesters.

Capm. vanden ghescoerden te cureren met cauterien [of met snidene].

Als ghi wilt cureren met cauterien soe seldi den sieken bevelen dat hi sinen adem inhale ende soe langhe inhoude

[1] consoliden

[1] jacea

dat haer die quetsinghe tone.
Ende dan duwetse weder met-
ter hant in ende dan teike[n]t
met inte of elwaert mede onder
die butse recht opt been van
den ghemachte. Ende dat [te-
91r2 ken] sal siin ghedaen als enen
halven rinck ende die enden
sullen staen opwaert ten li-
75r2 chaem waert ende daerna sul-
dien legghen averecht op een
tafel. Ende sijn hooft sal lee-
gher ligghen dan sinen aers.
Ende die dien sullen hogher
ligghen wel eenen voet dan die
scouderen. Ende men sal hem
die handen binden op siin
borst ende alle den lichaem
metter tafel dat hi hem niet
en roere Alle die wile dat ghi
[an] hem werct ende maket
effen daers te doen is. Ende
dan doet uwen mijnister hou-
den siin handen op die stat dat
die darmen niet uut en scieten.
Daerna suldi nemen u gheloy-
de jser ende sullet setten op dat
teiken ende houdent tyser vast
metter hant ende bernet tot
den culbalch is ghescoten. En-
de dan coemt den sieken aen
een grote sweer ende weude [1]
ja als men den darm die in den
culbalch is ghescoten wilt we-
der in den lichaem duwen. En-
de hi sterft daer lichteliken af
ende hiertoe en besciet gheen

[1] wewite

medecine dat [1] met snidene
ende dat is herde sorgheliic.
Want het ghevalt harde lich-
teliic dat die sieke daeraf sterft.
Daerom lieve kinder hoet u
dat ghi aldus ghedaen sieke
niet en onderstaet te cureren
ghi en doet u ierstwerven ver-
sekeren [vanden sieken ende]
van allen sinen vrienden. Ende
aldus suldi doen van allen die
ander onghemaken die quaet
siin te cureren als vanden
steen te snidene ende dies ghe-
liic. Ende oude luden en sal
men niet sniden mer men salse
verhoeden met enen broeck-
rieme die sij draghen selen ende
metten dieten. Die maniere
met snidene te cureren dat is
75v1 dat ghi den sieken sult heiten
dat hi selve sijn darme met
91v1 sinen handen opwaert drive
tot inden lichaem. Ende sijn
si vol van stronte dat mense
niet weder en can opwaert
ghebrengen dan moet men hem
setten clijsterien die die darme
doet verlichten ende yedelen
vander overtollicheit die daer
is inne. Daerna sal die sieke
baden in wermen water ende
salven die stat met sachten
dinghen totdat die dermen sijn
weder in haer stat opwaert in
den lichaem. Daerna suldi doen
den sieken averrecht liggen op

[1] dan

sinen rugghe op een tavel alsoe
als ic u te voren gheseit hebbe
alsoe dat die beene hoghe lig-
ghen ende dat hoeft neder.
Ende binten metter tafel met
drije veeschen tot drie steden
metter eenre die beene biden
knoeselen. Ende met der ander
die dien biden knyen. Ende
met derde die borste ende die
hande mede. Daerna drivet
den culbach of die cul tot den
ghemachte. Ende die minister
sal houden sijn vingher op
tghemachte ende weeren die
darmen datse niet weder uut
en scieten. Daerna suldi nemen
die cullen tusschen u twee
vingher vanden voersten ende
den middelsten [ende] clievet
tfel recht op die culbach lan[x]s
soedat die cul mach doert tfel
gaen. Ende als dien cul uut den
vel is dan villet tfel af metten
duumen toten ghemachte toe
soe ghi hoechste moghet ende
75 v 2 wringet die cul metten dume
tot den ende ende hebt u nael-
de ghevessemt metten drade
ende steecse doer den din-
dimen [1] soe ghi hoechste cont
ende knopet vast den dindi-
mum met beide siden ende dan
sniit den draet af. Ende laet
beide die enden vanden drade
soe lanc datse buten der won-
den blive hanghende. Ende
dan sniit den dindimum af
metten culle ende trecket tfel
weder te dale. Ende legt dat
een eynde vanden drade buten
der wonden op die een side
ende dat ander op die ander
side. Ende dan hebt u plaeste-
ren ghereet al ghenet in dat
witte vanden eyeren. Ende
met olie rosarum tegader ghe-
91 v 2 mencht. Ende in die plaester
vanden werke suldi maken
een gat daer die vede doer gaet
ende bindet suverliic. Ende die
oude vroede surginen plaghen
den dindimum te bernen met
gloyden jseren aen den draet
ende het dunct mi herde or-
baerliic. Want het doet din-
dimum crimpen ende die dar-
men bedwinghen soedat si te
dalewaert niet en moghen.
Daerna als ghi hem ghebonden
hebt ende ghedaen dan suldien
ontbinden die beene ende die
dien ende den lichaem. Ende
dan suldien doen draghen be-
hendeliic op een bedde als een
dode dat sacht is ende wel ghe-
maect. Ende die voeten selen
ligghen hogher ende doet hem
wel decken dat hi gheen coude
en ghevoele Ende dat hem
gheen quade accedencien toe
en comen. Ende hi sal hem
hoeden van gramscappen noch
metter herten trecken daer hi
mach worden verveert het

[1] l. didymi

76r1 soude hem oec herde zeer dee-
ren: Is oec dat sake dat dien
draet niet af en valt binnen
neghen daghen dan suldien
baden met wermen water al-
leene of met der oly daermede
ghemenct totdat dien draet
afvallet. Ende dan en sullet
ghi niet meer baden ende sult
die wonde cureren met mede-
cinen die droghen totdat ghe-
nesen si. Ende ic rade u oec
alsoe dicke als ghi die wonde
verbint soe salvet tghemacht
al om ende om met wermer
olien.

Capm. .xvij. van hernia die is gheheiten sconula[1] ende van haren specien.

Hernia sonder hernia intesti-
nalis die in die borsen van
den cullen comen die siin .iii.
der hande. Die eene heet hernia
aquosa Die ander ventosa. Die
derde hernia carnosa. Nu suldi
weten dat hernia in latiin hei-
ten dese leeke surgienen scro-
nufele. Ende hernia intestina-
lis dat is als die darmen in den
culbach ligghen ende dat is
92r1 daer ghi af ghehoert hebt die
curen. Nu wil ic u doen ver-
staen wat siin die drie ander
hernia [Hernia] aquosa Ende
dat en siin anders niet dan
humoren die vergadert siin in
den culbach ende dat coemt
van crancheit vanden cullen
ende daerom haesten hem die
humoren te hem te trecken.
Ende som comet van quetsin-
ghen mee. Ende dit is die cuere
daeraf. Ghi sult maken in die
cullen een goede brede wonde
na de lencte. Ende vleesschet
die huiit af totdat ghi coemt
76r2 tot den water ende snidet al
doer ende latet twater uut
loepen ende besiet of die cul
ghecorrumpeert is ende verrot.
Ende is hi verrot soe sniiten
met eenen gloyden iser ende
doeten uut ende dan cureert
die wonde totdat se ghenesen
is. Ende als die cul verrot is
ende ghecorrumpeert ende men
niet uut en doet soe coemt dat
onghemac weder. Al en es die
cul niet ghearcht nochtan co-
met dicwil weder. Daerom alst
twater uut ghelaten is dan sal
ment cautreseren. Hernia ven-
tosa dats scornufele van wiinde
ende die bekent men datse
licht ende claer sijn alsoe claer
als een horen van eenre lanc-
teernen ende is vol [ute ghe-
rect] als een blase die al opge-
blasen is. Ende die sieke en
heeft daeraf gheen swaerheit
ende die cul is licht aen te tas-
ten ende sachte. Ende dat sal
men cureren met medecinen
die wint verdriven. Hernia

[1] l. hernia scrotalis

carnosa dat[s] scronufele van
vleesche. Ende dat mach men
bekennen dat die cul swaer is
ende groot ende hert sonder
weude [1]. Dat comet van grover
materien die inder substancien
vanden cullen coemt ende
92r2 doese wassen ende meeren. Of
het mach comen van quet-
singhen. Ende dit is die cure
daeraf dat men sal sniden die
huijt vanden cullen ende villen
al af tot boven hoghe ende
trecken uut dindimum met den
cullen. Ende doet tfleesch al
om ende om of. Ende is die cul
met den [overtalligen] vleesche
gheconsolideert soe salment al
af moeten snijden met eenen
gloyden iser om den anxt van
den bloeden. Want als halij
seit het es herde queat te ver-
76v1 weren. Ende daerom worter
menich mede bedroghen met
die cure daerom [1] suldi die
wonde naijen ende cureren.
Het ghevalt oec dat die cullen
apstumeren ende sweeren van
heeten of van couden. Alsi
apstumeren ende sweeren van
heeten dat machmen beken-
nen datse seer sweeren ende
slaen ende herde hert siin aen
te tasten ende si sijn root. Die
coude apstumacie mach men
bekennen dat die varwe is daer

[1] wewite
[2] . Dair na

gheliic der huijt vanden ghe-
sonden lichaem noch die sieke
en ghevoelt gheen grote sweer.
Den heeten apostemen sal men
eerstwerven cureren met laten
die leverader ende medicinen
repercusiif. Ende alse niet meer
en slaen dan salmense plaeste-
ren met medecinen die resol-
veren ende versachten. Als
met camomille millote [1] ende
met bonen ende met dies ghe-
like. Den couden apostemen
met medecinen alleene die re-
solveeren ende repercussiven.
Mer is die sieke vervult van
quaden humoren soe sal mense
purgeren beide die heete ende
die coude met medecinen laxa-
tiif. Ende ten lesten suldi hem
doen laten onder den enckel
vanden voet. Dat is sonder-
linghe goet teghen alle onghe-
make vanden cullen ende ghe-
machte: ja ende vanden vede.
Daerna suldi nemen alsen mal-
ve ende bivoet iusquiami bel-
seme ende oude coelen. Dit
92v1 sal men al sieden in water ende
legghent op die heete aposteme,
Ende is si cout soe salmen
sieden in wiin. Ende hiermede
sal men die cullen baden twee-
76v2 werven des daechs. Daerna sal
men die cruden stoten ende
weder een luttel sieden met
seem ende maken daeraf plaes-

[1] mellilote

teren ende legghense op die cullen. Item op coude apostemen sal men sieden tarwe achterliic [1] in wiin ende daerop plaesteren al werm: Item gharstenmeel met seem is herde goet: Item rosen [2] van over see daer die steenkens af siin uut ghedaen met wine ende met seeme ende met meel van bonen alle dit tegader ghesoden ende daeraf plaesteren ghemaect ende op eenen doec gheleit of op een leder is herde orbaerliic ende sonderlinghe goet. Item calendula dats primula veris ghesoden in water met soute ende daerop gheplaestert is oec herde goet. Mer men sal ten eersten baden metten water daert in ghesoden sal siin. Item pariteria of eupatorium dats wilde salie of pervinca: Item spolium serpentis gheroest in olijfsmout is herde goet teghen alle die onghemake vanden cullen: Item alle dat den apostemen goet is vanden cullen dat is goet den apostemen van des wiifs mammen: Item int beginsel is daertoe goet op gheleit meel van ouden bonen ghesoden met wiinedic is herde goet repercussiif ende in augmento sal mense sieden in wiin dat

[1] l. achterlinc
[2] rosinen

doet dissolveren ende consumeren: Item comet van groter overtoligher hitten soe suldise int beginsel bestriken met water timolea ghetempert met rosewater. Daerna sal men nemen vighen ende alsene ende
92v2 siedense in water ende metten water baden ende maken van
77r1 den anderen maken plaesteren. Item nu suldi weten als die aposteme vanden cullen veroudert is ende verandert in scrofulen [1] dats een aposteme die hert is als een dot [2] soe sal men cureren met eenen here [3] die men steken sal onder den culbalch. Men sal die aposteme eerstwerven weiken met dianteit ende met boteren of met oliifsmout.

Capm. vanden onghemaken vanden vede die cuere.

Apostemen wonden ende ulceren ende canceren moghen comen in des mans vede. Ende dat mach comen van binnen of van buten. Van binnen dats van quaden humoren daer die lichaem af vervult is die nederwaert sincken in die roede. Ende dat van buten coemt dat is van quetsinghen. Ende het mach comen ende

[1] clerosin l. sclerosis
[2] steen
[3] instrumente

ghevallen van onreinen wiven daer die sotte mede te doen hebben [als si by hem leggen]. Ende dat coemt daer bi[1] dat die matrix den crop daer af is vol [ghe]bleven vander onreine materie als natuer vanden mannen dat men heet sperma int latiin dat ghecorrumpeert is ende vervuijlt ende is worden quaet ende onrein ende venijn soe doergaet die poren vanden vede die alle ontploken siin ende soe wert die vede seer. Ende oec mach dat veniin alle den lichaem siec maken ende gheveniint ende alsoe eest met den mannen die met dien wiven te doen hebben ghehat ende si worden oec wel laserus. Nu suldi weten dat alle die meisteren over een dragen dat men int beginsel sal legghen plaesteren of salve repercussiif ende daerna resulatiif ende
77r2 repercussiif tegader ghemencghet in statu maturative soedat metten quaden die materie
93r1 worde ghesuvert. Ende men sal alle weghe een wieke steken voer int canduijt van catoene of van werke dat dat conduijt niet en verstoppe soedat sanies lichteliic metter orinen mach uut vloijen. Comet die aposteme van hitten soe suldi sieden insquiamus in water ende

[1] omme

daerna stoten met swinensmeere ende daeraf plaesteren want het is orbaerliic ende herde goet: Item liinsaet ghestoten cleine als meel ende ghesoden met swinensmeere ende lau daerop gheleit is herde goet. Item werm oliifsmout is oec herde goet. Item die wortel van bismalven is herde goet met carduum benedictum ghesoden in water ende ghestoten ende plaesteren daer af ghemaect ende daerop gheleit is oec herde goet. Item die wortelen van perdel[l]en ghesoden in water ende ghestoten in out swinensmeer ende daerop gheleit is oec herde goet ten couden herden apostemen vanden vede ende te weikene ende te ripene: Item poerloec ghesoden met ouden swinensmeere is oec herde goet: Item die wortel van lelien ghesoden ende daerna gheroest in olie ende daerin gheleit is wonderlike goet. Alle dese plaesteren doen apostemen quaet gheven ende ripen. Item ghemeen plaesteren die men maect van malven ende vander wortel van bismalven ende van liinsaet ende van venigriec ende van seneciones[1] dat is cardus benedictus ghesoden ende ghestoten ende daerop gheleit is herde goet:

[1] senecio

Item meel van liinsade met
77 v 1 coien melc ghesoden ende met swinensmoute doet den vede ontswellen ende quaet gheven.
Item jeghen quetsinghe van
93 r 2 den vede is herde goet dat men bade [met warmen watere] daerin ghesoden sal siin rute sa[l]vie bivoet ende comijn. Sweeret oec herde zeere soe suldier op legghen dese salve die alle sweere doet versachten ende versueten: Item neemt vrouwensponne olium ro[sarum] doren van eijeren ende een luttel apium daertoe ende sofferaen ende maecter of plaesteren dit doet versachten alle weuten ende zweeren. Ende het es oec sonderlinghe goet teghen den groten sweer ende weute vanden artikel in den voet ende in die handen ende waer datse is in den lichaem. Dit siin die curen vanden apostemen ende vanden sclijrosis [1] vanden vede. Die apostemen ende sclijrosis vanden vede ende die ulceren worden somstont verkeert in cankeren. Ende dat mach men bekennen dat die stat die gheulcereert is is herde groenachtich ende [2] swart [achtig]. Ghi sult considereren als ghi den cancer wilt cureeren of daer alleen si corosive [1] of veel quaets doots vlees es vergadert: Ist alleene corosive [1] soe suldi daerop legghen pulver van arceniic ende van blauwen wollen doecken ende met mensenstront tegader ghebernt in enen pot. Dit pulver moritifceert den cancer. Item pulver van scorsen van prumen garnaten met vitrum daerop gheleit is herde goet: Item aloe cicatrinum [2] gheincorporeert met seeme is herde goet ende metten sape van mente
77 v 2 daerop gheleit. Alle dese mortificeren den cancer vanden vede ende oec elre. Ende als hi ghemortificeert is dat is als dat vleesch root is soe salment alle daghe wasschen met wine ende daerna salven met witter salven. Ende daerna op stroien
93 v 1 pulver van centum nodia ende van pimpinelle met wat serusen: Is daer oec op veel quaets doots vleesch soe suldi voetstaens daerop maken unguentum ruptorium .Item pulver van affodillen dat siin clappenoren ongheblusschet calc moru seepe ende bloet van enen cappoen ana .j.ʒ. dit sal men temperen met capittele dat is met loeghen daer men die seepe af maect ende met sape van eppen ende van flammula dat

[1] l. sclerosis
[2] of

[1] corosie
[2] citrini

is salvaet: Item wiinsteen ghebernt in die ameren ende ghemenct met capittilum: Item dien brant die men scaeft onder enen cetel of onder een panne is goet corosiif. Item aterment ghebernt is goet corosiif ghemenct met zeeme. Alle dese medecinen coroderen ende verdrivent doot vlees. Ende het is oec goet in fistelen alse gheblust siin tot inden gront. Ghi sult oec consideren eer ghi u piint te bestaen den canker te cureren of des sieken lichaem es vervult van quaden humoren. Dat suldi purgeren met herodoricon [1] anacardium ende met een luttel yeraruffiin tegader gemenghet. Daerna sal men stoten met fumus terre ende met scabiosen ende met lapacium acutum ende met alsene ende met adicke ende met dies ghelike. Daerna sal
78r1 men die stat salven met vossensmoute. Ende daerna sal men doen als ic voer gheseit hebbe teghen den canker: Jegen die ulceren ende wonden vanden vede: R. pulver van caneele sanguis draconis bolus arminicus ende stroijent daerop dit pulver doet stelpen bloet ende suvert die wonden ende die ulceren. Item colofonie ende mirre doen die ulceren ende

[1] theodoricum

die corrosien ghenesen: Item litergirum ende serusa [1] doen
93v2 goet vleijsch wassen in diepe wonden ende suveren ende consolideren: Item pulver van sarcocolle ende wieroc ende van scaries lignorum dat is ghestubbe van ouden vermoelden eijkenhout. Dat pulver is utermaten goet want het suvert ende consolideert die wonden: Item neemt pulver van scorsen van busis [2] dat heilt die corrosien vanden vede ende droecht ende consolideert: Item teghen tgheswel vanden vede: R. haverenmeel ende scapenroet ende met water tegader ghesoden alsoe dicke als een pappe ende breidet op enen doec ende bindet op den vede hi sal ontswellen: Is dat sake dat inden vede wort groot juecsel dan suldi daerop legghen edere tarostra [3] ende alse ende rosen in water ghesoden: Item teghen tgheswel vanden vede is herde goet [pes] columbinus of tarwe achterlinc ende comijn ende wilghenbladeren of holenderen in water ghesoden ende daerop gheleit doet den vede
78r2 ontswellen. Item teghen tgheswel vanden vede siet penninc malve in water ende wri-

[1] l. cerusa
[2] bivoet
[3] hedera terrestris

vet [1] dat water reijn uut soedat die malve al droghe is ende dan stoetse ende roe[rt]se in soete boter ende in swijnensmout ende legghet op coelblader ende legget op den gheswollen vede ende enen doec daerboven: Item tegen grote bernende smerte ende ulceracien vanden vede: R. leem ende tempert met wit vanden eyeren ende metten sape van weghebreeden of van honts ribben.

Capm. vanden ghenen die hebben beide mans ende wiifs sceppenisse [2].

Hermofrodissima alsoe als haly seit is een hateliic ende een onghenatuerde ende een onbequaem onghemac. Ende dat is drieerhande in die mannen ende in die wiven. En-
94 r 1 de die eerste vanden mannen is tussen die huijt vanden cullen[3] staet [alse] een conte van eenen wive. Die ander manier van den mannen dat is dat die orine daeruut coemt. Die derde is dier ghelike Mer daer en gaet gheen orine uut. Dat in die wiven is dat is dat boven die conte staet int tghemachte mans sceppenisse als twee cullen ende een cleen veken [1]. Ende al machment wel cureren sonder des mans daer die orine uut gaet. Ende dit is de cure men sal dat overtollich vleijsch al af sniden ende cureren als men ander wonden cureert.

Capm. .xviii. van brande te maken [2].

Cauterium is een dinc dat herde orbaerliic is den lichaem want het conferteert ende sterct die leden ende en laetse niet corrumperen ende
78 v 1 verdroecht die quade humoren die ghecorrumpeert siin. Ende het helpt oec dat bloet te stelpen om dattet maect een dicke herde corst. Ende het ontpluijct oec die weghe ende die poren dat die nature ende die overtollicheit vloien mach die eerst gheenen wech en hadde te vloijen. Ende metter hitten vanden bernen trecket tfuer na[er] hem ende maect die grove humoren suptiil. Ghi sult weten dat cauterien niet en resolveert dese heete ende droghe humoren mer die coude ende versche. Want dat fuer es natuerliic heet ende droghe daerom en eest niet orbaerliic

[1] wringet
[2] Van hermofrodisia
[3] in die huut tusscen beide den cullen

[1] vedekijn
[2] Vanden cauterien dats vanden brande

denghenen die colericus siin haer onghemac mede te cureren. Ghi sult weten dat cauterien is tweederhande het es cauterien actuale ende cauterien potenciale. Cauterium actuale dat is dat men maect met viere. Cauterium potenciale dat is dat men maect met sterker bernender medecinen als met canderiden [1] ende dies gheliic. Ende albucasis seit
94r2 dat cauterium actuale heeter [2] is dan potenciale. Ende dats daerom dattet niet vorder en bernt noch en quets noch en bernt dan alsoe verre ende alsoe breet als tfuer ghereict [3] heeft ende dat en deert gheenen anderen leden die daerbi siin. Mer dat cauterium potenciale dat sterc is ende bernende dat breit hem verre al om ende maket int lit onghemaken die quaet siin te ghenesen. Ende somstont doen si den sieken sterven. Ende dat doet caute-
78 v 2 rium actuale niet dat men metten vier maect ten waer dattet alte veel waer. Ende ghi sult weten dat ic dit in mijn boec niet en wil setten ander cauterien dan die des menschen lichaem alre orbaerliicst [4] siin

[1] l. cantheriden
[2] beter
[3] tyser gheraect
[4] ontberlicste

Die [1] alre dicxte gevallen Ende die begheert te weten ende te connen alle die cauterien die des menschen lichaem orbaerliic siin mochten ende kennen die manier ende die vormen van instrumenten daer men die cauterien mede maect hi besiet ende besuect albucasus siin boec daert al in staet ende met redene bescreven wat men daertoe doen sal. Ende dat en mach men niet verbeteren: jeghen epylenciam [2] dat es teghen tgrote onghemac dat men heet dat vallende evel sal men setten een cauterium onder dat achterste vanden hoefde recht inden necke: Jeghen maniam dat is jeghen den woet die uut haeren sinne siin ende uut haeren gereke siin sal men setten een cauterie op dat hooft op dat alre opperste: Jeghen den ouden [ende] den langhen hooftsweer sal men setten een cauterie op elken hoornic vanden hoefde. Alle dese cauterien siin orbaerliic ende goet ieghen peralisiin. Jeghen oghen die loepen sal men cauteriseren in beide den slapen vanden hoefde ja opdat beide die ogen loepen ende trane. Ende en traent mer dan die een [3] oghe

[1] ende
[2] l. epilepsia
[3] mer dene

soe en salmen niet meer setten
dan op die een side: Jeghen
maculam dats teghen dat wit
94v1 op doghe sal men bernen in
die middewaert vanden hoefde.
Mer ghi sult weten dat dat
gloijde iser niet langhe en sal
79r1 merren opt hoeft ia opt hersen-
becken soedat die hersen niet
en valle in die liese ende niet
en verderven[1]: Jeghen die
fistelen in lacrimali dat is in
den hoornic vanden oghen die
men niet en can ghecureren
met medecinen die salmen tgat
widen ende men salre insteken
een pipe van copere of van
isere ende daerdoor steken een
gloyde iser toten gronde van
den fistele. Jeghe die weerin-
ghe vander lever ende teghen
die weude sal men setten een
cauterie recht op die lever:
Jeghen die weude vanden
navel settet cauterium drie
vingher breet onder den navel:
Jeghe asma dats den corten
adem ende teghen die weringhe
vander longhen suldi bernen
bi der wortele vander stroten.
Mer hoet u dat ghi toter stro-
ten niet en bernet. Ghi sult
bernen een luttel vander huijt.
Jeghen die milte suldi cautri-
seren recht op die milte met
enen jser met drien eggen ende
met tween tacken of met drien.

[1] verbernen

[Ende] dat sal al doer die huijt
gaen toter ander siden doer:
Jeghen die weude vander siden
sal men cautriseren onder die
side int dunne: Jeghen emor-
roydes dat is teghen die spe-
nen sal men bernen opt steert-
been dat is dat uterste been
vanden rugge [been]: Jeghen
die weude vanden armen ende
vanden gheweere vander hant
sal men bernen drie vingher
breet vanden knokelen: Je-
ghen die weude vander hopen
sal men bernen met enen jser
79r2 met drien eggen recht op die
hope. Ende als die hope uut
den lede is soe salmen se weder
insetten. Ende alsi in es so
suldi maken een teyken al om
ende om die butse vander
hopen met eenen jser dat sal
siin een half rinc: Jeghen den
artikel ende jeghen alle weude
vanden oversten leden sal
men setten een cauterie op die
94v2 cnose butens voets: Jeghen alle
die onghemake bi na die die
mensche mach hebben inden
lichaem is sonderlinghe goet
een cauterie onder die knie .iii.
vingher mael. Dese cauterien
siin ghemeen bi na jeghen alle
die weringhe vanden lichaem
ende siin oec goet ieghen ydro-
pesie. Ende ieghen alchistes.
Ende daerteghen siin oec goet
ghemaect cauterien op elc die.

Hier nemet [eynde] tcapittel ende vanden cauterien. Ende ghi sult weten voerwaer dat ic daer meer af hadde ghescreven Mer op ten dach van huden vindic luttel goet enighe menschen hi en onsiet hem dat bernen ende daerom hebbe ic dat ghelaten. Ende ic en bens oec niet in wiis want men pleghet us luttel goets.

Capm. .xix. vanden curen[1] die verbrant siin [of verscroeyt van vier of van water].

Die brant van smoute van vuer of van sieden[de] water of elre af ende wilten cureren. Hi moet sonderlinghe twee ghedachte daertoe hebben alsoe als AVICENNA seit. Die eerste sal siin dat hi sal wederstaen bladeren. Die ander dat men sal rectifiseren dat verbrant is. Als ghi die blader wilt verbinden[2] soe moet ghi die stat meesterliic[3] bestryken met couden mede-
79v1 cinen die vercoelen ende die medecinen ende en salmen niet laten verdroeghen daerop. Mer men sal tot allen uren daerop legghen doecken in rosewater ghenet of in sap van nasscaden of endivi water of

[1] ghenen
[2] verbieden
[3] naerstelike

van wilden carden of dies gheliic. Ende vanden compositen medecinen is herde goet dese salve: R. die doderen van eyeren ende conficeerse met olie rosarum ende metten sape van nasscaden. Of ghij sult
95r1 nemen garstenmeel of doderen van eieren ende conficeerse met olie rosarum of metten sape van endivien. Die doren van eieren versueten ende versachten den sweer. Of ghi sult nemen tweedeel van bolus arminicus ende van cerusen .j. deel van apium[1] .$^1/_2$. deel ende conficeert met wiinedic ende met wit van den eieren. Of men make salve van olij rosarum ende een luttel arpium[1]: Is dat sake dat ghi vint die stat zeer gheblaert dan suldij daerop legghen medicinen die suveren ende een luttel droghen sonder biten ende sonder smerten. Ende dat is thimolea ende dies ghelike: Item salve die daertoe herde goet is: R. een deel was ende olij rosarum .iiii. deel ende smeltet tegader over tfuer ende doeter toe ceruse alsoe vele dats ghenoech sij ende roeret neersteliic alom ende om. Ende daerna alst vercout is sal mer toe doen wit vanden eieren ende een luttel camfer ende roeret al in

[1] opium

een totdat dic wort. Ende waer dat sake dattet zeer waer gheulcereert soe ist herde seer te prisen die salve van calse viva ghewassen ende met olij rosarum tegader gheconficeert. Den calc sal men aldus wasschen. Ghi sulter op gieten cout water
79 v 2 soedat dat calc sal siin bedect ende aldus sal hi staen drie uren totdat hi sal siin vercout. Ende dan sal men dat water af pueren ende anderwerf weder opgieten. Ende aldus wasschen .vii. werven totdat die hitte al gheblust si ende den calc al versuet is. Item duvenstront ghewonden in linen doeken ende ghebernt ende den pulver gheconficeert met olie van oliven: Item menghet thymoliam met bladeren van mirten of van rosen ende was ende conficeert ende olij rosarum of
95 r 2 metten sape van porscheleinen: Item smout van doren van eieren is oec herde goet: Item nemet tarwencornen ende legghet tussen twee heete iseren platen daer sal uut sloepen smout ende daer salvet mede den brant. Item bernet scaepsstront ende menghet met geitenruete ende met soeter boteren ende salft den brant daermede: Item siedet scorsen van lindenbomen soe langhe datte dic werde ende salvet daermede den brant. Item int beginsel suldi leggen op enen doec moruwe seepe ende legghent op den brant dat trect alle den brant uut. Ende en laet den brant niet breiden noch inwaert gaen daerna suldien salven met deser salven: Item R. groen spec ende scaepsruet ende smeltet altegader in enen eerden pot met olien ende met wasse ende met eyeren ende daerna siedet in water: Item gansenstront met groenen swinensmoute ende gheroest in een panne ende doeter toe een luttel was ende sighet doer een doec ende salvet daermede.

Capm. .xx. van spasma [1].

80 r 1 Spasmus is een onghemac van pesen vanden welken onghemake worden die laceerten verveert ende die pesen werden ghetoghen ende is drierhande. Die eerste heet enthoconus [2] ende vertrect die pesen van voren. Die ander heit ephicostonus [3] dat is te seggen dat die pesen crimpen doet van achter. Die derde is gheheeten thetanus dats dat voer houdet ende achter [4]. Die eerste die van voer crimpen doet

[1] Vanden crampe
[2] l. emprosthotonos
[3] l. opisthotonos
[4] dats die verheelt voren ende achter

dat doet hebben die bulte
achter op den rugge. Ende
95v3 dander doet den bulte hebben
van voren. Ende die derde
doen den bulte hebben van
voren ende van achter. Die
twee eerste siin curabel ende
die derde en mach men niet
cureren. Ende daeraf staet die
sieke metten hoofde rechtop
gherecht ende metten bulte
voer ende achter. Nu suldi
weten dat spasmus coemt van
vervoltheiden van humoren
ende die coemt haestelinghe [1].
Ende hi comet oec van ydel-
heit ende het coemt dat die
sieke te seer ghedeylt [2] heeft
gheweest vanden buijc evel
of van sterken medecijnen
laxativen die hem te zeer doet
gaen ter cameren ende alte
yedel ghemaect heeft of dat
hi hem verbloet hevet. Of van
veel keerens ter kelen of van
den rede of van dies geliic.
Spasmus die coemt van ydel-
heit en mach men niet cureren.
Ende ypocras seit dat spasmus
die na die wonden coemt die
en mach men niet ghenesen
ende doet den sieken sterven.
Ghi sult oec weten dat spas-
mus die van yedelheit coemt
[alleynke en niet haestelike] en
[ende al] mach men al niet cu-

[1] haestelike
[2] gheydelt

reren Nochtan rade ic dat
ment doe. Men sal baden in
wermen sueten water ende dat
men dat ruggebeen salve met
wermer olien violaet ende dat
men regeer met dieten ende met
80r2 verschen dinghen alsof hi had-
de de rede .Ende met dien sel-
ven olie violaet sal men salven
alle die gheweere van sinen
leden. Hy sal alle weghe drin-
cken suete melc ende wiin zeer
ghemenghet met water. Dit is
die cure van spasme die comt
van vervulheden van humoren.
95v4 Men sal dat hooft salven boven
op den cop ende den hals ende
dat ruggebeen ende alle den
lichaem met heeter olien als
euforbij castorij laurini ende
dies ghelike. Item een edel
salve R. castorij euforbii ana
.iii.ʒ. pyretrum thurus masticis
mirre aloes ana .v.ʒ. olie laurini
olie sambucus olij pulegeni olij
communis ana .vi.ʒ. cere dats
ghenoech si. Ghij sult pulver-
seren dat men pulverseren
mach ende dat pulver incoper-
reren metter olien ende men-
ghent tegader ende smeltent
over tfuer ende was daertoe
doen ende maken daeraf salve.
Item wijn daerin ghesoden sal
siin castorium caneel peper cala-
mentum sansucum salvie ende
rute dit sal die sieke consteliic[1]

[1] eentuscelic l. ondertusschen

drincken: Item hi sal oec
gargariseren dese gargarisa-
cie R. mostaertsaet pyretrum
staphisagere van elken even
vele. Ende dit sal men sieden in
sterken wiin ende met seeme
ende seighent. Ende dit sal
die sieke dicke gargariseren.
Item sal hem doen nijesen met
pulver van peper ende van
castorium tegader ghemenct
ende ghepulverseert ende men
salt hem in de nasen blasen.
Men sal oec den sieken stoven
ende laten hem langhe sweeten
ende men sallen doen salven
met der voerseide salve. Ende
als dat ghedaen is sal men leg-
gen op een moru bedde dat
seer sacht sal siin ghemaect.
Ende als hi een luttel heeft
gherust dan sal hi weder in
die stove gaen. Ende dit sal
hi soe langhe doen tot dat hy
80 v 1 sal siin ghenesen ende hi sal
houden tussen siin tande eenen
stoc dat hi metten scudden
96 r 1 ende metten beven sijn tanden
niet en quetse. Ende men hoe-
de hem van couden dat hi niet
sieker en werde dan hi te voren
was.

Explicit tertius tractatus istius librij.

Hier begint die vierde tractaet van onsen boeke ende is dat leste ende die anthidodaris van surgien.

Lieve kinder ontfanc dese anthydotariis die u int ende van desen boeke te menigher stat heeft gheloeft. Ende sullen siin medecinen die ic menichwerven hebbe gheproeft ende hebbe gheset in .viii. capittelen. Ende eerstwerven van der medecinen repercussiif. [Ende dairna vanden medicine resollitive ende maturativen]. Ende daerna vander medecinen mondificatiif. Ende daerna vander medicinen conglutinative ende regenerative ende consolidative. Ende daerna te mollificeren alle herde gheswellen. Ende daerna int leste vanden medecinen die corroderen ende cauteriseren. Nu leer ic u dat als ghi wilt leggen medecinen repercussiif soe dunct mi goet dat ghi eerstwerven purgeert die materie. Die heete materie met laten of met ventosen of sonder ventosen met hicken metter vliemen. Ende dese medecinen die herde goet siin ende seker. Ghi sult nemen .viij. prumen damasticum ende .j.ʒ. violetten. Dit suldi sieden in een pont waters toter helft Ende in

[een ander] .$^1/_2$. pont waters
suldi sieden thamari[n]den en-
de manne. Ende dat ma[r]ch
van cassiafistelen .ii. vallen [1]
van elken .$^1/_2$.℥. ende dit suldi
96r2 metten handen sterkeliic uut-
persen ende daerna suldiit men-
ghen ende sulter toedoen scor-
80v2 sen van mirabolanen citrini
ghepulverseert .$^1/_2$.℥. ende al-
dus suldiit laten staen alle den
nacht. Ende des merghens
vroech in den dagheraet suldiit
weder sieden ende werment
ende ghevent hem drincken.
Of ghi sult hem gheven desen
pillen: R. mirabolanen citrini
rode rosen elx .j.℥. aloes ci-
catrini [2] .ii.ʒ. scamoneie .$^1/_2$.ʒ.
hieraf suldi maken pillulen en-
de gheefter hem drie. Ende als
die materie ghepurgeert is soe
suldi u helpen met desen sim-
pelen medecinen of conpositen.

Capittilum dat eerste [van den medicinen repercussive].

Dit siin die simpele mede-
cinen die repercusiif siin
sonder opileren die poren. Olij
rosarum ende solatrum dat
is die nasscade die heeft een
heimeliike natuer in haer dat se
resolveert ende repercusseert
beide tegader. Dats te seggen
datse wederstaet die heete

[1] wallen
[2] cicotrini

humoren ende vercoelet tlit
ende resolveret dat is dat doet
ontpluken ende ontswellen.
Daerom segge ic dat die nas-
scade is dat beste repercussiif
simpele die ment vijnt. Ende
dieghene die seiden openbaer-
liic te florensen in den cloester
ende tegen mij argueerden voer
alle dat convent dat solatrum
cout ende droghe waer inden
vierden graet ende sij loghen
die helft. Want si is cout ende
droghe inden anderen [1] graet.
Dit siin die simpele medecinen
die heete humoren wederstaen
ende een luttel stoppen die
poren. Als umblicus veneris
96v1 crassula maijor [2] endivia cite-
rea [3] virgopastoris. Dit siin
die medicinen repercussive die
die poren stoppen Als porce-
leijne semper viva crasula ma-
ijor ende cucurbite. Dit siin die
medecinen die tlit doen ver-
81r1 sterven die men niet en sal or-
baren ten waer datter waer
alte grote overtolighe sweer.
Dats tsap van lachteken pa-
paver mandragaca [4] ende api-
um[5]. Dit siin die medecinen die
men stoten sal. Als rosen san-
delen spodium bolus arminicus
ende terra siggilate. Van allen

[1] .2. den
[2] minor
[3] centaurea
[4] mandragora
[5] Opium

desen simpelen ende conpointen [1] medecinen moechdi coenliic orbaren daers te doen es. Mer wildi orbaren die sapen die die cracht bet penetreren datse [2] doergaet soe doeter toe een luttel wiinedix. Dit is een herde goede composite medecinen mede te wederstaen die heete humoren. Ghi sult nemen .ii.ʒ. van enich vander voerseiden cruijden ende .j.ʒ. olij rosarum ende .$^1/_2$.℥. wiinedic: Item: R. olij rosarum .ii.ʒ. bolus ar[menicus] .$^1/_2$.ʒ. acete .$^1/_2$.ʒ. Ende waer dat sake dat ghi ontsaecht of [3] dat lit mocht corrumperen soe doeter toe .ii.ʒ. terra siggillata. Dit repercussiif is herde goet mede te wederstaen die humoren ende die materie die trecken mochte in wat lit dattet waer. Ende waer dat sake dat die materie in enich lit ghetoghen waer ende gheconfermeert ter apostemen of dat die stat waer gheulcereert Dan en suldi daer gheen repercussiif op leggen mer al om ende om bi den sweer. Nu suldi weten dat men die coude apostemen niet en sal wederstaen met medicinen repercussiven. Want alle die medecinen die

[1] compositen
[2] dats
[3] voirtsaecht

repercussiif siin siin cout ende droghe. Mer som stont int beginsel ist herde goet dat men die coude materie purgeert ende dat lit conferteert. Ende daertoe is herde goet dese medicine: R. turbit dat
81r2 wit is [ende] clebberachtich .j.℥. hermodattalij .i.℥. ende
96v2 maket daer af een trossisken met een luttel syroeps violaet: Item gingebar dat utermaten goet es genut alle morghen nuchteren dat doet verteren die overtolighe humoren ende die materie die bleven is na die purgasie ende teniet gaen: R. witten genoere [1] ghemundeert .j.ʒ. liquerissie ghescaven .j.℥. greinen van peradiis [2] cardomomie cubeben groffels naglen ana .ii.℥. wit broot suker .i.℔. Dit siin medecinen die die lede conferteeren datse niet en moghen ontfaen enige quade coude materie. Als alsene squinancium abrotanum spica mastiic rosen oly rosarum. Want oly rosarum verwermt die leden die vercout siin. Ende die verhert [3] siin vercoelse. Dese medecinen sal men sieden in oliifsmout in twee vaten: In dat een vat sal men doen die oly ende die medecinen te-

[1] gingibere
[2] paradis
[3] verhet

gader ende alsoe hanghen in eenen ketel met water ende latent alsoe wel sieden. Ende daerna sient doer een doec ende maken olie ende salve daermede. Of men siet se in wiin ende maect daeraf plaesteren. Of men pulverseer [ende mengtse] met olien ende met wine ende legse daerop. Ende dese medecinen conferteren die leden daer die coude humoren toe ghetoghen siin. Ende wederstaense ende verterense ende doense te niet gaen. Nu hebdij ghehoert vanden medecinen repercussiven.

Capm. .ij. vanden medicinen die resolveren [ende matureren].

Ghi sult weten al is dat sake
dat die medecinen die re-
solveren ende rijpen doen heb-
ben alsoe veel meer [als een] een
natuer in hem om dies wille dat-
se beide van natueren hebben
97 r 1 ene goede ghetimperte hitte.
Nochtan hebben si besceide-
81 v 1 nisse in dat die medecinen die
resolveren die hebben haer sup-
stancie in haer hitte ghetem-
pert met groter suptiilheit daer
si mede die poren ontpluijken
daer die quade materie uut
waert ghetoghen Ende sterken
die natuerlike hitte die de
quade materie resolveert ende
te niet doet gaan. Nochtan is
dat sake dat der materien veel
es ende grof is ende sij niet uut
den poren ghetoghen en can
gheworden al te male soe doen-
se die[1] medecinen [die materie]
resolveren ende sonstont ripen.
Die medecinen die rijpen doen
metter ghetemperder hetten
die sij hebben haer supstancije
is vyscoys Ende dan [2] dat die
poren [dair of] werden ghestopt
[ende] alsoe werde die natuerlike
hitte onthouden van binnen in
die stat die rypen doet. Ghi sult
oec weten [dat] vindense luttel
goeder materien ende suptiilen
ende [3] resolveren[se] ende doen
se te niet gaen. Daerom ghe-
vallet wel dat een plaester
somstont resolveert ende som-
stont doet rijpen. Nu hebdi
ghehoert die differencie van
den medecinen die resolveren
ende rijpen ende van haren
natueren. Nu wil ic u leeren
kennen welke datse siin met
haren namen. Dit siin die sim-
pele die resolveren. Als camo-
mille ende haer bloemen olium
anetum dat es saet van dillen
wilde malve paritarie furfur
dat es taruwen achterlinc gan-
97 r 2 sensmout endensmout [ende
hoenrensmout] vlieder beren-
clauwen branca ursina coelen

[1] doen die
[2] tay
[3] si

ende coelsaet edic[1] storax liquida laudanum[2] mastiic jsopis[3] humida dats iec van der wollen ghesoden alsoe langhe dat het alsoe dic worde als seem ende dat es herde goet resolutiif ende heet ysopis[3] humida. Ende wolle met der yeken ende heefsel is sonderlinghe goet ende veel ander. Mer dit siin die gheproeft siin
81 v 2 ende alre ghemeijnste.

Dit siin die conposite medecinen die resolveren: R. wilde malve ende coelbladere ende bloemen van camomille van elc een hant vol ende sietse in water ende stoetse. Daerna maket pulver van een deel van dilsade ende een deel van coelsade ende .ii. deel achterlinc ende daer maect af pulveren ende plaesteren: Item goede plaester: R. olij van camomillen ende[4] van dillen .vi.3. was .ii.3. andensmout hoendersmout ana .i.3. pulver van dilsade ende vanden bloemen van camomillen ana .ii.3. fiat ung[u]entum: Item diaquilon dat die coude humoren resolveert ende die herde mol[l]ificeert: R. litergierum ghepulverseert ende herde cleen ghebudelt .xii.ʒ.

[1] adec
[2] lapdanum
[3] l. oesypus
[4] of

olie camomille oly anetum ana .viii.ʒ. muscilaginis malvenisti[1] seminis lini fenegreci ende van droghen vetten vighen ende vanden keernen van den pussulen[2] ende tsap van den roomschen lessche[3] ende tsap van squillen isopi humida[4] ana .xii.3. terbentiin .iii.ʒ. wit hers .ii.ʒ. Dit salmen altegader sieden ende maken daeraf plaesteren. Ghi sult weten al is dat sake dat die materie mindert metter medecinen die
97 v 1 resolveren. Nochtan gevallet somstont dat die materie overbliift ende wert alte hert. Ende die suldi moeten mol[l]ificeren dat is weiken met wermen water daermede al suverliic ende daaerna salven: R. .iiii. deel van ouder olien ende .i. deel van wasse. Item een ander dat al te goed is mede te mol[l]ificeren scrofulen ende glandelen ende maken een reescap[5] te resolveren ende al te niet te gane: R. out oliifsmout .xii.ʒ. ende doent in een glasen fiole met wortelen van malvevisti[1] cucumeris asmini[6] ghemondeert ana .j.ʒ. Ende doet die viole metter olien ende metter wor-

[1] l. malvavisci
[2] passulen
[3] liessche
[4] oesypus
[5] bereetscap
[6] asinini

telen in een ander vat met
water ende doetse sieden die
olie metten sie[de]nden water
82 r 1 totdat die wortelen moru siin
daerna sijdet ende doeter in
.iiii.ʒ. was inden somer ende
inden winter twee .ʒ. Ende
dan suldi een goet mo[l]lifica-
tiif maken daer ghi des eens
daechs mede sult doen weyken.
Ende des ander daechs mede
sult doen resolveren daer nae
dat ghi siet dats te doen es.

Dit siin die medecinen die
rijpen doen als vette malve die
in die hove wast. [Die wortele
van malvevisci die wortele van
lapacium rotundum]. Die wor-
tel van witten lelijen looc on-
looc [1] rapen palsternaec [2]. Ende
veel ander wortelen ende cru-
den ende liinsaet ende vene-
grecum ende tarwenduust heef-
sel swinensmeer. Ende compo-
site medecinen die ghetempert
siin van heeten ende die vis-
coijs siin. Dit is die eene con-
posite plaester die herde wael
doet rijpen apostemen van
bloede ende van allen apposte-
men daer hitte toe es ghemenct
die bereet is quaet te gheven:
Item hofmalve violettencruijt
97 v 2 van elken even veel een hant-
vol. Ende twee ander wor-
telen van bismalven ende siet-

[1] aiuiin
[2] pasternaec

se wael ende stoetse sterke-
liic. Ende dan nemet .xii.ʒ.
[out] oly van oliven ende suet
swinensmeer dat out is ende
sonder sout .iii.ʒ. ende meel
van liinsaet ende van feni-
grieck van elken .j.ʒ. taruwen-
duust .ii.ʒ. al dit sal men te-
gader incoperreren ende met-
ten water daert in ghesoden is
ende maect daeraf plaesteren
niet te dicke noch niet te dun-
ne. Ende ghi sult u hoeden dat
ghi geenen fenigriec daerin
doen en solt daer ghi u ontsiet
dat die materie ontsteken
mochte: Item dese plaester is
goet die coude materie mede
te doen rijpen: R .j. hooft on-
looc [1] ende .j. hooft loox ende
twee doder van eyeren ghebra-
den in die ameren ende stotet
82 r 2 altegader ende doet daertoe al
soe veel riip heefsele als alle des
anders es ende menghet met
ouden oliifsmout ende maect
daeraf plaesteren. Antrax ende
carbunculus om datse siin van
grover materien Ende beide
aen te tasten hert ende haerder
beider materie bereet is te ont-
steken soe en mach se niet wor-
den gheriipt ten si met doer-
sypender [2] medecinen die rij-
pen doen Die men niet en
vijnt in simpele medecinen

[1] aniun
[2] ripende

Alleen sonder den heefsel die
suet is ende viscoijs ende riip.
Omdat hi suet is ende viscoijs
soe doet hi die materie rijpen.
Ende omdat hi is riip ende suer[1]
doerriipt hi die materie ende
doese sceiden. Ende soe doet
hi effen rijpen ende wael. Daer-
om seggic dat heefsel is die
beste medecine plaesteren af
te maken om die herde materie
waer dat si is te doen rijpen
ende te sceiden ende te weiken:
Foka seit dat dat riip heefsel
ghemenct met oliifsmout doet-
98 r 1 tet dat herde gheswel sceiden
ende weiken. Ende het trect
oec uut den live doren ende
splinteren ende quareele ende
alderhande dinc dat int liif
steect. Ende het heylt oec
alle quetsinghe int vleesch dat
ghefortseert [2] is. Ende die een
luttel vitriniis [3] daertoe dede
het soude noch bet werken.
Ende dien menghede ende tem-
perde met wiinedic ende soden
daermede totdat hi werde een
luttel dicke dat is alte goet
ende orbaerliic op die milte
ende op die lever die hert ghe-
swollen siin die men heet in
dietsche den rede koec ende
scliro[s]is [in latijn]. Dat is
dat alre beste plaester mede te

[1] l. suet
[2] frotsiert
[3] vitrus l. nitrum

doen rijpen anthraxen ende
carbunculum ende ander quade
herde ghevenijnde apostemen
82 v 1 ende gheswelle. Item ghi sult
nemen .vij. droghe vyghen en-
de een [℥] rosinen peper sal vi-
trum [1] van elken .$^1/_2$.℥. ende
sueren heefsel alsoe veel als alle
des anders es ende out oliif-
smout ende sterken wiinedic
alsoe veel dats ghenoech is
mede te conficeren ende plaes-
teren daeraf te maken: Item
scabiosa die ru es ende heeft
die blader een luttel breet ende
ghebreijt teghen die aerde en-
de den stoc lanc als vanden
ellenboghe toter hant. Ende
soe hij hogher wast soe die
blader smalder siin. Dit ghe-
stoten met swijnensmoute doet
rypen carbunculum ende an-
trax als met myerakelen.

**Capittelum .iii. van mede-
cinen die mondificeren [ende
reynigen].**

Nu hebdi ghehoert vanden
medecinen repercussive
ende van maturativen. Nu wil
ic u voert scriven vanden
medecinen die mondificeren.
Dat is die de wonden suveren
van binnen ende trecken quade
humoren uut. Nu suldij weten
dat sulke wonden [2] mondifyce-

[1] sal nitrum
[2] medicinen

ren ende medecinen die doen
98r2 rypen. Ende sulke medecinen
siin orbaerliic als wij een apos-
teme sniden moeten eer hi
volriipt is daer die materie tot
sulker stat grof is ende niet
lichteliic en can gherijpen ende
tot sulker stat rijpet lichteliic
Ende in scrofulen ende in
glandulen ende in claporen.
Het sijn oec ander medicinen
die mondificeren sonder rypen.
Dit is een goed mondificatiif
den apostemen die wael ghe-
riipt siin ende den ulceren. Het
suvert ende versacht die sweer
ende doet vleesch incarneren
dats dat vleesch doet vergade-
ren tegader: R. rau[we] doderen
82v2 van eijeren ende incoperreerse
met tarwendunst als een dic
pappe ende breidet op eenen
doec ende legt daerop: Item
een ander R. taruwendonst
ende seem ende wildiit maken
dat meer verdroghe soe neemt
garstenmeel voer dat taruwen.
Dit is een ander mondificatiif
dat ghemeijn is ende riipt ende
ontpluijct ende opent die weghe
te suveren. Ende het is speciael
te suveren die apostemen die
ghenesen[1] siin eer sij al riip
waren ende sonderlinghe te
suveren antrax ende carbuncu-
lum ende alle ulceren: R. goet
wit seem .ii.ʒ. ende taruwen-

[1] ghesneden

duust .ii.ʒ. dit tempert tegader
daerna doeter toe .iiii.ʒ. saepe
van eppen ende siedet wael en-
de volcomeliic ende legghet
daerop. Wildi oec mundificeren
quade wonden die men ontsiet
datse nochtan[1] veranderen in
camfer[2] soe neemt tsap van
alsene voer tsap van eppen.
Ende wildi rypen doen die her-
de apostemen als die sc[r]ofulen
ende glandulen ende claporen
soe doeter toe van eppen alsoe
veel als half des anders is. Ende
98v1 een witte lelij rape ghesoden in
water ende ghestoten ende met
den anderen ghe[in]coperreert:
Item een mondicatiif dat die
stat seer conferteert: R. .iii.ʒ.
mel rosarum gheseghen ende
.j.ʒ. gebudelt garstens meels
ende maket daeraf plaesteren:
Item hebdi te doene van desen
mo[n]dificative in wonden die
in die pesen syn. Doet daertoe
alsoe veel ghewasschen terpen-
tiins alsdat vierendeel is van
alle den anderen: Item wildi
dat noch doen mondificeren
doeter toe sarcocolle mirre al-
soe veel als dat sestendeel is
van alle den anderen.

**Capm. iiii. vanden medeci-
nen die vleesch doen wassen.**

Nu hebdi ghehoert vanden
83r1 medecinen die mundifi-

[1] mochte
[2] l. canker

ceren. Nu wil ic u voert scriven vanden medecinen regenerative carnis dats vanden medecinen die vleesch doen wasschen. Ende ghi sult weten dat alle medicinen die vleijsch doen wassen doen oec suveren ende mondificeren: Item daerom wil ic u scriven die alrebeste mondificatiif mede te suveren fistelen die ghemortificeert siin ende die ulceren die ghecorst siin ende veroudert die men maken mach. Ende dat is ungentum appostolorum: Item R. wit was ende wit hers armoniacum van elc .$^1/_2$.ʒ. viridi eris .ii.ʒ. mirre galbanum van elken .$^1/_2$.ʒ. bidelli .vi.ʒ. litergiri .ii.ʒ. aristologie longe wieroc van elken .vj.ʒ. Dit sal men aldus maken. Ghi sult die gummen leggen in sterken wijnedic die men niet pulveren en mach ende daerna doet smelten in een panne ende dan doeter in dat was ende die herse met .j. ℔. oliif smouts. Dit sal men altegader smelten in een panne over tfier ende siedent daerna suldier toedoen die pulveren vanden medecinen die men pulveren moet. Ende dit sal men sterkeliic roeren met der spatu-
98v2 len te ut [1] cout is. Nu wil ic dat ghi weet dat vanden medecinen die vleesch doen wassen inde

[1] tot dat

wonden som siin sij sachte som int verdroghen ende som verdroghense sterkeliic. Ende dieghene die sterkeliic [1] verdroghen salmen orbaren in die lichaem die van verscher complexien siin. Want om deswille dat se sacht siin ende soudense gheen vlees doen wassen inden lichaem van drogher complexien. Ende die medecinen die herde droghe siin sal
83r2 men orbaren in dieghene die van drogher [2] complexien siin. Nu wil ic dat ghi weet welken lichaem dat van drogher [2] complexien is. Dat siin kinder ionghe lude beneden .xxx. iaren ende wiven ende eunuchi dat siin ghelubde [mannen] die beide die cullen uut siin. Ende alle dieghene die veel vleysch hebben ende vet siin alle dieghene die deser contrarie siin heijt [ende] droghe lichaem: Item lieden [3] die niet vleesachtich en siin noch vet [als] die oren die nase de oghen die pesen ende die vingheren ende dies gheliic siin contrarie den anderen. Nu suldi weten welke medecinen die sachteliic droghen ende vleisch doen wassen in dieghene die van verscher complexien siin. Dat is wieroc

[1] sachtelic
[2] verscher
[3] lede

mastiic mirre aloes colofonie
farina ordei vernix ende meel
van bonen ende diesgheliic.
Ende die medecinen die doen
wassen in droghe lichaem of in
droghe wonden moeten van
natueren doen verdroghen ster-
keliic. Ende dat siin dese aris-
tologie longa yerrios[1] farina
orobi ende farina lupinorum
viterolum die wortel van appa-
ponac[2] ende diesghelike. Dese
medecinen doen wassen vleisch
sonderlinghe als si ghebernt
99r1 siin want sij sijn dan drogher
ende doen dat vleysch wassen
veel te bet ende te lichteliker
in droghen lichaem ende in
droghe leden: Item gave een
wonde veel quaets soe hadse
te doen medecinen die sterke-
liic droghen dede ende die[3] lut-
tel goets quaets gaven ende die
min deden verdroghen. Nu
wil ic dat ghij merct ende consi-
83v1 dereert wanneer dat ghi legget
medecinen die vleesch souden
doen wassen ende daeraf gheen
vleesch en wast. Dan is die
medecine als te droghe of si
heeft min droechten dan si
hebben soude. Ende ghi sult
weten als die medecine al te
droghe is Dan is die wonde
droghe ende en ghevet gheen
quaet. Ende als die wonde
vloijt van quaden ende verrot-
ten dan was die medecine alte
cranc ende sij en hadde gheen
macht te doen droghen. Daer-
om als die medecine alte zeer
doet verdroghen soe doeter toe
ander medecinen die u ver-
schen ende versachten. Ende
waer se oec te cranc soe doete
toe medecinen die bet ver-
droghen. Nu suldi weten waer-
mede dat men minderen ende
versachten sal die overtollige
droecheit vanden medecinen.
Dat sal siin dat men daertoe
sal doen was ende oliie van oli-
ven: ia opdat plaesteren siin
of salven. Ende als die mede-
cinen niet ghenoech en doen
verdroghen soe sal men daertoe
doen seem ende sercocolle.
Ghij sult u oec hoeden dat die
medecinen niet en verhitten
noch en vercouden te seer. Die
wonden die te heet sijn sijn heet
ende root. Ende wonden die te
cout siin siin cout ende bleec
ende diesgheliike. Daerom alle
surgijenen die hem vermeten
alle wonden te ghenesen met
eenre salven sij lieghen ende
dolen om die redene die ghi
ghehoert hebt. Dit pulver is
herde goet vleijsch mede te
99r2 doen wassen: R. thuris .j.ʒ.
vernitis venigreci ana .ii.ʒ.
maect hieraf pulver ende legt

[1] yereos, l. yeros, iris
[2] l. opopanax
[3] een

[ghenoechten] in die wonden
[nota contra atribulam et ma-
lum mortuel (!)]: Item litergie-
83 v 2 rum clein ghepulverseert nemes
soeveel als ghi wilt ende doeter
toe olij rosarum ende stotet
daermede daerna doeter toe
wiinedic ende al in een soe
langhe dattet werde een salve.
Dese salve brenghet altemael
te punte oude ende herde
ulceren: Item vanden simpe-
len medecinen die voerseit siin
suldi wel mogen maken salve:
R. .i.℥. pulvers van eenre me-
decinen welke dat ghi begeert
of van tween of van meer ende
olije .$^{1}/_{2}$.℥. ende was .j.℥. in-
den somer ende inden winter
.$^{1}/_{2}$.℥. ende maect daeraf salve.
Ende waerom dat menre toe
doet olije ende was Alsoe als
AVICENNA seit dat is omdat
die medecine alsoe als liter-
gyrum ende menich ander en
conen niet besincken toten
gronde. Noch sij en doersijpen
niet die poren. Ende daerom
sal men salve maken met olien
ende met was soe doet die olije
vloijen die medecinen toten
gronde alsoe werct haer na-
tuere ende doet vlees wassen
daers te doen is.

Capm. .v. vanden medecinen incarnative aggregative dat is vergaderen ende conglutinative.

Nu hebdi ghehoert vanden
medecinen die vleesch doen
wassen in diepe wonden ende
in ulceren ende in fistelen die
ghemortificeert siin. Nu wil ic
u voert scriven vanden mede-
cinen incarnative ende agge-
gative ende conglutinative dat
is alleens. Ende haer natuer is
dat se verdroghen doen met
eenre clebberachticheit die de
99 v 1 lippen vanden wonden doet
84 r 1 vergaderen daert vleysch niet
altemael af en es metten stucke.
Ende dit siin die medecinen
incarnative aggregative carnis
die gheproeft siin met redene
ende met ghetuijghenisse der
vroeder ouder meesteren die se
gheproeft hadden. Ende dat is
scorsen van palmboomen die
die dattelen draghen. Die bla-
der vander weghebreeden ende
coelblader. Ende die blader
vanden bomen [1] garnaten. En-
de die blader van siperes-
sen [3] ende terbentiin ende ver-
sche groen okernoten ghestoten
ende met sout ghesoden in
water of in wiin [Ende die
blader vanden ockernoten].
Ende dat meel dat ghestoven

[1] pumen
[2] cypressen

is an die want vander molen ende ghebrande garste die bloemen van sorben ende soete melc doet grote wonden vergaderen ende conglutineren. Ende blader van witter lelien. Dit siin die simple medecinen die groot wonder werken ende olij rosarum ende olij mirtinum siin oec herde goet daertoe. Dit sijn die composite medecinen die de lippen vanden wonden doen vergaderen ende oec consolideren: R. scavelinghe van witten ouden lijnen doecken ende neemt olij rosarum Ende smelt daerin een luttel galbunum ende incoperreret metten scavelinghen van den ouden linen doeken ende maect daeraf salve ende doet daertoe ghebranden aristologie ende van wieroc alsoe waert veel te beter. Ende het soude te sterker wercken. Ende albucasim seit dat een deel wie-
99v2 roc ende .$^1/_2$. deel sanguis draconis ende .ii. deel ongheblust calc doen wonderlike seer ende wael conglutineren. Ende hi
84r2 seit oec gheb[r]eket u sanguis draconis ende olybanum ende den calc doen alleen den orbaer.

Capm. .vi. vanden medecinen die consolideren ende siggilleren.

Medecinen die consolideren die heb ic u uutvercoren uut alle der ouder meesters boeken die herde orbaerliic siin ende gheproeft met reden. Dit sijn sij litergierum centaura minor ghebernde beene scorsen van piinbomen al[s] men daer salve af maect met was ende met olij rosarum of met olij mirtini of met ghebernden averonden clein wieroc balausten gallen alium blader van oliifboem pieringe wit honts stront die beenen eten. Ende vanden besten ende vanden heimeliicsten dat is ghebernde aristologie climia combusta ende calcoter combustum dats vitrolum combustum in rubeum. Die medecinen die corroderen ende vlees meerderen [1] Die consolideren wonden die al te vers siin ende veel quaets gheven. Ende alse ghebernt siin consolideren sij veel seerder. Ghi sult oec weten dat spaens groen en ander sterke medecinen en siin daertoe niet orbaerliic ten waer in herden vleeschewonden ende oec ulceren die hert waren ende nochtan met groter list ende subtiilheit. Eris ustum dats ghe-

[1] mynren

bernt coper alst ghewasschen
es soe consolideret herde wel:
In ulceren van heter com-
plexien siin orbaerliic ende goet
die sandelen ende jenufer [1]
ende aloes es oec herde goet in
84v1 dat eersgat ende oec in die
100r1 cullen. Die medecinen die con-
solideren ende die wonden toe
doen sluijten ende doen ver-
hoeden Dat es litergierum sen-
taura minor ghebrande been en
serusa ende diesgheliic als ic te
voren gescreven hebbe. Die [2]
conposicie is herde goet in den
somer ungentum [album]
rasis vander cerusen Want
het doet verhoeden ende het
es goet den brande ende tot
allen heeten puijsten die ulce-
reren ende tot allen leden die
gheulcereert siin ende tot me-
neghen anderen dinghen: oly
van rosen .$^1/_2$.ʒ. was ende ce-
ruse elx .i.ʒ. dit sal men alte-
gader inco[r]perreren ende int
leste sal men daertoe doen witte
vanden eijeren ende .j.ʒ. cam-
pheren: Item een ander dat
wonden wael consolideert ende
toe doet sluten: R. wit hers
ende sietse in sterken wijnedic
ende coleret doer enen doec in
water ende dan salvet u palme
met oly rosarum ende bouwet
ende houdet totdat ghiis te

[1] nenufel l. nenuphar
[2] Dese

doen hebt want het es herde
goed te wintere mer inden
somer suldier toe doen half
100r2 alsoe veel was als der hersen:
Item vanden voerseiden sim-
pelen medecinen moechdij ne-
men een deel wel ghepulver-
seert ende was ende rosinen
van elken .$^1/_2$. deel ende van
olij rosarum .iiii. deel ende
maect daeraf goede siggillative
dat is die co[n]solideert ende
toesluijt die wonden. Ghi sult
weten dat medecinen consoli-
dative ende siggillative al eens
siin. Ungentum verdriift die
sterke bernende hitte van den
wonden: R. litergie ende herde
cleen ghepulverseert olij rosa-
84v2 rum wiinedic ana .ii.3. eerst-
werven siet litergierum met
wiinedic ende met olij van
rosen al suverliic totdat begint
te meerderen ende te wassen
ende dan doeter toe .j.3. ceru-
sen ghepulverseert ende .j.3.
camphoren ende menghet alte-
gader ende maect daeraf salve.
Ungentum dat verdriift die
coutheit vanden wonden: R.
olij laurini [1] .v.3. serapinij ap-
poponac ana .ii.3. thurus sar-
cocolle aristologie combuste
ana .v.3. ghi sult cerapinum ap-
po[pon]ac smelten over tfuer in
den olij ende doeter toe die
pulveren vanden anderen me-

[1] olivarum

decinen ende alsoe veel was dats ghenoech sy ende maect daeraf salve. Ungentum almansoris dat verdriift die droecheit vanden wonden: R. ceruse oly ustij polopodi picis [navalis] ana smeltet altegader ende dat is ungentum nijgrum: Item ungentum dats toten wonden die te veel qaets gheven [1]: R. litergirum cleen ghepulvert .j.ʒ. olij rosarum aceto melle ana van elken even vele ende daerin sal men doen litergyrum ende stotent soe langhe ende soe veel dat al wit worde ende was. Daerna suldi nemen aluijn ende ghebrant vitrolum ende galle van elken .v.ʒ. ende incopererent altegader ende maken daeraf salve. Ghi sult weten dat men aldus ghedaen salve moet orbaren soe langhe dat haer accedencien vergaen siin. Ende dan suldi orbaren al sulke medecinen als u dunct dat die natuer vanden leden daer die
100v I wonden in siin te doen hebben. Ungentum capitale: R. betonica verbena rose camune [2] pimpenelle pilocelle van elken .iii.[3] stoet dese cruden
85r I ende legse in goeden witten wijn ende laetse daerin liggen

[1] unguentum dat die verscheit van den wonden verdrijft

[2] comine

drie daghe ten minsten. Daerna doese sieden soe langhe dat die twee deel versoden is. Daerna sighet ende wringhet doer enen sterken doeck wel uut. Ende daerna smelt .vi.℔. hers ende doeder toe .8.℔. was ende dit doet inden wijn daert tcruiit in ghesoden was ende doet over tfuer ende doeter toe .j.℔. terbentiins ende .1/2.℔. mastiic ende doet altegader sieden met cleenen vuere ende roeret al in een metter spatulen totdat wel gheincoperreert is ende ghemenct. Daerna bouwet met vrouwensponne ende houdet totdat ghiis te doen hebt. Dese salve is herde goet ten hoeftwonden ende tot menijgherhande ander wonden Ungentum nigrum ancelmij de ianua sumare[1] die sonderlinghe goet is ten hooftwonden ende oec tot andere wonden: R. tsap van betonien ende tsap van weghebreeden ende tsap van eppen van elx een pinte ende doet daerin .1/2.℔. was ende .1/2.℔. hers ende siedet altegader totdat alle die cruden versoden siin ende doeter toe .1/2.℔. terbentiins ende rueret al in een metter spatulen ende dan sydet in vrouwensponne ende latet daerin couden ende daerna boudet ende houdet

[1] l. supra mare

totdat ghiis te doen hebt want
si es goet ende orbaerliic ten
hooftwonden ende tot anderen
wonden. Mer ghi sult weten dat
100v2 men voor die hers sal nemen
resini pini. Ende som nemense
voer tsap van eppen sap van
adecke ende het is al goet mer
85r2 walpotte es beter dan herse
[Thomas Scellincx plaes-
ter]. Item mijn plaes[ter] dat
noch beter is dan alle die ander
die men maken mach tot allen
wonden mede te ghenesen ende
sonderlinghe den cancer als hi
ghemortificeert is: R. betonica
verbena cicosana sana monde
radicis valde bone van elken
een hantvol dat sal men al
stoten ende leggent inden bes-
ten wiin die men vinden mach
ende den stercsten als wiin
garnaten of dies gheliic of in
aqua vite dat veel beter es
ende latent daerin ligghen .iii.
daghe of meer daerna sal ment
sieden metten [wine] of met
aqua vite so langhe dat die
cracht vanden cruijden bliven
inden wiin. Daerna syghet
ende wringhet uut sterkeliic
metten handen. Daerna suldi
dat sap weder te vier doen ende
latent sieden totdat dicke wort
ende dan suldier toedoen .i.ʒ.
armoniacum gommi scrofet [1]
dats vierherst [1] ende wit was
.j.$^1/_2$.ʒ. ende witten terbentijn
.iii.ʒ. Ende dit salmen alte-
gader wel inco[r]perreren ende
dan salment sijghen op goeden
sterken wiinedic ende latent
daerop vercouden daerna sul-
diit bouwen ende die wile dat
ghiit bout suldi daerin stroijen
.j.ʒ. sercocolle wel clein ghe-
pulverseert ende wel tegader
menghen. Ende waer dat sake
101r1 dat den edic waer te hert so
doeter toe vrouwenmelc. Dit is
de beste salve die men maken
mach wonden mede te consoli-
deren ende die wonden vullet
sonder corosiif daerin te leggen
ende sonder enighe vreese want
si en laet gheen overtollich
85v1 vleesch in die wonden comen.
Item ungentum fuscum
dat herde goet is mede te con-
solideren. Ende het doet goet
vlees wassen ende het verdriift
quaet vleijsch: R. rutam silvi-
am ende sietse in olije ende alst
ghesoden is dan suldiit sighen
ende daerin smelten .$^1/_2$.ʒ. was
ende .j.ʒ. mastiic ende .i.$^1/_2$.ʒ.
colofonie ende als dit altegader
wael is ghemenct dan suldier
toe doen picem navalem ende
galbanum ende labdanum van
elken .$^1/_2$.ʒ. Dit sal men al sie-
den met cleijnen viere ende dan
suldier toedoen .$^1/_2$.ʒ. hamelen-

[1] scrofolis

[1] bierherst

ruets dat versch is ende syghent doer eenen doec. Ungentum bonum tot allen wonden mede te ghenesen: R. aloes mirre olibanum mastiic ana .ii.ʒ. die medecinen die droghe siin sal men pulverseren ende die ander sal men smelten ende tegader inco[r]perreren met enen quarteren terbentinen: pulvis rubeus consolijdativus sicfit: R. die wortel vanden groten consoliden ghedroecht .j.ʒ. [boli armenici .i.ʒ.] colofonie .iii.ʒ. mastiic olibanum ana .1/2.ʒ. sanguis draconis mammie [1] ana .ii.ʒ. al dit salmen pulverseren. Dit pulver is herde goet
101r2 dat bloet mede te stelpen ende te consolideren vleesch ende been alse [die wonde] ghenaijt is het doet oec lichteliic verhoeden. Ungentum vyride die herde goet is tot ouden wonden het doet goet vleesch wassen ende verdrivet tquade vleesch: R. celidonie dat goude alleluija dats [hues] loeck die wortelen daeraf folia centra gally dats scarleije levistici agrestis dats [wilt] loghestoel [2] scabiose van elken een hantvol alle dese cruden sal men tegader stoten met .j.℔. scapens ruets ende sullet laten ligghen .ix. daghe
85v2 daerna suldiit sieden metten

[1] mummie
[2] stoc

ruete ende met .j.℔. oliifsmouts soe langhe dattet tcruijt sincke te gronde ende dan sijghet ende droghet [1] weder te viere ende doeter toe .iii.ʒ. was in den somer ende inden winter .ij.ʒ. ende als ghesmolten is doeter toe mastiic ende olibanum ende es viride van elken .1/2.ʒ. Mer eer ghij es viridi daerin doet salment proeven oft helt [2] ende doeter in ende proevet weder of die varuwe verandert sij ende ist groen soe doetet vanden vuer ende dan doeter toe .i.1/2.ʒ. aloe epaticum wel ghepulverseert ende in olij gheresolveert ende het es herde goet: Ungentum gracia deij: R. verbena pipenelle betonica van elken een hantvol ende siedet bina op die helft ende dan seyghet ende wringhet uut ende doet weder te viere ende doeter in .j.℔. wit hers ende .i.1/2.ʒ. was ende .ii.ʒ. mirren mastiic ende wieroc van elx .j.ʒ. Dit salmen pulverseren herde cleine ende
101v1 siedent altegader ende al in een roeren metter spatulen totdat altegader wel ghemenct ende gheincorpereert sij. Ende als ghiit vanden viere doet soe doeter in .1/2.ʒ. terbentiins ende een luttel olien van oliven

[1] doet
[2] hout

ende dan roeret wel metter
spatulen totdat vercout sy.
Dese confexie en was sonder
sake [1] niet gheheeten gracia
deij. Want sy es goet ende weer-
dich ende werct bij [2] miraculen
sy es oec goet tot verschen
wonden ende tot ouden. Ende
sy suvert wonden boven alle
medecinen ende doet goet
vleesch wassen ende consoli-
deert meer in eenre weken dan
eenich ander in eenre maent.
Ende sy en laet geen quaet
vleesch wassen inde wonden
86 r 1 noch gheen wonden en moghen
worden ghecorrumpeert daer
mense ierst op leit. Sij es oec
goet tot allen wonden in die
pesen ende apostemen. Ende
si trect uut den live ghescutte
doren ende alrehande dinc dat
inden live steken mach. Het es
oec goet teghen alderhande
beten van ghevenijnde beesten.
Het es oec goet den cankeren
ende den fistelen. Het doet oec
scrofelen uutbreken ende ghe-
nesen ende alle apostemen.
Het es oec teghen alle weeuden
ende steken vander siden ende
teghen die milte ende lever
daerop gheplaestert. Ungen-
tum popelgoen is gheheiten
om der knoppen [3] wille vanden
popellierenboemen. Sij es goet
teghen heete onghemaken ende
die niet slapen en moghen om
die grote bernende hitte al[s]
men den sieken daermede sal-
101 v 2 vet tfoerhooft ende den slaep
ende den pols vanden armen
ende de palme ende die planten
vanden voeten. Ende ghe-
menct met olij rosarum ende
met olij violaet ende op die
lever ghesalvet die verhet es
het vercoelt utermaten seer.
Ende als men den sieken daer-
mede salft den buijc ende den
navel die in heete onghemake
liggen he doese sweeten: Item
oculorum pupilli [1] .$^1/_2$.℥. [se-
men] papaveris nigri foliorum
mandragora cimarrubi folio-
rum [iusquiami solatri ver-
milicuaris] lactuce semperviva
bardane violarum umblicum
veneris .iii.ʒ. axungia novelle
86 r 2 sine sale .iii.℥. die knoppen
van popelen sal men bi hem
selven alleen ontween stoten
ende menghent met smoute
ende maken magdaliones dat
siin cloten ende laetse alsoe
liggen. Ende daerna suldi ne-
men alle die cruden die voerseit
siin ende stoetse wel bi hem
selven altegader sonder smout
ende maect daeraf cluten ende
soe laetse liggen acht daghe of
negen. Daernae salmen nemen

[1] redene
[2] als met
[3] botten

[1] populi

die magdaliones ende brekense al ontween ende siedent in eenen cetel met een pinte goets wijns ende latent sieden soe langhe dat die cruden al versoden siin ende al in een roerent metter spatulen ende dan salment syden ende wringhent doer enen doec ende latent couden ende doent op. Ungentum dialtea malansticon[1] ende calausticon dat is te segghen dat weyct dat hert es ende verwermt dat cout es. Het es herde goet teghen die wee-
102 r 1 dom vander borst die coemt van vercoutheit. Ende het es goet teghe phleresijn dat is een aposteme onder die ribben van binnen des lichaems ende men sal dialtea wermen in een eijscale ende salven daermede die borst ende die side daer die aposteme is. Alle die lede die vercout siin ende verdroecht verwermt ende ververst ende weijct: R. die wortel van bismalven liinsaet venigriec ana .j.℔. squille .$^1/_2$.℔. [dit salmen alte gader stoten ende ziedent alte gader in 7 ℔] water dat[2] dat dic sij salment sieden met .j.℔. waters ende dan doet allenken in een buijdel ende daerop wallende water daer ghij
86 v 1 tsap mede uut ghiet van desen

[1] l. malasticon
[2] l. tot

[sape] soe neemt .ii.℔. ende doet daer in .$^1/_2$.℔. oliifsmouts ende latet sieden soe langhe dat tsap al versoden is dan doetter toe .$^1/_2$.℔. was ende alst twas ghesmolten es soe doeter toe terbentijn galbanum gumme edere ana .ii.ʒ. ten lesten doeter toe colofonie wit hers ana .$^1/_2$.℔. ende alst ghesoden is ende wel ghemenct soe doet vanden vuer ende latet couden ende bestedet: Ungentum album contra salsum fleuma[et]colera fac[i]ei reperandum et humores et maculas auferendas: R. ceruse .j.℥. litergirum .j.℥. olibanum .iii.℥. mastiic .j.℥. Dese medecinen suldi stoten elc bi hem selven ende pulver vander serusen suldi menghen met olien ende daerna suldier toedoen litergierum daerna den mastiic ende den wieroc ende menghent wel met[1] stoten al in een ende allenken suldier toedoen wiinedic ende alst beghint te dicken
102 r 2 soe doeter toe olie ende wijnedic [ende wederen roete] ende alsoe langhe doet aldus totdat al wit ende dat te dic noch te dunne en sij: Ungentum ad malum mortuum in die quade beene ende teghe crausel ende alderhande quade drope: R. ceruse .i.$^1/_2$.℥. mastiic olibani

[1] ende

auripigmenti plumbi ustij ana .i.$^{1}/_{2}$.ʒ. Dit sal men al cleijn pulverseren ende incorperrerent met .i.$^{1}/_{2}$.℔. popelgoen ende .$^{1}/_{2}$.ʒ. olij rosarum ende wiinedix soe vele dats ghenoech sy ende daeraf maect salve.

Medecinen die consolideren ghebroken beenen en de armen.

Dit syn die medecinen die sonderlinghe goet syn te
86 v 2 ghebroken beenen ende te vesten die leden die ontset hebben gheweest ende weder gheset siin te punte R. meel dat in die molen ghestoven is aen die wante .$^{1}/_{2}$.℔. mastiic dragagantum gumme arabicy .i.ʒ. endive bolus arminicus ana .ʒ. pulveret ende menghet metten voerseiden mele ende incorperreret metten witte van den eyeren alsoe dicke als seem. Als enich lit dat ghebroken heeft gheweest of ontset of ghewont ende ghenesen is ende dat stiif bleven is Dan behoeft men medecinen die weyken die pesen ende conferteren ende die humoren die in die pesen ghetrocken sijn te niet doen gaen. Ende dat is dit dat sonderlinghe goet is daertoe: R. bidelli appaponaci ana .i.ʒ. ende legghet te weijke in wiin ende daerna smeltet .$^{1}/_{2}$.ʒ. swinensmouts ende .i.ʒ. endensmouts ende .i.ʒ. hoendersmouts ende menghet altegader metten gummen: Item was ende terbentine ana .i.ʒ.
102 v 1 doet daertoe meel van venigrecum ende van liinsaet ana .i.ʒ. mastiic wieroc ana .i.$^{1}/_{2}$.ʒ. Ungentum resumptivum dat al te goet es denghenen die psysiic [1] siin Dat is denghenen die tborstonghemac hebben ende die hebben droghen hoest als men daermede salvet die borst. Ende het es oec goet der arthiken al haer liif daermede ghesalft ende menige ander dinghen: R. gansensmout endensmout hoenresmout ende swinensmout groen ende onghesouten ende gheel was van elken even vele dit sal men
87 r 1 altegader smelten ende sydent doer eenen doeck. Nu suldi weten eer ghi orbaert dese salve te molificeren soe suldiit eerst baijen in wermen water daerin ghesoden sal siin bismalve ende tcruut vander ander malven ende die bloemen vander camomillen ende fenigriec ende lijnsaet ende daerna salvet coenliic.

[1] l. phthisike

Emplastrum teghen ghebroken beenen.

Emplastrum dat herde goet is ghebroken beene mede te consolideren of ribben of waer dattet waer: R. pix liquida ende oly ende was ende smeltet al te gader ende dan doet vanden vuere ende dan doeter in pulver van steenpec van mastiic van wyeroc ende vanden sade vander consoliden ende vanden sade vander weghebreeden. Alle dese pulveren sal men menghen met den liquaren die voerseijt sijn ende wel incorperreren. Ende als ghij se orbaren wilt dan suldise breijden op een stimleder [1] ende wael bouwen biden
102 v 2 vuere metten handen dit mach men houden als appostolicum.

Emplastrum apostolicum.

Emplastrum apostolicum maect men aldus: R. pix narcum [2] [colofonie ℔.j. galbanum armoniaci oppopanac à.℥.j.] cere .iii.℥. inden somer ende twee inden winter wijnedic .$^1/_2$.℔. Ghij sult nemen den wiinedic ende legghen daerin die gummen die men niet pulveren en mach ende doense te vuere totdat se ghesmolten siin ende dropet een drope in cout
87 r 2 water ende heldet tegader ende verandert siin varwe ende doeter dan in die colofonie wel ghepulverseert met .$^1/_2$.℥. olibani ende roeret metter spatulen wael in een totdat wel ghe-incorperreert sy. Ende alst begint een luttel gheelachtich te worden dan doet vanden vuere want dan eest al ghenoech ghesoden ende dan doeter toe .$^1/_2$.℥. terbentiins ende incorperreret tangherliic altegader ende sighet in cout water ende salvet u handen met oly laurini of elre mede ende bouwet met den handen bi den vuere. Ende al ghiit wel ghebout hebt soedat twater al uut es dan maecter af magdaliones. Dese plaester es goet die quade melren alse gheswollen siin ende ghebroken beenen te rechtene alsy gheconsolideert siin ende den wonden. Het es oec goet der borst alse ghequets es. Het doet oec rijpen apostemen ende doese uutbreken. Ende het trect ghescut uut den live ende doorne ende alrehande ander dinck die int liif steken.

Emplastrum ceroneum.

Emplastrum ceroneum is sonderlinghe guet teghen
103 r 1 die weeude vanden scouderen ende teghen die borst dat van

[1] stemleder
[2] l. navalis ℔ $^1/_2$

couden coemt Als men plaes-
teren daeraf maect ende daerop
doet. Het werct oec sclijrosiin
vander lever. Het is oec herde
goet teghen dat witte water.
Het is oec herde goet gheplaes-
tert op die coude matrix van
den wiven. R. picis naverum[1]
bene colate cere ana .iiij.℥.
serapini .ii.℥. aloes thurus mirre
ana .i.℥. appoponaci galbani
87 v 1 storasis calamite masticis vene-
grecij aluminis ana .vj.ʒ. ter-
bentine occi[2] colofonie ana
.i.℥. ende .iii.ʒ. confice rubee[3]
corunbus[4] bedelle .iii.ʒ. litergi-
rij .i.$^1/_2$.ʒ. Dat suldi aldus con-
ficeren serapini galbani armo-
niacum appoponac dit sal men
al leggen in wiin te smelten
ende dan doet dat sieden totdat
die wijn half versoden sij. Ende
alst beghint te sieden soe doe-
ter toe pix navalis ende roeret
metter spatulen tot dat es ghe-
smolten ende dan doeter in
was. Ende alst ghesmolten is
doeter in colofonie daernae
storax calamite ghestoten met
eenen heeten pistule ende doe-
ten in met stucken daerna
mastiic olibanum daer na mir-
re ende bedellum ende onder-
tussen doeter in terbinum daer-
na dander ende fenijgriec. En-
de alst ghenoech ghesoden is
soe doeter op cout water. Ende
als ghiit uut den water doet soe
perset twater uut metten han-
den daerna bouwet met pulver
van aloes op een merbersteen
die ghesalft sal siin met olij
laurini daerna met sofferaen.
Ende alle wegen sullen u han-
den syn ghesalft met olij lauri-
ni of met ander olien.

[1] navalis
[2] l. croci
[3] l. confita rubea
[4] l. corumbrum

Emplastrum oxirocroceum[1].

Emplastrum oxirocroceum
is sonderlinghe goet te-
ghen ghebroken been ende tot
allen gheweeren[2] vanden le-
103r2 den. Ende het weict alle herde
apostemen ende dissolveerse.
Daerom die oude surgine van
saleernen plaghent te orbaren
ten ghebroken beenen ende ten
wonden scoon mede te cicatri-
seren ende tallen gheswelle:
R. picis navalis colofonie occi[3]
87 v 2 ana .iiii.℥. terbentine galba-
num armoniacum mirre oli-
banum mastiic ana .iiii.℥. ende
.iii.ʒ. Dit suldi aldus conficeren
galbanum ende olibanum sal-
men een luttel stoten in eenen
mortier ende dat gheleit in
wijnedic enen nacht ende des
merghens doet te vuere totdat

[1] l. oxicroceum
[2] wewiten
[3] l. croci

ghesmolten sij ende dan sighet doer enen doec. Ende dan doeter weder te vuere totdat dien edic een luttel ghemindert si ende dan doeter toe pix navalis. Ende alst pec ghesmolten is soe doeter toe was daerna colofonie ende daerna terbentine daernae mastiic ende olibani ende mirre ende alle weghe roeret metter spatulen. Ende alst ghenoech ghesoden is gietet in cout water. Ende alst cout is bouwet dat water rein uut dan salft den merbersteen met olij laurini ende stroyt daerop sofferaen ghepulverseert ende menghet daermede metten handen ende formeert daeraf magdaliones ende houdet tot ghiis te doen hebt.

Capm. .vi. vanden medecinen die corroderen [ende cauteriseren].

Nu hebdi gehoert vanden medecinen repercussive ende resolative en[de] maturative ende mondificative ende sigillative ende cicatrotien[1]. Nu wil ic u voert scriven ende leeren kennen die simpele medecinen die composite die corroderen ende cauteriseren. Dit sijn die simpele medecinen die corroderenen ende cauteriseren. Die scorsen van viticella apium risas[1] pes milium[2] capsia[3]
103 v 1 cantarides ghescelt looc aiunum squillen mel anacardi flammula alumen pl[u]micum[4] calc viva realgar vitriolum es
88 r 1 viride ende veel ander. Nu hebdi ghehoert die namen vanden simpelen medecinen. Nu wil ic u voert scriven vanden conpositen dat apostemen uut doet breken sonder snijden: R. mel anacardi neemt anacordes in een gloyde tanghe ende per[st]se ende daer sal uutlopen mel dats als seem. Dat suldi menghen tegader ende leggent op den aposteme het sallen uut doen breken want het is medeciin die cauterien maect: Item een ander: R. morwe seepe ende menghetse met ongheblust calc: Item een ander: R. cantarides met heefsel ende met wijnedic: Item een ander dat sterckeliic corrodeert ende niet felliic en es ende mindert dat vleesch dat overtollich is: R. hermodattelen ende flos eris ende aristologie rotunda ana ende maect daeraf pulver: Item een medecine die noch meer corrodeert ende is al te goet in quaden ouden ulceren ende fistelen ende canceren:

[1] cicatrisative

[1] l. risus apium
[2] l. millepedes
[3] l. tapsia
[4] aluun die plumen; bedoeld is alumen plumosum

R. tsap van affodillen .vj.℥.
calcis vive .ii.ʒ. auripigmenti
.j.℥. ende maect daeraf tro-
sisken ende laetse droghen in
die scade. Ende dese trosiskens
sijn beter ghemaect in die oest-
maent ende houtse ende alst te
doen es[1] ende quaet verrot
vlees verdriift men daermede
ende quade ghecorste ulceren
suvert men daermede. Soe
pulverseert men trocisken ende
legget daerop. Ende als ghi
werct met aldusdanighen mede-
cinen men en salse niet afdoen
met cracht mer men salse soe
103v2 langhe laten ligghen totdat se
van selven afvalle met alle der
corsten die se ghemaeckt heeft.
Ende en sijn die corsten niet al
af ende dat quade verrotte
vleesch soe doet weder van
eerst als ghite voren hadt
ghedaen totdat u dunct dattet
88r2 wael staet ende dan[2] eest groot
ghenoech mer die medecine sal
min siin anderwerf dan sy was
eerstwerf of sy en sal niet alsoe
sterc siin. Ghi sult weten dat
die beste medicinen mede te
mortificeren aldustanighe qua-
de onghemaken als ulceren fis-
telen ende canceren ende[3] ar-
cenicum sublimatum mer dies
en scrive ic hier niet. Want ghi vindet int ghemeen capitel van den fistelen ende ander die oec herde goet siin ende laet u ghenoeghen daermede want sy siin goet ende gheproeft.

[1] ende houtse tot dat ghys te doene hebt

[2] dat gat

[3] is

Vanden olyen medecinael[1].

Als alle die medecinen die ghi ghehoert hebt hier te voren wil ic u scriven voert ende maken een capitel goet ende orbaerliic vanden olien die de medecinen toe behooren. Ende eerstwerven wil ic u scriven waertoe dat sij orbaerliic sijn ende waertoe dat men die olien mach maken. Dien orbaer vanden olien is tweederhande. Die eene is datse goet sijn ende orbaerliic inder spijsen. Want alsoe als ysaac seit in die dijeten vinum sale dolien gever der spisen goeden smaec ende versachten die spise ende weyken die hertheit. Die ander olie hoort ter medecinen. Sulke olyen vercouden ende sulke verwermen ende sulke ververschen die versche lichaem ende makense veerdich ende versachten oec die darmen. Ghy sult weten dat alle die olien heet siin teghen dat die dinghen siin daer mense af maect. Alle olien ende alle vette dinghen siin

[1] Dit gedeelte „vanden olyen" ontbreekt in Hs. L.

heet. Ende daerom olie van
papaver al is papaver cout van
natueren mochtan ist tsmout
dat men daeraf maect werm
teghen dat papaver is daer
men den oly af maect.

Sulc olien siin ghemaect van
saden sulc van keernen van no-
ten ende van oeste ende sulc van
88 v 1 houte sulc van wortelen sulc van
loveren sulc van bloemen van
den sade maect men olie als
van dilsade van billensade van
lijnsade van raepsade van tar-
wen ende van dies gheliic. Van
kernen maect men oec oly als
van soeten amandelen ende
van bitteren amandelen ende
van keernen van perrixsteenen
ende van haselnoten ende van
dies gheliic. Van houte als van
fraxinum dat is van essenhoute
of van geneverenhoute ende
van menigherhande ander hout
daeraf is orbaerliic olie te ma-
ken. Van bloemen als van ro-
sen van violetten van lelijen
of van dies gheliic. Van oeste
als van oliven van bayen ende
dat sijn bacse laurij ende van
dies gheliic. Ghi sult weten dat
men olie maect van oeste om te
vercouden is beter groen dan
rijp. Alle oeste dat niet riip en
es vercoelt meer dan dat riip
is ende is oec couder: Item
sulke olie maect men met per-
sen als met slachmolen ende
sulc met sieden sulc met tem-
peren. Ghi sult weten dat alle
die olien die men maect van
keernen ende van oeste ende
van sulken sade moet men
maken met persen. Nu sal ic
u leeren van elken sonderlin-
ghe hoe men se sal maken. Van
houte ghemeenliic sal men
aldus olij maken. Men salt
thout droghen met cleenen
stucken clieven ende legghent
in eenen pot die onder ghegaet
sal siin in den bodem ende men
salre opleggen een stopsel van
eenre tegle beplact met leeme
soedat daer gheenen waesom
uut en gaet dan sal men eenen
anderen pot setten in die eerde
die niet en sal siin ghegaet.
Ende al om ende om den over-
sten pot die ghegaet is suldi
stoken vuer ende dat daer
88 v 2 druijpt inden ondersten pot
dat seldi houden. Vanden mer-
ghe van vliere of van ande-
ren merghe maect men olie als
vanden houte. Van den worte-
len vanden crude sal men al-
dus maken olie. Men sal die
wortelen stoten ende siedense
in wiin totdat men siet dat die
cracht vanden wine ende van
den wortelen siin vergadert
ende dien wijn heeft die macht
uut den wortelen ghetoghen.
Ende dan suldiit sien en ghie-
ten daerin oliifsmout ende sie-

dent weder soe langhe dat die wiin versoden sij ende dan hout die olie. Of neemt tsap vanden wortelen of vanden cruden ende siedet met olien soe langhe dat tsap al versoden sij. Men mach van alrehande specien oec nemen die pulveren ende siedense in wiin of in water. Ende daerna syghet ende doet inden olie ende doet weder te viere ende latet soe langhe sieden dat den wijn of dat water dat gheseghen was al te niet versoden is. Of men neme die pulveren metten olien ende met den wine ende siet se altegader totdat die wijn al te niet versoden es ende dan seijghet. Van bloemen maect men olie als van rosen ende van violetten of elre af. Men menct die rosen ende doese in een vat ende olij daermede ende setse ter sonnen .ix. daghe ende wildi ghi moechse alle daghe veranderen. Ende als ghi se wilt veranderen ghi moechse wriven tussen u handen ende uutwringhen die olie ende werpt die bloemen wech ende doeter ander in ende doet aldus alle daghe soe wort u olie goet. Ghy sult weten dat som olien hebben viertuijt te vercouden ende som te verhitten. Ende daerom sijn sy
89 r 1 som goet ende orbaerliic teghen coude onghemake ende sulke teghen heete onghemake. Nu suldi weten dat die olien trecken in hem die natuere ende die cracht vanden dinghen daer sy af ghemaect siin. Als vanden heeten dinghen trecken sy die hitte ende vanden couden trecken sy die coude. Ende eerstwerven wil ic u scriven vanden couden olien.

Olium rosarum.

Oleum rosarum frigidum et siccum is goet teghen de hooftsweer die van hitten coemt vanden rede of vanden sonnen. Sy es herde goet denghenen die niet slapen en moghen ende teghen die bernende hitte vander maghe ende vanden lichame daerop ghesalft van buten ende oec ghenomen van binnen ende te menigherhande ander dinghen. Nu sal ic u leeren hoe mense maken sal: R. .iii. ℔. rosenblader ende .iii. ℔. olien ende ghy sulse utermaten wel wriven tusschen u hande ende leggense in een glasen vat metter olien ende settet in die sonne daer se heet sciint. Ende dat suldi doen .xii. daghe ende sult dat vast stoppen. Ende na die .xij. daghen suldi die rosen uutwringhen ende weder versche rosen in alsoe veel alser

van eersten in was ende settent alsoe langhe weder ter sonnen. Ende wildiit noch couder ende beter maken soe verandert noch dicker alsoe als ghi te voren hebt ghedaen. Ende daerna suldi dat sieden ende houdent totdat ghiis te doen hebt dan orbaret.

89 r 2 **Olie van violetten.**

Oleum violaceum is cout ende vers mer sy es meer cout dan vers si es goet denghenen die in frenesien ligghen die den rede hebben endegroten hooftsweer of elre ane sy es oec goet teghen die rauheit van der maghen ende vanden darmen alst men in giet met cliisterien ende met anderen dinghen die daertoe orbaerliic sijn. Ende dit sal men alsoe maken als men maect olie van rosen.

Oleum mancinum.

Oleum mancinum maect men van manta dat is vanden bloemen vanden wilden wiingarden die men oec heit in latijn lambrustus. Het es cout ende het es goet teghen den hooftsweer die van hitten coemt ende teghen overtollich sweet. Ende dit sal men aldus maken. Ghij sult nemen die bloemen vanden wilden wijngaerden die wel ruken ende sulse legghen in die olie ende ter sonnen setten .x. daghe ende maken se voert als men ander olie maect.

Oleum mandagora.

Oleum mandagora is cout ende versch ende es goet teghen den hooftsweer die van hitten coemt. Ende die maect men aldus: R. poma mandagora ende [j]usquiamus ende papaver ende legghet in olie ende doet ter sonnen .ix. daghe ende daerna suldiit sieden met cleenen viere totdat tsap al versoden es. Ende in dat een deel vander olien sal men doen rosen resolveren storax calamite ende opium ende alsoe sal ment houden tot dats te doen es: Item men maect oec anders. Men doe in die olie tsap van mandragora ende van misonium vanden sade van papaver ende menghet altegader ende siedet in .ii. vaten
89 v 1 tot dattet tsap versoden es ende dan suldiit sijghen ende daernae suldier toe doen opium ende daernae een luttel sieden dan eest volmaect.

Oleum liliaceum.

Oleum liliaceum is cout ende doet alle sweer versachten: Jeghen sterken hooftsweer die coemt van groter

hetten van bernenden rede of
van ander hetten. Of teghen
die heete maghe ende die dar-
men die verhert syn isse son-
derlinghe goet. Ende dit sal
men aldus conficeren men sal
die bloemen vander lelien al
ontween stoten ende legghense
in wijn ende in olie doen .ix.
daghe ter sonnen daerna doese
sieden met cleenen viere totdat
die wijn al te niet versoden sy.
Ende dat sal siin ghesoden in
.ii. vaten ende dat vat siin
ghestopt daer die wijn ende die
olie ende die bloemen in sieden
ende daerna sijghet.

Oleum hederinum.

Oleum hederinum is cout
ende is goet teghen den
hooftsweer die vanden rede
coemt of elwaer af ende teghen
die heete maghe ende die dar-
men ende teghen heete matrix.
Ende het es goet teghen artic-
len aen die voeten ende aen
die handen ende elwaer ende
het versacht alle weedom ende
sweer. Dit sal men conficeren
alsoe men doet die olie van
lelien die voerseit es.

Oleum van papeleon.

Oleum papeleon is cout ende
es goet ten hoeftzweer en-
de die in die frenesien ligghen.
Dit sal men aldus conficeren
ghi sult nemen .iii. ℞. knoppen
vanden popelbomen ende sto-
89 v 2 tense ende siedense in .iiii. *w.*
waters ende ses en dertich
. ℞. wiins ende olie ende settent
ter sonnen .vi. daghe ende on-
derroerent alle daghe ende al-
soe men die ander heeft ghe-
soden soe sal men dit sieden.

Oleum mirtinum.

Oleum mirtinum is cout en-
de es goet ten article. En-
de die sal men aldus maken.
Ghij sult nemen die blader van
mirten ende stotense ende leg-
ghense in wijn eenen nacht en-
de enen dach. Daerna suldier
ingieten olie ende sullet sieden
totdat die wijn al versoden sy.
Nu hebdi ghehoert vanden cou-
den olien. Nu wil ic u voert
scriven vanden heeten ende
eerstwerven vanden

Oleum laurinum.

Oleum laurinum is heet en-
de versch ende versacht
ende daerom isse goet teghen
die coude yechte ende articlen
die van couden coemt. En-
de ieghen den sweer vanden
hoofde ende ieghen alle zwee-
ren ende weuden vanden pesen
ende vanden pe[e]sachtighen
leden. Ende het es sonderlinghe
goet jeghen tfier. Ende dit
maect men als men maect olie

van oliven. Of men maket anders. Ghij sult nemen baccos laurij dat siin die beijeren van den lauwerboemen die men heet baijen ende ghij sulse stoten ende wriven met wermen water tussen u handen ende doeter toe water ende latet herde langhe sieden ende seyghet doer eenen doeck ende alst ghecout es dan suldi nemen dat vette dat daerboven is ende houden dat.

Oleum synapium.

90 r 1 Oleum synapium is heet en-
de is goet teghen die
coude jocht ende teghen pera-
lysiin ende teghen alle onghe-
make die van couden comen.
Ende dit sal men aldus confi-
ceren ghij sult legghen dat
mostaertsaet in een buijdelkiin
ende legghent in versche eerde
.x. daghe. Daerna stotet sterc-
keliic met olien ende doet in
den budel ende perset uut ende
siedet. Men maect oec aldus
anders: R. .iiij. ℔. mostaert-
saets ende .iiii. ℔. olien ende
pulverseert dat mostaert ende
legt inden olie .x. daghe ende
daerna syghet ende houdet.

Oleum samnaceum.

Oleum samnaceum is heet ende es goet den hooftsweere die een cunsteliic wart ghesalft want het verd[r]iiften. Ende tot allen anderen sweeren ende wonden ende sunderlinghe den hooftwonden: R. .iiii. ℔. olien ende .ii. ℔. vanden moerbladeren vanden sambomen dacium in latijn heet samica. Dit salmen aldus conficeren. Den samboem sal men stoten ende allenxkens menghen met olien ende latent staen .iii. daghe ende daerna siedent toter helft ende dan seijghent.

Oleum anetum.

Oleum anetum is goet ter
quader maghen ende te
menegher hande onghemake
dat van couden coemt: R. olie
van oliven .xxxvj.ʒ. ende die
bloemen suldi doen inden oly
ende latent staen .iii. daghe
daerna suldiit een luttel laten
sieden met cleinen vuere ende
tangherliic wringhen uut ende
werpt die bloemen wech ende
90 r 2 doeter weder ander in van
dillen .iiii.ʒ. ende settet ter
sonnen in die hontsdaghe als
die sonne ten hoochsten scijnt
vanden jare ende houdent.

Oleum lentiscinum.

Oleum lentiscinum sal men aldus maken. Ghi sult nemen den duijst van lentiscum alst wel riip es ende sto-

tent ontween ende siedent in water ende latent couden ende dat vet dat daer boven vliet rapet af ende houdet het es goet.

Hoe men olie wassen sal.

Oleum mach men wasschen 90 v 1
omdat se te coelre te suverder ende te claerder sal siin ende te bat smaken. Ghij sult den oly doen in eenen pot die den bodem sal hebben cleen gaten ende die gaten sullen siin ghestopt ende gietet water metter olien daerin ende stopt den mont vanden pot ende onderroeret veel ende ghenoech ende latet langhe rusten. Daerna ontstopt die gaten ende latet twater uutlopen. Ende als die olie begint te lopen dan suldi die gate weder stoppen ende weder water daerin gieten ende doet als ghi te voren dedet ende noch derde werven ende hoe dicker hoe beter. Ende en hebdi gheenen doergaeten pot soe doet die olie metten water in een becken of in een ander vat ende onderoeret veel ende ghenoech met eenre roeden die op deinde sal sijn ghesplit ende *104 r 1*
daerna latet langhe rusten ende sincken. Ende daerna scheyt den oly vanden water ende aldus doet .iii. werven of meer dit is die manier van olien te wasschen.

Capm. vj van [wonden] drancken te maken.

Nu hebdi ghehoert capittulum van olien. Nu wil ic u voirt scriven vanden dranc-
ken daer men wonden mede doet ghenesen: canep reinvaen bivoet medesuete [1] fenicle craijenbeck [arba roberti] [2] brunelle garwe rode coel agrimonie van elken een hantvol ende van roden coel .ii. hantvol ende wortelen van gariofiolaten .ij.ʒ. versche ende .j.ʒ. droghe. Alle dit sal men altegader stoten ende met wijn wringhen doer eenen doeck [die scone is] ende houdent in eenen pot [3] Alle weghe ghestopt. Hieraf suldij gheven drincken des merghens nuchteren .iiii. lepel vol ende na den eten .iii. ende des avens na den eten oec drie. Den sesten dach daerna suldi gheven .v. lepel vol nuchteren ende na den eten .ii. lepel vol ende des avens eene totdat die wonde al toe sy ende ghenesen. Ende op die wonde en seldi anders niet legghen dan een root coelblat.
Desen dranc is goet alle wonden mede te ghenesen ende oec ulceren ende fistelen want hy dodet alle venijn ende quade

[1] matelieven
[2] l. herba roberti
[3] suver vat

verrotte vleisch ter wonden uut purgeren. Ende dit cruut ende wortelen mach men stoten ende maken daer af koeken ende drooghense ende houdense alle dat jaer over tot dats te doen es. Te winter of tot anderen tijden sal men se [sieden] in wijn. Ende met dien wiin daer die koeken in ghesoden sullen sijn sal men weder sieden met ghescuumden zeeme ende houden tot dats te doen es. Item een ander dranck die herde goet es alle wonden mede te ghenesen: R. betonie agromonie flagarie [1] dat siin eertbesien [violettencruyt ambrosie] buglosse pimpenelle penthafilen ,van elken van desen .j. hantvol dit suldi al stoten ende siedent met .$^1/_2$.℔. wiins ende .j. quarteren zeems ghescuijmt ende doeter toe .C. coren pepers.
90 v 2 Ende soe men dicker drinct soe men eer sal sijn ghenesen. Mer dat hem die sieke hoet van alle dat hem deeren mach Item eenen anderen dranck die herde goet es alle wonden mede te ghenesen: R. pilocella betonie sanamundi salvie van elken een hantvol rode coel [2] alsoe veel als alle die ander ende pulverseert ende siedet in goeden wijn ende gheves den sieken alsoe veel als in een eyscale ghegaen can Item een uutvercoren dranck tot allen wonden: R. spikenaerde .vj.ʒ. muscaten .ii.ʒ. bloemen .iiii.ʒ. caneel .v.ʒ. saccifragie .iiij.ʒ. clein mede .vj. loet. Ende als ghi den dranc maken wilt soe neemt .vij. loot pulvers ende eenen stoop wijns. Ende waer dat sake dat die sieke met hitten bevaen ware soe neemt voer den wijn enen stoop waters ende .$^1/_2$.℔. sukers.

[1] l. fragaria
[2] rubee

Explicit cyurgie thoma umbra medecina de tesmonte quae thomasia vocatur.

Item een goet ende een scoon ungentum commuyn om te orbaren in alle versche wonden ende sonderlinghe int hooft: R. rasine [1] terbentine ende tsap van betonien van elken even vele. Ende dat sal men menghen met olie commuijn ende doen daertoe een luttel was. Ende alst ghesmolten is soe salment gieten op witten wiin ende latent alsoe coelen altoes roerende.

Amen [2].

[Explicit cirurgie thome Umbre medici te tenis monde que thema vocatur.

[1] l. resina
[2] Hiermede eindigt het Hs. H.

Int jaer ons heren dat men screef 1343 in die meije in die stat van namen Ic thoma umbra medici metter hulpen van onsen lieven here ende onser sueter vrouwen sijnre ghebenedider moeder dit werc tot enen gueden eijnde ghebrocht. Ende dairom lieve kinder ontfaet blidelike ende en scaemt u niet ende en laet u niet verdrieten dairmede te werken want ic hebbe minen aerst[1] dairtoe ghedaen om te soeke alle die passe der ouder vroede meesters om te vergaderne ende te treckene die blome uut hare boeke. Ende minen sinnen en waren niet gherust om al uut te nemen aldat inden boeke ghescreven was mer dat men met redene ende met ghetughenisse der ouder vroede meesters heeft gheproeft gheweest. Dairom en ontsiet u niet ende en twivelt niet dairmede te werkene want het is een wortele ende fundament der sciencien van cirurgien. Ghi sult u hoeden lieve kinder van onghemake die twivelic sijn te cureerne dat u guede name niet en worde besmet met ghiericheit te winnen. Mer set u ten weghe die u brenghe salicheit ende en onderstaet niet te sorghelike onghemake dair en ghene hope anen is te ghenesen. Dairof sal u comen lof eer ende prijs ende vrome. Ende ghi sult dairmede crighen guede name des moet u gonnen den almachtighen god ende verlichten met sinen heijlighen geest sodat alle die cure die gij onderstaet moet comen tot enen gueden ende Amen.

[1] l. aernst

Neemt dat hoeft van eenre meuwen
Ende die hoefde van achte leuwen
Ende die hoefde van twee vincken
Die moghen der selver tijt ghedencken
Dat ic dit boec volscreef sonder [sorghen[1].

[1] M + (8 × L) + (2 × V) = 1410.

AMEN.

VI.

LIJST VAN SCHRIJVERS DIE DOOR MEESTER SCELLINCK GENOEMD WORDEN. [1]

ALBUCASIS (BUCASIS), *1a*, *6b*, *58b*, *60b*, *80a*, *212b*, *220b*, lees: Aboel Casim Chalaf ben Abbâs el-Zahrâwi, is een Arabisch arts uit de 10de of 11de eeuw, die in el-Zahrâ, bij Cordoba, werkte en de schrijver van het belangrijkste heelkundige werk der op dit gebied nu juist niet uitblinkende Arabische school. Het is voor de geschiedenis der operatieve heelkunde van groote waarde, omdat er verscheidene chirurgische instrumenten in besproken worden. ALBUCASIS werkte veel met het cauterium actuale en dit is wel de reden waarom SCELLINCK hem dikwijls noemt. YPERMAN doet het daarentegen slechts éénmaal, hetgeen niet vreemd is, omdat hij meer operateur was dan SCELLINCK en het mes minder schuwde.

ALMANSOR, *1a*, *3b*, *13a*, *59a*, is niet de naam van een persoon, doch van een werk van RHAZES n.l. Kitaab al tib Almansoeri (liber medicinae Mansoericus), zoo genoemd naar den vorst van Chorasan Mansoer, aan wien de schrijver het heeft opgedragen. Wijl middelnederlandsche schrijvers Almansor, Amansor of Amazore als een persoon plegen voor te stellen, is verwarring met den perzischen arts ABOE MANSOER MOEWAFFAK, die in de 10de eeuw leefde, licht mogelijk.

AVERROËS, *9a*, verbastering van Aboel Welid Mohammed ben Ahmed Ibn Roesjd el-Maliki, is geb. 1126, te Cordoba, gest. 1198, in Marokko. Zijn voornaamste geneeskundige werk, Kitaab al Kollijat (Liber universalis de medicina), waarvan de middeleeuwsche artsen Colliget hebben gemaakt, handelt over de geneeskunde in het algemeen.

AVICENNA *1a* (en op tal van andere plaatsen), verbastering van Ibn Sina, voluit Aboe Ali el Hoseïn Ben Abdallah Ben el-Hosein Ben Ali

[1]) Deze Aanteekeningen zijn uiteraard zeer beknopt. Om de beteekenis der hierna te noemen schrijvers in 't licht te stellen, zouden zij uitvoeriger dienen te zijn, dan het bestek van deze uitgaaf toelaat. De lezer kan echter zijn weetgierigheid volop bevredigen aan de hand van DAREMBERG en HAESER, om slechts deze twee oude, doch geenszins verouderde, en tot dusver niet overtroffen, geschiedschrijvers te noemen.

el-Scheik el-Reïs Ibn Sina, geb. in 980, in Afschena, Bokhara, is de voornaamste vertegenwoordiger der Arabische Geneeskunst. Zijn belangrijkste werk „el Kanoen fil Teb" (Handleiding voor de Geneeskundige Praktijk) kortweg „Canon" geheeten, werd in de Middeleeuwen met de Hippocratische werken en de geschriften van Galenos op één lijn gesteld. SCELLINCK, en ook YPERMAN noemen hem dan ook herhaaldelijk.

BRUNO LONGOBURGENSIS, 1*a*, 114*a*, leefde in de 13de eeuw, in Calabrië. Hij heeft een Chirurgia magna en een Chirurgia parva geschreven, die echter grootendeels compilatie zijn. Een verdienste van hem is, dat hij de droge wondbehandeling heeft bepleit. Een zijner wondmiddelen, dat wegens zijn antiseptische werking van wezenlijk nut moet zijn geweest, was wijn.

DAMASCENUS JOHANNES, 3*a*, 130*a*, 203*a*, eigenlijk Aboe Zacharija Jahja ben Maseweih, waarvan men MESUË gemaakt heeft. Ter onderscheiding van een anderen, apokriefen Mesuë, werd hij Mesuë de Oude genoemd. Hij zou in 777 of 780 in Dzjondisapoer geboren en in 857 te Samara gestorven zijn. Zijn werkzaamheid als schrijver was groot. Leclerc telde 40 geschriften. Van de „Selecta artis medicae" is een latijnsche vertaling bewaard gebleven, doch men verkeert in twijfel of het werk van zijn hand of van SERAPIO sen. is.

GALIENUS, lees: Galenos, geb. te Pergamos, 130 n. Chr. Niet minder dikwijls dan door Mr. YPERMAN, wordt Galenos door THOMAS SCELLINCK aangehaald. Geen wonder, want geen ander geneeskundige der oudheid stond zoo hoog in aanzien bij de middeleeuwsche artsen als deze zeer vruchtbare en ongetwijfeld ook kundige schrijver. Bizonderheden omtrent het geneeskundig stelsel van dezen dogmaticus vindt men o.a. in DAREMBERG's voortreffelijk werk: La Médicine, Histoire et Doctrines, Paris, 1865. Ik veroorloof mij ook den lezer te verwijzen naar: Miniaturen der lateinischen Galenos-Handschrift der Kgl. Oeffentl. Bibliothek in Dresden Db. 92—93 in phototypischer Reproduktion. Leiden 1910.

HALY, voluit Aboel Hassan 'Ali ben Rodhwan ben 'Ali ben Dja'far, waarvan de latino-barbaren Ali Rodoam gemaakt hebben, geb. omstreeks 980,

gest. omstreeks 1065, is de schrijver van verscheidene geneeskundige geschriften o.a. van een commentaar op de Mikrotechne (Ars parva) van Galenos.

HALY ABBAS, 131*b*, 174*b*, voluit 'Ali ben el-'Abbas Ala ed-Din el-Madzjoesi, d.i. de Magier (de vuuraanbidder), een perzisch arts, die in de 10de eeuw leefde en de schrijver is van het bekende geschrift el-Maliki (Liber regius), waarvan de anatomische deelen door P. DE KONING in het Fransch zijn vertaald geworden (In: Trois traités d'anatomie arabes. Leiden 1903, bldz. 90—431).

HUGO dei Borgognoni uit Lucca, 4*b*, 38*b*, 39*a*, is een wondarts uit de 13de eeuw, die zelf geen werken in het licht heeft gegeven, doch wiens schriftelijke nalatenschap door zijn zoon, den bekenden wondarts THEODORIUS, bisschop van Cervia, is bekend gemaakt. SCELLINCK maakt gewag van „pigmenten van HUGO", dat zijn kruidendranken van wijn, honig en een of andere opwekkende specerij. Pigmentarius heetten vroeger de apotheker en de drogist.

ISAAK JUDAEUS, eigenlijk Ishak Ben Soleiman el-Israëli, een uit Egypte afkomstige, in de 9de eeuw levende Joodschen arts, wiens geschriften, o.a. Liber de febribus, Liber de diaetis universalibus et particularibus, Liber de urina, benevens een Introductio in artem medicam destijds zeer hoog geschat werden.

JOHANNITIUS, 208*b*, of Aboe Zeid Honein Ben Ishak Ben Soleiman Ben Ejjoeb el-'Ibadi, d.i. van den christelijk-arabischen stam 'Ibâd, leefde in de 9de eeuw en is bekend geworden als geneeskundige en vertaler van Grieksche geneeskundige geschriften. Hij schreef een Introductio in medicinam, meer bekend onder den titel van Joannitii Isagoge in artem parvam Galeni.

CONSTANTINUS, 25*a*, 29*b*, 62*a*, 144*b*, 159*b*, 220*b*, bijgenaamd Africanus of Afer, is in de 11de eeuw, in Carthago, geboren. Na veel gereisd te hebben, waardoor hij in kennis is geraakt met de Arabische geneeskundige literatuur, heeft hij zich te Salerno gevestigd, waar hij in dienst van Robert Guiscard trad. Later werd hij lid van de orde der Benedictijnen en hield hij verblijf in het klooster Monte Casino, des-

tijds een bakermat van geleerdheid. Door zijn geschriften, welke eigenlijk niet meer dan vertalingen zijn, heeft hij de verspreiding in Italië bevorderd van de Grieksche en Arabische literatuur. De Pantegni of Practica, waarvan SCELLINCK gewaagt, is een vertaling van het Liber regius (Al-Maleki) van Haly Abbas.

LANFRANC, 1*a*, van Milaan, was een der beste middeleeuwsche chirurgen en vooral bekend als operateur. Van 1295 tot zijn dood, een tiental jaren later, onderwees hij de practische heelkunde in Parijs, aan een groote schare van leerlingen, waaronder ook JAN YPERMAN zou hebben behoord, hetgeen echter geenszins vaststaat. Van zijn beide werken, Chirurgia magna en Chirurgia parva, is het laatste in het Middelnederlandsch vertaald geworden; een handschrift ervan is in het bezit van St. Johns College Library, Cambridge (Ms. A. 19) De vertaler, klaarblijkelijk niet sterk in het Latijn zijnde, heeft parva met „klein" en „jong" weergegeven, welke woorden den belgischen geleerde Carolus de onderstelling hebben doen opperen, dat men met een werk van een zoon van LANFRANC te doen zou hebben!

MEESTERS, De Vier-, 1*a*, Quatuor magistri de Salerno, van wie niet anders bekend is dan de beroemde „Glossulae quator magistrorum chirurgiam Rogerii et Rolandi, die echter, volgens DAREMBERG, het werk van een enkel persoon zouden zijn.

RASIS, 1*a*, voluit Aboe Bekr Mohammed ben Zakarijja el-Râzi, geb. omstreeks 850 te Raj in Chorasan, Perzië, is een der voornaamste en vruchtbaarste schrijvers uit het Arabische tijdperk. De geneeskundige nalatenschap van dezen Arabischen Galenos zou uit 237 geschriften hebben bestaan, waarvan verscheidene bewaard zijn gebleven. Het belangrijkste is „el-Hâwi", of „Continens", d.i. Inhoud der Geneeskunde. Een ander uitgebreid werk is „Kitaab altib Almansoeri", Liber medicinae Mansoericus, opgedragen aan den vorst van Chorasan, el-Mansor. Zie ALMANSOR.

ROGIERUS, of ROGERIUS, 1*a*, 20*b*, 190*b*. Ten aanzien van dezen naam heerscht verschil van meening. Er heeft in Montpellier, tegen het eind der 13de eeuw, een geneeskundige ROGERIUS de Varone geleefd, die, volgens PANSIER, een werk, Rogerina (major en minor), geschreven

heeft, dat ook Summa Rogerii of Practica genoemd werd. Dit werk is echter door PAGEL aan een heelkundige, ROGERUS, toegeschreven, die in de 12de eeuw, te Salerno leefde. ROLANDUS van Parma zou het heelkundige geschrift van dezen laatsten hebben uitgegeven, hetwelk onder den naam van Rolandina bekend is geworden. Vermoedelijk heeft SCELLINCK dit laatste bedoeld.

ROELANDUS, 1*a*, 20*b*, 56*b*, was heelkundige te Parma, in de 13de eeuw. Volgens PAGEL is hij de uitgever van de Practica Chirurgiae van ROGERUS, dat, naar het Incipit, als „Post mundi fabricam" bekend stond.

RUFUS, is een geneeskundige uit de 1ste eeuw na Chr., die te Ephesus leefde en werkte. Hij is de schrijver van eenige geneeskundige geschriften, o.a. over nier- en blaasziekten en purgeermiddelen.

SERAPIO, 54*b*, 192*a*. Men kent drie schrijvers van dezen naam, nl. SERAPIO van Alexandrië, 3de eeuw v. Chr., een der stichters van de Empirische School; SERAPIO de Oude, eigenlijk Jahja Ibn Serapion Ben Ibrahim, ook als Ibn Serafioen en Janus Damascenus bekend en afkomstig uit Damascus, en een apokriefe SERAPIO de Jonge. Op naam van dezen laatste staat een „Liber de medicamentis simplicibus", op dien van SERAPIO den Ouden o.a. de „Pandectae" of „Practica".

THEODERICUS 1*a*, 13*b*, 86*b*, is de zoon van HUGO van Lucca, behalve heelmeester ook bisschop van Cervia. JAN YPERMAN heeft opgemerkt dat THEODERIJC niet veel meer dan een naschrijver was. „Ende THEODERIJC screef uut brunen sinen boecken" zegt hij. GUY DE CHAULIAC, en later GURLT, waren dezelfde meening toegedaan.

TROTULA, 188*b*, is niet de naam van een vrouwelijken Salernitaanschen arts, zooals men lang geloofd heeft, doch de titel van een geneeskundig werk (zie: Medici antiqui,Venetiis, 1547).

YPOCRAS wordt, zooals van zelf spreekt, door SCELLINCK herhaaldelijk aangehaald.

Van Mr. FOKA, 245*a*, en Missire GHELUI DELLA TOIR, 217*b*, (of Mr. Willem

Dellacor) is mij niets bekend. Van Della TORRE van Bologna, den bekenden Commentator van Hippocrates, Galenos en Avicenna, kan hier wel geen sprake zijn, want die leefde in de tweede helft der 14de eeuw, toen SCELLINCK zijn boek reeds had geschreven. Hij heette trouwens Giacomo.

* * *

Van de Heiligen die SCELLINKC noemt, zijn ST. COSME en ST. DAMIAAN in de geneeskundige wereld de meest bekende. Zij zijn gebroeders, die in 't begin der 4e eeuw in Aegaea (Kilikie) leefden en zich gewijd hebben aan de verpleging van zieken. Om hun geloof zijn zij door de Romeinsche overheid vervolgd geworden en ter dood gebracht. Heilig verklaard, werden zij in de middeleeuwen en nog vele eeuwen daarna, door de geneeskundigen als schutspatronen vereerd. Daaraan herinnert o.a. het oude college St. Côme, te Parijs.

Met ST. LOEY is waarschijnlijk ST. ELIGIUS of ELOY, een vlaamsch geloofsverkondiger, bedoeld, die aanvankelijk goudsmid van beroep was en later bisschop van Noyon is geworden. Hij is de patroon der goudsmeden.

ST. CITILLUS kan zijn een verbastering van CYRILLUS, van CYTHINUS of van CYRINUS.

Er zijn verschillende Heiligen, die den naam van QUERINUS dragen. Een hunner werd tegen jicht aangeroepen.

Van de overige namen is mij niets bekend.

VII.

AANTEEKENINGEN.[1]

Bldz. 1a. „Umbra medicina" l. medicinae. „Umbra", schaduw, ook overdrachtelijk, in den zin van voortdurende begeleider, of volgeling, analoog „Umbra luxuriae" (Cicero, Mur. § 13), iemand, die met een ander, als dien schaduw, op een festijn meekomt. Met „Umbra medicinae" zal SCELLINCK derhalve wel bedoeld hebben: onafscheidelijk of getrouw volgeling der geneeskunde. In verband hiermede noem ik een paar plaatsen bij HORATIUS, waarop coll. VAN RIJNBERK zoo vriendelijk was mij opmerkzaam te maken, nl.: Satyrarum Lib. II, Sat. VIII, v. 22, waar sprake is van een maaltijd, waarbij o.a. twee personen aanwezig waren „quos Maecenas adduxerat umbras"; en Epist. I, VI, 28, waar HORATIUS, over een feest schrijvend, zegt dat er aan tafel ook plaats is voor tal van personen, die de gasten willen medebrengen: locus est et pluribus umbris, personen, die weliswaar niet uitgenoodigd zijn, maar daarom nog niet onwelkom, hetgeen iets anders is dan het meer of minder ongunstig klinkende „ongenood", dat ik in een woordenboek aantrof.

Bldz. 5a. Achter „redenen", reg. 16 v.o., begint een nieuwe zin: In allen wonden, enz.

Bldz. 5b. „Es si van den vader of van der moeder saet...." Deze plaats is al bizonder onduidelijk. De bedoeling zal wel zijn dat de van te voren genoemde weefsels niet zoo gemakkelijk heelen als vleesch.

Wat met „ghebrack" bedoeld wordt is mij niet bekend.

Bldz. 6a. Achter „begriips" moet een punt staan en een nieuwe regel beginnen. SCELLINCK wilde te kennen geven, dat „ronde" wonden niet gemakkelijk genezen, omdat hun vorm het aan elkander sluiten der randen verhindert. Verder: men moet de behandeling naar gelang men met vleesch-, pees- of beenwonden te doen heeft, wijzigen.

Bldz. 7a. „Medicinen die quaet doen geven" zijn zulke die ettering bevorderen. In ettering, die bij de gebrekkige wondbehandeling wel zelden uitbleef, zag men een middel der natuur om het lichaam van kwade sappen te ontlasten. Ettering werd in 't bizonder bij wonden, die aan de lucht blootgesteld waren geweest, noodig geacht, omdat men de oorzaak der ontsteking in de lucht zocht, een voorstelling welke tot de komst van PASTEUR gehuldigd is geworden.

Verwondingen van pezen (lees: zenuwen) achtte men bedenkelijk, want men wist bij ervaring dat daarop dikwijls spasmus (tetanus) volgde.

Voor „quesueren" (bloesueren, volgens Hs L.) leze men „bloetsweer", dat wil waarschijnlijk zeggen een verwonding met kneuzing der weeke deelen en bloeduitstorting, waarvan de prognose minder gunstig is, wegens de geschiktheid van bloed als voedingsbodem voor infectiekiemen.

Achter „rede" behoort een punt te staan. Het „vloyen" voorkomt „apostumeren" (verzweren) en „verbidt den rede" (koorts).

---

[1] De tekst van SCELLINCK's Cirurgie biedt gelegenheid te over tot het maken van commentaren van taalkundigen-, geneeskundigen- en geschiedkundigen aard, doch ik zal mij hierin dienen te beperken, opdat deze rubriek geen al te grooten omvang verkrijge. Voor taalkundige aanteekeningen acht ik mij trouwens niet bevoegd. De geneeskundige zal, vertrouw ik, ook zonder veel voorlichting, van de meeste onduidelijke plaatsen den zin wel vatten of kunnen gissen.

Bldz. *7b.* Ter versterking van het betoog dat ettering nuttig is, wordt HIPPOCRATES aangehaald. Onder „raeuwe" wonden moet worden verstaan onrijpe, niet etterende. Zij gaan allicht vergezeld van bedenkelijke algemeene verschijnselen (spasmus, koorts en andere teekenen van infectie), terwijl daarentegen „rijpheid" een teeken is, dat de verschijnselen gelocaliseerd zijn.

„GALYENUS zeit in die gloze van den pronostiken....." SCELLINCK bedoelde „In HIPPOCRATES prognosticon commentarii".

Bldz. *8b.* Met: „ghi sult weten", achter „digesten", begint een nieuwe zin. De voorstelling van de onderscheidene „digesties" of fermentaties, is in 't bizonder door VAN HELMONT nader uitgewerkt.

Bldz. *9b.* Voor „litteeken" leze men „letten" (letsel) en voor „senuwen" „zeven".

Bldz. *11b.* „Waer oec dat sake dat die wonde veranderde van der lucht ende ghene soludacie en hadden ende die punten waren gebroken....."

Voor „soludacie" leze men „consolidatie" en voor „hadden" „hadde". Onder „punten" moet men hier verstaan steken, naden.

Bldz. *18b.* „als die pezen werden gheblust ende ghefrusseert...." Er zal wel bedoeld zijn „gheblutst", van blutsen, slaan, kloppen. „Blutse" is buil. Dit stemt ook overeen met „gefrusseert", hetwelk gekneusd beteekent.

Bldz. *19a.* „die materie van den repermenten". Voor „reperment" leze men „reparement", van repareeren. En is vermoedelijk bedoeld de materie welke voor de reparatie dient.

Bldz. *23b.* Dat onder „pesen" ook wel zenuwen moet worden verstaan blijkt o.a, hier, waar gezegd wordt dat „uut den hersenen coemt alle beroeringhe der leden endie die beroernisse coemt van den hersenen in die pesen en leden al doer die necke."

„Dat hoeft.... is buyten ghedect met hare ende onder dat vleesch opt hersenbecken es een liese eude es gheheten almucati...." Volgens SCELLINCK's voorstelling zou „almucatim" hetzelfde zijn als het periost of beenvlies, dat onmiddellijk de beenderen van het schedeldak bedekt. In werkelijkheid is „almucatim" het vleeschachtige vlies dat tusschen de huid en het beenvlies ligt. Het is de Galea aponeurotica cranii, die door de Arabische anatomen „Al-munschat" genoemd werd en waarvan de vertaler Alumcatim heeft gemaakt.

„dura mater ende pia mater int latiin miringe cerebrij". SCELLINCK vergist zich. De beide hersenvliezen, waarover hij spreekt, zijn sedert ARISTOTELES Meninx genoemd. Er is wel een woord Myrinx, doch dat beteekent trommelvlies.

Bldz. *26a.* SCELLINCK schrijft, opgezag van AVICENNA, dat er drie hersenholten of kamers zijn, doch feitelijk zijn er vier. Hij rekent de beide ventriculi cerebri lateraless. tricornes, voor een.

Bldz. *35a.* „Scoerde ende scoerde". De herhaling bedoelt versterking, dus: flink scoeren.

Bldz. *36b.* „daer die taste altemael in scoot totten paletten."

Het woord „palette" (fr.) is de vulgaire naam voor zekere beenderen, het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen, de knieschijf en het schouderblad. Van geen van deze zaken kan hier sprake zijn. Vermoedelijk heeft SCELLINCK een sonde met een spatelvormig eind gebezigd, en bedoelde hij dat die zeer diep, tot aan dat eind, in de „conduijte" is gegaan.

Bldz. *39a.* Handschr. H. geeft het onverstaanbare „galighalangen peper", waarvoor Hs. L. het meer begrijpelijke „galigaen lanc peper" heeft. Het is niet waarschijnlijk dat SCELLINCK met „lanc" de groote galigaen heeft bedoeld. „Lanc peper" was een veel gebruikte specerij, de piper longum, de vrucht van Chavica officinarum Miquel s. Piper longum L.

Bldz. 39*b*. Het gebed luidt in Hs L. aldus: „In nomine patris et filii et spirutus sancti. Amen. In nomine sancte et individue trinitatis dextera domini fecit virtutem dextra domini exultavit (l. exaltavit) me dextra domini fecit virtutem non moriar set vivam et narrabo opera domini castigans castigavil me dominus et morti non tradidit me dominus et morti non tradidit me."

Bldz. 42*b*. De methode van het zuiveren (filtreeren) van kwikzilver door zeemleer is doeltreffend en nog altijd in gebruik.

Bldz. 43*b*. „affadillus.... of centrum capita". SCELLINCK dwaalt hier. Centum capita is Eryngium campestre L., Kruisdistel, tegenwoordig ook nog wel Honderdhoofden genoemd, om de talrijke bloemhoofdjes. Affodille of Heggelelie is een geheel andere plant.

Bldz. 46*b*. „Binnen .ix daghen siin gemeenliic alle wonden versekert van heeten apostemen", d.w.z. is het gevaar voor verzwering geweken. Het is een oude ervaring, die ook het kraambed geldt. Na den negenden dag, zegt het volk, is er geen gevaar meer voor kraamkoorts.

„die met vleesche siin ghespreet" (n.l. de kleine bloedvaten). Men leze „int vleesche". „Ghespreit" is verspreid, vertakt.

Bldz. 48*a*. „Dragantum dat es vitriolum." Hef heeft den schijn dat SCELLINCK zich hier vergist. Draganthum, beter echter dragacanthum of tragacanthum, is een plantaardig voortbrengsel, een gomslijm. Hier is echter inderdaad vitriool bedoeld, dat ook wel met den naam van dragantum werd aangeduid.

Onder „vitreole" of „vitriole" werd ook verstaan Parietaria officinalis L., het „Glascruyt" bij DODONAEUS.

Ook op bldz. 83 herhaalt SCELLINCK, en met recht, „dragaganti dats' vitrioli romani", doch had hij beter „dragant" in plaats van „dragagant" geschreven.

„ende die wieke wisen ende widen." In plaats van „wisen" leze men „widen". Met de herhaling van „widen" is een versterking van de handeling bedoeld, dus flink widen.

Met „aloes glu sicci" is zeker wel „aloes lucida" bedoeld.

Bldz. 50*b*. „van den ulceren daer een stuck al af is", dus zweren met een verlies van substantie.

Bldz. 51*b*. GALENOS' boek De ingenio sanitatis is de vertaling in 't Arabisch van Methodus medendi van dezen schrijver.

Bldz. 53*a*. „in die wonden wassen persepeken." (Hs L. pocken). „Pocken" heeft hier geen zin; die komen in wonden niet voor. Misschien had SCELLINCK Ignis persicus in gedachten en bedoelde hij iets als gangraen, versterf.

Bldz. 54*a*. „ende roert (beweegt) al in eene beide die oxselen." „al in eene"; al maar door, voortdurend.

Bldz. 54*b*. „Ende serapio seit daertoe." Met dezen is Serapio de oude bedoeld.

Bldz. 55*a*. Het woord „bloyenes" l. „bloeienis, dat bloei beteekent, is hier niet op zijn plaats, „verroernisse", beweging, dat Hs L. geeft, wel.

Bldz. 56*a*. „Wonden die int vlees siin daer luttel goet of pesen in siin", beteekent: waar zoo goed als geen pezen in zijn.

Bldz. 59*b*. Sirbus, vermoedelijk is bedoeld het Net, Omentum. „quaem sirbus metten darmen uut het zoude verrotten.... daerom salmen sirbus binden met enen drade van siden met alle sinen adren suldiit gaderen ende bindent metten drade ende snident af op dat dat uterste sirbus dat es dat smeer uuter wonden hanct." Het Net bestaat nagenoeg geheel uit „smeer", vet.

Bldz. 61*a*. „Ende den buic heet vulgo (l. vulva) ende es ghemaect buiiten van den velle ende binnen van dunnen lijesen (l. liesen, vliezen). Ende die heet *Galienus Amonica* na desen liesen siin. ii. lacerten (spieren)". Waarschijnlijk is met het

corrupte „Amonica" peritoneum bedoeld. Achter „Amonica" denke men een punt.

Bldz. 61*b*. „Inden buyc siin sesterhande darmen." Als de derde noemt SCELLINCK „orobus", welke tusschen jejunum en ileum gelegen zou zijn. Dit is onjuist.

„Die IIIde (darm) es gheheten Orobus dat en es niet anders dan een sac ende es een van den groten darmen." Een deskundige herkent in dien „sac" het coecum, maar de plaats is niet juist. In de oude Arabische werken vindt men het darmkanaal in zes gedeelten verdeeld: 1. Duodenum (12-vinger-darm, d.i. een darmstuk dat 12-vingerbreedten lang is); 2. Jenunum (nuchtere darm, omdat zij in cadavere meestal leeg gevonden werd); 3. Ileum (kronkeldarm); 4. Coecum (blinde darm); 5. Colon (karteldarm) en 6. Rectum (endeldarm). De „sac" of het Coecum, ligt tusschen Ileum en Colon adscendens. Het is eigenlijk geen afzonderlijk darmstuk, doch slechts een onderdeel — het begin — van het Colon. Dit Coecum. dat inderdaad een blinde zak is, heeft uiteraard slechts één opening en werd daarom door de Arabieren „al-'awar", eenoogig, genoemd. Daarvoor hebben vertalers „monoculum" gekozen, een woord dat zich lang gehandhaafd heeft, Intusschen werd de blinde darm ook wel „orbum" genoemd (van lumine orbus: blind). Als men dit bedenkt is de afkomst van het in geen enkel der door mij geraadpleegde woordenboeken voorkomende „orobus" niet meer twijfelachtig.

Bldz. 62*a*. Om de kronkels, die de darm maakt, heette zij „ylion", kronkeldarm. Die kronkels maken „confusen", zooals SCELLINCK zegt, waarmede hij vermoedelijk bedoelt „convoluten", van convolvo, door elkander kronkelen.

Bldz. 66*a*. „NICODEMUS extravit clavos etc." In plaats van „pacientis" leze men: „patientus".

De vertaling luidt: „NICODEMUS heeft de spijkers getrokken uit de handen en voeten van onzen Heer Jezus Christus. Zoo worde deze pijl getrokken uit het lichaam van dezen patiënt, in den naam van God, den Zoon en den Heiligen Geest. Amen. En dadelijk zal zij er uit gaan door Gods kracht". De tekst in Hs L. wijkt eenigszins af:

„NYCODEMUS extraxit clavos ex manibus et pedibus domini nostri ihesu christi in cruce pendentis sic trahatur sagitta ista de corpore huius in nomine patris et filij et spiritus sancti amen. Et statim per virtutem die (l. dei) exibit."

Bldz. 67*a*. „die wortel van eraca (Hs L. eruca) dats van den witten peper dat inder lieden hove wast als ander wermoes". „Eraca" of „eruca" moet een vergissing zijn. Wellicht is het een verbastering van Cochlearia Armoracea L, Mierikswortel, welke ook „Pepercruut", Peperwortel genoemd werd. Een andere naam is „Waterpeper", welke dan bij vergissing in „witte peper" zou zijn veranderd. Aan Erica, Heide, behoeft men hier zeker niet te denken.

Bldz. 69*a*. „ghemaect van weede asschen ende dit wassen....", l. „deze assche".

Bldz. 70*b*. „liim van den vissche." Voor de hand ligt vischlijm, d.i. lijm, gekookt uit vischblaas, de Ichthyo colla of colla piscium. Maar SCELLINCK kan ook een al te letterlijke vertaling hebben willen geven van „sarcocolla", de gom van Astralagus sarcocolla.

Bldz. 72*a*. „Cadunie argenti, dats mine van silver". Het woord komt in de door mij geraadpleegde woordenboeken niet voor. Het doet denken aan „cathimia", goud- of zilverhoudend erts.

Bldz. 73*a*. SCELLINCK begaat met „mirtillen" een vergissing. Bovendien is de tekst verward. Onder „mirtillen" zou men moeten verstaan de vruchten van Vaccinium

Myrtillus, doch dat zijn geen „keerneken", doch bessen. Voor mirtillen leze men liever mirtus, dat is Mirtus communis, de Myrtenboom. Deze „wast over zee en overbarch", d.w.z. in de landen rondom de Oude Wereldzee. Zij draagt inderdaad groene vruchten, levert een „olie mirtiin" en heeft „bladeren als palmboemen."

Bldz. 73*b*. „mirtillen dats eenderhande keerneken of saet", d.w.z. hetzij de „keerneken" of het saet".

Bldz. 78*b*. „ende dan purgeren met benedicta." Hier is wel niet bedoeld het kruid Benedicta, Geum urbanum L., wijl dit adstringeerende eigenschap bezit, daarom tegen bloedingen aangewend werd en dus zeker niet geschikt was voor purgatie. Eer moet men denken aan de confexie Benedicta, welke „purgiert die niere entie blase entie lichame", zooals er in Antidotarium NICOLAI staat.

Bldz. 80*c*. „Of ghi sulter in steken (n.l. in den fistel met de bedoeling om de opening te verwijden) vleysch van musen." Men denke hier niet aan „muizenvleesch", want dat kon kwalijk de verlangde uitwerking hebben, doch veeleer aan de Aardaker, Lathyrus tuberosus L., die zeer treffend „Muysen met steerten" genoemd werd. Het gedroogde vleesch van deze knol, in den fistel gestoken, zal door opzuiging van vocht zwellen en de opening wijder maken. Het werkte dus evenals een laminaria-stift.

Bldz. 83*a*. „limatura ferri, dragaganti dats vitriolum romani aliiuns jam (?) cui(?) antimonum...." Deze plaats levert moeilijkheden op. Voor „dragaganti" moet men lezen „draganti", want „dragaganth" is een gomslijm. De woorden, die op aliiun volgen gelijken op jam en cui, doch ook op Janieni of Javieni. Het is mij niet duidelijk wat er bedoeld wordt.

Bldz. 85*a*. „Radic". Er kan hieronder zoowel radijs als mierikwortel verstaan worden, hoewel de laatste, van Cochlearea armoracea L., ook wel nader als „meradic" aangeduid werd.

Radijs komt van Raphanus sativus L. Herbarius zegt: „Rafanus dats meradic."

Bldz. 87*b*. „Vernise". of „Verjuse"? Indien hier Vernix gelezen moet worden, dan zou men te doen hebben met hars van Callistris quadrivalvis Vent. PLATEARIUS spreekt van „Bernix". SCELLINCK schrijft op de eene plaats „groven vernise" en op de andere „groener vernise". Ingeval groen (versch) werkelijk bedoeld is, kan van „vernix" geen sprake zijn en zou „verguijs", „verjuus", druivensap, hier groen of versch druivensap, beter passen.

Bldz. 88*a*. „ende perset uut al om ende omme metten handen dat [het] ghebent is ende gescumen uut ga." Voor „gescumen" leze men „ghestume", het tegenovergestelde van „onstuimig", voor „ghebent" ingetoomd (duitsch gebändigt). SCELLINCK wilde dus zeggen: omvat het gezwel met beide handen en drukt, opdat de bloeding getempert worde.

Bldz. 89*b*. „Uva lupina". Het is mogelijk dat hier Uva lupi s. Uva vulpis, Nachtschade, bedoeld is, doch ook dat „Uva" bij vergissing in de plaats gekomen is voor „uwe".

Bldz. 90*a*. „Rafanum". Zie Aanteekening bldz. 85.

Bldz. 100*a*. Er zijn twee planten die den naam van „hofkers" droegen. De eene, Lepidium sativum L., werd inwendig toegediend: „gheneest schoorbuyck, goet tegen fleersijn, pijnen van de heupen, hooftpijnen"; de andere, L. latifolium L., werd meer uitwendig gebruikt: „Neemt wech de placken ende gebreken van 't aenzicht, alle melaetscheyt, crauwagie ende vuyle schorftheden" (JOH. V. BEVERWIJCK). Waarschijnlijk is hier de tweede bedoeld.

Bldz. 102*a*. „clene consolide die men heet medesuete." Hs. L. geeft „matelieve". Medesuete, is echter niet Consolida minor, doch Bellis pereunis L., Madeliefje.

Bldz. 113*a*. „Van bossum dat is den cossum". Deze titel is verminkt. Voor „bossum" leze men „bocium", krop, en voor „cossum" „collum". Bedoeld is dat bocium *in* den hals zit.

Bldz. 113*b*. „Als ghi beghint die flegmon te purgeren asetosum." Men zou kunnen veronderstellen dat het woordje „met" uitgevallen was en voor „asetosum" Acetosa, Veldzuring, zou moeten staan. Doch dit is geen purgeermiddel. Met „turbith" heeft dit niets uit te staan.

Bldz. 114*a*. YPERMAN geeft deze beschrijving van scrophula: „S. in latine es of bediet in vlaemsche soch, want also die soch werpt vele verkenen also werpt dit ongemac vele clieren, die wassen onder die oren omtrent die kele ende onder die kele ende onder die kinne onder die ocsele ende in die liesche." Hij onderscheidt „glandulen" en „scrophulen. „Glandulen die siin moru ende scrophulen die siin hart."

„Scrophulen" werden ook „Coninx onghemac" of „Coninx evele" genoemd, naar de aan Fransche en Engelsche koningen toegeschreven kracht om haar door louter aanraking te genezen. „Het hebben", zegt YPERMAN, „vele lieden geloven ane den coninc van Vrankerike dat hem god heeft gegeven die gracie te genezene die lopende scrophulen. Ende dat es allene met sinen begripen met ziere hant ende dan te besiene. Het geneester", gaat hij voort, „vele met haren gelove ende onderwilen genesen sulke niet."

Over King's Evil, zie R. CRAWFORD, The King's Evil. Oxford, 1911.

Bldz. 117*b*. „ende dit seit GALIENUS in thotagenis (Hs. L. geeft CARTAGIESIS)". Hier moet bedoeld zijn GALENOS' geschrift: Περὶ συνθέσεως φαρμάχων των χατα γένη, De compositione medicamentorum secundum genere, lib. VII.

Bldz. 118*a*. „Alumen catinum", dat Hs L. in plaats van „nativum" geeft, was eigenlijk geen aluin, doch asch van zekere planten (salsola) en bestond uit onzuivere soda en potasch. „Alumen catinum" zegt BLANCARDUS, „veterum est sal alcali fixum".

Bldz. 121*a*. „exteroghen of doren". Waarschijnlijk: „cornen".

Bldz. 128*a*. „Milloete" wordt aanbevolen om den „porus sarcoydes" of callus, van een scheef geheelde beenbreuk, weeker te maken. „...wael gheweect ende ghemorwet. Ende daerna suldiit breken ende weder rechten ende te punte zetten." Of achter deze indicatie de naam van „gele steenbreek", aan Melilotus altissimum gegeven, schuilt? Planten, die op steenachtigen bodem of muren groeien, werd gaarne een week-makende kracht toegeschreven. Zoo diende de steenbreek als middel tegen graveel, om den steen in de blaas in kleinere stukken te breken, die gemakkelijker zouden kunnen afgaan. „Ende doen selfs, gelijck vele schrijven, den Steen in de Blase morselen", schrijft JOH. VAN BEVERWIJCK

Bldz. 129*a*. „Natacie", vermoedelijk Nasturtium.

Bldz. 131*b*. „Halskake". Hs L. geeft „halscane", hetwelk beter is. SCELLINCK zegt dat de „kalscane is gheheiten in latiin furcula pectoris". Zoowel de beide sleutelbeenderen te samen als het borstbeen heetten zoo, maar uit hetgeen verder volgt, moet worden afgeleid, dat hier een sleutelbeen bedoeld is. Hij begaat echter een kleine vergissing door van furcula te spreken, terwijl de breuk slechts een der beide sleutelbeenderen betreft. Beter had hij in dit geval van clavicula gesproken.

Bldz. 139*a*. De tekst is ietwat gebrekkig. De bedoeling is dat AVICENNA van meening was dat het ontwrichte lid recht gezet moet worden, om 't even of er complicaties zijn of niet. Hij vindt het een dwaasheid er mede te wachten totdat „de andere onghemake ghecureert" zijn.

Bldz. 139*b*. Hier is natuurlijk met „mandibula" onderkaak bedoeld. Het woord past beter op onderkaak, omdat het afgeleid is van „mando", kauwen, en het de onderkaak is, welke daaraan actief deelneemt.

Bldz. 149*b*. „....ipen". Het geheel is onleesbaar. Vermoedelijk moet het „lipen" zijn, druipen. Het woord „leepoog" is nog in gebruik.

Bldz. 154*a*. Het blijkt dat in den tijd van SCELLINCK onder Collyrium niet immer een middel in vasten vorm (suppositorium) verstaan werd, doch ook oogwater, zooals tegenwoordig. „dan soe suldi weder in dropen colirium album."

Bldz. 154*b*. SCELLINCK schrijft „bothor", doch beter ware „bothrion".

Bldz. 154*b*. „Colirium helesir" of „eleysir". Misschien moet er „elixer" staan, doch in de literatuur, die ik geraadpleegd heb, is zulk een „colirium" niet te vinden, Het is ook niet duidelijk wat met een colirium „dat doergaet" of „doregaet". bedoeld wordt.

„clotterkiins (clonterkijns) minder dan crocken", klontertjes, korrels, die kleiner zijn dan een wikke-zaadje.

Bldz. 156*a*. „Le maticis", Oleum maticis?

Bldz. 159*a*. „tsap van roden papaver dats van roden colen". Dit heeft geen zin. Het woordje „sap" ontbreekt. Men leze „dat sap van roden colen".

Bldz. 167*b*. „Eerculle" en „Aertvelt" zijn namen, die bij HEUKELS en VAN HEURSEL—DE MEESTER niet voorkomen. Op bldz. 170*a* wordt gesproken van „beieren van eertnelle (of eertvelle)". Aangezien Hedera Helix L., Klimop, bessen draagt bij Kiliaen „aardveyle", en in Vlaanderen tegenwoordig „eerdsvel" geheeten wordt, is de gevolgtrekking wel niet te gewaagd, dat met „eerculle" en „aertvelt" klimop bedoeld is.

Bladz. 170*a*. „Dentem sic sana....etc." Deze regels, die in Hs L. ontbreken, zeggen eigenlijk hetzelfde als het voorschrift dat hen voorafgaat. Voor „embotum" zal men dus wel trechter mogen lezen. Of er inderdaad iusquiamus staat, is de vraag. Het schrift is daar ter plaatse onduidelijk. Iusquiamus (Hyoscyamus) is anders wel een verdoovend middel.

Bldz. 173*b*. „hals" moet een schrijffout zijn.

Bldz. 174*b*. „met scerpen docten". Er behoorde te staan „doeke". „Doeke" is de naam voor verschillende planten, o.a. voor Zuring, Rumex Acetosa. Hierop zal het woord „scerp" doelen. Zie Lapacium.

„int welke men broke botere." Vermoedelijk moet dat zijn „brokkele botere".

Bldz. 175*a*. SCELLINCK's voorstelling van „epiglottis" is verkeerd. E. bestaat niet uit drie cartilagines of kraakbeenderen, doch het is het kraakbeenachtige strotklepje, dat bij het slikken het strottenhoofd afsluit, opdat hierin geen voedsel of vloeistof gerake. In plaats van epiglottis had er moeten staan „sturte", „storte" of ander woord voor strottenhoofd (larynx), waarvan SCELLINCK dan ook de voornaamste kraakbeenderen noemt, n.l. „clipialis simbalaris" en „dat sonder name" (alanda).

„De bene alanda" doet denken aan de Alae ossis sphenoïdeï, uitsteeksels van het wiggebeen, doch omdat SCELLINCK zegt: ende es gheheten sonder name", kan hij niet anders bedoeld hebben dan het ringvormige kraakbeen van het strottenhoofd, het cartilago cricoidea s. annularis s. innominata.

Bldz. 175*a*. Reg. 10 v. b. staat „cunt" hetgeen onduidelijk is. Wellicht is „ghy het" bedoeld.

Bldz. 175*b*. „biden welke dat oic mede wort purgiert dovervloedichhede van den hersene". SCELLINCK bedoelt hier fleuma, d.w.z. sputum, fluimen, snot, welke verondersteld werden uit de hersenen afkomstig te zijn en langs de luchtwegen, neus en strot verwijderd worden.

Bldz. 179*a*. „ranne" l. rande. „beetende" komt van „beten", afstijgen. SCELLINCK bedoelt dus de boog van het zachte verhemelte.

Bldz. 186*a*. Opschrift van Capittel vii. „weringhe" l. „werringhe" is het middelnederlandsch voor verwarring, verwikkeling, opschudding. Hier heeft het woord de beteekenis van stoornis, afwijking.

Bldz. 188*b*. „dat men hict van voren en niet van achter in die braden." Met „brade" kan zoowel kuit als wenkbrauw (ogenbrade) bedoeld zijn. „Hicken" (scarificeeren) op de kuiten kan zeer wel als afleiding van aangezicht-aandoeningen gebruikt zijn.

Bldz. 189*a*. „Ende als de grove humoren habunderen soe ist serpigo". In Hs L. staat dat bij serpigo juist de subtile humoren „habunderen".

Bldz. 189*b*. Er wordt gesproken van een huidaandoening, die er „gromelachtig" uifziet. „Gromel" is graveel, kleine steentjes in de blaas. De bedoeling is dus een uit menigvuldige, kleine zweertjes of puistjes bestaande aandoening. Men noemde haar daarom „serpigo miliaris", of „millum", naar gerstekorrel.

Bldz. 191*b*. Ik houd het er voor dat met „eelsap" heulsap bedoeld is. Dunne etter gelijkt inderdaad sterk op het melksap van den slaapbol.

Bldz. 197*a*. „Wakelen". Wat hiermede bedoeld is, is niet duidelijk. „Wakel" is puist, doch past niet in het verband.

Bldz. 198*b*. „De ander es gheheeten leonina na eenen leeuwe omdat hij is anxsteliic ende rampende." Hs L. geeft „ropende", hetgeen echter geen verbetering is. De vergelijking met den overeindstaanden, dreigenden leeuw zooals men die uit de heraldiek kent (lion rampant) is treffend, want het gezicht van een melaatsche met zijn facies leonina is inderdaad angstwekkend.

Bldz. 200*b*. De een brengt het woord „variolae" in verband met puist, de pokpuist, de ander met de variatie in kleur, welke het aangezicht van den poklijder te zien geeft.

Bldz. 204*b*. „Men salse doen laten soe men naest mach den bete", d.w.z. aderlaten zoo dicht mogelijk bij de plaats waar gebeten is.

Bldz. 205*a*. „Ende op die bete salmen zetten een ventose met vuer ende ghevliemt." Op de huid werd een stukje dik papier gelegd, waarop een weinig katoen of een stukje kaars, dat aangestoken werd. Dan werd daarover heen het kopglas gezet. De vlam werd hierdoor spoedig uitgedoofd, doch niet voordat de zuurstof onder het glas opgebruikt was. Dit had een vacuum tengevolge, dat bloedaandrang in de huid (passieve hyperaemie) daar ter plaatse veroorzaakte. Men kan hetzelfde effect bereiken door in het kopglas een weinig aether of alcohol te gieten, aan te steken, en dan snel het glas op de huid te zetten.

Zulke „droge" koppen dienden als afleidend middel. Krachtiger werking werd echter verkregen door met een „kop-snepper" een aantal kleine sneedjes in de hyperaemische huid te maken. Dit is dan wat SCELLINCK bedoelde met „ghevliemt."

Bldz. 208*b*. Men leze: „JOHANITIUS *noemt dit* fetidum vulnus ydrapicorum."

Bldz. 209*a*. „Amorcoydes (l. haemorrhoïden) dat siin die spenen in duijtsche ende in Walschen brocke. (Hs L. geeft les brokes). Het fransche woord Brochet is syn. met Esoce, een naam van griekschen oorsprong voor gezwel binnen den anus.

Bldz. 209*b*. De namen „verabilis" en „uveam hilis" zijn in de door mij geraadpleegde literatuur niet te vinden. Wat SCELLINCK er mede bedoelt is natuurlijk wel te bevroeden, het is namelijk de plexus haemorrhoïdalis, een net van aderen, dat het ondereind van den endeldarm omgeeft en gevormd wordt door de venae haemorrhoïdales inferiores en de vena haemorrhoidalis media en superior. In YPERMAN's chirurgie staat een capittel: „van . 5 . aderen die men heet spenen", doch de gezochte namen worden daar niet gebezigd.

Bldz. 226*a*. „oleum samnaceum". De namen der bestanddeelen zijn zoo verminkt, dat zij onherkenbaar zijn. Voor „dacium" leze men „die men".

Bldz. 210*a*. „Consteliic", vermoedelijk: „costeliic", gevaarlijk.

Bldz. 226*b*. „Hernia in latiin heiten deze leeke surgienen scronufele". Men zou wellicht denken aan scrofulen, doch dit woord past niet in het verband. Hernia heeft met klieren niets uit te staan. Waarschijnlijk heeft men hier met een verbastering te doen, en dit vermoeden wordt bevestigd door hetgeen op bldz. 228*b*, te lezen staat: „als die aposteme van den cullen veroudert is ende verandert in scrofulen, dats een aposteme die hert is als een steen." Hs. L. geeft voor scrofulen „sclerosis", en dit heldert de zaak volkomen op. Sclerosis beteekent verharding in 't algemeen en hiermede heeft men volgens de beschrijving inderdaad te maken. „Scronufele" is derhalve hier als een verbastering van sclerosis te beschouwen.

Bldz. 228*a*. „Item paritaria of eupatorium dats wilde salie of pervinca" Met „of" zal SCELLINCK wel bedoeld hebben het eene of het andere, want „parietaria" is niet hetzelfde als „eupatorium". Wellicht heeft het tweede „of" denzelfden zin, want „wilde salie" is niet „pervinca".

Bldz. 228*b*. Calendula is niet Primula veris.

Bldz. 229*a*. SCELLINCK heeft het, in het capittel van den onghemacken van den vede, klaarblijkelijk over venerische ziekten en zegt, o.a. „het mach comen ende ghevallen van onreinen wiven daer die sotte mede te doen hebben." Wat men eenige regels verder leest, is wel opmerkelijk. Er staat namelijk: „dat veniin alle den lichaem siec maken [mach] ende gheveniint ende alsoe eest met den mannen die met dien wiven te doen hebben ghehat ende si worden oec wel lasarus". Een algemeene venerische infectie dus, welke aan syphilis doet denken! Zou dan toch, in Europa, lang vóór de ontdekking van Amerika, waaruit zij herkomstig heet te zijn, deze ziekte hebben bestaan?

Bldz. 229*b*. „die hert is als een dot." Men leze: clot, kloot.

Bldz. 230*a*. SCELLINCK begaat een vergissing door „senecio" cardum benedectum te noemen.

Bldz. 239*a*. „Vallen" of „wallen"? Geen van beide namen komt bij HEUKELS voor. Men kan dus slechts gissen welke plant bedoeld wordt. Wellicht is het „vael", Hedera Helix L., Klimop.

Bldz. 239*b*. „Antidotarius" l. Antidotarium, is een werk waarin eigenlijk de tegengiften behandeld worden. Volgens SALADINUS de Ascula: A. est liber continens experimenta contra morbos data.

In een klassiek Antidotarium worden de recepten stuk voor stuk voorafgegaan door een opsomming van de ziekten, waartegen zij moeten dienen, en een voorschrift ter bereiding van het veelal zeer samengestelde praeparaat.

Het oudste van dit soort van werken is dat van NICOLAUS SALERNITANUS, en zou ontstaan zijn in de 12e eeuw. De schrijver wordt dikwerf NICOLAUS PREPOSITUS genoemd, echter ten onrechte, want de eigenlijke N. PREPOSITUS is, volgens WICKERSHEIMER, een omstreeks 1500 te Lyon geleefd hebbend arts die een Dispensatorium ad aromatarios geschreven heeft.

Een ander welbekend Antidotarium is de, in het eind van de 13e eeuw verschenen vertaling van Δυναμερόν van NICOLAUS MYREPSIS, welke ook bekend was onder den naam van ALEXANDRINUS.

Van deze geschriften bestaan vertalingen in verschillende talen. Van het A. NICOLAI o.a. een Fransche en een Middel-nederlandsche, van welke laatste het handschrift zich in de Kon. Bibliotheek te Brussel bevindt. (Ms. 15624—15641). Dit is door wijlen Dr. W. S. VAN DEN BERGH in druk uitgegeven (Leiden, 1917) en van een inleiding en een verklarende woordenlijst voorzien.

Bldz. 239*b*. „Endivia citerea". Voor het laatste woord geeft Hs L. centaurea. Er zouden dus twee planten bedoeld zijn. Het is echter best mogelijk dat oorspronkelijk één plant bedoeld is, n.l. Cichorium Endivia, de Andijvie. De c en de t verschillen in het schrift van de late middeleeuwen zoo weinig, dat de afschrijver zich licht kan hebben verschreven of vergist.

Bldz. 255*b*. „Cimarrubi foliorum". Er staat niet bij welke Simaruba hier bedoeld is, doch stellig is het niet de van Jamaica afkomstige, het kwassiehout leverende, en het moet dus wel de Valsche Simaruba, Malpighia morella, de Morel zijn.

Bldz. 259*b*. „Het is oec herde goet teghen dat witte water." Wit water, d.w.z. kleurlooze urine, komt, als pathologisch verschijnsel, voor bij suikerziekte en chronische nierontsteking.

VIII.

VERKLARENDE WOORDENLIJST. [1]

A.

Abrotanum, *241b*, Artemisia abrotanum L. Citroenkruid.
„Abrotanum. dats averone of iagerande" (Herbarius).

Absincium, *181b*. Artemisia Absinthium L. Alsem.
„Absincium dats alsene" (Herbarius).

Abstertijf, *85a*. Zie Medecine abstertive.

Acedula, *73b*. Rumex acetosus L., Zuurling.
„Acetosa dats surkele" (Herbarius). Bij Kiliaen heet ook Oxalis acetosella, de Witte Klaverzuring, „surckel".

Acetum, *177b*. Azijn.

Acetum squilicitum, *216a*, l. *Acetum Scillae*. Azijnextract van Scilla maritima.

Acetum vini. Wijnazijn.

Achasie, l. *Acacia*. Gom van Acacia Arabica Willd., Arabische gom.

Achterlinc, *95a*, *242b*. Zemelen.
„Furfur dats taruwen achterlinc".

Achterwaren, *35a*, *99b*. Behandelen.

Adecke, *adicke*, *32b*. Sambucus Ebulus L. Kruidvlier.
„Ebulus dats adec.... entie wortel es medicinael" (Herbarius).

Adem, *corte* —, *235a*. Kortademigheid, asthma.

Adiutorium, *131b*, *134b*, *142a*. Opperarmbeen, os humeri.

Adjuveren. De werking van een artsenijmiddel versterken door toevoeging van *adjuvantia*.

Adrianum. Een confectie.
„Adrianum dictum est quod ab Adriano imperatore romanorum compositum fuit" (Antid. Nicol.)
„Adrianum es goet iegen alle deeren van den hoefde dat van couden comt ende iegen swerheit van den oghen ende ieghen ouden hoeftswere" (Antid. Nicol.).

Aelplumpe, *194b*. Nymphea alba L., Waterlelie.

Aenscine, *na* —, klaarblijkelijk omdat. *76a*.

Aersdarm, *211b*. Endeldarm.
„Longaen dat is den aersdarm."

Aertvelt, *168a*. Misschien Hedera Helix L., Klimop. Er kan echter ook „eerdtveyl", Linaria Cymbalaris. Mill., Muurleeuwenbek bedoeld zijn.

Aes. Koper. *Aes viride*, *260b*. Zie Spaens groen.

Aes ustum, *31a*, *198a*. Koperoxydule.

Aet, *Ate*, *223a*. Spijs, eten.

Affodille, *261a*. Asphodelus tenuifolius Cav. of A. ramosus L., Heggelelie.

Afpueren, *237a*. Afschenken.

Afrapen, *267a*. Opnemen, afscheppen.

Afrisen, *119b*. Afvallen.

Afvleeschen, *119b*, *227b*. Afvillen, de huid los maken van het daaronder liggende weefsel.

---

[1] Deze lijst zal misschien al te uitvoerig schijnen, doch men bedenke dat haar bestemming tweeërlei is. De geneeskundige zal allicht met het Middelnederlandsch niet voldoende vertrouwd zijn en geen woordenboek bij de hand hebben dat hem opheldering zou kunnen verschaffen, terwijl de taalkundige, wien ik hoop dat een zoo nauwkeurig mogelijk weergegeven middel-nederlandsch handschrift niet onwelkom zal zijn, wellicht eenige moeite zal hebben met de talrijke genees- en artsenijbereidkundige termen, waarvan bovendien vele door de afschrijvers der beide teksten zoodanig verminkt zijn, dat slechts een vakkundige hunne beteekenis kan raden. Van een aantal is mij dit niet eens mogelijk geweest.
Achter het meerendeel der termen zijn een of meer bladzijden opgegeven, waar men hen kan vinden. Daardoor is het den lezer gemakkelijk gemaakt zich te vergewissen van de beteekenis en het verband, waarin zij zijn gebezigd.

Ajuun, 45*a*, 182*a*. Allium Hall., Look.

Acacie, 110*a*. Zie Achasie.

Acorus, 215*a*. Acorus Calamus L. Kalmoes.
„A.... men sceldet gladie. Si wast in wacken steden ende heeft lange breede bladere alse lisch ende si draget geluwe bloemen alse lelyen" (Herbarius).

Alanda. *De bene* —, 175*b*. Cartilago cricoïdea, een der kraakbeenderen van het strottenhoofd.

Albaras, 193*a*. Lepra Graecorum, Impetigo Celsi, Psoriasis en wellicht nog andere huidaandoeningen.

Albugines, 151*b*, 165*b*. Tunica albuginea oculi, een wit, vezelachtig vlies. „Alba tunica" ware beter.

Alchistes, 207*a*, l. *Ascites*. Buikwaterzucht.

Aldervolx, 9*b*, versterkte superlat. van *Vollike*. Zoo spoedig mogelijk.

Alembijt, 83*b*. Destilleertoestel. Peters geeft verscheidene afbeeldingen van deze soort van scheikundige toestellen.

Alcola, 176*b*. Arab. v. *Aphthae*, Spruw. Een aandoening van het tong- en mondslijmvlies, bij zuigelingen en zieken. Wel te onderscheiden van *Aphthae tropicae*, de Indische spruw.

Alleluia, 31*a*, 254*a*. Zie Coccoxlooc.

Allenken, 99*a*, 121*a*, 124*b*. Allengs.

Alleweghe, 259*b*, 267*b*. Altijd.

Allopecia, 199*a*, l. *alopecia*. Area Celsi, een aandoening van de huid van den schedel, welke zich kenmerkt door kale plekken.

Alluchel, 83*b*, 84*a*. *Aludel*. Sublimeerglas of -pot.

Almucatim, 23*b*. Verbastering van het Arab. *Al-munchat*. Periosteum cranii, schedeldakvlies; ook Galea aponeurotica, peeskapje, peesblad van de voorhoofdspier en van de achterhoofdspier.

Aloë, 248*a*. Het ingedikte sap van verschillende Aloë-soorten. A. hepatica, 47*b*, is een roodachtig bruine, doffe aloë, welker oppervlak inderdaad eenige gelijkenis heeft met dat van de lever. A. lucida, 48*a*, is een zwarte, glinsterende soort, welke door langzame indroging van het sap verkregen wordt. A. cicotrina, 240*a*, is een van het eiland Socotra afkomstige soort. A. cabalinum is een onzuiver, minder welriekend, voortbrengsel.

Alsen, 110*a*, 246*b*. Artemisia Absinthium L. Alsem, absinth.
„Absincium, dats alsene.... ende men salse gadren in den uitgange van den linte ende drogen, ende dan geduert si .I. jaer goet" (Herbarius).

Alumen, 259*a* en a. pl. Hieronder werd niet slechts het dubbelzout van aluin (Sulphas kalico-aluminicus) verstaan, doch ook andere stoffen, die met deze verbinding de adstringeerende werking gemeen hebben. Ook het zeer bestendige, indifferente asbest werd alumen, n.l. *alumen plumosum* genoemd.
Men kende *A. nativum*, 118*a*, *s. rupeum* (ex rupe — uit gesteente, daarom ook A. de Rocho genoemd), een uiteraard onzuiver product, en het *A. ustum*, de gebrande Aluin, waaruit door verhitting het kristalwater verjaagd is en dat een sterker samentrekkende werking heeft.

Alumen jamenum officinarum, 174*b*. Veder aluin.

Alumen ustum. Gebrande aluin.
„Aluyn branden. Neemt suyveren Aluyn/ so vele ghy wilt/ stooten niet te cleyn/ leggen in eenen aerden Pot/ op een cleyn coolvier/ sietten/ tot dat hy dicke/gantsch wit ende licht werde/ ende roert hem wel om/ soo hy noch niet gantsch drooghe en is/ neemt hem met stucken wt/ ende leght die/ in de rechte gloet des vyers/ tot dat hy gantsch drooghe sy/ dwelck haest gheschiet. (Wirtsung-Battum).

Alumen zuccarinum, 31*a*, A. zacharum s. saccharinum. Een cosmeticum, uit aluin, rosewater en wit van ei bereid. De naam werd ook gegeven aan een zekeren vorm van natuurlijke aluin, *a. rotundum* en *a. globosum* geheeten.

Aluijn. 31*b* en a. pl. Zie Alumen.

Aluijne, *Plumen van* —, 33*a*, 260*b*. Alumen plumosum s. trichites. Vederaluin. Volgens den een niet anders dan aluin in vezelachtigen vorm, volgens den ander asbest.

Aluijne succarum, 31*a*. Zie Alumen zuccarinum.

Ambrosie, 268*a*, Ambrosia mariti-

m a L. Er bestond ook een geneesmiddel *Ambrosia*, Godenspijs.

Amer, 96*b*, 187*b*, 232*a*, *amerdijn*. Asch.

Amphorismen, 28*b*, l. *Aphorismi* (o.a. van Hippocrates).

Anabulla, 192*b*, E u p h o r b i a L. Wolfsmelk. Als synoniemen werden genoemd „spurga", „mezereon", „titimallus".

Anacardus, 260*b*. Noot van S e m e c a r p u s A n a c a r d i u m L. Fil. Oost-Indische Olifantsluis, Acajounoot. De schaal van deze noot bevat, in alveoles, een blaartrekkende stof, *mel anacardii*, tegenwoordig ook *cardol vesicans* geheeten.

Ancha, 146*a*. Heup.

Ande, 108*a*. Eend.

Anetum, 242*b*. Zie D i l l e.

Ansteken, 3*b*. Aansteken, besmetten.

Antea, 73*b*, l. A n t e r a. Scellinck schrijft: „dats soet van rosen". Er moet staan „saet". „Antera dats saet van rosen." (Herbarius).

„Anthera dat geel zaeyken inde Roosen." (Wirtsung-Battum).

Anthrax, 100*b*. Zie C a r b u n k e l.

Antimonium combustum, 70*b*. *Antimonii calx*. Zacht gebrand Antimonium.

Anxtelijc, 140*b*. Angstwekkend.

Apie, 94*a*. *A. emoroidarum*, 211*b*, A p i u m g r a v e o l e n s L. Selderie.

„Apium. of marke. of apie. of eppe. dats al eens.... Ende si es van. 3. manieren Apium reninum. Apium ermoroydarum.. Een ander geslachte van apiën es dattie meesters heeten cerfolium. entie lieden sceldent kervel.... Ende noch es. 1. geslachte van apiën. dat men heet petrocilium, ende som die lieden heetent persiin." (Herbarius).

Alphita onderscheidt 5 soorten: domesticum, ranarum, risus, hemorrhoydarum en trifolium.

Apostema, 91*b*. Zwelling, in den ruimsten zin des woords. Men onderscheidde vier groepen, n.l. *Phlegmone*, *Erysipelas*, *Oedema* en *Scirrhus*. Zij werden verondersteld te ontstaan door ophooping van humoren. In 't bizonder ettergezwel, absces.

„In onse platte nederlantsche sprake noemen wij een Apostematie/ een sweerenisse/ ofte geswel/ dat tot sweerenisse comt/ wtbreeckt ende gheneest. Het onderscheydt tusschen een sweerenisse/ ende tusschen een ulceratie/ is/ dat een sweerenisse wtbreeckt/ ende haest gheneest/ ende een ulceratie langhe duurt."(Paré-Battum).

Apostema calida, 156*b*. Heet absces.

Apostumeren, 5*b* en a. pl. l. *Apostemeren*. Zweren.

Appel van garnaten, 46*a*, 52*b*. Granaatappel. De vrucht van P u n i c a g r a n a t u m L.

Appoponax, 248*b*, 251*b*. Zie O p o p o n a x.

Aqua vitae, 253*a*. Brandewijn.

Aranea, 151*b*, s. *Arachnoidea*, ten onrechte voor een voortzetting der retina gehouden. „Duae aliae oculi tunicae accedunt, una anterior aranea, altera posterior retina." Het is de *Zonula Zinnii* s. *Z. ciliaris*, een vlies dat de lens op haar plaats houdt.

Argentum vivum, 196*a*. Kwikzilver.

Aristologia, 30*b*, *Aristologia longa et rotunda*, 67*a*, A r i s t o l o c h i a p a r v i f l o r a Sibth. en A. r o t u n d a of p a l l i d a Willd.

„Aristologia dats sarasine cruut ende es van .2. manieren deen sceltmen aristologia longa ende dandere scelt men aristologia rotunda. Ende es geheeten holewortele in dietsche ende wast meest oostwert. Entie de wilde crude vercopen hebbense. Die ronde gaet in medicine meest ende sonderlinge die wortelen. Ende te wintere sal mense gadren alse die lovere vallen." (Herbarius).

Armoniacum, 66*b* en a. pl. l. *Ammoniacum*. Gomhars van D o r e m a A m m o n i a c u m Don.

„Ammonicaum.... als ook in Libyen bij den Tempel van Jupiter Ammon (waer van het zynen naem heeft) groeyende." (Joh. v. Beverw.).

Arsatere, 2*b*, 41*a*, Geneeskundige, heelkundige.

Arsenicum, 48*a*. In de Middeleeuwen waren de beide verbindingen van dit element met zwavel bekend, nl. *Arsenicum citrinum*, 83*a*, het gele arseentrisulfiede of *auripigment*, en het roode arseendisulfiede of *realgar*, ook wel *sandarach* geheeten, niet te verwarren met de hars van C a l l i s t r i s q u a d r i v a l i s en J u n i p e-

r u s c o m m u n i s, die denzelfden naam droegen. Behalve deze sulfieden bezigde men *arsenicum album*, dat vermoedelijk wel arsenigzuur is geweest.

Arsenicum sublimatum, 5*a* en a. pl., is het door verhitting van arseenkies, een zwavel-ijzer-arsenikverbinding, gewonnen arsenicum, *Regulus arsenici*.

Arterien trachea, 179*a*. Zie T r a c h e a a r t e r i a.

Artike, *artetike*, 265*a*, 265*b*. Jicht, het Pootje.

Arundo, 67*a*. Riet.

Asafetida, 17*a*. Sap van F e r u l a A s s a f o e t i d a. L. Duivelsdrek.

Asagogis, 151*a* l. *Isagoge*, nl. Isagoge Joannitii, de latijnsche vertaling van Joannitius' Inleiding tot Galenos' Microtechni.

Aspaltum, 198*a*. Asphaltum, aardpek, bitumen, niet te verwarren met *Aspalathum*, het hout van A q u i l a r i a m a l a c e n s i s.

Assele, 114*a*, 141*b*. Oksel.

Aterment, *Atrament*, 177*b*. Atramentum, oorspronkelijk zwarte vloeistof, in 't bizonder inkt. Men onderscheidde „root" en „gelu". De vloeistof bevatte ijzer- en kopersulfaten en galnoten en bezat samentrekkende eigenschap. Behalve als adstringens werd atrament gebruikt om op de huid aan te geven, waar, bij amputatie, de huidsnede moest worden gemaakt, en ook om scheuren in de hersenpan op te sporen en te vervolgen.

Aurea Alexandrina, 78*b*. Een door Alexander (van Tralles?) uitgevonden opiaat, zoo genoemd omdat het goud waard heette te zijn.
Zie A n t i d. N i c o l.

Auripigment, 257*b*. *Orpiment*, *Operment*, naam van het mineraal arseentrisulfiede, arsenicum sulphuratum citrinum.

Aventuere, 3*b*, 63*a*, 113*a*. Toeval.

Averonde. A r t e m i s i a A b r o t a n u m L. Citroenkruid.

Averrecht, 132*a*, 221*b*, d.i. *averecht*. Het onderste boven.

Axungia, 255*b*. Reuzel. *A. porcium* 89*b*, Varkensreuzel.

B.

Bakenvleesch 46*b*.. Varkensvleesch.

Backe. Bes, in 't bizonder Laurierbes. Zie B a y e.

Baccos laurij, 266*a*, l. *Baccae lauri*. Zie B a y e.

Bacse, 262*a*. Zie B a y e.

Balaustide, *balaustia*, 58*a*, 71*b*. Flores Balaustiorum, de bloemen van P u n i c a G r a n a t u m L., Wilde Granaatboom.

Baras, 192*a*. Arab. voor W i t t e M o r p h e a, Witte melaatschheid, welke zich onderscheidt door witte plekken in de huid. Men kende nog *Morphea rubra*, *M. nigra* en andere vormen, naar gelang van de kleur der aangetaste plaatsen. Morphea is slechts een der verschijnselen van melaatschheid, of, zooals Scellinck schrijft: „morphea dats een teijken van laserien."

Bardane 255*b*. L a p p a o f f i c i n a l i s L.

Bargensmeer, 92*b*. Vet van een speenvarken of van een gesneden beer. Hs. L. geeft „Swinensmout".

Basilica, 173*a*. Zie L e v e r a d e r e.

Batten. Betten.

Baye, 262*a*, 266*a*. Bes, in 't bizonder die van L a u r u s n o b i l i s L., de *Bacca lauri*. De olie heet in den volksmond *Olie van Baaij*.
„Laurus, hierop wassen die bayen. beide vrucht ende bladen gaen in medicinen. Entie blade hebben meerder cracht dan die bayen. om hare bitterheit so verduwen si wel. Ende die bayen duren goet .I. jaer." (Herbarius).

Bayen, 257*b*. Baden.

Bdellium, 111*b*. Gomhars van C o m m i p h o r a a f r i c a n u m Engl.

Bedeckenisse, 156*a*. Verduistering.

Bedouwen, 176*a*. Bevochtigen.

Beemont, *Heer Jan van* —. Béemont is een gehucht bij Warzée, ten Z.-O. van Hoei.

Beete, 67*a*. B e t a Tourn. Biet.

Begjnsel, 155*b*. Aanvang.

Begriip, 6*a*. Omvang.

Begripen, 80*a*. Aantasten.

Beheren, 182*b*. Beheerschen.

Behoerte, 123*a*. 't Geen behoort, moet.

Beiden, 26*b*. Wachten, uitstellen.

Bekennen, 52*a*. Leeren kennen, herkennen, onderkennen.

Bekeren, 184*b*. (Ver)beteren.

Becommeren, 192*a*. Beslaan, bezetten, van een ziekte.

Beloynien, 114*a*. Bologna,

Belsencruijt, 94*a*, *bilsencruijt*. Zie I u s q u i a m u s.

Benedicta, 195*a*. G e u m u r b a n u m L. Nagelkruid, ook wel *Gariofilate* geheeten.

Benedicta, 78*b*, 195*a*. Een zacht laxeerende confectie, waarvan de samenstelling te vinden is in het Antid. Nicolaï. In een fransche vertaling daarvan wordt gezegd: „Bénoite est dite, qar ceux qui la receivent la bénissent."

Benipen, 202*a*. Beknellen (Hs. l. geeft: benemen).

Bereetschap, *reescap*. Middel. 243*b*.

Berenclau, 242*b*. Zie B r a n c a U r s i n a.

Bergien, 165*a*. Vermoedelijk: Bergen, Mons.

Bernen, 2*b*, 234*a*. Branden, schroeien.

Besaden, 87*b*. Stillen, tot bedaren brengen.

Besceden, 86*a*. Duidelijk maken.

Besceedenisse, 76*b*. Uitlegging, verklaring.

Besceet, 8*a*. Oordeel, inzicht.

Besceidelike, 2*a*, 73*a*. Duidelijk.

Besceidenheit, 120*a*, 141*a*. Oordeel.

Besceilike, 23*b*, *besceidenlike*. Afzonderlijk.

Beschiter, 36*a*. Bedrieger.

Bescieten, 82*a*, 113*a*, 118*a*. Baten.

Bestaen, 232*a*. Aandurven, aantasten.

Besteden, 256*b*. Aanbrengen, aanwenden.

Besueken, 213*a*. Onderzoeken.

Besweren, 36*a*. Beëedigen.

Betaelge, 86*a*, fr. *bouteille*. Flesch.

Betonie, d.i. *Betonica*, 252*b*. B e t o n i c a o f f i c i n a l i s L. Koortskruid.

Bevaen, 93*b*, 152*a*. Aantasten, omvatten, omgeven.

Bevaen, 56*a*. Uitgebreidheid, omvang.

Beijer, 266*a*. Zie B a y e.

Bidellum, 111*b*. Zie B d e l l i u m.

Billensade, 171*a*, 262*a*, l. *Bilsensade*. Zaad van H y o s y a m u s n i g e r L. Bilzenkruid. Zie I u s q u i a m u s.

Binden, 2*a*. Verbinden.

Bindinge, 176*b*. Verkorting van den tongriem? Vergroeiing?

Bismalve, 30*a* en a. pl. A l t h a e a o f f i c i n a l i s L. Heemst.

Bisonderlinge, 80*a*. Afzonderlijk.

Bivoet, 267*b*. A r t e m i s i a v u l g a r i s L., Bijvoet.

Bladelose, 93*a*. S e d u m a l b u m L. Wit vetkruid. „Bladeloos cleyne donderbaertwyfken" (Fuchs).

Blaeusteen, 31*a*. Verbast. v. *Balaustide*.

Blau bloeme, 159*b*. C e n t a u r e a c y a n u s L. Korenbloem.

Blickinge, 172*b*. Glinstering (v. d. huid).

Blode, *bloede*, 2*b*. Bang.

Bloetsuere, 6*a*, 32*b*, 127*a* l. *Bloetswere*(?). Vermoedelijk een verwonding met bloeduitstorting in het omgevende weefsel.

Blussen, 89*a*. Iets doen ophouden, tot bedaren brengen.

Bocium, 113*a*. Bronchocele, struma, kropgezwel.
„Gongrona is een woort dat Hippocrates gebruyckt.... en het is een geswel der kelen/ ende des hals/ ende het comt van het grieksche woort gongros/het welcke eygentlijck is te seggen/ een ronde uytwassinge/ die uyt de boomen pleecht te wassen/ die Plinius.... Clavus Fungus Patella noemt.... Alsulcken Gheswel krijghen de vrouwen dikmaels aen de kele/.... Het woort Bronchocele is seer ghemeen." (Paré-Battum).

Boerde, 35*a*, *boort*. Rand.

Boffer, 3*a*. Bluffer, opsnijder.

Bolloyr, 113*a*. Misschien een verbastering van „bouillon", vulgaire naam voor vleeschachtig uitwas.

Bolus armenicus, 10*b* en a. pl. Een soort van aluinaarde, o.m. uit Armenië afkomstig, roodbruin van kleur door de aanwezigheid van ijzeroxyde. Er bestaat ook een Witte Bolus, *Argylla*, dat aluminium silicaat is.

Borax, 188*b*, *borax venetianus*. Biboras natricus, een boorzuurzout.

Borne, 46*b*. Bronwater, drinkwater.

Bornen, 34*b*. Branden.

Bornkersse, 193*a*, *brunkersse*. Waarschijnlijk N a s t u r t i u m R. Br., Waterkers.

Borse, 227*a*. Zak, zaadzak, scrotum.

Borstongemac, 257*b*. Tering.

Bort, 137*b*, 144*a*. Plank.

Bossum. 113*a*. Zie B o c i u m.

Bothor, 154*b*, *Bothrion*. Puist, zweer op 't oog. Ook absces aan den neusvleugel en pokpuist.

Botium. Zie Bocium.

Bot, 255*a*. Knop.

Bouwen, 251*a* enz. Kneden.

Boxruete, 193*a*. Bokkevet.

Brade, 188*b*, *braeye*. Kuit (van het been).

Branca ursina, 95*a*, 242*b*. Heracleum Spondylium L., Beerenklauw. Dit is de B. U. officinarum. Men onderscheidde hiervan B. U. italica.
„Branca urcina dats berrewortele" (Herbarius).

Brancii, 179*a*. Gezwollen amandelen.

Breijn, 25*a*. Brein, hersenen.

Brionie, 173*b*. Bryonia dioïca L. Heggerank.
„Brionica of oude rape of corpentaes" (Herbarius).

Brischen, 45*b*, l. *Briselen*. Kruimelen.

Briselinghe, 45*b*. Broodkruimel.

Broec-kersse, 185*b*. Waarschijnlijk hetzelfde als „Waterkers", kers die in „broec", d.i. moeras, groeit. In dat geval Nasturtium officinale R. Br., Witte waterkers. Zij werd vroeger (Groote Herb.) en wordt nog Bruinkersse genoemd, doch vermoedelijk heeft men hier met een verkeerde schrijfwijze te doen voor „brun" of „bron".

Broeckrieme, 225*b*. Breukband.

Broeseme, 45*b*, 46*a*. Broodkruimel.

Broesemen, 45*b*. Kruimelen.

Broeyen, 223*a*. Schroeien, broeien, met kokend water begieten.

Bruinkersse, 185*b*. Zie Broec-kersse.

Brunelle, 267*b*. Brunella vulgaris L., Brunel.

Bubo, 111*b*, 112*a*. Zie Clapoor.

Buglosse, 268*a*. Anchusa L., Ossentong.

Butse, 221*a*, 235*b*. Buil, ronde verhevenheid.

Buljc evel. Diarrhee, roode loop, dysenterie.

C. (Zie ook K.)

Celidonie, 254*a*. *Caeli donum*. Chelidonium majus L. Stinkende Gouwe, Schelwortel. „Celidonia dats scelle worte.... Ende men vinter van .2. manieren, dene heet indicum ende heeft gelu wortele ende es die beste. Ende dandere vint men in vele steden. entie en es niet also goet. Maer deen leit men vore dandere. Ende alse mense vint gescreven in recepten. so sal men nemen die wortele...." (Herbarius). C. ind. is Chelidonium majus. Onder „de andere" moet worden verstaan Ranunculus Ficaria L., de Kleine Chelidonium, ook wel *Scrophularia* genoemd.

Centaurea, 250*b*. Centauria centaurium L. Groote Centaurea of Gewone Santorie. Cleyn Centaureum is Erythraea Centaurium Pers., Duizendgulden-kruid.
„Centaurea dats Santorie. Ende is heet ende droge in den .3. graet ende selke seggen in den andren. Ende si es zere bitter. Daeromme heet mense aerdengalle. Ende si es van .2. manieren. deen heet men die mindere ende dander heet men die meerre of de grote. Ende dat es die beste." (Herbarius).

Centra gallij, 254*a*, l. *Centumgalli*, *Centumgrani*, *Herba cancri*. Plumbago Europaea L.

Centum capita, 43*a*. Eryngium campestre L., Kruisdistel.

Centum nodia, 231*a*. Polygonum L. Duizendknoop.

Cepe narcisci, 66*b*. Een soort van ajuin. Men onderscheidde verschillende soorten, o.a. *C. Africanae*, *C. Hispanicae*.

Cephalica, 173*a*. Vena cephalica.

Cercocolle, 30*a*. Zie Sarcocolla.

Cerotrum, *Cerotum*, 105*b*. Waspleister, bestaande uit was, olie en water, al of niet met andere middelen, zooals lood, zwavel, vermengd. Deze pleister diende hoofdzakelijk om het dichtgaan van oppervlakkige wonden te bevorderen.

Ceruse, 251*a*, l. *Cerussa*. Loodcarbonaat, loodwit. *Cerussa citrina*, citroenkleurig loodwit, loodoxyde.

Cholera. Een van de humoren waarvan het bloed door de lever wordt bevrijd en die, als onzuiverheid, door de galblaas wordt afgescheiden.

Cholera citrina. Met Ch. vitellina, prassina en eruginosa behoorende tot *cholera innaturalis*.

Choleren. *Bitter-*, 24*b*. Gal.
„Uut den bloede worden wy ghevoedt/ 't welck voorwaer niet geschieden en soude/ ofte ten ware dattet voor eerst van tweederley onsuyverheyt ghereynicht wierde/ waer van de galle-blase uyt-ghetrocken wort/ 't welck wy de cholera noemen." (Paré-Battum).

Cicere, 187*a*, *keker*. De vrucht van Cicer arietinum L.

Cicoleyne, 162*b*, Cichorium L.?

Cimaruba, 255*b*. Zie Simaruba.

Cinaber. 155*a*. Mercurisulfiede.

Cinamonum, 216*a*. De bast van de twijgen van Cinnamomum zeylanicum Breyne., Kaneel.

Cingel, 190*a*. Gordelroos, Herpes Zoster. fr. *Ceinture dartreuse*.

Citrule, l. *citrullus*. Citrus vulgaris. Schr., Watermeloen.

Cyareyne, 87*b*?

Cyperus, 222*b*. *Cyperus longus* et *rotundus*. Cypergras. C. long. heeft een geurigen, C. esculentus een eetbaren wortel. *C. papyrus* is de welbekende papyrusplant.

Cyphac, 207*a*. Zie Siphac.

D.

Dattel, 169*b*. Dadel.

Dentale, 189*a*. Zie Entale.

Derren, 25*a*, *dorren*. Durven.

Derven, 165*a*. Ontberen, afstand van iets doen.

Desiccatijf, 170*a*. Opdrogend middel.

Desmaels, *diesmaels*, 201*b*. Totdat.

Dia-. Tal van artsenijen vingen met dit grieksche voorvoegsel aan. Het werd dan gevolgd door den naam van de basis, het hoofdbestanddeel van het pharmaceutische preparaat. Voor de samenstelling en de bestemming der Dia-middelen, zie ook Antid. Nicol.

Diaboraginata, 199*b*. Conserve met Borago officinalis L. als basis.

Diadragantum, 58*b*, beter diatragacanthum.
„Heeft sinen name van dragant.... Alse ment nemt so sal ment houden .I. ure in den mont tote dat het begint te smeltene, ende dan salment inwert laten gaen" (Antid. Nicol.).

Diagrydium. Scammonium, het verdroogde melksap van Convolvulus Scammonea L., gekookt met sap van kweepeer, om al te sterke purgeerende werking ietwat te verzachten.

Dialtea, 256*a*. Zie Unguentum dialtea.

Diamoron, 173*a*. Een vruchtengelei — rob — waarin moerbei, morus, de vrucht van Morus nigra L., de basis was.

Dianteijt, 110*b*. Diantos. „es .I. latuwarie iegen hertvanc ende verblijt die herte ende conforteert den gesonden" (Antid. Nicol.) Een electuarium waarin o.a. rosmarijn, rozen, violetten-sap voorkwamen.
„Ausserdem, dass es den Traurigen zu Hülffe kommt, so vermehret es die Freude des Gemüths, widerstehet den Ohnmachten und dienet in allen den Beschweren des Hertzens" (Schröd.).

Diapenide, 58*b*. Een confectie, waarin onder tal van andere middelen, *penide* voorkwam, een soort van geraffineerde suiker, welke in stangen te verkrijgen was,
„Dyapenidion heet men na peniden omdat siere ingaen meer dan andere medicinen." (Antid. Nicol.).

Diaponfolingen, 89*a*, l. *diapompholygos*. Zie Tutia.

Diaprunis, 199*b*. Electuarum van pruimen, pruimenlikkepot. „Heeft sinen namen na prumen van damas die men daer vint." (Antid. Nicol.).

Diaquilon, 117b, 243*a*, l. *diachylon*. Emplastrum lithargyri simplex, loodpleister. Het woord stamt af van χυλός, chymus, chyl, hetwelk oorspronkelijk sap, vochtigheid (humor) beteekende. Empl. diachylon is dus een uit sap bereide, week makende pleister.

Diasene, 199*b*. Sennelikkepot, waarin Folia sennae.

Didymus, 226*a*. Zie Siphac.

Diffensijf, 22*b*. Zie Medicine diffensive.

Digeste, 8*b*, 68*b*. Verteringsproces.

Dicke, 76*b*, 148*b*. Dikwijls.

Dille, 242 *b*. *Dilsade* 262*a*. Peuceda-

nium graveolens Benth. & Hook s. Anethum graveolens L.
„Anetum dats dille, beide zaet ende cruut es heet ende droge in den .2. graet. some segghen in den .3. graet. Ende dat saet behoort ter medicinen entie wortele oec. Ende alsmen vint bescreven anetum so nemt tsaet. Ende men saelt gadren ende drogen ende .3. jaer maecht duren. Mer hets beter dat ment alle jare vernuwet." (Herbarius).

Dindenste, 172*b*, l. *d'innerste*. Binnenste.

Diptamnus, 67*a*. Origanum Dictamnus L.
„Dyptamnus dats peperwortele.... Ende heeft lange witte wortele, ende lange groene bladere." (Herbarius).

Disjunctura, 143*b*. Ontwrichting.

Dislocacie, 139*a*, l. *dislocatio*. Luxatio, ontwrichting.

Dispotacio, 4*b*, l. *disputatio*. Bespreking.

Dispumeren, 196*a*. Tot schuim slaan.

Distemperen, 189*a*. Zie Onttemperen.

Doechd, *doget* 36*b*. Deugd; iets goeds.

Doege, *doge*, 130*a*. Smart.

Doegen, *dogen*, 14*a*, 194*a*. Lijden.

Doec. Zie Ungula.

Doergaten, 13*a*, 25*a*, 267*a*. (*dore-*). Doorboren.

Doerslach, 21*b*. Doorslag, drevel.

Doge. Zie Doeghe.

Docten, 174*a*, l. *Docke*. Naam voor verschillende planten, o.a. Petasites Tourn., Groot Hoefblad; Tussilago Tarfara L., Klein hoefblad; Rumex Acetosa L., Echte veldzuring; Nymphea alba L., Waterlelie.

Dolen, 29*b*. Van de wijs brengen.

Dolc, 90*a*. Zie Lolium.

Donderbaert, 93*a*, *Donderblad*. Sempervirens tectorium. L., Huislook.

Doocke, 165*b*. Zie Doec.

Doot, 37*a*, 37*b*. Verloren.

Dorper, 3*a*. Dorpeling, boer, onbeschaafd mensch.

Dragantum, 48*a*, *coperroot*. Vitriool. Men onderscheidde *D. indicum*, dat wit was, *D. africanum*, geel van kleur, een fransch, *Terra Francigena* en een *D. cyprinum*, welke als het beste werd beschouwd.

Dragantum, 222*b*, *dragaganthum*, d.i. *Tragacantum*, gomslijm van Astralagus adscendens Boiss.

Dragen, *overeen-*, 230*a*. Overeenstemmen.

Draguncia, 90*a*, *dragontea*. Arum dracunculus L.
„Dragoncea. of columbina. of serpentaria." (Herbarius). Voor „columbina" leze men „colubrina". Ook aan „Bryone" werd deze naam gegeven.

Drakenbloet. Zie Sanguis Draconis.

Dreck, 9*a*, 48*a*. Wondsecreet. Schuim.

Driacle, 87*a*. Zie Theriak.

Driele, 22*a*, 34*a*. Dril, drilboor.

Drilen, 21*b*, 34*a*. Drillen, boren.

Drinten. Zie Gedrunten.

Droesene, 72*b*. Droesem.

Droeve, 20*b*, 77*b*. Niet helder. Ook dof, van een geluid.

Drope, 256*b*. Schurft, waterzucht, jicht.

Dulceren. Verzachten.

Dun, 46*b*. Dun. „Dunnebier", een slecht soort van bier.

Dunst, 244*a*. *donst*. Meel, bloem. „Taruwendunst", tarwebloem. Hs. L. geeft „tarwenbloeme."

Dura mater, 151*b*. Een der hersenvliezen.

Duijst, 171*b*, 266*b*. Hetzelfde als Dunst.

Duijsteren, 54*a*. Duizelig worden.

Duvenquaet, 119*a*. Duivenmest.

Dwainge, 117*a*. Wassching, watertje, ook gorgelwater.

Dwale, 137*a*. Handdoek.

E.

Ebulus, 95*a*. Zie Adecke.

Echel, *Eckel*, 72*b*, 103*b*. Bloedzuiger. Zie Paré-Battum.

Edere tarostra, 232*b*. l. *edera terrestris*. Hedera helix L. Klimop.
„Edera terrestre, dats dresene of goudeware." (Herbarius).

Edic, 10*a*. Azijn.

Eelsap, 192*a*. Waarschijnlijk *Heulsap*, melksap van Papaver somniferum L.

Eenpaerlijc, 47*a*. Gelijkmatig.

Eergal, 171*a* l. *Eerdgal*, *Aerdgal*. Erythraea Centaurium Pers., Duizendguldenkruid.

Eerculle, 168*a*. Zie A e r t v e l t.
Effen. 122*a*. Gelijkmatig, juist, precies.
Effenen, 136*b*. Gelijkmaken.
Egelgars, 44*b*. d.i. *Egelgras*. R a n u n c u l u s F l a m m u l a L., Egelboterbloem.
Egge, 235*a*. Scherpe kant.
Elebore albus, 192*b*. Zie H e l l e b o r u s.
Elefancia, 198*b*. Elephantiasis, een ziekte van zekere lichaamsdeelen, o.a. van het scrotum, de vulva, de ledematen, veroorzaakt door een parasiet, de *Filaria*, welke in de lymphkanalen dringt, deze verstopt en zoodoende den lymphstroom belemmert, tengevolge waarvan zwelling ontstaat.
Electuarie. Een confectie van weeke gesteldheid, bereid uit stroop en vruchtenmoes. Een likkepot.
Electuarium ducis, 215*b*. En zeer samengestelde likkepot.
„E. ducis dicitur quia abbas de curia illud composuit ad opus ducis Rogerii filii viscardi propter indigestionem et ventositatem stomachi et intestinorum...." (Antid. Nicol.).
Elenbijc, 83*b*. Zie A l e m b ij t.
Elleborus, 85*a*. Zie H e l l e b o r u s.
Elsap, 77*b*, 192*a*. Zie E e l s a p.
Else. Els, priem.
Elwaer, *ellewaert*, 6*b*, 194*b*. Elders.
Embrocatio, 99*b*. Warme omslag, smeersel.
Emerroyden, 209*b*. l. *Haemorrhoïden*. Aambeien.
Emplastrum apostolicon, 67*a*. Pleister der Apostelen. Zie A n t i d. N i c o l.
Empl. ceroneum, 258*b*. Genoemd naar het hoofdbestanddeel of de basis, was.
Empl. oxicroceum, 259*b*. Pleister waarin verscheidene harsen, saffraan, was. Zie A n t i d. N i c o l.
Empl. picium, 129*b*. Pikpleister.
Empl. tegen gebroken beenen, 258*a*.
Endivia, 240*b*. C i c h o r i u m E n d i v i a L., Andijvie.
Entale, 189*a*. D e n t a l i u m e n t a l i s Wolfstand, een tot de Scaphopoden behoorend weekdier, welks schelp in vorm eenige overeenkomst heeft met den olifantstand en hoofdzakelijk uit koolzure kalk bestaat.
Enthoconus, 237*a* l. *Emprosthotonos*. Kramp der buigspieren, in 't bizonder van den romp.
Enula campana, 196*a*. I n u l a H e l e n i u m L. Alant.
„Enula campana of hallant.... die wortel gaet in medicinen. ende men gadertse int begin van den zomer ende snijtse in cleinen stucken ende hancse met enen drade in die sonne dat se niet en corrumperen" (Herbarius).
Ephicostonos, 237*b*, l. *Opisthotonos*. Kramp der strekspieren van den romp.
Epiglottis, 175*b*. Het strotklepje.
Epilenciam, 234*b*, l. *Epilepsia*.
Epithima, 192*b*. C u s c u t a E p i t h y m u m L.
Epithema is een vloeibaar of week pharmaceutisch praeparaat voor uitwendig gebruik bestemd, hoofdzakelijk uit aromatische middelen bereid.
Eppe, 246*b*. A p i u m T o u r n., A p i u m g r a v e o l e n s L., Selderie, blad-, knolselderie.
Erre moet, 130*a*. Vlaag van drift, gramschap.
Eruca, 67*a*. E r u c a s a t i v a L.
„Eruca. dats hadrec ende wast op dat velt." (Herbarius). Zie echter A a n t. 67*a*.
Erysipelas, 102*b*. Wondroos.
„Het geswel Erysipelas, het welcke wy de roose noemen.... Alle gheswellen die van dit natuurlijk cholererijk humeur (cholera) ghegenereert worden/ die worden van de oude Meesters Erisipelata genoemt/ welcke een brandende ontstekinge is/ die haer principalijck boven in de huyt is openbarende...." (Paré-Battum).
Tot Erysipelas werden gerekend *Herpes miliaris*, *Esthiomeno excedens*, *Formica* en *Impetigo*.
Es, 31*a*. Zie A e s.
Esdrom, 203*a*, l. *esdra*. Een confectio magna et opiata, welke aan den schriftgeleerde Ezra werd toegeschreven.
„e. heeft sinen name na esdras den prophete die se ierst vant."
„E. diu servatur et post VII annos melior est. Nota quod mag. Copho et mag. Jo. de Platea in hoc erant gemelli quia fero omnes alii de E. disordebant, dicentes quod E. aut nullam aut modicam habebat efficaciam." (Glossen van Platearius).

Esula, 166*a*. *Cortex radicis Esulae*. Euphorbia Helioscopia Auct?
„Esula es .1. cruut dat gelijct linaria dats paddevlas. Ende es ene specie van titimallus. Die wortele es medicinael. entie stelen siin root. ende es van .2. manieren. die mindere entie meerdere. Ende beide doense sciten ende siin laxatijf. Ende men orbort die scorsse van den wortele met andren medicinen" (Herbarius).
De „mindere" is *Esula minor* of Euphorbia Cyparissias L., de „meerdere" *Esula major* of Euph. palustris L.

Eten, 204*b*. Hier in den zin van eetlust gebruikt.

Euforbium, 17*a*, 165*a*, l. *Euphorbia*. Hars van Euphorbia resinifera Berg. en andere Wolfsmelksoorten.

Eupatorium, 229*a*. Naam voor verschillende planten, o.a. E. cannabinum L., Boelkens- of Leverkruid, Agrimonium Eupatoria L., Leverkruid.
„Eupatorium dats wilde saelge of hindelope" (Herbarius).

Evel, *tvallende* —, 234*b*. Epilepsie, ook Sinte Jans evele, Grote en Sware evele genoemd.

Evene, 45*b*. Zwarte haver.

Ewelicke, 97*b*. Eeuwig. Altijddurende.

Exteroghe, 120*b*. Eksteroog.

Eyke, 126*a*. Eik. *Eykenscorsse*, 73*a*.

F.

Faba. Vicia faba L. Tuinboon.

Faelgeren, 20*a*, 77*a*. In gebreke blijven, missen, in den steek laten.

Fantastica cellula, 152*a*. Een van de *cellae cerebri*. De middeleeuwsche philosophen en artsen onderscheidden in de hersenen drie cellae, een voorste, een middelste en een achterste, waarin het verstand, de rede en het geheugen zouden huizen.

Farine arabi, 118*a*, l. *orobi*. Erwtenmeel.

Farine fabarum, 118*a*. Boonenmeel.

Fenigrece, 243*b*. Zie Venigriek.

Fenicle, 66*a*, 267*b*. Fœniculum capillaceum Gil., Venkel.

Fenine, 66*a*. Venijn.

Fermentum, 100*a*. Zie Heefsel.

Filantropis, 215*b*. l. *Philantropos*. Een electuarium.
„F. bediet tsmenscen vrient ontfermich. Het is hen goet die met pinen pissen, entie den steen hebben. ende verstopte lendene. ende iegen pine van der nieren ende in die blase...." (Antid. Nicol.).

Filonem, 215*b*. Een confectie, uitgevonden door Philo uit Tarsus (1e eeuw v. Chr.). Over de samenstelling van dit beroemde geneesmiddel zie Antid. Nicol.

Fistula, 63*a*, 76*a*. Fistel.

Flammula, 44*b*. Zie Egelgars.
„Flammula es selfate.... Aldus maect men enen brant sonder bernen. Men sal flammula stoten ende leggent optie stede daer men den brant wilt hebben ende latent liggen enen dach. ende dan sullen daer comen bladeren. Enti sal men breken. ende was daerop leggen. ende voort achterwaren alse men pleecht." (Herbarius).

Flegmagogum, 192*b*. Slijmafdrijvend middel.

Flegmo, 92*b*, 103*a*. Zie Phlegma.

Fleresijn, *Fledersijn*, 256*a* Jicht, pootje.

Fleumen, 200*b*. Zie Phlegma.

Florensen, 240*b*. Florence.

Flores eris, 58*a*, 260*b*. Zie Spaens groen.

Flores viridis aeris. Zie Spaens groen.

Flumatiic, 172*b*. Phlegmatiek.

Flumen, 41*b*. Zie Phlegma.

Focile, 136*b*, 138*a*, l. *Focilia*. De beide pijpbeenderen van den onderarm en van het onderbeen. Het spaakbeen, radius, heette ter onderscheiding *focile superius*. Het woord zou van Arabischen oorsprong zijn.

Foret, 64*b*. Boortje, fret.

Formica, 104*a*. Een wratachtig, hard, donker gekleurd gezwel, hetwelk eenzelfde pijnlijk gevoel geeft als door mierenbeten veroorzaakt wordt. F. werd gerekend tot de groep van Erysipelateuze gezwellen. Vermoedelijk heeft men hier met *Herpes*, bijvoorbeeld Herpes Zoster, Gordelroos, te doen, doch van een eigenlijk gezwel is dan geen sprake.

Formica ambulativa, 105*b*. Zie Ignis persicus.

Formica miliaris, 105*b*, s. *granosa*, 106*a*. Zie Ignis persicus.

Fragaria, 268*a*. Fragaria vesca L. Aardbezie.

Fractura capillaris, 27*b*. Scheur in het beenweefsel, zonder verplaatsing der deelen. „De been-breucke by maniere van scheuringhe/ die so cleyn als hayren zijn/ soo dat mense qualijck oogenschijnelijck sien kan/ tenzij dat men inckt daer op doet/ die in de scheure getrocken wort ende alsoo daer door bekent worde/ die wort/ van de Grieken fractura Appothema genoemt." (Paré-Battum).

Fraxinum, 262*a*. Fraxinus excelsior L. Gewone esch. F. ornus L., Manna esch.

Frenesie, 264*a*. Phrenesie. Waanzin, ijlen. Afgeleid van *Phrenes*, het middenrif, hetwelk men vroeger voor den zetel der geestelijke processen heeft aangezien.

Frotseren, 38*a*. *Frosseren, frisseren, frusseren*, 18*b*. Kneuzen, kwetsen, verbrijzelen.

Frussuere, 32*b*. Hs. L. geeft *blutswere*, ook op andere plaatsen. Mogelijk is het dat er *Frotsure*, kneuzing, moet staan.

Fumus terrae, 44*b*. Fumaria officinalis. L. Duivekervel.
„Fumus terre dats grisecom" (Herbarius).

Furfur, 242*b*. Zemelen.

Furcula pectoris, 131*b*. De beide sleutelbeenderen. Ook borstbeen.

Fuscum, 34*a*, l. *Unguentum fuscum*.

G.

Galanga. Alpinia Galanga Sw. Een welriekende wortel, die, evenals gember, geconfijt werd. Men kende twee variteiten, *G. major* en *G. minor*.

Galbanum, 258*a*. Gomhars van Ferula galbaniflua Boissier & Buhse. „Galbanum/ of Galbanus, heet in Griecx Chalbane. Plinius die heetet Stagonitis: De Arabische Meesters/ die heetent chene/ ende Berard: maer het heeft den name Galbanum inden Apteken behouden. Het is een sap/ ofte Gomme van een Cruyt Metopium genaemt/ dwelc in Syrien wast" (Wirtsung-Battum).

Galle, 31*b*, Galappel. Woekering op de bladeren en de twijgen van Quercus lusitanica Lam. s. Q. infectoria Oliv., teweeggebracht door de larve van de eiken-galwesp, *Cynips gallae tinctoriae* Oliv.

Galyaen, 39*a*. Zie Galanga.

Ganciaen, 39*b*. l. *Gentiana*.

Gargariseren, 168*a*. Gorgelen.

Garuwe, 267*b*, *garwe, geruwe*. Achillea millefolium L. Duizendblad.

Garyofilate, 39*b*. Zie Caryofilate.

Gebaert, 62*b*. Van weerhaken voorzien.

Gebaren, 33*b*, 65*b*. Laten geworden.

Gebent. Zie Aant. 88*a*.

Geblect, 8*b*. Ontveld.

Geblossen, 88*a*, van *Blusschen*, te niet doen; overgaan, van „cancker bijv.

Geboecht, 160*b*, verl. deelw. van *Bogen*, buigen.

Gebrack, 5*b*?

Gedronten, 28*b*, 56*b*, 78*a*, 201*a*, *gedrunten*, van *Drinten*. Gezwollen, opgezet, van een lid.

Gedrontenis, 91*b*. Zwelling.

Geellicheit, 114*b*, *geilicheit*. Vruchtbaarheid.

Gefisteleert, 3*b*. Fistels hebbende.

Gehovent, 113*b*, l. *geheven*. Gerezen, bijv. van brooddeeg.

Gecnocht, 119*b* van *cnopen*, verbinden.

Gelaive, 6*b*, *gelavie, glavie*. Het scherpe eind van een lans.

Geleye, 63*a*. Galei.

Gelosen, *uit-*, 214*b*. Kwijtraken.

Geloyden, 56*b*, 73*b*, 235*a*. Gloeiend.

Gelu, 51*b*. Geel.

Gemachte, 15*b*, 61*b*, 214*b*. De teeldeelen, de lies.

Gemblies, *Genbloes*, 49*b*, *Geniblies*, 36*a*, *Gembloys*, oudere vormen van *Gembloux*.

Gemeen, 155*b*. Algemeen, gewoon.

Gemeen adere, 41*b*. Zie Middeladere.

Gemondeert, 196*a*. fr. *monder*. Afgepeld, geschild.

Gemorselt, 27*a*; *gemortelt*, 38*a*, 126*b*. Verbrijzeld, vermorzeld.

Genber, 171*b*. l. *Gember*. Wortelstok van Zingiber officinale Roscoe.

Genciaen, 202*b*. Gentiana lutea L. „Genciane es heet ende droge in den .3. graet. Ende cruut ende wortele heeten genciana. Entie wortele gaet in medicinen. ende .4. jaer hout mense goet. Entie bitterste siin die beste" (Herbarius).

Genereren, 7b. Verwekken, doen ontstaan.

Genet, 9*b*, verl. deelw. van *Netten*. Nat maken.

Geneve, 27*a*, 63*a*. Genua.
Geneverenhoute, 262*a*. Hout van Juniperus communis L., Jeneverstruik.
Gengebaer, 39*a*, *gingibere*. Gember. De geconfijte wortelstok van Zingiber officinale Roscoe.
Genivaer, 78*b*. Juniperus communis L. Jeneverstruik.
Genoech doen, 34*a*. Voldoening geven.
Genu, 148*a*. Knie.
Geopileert, 208*a*, van *opilatio*, syn. *obstructio*. Verstopt.
Geproefd, 9*a*, 14*b*. Ervaren.
Gepueren, 16*b*. Reinigen.
Gequolen, 183*b*, verl. deelw. van *quelen*, ziek zijn.
Gerechten, 141*a*. Oprichten, omhoog brengen.
Gerec, 234*b*. Goede toestand, geestestoestand.
Gereken, 6*a*. Bereiken, bij iets komen.
Geringe, (*also—als*), 28*b*. Zoodra als. Hs. L. geeft „vollic."
Gernige, 19*a* l. *geringe*. Schielijk, spoedig. Hs. L. geeft „vollike."
Geroest, 230*b*, van *Roosten*. Geroosterd, gebraden.
Gersorie, *grisorie*, 44*b*, *grisecom*. Zie Fumus terre.
Geseit, van *Seien*. Gezeefd.
Gesicht, 45*b*. van *Sichten*. Gezegen, gefiltreerd.
Gescedelt, 176*a*, van *Schede*.
Gescoerd, 222*a*. Een darmbreuk hebbende.
Gescoert, 20*b*. Gebarsten.
Gescubbe, 232*b*. l. *Gestubbe*. Stof.
Gescume, 88*a* l. *Gestume*. Zie aldaar.
Gescutte, 62*a*. Pijl of ander wapen dat geschoten wordt.
Gesparen, 1*b*. Sparen.
Gestaureerd, 5*b*. Gerestaureerd.
Gestume, 88*a*. Het tegenovergestelde van onstuimig.
Geswigen, 34*a*. Zwijgen, verzwijgen.
Getunceert, 175*a*?
Gevallen, 114*b*. Zich voordoen, gebeuren.
Gevessemt, 222*a*, van *Vessemen*, vademen. Gevademd.
Gevoech, 122*b*. Wat iemand voegt, wat noodig of wenschelijk is.
Gevoelachtig, 77*b*. Gevoel hebbende.
Geweere, 9*a*, 55*b*, 82*b*, 139*a*, 259*b*. Gewricht.
Gewerden, 33*b*, *geworden*. Begaan.
Gewichten. „Een Pont (℔) bestaet door de banck bij de koopluyden uyt sesthien onçen (℥), maer bij de genees-meesters uyt twaelf. Een Onçe uyt acht Drachmen (ʒ). Een Drachmen uyt drie scrupels (℈). Een scrupel uyt twintigh greynen (G of g), om welckers ongelijckheyt in kleyn gewichte, die Asen in 't gebruyck aen-genomen werden. De Kruyden ende Bloemen werden gerekent na dat men met een Handt, ofte drie vingeren kan vatten. Nattigheydt als Wateren ende Drancken neemt men mede na Ponden, ofte Pinten, gelijck Syropen met Onçen. (Joh. v. Beverw.).
Gingebar, 116*b*, 241*b*, Zingiber officinale Roscoe. Gember.
Gingive, 176*b*. Gingiva, tandvleesch.
Gips, 223*a*. Calciumsulfaat.
Glande, 212*a*. Eikel, de vrucht van Quercus L. Eik.
Glandulen, 114*b*. Zie Scrofelen.
Glavie, 6*b*. Zie Gelaive.
Glorifilaet, 39*b*, *gariofilate*, *garioffel*. Namen voor twee voortbrengselen, 1. voor kruidnagelen, *groffelsnagelen*, de gedroogde, nog niet ontloken bloemen van Eugenia Caryophyllata Thumb; 2. voor Nagelkruid, Geum urbanum L., Benedictenwortel, *caryophyllate* (Dodon.). Welke soort Scellinck bedoelt, is niet altijd duidelijk.
„Gariofilate dats glorifilate. ende es heet ende droge in den .2. graet. Die wortele gaan in medicinen, ende hebben meer crachten groen dan droge. Nochtan hout mense goet .1. jaer. Ende daeromme heet mense garfofilaet om dat si bina riect als garoffelsnagele." (Herbarius).
Glose, 1*a*, 7*b*, *glosse*. Verklaring, uitlegging, commentaar.
Glotheit, 114*b*. Gulzigheid.
Goch en **Magoch,** 205*b*. Een gevaarlijke, verderf veroorzakende vijand. Goch zou de vorst van het volk Magoch zijn geweest (Ezechiël); volgens Mozes was Mogoch een zoon van Japhet.
Goet, *luttel-*, 56*a*. Heel weinig.
Gonnen, 166*a*. Vergunnen.
Gordelstat, 15*b*, 190*a*. Het middel.
Gorte van evene, 45*b*. Haverdegort.

Graet, *240b.* Graad, van werkzaamheid van een geneesmiddel, waarvan men er vier wist te onderscheiden. Zie hierover Bernhard v. Gordon (Pagel), Paré-Battum, en ook Boek .x. van Natueren Bloemen.

Grayn de Paradis, *39a.* Grain de Paradis, ook wel *Amonum* (l. cardamomum) genoemd. De vrucht van Elettaria cardamomum White-Matton.

Greyn, *201b.* Karmijn, scharlaken.

Greynen van peradis, *241b.* Zie Grayn de paradis.

Griffie, *162a.* Priem.

Grisorie, *194b.* Fumaria Tourn. Duivenkervel, *Grisicom.*

Groen spec, *237b.* Versch spek.

Groene salve, *44a.* Zie Unguentum viridis.

Groene wine, *87b.* Jonge wijn.

Groffelsnagele, *39a, 241b.* Zie Glorifilaet.

Gromelachtig, *190a* van *Gromel,* graveel, kleine steentjes in de blaas.

Grotelijc, *25b.* Zeer, sterk.

Gumme edere, *256b.* Zie Edere.

Gummi arabici, *156a.* De gom van Acacia Senegal. Willd.

Gutta rosacea, *186b, 189a.* Acne rosarea, koperroos, een aandoening van de huid van neus en wangen.

Gutta serena, *153a.* Amaurosis, blindheid.

H.

Habundancie, *32a, 92b, abundancie.* Overvloed.

Habunderen, *189b.* Overheerschen.

Haeste, *77a.* Spoedig, dra.

Hakescare, *117b,* l. *Haerschare.* Schaar, om haar mede te knippen.

Hali albatis, l. *Hali Abbas.*

Halscane, *131b, canebeen.* Sleutelbeen; ook Borstbeen.

Hamel, *113b.* Gesneden ram.

Hanepe, *168b.* Cannabis sativa. L. Hennep.

Hapundeert, *78a,* l. *Habondeert,* d.i. abondeert.

Harde, *herde, 1b, 7a, 204a* en op a. pl. Zeer, in hooge mate.

Hedera, *232b.* Hedera helix L. Klimop.

Heefsel, *hefsel, 100a, 243a.* Zuurdeeg. *Tarwenheefsel 95b.*

Heffe, *heffene, 72b.* Droesem. Ook opbruising, *8b,* verondersteld bij de digestie.

Heffen, *52a.* Opzwellen.

Helleborus, *85a.* Men onderscheidde witte en zwarte.

„Ende dat witte elleborus (nl. Helleborus albus L., Nieskruid) es geheeten oostwert scamponie ende wast gaerne in wacken steden. ende wast hoge ende selke seggen dat wast op bergen die wac siin. Ende heeft bladere gelijc wegebreden. Maer si siin langer ende scarper. ende wast also lange alse .I. cubitus of langere" (Herbarius).

„Swarte scamporie (nl. Helleborus niger L.) heeft dieselve cracht die die witte heeft. Maer si nes niet so laxatijf. Ende heeft enen swarten wortel alse figebome doen." (Herbarius).

Herba Robberti, *267b.* Geranium Robertiana L., Robbertskruid.

Herde. Zie Harde.

Here, *229b?*

Hermafrodissima, *233a,* l. *Hermaphrodisme.*

Hermodattele, *31a, 85a,* d.i. *Hermodactyli* Colchicum autumnale L. Herfsttijloos.

„Hermodattili.... wast in meerscen ende int herde (l. herfst) ende heeft eene wortele al ront. Ende men gadertse in den zomer ende hancse op met draden in de zonne." (Herbarius).

Hernia aquosa, *227a.* Hydrocele, Waterzakbreuk, ophooping van vocht in den scheederok (tunica vaginalis) van den teelbal.

Hernia intestinalis, *227a.* Darmbreuk.

Hernia carnosa, *227a.* Sarcocele, vleeschbreuk. Kan ook zijn elephantiasis scroti, orchitis syphilitica, ontstekingachtige zwelling van den teelbal.

Hernia scrotalis, *227a.* Zakbreuk.

Hernia ventosa, *227a.* Pneumatocele, luchtgezwel. Breuk van een luchthoudend orgaan, bijvoorbeeld de long, de darm.

Herpes estiomnes, *108a,* l. *esthiomenos.* Herpes excedens, een huidaandoening, haarworm.

Herse, 251*a*. Hars. *Resina pini*. *Onghepiinder* herse, 121*a*. Ongepiint: niet geperst (van was, honing).

Herusipila, 102*b*. Zie E r y s i p e l a s.

Hiera, van ἱερὰ, heilig. Naam van een electuarium, dat door Themison bedacht is, waaraan bovennatuurlijke kracht werd toegekend. Deze likkepot werd ook *hiera picra* genoemd, wegens den bitteren smaak van een der bestanddeelen, aloë. Verscheidene artsen hebben hiera's van andere samenstelling bereid en daar hunne namen aan verbonden.

Hiera Logodion, 79*a*. Een door Logadius bereide Hiera. Zie A n t i d. N i c o l.

Hiera picra Galieni, 158*a*. Een purgeerend werkende confectie, zeer samengesteld van aard. Zie A n t i d. N i c o l.

Hiera Ruffini, 191*a*. Een zeer samengesteld electuarium, dat door Rufus is uitgevonden. Zie A n t i d. N i c o l.

Hicken, 47*a*. Den hik hebben.

Hicken, 10*b*, 103*b*, 126*b*, 188*b*. Koppen zetten. „Hicken met eenre vliemen" 53*a*, 103*b*, bloedige koppen zetten, d.i. insnijdingen maken (met een kopsnepper) in de huid, nadat daarop een kopglas vastgezeten heeft, hetwelk, door negatieven druk, bloed naar de huid heeft gezogen.

Hoeghedaenwiis, 121*b*. Op hoedanige wijze.

Hoelwortel, 66*b*. C o r y d a l i s D.C. Helmbloem. Scellinck spreekt van „langhe hoelwortel", waarmede hij wel bedoeld zal hebben de *Groote Hoolwortele* of *Hoelwortele*, C o r y d a l i s c a v a Schw. & K., Holwortel. C o r y d a l i s s o l i d a Sm., heet bij Dodonaeus *Cleijne Hoolwortele*.

Hoescheijt, 36*b*. *Hoofsscheit*, *heusscheit*. Beleefdheid. (Ms. L. hoefheit).

Hofkerssaet, 100*a*. L e p i d u m s a t i v u m L. Tuinkers.

Hofmalve, 244*a*. *Hooge malve*. A l t h a e a o f f i c i n a l i s L. Heemst.

Holendere, 232*b*. S a m b u c u s Tourn. Vlier.

Hontsribbe, 194*b*. P l a n t a g o L. Weegbree.

Hooftswere, 201*a*. Hoofdpijn.

Hope, 146*a*. Heup.

Hopenbene, 83*a*. Heupbeen.

Hornec, h o o r n i c. 156*a*, 160*b*, 162*a*. Hoek. o.a. ooghoek.

Horten, 38*a*. Uitpuilen.

Houden, 164*a*. Hoeden.

Houden van, 216*b*. Hoogschatten, vereeren.

Houten, 137*b*. Mank zijn, hinken.

Hovel, 121*b*. Bult.

Hueslooc, 254*a*. S e d u m L. Huislook, vetkruid.

Huuf, 178*a*. Huig.

Hydromel, 173*a*. Een drank uit honing en water bereid.

Hydropesie, 206*b*. Hydrops, waterzucht.

Hyposarca, 207*a*. Hydrops anasarca, waterzucht.

I. (Zie ook Y).

Idel, 36*b*, *yedel*, 37*b*, *ydel*, ledig.

Ieke, 40*b*, 243*a*. Vettigheid van de wol. Adeps lanae, *Oesipus*.

Iecte, 41*a*. Zie J u e c s e l e.

Iera pigra, 158*a*. Zie H i e r a p i c r a.

Ieschen, 33*b*. Eischen.

Ignis persicus, 104*b*. Herpes Zoster, gordelroos. Ook andere huidaandoeningen, zooals gangraen en carbunkel.

Icterus, 191*b*. Geelzucht.

Impetigo, 189*b*. Een uit, met etter gevulde, blaasjes bestaande huidaandoening. Zij werd tot de Erysipelateuze huidziekten gerekend.

Indragen, *den adem* —, 172*b*. Inademen.

Incorporeren, 32*b*, 44*a*, 258*b*. Een artsenijbereidkundige handeling, bestaande in het vermengen van geneesmiddelen met zekere stoffen, welke daaraan de vereischte gesteldheid geven, bijvoorbeeld die van pleister, zalf.

Incoruperen, 32*b*. Verbast. van *Incorporeren*.

Int. *inct*, 27*b*. Inkt.

Iposarca, 207*a* l. H y p o s a r c a.

Irios, 726, 248*a*. I r i s f l o r e n t i n a L. Men kende twee soorten: „Iris purpur es .1. cruut ende wast alse lisch in hoven ende heeft lange ende brede blade en draget bloemen die purpurroot siin gelijc lelyen van maecsele.... Ende si seggen oec dat Iris draget ene grote blauwe bloeme die men heet in Vlaemsche floordelijs. Ende sie wast op eenrehande lisch ende es yreos gelijc van blade ende van crachte. Maer yreos draget ene witte

bloeme. Entie wortel doet men in medicinen. In aprille ende in meye sal mense gadren die wortele ende laetse drogen." (Herbarius).

Isopus humida, 95*a*. Zie I e k e.

Iusquiamus, 255*a*, lat. barb. v. *Hyoscyamus*. H y o s c y a m u s n i g e r L., Beilde, belrike, belseme, bilzenkruid.
„Iusquiamus dats beelde of belseme.... Ende dit zaet es van .3. manieren. wit. rood. ende swart. Ende dat swarte es gevenijnt, ende daerof salmen [hem] wachten. Want het brinct in die doot. Ende dandere. .2. doet men in medicinen. Ende tsaet heeft meer cracht dan tcruut" (Herbarius).

J.

Jacea nigra, 224*b*. C e n t a u r e a n i g r a L., Zwart knoopkruid.
„Jacea nigra es van .2. manieren. Wit ende swart. Entie witte scelden sulke tremorseke. of duvelsbete. Entie swarte scelt men matefilloene." (Herbarius).

Jarus, 43*b*. A r u m m a c u l a t u m L. Gevlekte Aronskelk. Papekullen.
„Si heet oec arona. Ende heeft in die erde alse een wit cullekiin gewassen alse poreyde." (Herbarius).

Jeke, 134*a*. Zie I e k e.

Joccele, 104*b*. Zie J u e c s e l e.

Jocten, 41*a*. Jeukte.

Juecsele, 41*a*, 123*a*. Jeuk.

Jujube, 190*b*. Z i z y p h u s s a t i v a Gaertn. Borstbes.

Junctuere 9*a*. *joncture*. Gewricht.

Justinum. Een electuarium.
„Justinum dicitur quia a Iustino imperatore primo fuit inventum" (Antid. Nicol.).
„I. es goet die den steen hebben ende iegen lancevel entie met pinen sine orine maect." (Antid. Nicol.). „Lancevel" is koliek.

K. (C.)

Cadinnie argenti, 31*a*, 72*a* l. *Cathimie*.

Caerde, *wilde* —, 87*b*, 159*a*. D i p s a c u s s i l v e s t e r Mill., Wilde kaardebol.
„Wilde Carde. in latine virga pastoris."

Calaberen, 116*a*. Calabrië.

Calamente, 210*b*. *Calamite* 259*a*. l. *Calamintha*, C a l a m i n t h a o f f i c i n a l i s Moench., Bergsteenthijm.
„Calamentum of nepita of ackermente.... ende si es beter groene dan droge. ende alsi bloyt sal mense gadren. Een jaer geduert si goet diese hanct in de scaduwe.. Men vint menegerande mente. het es ene tamme ende wast in den liede hove.... Ende dandere heet men scastrum. ende dese heeft die meerre cracht te verwarmene. Ende ene andere vint men die heeft lange bladere. entie heet men roemsce mente.... Mer dierste tamme mente doet men in medicinen" (Herbarius).

Calamus aromaticus, 167*b*, 215*a*. Het is niet bekend welke plant hiermede bedoeld is. „C. dats ene maniere van riet." Flückiger vermoedt dat het de een of andere Indische grassoort is. A c o r u s C a l a m i is het niet.

Calce cuminom, 84*b*, l. *Caltuse cumino*. Zie aldaar.

Calendula, 211*a*. C a l e n d u l a o f f i c i n a l i s. L. Goudsbloem.

Calcant, 160*a*, *concantum*, *alcalcadis* zijn alle namen van arab. herkomst, voor Vitriool, *Colcothar*.

Calck. *Levende* —, 50*a*. Gebrande, ongebluschte kalk.

Calcotha, 48*a*, 250*b*. l. *Colcothar*, zie aldaar.

Calmijn, 161*a*. Galmei, zinkspaat, zinkcarbonaat.

Calse viva, 260*b*. l. *Calx viva*, *Calc. usta*. Gebrande kalk.

Caltuse, cumino, 187*b*, 188*a*. Gebrand koper, *Aes ustum*.

Camedrios, 216*a*, l. *Chamaedrys*. T e u c r i u m c h a m a e d r y s L. Gamander.

Camer, 10*b*. Stoelgang. Ook Bestekamer: „ter cameren gaen."

Camerganc, 190*b*. Stoelgang, ontlasting.

Camomille, 30*a*. M a t r i c a r i a c h a m o m i l l a L. Echte kamille. „Cammomille of abec." (Herbarius).

Campernoel, 114*a*. Paddestoel.

Camphore, 91*b*. Het aeth. product van L a u r u s c a m p h o r a L., Kamferboom.

Canduijt, 36*b*, 80*a*. Zie C o n d u i t.

Canep, 267*a*. C a n n a b i s s a t i v a L. Hennep.

Cancker, 85*b*, 111*a*. Kanker.

Canne, 172*b*, 175*b*. *Canna pulmonis*. Luchtpijp, trachea.

Cantariden, 100*b*, d.i. *Cantharides*. Lytta vesicatoria. L. Spaansche Vlieg. „Cantharides faulce vermine, Habitent en la Cacumine, Des fresnes dessus la prarie" (Lespleigney).

Capittele, 74*a*, 121*a*, 231*b*. „C. dat is met loeghen daer men die seepe af maect." „Capitelum est aqua saponis." (Castellus).

Capparis, 118*a*, 203*b*. Capparis spinosa L. De nog niet ontloken bloesems heeten „Kappers."

Caprifolium, 31*b*. Lonerica L. Kamperfoelie.
„Caprifolium of wedewinde die draget rode besiën.... Ende tsop heet licium.... Ende men perset tsop uter wedewinden. Ende men latet drogen ende men brenget uut andere landen in die specerien." (Herbarius). Wellicht is hier Lycium indicum bedoeld

Carbunkel, 100*b*. Negenoog, groote zweer, ontstaande uit de samenvloeiing van verscheidene steenpuisten. De huid sterft daarbij af en krijgt een blauw-zwarte kleur, die aan die van kool, carbo, herinnert. Carbunkel en Anthrax werden vroeger met elkander verward en over één kam geschoren.
„Het bloedt dat kan oock groot quaet doen.... door corruptie van sijn eygen substancie/ waeruyt dat den Anthrax ofte de pest-kole causeert." (Paré-Battum). Tegenwoordig kent men Anthrax als een aandoening welke veroorzaakt wordt door de kiem van het Miltvuur, en spreekt men van Carbunculus contagiosus.

Cardomone, 241*b*. Vrucht van Elettaria Cardamonum White-Matton.

Cardomum, 39*a*, l. *Cardamon*. Nasturtium. R. Br. Waterkers. Scellinck spreekt van „C. dat tam is." Het is mogelijk dat hij Lepidum sativum L., Tuinkers, bedoeld heeft.

Cardum benedictum, 110*b*, l. *Herba Cardui benedicta*. Cardenia benedicta. Bentham et Hooker, s. Centaurea benedicta L., s. Cnicus benedictus, L., Gezegende distel. Deze werd vroeger ook *Santorie* genoemd.

Careel, 63*a*. Zie Quareel.

Carle, 27*b*. Zie Quareel.

Carpie, 8*a*, 23*a*, 126*a*. Pluksel. Eng. *Charpie*.

Caryofilate. Zie Sana mundi.

Cascalignea, 215*a*. l. *Cassia lignea*. Zie ald.

Cassen, 121*b*. l. *Classen*. Geluid maken.

Cassia fistula, 41*b*, 240*a*. Bolster van de vrucht van Cassia fistula L.

Castorie, 156*b*. *Castoreum*, Bevergeil, een door het uitwendige geslachtsorgaan van den bever, Castor fiber L., afgescheiden, kwalijk riekende stof.
„Beverswijn ofte Castoreum is de swezer van een viervoetigh beest, een dogh niet seer ongelijck, dan korter van voeten, met vijf teenen, ghelick de Bergh-muysen, Bever, Fiber, ende Castor genoemt. Het leeft te water, ende te lande, ende treckt uyt beyde sijn voedsel. Hiervan is voor desen ghelooft gheweest, ende al van deftighe schrijvers betuyght, dat als hij naegejaeght werdt, wetende de oorsaeck, zijn selven de swezeren af-bijt, ende alsoo ontkomt" (Joh. v. Beverw.).

Cataracteren, 163*a*. Cataract.

Catharticum imperiale, 79*a*. Een purgeermiddel, waarin Scammonium voorkwam. Zie Antid. Nicol.
„Cartharticum imperiale. Dit is soo veel te seggen/ als een Keyserlicke purgatie/ omdat se insonderheyt 't Hooft is purgerende/ eenen soeten adem maect/ ende de swarte Melancolie ende Galle wt de Mage drijft" (Wirtsung-Battum).

Catharuse van gruse, 173*b*.

Cathinie, 31*a* l. *Cathimia*. Goud- of zilverhoudend erts, *Catinus* heette de kroes, waarin goud en zilver gesmolten werd.

Cauterie, 80*a*, 224*b*, 233*b*. Bijtend of schroeiend wondmiddel. *Cauterium van viere*: brandijzer, ferrum caudens, c. actuale, 234*a*. Cauterium potentiale: chemisch bijtmiddel.

Cauwoerde, 86*a*, 94*a*. Cucurbita, L., Pompoen.

Kebuli, 178*a*. Zie Mirabolane.

Cempenwerc, 168*b*. Werk van vlas.

Kempsade, 189*a*. Zie Hanepe.

Keren, 20*a*, 40*a*, 110*a*. Wenden, omkeeren. Ook overgeven, braken, 116*b*. Opgeven van fluimen en b oed, 133*b*.
Kerstenheit, 116*a*. De christenheid.
Claer, 218*b*. Licht.
Clapoor, 111*b*. Bubo.
Clappenoor, 231*b*. Affodille.
Clapper, 3*a*. Kwaadspreker.
Clareit, 39*a*, *claret*. Kruidenwijn.
Classen, 121*b*. Geluid maken.
Clateren, 121*b*. *tegader cl.* Letterlijk ratelen. Hier wordt bedoeld het gevoel dat het tegen elkander schuren van de stukken geeft, *crepitatio*, waaraan de heelkundige de breuk herkent.
Cleessen, 46*a*, 159*b*. Zuiveren, ziften, door een doek zeven. Hs. L geeft *sien*.
Clein, *Cleen*. 22*a*, 27*b*, 31*b*, 32*b*. Zuiver, fijn.
Clergie, 25*b*. Wetenschap, geleerdheid.
Clerc, 3*a*. In 't algemeen man van wetenschap, geleerde, geneeskundige.
Clibberachtig, 47*b*. Kleverig.
Climia, 250*a*. *Cadmia lapidosa, C. metalli*. Galmei.
Climmen, 165*a*. Opstijgen (naar 't hoofd).
Clipiales, 175*b*, l. *clypealis cardilago*. Het schildvormige, naar voren uitstekende kraakbeen van het strottenhoofd, de Adamsappel.
Clippel, *Kneppel*, 37*b*. Knuppel.
Cloot, 141*a*, 255*b*. Bal.
Clotterkijn, 155*a*. Balletje.
Clove, 35*a*. Snede.
Clute, 255*b*. Klont.
Knape, 34*b*, 37*b*. Knecht.
Cnauwen, 140*a*. Knabbelen, kluiven.
Cnecht, 34*b*. Knaap, jonge man.
Knoeselvleesch, 167*b*. Kraakbeen.
Knopen, *Cnoepen*, 18*b*, 121*b*, 123*b*. Verbinden, vereenigen, o.a. van de stukken van een gebroken been. Zie V e s t e n. Zie G e c n o c h t.
Cnorsel, *Cnorselbeen*, 5*a*. Kraakbeen.
Knosel, *Cnoesel*, 148*b*. Enkel.
Coccox loock, 31*a*. O x a l i s A c e t o s e l l a L. Witte klaverzuring. *Surckel, Alleluja*. Ook de Veldzuring, R u m e x A c e t o s a L., werd *Surckel* genoemd.
Cochias, 177. Zie P i l l e n C o c h i a s.
Koec, 245*a*. Verharding van eenig orgaan.
Coenlijc, 161*b*, 257*b*. Flink.
Colagogum rubarbarum, 190*b*. d.i. *cholagagum rhabarbarum*. Een galvormend middel. Zulke middelen bevatten een of meer purgeerende stoffen, senne, scammonium en derg.
Colera, colere, 41*b*. Zie C h o l e r a.
Colcothar, 48*a*. Een ijzeroxyde, dat verkregen werd door verhitting van ijzersulfaat.
Collirium, 154*b*. Tegenwoordig: Oogdruppels, oogwater, kortom een vloeibaar middel, oorspronkelijk een geneesmiddel in vasten vorm, als zetpil, pessarium, en ook tegen aandoeningen van andere organen als de oogen, gebezigd.
Collirium album, 155*a*, hetzelfde als *Sieff album Rasis*. Sieff is de Arabische naam voor oogpoeders, zoowel als oogwaters. Het C. album bevatte o.a. Cerusa, Opium, en werd met wit van ei geklopt en met vrouwenzog aangelengd.
Collirium plumbi, 155a. Oogdruppels met loodzout.
Colon, 62*a*. Karteldarm, dikke darm.
Colophonium, 248*a*. *Resina Colophonia*, hetgeen achterblijft na destillatie van terpentijn, de vloeibare hars van verschillende pijnboomen, P i n u s a u s t r a l i s. Mich., P. S y l v e s t r i s en a. Vioolhars.
Coloquint, 203*b*. Vrucht van C i t r u l l u s c o l o c y n t h u s Schrad.
Comine, 170*b*. C u m i n u m C y m i n u m L. Komijn.
Comment, 25*a*, 54*a*. Commentaar.
Complexie, 32*a*. Temperament, een hoedanigheid van het gestel, welke voortvloeit uit de verhouding en vermenging der lichaamssappen of humoren, en hunne wederkeerige werking.
Composite, 72*b*. Zie M e d i c i n e c o m p o s i t e.
Conduijt, 36*a*, 80*a*. Gang, kanaal, fistel.
Confiseren, *conficeren*, 43*a*. Bereiden, mengen, n.l. artsenijen.
Confice rubee, 259*a*, l. *confecta rubea*. Styrax. Dit werd ook *Corumbrum, cyrimbrum*, genoemd.
Confortantia. Versterkende middelen.
Conforteren, 8*b*. Versterken.
Conglutineren, 222*b*. Zie M e d i c i n e c o n g l u t i n a t i v e.

20

Coninx onghemac, 116*a*. Zie Scrofelen.

Coniuracie, 4*b*, 40*a*. *Conjuratie*. Bezwering, bezweringsspreuk, tooverspreuk.

Conjunctiva, 153*b*. Bindvlies van het oog.

Consolidacie, 5*b*. Het dicht gaan van een wond, aanelkandergroeiing van de stukken van een gebroken been.

Consolidatijf, 129*b*. Geneesmiddel, dienende om verscheurde, gesneden, gebroken deelen te vereenigen, hetzij onmiddellijk of door middel van lidteekenweefsel.

Consolide, 258*a*. *Consolida* of *Confilia*. Scellinck spreekt van „alle drie den consoliden." Een er van is: Symphytum officinale L., Gemeene smeerwortel. „Consolida major dats grote confilie" (Herbarius).

„Consolida minor dats zelfheile. of brunelle" (Herbarius). De naam van „zelfheile" komt by Heukels niet voor. Hij geeft voor „brunelle" Brunella vulgaris.

Dodonaeus noemt Symphytum tuberosum, de „Knobbelachtige waelwortel". Wellicht is dit de derde, die Scellinck bedoelde.

Consolideren, 5*a*, 5*b*. Vereenigen, van de randen van een wond; sluiten.

Konstig, 29*a*. Kunstvaardig.

Conte, 221*a*, 233*a*. Vagina

Coperose, 31*a*, 58*a*. Van *cuperosa*, quasi *cupri rosa*, van cuprum en ros. Deze naam is aan verschillende metaalsulfaten gegeven, nl. aan ijzersulfaat (groene coperose, ook wel sutorium atramentum geheeten), aan zinksulfaat (witte coperose) en aan kopersulfaat (blauwe coperose).

Coperose, *couperose*. Gutta rosacea, acne rosacea, een aandoening van de huid van den neus en de wangen, welke, ten onrechte echter, aan misbruik van alcohol wordt toegeschreven.

Coperroot, 31*a*. Zie Coperose.

Coralle albi et rubei, 156*a*. Corali albi et rubri. Corallium. Gorgonica nobilis en Madripora oculata.

Corde. Pees, ook zenuw.

Coren, 24*b*. Braken, overgeven, opbreken, oprispen.

Coriandrum, 177*b*. De vrucht van Coriandrum sativum L.

Cornea, 152*a*. Hoornvlies (van het oog).

Cornuffelen, 227*a*. Zie Scrophulen.

Corroderen, 31*b*, 73*b*. Bijten, met geneesmiddelen, caustica, corrodantia.

Corrogiola, 155*b*. Corrigiola littoralis L. Riempjes. Wirtsung-Battum geeft *weegh-gras*, en Heukels voor *weeggers*, *weghgras*, *verckensgras* Polygonum aviculare L.

Corrosief, 8*a*. Vretend, van wondsecreet.

Corrosijf, 70*b*. Bijtend wondmiddel.

Corrumperen, 94*b*. Bederven, verrotten.

Corumbrum, 259*a*. Zie Confice rubee.

Costelijc, 214*a*. Kunstig.

Costum, *Costus*, 182*a*. Costum speciosus arabicus. Een welriekend kruid. Men onderscheidde een witte en een, sterker werkende, roode soort. Dioscorides noemt C. arabicus, indicus en garyophylatus.

Crauwen, 194*a*. Krabben.

Cremsellaserie, 106*b*. Met krampen gepaard gaande lepra.

Crimpe, *Crimpenisse*, 203*a*, *Crimpinge*, 206*a*. Kramp.

Cristal, wit-, 189*a*. Kristal, glas.

Cristallinus, 151*a*. Lens crystallina, de lens van het oog. Zij werd tot de drie humoren van het oog gerekend.

Crocke, 101*a*. Vicia Tourn. Wikke, krok.

Crocus, 155*a*, 259*a*. *Crocus metallorum*. Stibium oxydulatum fuscum.

Crocus. Crocus sativa L. Saffraan.

Crop, 214*b*, 218*b*. Hals, o.a. van de blaas.

Cruesele. Zie Crausele.

Crux, 138*a*, d.i. *crus*, s. magnus pes. Scheenbeen.

Cubebe, 241*b*. Vrucht van Piper Cubeba L., Staartpeper, Piper caudatum.

Cubite, 142*b*. *Cubitus*, Elleboog.

Cucumeris asmini, l. *Cuc. asinini*, 243*b*. Cucumer agrestis, de vrucht van Ecballium elaterium Rich.

Cucurbite, 73*b*. Cucurbita Pepo L. *Cauwerde*, Kalebas, pompoen.

Culbach, 222*a*. Zie Culbalch.

Culbalch, *cullensac*. Scrotum.

Culle, 112*a*, 219*a*. Teelbal.

Cume, 143*a*. Nauwelijks, met moeite, bijkans niet.

Cunstelijc, *constelijc*, 128*a*. Kunstvaardig, handig.

Curtinghe, 176*b*. Verkorting.
Cuse, 35*b*. Knots.
Kuspene, 19*b* l. *knopen*. Verbinden, vereenigen.
Cuusselijc, 47*a*. Gelijkmatig.
Cuwe. Kinnebak.
Cuwen, Kauwen.

L.

Lacerte, 154*b*. Hagedis.
Lacerte, 55*b*, 61*b*,. l. L a c e r t u s. Hiermede werd oorspronkelijk spier bedoeld en wel in 't bizonder lange, in 't midden min of meer dikke, dus spoelvormige spieren. Later heeft men aan pees- en vezelachtige bundels en vliezen dezen naam gegeven, bijv. Lacertus fibrosus van de Musculus biceps.
Lachteren, 3*a*. Lasteren, kwaadspreken.
Lacrimali, 235*a*. Traanbuisjes, traanpunten.
Lacteke, 240*b*. L a c t u c a s a t i v a L. Sla. „L. dat es latuwe of lachteke" (Herbarius).
Lactuce, 255*b*, *Lactuca*. Zie L a c t e k e.
Lambrustus, 264*a*. L a b r u s c a. Wilde wijngaert.
Landines, 37*b*, oudere vorm van Landennes, een dorpje ten W. van Hoei (Huy) aan de Maas [1]).
Lapacium acutum, 45*a*, l. l a p a t h i u m. Radex Lapathi acuti, vermoedelijk R u m e x o b t u s i f o l i u s L.
„Lapacium acutum es lanc ende strect hem oft maluwe ware.... Ende daer esser drierande. Deen heet men lapacium acutum ende heeft scarpe bladere ende es die beste. Ende dandere heet lapacium rotundum, ende heeft brede bladere daer men botere in draecht. Entie derde heet lapacium domesticum dats tamme maluwe. ende wast in der lieden hove. ende men doetse int moes (Herbarius).
Lapdanum, 111*b*. Zie L a u d a n u m.
Lapis ematicis, 155*a*. Lapis haematitis. Bloedsteen, Colcothar, een IJzeroxyde,
Laser, *lasersch*, *laserich*, 198*b*. Melaatsch, lepreus.
Laserie, 198*a*. Melaatschheid, lepra.
Lassche, 122*b*. Zie V e e s s c h e.
Latuwe, *tamme-*, 177*a*. L a c t u c a s a t i v a L. Sla.
„tsaet doet men in medicinen." (Herbarius).
Laudanum, 117*a*. Hars van verschillende, op de Grieksche Eilanden voorkomende C i s t u s-soorten. Hs. L. geeft *Lapdanum*, hetgeen 't zelfde is.
Laurus, 238*b*. L a u r u s n o b i l i s L. Laurierboom.
Lauwerboem, 266*a*. Zie L a u r u s.
Lavendula, 181*b*. L a v a n d u l a Nich. Lavendel.
Leder, 121*a*. Een stuk leder.
Leeder, 141*b*. Ladder.
Leeg, 117*a*. Laag.
Lelie, 230*b*. L i l i u m c a n d i d u m L. Witte Lelie. In „Herbarius" worden onderscheiden blauwe, gele en witte. De laatste was officineel.
Le mathicis, 156*a*. Ol? mathicis. Zie M a s t i j c.
Leme, 175*a*. Graat.
Lente, *Lentilge*, *Lentisce*, 177*b*, 201*a*, 266*b*. L e n s e s c u l e n t a Mich. Linze.
Lentigne, *lentigo*, *lenticulo*, 186*b*. Zomersproet, Ephelis lentigo.
Lentofleumatica, 208*a*, l. *Leucophlegmasia*.
Leonina, 198*b*, l. *Facies leonina* een lepreuze verandering van de huid van het aangezicht, met vorming van dikke rimpels.
Lepora, 198*a*, l. *Lepra*.
Lessche, 243*b*, *Liessche*. I r i s L., Lisch.
Lesschen, 104*b*, 105*a*. Lenigen, te niet gaan, bedaren.
Letten, 9*b*. Beletten, verbieden, verhinderen.
Leucophlegmasia, 207*a*. *Phlegmasia alba dolens*, witte, pijnlijke ontsteking van de aderen van de dij, met zwelling van het been gepaard gaande. O.a. in het kraambed voorkomende.
Leveradere, 112*b*, 191*b*. Vena basilica s. hepatica, de ader, welke in de elleboogsplooi gelegen is, en hepatica werd genoemd omdat men meende dat men, door daar te laten, de lever van bloed ontlasten kon.

---
[1]) Inlichtingen omtrent deze en enkele andere plaatsnamen dank ik aan de welwillendheid van Prof. VERCOULLIE. te Gent.

Levisticum, 254*a*. Levisticum officinale Koch. Andere namen zijn: *ligustium, levesche, lovesche, loghestal.*

Licium, 31*b*. Zie Caprifolium.

Liden, 30*a*. Verklaren.

Liden, 164*b*. Voorbijgaan.

Liese, 2*b*, 5*a*, 9*b*. Dun vlies, bijv. hersenvlies, beenvlies.

Liim van den vische. Vischlijm, ichthyocolla, colla piscium. Lijm gekookt uit vischblaas.

Liinsade, 30*a*. Lijnzaad, van Linum usitatissimum L. Vlas.

Limatura ferri, 70*b*. IJzervijlsel. Ook van goud, zilver, hertshoorn en ivoor werd vijlsel of schraapsel (scavelinghe) gebezigd.

Limone, 189*a*. Lemoen, een soort van citroen. Er werd vroeger op het verschil tusschen citroen en lemoen niet altijd streng gelet.

Linalgel, 87*a*?

Linaria, 107*a*. Linum catharticum, L. Purgeervlas, lijn.
„Linaria dats wilt vlas." (Herbarius).

Linteren, gehucht bij *Tienen.*

Liquare, 258*a* l. *Liquor.* Vloeistof.

Liquerisse, 241*b*, *liquerilte,* 58*b*, l. *Liquiritia.* Glycerrhyza glabra, L. Zoethout.

List, 250*b*. Behendigheid.

Litergyrum, 31*a*, 243*a*. d. i. *Lithargyrum.* Loodoxyde, loodglid, goudglid.

Litontripon, 215*b*, l. *Lithontrypton.* Een confectie, waarmede men meende steenen in de blaas te kunnen breken.

Liwaede, 17*b*, *lijnwaet.* Lijnwaad, fijn linnen.

Loeghe, *loge,* 107*b*. Loog.

Loeghenstocken, 110*b*. 254*a*. Levisticum officinale Koch. *Lavas, levestoc, levesche.*

Loeke, 96*a*. Zie Ajuun.

Loerboom, 184*a*, *lorboom.* Lorbeerboom, laurierboom. Laurus nobilis L.

Lolium, 90*a*. Lolium L. Raaigras. *Dolic, dolck.*

Longaon, 62*a*, 211*b*, *longanon.* Endeldarm, rectum. Bij den mensch is de endeldarm eigenlijk niet recht, zij is dat wel bij dieren. Bartholinus schrijft: „rectum barbaris longanon dicitur", doch Hyrtl is het hiermede niet eens en meent dat longanon zou afstammen van longus. Men vindt het, uit de anatomische nomenclatuur verdwenen, woord nog terug in den naam van zekere soort van Italiaansche en Spaansche worst. „Loganiza", waarvoor de endeldarm gebruikt wordt.

Looc, 244*a*. Zie Ajuun.

Lootscuijm, 48*a*. Zie Scoria Plumbi.

Luchter, 54*a*, 130*b*. Linker.

Ludeke, 34*a*. Luik.

Lupina, 89*a*. Lupinus Tourn. Lupine.

Lupus, 86*b*, 108*b*. Wolf. In 't bizonder een tuberculeuze huidaandoening, voorn. van het gelaat.

Lussche, 122*a*. Windsel.

Luttel, 258*b*. *Luttel goet,* 56*a*, 115*a*, 248*a* Weinig.

Lutum, 84*a*. Leem.

Luut, 204*a*. Geluid.

Luxurie, 224*a*. Onkuischheid.

Luyden, *luden,* 208*a*. Zingen, klinken.

Luydick, zie Ludeke.

Luyken, 223*b*. Sluiten.

Lytsche, *litse,* 122*a*. Snoer, strik. Hs. L. geeft „Vaessche."

M.

Macer, 67*a*, 93*b*, voluit *Macer floridus de Viribus* (virtutibus) *herbarum,* een latino-barbaarsch leergedicht uit de 11e of 12e eeuw, waarin de geneeskrachtige eigenschappen van een aantal planten behandeld worden. Omtrent den auteur verkeert men in 't onzekere. Choulant heeft een uitgaaf er van bezorgd (Leipzig, 1832).

Macula oculorum, 159*b*. Witte vlekken op het hoornvlies.

Maglione, 255*b*, l. *Magdaleon.* Een of ander geneesmiddel in den vorm van een cilinder gerold en bewaard. In 't bizonder pleister. Men drenkte strooken van katoen of linnen met het geneesmiddel en rolde die daarna op. Zulke rollen werden in wondholten en fistels gestopt en dienden dan tevens om het afvloeien van wondsecreet te vergemakkelijken.

Malum mortuum, 44*b*. Een lepra-achtige aandoening der huid met livide verkleuring, alsof deze afgestorven ware.

Malumterre, 187*a*, *Malum terrae.* Aristolochia Strongyle L.

Malvavistum, 18*b*, l. *Malvaviscum*. Althaea officinalis L., Heemst. „Bismalva", Witte maluwe, „Maluwe of pappele" (Herbarius).

Malve, 95*b*. Malva sylvestris L.

Malve, *ander-*, 257*b*. Hiermede is wellicht bedoeld Atriplex patulum L. Melde. welk ook malwe, maluwe genoemd werd,

Mandibila, 187*a*. l. *Mandibulum*. Zoowel boven- als onderkaak.

Mandragora, 240*b*. Atropa officinarum L. s. A. Mandragora. Alruinwortel.
„Mandragora siin wortelen van cruden. ende siin tweerande. ende wast alse man ende wijf. Ende dat mannekijn heeft bladere als beetcolen. ende dwijfkiin alse latuwe. Ende diet uter erden trect hi moest sterven. Ende daert steet siet men bi nachte groet licht. Ende dmannekijn helpt den man. ende dwijfkiin den wive." (Herbarius). Fol. mandragora, 255*b*.

Mania, 205*a*. Razernij, met opwinding gepaard gaande krankzinnigheid. *Maniacus*, een lijder aan mania.

Maniere, 160*b*. Soort. „Die maniere van den onghemaken." „Maniere van medicinen." „Een maniere van cancker."

Manna, 240*a*. Ingedikt sap van Fraxinus rotundifolia Lamk.

Marghe, 11*1b*, 117*a*, *march*. Merg.

Marubeum, 179 *b*. l. *Marrubrium*. Marrubium vulgare L. Longekruid.

Masersocht, 200*b*, *maselsocht*. Een of andere huidaandoening, melaatschheid, ook mazelen. „Morbilli dats die masersocht."

Mastike, 248*a*, d. i. *Mastix*. De hars van Pistacia L.s. Lentiscus L.

Mate, 216*b*. Behoeftig, gering, eenvoudig.

Matelieve, 102*a*, 267*b*. Bellis perennis L. Madeliefje, Meizoetje, *Medesuete*.

Matrix, 230*a*. Baarmoeder.

Matsuwe, 35*b*, *matse*. Knots.

Mede. Een honingdrank.

Mede. Rubia tinctoria L. Meekrap.

Medesuete, 102*a*. Zie Matelieve.

Mediana, 173*a*. Zie Middeladere.

Medicine abstertive, 85*a*. Abstergens, reinigend middel. Zulke middelen dienden om slijmerige en etterige beslagen van zweren te verwijderen.

M. actractive, 57*b*. l. *attractive*, Uittrekkend geneesmiddel.
„Een treckende Medicament/ is contrarie van een repelierende Medicament/ ende het is van een heete/ en van een subtijle substancie/ door dewelcke dattet uytwaerts/ en na de omlegghende plaetse treckt/ het ghene dat diep in 't lichaem onthouden wort: ende dat/ of door een openbare qualiteyt/ of door een verborghen kracht der natueren/ ofte door een accidentale qualiteyt/ ende scherpigheyt." (Paré-Battum).

M. agglutinative. Zie M. conglutinative.

M. aggregative, 249*b*. Zie M. Conglutinative.

M. deffensive, 22*b*. Van *defendere*. Een geneesmiddel dat plaatselijk werd aangewend en dienen moest om de zieke plaats tegen letsel, in 't bizonder tegen aanraking met de lucht, te beschermen.

M. incarnative, 12*b*, 59*b*, 60*b*. Middelen waaraan men vroeger het vermogen toeschreef om vleesch te vormen. Paré spreekt van „sarcotycke of vleesch-generende medicamenten." Hij zegt: „Een sarcotycke Medicament/ en is anders niet te segghen/ als een Medicament dat vleesch doet wassen/ het is oock het ghene/ dat de nature/ door een drooghte behulpelijck is/ om in een holle ulceratie vleesch te doen wassen...." Het zijn feitelijk middelen die de granulatie bevorderen.

M. carnis cicative, 6*b*, 99*b*. Wondheelend, litteekenvormend middel. „Een cicatriserende Medicament/ het welck de huyt genereert/ is sulcks datter door sijn drooghte/ ende door sijn astringerende kracht/ sonder eenige bijtinghe drooght/ astringeert/ ende alsoo het vleesch in een calleuse substantie verhardt/ dattet schijnt een huyt te wesen/ ende wij noemen alsulcks een cicatrice/ een naet/ of een lijckteycken: Doch is het cicatriseren van een ulceratie/ een eygen werck der natueren/ gelijck daer is het genereren des vleesch. Daeromme wort alsulcken Medicament epulotijck/ of cicatriserende genoemt/ om dattet de nature behulpelijck is in 't ge-

nereren van eenen naet/ gelijck of de huyt ware verteerende alle vochtigheydt/ ende het vleesch verhardende. Daerom dat oock dit voorsz. cicatriserende Medicament meer droogende wesen moet/ als het ghene dat vleesch genererende is."(Paré-Battum).

M. composite, 17*a*, l. *medicamentum compositum*. Samengesteld geneesmiddel, in tegenstelling met *m. simplex*.

M. conglutinative, 249*b* s. *agglutinative*. De wondranden aan elkander doen klevende middelen.

M. consolidative, 22*b*. Hetz. als M. conglutinative.

M. creativam carnis, 30*a*. Zie M. incarnative.

M. maturative, 196*a*. Een rijp makend middel, bij abscessen gebruikt.

M. mollificative. Verzachtend, weekmakend middel.

M. mondificative, 245*b*. Reinigend geneesmiddel.

M. regenerative, 247*a*. Geneesmiddel dat hernieuwing van het weefsel bevordert.

M. repercussive, 239*b*. Middel dat de vochten terugdrijft, zwelling doet afnemen.

M. resolatieve, 242*a*. Resolvens, middel dat dient om zwelling te doen afnemen. ,,Een resolverende Medicament is hetghene dat door sijn hitte/ ende door de subtijlheydt sijnder substantie/ de sweetgaten opent/ de Humeuren versubtijlt/ verteert/ en door een onsienelijcke transpiratie doet vervliegen/ ende oock meer andere overtallighe/ ende onnutte materie die ergens in 't lichaem onthouden wort. (Paré-Battum).

M. resumptive. Voedzaam, versterkend geneesmiddel, een middel dat restaureert, ,,dat al te goet es denghenen die psysiic (phthisike) siin. dat es denghenen die tborstonghemac hebben."

M. siggillative, 251*a*. Zie Consolidatijf.

Meester, 220*b*. Heelkundige. *Meesterse*, 220*b*. Vrouwelijke heelkundige.

Melagogum, 192*b*. l. Melanagogum. Een zwarte-gal afdrijvend, tegen melancholia dienend middel.

Mel, 252*a*. Honing.

el anacardi, 260*b*. Zie Anacardus.

elilote, 141*a*. Melilotus altissimus Thuill. Honingklaver.

,,m. dats millilote.... Ende dit cruut wast opt velt ende riect wel alst bloyt. Ende dit cruut doet men in medicinen. Ende tsap gedaen in spisen doet de spisen wel rieken." (Herbarius).

Meire, l. *Melte*, Milt.

Melrosarum, 22*a*, *mel rosaet*, *mel rosaceum*. Een middel uit honing en rozen bereid. ,,Mel rosaceum heet in griex rodomel. (Antid. Nicol.).

Menisoen, Ruikloop, Roode loop, Dysenterie.

Menta, 264*a*. Mentha L. Munt.

Mente, 168*a*. Zie Menta.

Merc, 40*a*. Opmerkzaamheid, aandacht.

Merre, 30*b*. Zie Mirre.

Merren, 51*a*, 102*b*, 235*a*. Talmen.

Mery, 172*a*, 175*a*. Arab. Slokdarm. Zie Hyrtl.

Mes, 42*b*. Mest, drek.

Mesel, *meselrie*. In een ellendigen toestand verkeerend. Melaatsch.

Meu se, 216*a*? Misschien *Meum*. In dat geval M. athamanticum Jacq. ,,Se" is wellicht een afkorting van ,,Semen".

Meyer, 37*b*. Opziener, pachter.

Mi- (My-).

Middeladere, 41*b*, 87*a*. Vena mediana. Oorspronkelijk vena ad medium, vena media, geheeten. Zij is gelegen in de elleboogsplooi. De naam V. mediana houdt geen verband met media, doch zou, volgens Hyrtl, een verbastering zijn van Madjan of Madjan Ibn Abderrhaman.

Middelbaer, 6*a*, 66*a*. Middelmatig, tusschen groot en klein.

Middewaert, 6*a*, 219*a*. Het midden, van een lid bijvoorbeeld.

Milium solis, 215*a*. *Grana solis*. Lithospermum off. L. Parelkruid, steenzaad, grenilsaet.

,,Granosolis.... dit zaet es also wit alse yvore, ende glat ende claer. ende .x. jaer mach ment goet houden" (Herbarius).

De zaden zijn hard als steen.

Millefolium, 211*a*. Zie Garuwe.

Millepedes, 260*b*. Pissebedden. *Millepedes praeparati*, gedroogde, tot poeder gemalen pissebedden.

Milloete, 128*a*. Waarschijnlijk hetzelfde als ,,melote", ,,malloete", ,,melilote", alle

oude namen voor Melilotus L. Honingklaver.

Mine, 31*b*. Erts. „Nue mine" nieuw erts? Of „ene mine"?

Minister, 137*b*, 141*a*, 147*a*. Helper, assistent. Een goed arts beschouwde zich als „minister" naturae, dienaar der natuur. (Hippocrates).

Mirabolanen, 240*a*. „Sunt 5 species: citrini indi, kebuli, bellerici, emblici."(St.Amand) De drie eerstgenoemden zijn de vruchten van Terminalia Chebula Retz, in verschillende graden van rijpheid. De vierde is afkomstig van Terminalia Bellerica Roxb. M. embl. is de vrucht van Phyllanthus Emblica L. De M. indi werden ook wel M. nigri genoemd.

Mirach, 59*b*, 61*b*. Verminkt arab. Buik. Oorspronkelijk is Mirach een ster, in den gordel van Andromeda. „Vom Bauche der unter die Sternbilder gerathenen Tochter des Königs von Aethiopien", zegt Hyrtl: „fand der Mirach seinen Weg in die Anatomie, und erhielt sich in derselben bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts."
Onder Mirach werd meestal buikwand verstaan, doch ook wel het geheele onderlijf, de buikspieren en de navel.

Miradeke, 90*a*. Zie Rafanum.

Miringi cerebrij, 23*b*. l. *Meninges*. Hersenvliezen.

Mirre, 248*a*, *Myrrhe*. Gomhars van Balsamea Myrrha Eng.

Mirtillus, 73*a*. Vaccinium Myrtillus L. Blauwe Boschbes.

Mirtus, 237*a*. Vermoedelijk niet Myrtus communis L. doch de inlandsche Myrica Gale L. Gagel. „Mirtus hetewi hier dat gaghel." (Maerlant). Ook in Herb. wordt mirtus of mirta gagel genoemd.

Misonium, 264*b*. l. *Meconium*. Meconium en opium mochten niet met elkander verward worden. „Sunt, qui Opii ac Meconii, nomine confundunt, et duo uno eodemque habent, sed male.
Opium enim lachryma est, quae stellavit ex capitibus papaveris, dum maturescebant, leviter incisis.
Meconium è contra succus est ex iisdem expressus (Schroeder).

Mispele, 126*b*. Mespillus germanica L., Mispel.

Mithridatum, 78*a*. Een naar Mithridates van Pontus genoemd, door hem uitgevonden en als tegengif gebezigd, middel.
„Metridatum es moeder boven alle medicinen." (Antid. Nicol.). Een opsomming van de bestanddeelen zou een halve bladz. beslaan.

Moerdranc, 41*a*, 43*a*?

Moermael, 43*a*. Moedervlek. Hoogduitsch: Muttermal.

Mollificeren, 75*b*. Verzachten, weekmaken.

Mommie, 254*a*. Mummie.
Schroeder geeft 4 soorten op: 1 Mummiam Arabum, quae est liquamen s. liquor concretus exudans in sepulchre è cadaveribus Aloë, Myrrha. Balsamoque conditis.
2. Aegyptiorum, quae est liquamen ex cadaveribus pissasphalto conditis. Nimirum, hoc condiebantur cadavera vilioris sortes, adeoque et ipsamet cadavera nonnunquam eo modo condita prostant.
3. Pissasphaltum factitium, i.e. mixtum pici bitumen, quod pro Mumia venditant.
4. Cadaver sub arena solis aestu torrefactum. Fitque in Hammoniorum Regione, quae est inter Cyrenaram Regionum et Alexandriam, ubi arenarum Syrtes ventor, turbine sublatae incautos viatores obruunt, unde horum cadavera à flagrante Solis aestu torrentur et excrescunt.
Zie over Mummie: A. Wiedemann. Mumie als Heilmittel. Zeitschr. d. Vereins f. rhein. u. westfäl Volkskunde. 3. Jahrg. 1906. 1.

Mondificatijf, 246*a*. Wondreinigingsmiddel.

Mondificeren, 8*a*, 22*b*. Reinigen, van wonden, ook van den darm, dus ook purgeeren.

Mormael, 43*a*. Zie Moermael.

Morphea, 191*b*. Zie Baras.

Morselen, *mortelen*, 27*a*, 126*b*. Vermorselen, verbrijzelen.

Mortificeren, 79*a*. Doodmaken, n.l. cauteriseeren.

Moru, *moruw*, *morwe*, 10*a*, 48*b*. Week, zacht, malsch, teer.

Mose, 109*a*. Schimmel.

Mundificeren, 51*a*. Zie Mondificeren.

Murta, 73*a*. l. *Mirtus*.

Muse, vleysch van —. Aardaker. Zie A a n t. 80*b*.

Musenore, 39*b*. Zie P i l o s e l l e.

Muscate, 268*b*. *Nuces moschatae*, vruchten van M y r i s t i c a f r a g r a n s Hout.

Muscus, 168*a*. De bekende sterk riekende stof, het secreet van een zich tusschen navel en penis bevindende klier bij M o s c h u s m o s c h i f e r u s. Muskusdier.

Muushond, 202*a*. Kat, wezel.

Muijs, 55*b*. *muskel*. Spier.

N.

Nacht, 8*a*, 15*a*, enz. Zie N a e c t.

Naect, 78*a* en a. pl. Ontbloot van.

Nagel, 160*a*. Zie U n g u l a.

Nascade, *Nachtschade*, 32*a*. Nachtschaduw. Zie S o l a t r u m.

Nasturtium, 129*a*. N a s t u r t i u m o f f i c i n a l e R. Br. *Brunkersse*.

Nata, 114*a*. l. *Natta*. Een groot, week gezwel. Spekgezwel, wen.

„Nata, dat is een groote vleeschachtige uytwassinge/ van figueren gelijck als een meloene/ ofte ghelijck als een bil diemen Nates noemt/ waer van dattet oock wel den naem mach gekregen hebben/ ofte ten ware dattet meer in de billen als in eenige andere partyen/ hem ghewoonelijck ware te openbaren." (Paré-Battum).

Zie ook T e s t u d o.

Natacie, 129*a*. Vermoedelijk N a r t h e c i u m o s s i f r a g u m Huds., Beenbreek.

Nauwe, 10*b*. Nauwkeurig, zorgvuldig.

Neglentier, 194*b*. l. E g l e n t i e r.

Nenuphar, 251*a*. N y m p h e a a l b a L. Waterlelie.

„Nenufar of caliin bloemen of aplompen. dat siin tremeer bloemen ende staen in watere.... die witte dat siin die beste, entie gele en siin niet so goet.... Ende men maect der af cyroop den genen die liggen in die sucht. Entie sarasine leggense des avonts in watere. Ende smorgens drinken si dwater jegens die hitte van dien lande." (Herbarius).

Netelsaet, 117*b*. Zaad van U r t i c a Tourn.

Netten, 9*b* en a.pl. Nat maken, drenken.

Nieuwelinghe, 82*b*. Pas.

Nitrum, 198*a*. Zie S a l n i t r u m.

Node, 70*a*, 218*a*. Niet licht.

Noden. Dwingen.

Nodus, 115*a*, 120*b*. Een hard gezwel, knobbel, klier, exostosis, peesknoop.

Nocken, 47*a*, 54*b*. Hikken, snikken.

Noli me tangere, 86*b*, 106*b*. Een hardnekkige, om zich heen vretende zweer; ook kanker in 't gelaat.

„Men noemt desen kancker wel een fenynige/ rebelle/ ende onhantsame ulceratie/ die seer furieus ende wreet onder de hant wort: ende so verre alsmen eenighe scherpe corrosyvighe remediën daer op leght/ soo wort hy daer door noch meer vererghert/ soo dat de pyne/ de koortse/ ende andere accedenten daer door vermeerdert/ ende de natuerlicke krachten vermindert ende geswackt worden/ ende het lichaem ten lesten uytteerende/ vergaen/ ende sterven moet. Daeromme dat sommige desen kancker Noli me tangere ghenoemt hebben/ dat is te segghen/ en raeckt my niet met eenighe scherpe/ of stercke dinghen/ op dat ick niet ergher/ ende furieuser en worde" (Paré-Battum).

Nopen, *noepen*, 134*a*. Steken, prikkelen.

Nopyser, 110*a*. Een soort van tangetje, waarmede men „nopt", d.w.z. oneffenheden als knopen en pluizen van weefsels verwijdert en dat in de heelkunde als pincet dienst deed.

Notelteer, 72*a*. Noteboom.

Nuemine, 31*b*?

Nutten, 216*a*. Nuttigen, gebruiken, aanwenden.

Nijvele, 104*b*, fr. *Nivelles*. Daar, en later te Oignies, waar zij in 1203 is komen te overlijden, heeft inderdaad eene Sinte Maria als kluizenares geleefd. Haar heiligdommen te Nijvel en Oignies zijn bedevaartplaatsen voor een gelukkige bevalling. In de Sint Nicolaaskerk te Nijvel hangt een schilderij van G. de Crayer, voorstellende Sainte Marie de Nivelles, dite d'Oignies. (Meded. van Prof. Vercoullie).

Nye, 38*b*. Nooit.

O.

Oedema, Zwelling, door ophooping van vocht Men rekende vroeger tot oedema de weeke gezwellen en vochtophoopingen in de huid en op andere plaatsen zoo als atheroma, steatoma, scrophula, hydrocele, ascites, hyposarca.

Oert, 53*a*, 164*a*. Punt, bijv .van een naald.

Oest, 215*b*. *Oestmaant*. Oogstmaand, Augustus.

Oest, 262*a*. Knoest, kwast, in hout.

Oghenbrade, *oghebrauwe*, 158*b*. Wenkbrauw.

Oghescedele, 154*a*, 158*b*. Ooglid.

Occusoene, 5*a* en a. pl. Gunstig oogenblik, aanleiding.

Oculorum populi, 255*b*. De harsrijke knoppen van Populus nigra L. Populier.

Oleum alquisemi, 217*a*. Dadelolie.

Oleum anetum, 242*b*. Ol. anisi. De aetherische olie van Pimpinella anisum L. Anijsolie.

Oleum chamomillae, 174*a*. Zie Olie van Camomille.

Oleum hederinum, 265*a*. Hedera terrestris of H. arborea?

Oleum commune, 174*a*. *Ol. Commuijn* 268*b*. Olijfolie.

Oleum costus, 182*a*. *Ol. costinum* van Costus speciosus Sin. s. Arabicus.

Oleum laurini, 260*a*. *Olie van bayen*. De olie van de bessen van Laurus nobilis L.

Oleum lentiscum, 266*b*, bereid uit *Baccae lentisci*.

Oleum liliaceum, 264*b*, bereid uit de bloemen van de lelie.

Oleum mancinum, 264*a*. Scellinck spreekt van *lambruscus*?, dat Wilde wijngaart en Manta (Mentha?) zou zijn. Dat moet een onjuistheid zijn.

Oleum mandragora, 264*b*. tot welker bereiding, behalve Mandragora, ook Hyoscyamus en Papaver dienden.

Oleum masticum, *Mastichalaeon*. Olie van Mastik. Pistacea lentiscus L.

Oleum mirtinum, 250*a*. Ol. Myrtillorum van Myrtus communis L.

Oleum muscilinum, 182*a*. Ol. muscelinum, *musceleon*, een olie uit aromatische kruiden en muscus bereid.

Oleum popeleon, 265*b*, bereid uit de knoppen van den populier.

Oleum pulegini, 238*b*, bereid uit Mentha pulegium L.

Oleum rosarum, 263*b*. *Olierosaet*, bereid uit rosenbladeren.

Oleum Synapeum, 266*a*. *Ol. sinapis*, van Brassica nigra Koch. Mosterd olie. Er is een vette en een vluchtige, sterk riekende, mosterdolie.

Olibanum, 250*a*. Zie Wierook.

Olie. Zie Oleum.

Olie van Camomille. Oleum Chamomillae. *Ol. chamaemelinum*.

„Dese olie/ die wert aldus ghemaect: Neemt welrieckende camillen/ so veel alst u belieft/ doetse in eenen Pot/ ende giet daerop so veel oude olie van Olijven/ tot dat al de camillen wel bedeckt zijn/ ende steltse dan 14 dagen lanck inde sonne/ ofte op eenige andere warme plaatse/ daer na so laetse sieden in enen engen Pot/ in siedende water/ ende doet dan de camillen daer wt/ voorts/ so doeter wederom versche in/ ende laetse dan wederom sieden/ alsdan so dructse wel wt (Wirtsung-Battum).

Omholen, 88*a*. Omsnijden van het omgevende weefsel los werken.

Omleden, verled. deelw. van *ommeliden*, 223*a*. Verloopen, van den tijd.

Ommeleghe, 190*a*. *Ommelage*. Gordelroos, Herpes zoster.

Onbescedelike, 8*a*, 76*a*, *onbescheidelijc*. Onverstandig.

Onbesceden, 121*b*. Onverstandig.

Ondanc, 34*a*. *Tot miins ondanckens:* Tegen mijn zin.

Ondercomen, 168*b*. In kracht afnemen, verzwakken.

Onderscot, 12*b*, 82*a*. Tusschenschot. In de heelkunde: doode ruimte, een holte, waarin zich gemakkelijk wondsecreet en etter kunnen ophoopen, hetgeen de genezing tegenhoudt.

Onderstaen, 34*a*, 49*b*. Onder handen nemen.

Onderwinden, 24*a*, 25*a*, 33*b*, 88*b*. Ondernemen, beproeven, zich met iets inlaten.

Ongans, 195*a*. Ongezond, onmatig.

Ongemac, 216*b*. Pijn, ziekte, ongemak.
Ongemac, *'t grote* —, 234*b*. Epilepsie, vallende ziekte.
Onlooc, 244*a*. Ui.
Onrecht, 127*b*. Verkeerd, averechtsch.
Ontallich, 68*a*. Overtollig.
Ontdecken, 17*a*, 29*a*. Blootleggen.
Ontfaen, *ontvaen*, 1*a*, 28*b*. Ontvangen, ondergaan. Ook in ontvangst nemen.
Ontfunken, 170*b*, *ontvonken*. Ontsteken, doen ontbranden.
Onthopen, 38*b*, 55*a*. Wanhopen.
Onthouden, 210*b*. Tegenhouden, ophouden.
Ontcommeren, 220*a*. Wegnemen.
Ontluken, 33*a*, 44*b*. Openen, ontsluiten.
Ontpluken, 240*b*, 242*b*. Openen.
Ontsaecht, 154*b*, *ontsaghet*, verl. tijd van *ontsien*. Vreezen.
Ontseggen, 223*a*. Weigeren, afwijzen.
Ontset, 162*a*. Leelijk.
Ontset, 140*b*, 237*a*. Ontwricht, van zijn plaats.
Ontsien, 1*b*, 24*b*. Sparen, bezorgd zijn, ontzien.
Ontstoppen, 207*b*, 267*a*. Iets dat verstopt is weder open maken.
Ontswellen, 32*a*, 59*a*. Slinken.
Onttemperen, 74*b*., *onttimperen*. De juiste verhouding verstoren, bijvoorb. der humoren, of der krachten van geneesmiddelen.
Ontwee, 27*a*, 38*a*. In tweeën, van een, door midden, aan stukken, gebarsten, gebroken.
Onvrede, 131*b*. Twist.
Onwaert hebben, 23*a*, 33*b*, 213*a*, 216*b*. Van iets niet willen weten. Niet kunnen dulden.
Onweert houden, 23*a*, 213*a*. Geringschatten.
Opdat, 10*b*, 30*a*, 46*b*, 67*a*, 113*a*. Ingeval, indien, mits.
Opdoen, 98*a*. Opensnijden.
Openbaer, 6*a*, 102*b*. Open en bloot, toegankelijk. Ook bekend, 46*b*.
Operment, 189*b*. Zie O r p i m e n t.
Opgetogen, 193*a*. Uitgebleven, bijv. van de stonden.
Ophouden, 15*a*. Openhouden.
Opiate, 78*b*. *Medicina opiata*. „Electuarium opiatum, est illud in quo ingreditur opium, vel mandragora, vel consimilis medicina virtute cuius tollitur sensus a membro...." In 't algemeen een verdoovend, pijnstillend middel. Men bezigde verschillende en zij werkten verschillend naar gelang van hun ouderdom. Daarom sprak men van o. infans, o. juvenis en o. senex. Het zou een ernstige fout zijn, een opiaat te laten gebruiken voordat de patient goed ontlasting had gehad. Gewis een gerechtvaardigde eisch.
Opie, 240*b*. Opium, melksap van P a p a v e r s o m n i f e r u m L. var. g l a b r u m en var. a l b u m. Men bezigde het melksap van de bol: *Lacrima papaveris* en *Mekoneion*, het extract van de geheele plant, dat als minder werkzaam gold. Paracelsus was een groot voorstander van het gebruik van opium. Hij schrijft: „Opium est succus Papaveris, so man Papaver in die Milch ausstruckt und exicciert secundum artem. Et valet contra venema, quia maxima est arcanum et ingrediens quoque in Theriacam etc. Semen papaveris macht wohl schlaffen. Qui multum semine papaveris utuntur, denselbigen gehet sperma ab und werden unfruchtbar."
Opilatie, 183*b*. Obstructio, verstopping, hardlijvigheid.
Opileren, 208*a*, 240*a*. Verstoppen. „opileren die poren."
Opisthotonos, 237b. Krampachtige achteroverbuiging van den romp.
Opluken, 163*a*. Opengaan.
Opobalsamum, 215*b*. De dikke balsem van B a l s a m u m G i l e a d e n s e Kunth. Het hout heette *Xylobalsamun*, de vrucht *Carpobalsamum*. Het is de balsem der Joden.
Oppilatio. Zie O p i l a t i e.
Oppoponac 248*a*, 258*a*. *Opoponax*, sap van O p o p o n a x h i s p i d u m Griseb. s. F e r u l a O p o p o n a x Sprengel.
Opsniden, 137*b*. Opensnijden.
Optalmia, 153*b*, l. *Ophthalmia*. Oogontsteking, waarvan verscheidene vormen voorkomen. O. werd tot de phlegmoneuze aandoeningen gerekend. „Ophtalmie en es anders niet/ als inflammatie van de Membrane conjunctive/ en consequentelijck des gheheelen oogen/ daerbij dat gemeynelijck groote roodigheydt/ groote pijn/ en groote hitte gevoeght is (Paré-Battum).

Opticus. *Nervus* —. 152*b*. Oogzenuw, die door de ouden verondersteld werd hol te zijn.

Oracie, 39*b*. Gebed.

Orbaer, *orber*, 26*b*, 28*b*, 218*b*. Het noodige, wat te doen staat.

Orbaren, *orberen*, 16*b*, 252*a*. Gebruiken, aanwenden.

Orberlijc. 4*a*, 16*a*, 261*a*. Heilzaam.

Origanum, 170*b*. Origanum vulgare L. Marjolein.
„Hets van .2. manieren. dat in hoven wast ende dat in bossen wast es heetere" (Herbarius).

Orinael, 159*b*. Water (urine)-glas.

Orobus, 72*b*. Erwt. Lathyrus niger. Bernh., Orobus niger. Lathyrus montanus. Bernh., O. albus.
Farine orobi: Erwtenmeel.

Orobus. Zie Aant. 61*b*.

Orpiment, 43*a*, *Auripigmentum*, arseentrisulfiede, arsenicum sulfuratum citrinum.

Ort, 27*b*. Zie Oert.

Overbeen, 115*a*, 120*b*. Beenig gezwel. Peesknoop.

Overberch, 116*b*, 205*b*. Aan gene zijde der bergen (Alpen).

Overgeven, 40*a*. Braken.

Overhouwen, 19*b*. Doorhouwen.

Overkeren, 20*a*. Overgeven, braken.

Overliden, 116*b*. Ondergaan, verduren.

Overset, 162*a*. Leelijk.

Oversniden, 15*b*, 158*a*, 214*a*. Doorsnijden.

Overtollich, *overtollich*, 51*a*. Overtollig.

Overwinden, 163*b*. Omwinden.

Oxycroceum, 188*a*. Zie Emplastrum oxicroceum.

Oxylaxativum, 188*b*. Een purgeerend werkende confectie, een soort van *diaprunis*, waarin het zure sap van den granaatappel het hoofdbestanddeel was.

Oxymelle, 195*a*. Een middel dat uit honing en azijn werd bereid. Er bestonden verschillende afwijkingen van deze Oxymel simplex, o.a. O. compositum, 79*a*, O. diureticum (waarin diuretica) O. scilliticum (waarin scilla).

Oxysakere, 41*b*, 79*a*, *oxisacchare*. Een stroop, uit suiker, honing en granaatappelsap bereid.
„Oxizaccare dicitur ab oxi quod est acetum et Zucharo dicitur" (Antid. Nicol.) De Middelnederl. vertaling zegt: Oxisacra maect men aldus. Nemt suker .1.℔. ende tsop vander prumen gernaten .8.℥. aysijn .4.℥.

P.

Paelge, 173*b*. Stroovezel.

Paertrise, 113*b*, *partrise*. Patrijs.

Palet, 37*b*. Het platte eind van de sonde.

Palternake, l. *pastinake*.

Pannus, 158*b*, 165*b*. Troebeling van het hoornvlies, doortrokken met bloedvaatjes.

Papaver rubium, 240*b*. Papaver Rhoeas L. Klaproos.
„Papaver dats oele of olycruut.... Ende papaver ende mancopijn siin al eens. Ende dit saet es van .2. manieren. wit ende bruin . . Als men iement wille doen slapen so sal men wit mancopijn pulveren ende tempernt met wijfs melke ende met wit van den eye ende geplaestert leggen op sinen slaep. Ende met doeter kindere wel met slape." (Herbarius). De bollen heetten vroeger „hoefde van olycrude."

Pappelblaen, 107*a*, *pappelblâren*. Bladeren van Malva L. Kaasjeskruid.

Parelle, 110*b*. Rumex L. Zuring. Wilde Patience.

Paritarie, 32*a*. l. *Parietaria*. Convolvulus arvensis L. Akkerwinde.

Passe, 269*a*. Passage, in een boek.

Passula, 243*b*. P. of weepassie (uve passie) dat siin rosinen" (Herbarius). P. minores, p. corintiacae, zijn krenten.

Pasternake, 96*a*. Pastinaca sativa L. „Pastinachia.... die vrucht comt van over zee, ende sijn gelijc pynappelen. Ende dat daerbinnen es salmen doen in medicinen." (Herbarius).
„Daucus graecus id est bautia vel pastinaca." (M. Sylv.) „B. dats pasternake.. ende men doeter meer in spisen dan in medicinen" (Herbarius).

Pediculus, 197*b*. Luis.

Penide, 169*a*. Zie Peniit.

Peniit, 45*b*. Kandijsuiker.

Penninccruut, 95*b*. Lysimachia Nummularia. L. Penningkruid.

Pentafile. 268*a*. Zie Quintefolie.

Peralisiin, 234*b*. l. *Paralysis*. Verlamming.
Perdelle, 194*b*. Rumex L. Zuring.
Perdike, 45*a*. Polygonum Persicaria L. Perzikkruid.
„Percicaria dats kniewiet ende selke sceldent roetselle of vitriola" (Herbarius).
Percare of *precare*. 219*a*. Een lepeltang, bestemd om steenen in de blaas te pakken en te verwijderen. Afbeeldingen staan in Paré-Battum.
Perrixsteen, 262*a*, l. *Persekesteen*. Perzikpit.
Persepeken. 53*a*. Hs. L. geeft *Pocken*.
Persicaria. Zie Perdicke.
Pertike, 95*b*. Zie Perdicke.
Pervinca, 229*a*. Clematis Daphnoides s. Vinca minor L. Kleine maagdepalm, „Vincoorde."
Pes columbinus, 232*b*. Geranium Columbinum. L. Duivepoot.
„Pes columbinus dats duvenvoet. ende dit wast int coren." (Herbarius).
Pese, 13*b*. 14*b*, 23*b*, 77*b*. Pees, ook zenuw,
Peteren bij *Geldernaken*, 33*b*, d.i. Piétrain bij Jodoigne.
Petrecelinum, 215*a*, l. *Petroselinum*. Petroselinum sativum Hoffm.
Petrecelinum macedonicum, 215*a*. Athamanta Macedonica Spr.
„P. macedonicum. dats persiin van macedonie of alexander." (Herbarius).
Phisike, 23*a*. Geneeskunde (inwendige). Ook Geneeskundige.
Phlegma of *Pituite* is een der vier cardinale humores. „Het Phlegma is van de natuere des waters, kout ende vochtigh, van consistentie dunne, ende vloeyende, van coleure wit, van smake soet.... wordt van kout ende rau voetsel vergadert, ende dat principalick in den winter, ende in den ouderdom, van wege der kouder en vochtiger constitutiën des voorschreven tijt's ende des ouderdoms. Het maeckt den mensche slaperich, traech, ende vet, ende ooc het hayr seer haestigh wit....
Het phlegma, welc tegens natueren is, dat wort gegenereert, gelijc als wij geseyt hebben.
ofte in de aderen:
het suere ende seer rouwe Phlegma, het welck geen veranderinghe ghekregen en heeft, boven de ghene die het in de maghe ontfanghen heeft, ofte seer kleyne.
het soute phlegma, dat komt van het soete, verrot ende verbrant wesende, omdat eenige daeraf met de verbrande portie vermenghelt was;
ofte buyten de aderen:
worden de Excrementen ghegenereert die het Phlegma ghelijckende zijn, waervan: dat d'eene subtijl is, ghelijck als het water dat uyt de herssenen door de neuse druypt,
het andere is de snotte, de welcke dickachtigh gheworden is, door eenighe kleyne hitte.
noch isser een ander soorte van Phlegma, dat bij het ghesmolten glas gheleken wort, ofte by het witte van den eye, d'welck zeer kout is, de vierde soorte wort bij den Gipsus vergheleken, om dattet soo vast ende aenklevende is, ghelijck als men sien kan in de Joncturen der handen, der vingheren, ende in de Loose...." (Paré-Battum).
Phlegmagogum. Een slijm-afdrijvend middel.
Phlegmone, 92*b*. Ettergezwel, absces.
„Phlegmone, 't zij datse waerachtigh/ofte onwaerachtigh zij/soo is 't nochtans eenen name van alle heete ontstekingen of apostemien/die uyt den bloede ghegenereert worden."
Tot de phlegmonen werden gerekend aandoeningen als Furunkel, Carbunkel of Anthrax, Ophthalmia, Bubo, Synanche. Phlegmonen hebben de qualiteiten van heet en vochtig, of zooals men tegenwoordig zegt een ontstekingachtig karakter met de kenmerkende, cardinale, verschijnselen van hitte, roodheid, zwelling en pijn.
Phleresyn, 256*a*, hier Pleuritis. Zie ook Flerecijn.
Pia mater, 151*b*, een der hersenvliezen.
Pieringe, *Pieruorm*, 14*a*, 72*a*, 250*b*. Aardworm.
Pigment, 4*b*, 38*b*. Een drank van honing, wijn, en specerijen.
Piinliic, 133*a*, 222*b*. Moeilijk.
Picra Galieni, 177*a*. Een bitter electuarium, waarin aloë het hoofdbestanddeel was en dat dus purgeerend werkte. Zie Antid. Nicol.

Picule, 196*a*. Pix liquida.

Pili leporis. Hazenhaar, geliefd middel om bloeding te stelpen.

Pillen cochias rasis, 165*a*, van *cochas*, dat hoofd beteekent. Hoofdreinigende pillen.

Pillule auree, 78*b*. *Pilulae aureae Nicolai*. De Middelnederl. vertaling van het Antid. Nicol. geeft deze verklaring van den naam: „Pillule auree. om die redene van der rootheit heet ment pillule auree ende heeft sinen name van den goude." In den latynschen tekst staat: „aurea ab excellentia auri dicuntur; sicut enim aurum inter cetera metalla pretiosus habetur, sic pilulae istae inter alias meliores approbantur." Zij bevatten o.a. coloquint en diagrydium, d.i. het melksap van Convolvulus Scammonia, dat met kweepeersap gekookt is.

Piloselle, 39*b*. Hieracium Pilosella L. Muizenoor.
„Piocella. of nepita. of musore dats tcrudekijn metten hare dat plat op deerde lecht." (Herbarius).
In de apotheken werden *Herba* et *Flores* s. *Auriculae muris* in voorraad gehouden.

Pimpinelle, 39*b*. Pimpinella L. Welke soort van P. door Scellinck aanbevolen wordt, is moeilijk te zeggen. Pimpinella saxifraga L. is de Kleine steenbreek of Pimpernel.
„Saxifraga of steenbreke. dats bevenelle ....ende daeromme heetse steenbreke om datse den steen breect." (Herbarius).

Pine, 1*b*. Moeite, inspanning. „Geen pine ontsiin", geen moeite sparen.

Pinen, 6*b*, 52*a*, 112*b*. Moeite doen, zich inspannen.

Piocelle, 252*a*. Zie Pilosella.

Piper, 198*a*. De vrucht van Piper niger L. Peper.

Piretrum, 203*b*. Anacyclus Pyrethrum D.C.s. Anthemis Pyrethrum. L.
„Piretrum of pertram. of pertree. ende selcke sceldent bertram. hets al eens." (Herbarius).

Pistille, pistule, 259*a*. Stamper van een mortier.

Pitoneum, 61*b*. l. *Peritoneum*. Buikvlies.

Pix graeca, 224*b*. Colophonium.

Pix navalis, 252*a*. Scheepspek.

Plaester apostolicum. Zie Unguentum Apostolorum.

Plaga, 6*b*, van πληγή, waarmede bedoeld zijn alle aandoeningen in 't bizonder uitwendige, met name wonden.
Plaga putrida: „verrotte wonde."

Placachtig, 192*a*. Gevlekt.

Plante, 255*b*. Zool.

Plembothomie, l. *Phlebotomie*, 177*b*. Aderlating.

Pleuresyn, 133*b*. Pleuritis. Hs. G. geeft *Phleresijn*, *vledersijn*, hetgeen jicht beteekent.

Plompe, *aplompe*, 168*b*. Nymphea alba L. Waterlelie, of anders: Nuphar luteum Smith, Gele Plomp.

Plumbum ustum, 70*b*. Zacht gebrand lood, loodasch.

Poerlocke, 110*b*. *Porlooc*, *Poreide*. Allium Porrum L. Prei.
„Allium dats looc.... Ende es van .2. manieren, deen es wilt ende dander tam. Ende wast in den hof daer ment poot, ende es dit dat wi gemeynlike orberen. Ende dander wast op 't velt. Ende heet scordion. Dit en es niet also fel als tander. Daeromme orbert ment meest in phisiken." (Herbarius).

Pocken, 200*b*. Variola.

Polipodium, 252*a*. Polypodium vulgare L. Eikvaren.
„Polipodium, dats wilt varen.... dit wast an ouden dijken ende an oude maysieren die droge siin. Ende wast ook op eyken ende dats dbeste, tander ne doech niet in medicinen. Ende dat op eyke wast die wortelen siin medicinael. ende siin buten root ende binnen groene" (Herbarius).

Polium montanum, 215*b*. Teucrium creticum L.

Polsader, 82*b*. Slagader.

Poma. Granaatappel.

Pomengarnate, l. *Pomum granatum*, de vrucht van Punica Granatum L. Granaatappel.

Pompholyx, 89*a*. Zie Tutia.

Poneiden, 215*b*, Hs. L. geeft *pureyden*, Puree.

Porceleine, 169*a*. Zie Porseleyne.

Porre, *pore*. Porie.

Porro sarcoydes 18*b*, 122*b*, 125*b*. Callus. Ver-

dikking van het beenweefsel op de plaats waar de breuk geheeld is. Porro moet zijn „porosis", verharding, callositas.
„Poros/een materie/die de gebroken beenen van binnen te samen bint" (Wirtsung-Battum).

Porseleyne, 94*a*. Portulaca oleracea! L. Postelein.
„Pertulaca of porceleijne." (Herbarius).

Portulace, 177*b*. Zie Porseleyne.

Porus. Zie Porro.

Primula veris, 229*a*. Primula officinalis Jacq. Sleutelbloem.

Principael, 112*a*. Belangrijk, voornaam. *Edelen leden principael.*

Prohemine, 4*a*. *Prohemium*. Inleiding.

Proper, 50*b*, 158*a*, 178*b*. Eigen, afzonderlijk.

Properlike, 178*b*. Eigenaardig.

Prumen garnaten, 46*a*. Zie Pomen garnaten.

Prumen van Damaske, 46*a*. Een in den omtrek van Damascus gekweekte variëteit van Prunus domestica L.
„Pruna dat siin prumen. ende siin some wit. ende somme root ende some bruun. Alle siin si cout. Maer prumen van damas siin die beste." (Herbarius).

Psidie, 73*a*. *Cortex mali granati*, de schil van den Granaatappel, de vrucht van Punica Granatum L.

Psidra, 71*b*. l. *Psidie*.

Psilacrum,42*b*. Verbastering van „Psilothron" s. depilatorium. Middel om haren te verwijderen. Hs. L. geeft *pusletorien* l. depilatorium.

Psyllium, 169*a*. Plantage Psyllium L. Vlooienkruid.

Pulegium, 238*b*. Mentha Pulegium L. Polei.

Pulvis capitalis, 30*a*. Een poeder, waarin Veratrum album L. (de wortelstok), dat heftig niezen opwekt.

Pulvis rubeus consolijdativus, 254*a*.

Pumen garnaten, 46*a*. Zie Pomen garnate.

Punt, 10*b*, 12*a*, 127*a*, 257*a*. Steek of naad. Ook plaats. Zie Aant. 11*b*.

Purgeren. 111*a*, 112*a*, 165*a*. Hiermede werd niet alleen bedoeld het opwekken van ontlasting in den gewonen zin, doch ook van braking en van verwijdering van slijm en etter door den neus.

Purye, 209*b*. Puree.

Pus, 7*b*, 8*a*, 67*b*. Etter.

Putredo, 7*b*, 8*a*, 67*b*. Stinkend wondsecreet.

Q.

Quaet, 7*a* en a. pl. Etter, ook drek. (Duvenquaet).

Quaet, 7*b*. Erg, gevaarlijk.

Qualike, 35*a*. Slecht.

Quareel, 63*a*. Pijl met korte dikke schacht, die uit katapulten geschoten werd.

Quartele, 27*b*. l. *Quareel.*

Quarteleren, *querteleren*, 28*b*, 33*b*. Doorhouwen.

Quartier, 197*b*. Inhoudsmaat, 2 of 3 pinten.

Quecke, 125*b*. Triticum repens L. Kweek, Tarwegras.

Quetsinge, 225*a*. Letsel, kwetsuur. Ook breuk.

Quintefolie. Potentilla reptans L. Vijfblad.

Quite doen, 34*a*. Ontslaan, congé geven.

R.

Rabarbarum, 107*a*. Rheum palmatum L. Rhabarber.

Radec, *Radic*. Raphanus sativus L. Radijs.

Rafanum, 90*a*. Cochlearea Armoracea L. Mierikswortel.
„Rafanum dats miradeke". (Herbarius).

Rampen, 198*b*. Steigeren.

Ranula, 171*b*. *Rana, batrachus, hypoglossis,* zijn alle namen van een zeker gezwel onder de tong, dat ook kikvorschgezwel werd genoemd. De namen herinneren aan het verschijnsel dat de kikvorsch vertoont als hij kwaakt, waarbij de weeke deelen van den bodem der mondholte naar buiten uitpuilen, hetgeen ook bij Ranula van eenigszins grooten omvang het geval kan zijn.

Rasp, 37*b*, l. *rasc*, Pittig.

Rasum, 178*b*. Zie Pillen cochias rasis.

Realgar, 108b. *Sandarach*. Zwavelarsenicum.
„Realgar es ene maniere van erden. dat

seggen enege. ende sie liegen. Want hoe ment maect sal ic hierna bescriven. Ende dit gelijct opermente. ende es gevenijnt." (Herbarius).

Rechten, 127*b*. Recht zetten.

Rede, 46*b*, 263*b*. Koorts.

Rede koek, 245*a*.

Reescap, 243*b*. Zie Bereetscap.

Regieren, 30*a*. Onder handen nemen, behandelen.

Relasacie, l. *Relaxatio*, 176*b*. Ontspanning, verslapping. *Relaxantia* s. *chalastica* zijn middelen die in toestanden van spanning of kramp, verslapping en ontspanning te weeg brengen.

Reperment, 19*a*. *Reparement*, van *Repareren*. Herstellen.

Resina alba. Wit hars. Hars van Abies pectinata D.C., Picea excelsa Link. Larix europaea D,C, en andere verwante soorten.

Resina pini, 198*a*. Zie Colophonium.

Resolatijf, 40*b*. Zie Medicine resolative.

Retina, 151*a*. Netvlies van het oog. Dit vlies is echter geen net. Beter is de naam *Involucrum corporis vitrei*, welke echter geen ingang gevonden heeft.

Reyn, 22*a*. Geheel en al.

Riet, *Ryet*, 66*b*. Phragmites communis Trin. s. Arundo Phragmites L.
„Dat riet arundo".

Rimpen, 98*a*. Rimpel, plooi.

Risen, 119*b*. Zie Afrisen.

Risus apium, 260*b*. Ranunculus sceleratus L. Blaartrekkende Boterbloem.

Roede, 216*a*. Penis.

Roeke, *rooc*, 44*b*. Wasem, damp.

Roest, 175*b*. Gehemelte.

Roc, 27*b*, 150*b*. Een orgaan omhullend vlies.

Roke, 113*b*. Reuk, stank, 166*b*. Rook, 153*b*.

Roken, 170*a*. Berooken.

Roode Papaver, 159*a*. Papaver rhoeas L.

Rosier noster damme, 26*b*, l. *Rosières*, bij Wavre, gewoonlijk Rosières-Saint-André genoemd.

Rotula, 148*a*. Knieschijt.

Rove, 190*a*. Korst, roof.

Rubea trosiscata, 79*a* „Robea trosiscata, rubea dats rode varwe. trosis es te verstane .I. ront dinc. dat men .I. dop heet" (Antid. Nicol.).

Ruet, 254*a*. Reuzel.

Rumen, 116*b*. Ledigen.

Runnen, *rinnen*, 58*b*, 219*b*. Stroomen.

Ruptorie, 187*b*. Bijtend geneesmiddel.

Rusen, 150*a*. Ruischen.

Rute, 105*b*. Ruta graveolens L. Wijnruit.
„Ruta es van .2. manieren. deen es tam entie wast inder lieden hoven. Ende dandere es wilt ende heet piganon. Ende als men rute vint bescreven. so sal men nemen tsaet. Ende men houdet goet wel .5. jaer. Entie bladeren .I. jaer." (Herbarius).

Ruten, 182*b*. Ruischen, suizen.

Ruthele. Honingbij.

Ruijdicheit, *rudicheit*, 43*a*. Schurftigheid.

Ruijsch. Ruw, harig.

Ruijschen, 98*b*. Suizen.

Ryviere van Geneven, 27*a*. Kust bij Genua.

S. (Zie ook C.)

Sachten, 111*b*. Genezen.

Saelge. Zie Salie.

Saftelijc, 22*a*. Zachtjes.

Sagapenum. Een welriekend gomhars, vermoedelijk afkomstig van Ferula persica Willd.

Sal armoniacum, 83*a*. Salmiak, chloor-ammonium. Dit zout werd door sublimatie van keukenzout met asch van kameelmest verkregen. De naam herinnert aan Armenië. In de 16e eeuw kwam de naam Sal ammoniacum in zwang.

Sal gemina, 107*a*, *sal fossile*, *sal montanum*. Klipzout.

Sal nitrum, 245*b*, *natron*. Koolzure natron, soda. Potasch werd ook wel zoo genoemd. Ook salpeter.

Salie. Salvia officinalis L. Salie.

Salie, *wilde-*, 229*a*. Teucrium Scorodonia L., Wilde Savie, Wilde Zelve. Eupatorium cannabinum L. Leverkruid. Boelkenscruydt, heette echter ook Wilde Savie (Grote Herb.).
„Eupatorium, dats wilde saelge of hindeloge. (Herbarius).

Salsum flegma, 42*a*. Zie Phlegma.

Salten fleumen, 195*a*. Zie Phlegma.

Salvie, 268*a*. Zie Salie.

Sambome, 266*b*?

Sambucus, 95*a*. Sambucus nigra L. Vlier.

Samica, 266*b*?

Sanamundi, 253*a*. *Gariofilate*. Geum L. Nagelkruid. „Quia sanat et mundat."

Sandarac. Hars van Callitris quadrivalvis, een conifeer.

Sandelen, 240*b*. Santalum album L. Deze levert wit sandelhout, Santalum album. Het wordt op den duur geel, S. citrinum. Rood sandelhout, S. rubeum, is het hout van Pterocarpus santalinus, L.
Dit zijn „alle drie die Sandalen" waarvan Scellinck spreekt.

Sanguis Draconis, 30*b*. Hars van Daemonorops Draco Blume s. Calamus Draco Willd. Drakenbloed.

Sanies, 7*b*, 67*b*. Wondsecreet, dat elementen van etter en bloed bevat. Dunne, bloedige etter. Zie Sordicies.

Sansucus, 223*b*, l. *Sampsychon*. Origanum. Majorana L. Marjolein.
„Sansuccus es .I. cruut dat men hetet maiorana.... Ende men saelt gadren alst begint te bloyene. ende hangent in die zonne te drogene. Ende alse ment leit in medicinen. so salmen die blade entie bloemen van den stocken sceden." (Herbarius).

Sape nucium, 178*b*. *Sapo moschatus*, van Nuces moschatae, Notemuskaat, de vrucht van Myristica fragans Houtt.

Saphiros, 111*a*. Zie Sephiros.

Sarcocolie. 70*b*. *Sarcocolla*. Hars van Astralagus sarcocolla Dymock. Een Aethiopisch struikgewas, dat een harsachtige stof afscheidt, waaraan men den naam van Sarcocolla — vleeschlijm — gegeven heeft, omdat men meende dat het de consolidatie van vleeschwonden bevorderde.

Saturye, 173*a*. Satureia hortensis L. Boonenkruid.

Sauderen, 24*a*, ***souteren***. Soldeeren, in elkander sluiten.

Savel, 199*b*. Zand.

Savelachtig, 214*b*, 218*a*. Zanderig, van urine.

Saxifragie, 268*b*. Pimpinella Saxifraga L. Kleine Pimpernel, Kleine steenbreek.
„Saxifraga of steenbreke. dats bevenelle. ende daeromme heetse steenbreke om datse den steen breect." (Herbarius).

Sebeste, 192*b*. De vrucht van Cordia Myxa L. Zwarte borstbes.

Seem, 11*b*. Honig.

Seerich, 7*a*. Pijnlijk, ontstoken.

Seescuym, 117*b*. Meerschuim. De naam „Seescuym" werd ook aan andere voortbrengselen der zee, schelpen, spons, gegeven.

Sefalica, 178*a*, d.i. *Vena Cephalica*, de tak van het adernet der arm-aderen, welke naar de oksel-vena gaat.

Seighen, 263*a*. Zeven.

Seicken, 214*a*. Zie Seighen.

Seicken, 104*a*. Pissen.

Sekel, 214*a*. Sikkel.

Secoreren, l. *secoureeren*. Van „secourir", te hulp komen.

Secundina (oculi), 151*a*. Middeleeuwsche naam van Choroidea, het vaatvlies van het oog. De naam komt daar van daan dat men het vlies voor een voortzetting van de secundina cerebri (pia mater en arachnoidea) hield.

Selvaet, l. *Selsate*. Zie Flammula.

Semen melonis, 216*a*. Vrucht van Cucumis melo. L. Meloen.

Sempe, 102*a*. *Senepe*. Mosterd.

Semperviva, 240*b*. Sempervivum tectorium L. Huislook.
„Semperviva of herba jovis dats donderbaert" (Herbarius).

Sene, 177*b*. Senne.

Sentorie. Zie Centaurea.

Sephiros, 92*a*, 111*a*. Absces, of beter, de verharding, welke na resorptie van den etter achterblijft.

Serapinum, 18*a*. Zie Sagapenum.

Sercocolle, 48*a*. Zie Sarcocolla.

Serpentaria, 187*a*. Serpentaria Dioscoridis, ***Dracantium***, Drakenwortel of S. Officinarum Bistorta, Drakenwortel, of S. minor, *Cleyn Drakenwortel*. Het is niet te zeggen welke van deze Scellinck bedoeld heeft.

Serpigo, 189*b*. Ulcus repens, kruipende zweer,

zoo genoemd, omdat zij aan den eenen kant geneest, doch aan den anderen zich uitbreidt.

Serum, 209*a*. Wei.

Seruse, 251*a*. Zie Ceruse.

Seysmoer, 89*b*?

Sicere, 189*a*. Zie Cicere.

Sichten, 45*b*. Zeven.

Sieden, 33*a*. Koken.

Siedinghe. Kooksel.

Siën, 242*a*. Ziften, door een doek zijgen.

Sierop acetose, 107*a*. *Syrupus acetosus*. Er werden verschillende soorten gebruikt:
1 S. acet. simplex Mesue, uit azijn en suiker bestaande.
2 S. de acetosa, bereid met „sulcker", Rumex acetosa L., Veldzuring, Gewone Zuring.
3. S. acet. compositus, tot welks bereiding, behalve azijn, ook wortel en zaad van venkel en anijs dienst deden.

Sighen, 260*a*. Zijgen.

Siinglotten, 47*a*. Hikken.

Siinglottis, 47*a*, l. *Singultus*. Hik.

Siccatijf, 104*a*. Zie Medicine sicative.

Sillebe, 176*a*. Lettergreep.

Simarube, 255*b*. Malpighia morella L. Morel. Niet te verwarren met Simaruba D.C., welke Lignum Quassiae Jamaïcense levert.

Simbalaris, 175*b*. *Cartilago Cymbalaris*, een tweetal driehoekige kraakbeenplaatjes, welke het strottenhoofd aan den achterkant afsluiten. Den naam heeft men er aan gegeven in de veronderstelling dat zij, als bekkens tegen elkander slaande, geluid geven.

Sindael, 161*b*. Linnen doek, neteldoek.

Sinia, 109*b*. Zie Zymia.

Sincoperen, 7*a*, 28*b*. In onmacht vallen.

Sinte Anthoniis Vuer, 108*b*. *Ignus Sancti Antonii, Ignis sacer*. Deze naam werd aan verschillende huidaandoeningen gegeven, nl. Herpes zoster, Erysipelas en in 't bizonder aan de met versterf van leden gepaard gaande huidaandoening welke het Ergotisme kenmerkt en veroorzaakt wordt door Moederkoorn, welke vroeger zeer veel onder 't graan voorkwam.

Sipen. Druppelen, tranen.

Siperesse, siperus, l. *Cyperus*, 249*b*. Cypressus sempervirens L.

Siphac, 59*b*, 221*a*. Een Arabisch woord dat vlies beteekent en voor buikvlies, *Peritoneum*, gebezigd werd.
Ook Dura mater, het bekleedsel der hersenholten en de waterblaas werden siphac genoemd (Hyrtl).
Men schreef ook *Ziphac* en *Zimphac*.
De veronderstelde zakken van siphac, welke zouden dienen om de testikels te omhullen, noemde men *Didymi*.

Sirbus, 54*a*, 59*b*, 221*a*. Omentum, het net.

Siroop acetosis, 73*b*. Sirupus acetosus, een uit suiker en azijn bestaande stroop.

Scabies, 194*a*. Jeukende huidaandoening in 't algemeen.

Scabiose, 245*b*. Scabiosa arvensis L.

Scade, 189*a*. Schaduw.

Scaermesse, 97*a*. Scheermes. Hs. L. geeft „scaerse."

Scammoneie, 240*a*. *Scammonia*. Hars uit den wortel van Convolvulus scammonia L.

Scamponie. Vermoedelijk de wortel van Veratrum album L. Zie ook Helleborus.

Scapenruet, 196*a*. Schapenvet.

Scarabey, 206*a*. Scarabeus, een kever, o.a. Scarabeus stercocarius, Drekkever.

Scaria plumbi, 48*a*. Zie Scoria.

Scaries lignorum, 232*b*. Poeder van vermolmd hout.

Scarificatie, 177*b*. Het maken van ondiepe sneden in de huid, voor bloedige koppen.

Scarleye, 254*a*. Salvia sclarea L. Scharlei.

Scavelinghe, 250*a*. Schraapsel, krullen. Ook pluksel.

Sceeren, *scheren*, 139*a*. Dwaasheid, gekheid, onzin.

Scelachtigh, 187*a*. Schilferig.

Scelle, 41*a*. Schilfer, schub.

Scelveringe, 22*a*. Schilfer.

Scenkel, 98*b*. Schenkelbeen.

Scier, *schier*, 65*b*, 109*a*. Snel, welhaast, onverwachts.

Scirrhus. Een hard gezwel. Ook kanker.
„Daer zijn vier onderscheyden onder de gheswellen/ die uyt Melancholie haren oor-

spronck nemen. Waer van het eerste den oprechten schirrus is/ die een hart gheswel is sonder pijne/ met weynich bevoelen/ en uyt de natuerlijcke Melancholie sijnen oosrponck neemt" (Paré-Battum).
Tot scirrhus werden gerekend Kanker, Lepra, Elephantiasis, Verrucae, Varices, Morphea.

Sclerotica, 151*a*. Sclera. De lederhuid van het oog.
„Crassum et durum involucrum oculi." Sclerotica is een barbarisme.

Sclirosis, 259*b*. l. *Sclerosis*. Verharding van weefsel of van een orgaan.

Scoeren, 35*a*, 184*b*, *Schoren*. Havenen, scheuren, splijten. Ook uitpuilen, van een breuk, van aambeien.

Scolopendere, 85*a*, l. *Scolopendrion*. Men onderscheidde *Sc. majus*, Groote Hertstonge, *Lonchitis altera*, en *sc. minor*, *s. vera*, *ceterach*, ook Hertstonge geheeten. Deze laatste is waarschijnlijk het Sc. van Hippocrates en Dioscorides. Wirtsung noemt ook nog *Sc. sylvestre Herbariorum*. Wat wij onder Sc. vulgare, Hertstong, verstaan is Phyllitis, de *Lingua cervina* der Ouden. Vermoedelijk bedoelde Scellinck sc. minor.

Scorft, 41*b*. Klierachtig.

Scorftheid, *schorftheyt*, 41*b*. Schurftigheid. Klierachtigheid.

Scoria plumbi, 105*b*. Loodschuim, het schuim dat zich onder het smelten van lood (ook van andere metalen) aan de oppervlakte verzamelt en behalve het metaal zelf en zijn oxyde ook verontreinigingen en slakken bevat. Ook hamerslag werd als scoria beschouwd.
„Als men 't loot smelt dien dreck die daer boven leet.... dat heet in 't latiin scaria plumbi."

Scornufele, 150*a*, 227, *schoringe*. Breuk.

Scothomia. *Scotomia*, 28*a*. Duizeligheid, vertigo.

Scout, *schult*, 127*b*. Schuld.

Scrodele, 145*a*. Band, zwachtel.

Scrofelen, *scrophulen*, 111*b*, 114*b*. Klieren (gezwollen), klierziekte, scrophulosis. „De schroffelen zijn oedemateuse gezwellen die haer in de klierachtighe partyen openbaren/ ghelijck als in de vrouwenborsten/ in de Liesschen/ en onder de ockselen/ maer den meestendeel onder de ooren/ en omtrent den hals.... Sy worden gegenereert van een taeye/ slijmige/ Phlegmatijcke materie/ en als hem daer onder komt te vermengelen een Melancolijck Humeur/ soo worden sy verhit/ fenijnigh/ corrosijvigh/ en kanckerachtigh/ soo datse de substantie der klieren/ en d'omliggende partijen komen wech te eten/ ende zijn alsdan min curabel. Voorts/ soo verspreyt hem dit fenijnigh Humeur dikmaels over 't gantsche lichaem/ aldaer het de beenders komt te verderven/ en den Patient koortsachtigh maeckt/ so dat sy ten langen lesten miserabel komen te sterven en te verdwijnen/ sonder van eenighe medicijns/ ofte chirurgijns te konnen geholpen worden." (Paré-Battum).

Scrophulen. Zie Scrofelen.

Scuden, 204*b*, l. *Schudden*.

Sculverkijn, 21*a*. Schilfer, splinter.

Scumen, 177*a*, l. *Slumen*.

Slaen, 47*a*, 215*b*, 228*a*. Slachten, Kloppen.

Slappen, 135*b*. Verslappen.

Slecht, 98*a*. Effen, vlak, gelijk.

Sloepen, 237*a*, l. *slupen*. Vloeien.

Slume, 177*a*. Schil, schors.

Sluijf, 67*a*, 198*b*. Vel.

Smale darm, 53*b*, 61*b*. Dunne darm.

Smeer, 54*a*. Zie Sirbus.

Smeercruijt, 94*a*. *Smeerwort*. Zie Crassula.

Smout, 10*b*, 237*a*. Vet, reuzel, olie.

Snode, 126*a*. Waardeloos, pover.

Soel, 131*a*. Zool.

Soetelike, 12*b*. Zacht, niet sterk.

Soffraen, 259*b*, *Saffraan*. Stigmata croci, de stempels van Crocus sativa L.

Solatrum, 240*a*. Solanum nigrum L. Nachtschaduw.
„Solatrum. of stringimen. of morella. of uva lupina dats nachtscade" (Herbarius).

Solfer, 17*a*. Zie Sulfer.

Solucio continuitatis, 6*b*. Scheiding van den samenhang (van weefsel).

Som, 215*b*. Sommige.

Somstont, 212*b*. Somtijds.

Sonder, *sonderlinge* 30*b*, 80*a*, 98*a*. In het bizonder, afzonderlijk.

Sorben, 250*a*. Sorbus L. Lijsterbes.

Sordices, 67*b*, l. *Sordes*, van *sordere*, vuil zijn. Een vuile etter.
Soudie, 37*b*. Soldij.
Souten fleumen, 41*b*. Zie Phlegma.
Spade, 204*a*. Laat.
Spaen, 122*b*. Spalk.
Spaens groen, 31*a*. Groenspaan, Verdegris, Vert-de-gris, Aerugo, Flores viridis aeris, Flores eris, alle namen voor azijnzuur-koperoxyde, een kunstmatig product. Het natuurlijke Verdegris is kopercarbonaat.
Spasma, *spasmus*, 55*b*, 237*b*. kramp. *Spasmeren*, 14*b*, 139*a*, kramp hebben.
Spatula, 161*a*, 247*a*. Spatel. Ook Schouderblad.
Specie, 39*a*. Specerij. 149*b*. Soort
Spec, 28*a*. Spek.
Specle, *spekele*, 83*b*, 178*a*. Speeksel.
Spene, 209*b*. Aambei.
Speragie, 215*b* Asparagus officinalis L. Asperge.
Sperware, *sporware*, 100*a*. Sperwer.
Spiden, 58*a*. Zie Psidie.
Spica, 241*b*. Zie Spikenaerde.
Spice celtice, 216*a*, l. *Spica celtica*. Zie Spikenaerde.
Spikenaerde, *spijcnarde*, 168*a*, 268*b*, l. *Spica nardi*. Men onderscheidde Nardus Syriacum van Patrinia scabiosafolia Fisch en N. indicum (Ind. Valeriaan) van Nardostachys Jatamansi D.C. en Spica celtica van Valeriana Celtica L.
Spodium, 240*b*. Gesublimeerd Zinkoxyde. Zie Tutia. Ook gebrand ivoor en been. Ook de asch van den wortel van Alcanna Orientalis.
„J'ay cogneu ung serviteur d'apoticaire, lequel me juroit que en toutes les boutiques où il avoit demouré, qui le spodium que les maistres avoient, qui doibt estre selon aucuns de la dens d'elephant bruslée (combien que spodium des Grecz est la plus grosse superfluité qui se trouve en la minière d'arain), n'estoit faict sinon des dens de chiens bruslées ou de sanglier, ou de marbre blanc bruslé, et qu'ilz n'en avoient point d'autre considerez la grande perversité de ces grands abuseurs qui n'ont aucune craincte du jugement de Dieu." (Déclaration etc. Lisset Benancio).
Spodium rosarum, 177*b*. Misschien heeft de schrijver bedoeld *Spodium arabum*, radix Alcannae robusta.
Spolium serpentis, 67*a*. Slangenvel.
Sponcie, 48*a*. *Spongia marina*, spongia officinalis, werd wegens haar sterk vochtopslorpend vermogen in de heelkunde veel gebruikt. Het diende ook om al te enge uitgangen van wonden, die men open wenschte te houden, te verwijden.
Gebrande spons werd tegen klierziekte en schildklierzwelling aangewend. (Iodiumtherapie!)
Spondilum, 144*a*, l. *Spondilium*. Wervel.
Sponghe, 216*a*. Zie Sponcie.
Sponne, 154*a*. Zog.
Sporware, 100*a*. Zie Sperware.
Spume maris, 159*a*. Zie Seescuijm.
Squille, 243*b*. Scilla maritima L. Zee-ui.
Squinancie, 172*a*, l. *Synanche*. Keelontsteking, Angina.
Staphans, *stappans*. 217*a*, Terstond.
Staphisagere, 198*a*. Delphinum Staphisagria L.
Stat, *Stede*. 115*a*, 122*b*. Plaats, plek.
Steenpec, 258*a*. Waarschijnlijk is *Aardpek*, Asphaltum, bedoeld.
Stemleder, *stimleder*, 258*a*. Hard leder. Duitsch: Stemmleder, van „sich stemmen" zich schrap zetten. Dit leder wordt o.a. voor de neuzen van schoenen gebezigd.
Stempen, 16*a*, 81*b*. Stelpen, stremmen.
Stercus, 173*a*. Drek.
Stercus gallinarum, 173*a*. Hoenderdrek.
Stercus hirundinum, 173*a*. Zwaluwendrek.
Stercus canis, 173*a*. Hondendrek.
Stercus passerum, 173*a*. Drek van een of anderen trekvogel.
Stercus unius pueri lactentis, 173*a*. Drek van een zuigeling.
Stiptich, 51*a*, 71*a*. Samentrekkend, bloedstelpend.
Stont, *Stonde*. 80*b*. Tijdstip.
Stoop, 268*b*. Inhoudsmaat, voor vloeistoffen.
Storax, 243*a*. Zie Styrax.
Stort, 178*b*, l. *Start*. Staart.
Storte, *strote*, 15*b*. Strot, keelgat.
Sturte, 176*b*. Zie Storte.
Styrax liquida. Balsem van Liquidambar orientalis L. *Styrax calamita*

was de in hol riet in den handel gebrachte balsem.

Subtyl, 16*a*. IJl, fijn. *Subtylheit.* IJlheid, van humoren bijv.

Sucelen, 73*b*, Zie Acedula.

Suker rosaet, 45*b*, ook wel *Rodosaccharum* genoemd, werd uit suiker en rozebladeren bereid. Voor bereiding en samenstelling zie Antid. Nicol.

Succureren, 88*b*, 109*a*, l. *secoreeren*. Helpen, bijstaan.

Sukorye, 159*a*. Cichorium Intybus L. Cichorei.

Sulfur, *solfer*, 110*a*. Zwavel. Z. zooals zij in den bodem van vulkanische streken gevonden wordt, natuurlijke zwavel, heette „sulfur vivum". Zij werd door uitgraving gewonnen en door smelting gezuiverd. In de Middeleeuwen verstond men ook de kunst om de zwavel uit hare metaalverbindingen te voorschijn te halen. Behalve s. vivum kende men gesublimeerde of bloem van zwavel. Deze werd veelal gebruikt.

„De Bloem wert uyt gestoote swavel met een helm overgehaelt gelyck onder andere te sien is by den Françoischen Quercetanus, ende den Duytschen Crollius. Dese schrijft wel, dat het rauw swavel geen gebruyck (te weten inwendigh) in de Geneeskonste en moet hebben 't en zy 't gene, dat men sulphur scissile noemt, het welck (gelijck de Bloemen door het gemaeckt vyer) door het natuyrlicke opgedreven, ende also meerder gekoockt, ende verdient wert.... De Swavel, die alhier door de kracht van 't vyer (vulkanisch] opgeworpen wert, soude men in de verhaelde gebreken bequamelick konnen gebruycken, dan om dat hy by ons weynich voerkomt, so besigen wy de Bloemen van Swavel, tot welcken eynde oock by de Alchymisten gemaeckt werden Rubinus, Lac, Cremor ofte Butyrum sulfuris." (Joh. v. Beverw.).

Sulfur, *ongheblust-* — 16*b*. Natuurlijke, nog niet gesublimeerde zwavel.

Sulcen tijt, *sulc stont*, 41*a*. Somtijds, menigmaal.

ulphur vivum, 83*a*. Zie Sulfer.

mac, 48*a*. Zaad van Rhus coriaria L. Ook Anagodam genoemd. „Sumac es saet van ereande bome." (Herbarius). Dit struikgewas groeit in Zuid-Europa. *Rhus cotinus*, eveneens uit Zuid-Europa, diende als looimiddel en verfstof van leder. Andere Rhus-soorten o.a. de giftige Rhus toxicodendron, zijn uit Amerika afkomstig en konden Scellinck niet bekend zijn.

Supe, 181*b*. Vloeibare spijs, pap, moes.

Suptijl, 3*a*. Fijn, ijl.

Surgie, 1*b*. *Curgie*, *cirurgie*. Heelkunst, chirurgie.

Surgin, *Surgijn*, 2*b*. Heelkundige, chirurgijn.

Swart, 107*a*. Een munt, penning. „Swart tarnoys", een in Tours geslagen munt.

Swimelinghe, 62*b*. Duizeligheid, bewusteloosheid. Hs. L. geeft „swindelnesse".

Syncoperen, 28*a*, 99*a*. In onmacht vallen.

Syncopis, 173*a*. Flauwte, bezwijming.

Syringe, *siringe*. 69*a*. Buisje, spuitje.

T.

Tamarinde, 240*a*. Pulpa van de vrucht van Tamarindus Indica L.

Tamboer, 208*a*. Trommel.

Tamburen, 101*b*. Trommelen.

Tanger, 190*a*. Scherp. „tangere humoren."

Tangherlyc, *tangerlike*, 28*a*, 79*b*, 87*a*, 109*a* 258*b*. Flink.

Tapsus barbatus, 211*a*. Verbasucm L. Toorts.

„Tapsus barbatus.... ende heet wolfskersse. ende heeft sachte blade ende gelu bloeme ende wast ane oeveren van grachten." (Herbarius). Onder „kersse" moet worden verstaan kaars, en voor „wolf" moet staan wol dus „wolkaerse".

Tartarus, 107*b*, 196*a*. Wijnsteen, zure wijnsteenzure kali.

Taruwe, 33*a*. Tarwe.

Taruwendunst, 246*a*. Tarwebloem.

Taste, 180*a*. Zie Tinte.

Taxom barbatum, 107*a*. Zie Tapsus barbatus.

Teemsen, 39*a*. Zeven, ziften.

Teiken, 62*b*, 147*b*, 200*b*. Merk. *Pokkenteiken*: pokdel.

Telg, 152*b*. Tak, twijg.

Temperen, 187*a*. Matigen (de kracht van een geneesmiddel). Vermengen met andere geneesmiddelen, zoodat hunne qualiteiten onderling in de juiste verhouding komen. Ook aanlengen, verdunnen. „mose (slijk) ghetempert met watere."

Tennen een. 40*a*. Achtereen.

Tente, 80*a*. Zie Tinte.

Termine, 176*a*. De lettergrepen met elkaar verbinden.

Terra sigilata, 94*a*. *Terra Lemnia*, een roodbruin, ijzerhoudend leem, dat in koeken, van een zegel als handelsmerk voorzien, in den handel gebracht werd.

Teseine, 46*a*. Zie Tiseine.

Testudo, 113*a*. Gezwel, kyste, waarvan de oppervlakte aan het schild van den schildpad doet denken.

„Daer zijn noch meer andere geswellen tegens nature/ gelijck als Testudo, Nata, Glandula, Nodus, Botium, en Lupia, en diergelijcke meer/ die altesamen van deselve nature zijn/ van het Steatoma, Atheroma, en van het Meliceris: want sy worden altesamen van grove Phlegmatijcke/ ende taeye Humeuren gegenereert.... het gheswel Testudo, het welcke sy seggen te wesen een onnatuerlijck geswel/ dat weeck/ en breet is/ gelijck als een schilt-padde/ daer af dattet oock den naem ontvangen heeft. Somtijts komt dit geswel in 't hooft in de figure van eenen mol/ en alsdan wort het Talparia genoemt.

Thenismonte, fr. *Tirlemont*, in de 18e eeuw *Tineslemont*. Tienen.

Theodoricon, 192*b*, l. *Theodoriton*. Een geneesmiddel dat als een Godsgeschenk beschouwd werd. Het Antid. Nicol. noemt er twee: *T. emperiston* en *T. anacardinum*. Het laatste bevatte Anacardium, het zaad van Semecarpus anacardium L. *T. emperiston* of *euperiston* bevatte eveneens tal van bestanddeelen en kon purgeerend gemaakt worden door Scammoneum.

Theriac. *Theriaca Andromachi*, een zeer samengesteld, oorspronkelijk als tegengif (in 't bizonder tegen den beet van giftige dieren), later tegen alle kwalen gebezigd, geneesmiddel.

„Tyriaca magna dat galyenus sette vrouwe van der medicinen."

„Tyriaca dicessarum. dat es die cleine triacle. ende triaca minor. also wi geseit hebben vrouwe van der medicinen. dicessarum. van .4. cruden of van .4. dingen so spreect men daer. Maer andere philosophen die na hem quamen die daden der meer toe." Inderdaad, later bevatte de theriak meer dan zestig bestanddeelen. Over Theriak zie o.a. Daniels, Notre plus ancienne arme pharmaceutique. Janus, 1911, 371.

Thetanus, 237*b*, l. *Tetanus*. Stijfkramp.

Thienen. Zie Thenismonte.

Thimus, 200*a*. Thymus vulgaris L. Thym.

Thus, 125*a*. Zie Wierook. *Thus minute*, „Cleyne wieroec": fijnkorrelig wierook.

Thuijthie, 48*a*. Zie Tutia.

Timpanites, 207*a*. *Tympanitis*. Meteorismus, ophooping van gas in het spijsverteringskanaal.

Timperen, 32*b*. Zie Temperen.

Tinitis aurium. Oorsuizen.

Tinte, 35*a*, *tente*. Sonde.

Tintimalle, 170*b*. Zie Esula.

Tiseine, 46*a*, l. *Ptisane*. Gerstewater.

Toeluken, 140*a*, 163*a*. Dicht doen.

Togen, 102*b*, 221*a*. Vertoonen, uiten, zich voordoen.

Tonen, 154*a*, 221*a*. Zich vertoonen.

Torcio, 125*a*, l. *distorsio*. Verstuiking, gedeeltelijke ontwrichting.

Trachea arteriae. Luchtpijp. *Arteria* was de oorspronkelijke Grieksche naam voor luchtpijp. De naam Arteria, ook aan de slagaderen gegeven, staat in verband met de voorstelling van aanwezigheid van lucht daarin.

Triacle, 78*b*, 107*a*. Zie Theriak.

Trifera saracenica, 188*a*. Een electuarium „dat geeft den mense joget" (jeugd), doch het diende ook tegen verschillende kwalen, o.a. geelzucht, tertiana. Over de samenstelling en het gebruik, zie Antid. Nicol. Men maakte verschillende electuaria van deze soort, o.a. T. Persica, T. magna, T. Mesue, T. moscata.

Trifolium. Er zijn verscheidene planten die dezen naam dragen. Wirtsung geeft: Trifolium acidum s. acetosum, Suyrclavere; Trifolium acutum columellae, Spitse cla-

veren; Trifolium album, Witte claveren; Trifolium felinum, Lagopus, Catte claveren; Trifolium graecum, Fenegrieck; Trifolium incarnatum, Hasepootsclaveren; Trifolium odoratum vergetii, Asphaltium, Groote claveren; Trifolium pratense, Weyclaveren; Trifolium purpureum, Incarnate claveren; Trifolium sylvestre, Wilde claveren; Trifolium trinitatis, Lagopodium, Hasen claveren en Trifolium ursinum Herbariorum lotus sylvestris, Melilote.

Trigonelle, 187*b*. Trigonella coerulea L. Hoornklaver. Zevengetijden klaver.

Trosistos, 261*a*, l. Trochisci. Pastilles. Tot grondstof diende een of andere plantaardige slijm, bijvoorbeeld Tragacanth.

Tunica, 151*a*. Rok, vlies, oogvlies.

Turbith (minerale), l. *Turpetum*. Geel kwikpraecipitaat, mercurius praecipitatus flavus.

Turbith, (vegetabile), 241*b*. l. *Turpetum*. De wortel van Ipomoea Turpethum R. Brown.

Tutia, 16*b*. Arab. voor een zinkverbinding, welke in de ertswerken aangetroffen wordt. Het is de neerslag van de dampen, in het bovenste, minder heete, deel van den kopersmeltoven.

„Tutia: die van koper vliegt" (Schröder). Andere namen zijn *Pompholyx, spodium*.

Tyrus, 198*b*, hetzelfde als *Ophiasis*, een aandoening van de huid van het hoofd met kaalheid gepaard gaande. Sommigen nemen aan dat men hier met Area Celsi te maken heeft. De naam doelde echter waarschijnlijk op een aandoening, welke met vorming van schubben gepaard gaat en eenige gelijkenis met slangenvel vertoont. Scellinck schrijft: dat „die sieke hem scellet dicke siin huut." Hij noemt Alopecia (Area Celsi) terecht als een afzonderlijke aandoening.

U.

Ulcus, 67*b*. Zweer.

Ulcus corrodens, 106*b*. Om zich heen vretende zweer.

Umbilicus veneris, 94*a*, 240*b*. Cotyledon veneris L., niet te verwarren met U. veneris marinus, Zeeboon, zeenavel.

Unguentum ad malum mortuum, 256*b*.

Ung. album rasis, 251*a*. Een loodhoudende zalf. Zie Antid. Nicol.

Ung (viridi) Almansoris, 72*b*, 252*a*.

Ung. apostolorum, 247*a*. Zie Emplastrum apost.

Ung. bonum, 254*a*.

Ung. citrinum, 193*a*. „U.c. maect scone ansichte ende destrueert sproeten.... U. c. es sine name omdat ment ziedt in enen geluwen appel." Zie Antid. Nicol.

Ung. diachylon. Zie Diaquilon.

Ung. dialtea malasticon et calausticon, 256*a*. Zie Antid. Nicol.

Ung. fuscum, 253*b*. Zie Antid. Nicol.

Ung. gracia dei. Zie blz. 254*b*.

Ung. capitale. Zie blz. 252*a*.

Ung. nigrum anselmi. Zie bld. 252*a*, *b*.

Ung. popelgoen, l. *populeon*, 255*a*. „es sijn name omdat ment maect van popelbotten." Zie Antid. Nicol.

Ung. resumptivum. Zie bldz. 257*b*.

Ung. viride, 254*a*. Groene zalf. Zie Antid. Nicol. Deze zalf wordt nog altijd door het volk gebruikt.

Ungula, 160*a*. *Pterygion*, een oogvlies, vleugelvlies, wijl het zich vleugelvormig van de traanklier af over het oog uitspreidt. Het werd ook „doec" en „nagel" geheeten.

„Ungula.... hetwelcke een membraneuse en een fibraneuse uytwassinghe van vleesch is/ die allenskens op de conjunctive komt te wassen/ nemende ghemeynlijck sijnen oorspronck uyt den grooten hoeck der ooghen/ en oock wel somtijdts uyt den kleynen hoeck." (Paré-Battum).

Ure, 206*a*. „Met uren". Nu en dan, afwisselend.

Useren, 108*a*. Gebruiken, nuttigen. „Hi moet useren dat goede digestie maect als goet tarwenbroot."

Uutbroddelen, 24*b*, d.i. *utebordelen*. Uitpuilen.

Uutdragen, *den adem* —, 172*b*. Uitademen.

Uutgehebben, 180*a*. Uitkrijgen.

Uutrisen, 45*a*. Uitvallen.

Uva lupina, 89*a*. Zie Solatrum,

Uvea hilis, 210*a*.

Uvea tunica, 152*a*. Iris. Vroeger ook *Tunica uviformis* geheeten.

Uvula, 176*a*. *Vula*. De huig.

V.

Vabeerne, 35*b*.?
Vademen, 162*a*. Een draad in 't oog van een naald steken.
Vaden, 160*b*., *vadem*. Draad.
Vaelriaen, 39*b*. Wortel van Valeriana officinalis L.
Vaen, 216*b*. Vangen.
Vaeren, *varen*, 3*a*. Te werk gaan.
Vaghen, 27*b*. Afvegen, reinigen.
Vaghinge, 174*b*. Het schoonmaken.
Valdebona, Ital. naam van Saxifraga veneta. Steenbreek.
Valeachtig, 78*a*. Vaal.
Valecijn, 36*a*. Valenciennes.
Vallen, 128*b*. Komen tot, gebeuren, overkomen.
Vankel, 110*b*, l. *Venkel*.
Varenwortel, 168*a*. Polystichum Rth. Varen.
Varing, 26*b*. *alsoe — als*. Zoodra als.
Variole, 200*b*. Pokken.
Varre. Zie Verre.
Varuwe, 52*a*. Kleur.
Vede, 229*b*. Penis.
Veerdelike, *vaerdelike*, 185*b*. Spoedig, ijlings.
Veerdich, 54*b*, 183*b*, 208*a*. *Vaerdich*. Loslijvig.
Veessche, 122*b*, 218*b*. Windsel, zwachtel. *Veesschen*, Zwachtelen.
Venigriek, *Venigrecum*, 31*a*, 111*b*. Trigonella Foenum graecum L.
Venkel, *vennekoel*, 110*b*, 165*a*. Foeniculum vulgare Mill, s. F. capillaceum Gil. Venkel.
Ventose, 72*b*, 162*b*, 173*b*, 239*b*. Kop. „Ventose sonder vlieme", droge kop. „Ventose met viere", eveneens droge kop, waarbij door branden van katoen onder het kopglas een luchtledig teweeggebracht werd.
Ventres, 26*a*, l. *ventriculi*. Holten. *Venter cerebrij*, hersenholte, hersenkamer.
Verbena, 252*a*. Verbena officinalis L. IJzerhard.
„Verbena dats yserne" (Herbarius).
Verdegris. Zie Spaens Groen.
Verdingen, 33*b*. Over het loon onderhandelen.
Vergrillen, 76*b*. Hs. L. geeft *couden*.
Verguijs, 46*a*. *verjuis*. Sap van onrijpe druiven.
Verhalen, *den adem* —, 175*b*. Inademen.
Verhoeden, 251*a*, 254*a*. Voorkomen (de ziekte). Behoeden voor. 76*b*.
Verhoect, 62*b*. Hoekig, van een pijl.
Verclaren, 156*a*. Verhelderen.
Vercoeveren, 162*a*. Herstellen, beter worden.
Vercrimpen, 203*a*. Ineenkrimpen.
Vercueren, 142*b*. Hier mede zal wel bedoeld zijn toeven, dralen, uitstellen, van een behandeling.
Verleemt, 3*b*, 14*a*, 97*b*. Lam, kreupel. Hs. L. geeft „mancende".
Verliimen, *Verlijmen*, 167*b*. Kleverig als lijm worden.
Verloot, *verlodet*. Met lood bekleed.
Vermaken, 11*b*. Herstellen, verbinden.
Vermanen, 6*b*. Van iets spreken, gewag maken. Hs. L. geeft „verhalen."
Vermeten, *zich* —, 34*a*. Zich verstouten te beweren.
Vermicularis, 255*b*. Sedum album L. Kleine donderbaert.
Vermoeld, 232*b*, Vermolmd.
Vernise, groene —, 87*b*, l. *Verguijs*.
Vernix, 248*a*. Zie Sandarak.
Verre, 182*a*. Stier. Vaars.
Verreden, 54*b*. Bespreken.
Versamen, *versamenen*, 5*b*. Vergaderen, zich vereenigen, bijv. de stukken van een gebroken been.
Versch, 30*b*. Vochtig, nat.
Verschede, 52*a*. Vochtigheid.
Verscheyt, 31*b*, 70*b*, 83*a*. Wondsecreet. Ook vochtigheid.
Versekeren, 7*b*, 10*a*, 15*b*. Vrijwaren.
Versene, 145*b*. Hiel.
Verscouden, 150*b*. Zengen, schroeien, branden.
Versmalen, 124*a*. Dunner worden, slinken.
Versoden, 263*a*. Verkookt.
Versoeken, 80*a*. Onderzoeken.
Verspreken, 54*b*. Bespreken.
Verst. Vorst, vrieskoude.
Versuchten, 54*a*. Zwaar, diep zuchten.
Vertaljen, 167*b*. Taai, kleverig, slijmerig worden.
Vertrecken, 68*b*. Vertellen, mededeelen, verklaren.
Vervaert, 237*b*. Bang, schuw. *Vervaeren*: krimpen, intrekken, terugtrekken, verkorten, bijv. van een „lacerte", spier.

Vervollen, *vervullen*, 176*b*. Aanvullen, voltooien.

Verwaeren, 55*a*, 67*b*. Verzorgen.

Verweren, 228*a*. Beletten.

Verworden, 172*a*, verl. deelw. van *Verwerden*. Vergaan.

Vese, 8*a*. Vezel, pluksel, verbandstof.

Vessche, 19*b*. Zie Scroede.

Vessemen, 222*a*. Een draad in 't oog van een naald steken.

Vesten, 121*b*, 143*b*. Hechten, aan elkander, bijv. de stukken van een gebroken been.

Vianoys, *St. Anthonius van* —, 104*b*. Er is te Barbefosse-en-Havré, bij Mons (Bergen), een kapel van den H. Antonius, vroeger bediend door de ridders van St. Antonius. Daar zijn in 't eind van de 14e eeuw zeven ridders van St. Antoine de Vienne (le Viennois, Dauphiné) bij gekomen. De kapel was inderdaad een bedevaartplaats voor lijders aan „'t quade- of „St. Anthonius-vier". Tegenwoordig hebben te Barbefosse op 17 Jan. volksfeesten en spelen plaats. (Meded. van Prof. Vercoullie).

Eenige overeenkomst tusschen de in den tekst voorkomende woorden *branois*, *vianois* en Barbefosseen Vienne, is niet te miskennen. Scellinck had echter zijn boek reeds af, toen die zeven ridders naar Barbefosse kwamen, doch wellicht zijn er al vroeger eenige gekomen.

Viant, 205*a*. De duivel.

Vierherst, 253*b*. Vuurhars, hars om te branden.

Viertuyt, 263*a*. d.i. *Virtuut*. Kracht, werking.

Vilen, 70*b*. Vijlen.

Villinghe, 159*b*. Vijlsel.

Vinnit dagutse, 120*a*. Zoo zou eksteroog in „walsche" heeten! Klaarblijkelijk is het een verminking, misschien (??) wel van „vient d'agouche."

„Angoisse", oud-fr. voor nauwte, is in noord-fr. dialect „agouche." Béelard geeft: „Angustie (Path.): angustia, étroitesse. Men bedenke dat een eksteroog veroorzaakt wordt door nauw, knellend schoeisel.

Vinum sale dolien, 261*b*. Uit het voorafgaande zou men afleiden dat er bedoeld is, Vinum, sal, ende olie.

Violettencruut, 244*a*. Viola odorata L. Viooltje.

Virga pastoris, 240*b*. Zie Caerde.

Viridi, 44*a*. Afkort. van *Flores viridis aeris*. Zie Spaens groen.

Virus, 7*b*. 67*b*. In de oude beteekenis venijn, vergif. In de nieuwe smetstof.

Visci querini, 223*a*, l. *Visco quercino*, Loranthus europaeus Jacq. Riembloem of Eikenmistel. Verwant hieraan is de Viscum album L., de Mistel (Mistletoe) of maretak, welke ook wel ten onzent voorkomt. De eikenmistel behoort in Zuid-Europa thuis en onderscheidt zich van de maretak door roode bloemen en goudgele vruchten. De mistel levert vogellijm. „De lijster brouwt zijn eigen ongeluk" is een oud gezegde, dat zijn oorsprong vindt in het feit dat deze vogel verzot is op de bessen van de mistel, de onverteerde zaadjes met zijn uitwerpselen op takken laat vallen en zoo de verspreiding in de hand werkt van een plant, waaruit de vogellijm gekookt wordt, waarmede men hem tracht te vangen.

Viscoijs, *viscoos*, 242*b*, 244*a*. Lijmig.

Viticella, 260*a*. Zie Bryonia.

Vitriolum romanum, 36*b*. Een uit Italië afkomstig, ijzerhoudend, kopersulfaat. Ook Hongarije leverde zulk een sulfaat: V. Ungaricum.

Vitriolum rubrum, 250*b*. *Colcothar, chalcite, caput mortuum*, Doodekop, een ijzeroxyde, verkregen door verhitting van ijzervitriool.

Vitrum, 100*b* en a.pl. l. *Nitrum*.

Vitse, 72*b*. Vicia. Tourn Wikke.

Vlas, *wilt* —. Zie Linaria.

Vlieder, *vliere*, 209*b*. Sambucus nigra L. Vlier.

Vlieme, 10*b*, 174*b*. Vlijm, lancet.

Vlusch, 14*a*, 70*a*. Fluks. Hs. L. geeft „Vollike."

Voce, 176*a*. Stem.

Voegen, 138*a*. Zich voegen, schikken, buigen.

Voerseit, *voreseit*, 38*a* en a. pl. Te voren gezegd, bovengenoemd.

Voetstaens, 65*b*, 100*a*, 217*a*. Op staanden voet.

Vollike, *Volken*, 14*a*, 23*a* en a. pl. Schielijk, spoedig.

Vomitorium, 187*b*. Braakmiddel.

Er werd onderscheid gemaakt tusschen *Iris* en *Yrios*. „Yris purper es .1. cruut ende wast alse lisch in hoven. ende heeft lange ende brede blade ende draget bloeme die purperroot siin gelijc lely van maecsele.... Ende si seggen oec dat yris draghet enen grote blauwe bloeme die men heet in vlaemsche flooralijs. Ende si wast op eenre hande lisch ende es yreos gelijc van blade en van crachte. maer yreos draghet eene witte bloeme. Entie wortel doet men in medicinen. In aprille ende in meye sal mense gadren die wortelen ende latense drogen...." (Herbarius).

Ysmon, 172*b*, l. *Isthmus*. De holte tusschen de mondholte en den ingang van het strottenhoofd en den slokdarm.

Ysope, 58*b*. H y s s o p u s o f f i c i n a l i s L. „Isopus.... es .1. gemeine cruyt met vele leden."

Ysopus humida, 243*a*. Zie I e k e.

Z.

Zeem, 268*a*. *Seem*. Honig.

Zuccarinum. Zie A l u ij n e.

Zuccarum. Suiker, Saccharum.

Zymia, 92*a*, 119*b*. Deze aandoening beschrijft Yperman aldus: „Zymia es eene coude aposteme ende comt van flume in de juncturen ende in de voudende leeden ende meest in coude flumatike lieden. ende deze aposteme hoe seere datsi sweert sine becomt niet root ende essi root dat comt bi tiden alsser wat colera toeschieten.... ende maect gherne fistulen." Zij heeft dus wel veel weg van gewrichts-tuberculose.

Zijpen. Zie S i p e n.

IX.

LITERATUURLIJST.

Arderne, John. Treatises of Fistula in Ano, Haemorrhoïds and Clysters. From an early fifteenth century Manuscript Translation, edited with introduction, notes, etc. by d'Arcy Power. Published for the Early English Text Society. London, 1910.

Battum, Car. Zie Paré. Zie Wirtsung.

Béclard, A. Nouveau Dictionaire de Médecine, Chirurgie, Pharmacie, Physique, Chimie, Histoire naturelle, etc. Paris, 1826.

Berendes, J. Zie Droskurides.

Berg, W. S. van den —. Zie Nicolaus.

Bernard van Gordon. Abhandlung des Bernhard von Gordon ueber die Grade der Arzneimittel, a. d. Lat. v. Dr. Pagel. Pharmaceutische Post, 1895.

Beverwyck. Ioan van —. Alle de Wercken zo in de Medicyne als Chirurgie. Amsterdam, 1664.

Blancardus. Steph. Lexicon medicum. Ed. noviss. a Car. Gottl. Kühn. Lipsiae, MDCCCXXXII.

Briquet. C. M. Les Filigranes. Diction. histor. des Marques du Papier. Genève.

Castelli, Barth. Lexicon medicum graeco-latinum. Lipsiae, 1713.

Clerc, Dan. le —. Histoire de la Médecine. La Haye. MDCCXXIX.

Cordus. Valerius. Dispensatorium pharmacorum omnium etc. Norimb. MDXCVIII.

Crawfurd, Raym. The King's Evil. Oxford, 1911.

Daremberg, Ch. La Médecine. Histoire et Doctrines. Paris, 1865.

Daremberg, Ch. Histoire des Sciences Médicales. Paris 1870.

Dioskurides, Pedanios —. Des Pedanios Dioskurides aus Anazarbos Arzneimittellehre in fünf Büchern. Uebers. u. m. Erklärungen versehen von J. Berendes. Stuttgart, 1902.

Dodonaeus, Rembertus. Cruydtboeck. Antwerpen, 1644.

Dorveaux, P. Zie Platearius. Zie Nicolaus.

Fischer—Benzon. R. v. —, Altdeutsche Gartenflora. Kiel u. Leipzig, 1894.

Flou, K. de — en **Gailliard,** E. Derde verslag, houdende opgave en beschrijving der handschriften en boeken door hen, op last van het Belgisch Staatsbestuur en op aanzoek der Kon. Vlaamsche Academie, in Engeland onderzocht, ten jare 1896. Versl. en Meded. d. Kon. Vlaamsche Akad. v. Taal en Letterk. 1897.

Flückiger, F. A. Pharmakognosie des Pflanzenreiches. 3e Aufl. Berlin, 1891.

Gailliard, E. Zie Flou, K. de —.

Gurlt, E. Geschichte der Chirurgie und ihrer Ausübung. Berlin, 1898.

Haas, R. N. de —. Woordenlijst van eenige oude chemische namen en uitdrukkingen. Chemisch Weekblad, IV, 1907.

Haeser, H. Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten. 3e Bearbeitung, Jena, 1875.

Herbarius, Ms. Nos. 14624—41. Kon. Bibl. Brussel. Hier sal men verstaen in desen boec die leringe van dyascorides den wisen meester ende van circuinstanse den wisen meester, welke desen boec gemaect hebben, die geheten es herbarijs.

Herbarius, Den grooten —, met al sijn figueren die ortus sanitatis ghenaemt is. Antwerpen. Claes de Grave. MCCCCC en XIIII.

Heukels, U. Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten. Uitg. Nat. Hist. Vereeniging 1907.

Heursel—De Meester, V. Archéologie végétale des „Simples" d'après Dodonée, Mathioli, C. Clusius etc. Ypres, 1912.
Hulthem, Ch. van —. Bibliotheca Hulthemiana ou Catalogue Méthodique de la Collection de livres et de Manuscrits, delaissés par Ch. van Hulthem, Gand, 1836.
Hyrtl, J. Das Arabische und Hebräische in der Anatomie. Wien, 1879.
Hyrtl, J. Onomatologia anatomica. Geschichte und Kritik der Anatomischen Sprache der Gegenwart. Wien, 1880.
Jamatus. Chirurgia Jamati. Die Chirurgie des Jamerius (?) (XII Jahrh.). Nach einer Handschrift der Kon. H. u. St. Biblioth. zu München, zum ersten Mal herausgeg. v. Dr. Pagel. Berlin, 1909.
Kiliaen, C. Etymologicum teutonicae linguae. 1777.
Leersum, E. C. van — en **Martin,** W. Miniaturen der lateinischen Galenos-Handschrift der Kgl. Oeffentl. Biblioth. in Dresden Db 92—93 in phototypischer Reproduktion. Einleitung und Beschreibung. Leiden, 1910.
Leersum, E. C. van —. Zie Yperman.
Lespleigney, Thibault. Promptuaire des Médecines simples en rithme joieuse. Nouv. Ed. publ. par P. Dorveaux. Paris, 1899.
Maerlant, Jacob van —. Naturen Bloeme, uitgegeven door Dr. E. Verwijs. Groningen, 1878.
Martin, W. Zie Leersum, E. C. van —.
Meissner, R. Eine Deutsche Apotheke des 16. Jahrhunderts, dargestellt auf Grund einer notariell beglaubigten und bei dem Verkaufe der Ratsapotheke zu Kolberg im Jahre 1589 aufgestellten Inventurliste. Berlin, 1908.
Mesuë, jun. Joh. — Die angebliche Chirurgie des Joh. Mesuë jun. nach einer Handschrift des Pariser Nationalbibliothek, zum ersten Male theils herausgeg., etc. von Dr. J. L. Pagel. Berlin, 1893.
Mondeville, Henri de —. La chirurgie de Maître Henri de Mondeville. Traduct. contempor. de l'auteur, publiée d'après le Ms. unique de la Biblioth. Nation. par le Dr. Bos. Paris MDCCCXCVII.
Munk, J. Een Vlaamsche Leringe van Orinen uit de Veertiende Eeuw. Leiden, 1917.
Neuburger, M. Geschichte der Medizin. Stuttgart, 1911.
Nicolaus. Antidotarius. Ms. Nos. 15624—41. Kon. Bibl. Brussel.
Nicolaus. Een Middelnederl. Vertaling van het Antidolarium Nicolaï. (Ms. 15624—15641, Kon. Bibl. te Brussel). Met den latijnschen tekst der eerste gedrukte uitgave van het Antidotarium Nicolaï. Uitgegeven door Dr. W. S. van den Berg. Leiden, 1917.
Nicolaus. L'Antidotaire Nicolas. Deux traductions de l'Antidotarium Nicolai, etc., publiées d'après les Manuscrits français 25.327 et 14.827 de la Biblioth. Nation. par P. Dorveaux. Paris, 1896.
Pagel. Zie Jamatus. Zie Mesuë. Zie Bernard von Gordon.
Paré, Ambrosius. De Chirurgie ende opera van Mr. Ambr. Paré, etc. Uit de Françoysche in de Nederlandsche sprake overgheset, door Carolum Battum. Rotterdam, 1636.
Peters, H. Aus pharmaceut. Vorzeit in Bild und Wort. Berlin, 1889.
Platearius. Le Livre des simples médecines. Traduction française du „Liber de simplici medicina dictus circa instans, tirée d'un manuscrit du XIIIe siècle. (Ms. 3113 de la Biblioth. Ste Geneviève de Paris) publiée pour la première fois par le Dr. Paul Dorveaux. 2. A Paris, 1913.
Power, d'Arcy —. Zie Arderne.
Priebsch, R. Deutsche Handschriften in England. Erlangen, I, 1896, II. 1901.
Prins, K. De ligatuur vóór Ambroise Paré. Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 1900, II, 797.
Schelenz, H. Zur Geschichte der Pharmazeutisch-chemischen Destilliergeräte. Sonderbeilage zum „Bericht, April, 1911" von Schimmel & Co. Miltitz bei Leipzig.

Schelenz, H. Geschichte der Pharmazie. Berlin, 1904.
Schroeder, Joh. Pharmacopoeia medico-chymica sive Thesaurus pharmacologicus, etc. Lugd. Bat. MDCLXXII.
Scribonius Largus. Das Receptbuch des Scribonius Largus. Uebers. u. mit Commentar versehen von Felix Rinne. Hist. Stud. a. d. Pharmakol. Instit. der K. Univers. Dorpat. Bd. V, 1896.
Senfelder, L. Dispensatorium pro Pharmacopoeia Viennensibus in Austria. Das älteste Wiener offizinelle Dispensierbuch vom Jahre 1570. Nach der Urschrift im Archive des Wiener Medizin. Doktoren-Kollegiums zum ersten Mal herausgegeben. Leipzig u. Wien, 1907.
Stoppelaar, J. H. de —. Het papier in de Nederlanden gedurende de middeleeuwen, inzonderheid in Zeeland, met 16 uitslaande platen, bevattende 265 afbeeldingen van papiermerken. Archief. Vroegere en latere Mededeelingen, uitgeg. d. h. Zeeuwsch Genootsch. der Wetenschappen. IIe Dl., 1866—69.
Töply, R. Ritter von —. Studien zur Geschichte der Anatomie im Mittelalter. Leipzig u. Wien, 1898.
Verdam, J. en **Verwijs,** E. Middelnederlandsch Woordenboek.
Verwijs, E. Zie Maerlant. Zie Verdam.
Wirtsung, Christoph. —. Medecyn Boec, etc. in onse gemeyne Nederlantsche Tale overgheset door D. Carolum Battum, Medicijn ordinaris der Stadt Dordrecht. De Tweede Editie. Tot Dordrecht, 1593.
Wüstenfeld, Ferd. Geschichte der Arabischen Aerzte und Naturforscher. Göttingen, 1840.
Yperman, Meester Jan —. De „Cyrurgie" van Meester Jan Yperman. Naar de Handschriften van Brussel, Cambridge, Gent en Londen, uitgegeven door E. C. van Leersum. Leiden, 1912.

X.

VERBETERINGEN.

Bldz.	*5b*, noot 1:	l. versamen, lees: versamen.
,,	*9b*. Noot 1 is weggevallen. Men leze voor litteeken letten (letsel) en voor senuwen zeven.	
,,	*13a*, r. 20 v. b.:	almen, lees: als men.
,,	*21a* r. 6 v. o.:	dwincghet, lees: dwinghet.
,,	*36a* r. 9 v. o.:	gane, lees: ganc.
,,	*37b* r. 20 v. b.:	siin der, lees: siinder (zijne).
,,	*46a*, noot 2:	claerss en (zuiveren?), lees: claerssen.
,,	*55a*, noot 3:	veroernisse, lees: verroernisse.
,,	*59b*, r. 5 v. b.:	af sinden, lees: afsniden.
,,	*60b*, r. 17 v. b.:	toot, lees: tot.
,,	*66b*, r. 20 v. b.:	zeer, lees: zeem.
,,	*75a*, noot 3, r. 5. v.o.:	gon-, lees: gom-.
,,	*76a*, r. 14 v. b.:	1 lees: 2.
,,	*82b*, r. 7 v. o.:	oberliic, lees: orberliic.
,,	*98a*, r. 16 v. b.:	souten, lees: zouden.
,,	*100a*, noot 4:	l. spaerwaren, lees: spaerwaren.
,,	*102a*, noot 3:	l. senpe, lees: sempe.
,,	*102b*, r. 17 v. b.:	sienider, lees: siinder.
,,	*116a*, r. 11 v b.:	siim, lees: siin.
,,	*129b*, r. 13 v.o.	neemt, lees: noemt.
,,	*131a*, noot 5:	l. helpers, lees: helpen (hulpen).
,,	*131b*, r. 9 v. o.:	hals scanene, lees: halscanene.
,,	*136b*, r. 5. v. b.:	warense, lees: waren de.
,,	*151a*, r. 18 v. b.:	menseit, lees: men seit.
,,	*153b*, r. 11 v. b.:	gescubbe, lees: gestubbe.
,,	*153b*, r. 17 v. b.:	gheclapt, lees: gheclopt.
,,	*157b*, r. 1 v. b.:	dan, lees: dat.
,,	*161b*, r. 11 v. o.:	suldaer, lees: suldier.
,,	*166b*, r. 4 v. b.:	gesopt, lees: gestopt.
,,	*174b*, r. 9 v. b.:	voirscriven, lees: voirscreven.
,,	*175b*, r. 7 v. b.:	bocc, lees: vocc.
,,	*176b*, r. 9 v. o.	wrungen, lees: wringen.
,,	*177a*, r. 18 v. b.:	scumen, lees: slumen.
,,	*179b*, r. 15 v. b.:	houde, lees: houden.
,,	*196a*, noot:	weck werpen, lees: wech werpen.
,,	*201b*, r. 7 v. b.:	al, lees: sal.
,,	*208a*, r. 5. v. b.:	swatachtich, lees: swartachtich.
,,	*222a*, r. 2 en 4. v. o.:	culbach, lees: culbalch.
,,	*223a*, noot:	bloeyen, l.: broeyen.

Bladz. 227*a*, noot:	Hernia scrotalis, lees: scornufele.
,, 228*a*, r. 17 v. o.	queat, lees: quaet.
,, 246:	Het nummer van de bladzijde, 347, moet zijn 247.
,, 248*b*, r. 10 v. b.:	doete, lees: doeter.
,, 255*b*, r. 17 v. b.:	he, lees: het.
,, 258*b*, r. 16 v.o.:	melren, lees: melten.
,, 258*b*, r. 19 v. o.	al, lees: als.
,, 261*b*, r. 16 v. o.:	gevet, lees: geven.
,, 266*a*, r. 1 v. o.:	die een cunsteliic, lees: die cunsteliic.
,, 269*b*, r. 13 v. b.:	anen, lees: ane.

f 8.40*